İSLÂM TARİHİ

İbnü'l-Esîr
El Kâmil Fi't- Tarih Tercümesi

Bahar
Yayınları

İBNÜ'L-ESİR

İSLÂM TARİHİ

EL-KÂMİL Fİ'T-TÂRİH TERCÜMESİ

Onuncu Cilt

Çeviren:
Dr. Abdülkerim Özaydın

Redaktör:
Doç. Dr. Mertol Tulum

Osman Başpehlivan
Beyazsaray zemin kat no. 25
Tel: 527 60 03 Beyazıt - İstanbul

Dizgi - Tertip - Baskı :

RENK-İŞ OFSET -1991 TEL:5779174

İÇİNDEKİLER

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 1059-1060) YILI OLAYLARI ... 25

Gazneli Hükümdarı Ferruhzâd'ın Ölümü ve Kadeşi İbrâhim'in Hükümdar Olması ... 25
Sultan İbrâhim İle Çağrı Bey Dâvud Arasında Yapılan Barış ... 25
Dâvud'un Ölümü ve Oğlu Alp Arslan'ın Melik Olması ... 26
Bağdâd'ın Yanması ... 27
Sultanın Vâsıt'a Gitmesi, Askerlerin Yaptığı İşler ve Dübeys İle Aralarının Düzelmesi ... 27
Çeşitli Olaylar ... 28

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 1060) YILI OLAYLARI .. 29

Veliaht'ın Ebû'l-Ganâim b. el-Muhallebân İle Beraber Bağdâd'a Dönmesi ... 29
Mahmûd b. Şiblüddevle'nin Haleb'e Hakim Olması ... 30
Çeşitli Olaylar ... 30

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 1061) YILI OLAYLARI ... 32
İbn Dâreşt'in Halifeye Vezir Olması ... 32

el-Muizz b. Bâdis'in Ölümü ve Yerine Oğlu Temim'in Geçmesi... 32
Musul Hakimi Kureyş'in Ölümü ve Yerine Oğlu Şerefüddevle'nin Emîr Olması ... 33
Nasruddevle b. Mervân'ın Vefatı ... 34
Çeşitli Olaylar ... 34

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 1062) YILI OLAYLARI ... 36

Sultan Tuğrul Bey'in Halifenin Kızıyla Nikâhlanması ... 36

İbn Dârest'in Vezirlikten Azledilmesi ve İbn Cüheyr'in Vezir Olması ... 38
Çeşitli Olaylar ... 39

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (M. 1062-1063) YILI OLAYLARI ... 40

Sultan'ın Bağdâd'a Gelişi ve Halifenin Kızıyla Zifafa Girmesi ... 40
Sultan Tuğrul Bey'in Vefatı ... 41
Sultan Tuğrul Bey'in Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler ... 42
Sultan Alp Arslan'ın Hükümdar Olması ... 43
Hammû'nun İfrîkıyye'de Temîm b. el-Muizz'e İsyan Etmesi ... 44
Çeşitli Olaylar ... 44

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 1063-1064) YILI OLAYLARI ... 45

Amidü'l-Mülk'ün Tevkif Edilip Öldürülmesi ... 45
Alp Arslan'ın Huttalân, Herât ve Sağaniyân Şehirlerini Ele Geçirmesi ... 46
Halife'nin Kızının Bağdâd'a Dönmesi ve Bağdâd'da Sultan Alp Arslan Adına Hutbe Okunması ... 47
Sultan Alp Arslan İle Kutalmış Arasındaki Savaş ... 48
Alp Arslan'ın Ani ve Diğer Hristiyan Şehirlerini Fethi ... 49
Çeşitli Olaylar ... 52

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 1064-1065) YILI OLAYLARI ... 54

Hammâdilerle Araplar Arasındaki Savaş ... 54
Bicaye Şehrinin Kurulması ... 56
Alp Arslan'ın Cend ve Sayrân'ı Zaptı ... 58
Çeşitli Olaylar ... 58

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 1065-1066) YILI OLAYLARI ... 59

Sultan Alp Arslan'ın Oğlu Melikşâh'ı Veliaht Tayin Etmesi ... 59
Temîm'in Tunus Şehrini İstilâ Etmesi ... 59
Şerefüddevle'nin Enbâr, Hit ve Diğer Bazı Şehirleri Ele Geçirmesi ... 60
Çeşitli Olaylar ... 60

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 1066-1067) YILI OLAYLARI ... 62

Kirmân Meliki'nin Alp Arslan'a İsyanı ve Tekrar İtaat Arz Etmesi ... 62
Çeşitli Olaylar ... 63

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞINCI (M. 1067-1068) YILI OLAYLARI ... 65

Çeşitli Olaylar ... 65

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ BİRİNCİ (M. 1068-1069) YILI OLAYLARI ... 67

Çeşitli Olaylar ... 67

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ (M. 1069 - 1070) YILI OLAYLARI ... 68

Çeşitli Olaylar ... 68

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1070-1071) YILI OLAYLARI ... 70

Haleb'de Sultan ve el-Kâim Biemrillâh Adına Hutbe Okunması .. 70
Sultan Alp Arslan'ın Haleb'i Zapt Etmesi ... 70
Bizans İmparatorunun Ahlat Seferi ve Esir Alınması ... 71
Atsız'ın Remle ve Kudüs'e Hakim Olması ... 73
Çeşitli Olaylar ... 74

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1071-1072) YILI OLAYLARI ... 75

Sa'düddevle Gevherâyîn'in Bağdâd Şahneliğine Tayini ... 75
Veliahtın Sultan'ın Kızıyla Evlenmesi ... 75
Ebû'l-Hasan b. Ammâr'ın Trablus Emiri Olması ... 76
Sultan Alp Arslan'ın Fazlûn'un Fars'daki Kalesini Ele Geçirmesi ... 76
Çeşitli Olaylar ... 77

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ (M. 1072-1073) YILI OLAYLARI ... 78

Sultan Alp Arslan'ın Öldürülmesi ... 78
Sultan Alp Arslan'ın Nesebi, Ahlâk ve Yaşayışından Bazı Örnekler ... 79
Sultan Melikşah'ın Hükümdar Olması ... 80
Semerkand Hükümdarının Tirmiz'i Zabtı ... 81
Gazne Hükümdarının Sekelkent (Çiğilkend)'e Yürümesi ... 81

Sultan Melikşah ile Amcası Kavurt Bey Arasındaki Savaş 82
Devlet İşlerinin Nizâmülmülk'e Bırakılması 83
Nâsıruddevle b. Hamdân'ın Öldürülmesi 83
Çeşitli Olaylar 89

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ ALTINCI (M. 1073-1074) YILI OLAYLARI 91

Sultan Melikşah'ın Saltanatının Tasdiki ve Hil'atler Verilmesi .. 91
Bağdâd'da Sel Baskını 91
Sultan Melikşah'ın Tirmiz'i Zaptı ve Semerkand Hükümdarıyla Yapılan Barış 92
Çeşitli Olaylar 93

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ YEDİNCİ (M. 1074-1075) YILI OLAYLARI 94

el-Kâim Biemrillâh'ın Ölümü ve Onun Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler 94
el-Muktedî Biemrillâh'ın Halifeliği 95
Çeşitli Olaylar 96

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ (M. 1075-1076) YILI OLAYLARI 98

Atsız'ın Dımaşk'ı Zaptı 98
Çeşitli Olaylar 99

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU (M. 1076-1077) YILI OLAYLARI 101

Atsız'ın Mısır'ı Kuşatması ve Geri Dönmesi 101
Çeşitli Olaylar 102

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞİNCİ (M. 1077-1078) YILI OLAYLARI 104
Çeşitli Olaylar 104

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ (M. 1078-1079) YIL OLAYLARI 106

Amîdüddevle b. Cüheyr'in Halifenin Vezirliğinden Azledilmesi .. 106
Tutuş'un Dımaşk'ı Ele Geçirmesi 107
Çeşitli Olaylar 108

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ İKİNCİ (M. 1079-1080) YILI OLAYLARI 109

Gazne Hükümdarı İbrâhim'in Hindistân'daki Fetihleri 109
Şerefüddevle Müslim'in Haleb Şehrini Zaptı 110
Melikşah'ın Kirmân Üzerine Yürümesi 111
Çeşitli Olaylar 111

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1080-1081) YILI OLAYLARI 113

Tekiş'in Horasân'ın Bir Kısmını Ele Geçirmesi ve Buranın Daha Sonra Ondan Alınması 113
Çeşitli Olaylar 114

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜÜ (M. 1081-1082) YILI OLAYLARI 115

Halifenin Sultan Melikşah Kızına Talip Olması 115
Nûruddevle b. Mezyed'in Ölümü ve Oğlu Mansûr'un Emir Olması 115
Temîm b. el-Muizz'in Kâbis Şehrini Muhasasa Etmesi 116
Çeşitli Olaylar 116

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ (M. 1082-1083) YILI OLAYLARI 118

Cemâlülmülk b. Nizâmülmülk 118
Bağdâd'da Şâfiîlerle Hanbelîler Arasında Çıkan Olaylar 119
Şeyh Ebû İshâk'ın Sultan'ın Yanına Elçi Olarak Gitmesi 119
Şerefüddevle'nin Dımaşk'ı Muhasara Ettikten Sonra Oradan Ayrılması 120
Çeşitli Olaylar 121

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ ALTINCI (M. 1083-1084) YILI OLAYLARI 122

Amîdüddevle b. Cüheyr'in Halifenin Vezirliğinden Azledilmesi ve Babası Fahruddevle'nin Diyabekr'e Gitmesi 122
Harrân Ahalisinin Şerefüddevle'ye İsyan Etmesi ve Harrân'ın Zaptı 122
Ebû Şücâ' Muhammed b. el-Hüseyn'in Halife'ye Vezir Olması. 123
Ebû'l-Mehâsin b. Ebû'r-Rızâ'nun Öldürülmesi 123
Mâlik b. Alevî'nin Kayrevân'ı İstilâ Etmesi ve Daha Sonra Şehrin Geri Alınması 124
Çeşitli Olaylar 124

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ (M. 1084-1085) YILI OLAYLARI 125

• Fahrüddevle b. Cüheyr, İbn Mervân ve Şerefüddevle Arasında Çıkan Savaş ... 125
Amîdüddevle'nin Musul'u İstilâ Etmesi ... 126
• Tekiş'in Kardeşi Sultan Melikşah'a Karşı İsyanı ... 127
• Süleyman b. Kutalmış'ın Antakya'yı Fethi ... 128
Şerefüddevle'nin Öldürülmesi ve Kardeşi İbrâhim'in Hükümdar Olması ... 129
Çeşitli Olaylar ... 130

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1085-1086) YILI OLAYLARI ... 131

Frankların Tuleytula Şehrini İstilâsı ... 131
İbn Cüheyr'in Âmid'i İstilâsı ... 132
İbn Cüheyr'in Meyyâfârikîn'i Zaptı ... 132
İbn Cüheyr'in Cezîret İbn Ömer'i Zaptı ... 133
Çeşitli Olaylar ... 133

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU (M. 1086-1087) YILI OLAYLARI ... 135

Süleyman b. Kutalmış'ın Öldürülmesi ... 135
Sultan'ın Haleb ve Diğer Bazı Yerleri Zaptı ... 136
Bahâüddevle Mansûr b. Mezyed'in Ölümü ve Yerine Oğlu Sadaka'nın Geçmesi ... 137
Endülüs'te ez-Zellâka Savaşı ve Frankların Bozguna Uğratılması ... 138
Sultan'ın Bağdâd'a Girişi ... 141
Çeşitli Olaylar ... 152

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSENİNCİ (M. 1087-1088) YILI OLAYLARI ... 145

Sultan'ın Kızının Halife'nin Sarayına Götürülmesi ... 145
Çeşitli Olaylar ... 146

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN BİRİNCİ (M. 1088-1098) YILI OLAYLARI ... 148

Bağdâd'da Çıkan Olaylar ... 148
• Türkler'in Hilâfet Sarayının Hareminden Çıkarılmaları ... 149
• Rumların Zevile Şehrini İşgal Etmeleri ve Daha Sonra Oradan Uzaklaşmaları ... 159
en-Nâsır b. Alenâs'ın Ölümü ve Yerine Oğlu el-Mansûr'un Geçmesi ... 150

Gazne Sultanı İbrâhim'in Ölümü ve Yerine Oğlu Mes'ûd'un Hükümdar Olması 150
Çeşitli Olaylar 151

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN İKİNCİ (M. 1089-1090) YILI OLAYLARI 153

Bağdâd'da Halk Arasında Çıkan Olaylar 153
Sultan Melikşah'ın Mâverâünnehr'i Zaptı 153
Semerkand Halkının İsyanı 155
Semerkand'ın İkinci Defa Zaptı 155
Sultan'ın Halife ile Evli Olan Kızının Babasının Yanına Dönmesi 157
Mısır Ordusunun Akkâ ile Suriye'deki Diğer Bazı Şehirleri Zaptı 157
Bağdâd Halkı Arasında İkinci Defa Çıkan Olaylar 158
Emîru'l-Müslimîn'in Tuhaf Bir Hilesi 159
Arapların Sûse Şehrini Zaptı ve Şehrin Onlardan Geri Alınması. 160
Çeşitli Olaylar 160

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ (M. 1090-1091) YILI OLAYLARI 162

Fahrüddevle Ebû Nasr b. Cüheyr'in Ölümü 162
Bedevîlerin Basra'yı Yağmalamaları 163
Çeşitli Olaylar 164

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 1091-1092) YILI OLAYLARI 165

Vezir Ebû Şücâ'ın Azledilmesi ve Amîdüddevle b. Cüheyr'in Vezir Tayin Edilmesi 165
Emîru'l-Müslimîn'in Endülüs'te Müslumanlara Ait Şehirleri Zapt Etmesi 166
Franklar'ın Sicilya Adasını İşgaleri 169
Sultan'ın Bağdâd'a Gelmesi 173
Çeşitli Olaylar 174

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1092-1093) YILI OLAYLARI 175

Müslümanlarla Franklar Arasında Ceyyân'da Vuku Bulan Savaş 175
Tutuş'un Hıms ve Suriye Sahilindeki Diğer Şehirleri Ele Geçirmesi 175

Sultan'ın Yemen'i Zaptı ... 176
• Nizâmülmülk'ün Öldürülmesi ... 176
• Nizümülmülk'ün İlk Zamanları ve Onunla İlgili Bazı Haberler .. 178
Sultan'ın Ölümü ve Onun Ahlak ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler ... 181
Sultan Melikşah'ın Oğlu Mahmûd'un Hükümdar Olması ve Sultan'ın Büyük Oğlu Berkyaruk'un Hükümdar Oluşuna Kadar Meydana Gelen Olaylar ... 184
Tâcülmülk'ün Öldürülmesi ... 185
Bedevîlerin Hacılara ve Kûfe Halkına Yaptıkları ... 186
Çeşitli Olaylar ... 186

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN ALTINCI (M. 1093) YILI OLAYLARI ... 188

İzzülmülk b. Nizâmülmülk'ün Berkyaruk'a Vezir Olması ... 188
Tutuş b. Alp Arslan'ın Vaziyeti ... 188
el-Mudayya Savaşı ve Musul'un Araplardan Alınması ... 189
• Tutuş'un Diyarbekir ve Âzerbaycân'a Hakim Olduktan Sonra Suriye'ye Dönmesi ... 190
Mısır Ordusunun Sûr'u Muhasarası ve Orayı Ele Geçirmesi ... 191
Berkyaruk'un Dayısı İsmâil b. Yâkûti'nin Öldürülmesi ... 191
Hacıların Yakalanıp Mallarının Gasp Edilmesi ... 192
Çeşitli Olaylar ... 193

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN YEDİNCİ (M. 1094) YILI OLAYLARI ... 195

Hutbenin Sultan Berkyaruk Adına Okunması ... 195
Halife el-Muktedî Biemrillâh'ın Vefatı ... 195
el-Mustazhir Billâh'ın Halifeliği ... 197
• Kasîmüddevle Aksungur'un Öldürülmesi, Tutuş'un Haleb, el-Cezîre, Diyarbekir, Âzerbaycân ve Hemedân'ı Ele Geçirmesi ve Bağdâd'da Tutuş Adına Hutbe Okunması ... 197
Berkyaruk'un Amcası Tutuş Karşısında Mağlûp Olması ve Daha Sonra Isfahân'ı Ele Geçirmesi ... 199
Emîru'l-cüyûş'un Mısır'da Ölümü ... 200
el-Mustansır'ın Vefatı ve Yerine Oğlu el-Musta'lîn'in Geçmesi ... 200
Çeşitli Olaylar ... 202

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 1095) YILI OLAYLARI ... 204
Bir Türk Kitlesi'nin İfrîkıyye'ye Girişi ve Yaptıkları İşler ... 204
Semerkand Hükümdarı Ahmed Han'ın Öldürülmesi ... 206

Yûsuf b. Abak'ın Bağdâd'da Yaptıkları ... 206
Berkyaruk ile Tutuş Arasındaki Savaş, Tutuş'un Öldürülmesi ... 207
Babalarının Ölümünden Sonra Melik Rıdvân ile Kardeşi Dukak'ın Vaziyetleri ... 208
el-Mu'temid b. Abbâd'ın Ölümü ... 210
Vezir Ebû Şücâ'ın Ölümü ... 210
Nisâbûr'da Çıkan Olaylar ... 210
Çeşitli Olaylar ... 211

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 1095-1096) YILI OLAYLARI ... 214

Yûsuf b. Abak ve el-Micen el-Halebî'nin Öldürülmeleri ... 214
Mansûr b. Mervân'ın Ölümü ... 215
Temim'in Kâbis Şehrine Hakim Olması ... 215
Kürboğa'nın Musul'u Zaptı ... 215
Çeşitli Olaylar ... 217

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSANINCI (M. 1096-1097) YILI OLAYLARI ... 219

Arslan Argun'un Öldürülmesi ... 219
Mısır Ordusunun Sûr Şehrini İstilâsı ... 221
Berkyaruk'un Horasân'a Hakim Olması ve Burayı Kardeşi Sencer'e Teslim Etmesi ... 221
Emîr-i Emîran'ın Horasân'da İsyan Etmesi ... 222
Emîr Kodan ile Yaruktaş'ın Sultan'a İsyan Etmeleri ve Habeşi'nin Horasân Valiliğine Tayini ... 222
Muhammed b. Harezmşah'ın Devletinin İlk Zamanları ... 223
Rıdvân ile Kardeşi Dukak Arasındaki Savaş ... 224
Rıdvân'ın Hakim Olduğu Yerlerde Mısır Fâtımî Halifesi Adına Hutbe Okutması ... 225
Çeşitli Olaylar ... 226

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN BİRİNCİ (M. 1097-1098) YILI OLAYLARI ... 227

Frankların Antakya'yı İşgalleri ... 227
Müslümanların Haçlılar Üzerine Yürümeleri ve Yaptıkları İşler ... 230
Haçlıların Maarratu'n-Nu'mân'ı İşgalleri ... 231
Melik Sencer ile Devletşah Arasındaki Savaş ... 232
Çeşitli Olaylar ... 232

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN İKİNCİ (M. 1098-1099) YILI OLAYLARI 234

Emîr Üner'in İsyanı ve Öldürülmesi 234
Haçlılar-Allah Onlara Lanet Etsin-'ın Kudüs'ü İşgali 235
Fâtımîlerle Haçlılar Arasındaki Savaş 236
Sultan Muhammed b. Melikşah'ın İlk Defa Ortaya Çıkışı 237
Bağdâd'da Melik Muhammed Adına Hutbe Okunması 239
Mecdülmülk el-Balâsânî'nin Öldürülmesi 239
Çeşitli Olaylar 240

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ (M. 1099-1100) YILI OLAYLARI 242

Bağdâd'da Hutbenin Tekrar Sultan Berkyaruk Adına Okunması 242
Sultan Berkyaruk ile Muhammed Arasındaki Savaş ve Bağdâd'da Hutbenin Tekrar Muhammed Adına Okuması 243
Sa'düddevle Gevherâyîn'in Öldürülmesi 244
Sultan Berkyaruk'un Hezimetten Sonraki Hâli ve Aynı Şekilde Kardeşi Sencer Karşısında da Mağlûp Olması ve Emîr-dâd Habeşî'nin Öldürülmesi 244
Temîm b. el-Muizz'in Safâkus Şehrini Ele Geçirmesi 246
Amîdüddevle'nin Halifenin Vezirliğinden Azledilmesi ve Ölümü 246
Müslümanların Haçlılar Karşısında Zafer Kazanmaları 247
Çeşitli Olaylar 248

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SOKSAN DÖRDÜNCÜ (M. 1100-1101) YILI OLAYLARI 250

Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed Arasındaki Savaş ve Müeyyidülmülk'ün Öldürülmesi 250
Sultan Muhammed'in Bozgundan Sonraki Durumu ve Kardeşi Melik Sencer'e İltihakı 252
Sultan Berkyaruk'un Yaptıkları ve Bağdâd'a Girişi 252
Sadaka b. Mezyed'in Berkyaruk'a Mulahlefeti 254
Sultan Muhammed'in Bağdâd'a Varması ve Sultan Berkyaruk'un Oradan Ayrılması 254
Cebele Kadısının Durumu 255
Bâtınî Katliamı 257
Isfahân'da Halkın Bâtınîlere Yaptıkları 259
Bâtınîlerin Acem Diyarında İstilâ Ettikleri Kaleler 259

Çavlı Sakavu'nun Bâtınîlere Yaptıkları 263
Bâtınî Olan Kirmân Meliki'nin Öldürülmesi ve Yerine Başkasının Hükümdar Olması 263
Berkyaruk'un Bâtınîleri Öldürmesinin Sebebi 264
Emîr Bozkuş'un Kûhistân ve Tabes'i Muhasarası 266
Haçlıların Suriye'de Yaptıkları 266
Çeşitli Olaylar 267

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ (M. 1101-1102) YILI OLAYLARI 269

el-Musta'lî Billâh'ın Vefatı ve Yerine el-Âmir Biahkâmillâh'ın Geçmesi 269
Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed Arasında Vuku Bulan Savaş ve Barış 269
Sultan Berkyaruk ile Muhammed Arasındaki Savaş ve Barışın Bozulması 271
Sultan Muhammed'in Isfahân'da Muhasara Edilmesi 272
Vezir el-Eazz'ın Öldürülmesi ve Ebû Mansûr el-Hatîr'in Vezir Olması 274
İbret Alınacak Bir Hadise 275
İlgazî ile Bağdâd Halkı Arasında Çıkan Olaylar 276
Basra Hakiminin Vâsıt Şehrine Yürümesi ve Daha Sonra Geri Dönmesi 276
Kürboğa'nın Ölümü, Türkmen Emîri Mûsâ'nın ve Ondan Sonra da Çökürmüş'ün Musul'a Hakim Olmaları, Sökmen'in Hısn-ı Keyfa'yı Zaptı 279
Haçlılardan Saint Gilles'in Durumu ve Trablus Kuşatması Sırasında Yaptıkları 280
Haçlıların Yaptığı İşler 281
Huftidkân Kalesi'nin Tekrar Sürhâb b. Bedr'in Eline Geçmesi .. 282
Semerkand Hükümdarı Kadır Han'ın Öldürülmesi 283
Muhammed Han'ın Semerkand Hükümdarı Olması 285
Çeşitli Olaylar 286

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN ALTINCI (M. 1102-1103) YILI OLAYLARI 288

Yınal'ın Rey'i İstilâ Etmesi, Buranın Ondan Geri Alınması ve Yınal'ın Bağdâd'a Gelmesi 288
Yınal'ın Irak'ta Yaptıkları 288
Gümüştekin el-Kaysârî'nin Şahne Olarak Bağdâd'a Gelmesi, Onunla İlgazi, Sökmen ve Sadaka Arasında Çıkan Olaylar 289

Sadaka'nın Hît'i İstila Etmesi ... 292
Sultan Berkyaruk ile Muhammed Arasındaki Savaş ... 292
Halifenin Veziri Sedîdülmülk'ün Azledilmesi ve Sa'd b. el-Muslâyâ'nın Vezirliğe Nezaret Etmesi ... 294
Melik Dukâk'ın Rahbe Şehrini Zaptı ... 295
Haçlıların Suriye'deki Faaliyetleriyle İlgili Haberler ... 295
Çeşitli Olaylar ... 297

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 1103-1104) YILI OLAYLARI ... 299

Belek b. Behrâm b. Artuk'un Âne Şehrini Zaptı ... 299
Haçlıların Rakka ve Ca'ber Kalesine Düzenledikleri Baskın ... 299
Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed . Arasında Yapılan Barış ... 300
Haçlıların Suriye'de Cübeyl ve Akkâ'yı İsgal Etmesi ... 302
Sökmen ile Çökürmüş'ün Haçlılara Karşı Cihadı ... 303
Dukâk'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Melik Olması ... 304
Sadaka'nın Vâsıt'ı İstilâ Etmesi ... 305
Çeşitli Olaylar ... 306

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 1104-1105) YILI OLAYLARI ... 308

Sultan Berkyaruk'un Ölümü ... 309
Sultan Berkyaruk'un Hayatı, Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler ... 309
Melikşah b. Berkyaruk Adına Hutbe Okunması ... 309
Sultan Muhammed'in Çökürmüş'ü Musul'da Muhasara Etmesi ... 310
Sultan'ın Bağdâd'a Gelişi, Yeğeni ve Emir Ayaz ile Anlaşması ... 311
Emir Ayaz'ın Öldürülmesi ... 313
Artukoğlu Sökmen'in Ölümü ... 315
Bâtınîlerin Bu Sene Horasân'da Yaptıkları ... 317
Haçlıların Bu Sene Suriye'deki Müslümanlarla Yaptıkları Savaşlar ... 318
Fâtımîlerle Haçlılar Arasındaki Savaş ... 319
Çeşitli Olaylar ... 319

HİCRET'İN DÖRT DOKSAN DOKUZUNCU (M. 1105-1106) YILI OLAYLARI ... 321

Mengüpars'ın Sultan Muhammed'e İsyan Etmesi 321
Abâde ile Hafâce Arasındaki Savaş 323
Sadaka'nın Basra'yı Zaptı 324
Rıdvân'ın Nusaybin'i Muhasara Etmesi ve Daha Sonra Geri Dönmesi 326
Tuğtekin'in Basra'yı Zaptı 327
Haçlıların Efâmiye Kalesini İsgali 328
Bedevilerin Basra'yı Yağmalamaları 330
Haçlılar'ın Trablusşam'da Yaptıkları 331
Çeşitli Olaylar 332

HİCRET'İN BEŞ YÜZÜNCÜ (M. 1106-1107) YILI OLAYLARI 335

Yûsuf b. Taşfin'in Ölümü ve Yerine Oğlu Ali'nin Hükümdar Olması 335
Fahrülmülk b. Nizâmülmülk'ün Öldürülmesi 336
Sadaka b. Mezyed'in Tekrit'i Zaptı 336
Abâde ile Hafâce Arasındaki Savaş 338
Çavlı Sakavu'nun Musul'a Yürüyüp Şehrin Hakimi Çökürmüş'ü Esir Alması 339
Çavlı Sakavu'nun Musul'u Muhasarası ve Çökürmüş'ün Ölümü .. 340
Bizans İsmaparatoruyla Haçlılar Arasındaki Savaş 341
Kılıç Arslan'ın Musul'u Zaptı 342
Kılıç Arslan'ın Öldürülmesi ve Çavlı'nın Musul'a Ele Geçirmesi 344
Bâtınîlerin Isfahân'daki Faaliyetleri ve İbn Attâş'ın Öldürülmesi 345
Seyfüddevle Sadaka ile Batîha Hakimi Mühezzibüddevle Arasında Çıkan İhtilâf 348
Sultanın Vezirinin Öldürülmesi ve Ahmed b. Nizâmülmülk'ün Vezir Olması 350
Çeşitli Olaylar 351

HİCRET'İN BEŞ YÜZ BİRİNCİ (M. 1107-1108) YILI OLAYLARI ... 353

Sadaka b. Mezyed'in Öldürülmesi 353
İfrîkıyye Hükümdarı Temîm b. el-Muizz'in Ölümü ve Yerine Oğlu Yahyâ'nın Geçmesi 360
Yahyâ'nın Kuleybiye Kalesini Zaptı 361

İbn Ammâr'ın Yardım İstemek Üzere Bağdâd'a Gelmesi 361
Çeşitli Olaylar 363

HİCRET'İN BEŞ YÜZ İKİNCİ (M. 1108-1109) YILI OLAYLARI ... 366

Mevdûd ile Sultanın Askerlerinin Musul'u Ele Geçirmeleri, Mevdûd'un Musul'a Vali Olması 366
Muhasara Sırasında Çavlı'nın Durumu 368
Çavlı'nın Haçlı Kontunu Serbest Bırakması 368
Urfa Kontu Baudouin ile Antakya Hakimi Arasında Cereyan Eden Olaylar 369
Baudouin'in Serbest Bırakılmasından Sonra Çavlı'nın Durumu . 370
Çavlı ile Haçlılar Arasındaki Savaş 372
Çavlı'nın Sultanın Yanına Dönmesi 373
Tuğtekin ile Haçlılar Arasındaki Savaş ve Daha Sonra Yapılan Barış 373
Tuğtekin'in Haçlılar Karşısında Mağlûp Olması 374
Bağdâd'da Sünnîlerle Şiîler Arasında Sağlanan Barış 375
Çeşitli Olaylar 376

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 1109-1110) YILI OLAYLARI ... 380

Haçlıların Suriye'deki Trablus ve Beyrut Şehirlerini Zaptı 380
Haçlıların Cübeyl ve Banyas'ı Zaptı 381
Muhammed Han ile Sağır Bey Arasındaki Savaş 381
Çeşitli Olaylar 382

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 1110-1111) YILI OLAYLARI 384

Haçlılar'ın Sayda'yı İşgali 384
Fâtımîlerin Askalân'ı Ele Geçirmeleri 385
Haçlıların Esârib Kalesi ve Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmeleri ... 385
Çeşitli Olaylar 387

HİCRET'İN BEŞ YÜZ BEŞİNCİ (M. 1111-1112) YILI OLAYLARI ... 388

İslâm Ordularının Haçlılarla Savaşmak Üzere Yola Çıkmaları ... 388
Haçlıların Sûr Şehrini Muhasarası 390
Frankların Endülüs'te Bozguna Uğramaları 392

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTINCI (M. 1112-1113) YILI OLAYLARI ... 393

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YEDİNCİ (M. 1113-1114) YILI OLAYLARI ... 395

Haçlılarla Savaş, Onların Bozguna Uğramaları ve Mevdûd'un Öldürülmesi 395

Sultan (Melik) Sencer ile Muhammed Han Arasındaki Anlaşmazlık ve Daha Sonra Yapılan Barış 396

Çeşitli Olaylar 397

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKİZİNCİ (M. 1114-1115) YILI OLAYLARI . 399

Aksungur el-Porsuki'nin Haçlılar'la Savaşmak İçin Suriye'ye Gitmesi 399

• Maraş ve Diğer Bazı Yerlerin Hakiminin Porsuki'ye İtaat Arz Etmesi 400

• Porsuki ile İlgazi Arasındaki Savaş ve İlgazi'nin Esir Alınması ... 400

Alâüddevle b. Sebüktekin'in Ölümü, Yerine Oğlunun Hükümdar Olması ve Sultan Sencer ile Olan İlişkileri 401

Çeşitli Olaylar 404

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKUZUNCU (M. 1115-1116) YILI OLAYLARI 405

Sultan'ın Askerlerinin Haçlılar Karşısındaki Mağlûbiyeti 405

Haçlılar'ın Rafaniyye'yi Zaptı ve Buranın Daha Sonra Geri Alınması 407

Yahyâ b. Temîm'in Ölümü ve Oğlu Ali'nin Hükümdar Olması 407

Çeşitli Olaylar 408

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ONUNCU (M. 1116-1117) YILI OLAYLARI .. 410

Ahmedil b. Vehsûzân'ın Öldürülmesi 410

Çavlı Sakavu'nun Ölümü ve Fars Bölgesinde Yaptığı İşler 410

Cebel, Selât ve Tunus'un Fethi 414

Tûs'ta Çıkan Olaylar 415

Çeşitli Olaylar 415

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON BİRİNCİ (M. 1117-1118) YILI OLAYLARI 417

Sultan Muhammed'in Ölümü ve Oğlu Mahmûd'un Hükümdar Olması 417

Sultan Muhammed'in Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler .. 418
Sultan Muhammed Devrinde Bâtınîlerin Durumu 419
Kâbis ve el-Mehdiyye'nin Muhasara Edilmesi 420
Roger ile Emir Ali Arasındaki Soğukluk 422
Haleb Hakiminin Öldürülmesi ve İlgazi'nin Haleb'i İstilâ Etmesi 422
Çeşitli Olaylar 423

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON İKİNCİ (M. 1118-1119) YILI OLAYLARI .. 424

Sultan Mahmûd'un Irak'ta Yaptıkları ve el-Porsuki'nin Bağdâd Şahnesi Olması 424
el-Müstazhir Billâh'ın Ölümü 425
Halife el-Müstazhir'in Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler . 426
Emîru'l-Müminin el-Müsterşid Billâh'ın Halifeliği 426
el-Müsterşid'in Kardeşi Ebû'l-Hasan'ın Kaçması ve Daha Sonra Geri Dönmesi 427
Melik Mes'ûd ve Cüyûş (Çavuş) Beg'in Irak'a Gitmeleri, Porsuki ve Dübeys ile Aralarından Geçen Olaylar 428
Haçlıların Kudüs Kralı Baudouin'in Ölümü ve Müslümanlar'la Haçlılar Arasında Cereyan Eden Olaylar 431
Çeşitli Olaylar 432

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (M. 1119-1120) YILI OLAYLARI 434

Melik Tuğrul'un Kardeşi Sultan Mahmûd'a İsyan Etmesi 434
Sencer ile Sultan Mahmûd Arasındaki Savaş 435
İlgazi'nin Haçlılar'ın Elindeki Yerlere Gazâya Çıkması 439
Müslümanlarla Haçlılar Arasında Vuku Bulan Diğer Bir Olay .. 441
Mengüpars'ın Öldürülmesi 441
Emir Ali b. Ömer'in Öldürülmesi 442
Murâbıtlarla Kurtaba Halkı Arasında Çıkan Olaylar 442
Ali b. Sökmen'in Basra'ya Hakim Olması 443
Çeşitli Olaylar 444

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 1120-1121) YILI OLAYLARI 446

Melik Mes'ûd'un Kardeşi Sultan Mahmûd'a İsyanı ve Aralarında Çıkan Savaş ... 446
Dübeys'in Durumu ve Yaptığı İşler ... 448
Gürcülerin İslâm Topraklarına Saldırmaları ve Tiflis'i Ele Geçirmeleri ... 450
İlgazi'nin Bu Sene Yaptığı Gazâlar ... 450
Muhammed b. Tûmart ve Abdü'l-Mü'min'in İlk Zamanları ve Hükümdar Olmaları ... 451
Mehdî'nin Ölümü ve Abdü'l-Mü'min'in Hükümdar Olması ... 457
Abdü'l-Mü'min'in Merâkeş Şehrine Hakim Olması ... 461
Abdü'l-Mü'min'in Dekkâle'de Kazandığı Zafer ... 463
Kütünde Şehrinin Muhasarası ... 463
Çeşitli Olaylar ... 464

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 1121-1122) YILI OLAYLARI ... 465

Musul'un el-Porsukî'ye İkta Edilmesi ... 465
Emir Ali'nin Ölümü ve Oğlu el-Hasan'ın İfrikıyye Hükümdarı Olması ... 465
Emîrü'l-cüyûş'ün Öldürülmesi ... 466
Süleyman b. İlgazi'nin Babasına İsyanı ... 468
Meyyâfârıkin'in İlgazi'ye İkta Edilmesi ... 468
Belek b. Behrâm'ın Urfa'yı Muhasara Edip Kontu Esir Alması .. 468
Çeşitli Olaylar ... 469

HİCRET BEŞ YÜZ ON ALTINCI (M. 1122-1123) YILI OLAYLARI .. 472

Melik Tuğrul'un, Kardeşi Sultan Mahmûd'a İtaat Etmesi ... 472
Dübeys b. Sadaka ve Yaptıkları ... 473
Sümeyremî'nin Öldürülmesi ... 475
Halifenin Veziri İbn Sadaka'nın Tevkif Edilmesi ve Ali b. Tarrâd'ın Vezir Nâibi Olması ... 476
Cüyûş Beg'in Öldürülmesi ... 477
İlgazi'nin Ölümü ve Haleb'in Ondan Sonraki Durumu ... 478
Çeşitli Olaylar ... 478

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON YEDİNCİ (M. 1123-1124) YILI OLAYLARI ... 480

el-Müsterşid Billâh'ın Dübeys ile Savaş İçin Harekete Geçmesi .. 480
Haçlıların Esârib Kalesini Zaptı ... 483
Belek'in Harrân ve Haleb'i Zaptı ... 483
İfrîkıyye'deki Müslümanlarla Franklar Arasındaki Savaş ... 483
Harput'un Haçlılar Tarafından İşgali ve Geri Alınması ... 485
Sultan'ın Vezirinin Öldürülmesi ve İbn Sadaka'nın Tekrar Halifenin Veziri Olması ... 485
Sultan Mahmûd'un Gürcüleri Mağlûp Etmesi ... 486
Mağriblilerle Mısır Askerleri Arasındaki Savaş ... 487
Çeşitli Olaylar ... 487

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 1124-1125) YILI OLAYLARI ... 489

Belek b. Behrâm b. Artuk'un Öldürülmesi ve Temürtaş'ın Haleb'e Hakim Olması ... 489
Haçlılar'ın Suriye'deki Sur Şehrini Zaptı ... 489
Porsukî'nin Irak Şahneliğinden Azedilmesi ve Yerine Barankuş ez-Zekevî'nin Tayini ... 491
Porsukî'nin Haleb Şehrine Hakim Olması ... 492
Çeşitli Olaylar ... 493

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 1125) YILI OLAYLARI ... 495

Melik Tuğrul ile Dübeys b. Sadaka'nın Irak'a Gelip Geri Dönmeleri ... 495
Porsukî'nin Kefertâb'ı Fethi ve Haçlılar Karşısında Mağlûp Olması ... 497
el-Me'mûn b. el-Batâihî'nin Öldürülmesi ... 497
Çeşitli Olaylar ... 498

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİNCİ (M. 1126) YILI OLAYLARI ... 499

Endülüs Müslümanlarıyla Franklar Arasındaki Savaş ... 499

İsmâilîlerin Horasân'daki Şehirlerine Yapılan Saldırı 499
İsmâilîlerin Banyas Kalesini Zaptı 500
Porsuki'nin Öldürülmesi ve Yerine Oğlu İzzeddîn Mes'ûd'un Geçmesi 501
el-Müsterşid Billâh ile Sultan Mahmûd Arasında Çıkan İhtilâf .. 502
Atabeg Tuğtekin ile Haçlılar Arasında Suriye'de Vuku Bulan Savaş 505
Çeşitli Olaylar 505

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ BİRİNCİ (M. 1127) YILI OLAYLARI .. 507

Şehîd Atabeg Zengî'nin Irak Şahneliğine Tayini 507
Sultan'ın Bağdâd'dan Dönmesi ve Enûşirvân b. Hâlid'in Vezir Olması 507
İzeddîn b. el-Porsukî'nin Ölümü ve İmâdeddîn Zengî'nin Musul ve Çevresine Vali Tayin Edilmesi 508
Çeşitli Olaylar 511

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ İKİNCİ (M. 1128) YILI OLAYLARI .. 513

Atabeg İmâdeddîn Zengî'nin Haleb'e Hakim Olması 513
Sultan Sencer'in Rey'e Gelmesi 515
Çeşitli Olaylar 515

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 1128-1129) YILI OLAYLARI 517

Sultan Mahmûd'un Bağdâd'a Gelmesi 517
Dübeys'in Irak'ta Yaptığı İşler ve Sultan'ın Bağdâd'a Geri Dönmesi 517
Dımaşk'ta İsmâîlî Katliamı 518
Haçlılar'ın Dımaşk'ı Muhasarası ve Mağlûp Olarak Geri Dönmeleri 519
İmâdeddîn Zengî'nin Hama Şehrine Hakim Olması 520
Çeşitli Olaylar 521

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 1129-1130) YILI OLAYLARI ... 522

Sultan Sencer'in Semerkand'ı Muhammed Han'dan Alması ve Mahmûd b. Muhammed Han'ın Hükümdar Olması ... 522
İmâdeddîn Zengî'nin Esârib Kalesini Zapt Etmesi ve Haçlıların Hezimete Uğramaları ... 523
İmâdeddîn Zengî'nin Serci ve Dârâ Şehirlerini Zaptı ... 524
el-Âmir'in Ölümü ve el-Hâfız el-Alevî'nin Halifeliği ... 525
Çeşitli Olaylar ... 525

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (M. 1130-1131) YILI OLAYLARI ... 527

Dübeys b. Sadaka'nın Esir Düşmesi ve İmâdeddîn Zengî'ye Teslim Edilmesi ... 527
Sultan Mahmûd'un Ölümü ve Oğlu Dâvud'un Hükümdar Olması ... 528
Çeşitli Olaylar ... 529

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ ALTINCI (M. 1131-1132) YILI OLAYLARI ... 530

el-Hâfız'ın Veziri Ebû Ali'nin Öldürülmesi Yânis'in Vezirliği ve Ölümü ... 530
Sultan Mes'ûd'un, Melik Selçukşah ve Melik Dâvud'un Durumları, Sultan Mes'ûd'un Irak'ta Saltanatını Yerleştirmesi ... 531
Sultan Mes'ûd ile Amcası Sultan Sencer Arasındaki Savaş ... 533
İmâdeddîn Zengî'nin Bağdâd'a Yürümesi ve Mağlûp Olması ... 535
Mağlûbiyetten Sonra Dübeys'in Durumu ... 535
Dımaşk Hakimi Tâcü'l-Mülûk'ün Ölümü ... 535
Şemsülmülûk'un el-Lebve ve Râs Kalelelerini Zaptı, Baalbekk'i Muhasarası ... 536
Sultan Tuğrul ile Melik Dâvud Arasındaki Savaş ... 537
Çeşitli Olaylar ... 538

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YİRMİ YEDİNCİ (M. 1132-1133) YILI OLAYLARI 539

Şemsülmülûk'un Banyas'ı Zaptı 539
Müslümanlarla Haçlılar Arasındaki Savaş 540
Sultan Mes'ûd'un Tekrar Tahta Dönmesi ve Melik Tuğrul'un Mağlûp Olması 540

بسم الله الرحمن الرحيم

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 1059-1060) YILI OLAYLARI

Gazneli Hükümdarı Ferruhzâd'ın Ölümü ve Kardeşi İbrâhim'in Hükümdar Olması

Gazne hükümdarı Ferruhzâd b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Sebüktekin bu sene safer ayında (mart-nisan 1059) öldü. 450 (1058-1059) yılında memlûkleri kendisine karşı ayaklanmış ve öldürmek üzere anlaşmışlardı. Bu maksatla hamamda olduğu bir sırada Ferruhzâd'ın üzerine hücum ettiler. Ferruhzâd yanındaki kılıcı kaparak karşı koyup kendini müdafaa etti ve sonunda adamları yetişip onu kurtardılar ve memlûkleri öldürdüler.

Ferruhzâd bu suikasttan kurtulduktan sonra sık sık ölümden bahsetmeğe ve dünya hayatını hakir görüp hafife almaya başladı. Bu yıla kadar aynı şekilde kaldı, bu yıl içinde kulunç hastalığına yakalandı ve öldü. Yerine kardeşi İbrâhim b. Mes'ûd b. Mahmûd geçti. İbrâhim iyi bir yol tuttu, Hindistan'daki cihad harekâtı için gerekli hazırlıkları yaptı ve dedesi ile babasının teslim alamadığı kaleleri fethetti. Receb, Şaban ve Ramazan aylarını oruçla geçirirdi.

Sultan İbrâhim İle Çağrı Bey Dâvud Arasında Yapılan Barış

Bu sene Sultan İbrâhim b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Sebüktekin ile Horasân hakimi Dâvud b. Mikâil b. Selçuk arasında barış yapıldı. Buna göre her biri elindeki yerlere hakim olacak ve birbirlerinin topraklarında hak iddia ederek başlattıkları çekişmelere son vereceklerdi.

Sebebi şu idi:

Her iki tarafın da ileri gelenleri düşünüp taşındılar ve her iki hükümdarın da birbirlerinin topraklarını ele geçirecek durumda olmadıklarını.

mallarını boş yere harcadıklarını, askerleri yorduklarını, bu arada evlerin yağmalandığını, insanların öldürüldüğünü görerek barış için seferber oldular. Sonunda ittifak ve anlaşma sağlandı ve anlaşma metni kaleme alındı. Halk buna çok sevindi, sıkıntılardan kurtulmaları onları çok sevindirdi.

Dâvud'un Ölümü ve Oğlu Alp Arslan'ın Melik Olması

Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey Dâvud b. Mîkâil b. Selçuk bu yılın recep ayında (ağustos-eylül 1059) öldü. Başka bir rivayete göre 452 yılı safer ayında (mart-nisan 1060) ölmüştür. Çağrı Bey öldüğünde yaklaşık yetmiş yaşındaydı. Horasân hakimi olan Çağrı Bey, Sebüktekinoğulları (Gazneliler)'nın karşısına dikilip onlarla çarpışmış ve onları Horasân'dan uzaklaştırmıştır. Onun ölümü üzerine Horasân'a oğul Alp Arslan hakim oldu. Çağrı Bey bir kaç tane erkek evlât bırakmıştır. Bunlar arasında Alp Arslan'ı, Yâkûti'yi, Süleyman'ı ve Kavurt Bey'i sayabiliriz. Sultan Tuğrul Bey, Çağrı Bey'in ölümünden sonra Süleyman'ın annesiyle evlendi ve kendinden sonra tahta Süleyman'ın geçmesini vasiyet etti. Onunla ilgili olayları ilerde anlatacağız.

Çağrı Bey, hayır sever, adaletli, güzel ahlâklı, Allah'ın kendine verdiği nimetleri itiraf eden ve bunlardan dolayı Allah'a şükreden bir insandı. Çağrı Bey'in Serahs kadısı Abdussamed vasıtasıyla kardeşi Sultan Tuğrul Bey'e gönderdiği mektup da buna bir misal teakil eder. Çağrı Bey mektubunda şöyle diyordu :

«Feth ve zapt ettiğin şehirleri tahrip ettiğini, halkını oradan uzaklaştırdığını haber aldım. Allah'ın kullarına ve şehirlerine karşı yaptığın bu işlerle O'nun emirlerine muhalefet ettiğin aşikârdır. Sen de bilirsin ki, bu tür hareketler kötü bir intiba bırakmana ve halkın senden soğumasına sebep olur.»

"Bilirsin biz otuz kişiyle üç yüz kişilik düşman karşısına çıktık ve onları mağlûp ettik. Biz üç yüz kişiyle onların üç bin kişilik ordusunu yendik, üç bin kişiyle ise onların otuz bin kişilik ordularını defettik. Daha dün Şâh-Melik ile karşılaştık. Çok kalabalık bir orduya sahip olduğu halde onu bozguna uğrattık ve Harezm'deki ülkesini ele geçirdik. Önümüzden kaçıp bulunduğu yerden beş yüz fersah uzaklara gitti, fakat yine de ona galip geldik ve esir alıp öldürdük. Horasân, Taberistân ve Sicistân ülkelerini istilâ ettik. Başlangıçta küçük ve tâbi (Vassâl) bir cemaat iken şimdi kendilerine tabi olunan hükümdarlar olduk. Allah'ın bize verdiği bunca nimete böyle nânkörce karşılık vermek gerekmez."

Tuğrul Bey de elçiden kardeşine şu cevabı götürmesini istedi :

«Ey kardeşim! Sen Horasân'ı zapt ettin. Orası bayındır bir ülke olduğunu halde sen tahrip ettin. Oraya yerleşir yerleşmez Horasân'ı mamur hale getirmen gerekir. Ben ise benden öncekiler tarafından tahrip ve imha edilmiş bir ülkeye geldim. Düşmanlar tarafından çember içine alınmış bir ülkeyi mamur hale getirmem mümkün değildir. Zaruretler şehirlerin askerler tarafından basılmasına sebep olmaktadır. Şehirleri bu zararlardan korumak da mümkün değildir.»

Onunla ilgili daha bir çok menkıbe vardır, ancak biz konuyu uzatmaktan korkarak bunları anlatmadık.

Bağdâd'ın Yanması

Bu sene Bağdâd'da yangın çıktı, Kerh ve diğer yerlerle iki sur arasındaki saha yandı. Bu arada Vezir el-Erdeşîr tarafından vakfedilen kütüphane de yandı, kitapların bir kısmı yağmalandı ve Amîdülmülk el-Kündürî de gelip en değerli kitapları seçti. Kütüphanede muhtelif ilim dallarına dair on bin dört yüz cilt kitap vardı. Bunlardan yüz tanesini İbn Mukle'nin ahfâdı tarafından yazılmış mushaflar teşkil ediyordu. Yangın sırasında halk kitapların bir kısmını yağmalamıştı. Amîdülmülk onları uzaklaştırıp içinden dilediği kitapları seçti. Bu davranışı onun ahlâkının kötülüğüne ve irâdesinin, niyetinin bozukluğuna yoruldu. Medreseler yaptıran, bütün İslâm âleminde ilmin tedvinine çalışan, kitaplar ve benzeri şeyler vakfeden Nizâmülmülk'ün yaptıklarıyla Amîdülmülk'ün bu davranışı arasında ne kadar büyük fark var.

Sultanın Vâsıt'a Gitmesi, Askerlerin Yaptığı İşler ve Dübeys İle Aralarının Düzelmesi

Sultan Tuğrul Bey Bağdâd'daki işlerini bitirdikten sonra Vâsıt'a gitti ve şehrin yağmalandığını gördü. Bu arada Hezâresb b. Bengir de Sultan'ın yanına geldi ve Dübeys b. Mezyed ile Tuğrul Bey'i barıştırdıktan sonra onu da yanına alıp Tuğrul Bey'in hizmetine soktu, birlikte Bağdâd'a gittiler. Sadaka b. Mansûr b. el-Hüseyn de aynı şekilde onlarla beraber Bağdâd'a gitti.

Sultan Tuğrul Bey Vâsıt'ı iki yüz bin dinar karşılığında Ebû Ali b Fazlân'a, Basra'yı da (yine belirli bir meblağ karşılığında) el-Ağarr Ebû

Sa'd Sâbûr b. el-Muzaffer'e iltizama verdi. Sultan daha sonra Dicle'yi geçerek Bağdâd'ın doğu yakasına, oradan da Batîha yakınlarına kadar gitti. Askerler bu sırada Vâsıt, Basra ve Ahvâz arasındaki yerleri yağmaladılar.

Sultan 452 yılı safer ayında (mart 1060) yanında Ebû'l-Feth b. Verrâm, Hezâresb b. Bengîr b. İyâd, Dübeys b. Mezyed, Ebû Ali b. Melik Ebû Kâlicâr, Sadaka b. Mansûr b. el-Hüseyn ve daha başkaları olduğu halde Bağdâd'a gitti, burada halife ile görüştü. Halife büyük bir ziyafet hazırlanmasını emretti ve bu ziyafete Sultan, emîrler ve adamları katıldı. Aynı şekilde Sultan Tuğrul Bey de bir ziyafet tertipledi ve ileri gelen zevâtı davet etti, onlara hil'atler verdi. Sonra Sultan 452 yılı rebiyülevvel ayında (nisan 1060) el-Cibâl'e hareket etti, Emîr Porsuk (Bursuk)'u da Bağdâd'a şahne tayin etti, ayrıca Bağdâd'ı Ebû'l-Feth el-Muzaffer b. el-Hüseyn'e dört yüz bin dinar karşılığında üç yıllığına iltizama verdi.

Çeşitli Olaylar

Ebû'l-Hüseyn b. el-Muhtedî, bu sene karışıklıklar sırasında Şiî Fâtımîler adına hutbe okuduğu için el-Mansûr Camii'ndeki hatiplik görevinden azledildi, yerine Bahâü'ş-Şeref Ebû Ali el-Hasan b. Abdülvedûd b. el-Mühtedî Billâh tayin edildi.

Ebû'l-Hasan Ali b. Mahmûd b. İbrâhim ez-Zevzenî bu sene öldü. Ebû'l-Hasan el-Husrî ile sohbet ve arkadaşlık etti, ayrıca Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den de hadis rivayet etmiştir. el-Mansûr Camii karşısındaki Ribâtu'z-Zevzenî de ona nisbetle bu adla anılır.

Muhammed b. Ali el-Feth b. Muhammed b. Ali Ebû Tâlib el-Uşârî de bu yılın cemaziyülevvel ayında vefat etti. 366 yılının muharrem ayında doğmuştu. ed-Dâra Kutnî ve diğerlerinden hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 1060) YILI OLAYLARI

Veliaht'ın Ebû'l-Ganâim b. el-Muhallebân İle Beraber Bağdâd'a Dönmesi

Veliaht Uddetüddîn Ebû'l-Kâsım el-Muktedî Biemrillâh baba annesiyle beraber bu yılın cemaziyülâhir ayında (temmuz 1060) Bağdâd'a geldi. Halk onu karşılamağa çıktı. Veliaht bir gemiye binmişti, başında Ebû'l-Ganâim b. el-Muhallebân vardı. Bâbu'l-Gurbe'de kendisine bir at takdim edildi. İbnu Muhallebân onu omuzuna aldı, ata bindirip hilâfet sarayına teslim etti, veliaht da ona teşekkür etti. İbnül Muhallebân sonra oradan ayrılıp gemiye bindi ve Bâbu'l-Merâtib'de kendisine ayrılan eve gitti, daha sonra ise halifenin huzuruna girdi ve onunla görüştü.

Veliahtın, İbnu'l-Muhallebân ile birlikte dönmesinin sebebi şu idi:

İbnu'l-Muhallebân evine girince Reisü'r-rüesânın karısı ve çocuklarını orada buldu. Bunlar el-Besâsîrî tarafından aranıyorlardı. İbnü'l-Muhallebân'a Reisü'r-rüesâ'nın onlara yanına gelmelerini emrettiğini haber verdiler, bunun üzerine o da onları içeri kendi aile efrâdının yanına aldı ve Meyyâfarikîn'e götürmek üzere adam görevlendirdi. Bunlar Karvâş Bağdâd'dan ayrılırken onunla beraber gittiler. İbnü'l-Muhallebân daha sonra onlar hakkında hiç bir bilgi edinemedi.

Daha sonra Vekîl Ebû'l-Fazl Muhammed b. Âmir ona rastladı ve veliaht ile yanındakilerin Bağdâd'dan ayrılmak istediklerini ve durumlarının giderek kötüleştiğini haber verdi; bunun üzerine İbnü'l-Muhallebân karısını gönderip onları gizlice yanına getirtti ve sekiz ay yanında tuttu. İbnü'l-Besâsîrî ve adamları gelip o da, onlara ziyafet hazırladı. Bu sırada veliaht ile yanındakiler de onun yanında saklanırlar ve onların kendileri hakkında neler söylediklerini duyarlardı.

Daha sonra onlar için vasıta kiraladı ve Sincâr yakınlarına kadar onlara refakat etti. Onlar bilâhara Harrân'a götürüldüler. İbnü'l-Muhallebân

Harrân hakimi Ebû'z-Zimâm Menî' b. Vessâb en-Numeyrî ile birlikte Rahbe'ye gitti, Karkisiyâ'yı fethetti. Bu arada Uddetüddîn ile Menî'in kızının nikâhlarını kıydı, sonra da Bağdâd'a gittiler.

Mahmûd b. Şiblüddevle'nin Haleb'e Hakim Olması

Mahmûd b. Şiblüddevle b. Sâlih b. Mirdâs el-Kilâbî bu sene cemaziyülâhir ayında (temmuz 1060) Haleb şehrini muhasara etti ve sıkıştırdı. Araplardan kalabalık bir grupla iş birliği yapıp Haleb'i muhasaraya devam etti, fakat şehri fethedemedi ve oradan ayrıldı. Daha sonra geri dönüp tekrar kuşattı ve sonunda şehri silâh zoruyla ele geçirdi (cemaziyülâhir 452 / temmuz (1060), fakat kale ona teslim olmadı.

Kalede bulunanlar, Mısır ve Dımaşk hakimi el-Mustansır Billâh'a haber gönderip ondan yardım istediler, o da Dımaşk emîri Nâsıruddevle Ebû Muhammed el-Hüseyn b. el-Hasan b. Hamdân'a yanındaki askerlerle Haleb'e gitmesini ve şehri Mahmûd'a karşı korumasını emretti, bunun üzerine Nâsıruddevle de Haleb'e hareket etti. Mahmûd onun yaklaştığını duyunca Haleb'den çıktı, Nâsıruddevle'nin askerleri şehre girdi ve yağmaladılar.

Daha sonra Mahmûd ile Nâsıruddevle Haleb dışında savaşa tutuştular. Aralarında çok çetin bir savaş cereyan etti. Sonunda Nâsıruddevle mağlûp oldu ve perişan bir halde Mısır'a döndü, böylece Mahmûd da Haleb'e hakim oldu, amcası Muizzüddevle'yi öldürdü ve Haleb'deki işlerini yoluna koydu. Bu savaş «Vak'atü'l-Funeydık» adıyla bilinir ve çok meşhurdur.

Çeşitli Olaylar

Sultan Tuğrul Bey bu sene Mahmûd b. el-Ahram el-Hafâcî'ye hil'at verdi ve Benû Hafâce emîrliğini, Kûfe valiliğini ve Sakyu'l-Fırat'ı tekrar ona verdi. Sultan'ın oradaki yakın adamları her yıl dört bin dinar ödenmesine kefil oldular. Bu arada Sultan, Receb b. Menî'i oradan uzaklaştırdı.

Bağdâd emniyet müdürü (sâhibu'ş-şurta) Ebû Muhammed en-Nesevî seksen yaşını aşkın olduğu halde bu yıl vefat etti.

Benû Verrâm bu sene en-Nehravânât bendlerini kapattı, Amîd Ebû'l-Feth de Kerh bendlerini imar etmeğe başladı.

Sultan Tuğrul Bey'in karısı Hâtun bu sene zilkade ayında (aralık 1060) Zencân'da vefat etti. Sultan onun ölümüne çok üzüldü, cenazesi Rey'e götürüldü ve orada toprağa verildi.

Bu yıl içinde, cemaziyülevvel'in üçüncü günü, şafak sökerken batıdan doğuya doğru büyük bir yıldız kaydı ve uzun süre kaldı.

Atiyye b. Sâlih b. Mirdâs bu sene asker toplayıp Rahbe'yi kuşattı. Halkını zor duruma soktu ve bu sene safer ayında (mart 1060) şehri zapt etti.

Halife el-Kaim Biemrillâh'ın annesi Katrû'n-Nedâ bu sene vefat etti. Diğer bazı rivayetlere göre halifenin Ermeni asıllı bir cariye olan annesinin adı Bedrü'd-Dücâ veya Alem idi.

Nehrevânlı "el-Cazerî" adıyla bilinen Ebû Ali Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Hasan bu sene öldü. Çok sayıda hadis rivayet etmiştir.

Fakîh Bay Ebû Mansûr el-Ceylî de bu sene öldü. Mâlikî fakîhi Muhammed b. Ubeyd b. Ahmed Muhammed Ebû Amr b. Ebû'l-Fazl da bu sene ölmüştü.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 1061) YILI OLAYLARI

İbn Dârest'in Halifeye Vezir Olması

Halife Bağdâd'a dönünce Ebû Türâb el-Esîrî'yi inhâ işlerinde (muhâberât), tören alaylarının hazırlanmasında görevlendirdi ve ona "Hâcibü'l-Hüccâb" lakabını verdi. İbn Dâserst daha önce Hadîse'de ona hizmet etmiş ve onun yakınları arasına girmişti. Şeyh Ebû Mansûr b. Yûsuf, Ebû'l-Feth Mansûr b. Ahmed b. Dârest'in vezirliğe tayinini teklif etti ve: «O iktasız olarak hizmet edecek ve üstelik hazineye mal da gönderecek.» dedi; bunun üzerine Şeyh Ebû Mansûr'un teklifi kabul edildi, İbn Dârest Ahvâz'dan Bağdâd'a getirilerek 15 rebiyülâhir (9 Mayıs 1061) günü vezaret hil'atı giydirildi ve vezaret makamına oturdu. Şairler ona medhiyeler yazdılar, Ebû'l-Hasan el-Habbâz da bir kasideyle onu tebrik etti.

İbn Dârest ilk zamanlar Melik Ebû Kâlicâr adına ticaretle uğraşıyordu.

el-Muizz b. Bâdis'in Ölümü ve Yerine Oğlu Temîm'in Geçmesi

İfrîkıyye hükümdarı el-Muizz b. Bâdis yakalandığı akciğer zafiyeti hastalığından kurtulamayarak bu sene öldü. Hükümdarlık müddeti kırk yedi yıldır. Hükümdar olduğunda on bir yaşındaydı. Başka bir rivayete göre ise sekiz yıl altı aylıktı.

Yufka yürekli, Allah'tan korkan, had cezası dışında kan dökmekten çekinen, yumuşak huylu, büyük hataları bile affeden, adamları ve kölesiyle iyi geçinen, ilim adamlarına çok çok ihsan ve ikram eden cömert bir insandı. Bir defasında Zenâtalı el-Mustansır'a yüz bin dinar bağışlamıştı. Bu mal yanına getirildiğinde el-Mustansır huzurunda bulunuyordu. Geti-

rilen malı çok buldu ve emir verip malları huzurunda boşalttırdı, sonra da bu malı el-Mustansır'a hibe etti. el-Muizz'e: «Niçin malların bulunduğu kapların boşaltılmasını emrettin?» denilince: «Eğer görseydi vermezdi demesinler.» diye cevap verdi.

Güzel şiirleri vardır. Öldüğünde şairler ona mersiyeler yazdılar. Bunlardan biri de Ebû'l-Hasan b. Raşîk idi.

Yerine oğlu Temîm geçti. Temîm 15 Receb 422 (8 Mayıs 1031) tarihinde başkent el-Mansûriyye'de doğmuştu. el-Muizz onu 445 yılı safer ayında (mayıs-haziran 1053) el-Mehdiyye'ye vali tayin etti ve gidinceye kadar orada kaldı. Kayrevân'daki Araplarm yanından ayrılınca babasının hizmetine girdi. Babasına itaat arz edip onun iyiliği için çalıştığını duyurdu ve kendisine nisbet edilen şeylerin yalan olduğunu ortaya koydu.

Babasından sonra tek başına hükümdar olunca güzel ahlâkta ve ilim adamlarına karşı muhabbette babasının yolunu tuttu. Ancak muhtelif beldelerin hakimleri Araplar yüzünden onu hedef aldılar. Daha el-Muizz zamanında devletten çekinmez ve itaat etmez olmuşlardı. el-Muizz ölünce devleti ele geçirme arzuları daha da arttı, bir çoğu açıkça muhalefet etti. Muhalefet edenlerden biri de Sefâkus hakimi kumandan Hammû b. Melik idi.

Hammû Araplardan yardım isteyip el-Mehdiyye'yi muhasara etmek üzere hareket etti. Bunun üzerine Temîm onun karşısına çıkıp savaş nizamına girdi ve savaşa tutuştular. Sonunda Hammû ve adamları mağlûp oldular ve bir çoğu öldürüldü. Hammû kaçı pkendi canını kurtardı, süvarileri ve piyade kuvvetleri ise dağıldılar. Bu hadise 455 (1063) yılında olmuştu.

Temîm savaştan sonra es-Sûse'ye gitti. es-Sûse halkı babası el-Muizz'e isyan ve muhalefet etmişlerdi. Temîm, es-Sûseyi zapt etti, fakat halkını bağışladı.

Musul Hakimi Kureyş'in Ölümü ve Yerine Oğlu Şerefüddevle'nin Emîr Olması

Musul ve Nusaybin hakimi Kureyş b. Bedrân bu sene öldü. Kureyş'in ağzından, burnundan göz ve kulaklarından kan akıyordu. Oğlu Şerefüddevle hazinelerini muhafaza etsin diye onu Nusaybin'e götürmüştü, orada öldü.

Fahruddevle Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cüheyr onun durumunu öğrenince Dârâ'dan Nusaybin'e gitti. Ukayloğullarını, oğlu Ebû'l-

Mekârim Müslim b. Kureyş'i emîr seçmek üzere topladı. Kureyş'in oradaki işlerini Câbir b. Naşib yürütüyordu. Fahruddevle onu Müslim'in kız kardeşiyle, Müslim'i de Nasr b. Mansûr'un kızıyla evlendirdi.

Nasruddevle b. Mervân'ın Vefatı

Diyarbekir hakimi Nasruddevle Ahmed b. Mervân el-Kürdî bu sene vefat etti. Halife el-Kâdir Billâh ona Nasruddevle lakabını vermişti. Öldüğünde seksen küsur yaşındaydı. Emirlik müddeti ise elli iki yıldır. Ülkesinde idareye tam anlamıyla hakim oldu, Sügûr bölgesini düzenledi. Devrinde hiç kimse onun kadar refah içinde yaşamamıştı.

Şarkıcı câriyeleri vardı. Onlardan bazılarını beş bin dinar ve daha fazla para ödeyerek satın almıştı. Hizmetçileri hariç beş yüz cariyesi ve beş yüz hadımı vardı.

Meclisindeki zinet ve eşyanın değeri iki yüz bin dinardan fazla ederdi. Bazı hükümdarların kızlarıyla evlenmişti. Mısır diyarına ahçılar gönderdi ve onlara ahçılığı öğrensinler diye büyük meblağlar harcadı.

Sultan Tuğrul Bey'e de muazzam hediyeler gönderdi. Bunlar arasında Büveyhîler'e ait olan bir yakut taşı vardı. Nasruddevle onu el-Melikü'l-Aziz Ebû Mansûr b. Celâlüddevle'den satın almıştı. Nasruddevle bu yakuttan başka yüz bin dinar da para göndermişti.

Ebû'l-Kâsım b. el-Mağribî ile Fahruddevle b. Cüheyr ona vezirlik ettiler. Onun zamanında fiyatlar çok ucuzladı, halk servet sahibi oldu. Şairler onu ziyaret etti, âlimler ve zahidler yanında kaldılar.

Kuşların kış mevsiminde dağlardan çıkıp yiyecek aramak için köylere geldiğini ve burada avlandığını duyunca kendisine ait olan anbardan hububat (buğday vs.) verilmesini emretti. Kuşlara verdiği bu ziyafet ömrü boyunca devam etti.

Nasruddevle ölünce, veziri Fahruddevle ile oğlu Nasr anlaştı ve babasının yerine hükümdarlığa Nasr'ın geçmesine karar verdiler; bunun üzerine Nasr ile kardeşi Saîd arasında çetin savaşlar oldu ve Nasr'ın galibiyet ve zaferiyle sonuçlandı, böylece Nasr Meyyâfârikîn ve diğer yerlere hakim olurken kardeşi Saîd de Âmid'e hakim olacaktı.

Çeşitli Olaylar

Bu sene recep ayında (temmuz-ağustos 1061) Ebû'l-Fevâris el-Kâmil Tarrâd b. Muhammed el-Zeynebî'ye hil'at verilerek Nakibu'n-Nukabâ tayin edildi ve kendisine "el-Kâmil Zü'ş-Şerefeyn" lakabı verildi.

Bağdâd'daki Alevîlerin nakibi olan Şemsüddîn Usâme b. Ebû Abdulah b. Ali bu sene vefat etti. Lakabı "el-Murtazâ" idi.

Bu sene cemaziyülevvel ayında (mayıs-haziran 1061) güneş tamamen tutuldu. Yıldızlar gözüktü, dünya kapkaranlık oldu ve uçan kuşlar yere düştü.

Mekke emîri Şükr el-Alevî el-Hüseynî bu sene Ramazan ayında öldü. Güzel şiirleri vardı.

Ebû'l-Kâsım Ali b. Muhammed b. Yahyâ eş-Samsâtî (es-Sumeysâtî) de bu sene Dımaşk'ta öldü. Felsefî ilimlerden matematik ve geometri sahasında âlim bir zat idi. Dımaşk Camii yakınındaki ribat da ona nisbet edilir.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 1062) YILI OLAYLARI

Sultan Tuğrul Bey'in Halifenin Kızıyla Nikâhlanması

Bu sene Sultan Tuğrul Bey ile Halife el-Kâim Biemrillâh'ın kızının nikâhları kıyıldı. Daha önce 453 (1061) yılında Rey kadısı Ebû Sa'd aracılığıyla dünür olunmuştu. Bu işe halifenin canı sıkıldı, Ebû Muhammed et-Temîmî'yi cevap vermek üzere gönderdi ve bu işten vazgeçmelerini teklif etmesini istedi. Dünürlükten vaz geçerlerse ne a'lâ, eğer vaz geçmeyecek olurlarsa bu işin tekemmülü için Sultanın mehir olarak üç yüz bin dinar para ile birlikte Vâsıt ve çevresini de teslim etmesi gerektiğini söylemesini emretti.

Ebû Muhammed et-Temîmî Sultan'ın yanına varınca, dünürlükten vaz geçilmesi ve af talebiyle ilgili meseleyi vezir Amidülmülk'e anlattı. Bunun üzerine vezir: «Sultan yalvararak rica ettikten sonra onun teklifinin reddedilmesi ve af talep edilmesi yakışık almaz. Teklifin kabul edilmesine karşılık mal ve mehir istenmesi de doğru değildir, Sultan zaten istenilenden kat kat fazlasını vermektedir.» dedi. et-Temîmî de: «Ben işi sana bıraktım, sen her nè yaparsan o doğrudur.» cevabını verdi. Vezir Amîdülmülk de bu cevap üzerine teklifi kabul edilmiş sayıp işe koyuldu. Vezir cevabı Sultan'a bildirince sevindi, halkı toplayıp gayesinin Halife vasıtasıyla Hz. Peygamber'in sülâlesiyle akrabalık tesis etmek olduğunu ilân etti. Sultan bu şekilde kendisinden başka hiç bir hükümdara nasip olmayan bir mazhariyete ulaştı. Vezir Amîdülmülk'e halifenin karısı Arslan Hatun ile beraber yola çıkmasını ve yanına yüz bin dinar para ile istediği kadar mücevher vs. almasını emretti. Sultan bu arada Ferâmürz b. Kâkeveyh ve ileri gelen emîrlerle Rey şehrinin büyüklerini de vezirle birlikte Bağdâd'a gönderdi.

Amîdülmülk Halife el-Kâim Biemrillâh'ın yanına varıp halifenin zevcesi Hatun'u evine götürdü, kendisinin ve yanındakilerin geldiğini bildirdi. Evlenme meselesiyle ilgili gelişmeleri anlatınca halife bunu kabul etmekten çekindi ve bizi bu meselede mazur görürseniz ne âlâ, aksi halde Bağdâd'ı terk ederim.» dedi. Bunun üzerine Amîdülmülk: «Madem kabul et-

meyecektiniz, hiç bir şart ileri sürmeden reddetmeliydiniz. İleri sürdüğünüz şartlar kabul edildikten sonra imtina etmeniz kan dökülmesi için çalışmak demektir.» dedi ve çadırlarını Nehrevân'a çıkardı, fakat Kâdı el-Kudât ve Şeyh Ebû Mansûr b. Yûsuf onu durdurdular ve halifeye: «Amîdülmülk'ün bu şekilde geri dönmesinin akıbeti ne olur» diye uyardılar. Halifenin veziri İbn Dârest, Amîdülmülk için bir ziyafet tertip etti, Amîdülmülk de ziyafete geldiğinde mescidde: «Mu'âviye Ali'nin dayısıdır.» mealinde bir ibare gördü ve bunun derhal kazınmasını emretti.

Hilâfet divanından Humartekin et-Tuğrâî'ye bir mektup yazılıp Amîdülmülk'ten şikâyetçi olundu, Humartekin de cevâbî mektubunda Amîdülmülk'e karşı yumuşaklık ve nezaketle muamele edilmesini tavsiye etti. Halife de bunun üzerine Amîdülmülk'e mektup yazıp: "Biz işi senin reyine bırakıyoruz ve bu hususta senin diyanet ve doğruluğuna güveniyoruz.» dedi.

Amîdülmülk bir gün kumandanlar, hâcibler, kadılar ve şahitlerden müteşekkil bir cemaatle Halife'nin yanına geldi, meclisi kendi inhisarına aldı ve ondan başkası konuşmadı. Halifeye hitaben: «Efendimiz Emîrü'l-Mü'minîn'in daha önce samimi kulları (el-abdu'l-muhlis) Şâhinşâh Rükneddin (Tuğrul Bey)'i, istediği hususları yerine getirmek suretiyle şereflendirdiklerini burada bulunan cemaata bildirmek üzere hatırlamak lûtfunda bulunmalarını istirham ederim.» dedi.

Halife el-Kâim Biemrillâh sözü muğalataya boğup: «Bu hususta yeterli cevap yazılmıştır.» dedi; bunun üzerine Amîdülmülk de öfkelenerek meclisi terk etti ve 26 cemaziyülâhir (7 Temmuz 1062) günü Bağdâd'dan ayrıldı. Yanındaki malları Hemedân'a götürdü ve Sultan'a: «Bu işin bozulmasına Humartekin et-Tuğrâî ile halifenin ittifakı sebep olmuştur.» diye bildirdi. Sultan Humartekin'e çok kızdı, o da korkup altı gulâmıyla kaçtı.

Sultan, Kadı el-Kudât ile şeyh Ebû Mansûr b. Yûsuf'a bir mektup gönderip ikisine de serzenişte bulundu ve: «Uğrunda kardeşimi öldürdüğüm halifenin bana mükâfaatı bu mudur? Halbuki ben bütün malımı ona yardım için feda ettim, en yakınlarımı ona olan sevgim sebebiyle öldürdüm.» dedi. Daha bir çok şeyler söyleyerek onları azarladı. Onlar da cevabî mektuplarında bu istenmeyen sonuçtan dolayı özür dilediler.

et-Tuğrâî'ye gelince: O Berûcird'de ele geçirildi. İbrâhim Yınal'ın çocukları Tuğrul Bey'e: «Babamızı bu adam öldürdü, bizde onu öldürmek istiyoruz.» dediler. Amîdülmülk de bu hususta onlara yardımcı oldu ve Humartekin et-Tuğrâî'yi öldürmeleri için onlara izin verdi. İbrâhim Yınal'ın

çocukları izinden giderek Humartekin'i öldürdüler. Tuğrul Bey onun yerine Savtekin'i tayin etti.

Amîdülmülk, Halife'ye ağzına geleni söyledi, Tuğrul Bey de halifenin kardeşinin kızı olan zevcesi (Arslan Hatun)'ni kendi yanına iade etmesini istedi. Mesele neredeyse umûmî bir fesada sebep olacaktı.

Halife işin kızıştığını görünce nikâha izin verdi ve Amîdülmülk namına vekâletnâme yazdı. Vekâletme Ebû'l-Ganâim b. el-Muhallebân ile gönderildi ve nikâh 454 yılı şaban ayında (ağustos-eylül 1062) Tebriz dışında kıyıldı.

Bu halifeler için mutat olmayan bir şeydi, Büveyhîler tahakküm ve zorbalıklarına, halifelerin temel inançlarına muhalif olmalarına rağmen bu şekilde bir istekte bulunmamışlar ve Tuğrul Bey'in yaptığı gibi bu işin peşine düşmemişlerdi.

Nikâh akdinden sonra Sultan Halife'ye, veliahta, geline, annesine ve diğer kısımlarına çok miktarda mal ve değerli mücevherat gönderdi. Ba'kûbâ ile Irak'ta, Sultan'ın vefat eden hatununa ait olan yerleri de halifenin kızı (gelin) Seyyide Hâtun'a verdi.

İbn Dârest'in Vezirlikten Azledilmesi ve İbn Cüheyr'in Vezir Olması

Ebû'l-Feth Muhammed b. Mansûr b. Dârest bu sene halifenin vezirliğinden azledildi.

Sebebi şudur:

İbn Dârest, "İbn Allân" adlı bir Yahudi ile birlikte gelmiş ve halifenin hâs arazisi (şahsına mahsus arazi) olan, vükelâya ait kasaba ve şehirleri altı bin ton (kürr) hububat ve yüz bin dinar para ödemek şartıyla ona iltizama vermiş ve kefil olmuştu; fakat bu topraklardan sadece iki bin ton hububat ile otuz bin dinar para gönderilmiş, geri kalanı ödenmemişti. Bu meseleden dolayı İbn Dârest'in aczi ve zaafı anlaşıldı ve azledildi. İbn Dârest Ahvâz'a döndü ve 467 (1074-1075) yılında orada öldü.

Fahruddevle Ebû Nasr b. Cüheyr, Nasruddevle b. Mervân'ın veziriydi. Haber gönderip vezirliğe talip oldu ve pek çok mal vermeyi vaat etti; bunun üzerine teklifi kabul edildi. Kâmil Tarrâd ez-Zeynebî, Meyyâfârikîn'e âdeta bir elçi olarak gönderildi, geri dönünce İbn Cüheyr de âdetâ ona ait bir emanetmiş gibi onunla beraber geldi ve Bağdâd'a vardılar.

İbn Mervân hemen onun izinden yola çıktı, fakat yetişemedi. İbn Cü-

heyr Bağdâd'a varınca halk onu karşılamağa çıktı ve arefe günü vezirlik hil'atı giydirildi. Kendisine "Fahruddevle" lakabı verildi ve vezaret makamına yerleşti. İbnü'l-Fazl ve diğer şairler onun hakkında medhiyeler yazdılar ve tebrik ettiler.

Çeşitli Olaylar

Bu sene her tarafta ucuzluk oldu. Basra'da bin ölçek (rıtl) hurma sekiz kırata satıldı.

Sultan Tuğrul Bey bu sene Deylem topraklarındaki et-Tırm Kalesi üzerine yürüdü ve kale hakimi Müsâfir'in yüz bin dinar para ile bin elbise ödemesini kararlaştırdı.

"Muizzüddevle" lakaplı Ebû Ulvân Semmâl b. Sâlih b. Mirdâs bu sene Haleb'de öldü. Yerine kardeşi Atıyye geçti.

el-Hasan b. Ali b. Muhammed Ebû Muhammed el-Cevherî de bu sene öldü. 363 (973-974) yılında doğmuştu. Sema yoluyla pek çok hadis öğrenip rivayet eden hadis imamlarındandı. Ebû Bekr el-Katî'î, el-Ebherî ve İbn Şâzân'dan ve diğerlerinden hadis rivayet edenlerin sonuncusudur.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (M. 1062-1063 YILI OLAYLARI

Sultan'ın Bağdâd'a Gelişi ve Halifenin Kızıyla Zifafa Girmesi

Sultan Tuğrul Bey bu yılın muharrem ayında (ocak 1063) Armenia'dan Bağdâd'a müteveccihen hareket etti. Halife, Sultan'ı karşılamak istedi, fakat daha sonra bundan affını talep etti ve Sultan'ı karşılamağa Vezir İbn Cüheyr çıktı.

Sultanın yanında şu emirler vardı: Ebû Ali İbnü'l-Melik Ebû Kâlicâr, Sürhâb b. Bedr, Hezâresb, Ebû Mansûr Ferâmürz b. Kâkeveyh. Sultanın askerleri Bağdâd'ın batı yakasında konakladılar ve halka çok eziyet ettiler.

Amîdülmülk Halife'nin yanına vardı, yüz yüze görüşüp Seyyide (gelin)'yi istedi. ve o geceyi halifelik sarayında geçirdi. Rivayete göre ona: «Senin yazın şarta bağlıdır ve buna göre vuslattan maksat birleşme değil, şereftir. Eğer maksat bu ise vuslat (bir araya gelme) halifelik sarayında olmalıdır.» denildi. Amîdülmülk* ise: «Bunu yaparız, ancak yeteri kadar ev ve meskenimiz yoktur. Sultanın yanında has adamları (havâss) hacipleri ve memlûkleri vardır, onlardan ayrılması mümkün değildir.» cevabını verdi; bunun üzerine Seyyide Hatun (gelin) 15 safer (17 şubat 1063) tarihinde Sultan'in sarayına (Dâru'l-memleke) götürüldü. Seyyide Hatun altınla kaplanmış bir serir (taht) üzerine oturdu. Sultan gelinin odasına girdi ve yer öpüp ona hizmet etti. Gelin yüzündeki duvağı hiç kaldırmadığı gibi Sultan için ayağa da kalkmadı. Tuğrul Bey ona mücevherat ve diğer eşyalardan müteşekkil pek çok şey hediye etti. Her gün gelir ve bu şekilde hizmet ettikten sonra odadan ayrılırdı.

---

* Metinde : Sultan (Tuğrul Bey).

Sultan sonra Vezir Amîdülmülk'e hil'at giydirdi ve günlerce ziyafet verdi. Bu arada diğer emîrlere de hil'atler verdi. Sultanın yüzünde büyük bir sevinç okunuyordu. Öte yandan Bağdâd mültezimliğini yüz elli bin dinar karşılığında Ebû Saîd el-Kâyinî'ye verdi.

Tuğrul Bey Reîsü'l-Irakayn'ın kaldırdığı veraset vergisiyle bazı örfi vergileri yeniden koydu. Basra mültezimi olan Sa'd el-Arâbi'yi tevkif ve Vâsıt mültezimliğini iki yüz bin dinar karşılığında Ebû Ca'fer b. Sakâlib'e verdi.

Sultan Tuğrul Bey'in Vefatı

Sultan bu sene rebiyülevvel ayında (mart 1063) Bağdâd'dan el-Cibâl'e hareket etti. Rey'e varıp halifenin karısı ve kardeşinin kızı olan Arslan Hatun'u yanına aldı. Arslan Hatun halifenin kendisine kötü davranmasından dolayı şikâyetçiydi, bu yüzden onu yanına almıştı. Daha sonra hastalandı ve 8 Ramazan (4 Eylül 1063) cuma günü vefat etti. Yaklaşık yetmiş yaşındaydı. Kısırdı, çocuğu olmadı.

Öldüğünde veziri el-Kündürî, yetmiş fersah (420 km) uzakta bulunuyordu. Ölüm haberini duyunca derhal yola çıktı ve iki gün zarfında yetişti. Sultan henüz defnedilmemişti, o defnetti. Vezir Fahrüddevle b. Cüheyr Sultan'ın ölümü dolayısıyla yapılan taziyeleri kabul etmek üzere Bağdâd'da bir merasim tertip etti.

el-Kündürî Sultan Tuğrul Bey'in şöyle dediğini anlatır:

«Horasân'da iken rüyada semaya yükseltildiğimi gördüm. Etrafımı duman kaplamıştı, hiç bir şey görmüyordum; ancak güzel bir koku hissediyordum ve bana: «Sen Allah Taâlâ'ya yakınsın, dileğini (ihtiyacını) söyle, yerine getirilsin.» diye sesleniliyordu. Ben de kendi kendime: «Uzun ömür istiyorum.» dedim. Bana: «yetmiş yıl yaşayacaksın» denildi. Ben "Ya Rabbi! Bu bana yetmez." dedim, yine: «Yetmiş yıl yaşayacaksın.» denildi. "Ya Rabbi! Bu bana kâfi değil." dedim, tekrar: "Yetmiş yıl yaşayacaksın." denildi.»

Öldüğünde Amîdülmülk yaşını hesapladı, yaklaşık yetmiş yaşındaydı. Halifelik şehrinde (Bağdâd) ki hükümdarlık müddeti yedi yıl on bir ay ve on iki gündür.

Sultan'ın ölümünden sonra Irak ahvâline gelince:

Halifelik divanından, Musul hakimi Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'e, Nûruddevle Dübeys b. Mezyed'e, Hezâresb'e, Benû Verrâm'a, Bedr b. el-Mühelhil'e mektup yazılarak Bağdâd'a davet edildiler. Şerefüddevle için

tebcil ve tazim mektubu gönderildi. Bağdâd mültezimi olan Ebû Saîd el-Kâyinî Kasr-ı İsâ çevresine bir sur yaptırdı ve mahsûlü topladı. Bu arada İbrâhim b. Şerefüddevle de Avânâ'ya gitti, adamları Enbâr'ı teslim aldılar. Bedevî Araplar ise ülkenin her tarafına yayılıp yol kesmeğe başladılar.

Dübeys b. Mezyed Bağdâd'a geldi, Vezir İbn Cüheyr de onu karşılamağa çıktı. Aynı şekilde Verrâm da geldi. el-Câvâniyye Kürtleri reisi Ebû'l-Feth b. Verrâm Bağdâd'da öldü, tabutu Cercerâyâ'ya götürüldü. Daha sonra Şerefüddevle Müslim, Bağdâd'dan ayrıldı ve o yöreleri yağmaladı; bunun üzerine Nûruddevle, Kürtler ve Benû Hafâce onunla savaşmak üzere harekete geçtiler.

Daha sonra halifelik divanından ona hil'atle beraber bir elçi gönderildi ve elçiye onun gönlünü alması söylendi, ayrıca Nûruddevle Dübeys de onun yanına gitti. Şerefüddevle onun için büyük bir ziyafet hazırladı. Ziyafete katılanlar arasında el-Eşref Ebû'l-Hüseyn b. Fahru'l-Mülk Ebû Galîb b. Halef de vardı. Barış istemek için Şerefüddevle'nin yanına gelmişti. Bir lokma çiğnedi ve derhal öldü.

Arkadaşlarından biri o gün onun şöyle dediğini duyduğunu anlatır: «Allahım! Sen benim canımı al, yokluktan çok sıkıldım!»

Ölüp de cesedi sofradan kaldırılınca Şerefüddevle yemekte hazır bulunanların aslında başkasını zehirlemek maksadıyla hazırlanan yemeği onun yediğini zannetmesinden korktu ve: «Ey Arap topluluğu! Allah hiç birinize zeval vermesin!» dedi ve kalkıp ölen İbn Fahru'l-Mülk'ün yerine oturdu ve onun önündeki yemeği yemeğe başladı. Oradakiler bu davranışı beğendiler ve onu itham etmekten vaz geçtiler. Şerefüddevle de Dübeys ile oğlu Mansûr'a hil'at giydirdi ve obasına döndü.

Bağdâd'daki halk, bedevîlerin ülkenin her yanına dağılıp yağma ettiklerini görünce onlarla çarpışmak için silâha sarıldılar. Ayyarlar (çapulcular)'ın çoğalmasının ve bozguncuların yayılmasının bir sebebi de bu idi.

Sultan Tuğrul Bey'in Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Sultan Tuğrul Bey akıllı, yumuşak huylu, insanların en sabırlısı ve en çok sır saklayanı idi. Bir defasında yakın adamlarından biri tarafından Melik Ebû Kâlicâr'a yazılan ve devlet sırlarını ifade eden bir yazıyı (mülettafât) ele geçirdi, fakat bunu gizli tutup ona haber vermediği gibi ona karşı tutumunu da değiştirmedi. Ancak aradan uzun zaman geçtikten sonra bu konuyu bir başkasına anlattı.

Akda'l-kudât el-Mâverdî, Sultan hakkında şunları anlatır:

«Halife el-Kâim Biemrillâh 433 (1041-1042) yılında beni Sultan'a elçi olarak göndermişti. Oradan Bağdâd'a (Halife'ye) bir mektup yazdım ve Sultan'ın ahlâk ve yaşayışını, ülkesinin harabe halinde olduğunu anlattım, onun her türlü kusur ve noksanlarını sayıp döktüm. Mektup, gönderdiğim gulâmın elinden düşmüş ve Sultan'a götürülmüş. Sultan mektuptakilere vakıf olduğu halde bana tek kelime söylemedi. Meseleyi gizleyip bana bu hususta hiç bir şey demedi. Bana olan hürmet ve ikramında hiç bir değişiklik olmadı.»

Sultan-Allah rahmet eylesin-beş vakit namazını bırakmazdı. Pazartesi ve perşembe günleri oruç tutardı. Beyaz elbiseler giyerdi. Zalim ve taş yürekliydi, askerleri halkın mallarını gasbedelerdi ve elleri gece gündüz halkın malındaydı.

Çok cömertti, onun cömertliğini gösteren hadiselerden biri de şudur:

Kardeşi İbrâhim Yınal Anadolu gazâsı sırasında Rumlardan birini esir almıştı. Bizans İmparatorlarından biri onu kurtarmak için dört yüz bin dinar teklif etti, fakat İbrâhim Yınal bunu kabul etmedi ve esiri Tuğrul Bey'e gönderdi, bunun üzerine Bizans imparatoru, Nasruddevle b. Mervân'a mektup yazıp onu serbest bırakması için Tuğrul Bey ile görüşmesini istedi. Tuğrul Bey onun mektubundan haberdar olunca esir Rum'u fidye almadan İbn Mervân'ın yanına gönderdi, yanına da Alevî bir refakatçı verdi, bunun üzerine Bizans İmparatoru, Sultan Tuğrul Bey'e eski devirlerde benzeri görülmemiş hediyeler gönderdi. Bu hediyeler arasında bin ipek elbise, beş yüz tane muhtelif elbise, beş yüz at vs. iki yüz bin dinar para, yüz kalıp gümüş, üç yüz şehrî ve üç yüz Mısır merkebi, bin tane beyaz kıllı, siyah gözlü ve boynuzlu keçi gönderdi; bu arada Nasruddevle b. Mervân'a da on ölçek (emnâ) misk gönderdi. Bizans İmparatoru, Mesleme b. Abdülmelik tarafından İstanbul'da yaptırılan Cami ile minaresini tamir ettirdi, üzerine kandiller astırdı, mihrabına da ok ve yay yaptırdı ve anlaşmayı her tarafa duyurdu.

Sultan Alp Arslan'ın Hükümdar Olması

Sultan Tuğrul Bey ölünce, Amîdülmülk el-Kündürî Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı tahta çıkardı. Zaten Tuğrul Bey de onu veliaht tayin etmişti. Süleyman'ın annesi Sultan Tuğrul Bey'in yanında (nikâhında) idi. Süleyman adına hutbe okununca emirler arasında ihtilâf çıktı. Yağısıyan ile Erdem Kazvîn'e gittiler ve Horasân hâkimi olan Adududdevle Alp Arslan Muhammed b. Dâvud Çağrı Bey adına hutbe okuttular. Alp Arslan'ın yanında veziri Nizâmülmülk de vardı. Halk

Alp Arslan'ın Sultan olmasını istiyordu. Amîdülmülk işin ters gittiğini ve vaziyetin aleyhine döndüğünü görünce Rey'de hutbenin önce Sultan Alp Arslan, sonra da kardeşi Süleyman adına okunmasını emretti.

Hammû'nun İfrîkıyye'de Temîm b. el-Muizz'e İsyan Etmesi

İfrîkıyye'deki Sefakus şehri hakimi Hammû b. Melik (Müleyk ?) bu sene Emîr Temîm b. el-Muizz b. Bâdîs'e karşı isyan etti, adamlarını toplayıp Araplardan yardım istedi ve el-Mehdiyye üzerine yürüdü. Temîm bunu haber alınca askerleriyle ona karşı harekete geçti. Yanında Zuğbe ve Riyâh kabilelerine mensup Araplar da vardı. Hammû, Selakta'ya vardı ve iki ordu burada savaşa tutuştu. Aralarında çok çetin bir savaş cereyan etti, sonunda Hammû ve maiyetindekiler mağlûp oldular ve kılıçtan geçirildiler. Muhafız ve adamlarının çoğu öldürüldü, kendisi kurtuldu, kalan adamları ise dağıldılar, Temîm muzaffer olarak geri döndü. Temîm daha sonra halkının kendisine muhalefet ettiği es-Sûse şehrine yöneldi ve orayı da zapt etti; ancak halkı affetti ve kan dökmedi.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Muharrem ayında Vezir Ebû'l-Ferec b. el-Mağribî Mısır'da tevkif edildi.

Yemen hükümdârı es-Suleyhî bu sene Mekke'yi zapt ederek şehre girdi ve halkına çok iyi davrandı. Mekke'ye yiyecek getirtip kendinden öncekilerin zulümlerine son verdi ve bir takım güzel faaliyetlerde bulundu.

Bu sene rebiyülâhir ayında büyük bir yıldız kaydı, çok ışık saçtı.

Yine bu sene Şaban ayında Suriye'de büyük bir deprem oldu ve pek çok şehir harabeye döndü, bu arada Trablus'un surları da yıkıldı.

Emîru'l-cüyûş Bedr, Fâtımî halifesi namına Dımaşk'ı bu yılda ele geçirdi. 23 rebiyülâhir (25 Nisan 1063) günü Dımaşk'a vardı ve orada ikamet etti. Bu sırada Emîru'l-cüyûş ile askerler arasında ihtilâf çıktı, askerler ona karşı ayaklandılar. Halk da askerleri destekleyince Emîrü'l-cüyûş onlarla başa çıkamadı ve 456 yılı recep ayında (haziran-temmuz 1064) Dımaşk'dan ayrıldı.

Diyarbekir yöresindeki Âmid şehri hakimi Saîd b. Nasruddevle b. Mervân bu sene vefat etti. Şâfiî fakihi Züheyr b. el-Hüseyn b. Ali Ebû Nasr el-Cüzâmî de bu sene Serahs'ta öldü. Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den fıkıh tahsil etmişti, ayrıca sema yoluyla pek çok hadis öğrendip rivayet etti.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 1063-1064) YILI OLAYLARI

Amîdü'l-Mülk'ün Tevkif Edilip Öldürülmesi

Sultan Alp Arslan bu sene Tuğrul Bey'in veziri Amîdülmülk Ebû Nasr Mansûr b. Muhammed el-Kündürî'yi tevkif etti.

Sebebine gelince :

Amîdülmülk, Sultan Alp Arslan'ın veziri Nizamülmülk'ün yanına gidip önüne beş yüz dinar bırakmış, daha sonra mazeret beyan edip yanından ayrılmıştı. Bu sırada halkın çoğu da Amîdülmülk ile beraber gitmiş, bunun üzerine Sultan Alp Arslan'a: «Amîdülmülk'ün ileride başına bir gaile açmasından korkulur.» denilmiş ve o da Amîdülmülk'ü tevkif edip Mervu'r-Rûd'a göndermişti. Bir yıl hapiste kaldı, daha sonra yanına iki tane gulâm gönderildi, bunlar Amîdülmülk'ün yanına girince onu hummâya yakalanmış vaziyette buldular ve ona: «Yaptıklarından, günahlarından tevbe et.» dediler, o da tevbe etti; sonra ailesinin yanına gidip onlarla vedalaştı, daha sonra orada bulunan bir mescide çıkıp iki rekât namaz kıldı ve: «Ben bir hırsız değilim.» dedi. Hırkasının kolundan bir parça koparıp gözlerini bağladı, daha sonra da gulâmlar kılıçla vurup öldürdüler. Zilhicce ayında (kasım-aralık 1064) öldürülmüştür. Kafası halifenin elbiselerinden debîkî (Mısır'da bir köy) bir gömleğe ve (Hz. Peygamber'in) halifelerin nezdinde bulunan hırkasının sarılı olduğu bohçaya sarıldı, cesedi ise Kündür'e gönderilip orada babasının yanına defnedildi. Öldürüldüğünde kırk küsur yaşındaydı.

Amîdülmülk'ün Sultan Tuğrul Bey'in hizmetine girmesi şöyle olmuştur:

Sultan Nîsâbûr'a gelince fasih arapça bilen bir kâtip istemiş, bunun üzerine Ebû Sehl'in babası olan el-Muvaffak ona Amîdülmülk'ü göstermişti. Tâlii ona yâr oldu. Fasih konuşan faziletli bir insandı. Yanı başında durup bıçakla saç kesen küçük yaştaki Türk asıllı bir gulâm için söylediği şiiri her tarafa yayılmıştı.

Amîdülmülk hadımdı. Tuğrul Bey onu bir kadına kendi adına dünür göndermiş, fakat Amîdülmülk o kadınla kendisi evlenip Sultana isyan etmişti; bunun üzerine Sultan onu ele geçirerek husyelerini çıkarttı, ancak görevinden uzaklaştırmayıp yerinde bıraktı.

Başka bir rivayete göre ise, düşmanları Amîdülmülk'ün o kadınla evlendiği şayiasını çıkardılar, o da Sultan'ın kendini öldürmesinden korkup canını kurtarmak amacıyla husyelerini aldırıp kendini hadım etti.

Amîdülmülk Şâfiîlere son derece düşmandı. İmâm-ı Şâfiî'ye çok dil uzatırdı. Şafiîlere karşı düşmanlığı o dereceye vardı ki, Horasân minberlerinde Râfizilere lânet okumak için Sultan'dan izin istedi, Sultan da bu hususta izin verince Râfizîlerin tel'in edilmesini emretti ve Eş'arîleri de Râfizîler arasına katarak onlara da lânet okuttu. Horasân âlimlerinden İmam Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî, İmam Ebû'l-Meâli el-Cüveynî ve diğerleri bu işe karşı çıkarak Horasân'ı terk ettiler. İmamu'l-Haremeyn, Amîdülmülk'ün ikbal devri sona erinceye kadar dört yıl boyunca Mekke'de kalıp ders ve fetvâ ile meşgul oldu, bundan dolayı kendisine "İmâmu'l-Haremeyn" lakabı verildi. Nizamülmülk hükümetin başına geçince yurtlarını terkedenleri geri geritti ve onlara ihsan ve ikramda bulundu. Rivayete göre, Amîdülmülk daha sonra İmam Şâfiî'ye dil uzatmaktan vaz geçip tevbe etti. Eğer bu rivayet doğruysa kurtuldu demektir, aksi halde işlediği cinayetten (büyük günahtan) kendisi mes'uldur, kendi kendini tehlikeye atmış demektir.

Ne tuhaftır ki, Amîdülmülk hadım edildiğinde husyeleri Harezm'de gömülmüş, kanı Merv'de akıtılmış, cesedi ise Kündür'de defnedilmişti. Kafatası kemikleri hariç başı Nîsâbûr'da gömülüdür. Kafatası ise Nizamülmülk'ün yanına Kirmân'a gönderilmiştir.

İbret alın, ey akıl sahipleri!

Amîdülmülk öldürülmesine yakın cellâda şöyle demiştir: «Nizamül'-Mülk'e de ki: "Türkleri vezir ve divan erbabını öldürmeğe alıştırmakla ne kadar kötü bir iş yaptın! Başkası için kuyu kazan,kazdığı kuyuya kendi düşer."»

Amîdülmülk öldürüldüğünde geride sadece bir kız çocuğu bırakmıştı.

Alp Arslan'ın Huttalân, Herât ve Sağaniyân Şehirlerini Ele Geçirmesi

Tuğrul Bey vefat edip Alp Arslan hükümdar olunca Huttalân emîri kalesinde Sultan Alp Arslan'a karşı isyan edip haraç vermedi, bunun üze-

rine Sultan onun üzerine yürüdü, ancak kalenin dağın tepesinde ve çok müstahkem olduğunu görünce kale önünde durup onunla savaştı, fakat gayesine ulaşamadı.

Bir gün Sultan Alp Arslan bizzat kendisi savaşa katıldı ve atından inip dağa tırmandı. Bunun üzerine halk da onu takip etti ve onu geçerek daha ileri gidip düşmana saldırarak çarpışmak için ısrar ettiler. Kale hakimi surların en yüksek yerine çıkmış, halkı savaşa teşvik ediyordu. Bu sırada askerlerden birinin attığı ok isabet etti ve ölümüne yol açtı, Alp Arslan kaleyi teslim aldı ve böylece bu kale de onun hakimiyet sahasına girdi.

Herât'ta bulunan amcası Fahrulmülk Yabgu b. Mikâil de aynı şekilde isyan etti ve tahtı ele geçirmek istedi. Alp Arslan büyük bir orduyla onun da üzerine yürüdü, muhasara edip sıkıştırdı. Savaşı gece gündüz sürdürdü ve nihayet şehri teslim aldı. Amcası huzuruna çıktı, Alp Arslan da onu yerinde bıraktı, ikram ve ihsanda bulunup onunla dost oldu.

Sultan Alp Arslan buradan Sağaniyân'a gitti. Sağâniyân emirinin adı Mûsâ idi ve Sultan'a isyan etmişti. Sultan ona yaklaşınca Mûsâ yalçın dağlar üzerindeki kaleye çıktı. Yanında yiğit erlerden müteşekkil büyük bir topluluk vardı. Sultan oraya varır varmaz savaşa başladı. Daha öğle olmamıştı ki, askerler dağa çıktılar ve kaleyi zorla ele geçirdiler. Mûsâ esir alındı ve Sultan onun öldürülmesini emretti. Mûsâ'nın canını kurtarmak için pek çok mal vermeyi vaat etmesi üzerine ise Sultan: «Şimdi ticaret zamanı değildir.» şeklinde karşılık verdi. Vilâyetin tamamını istilâ edip Merv'e döndü, sonra oradan Nîsâbûr'a geçti.

Halife'nin Kızının Bağdâd'a Dönmesi ve Bağdâd'da Sultan Alp Arslan Adına Hutbe Okunması

Sultan Alp Arslan bu sene halifenin kızı Seyyide'nin Bağdâd'a dönmesini emretti ve ona Amîdülmülk'ü kendisini halifenin rızasını almadan Bağdâd'dan Rey'e gönderdiği için tevkif ettiğini bildirdi. Aytekin es-Süleymanî'ye de Seyyide'nin hizmetinde Bağdâd'a kadar gitmesini ve orada şahne olarak kalmasını emretti. Bu arada Ebû Sehl Muhammed b. Hibetullah (İbnü'l-Muvaffak)'ı da onunla birlikte gönderdi ve hutbenin kendi adına okunması için halifeye müracaatta bulunmasını emretti, fakat Ebû Sehl yolda çiçek hastalığından vefat etti.

Ebû Sehl Nîsâbûr'daki Şâfiîlerin reislerindendi. Ramazan'da her akşam iftara fıkıh tahsil eden dört yüz öğrenciyi davet eder, Arefe gecesi de onların hepsine elbise ve para verirdi. Sultan onun ölüm haberini alınca

Amîd Ebû'l-Feth el-Muzaffer b. el-Hüseyn'i gönderdi, fakat o da aynı şekilde yolda öldü. Bunun üzerine Sultan, Reîsü'l-Irakayn'ın gitmesini istedi. Onlar 15 Rebiyülâhir (6 Nisan 1064)'de Bağdâd'a vardılar. Vezir Fahruddevle b. Cüheyr'in oğlu Amîdüddevle onları karşılamak üzere çıktı. Sultan "el-Veledü'l-müeyyed" diye hitap edilmesini teklif etmiş bu teklif kabul edilmiş ve "Ziyâüddîn Adududdevle" lakabı verilmişti.

Halife 8 cemaziyülevvel (28 Nisan 1064) günü umumî bir kabul merasimi tertip etti ve Alp Arslan'ın saltanatının tasdiki meselesini elçilerle şifahi olarak görüştü. Hil'atler halkın huzurunda teslim edildi. Halife bey'at alması için Divan erbabından Nakib Tarrâd ez-Zeynebi'yi Sultan Alp Arslan'a gönderdi. Bunlar Sultan'ın yanına Âzerbaycân'a bağlı Nahcivân'da vardılar. Sultan gönderilen hil'atleri giydi ve halifeye bey'at etti.

Sultan Alp Arslan İle Kutalmış Arasındaki Savaş

Alp Arslan, Selçuklu hanedanından zamanımızda Konya, Kayseri, Aksaray ve Malatya'ya hâkim olan hükümdarların atası olan Şihâbüddevle Kutalmış'ın kendisine isyan ettiğini ve bir çok asker toplayıp Rey'i istilâ etmek maksadıyla hareket ettiğini öğrenince muazzam bir ordu teçhiz edip çöl üzerinden Rey'e sevk etti ve bu ordu Kutalmış'tan önce Rey'e vardı.

Alp Arslan kendisi de bu yılın muharrem ayı başında (25 Aralık 1063) Nisâbûr'dan yola çıktı. Damgân'a varınca Kutalmış'a mektup gönderip yaptığı işi iyi görmediğini ve yadırgadığını bildirdi. Bu gibi hataları işlemekten sakınmasını söyledi ve giriştiği isyana derhal son vermesini emretti, çünkü o akraba hukukuna riayet ediyordu; fakat Kutalmış yanında bulunan çok sayıdaki askerle mağrur olan bir kumandan edasıyla cevap verdi, Rey köylerini yağmalayıp el-Milh vadisine su bağlayarak zaten çorak olan bu araziyi içine girilemeyecek hale getirdi; bunun üzerine Nizâmülmülk Sultan Alp Arslan'a: «Horasân'da senin için öyle bir ordu hazırladım ki, bunlar sana yardım eder ve seni hiç bir zaman yalnız ve yardımsız bırakmazlar, senin uğrunda hedeften şaşmayan oklar atarlar. Bu ordunun erleri alimler ve zâhidlerdir, bunları kendilerine iyilik ve ihsanda bulunarak sana en büyük yardımcılar yaptım.» dedi.

Sultan daha sonra Kutalmış'a yaklaştı. Nizâmülmülk de de silâhlandı ve askerleri mevzilere yerleştirdi: Nihayet iki ordu karşı karşıya geldi.

Kutalmış astrolojiye vakıftı. Durup baktı, o gün taliinde uğursuzluk gördü. Zafer ihtimali görünmüyordu, bu sebeple savaşa mani olmayı düşündü. Savaşı önlemek, çarpışmayı engellemek gayesiyle Alp Arslan ile

kendi arasına su akıttığı çorak araziyi aldı; fakat Sultan Alp Arslan surlarla kaplı yola girdi ve suya daldı, askerler de kendisini takip ettiler. Alp Arslan ve askerler sudan salimen çıktılar ve Kutalmış ile karşı karşıya gelip savaşa tutuştular. Kutalmış'ın ordusu Sultan'ın ordusu karşısında tutunamadı, derhal bozuldu ve askerler bozgun halinde Gird-kûh kalesine gittiler. Gird-kûh Kutalmış'a ait kale ve hisarlardan biriydi. Kutalmış'ın askerlerinden bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da esir alındı. Sultan esirleri öldürmek istedi, fakat Nizâmülmülk bunlar için şefaat istedi, Alp Arslan da onları affedip salıverdi.

Toz duman dinip askerler atlarından inince Kutalmış ölü vaziyette yere atılmış olarak bulundu, ancak nasıl öldüğü anlaşılamadı. Korkudan öldüğü söylendi, fakat doğrusunu Allah bilir.

Sultan Kutalmış'ın ölümüne ağladı, onun için yapılan taziyeleri kabul etmek üzere oturdu. Onu kaybetmekten dolayı son derece üzüntüye kapıldı, Nizâmülmülk onu teselli etti.

Alp Arslan bu sene muharrem ayının son günü (23 Ocak 1064) Rey şehrine girdi.

Tuhaftır ki, Kutalmış Türk olduğu halde astroloji (ilm-i nücum)ye vakıftı ve bu ilmi mükemmel derecede biliyordu. Kutalmış bu ilimden gayrı etnolojiyi de biliyordu. Onun ölümünden sonra çocukları da astroloji tahsil etmeğe, bu ilmin üstatlarını yanlarında barındırmağa devam ettiler, bu sebeple de dinlerine zarar verdiler. Onlar hakkında bu konuda bilinen hususlarla başka hallerine dair hususlara ileride tekrar temas edilecektir.

Alp Arslan'ın Ani ve Diğer Hristiyan Şehirlerini Fethi

Sultan rebiyülevvelin başında (22 Şubat 1064) Rey'den Âzerbaycân'a hareket etti, Rumlarla çarpışmak ve cihad etmek maksadıyla Merevens'e vardı. Merend'de bulunduğu sırada yanına pek çok defa Rum gazâsına çıkan Tuğtekin adlı bir Türkmen emîri geldi. Bu emîrin yanında çok sayıda Türkmen vardı, bunlar cihada alışmışlardı ve o bölgeyi tanıyorlardı. Tuğtekin, Sultan'ı Rum diyarına yürümeğe teşvik etti ve ona Rum diyarına uzanan doğru yola göstermeğe ve kılavuzluk etmeğe söz verip kefil oldu, Sultan da onunla beraber yola çıktı. Akerlerle birlikte o yöredeki dar geçitlerden ve dağ yollarından geçerek Nahcivân'a vardır. Sultan, Aras nehrini geçmek için gemiler yapılmasını emretti, bunun üzerine kendisine: «Âzerbaycân'a bağı olan Hoy ve Selemâs şehri sakinleri itaat etmiş olmanın gereğini yerine getirmediler ve şehirlerine kapanıp savunmaya çekildiler»

denildi. Bu sözler üzerine Sultan, Horasân amîdini üzerlerine gönderdi ve onları itaata davet etti, "itaat etmeyecek olurlarsa şöyle şöyle yaparım" diye de tehdit etti. Hoy ve Selemâs halkı itaat arz ettiler ve Sultan'ın taraftarları ve askerleri arasına katıldılar, böylece Sultan Alp Arslan'ın etrafında pek çok hükümdar ve sayılamayacak kadar çok asker toplandı.

Sultan asker toplama ve gemi yapımı işini hallettikten sonra Gürcistân seferine çıktı. Ordudaki yerine oğlu Melikşah ile veziri Nizâmülmülk'ü tayin etti. Nizâmülmülk ve Melikşah çok sayıda Rum'un bulunduğu bir kaleye yürüdüler. Halk kaleden inerek askerlerden bir kısmını kapıp götürdüler ve onlardan bir kısmını öldürdüler; bunun üzerine Melikşah ve Nizâmülmülk atlarından inip kaledekilerle savaşa girdiler. Üzerlerine hücum edip kale kumandanını öldürdüler ve böylece Müslümanlar kaleyi zapt ettiler. Oradan Sürmârî Kalesi'ne gittiler. Bu kalenin içinde akar sular ve bostanlar vardı. Bir süre savaşıp bu kaleyi de ele geçirdiler ve halkını kaleden aşağı indirdiler. Sürmârî'nin yakınında başka bir kale daha vardı, Melikşâh orayı da fethetti ve kaleyi tahrip etmek istedi, ancak Nizümülmülk Melikşâh'ı bundan vaz geçirdi ve: Burası Müslümanlar için bir uç kalesidir.» diyerek orayı insanlar, zahireler, mal ve silâhla doldurdu, sonra bütün bu kaleleri Nahcivân emîrine teslim etti.

Melikşâh ile Nizâmülmülk daha sonra Meryem-nişîn şehrine yürüdüler. Burada çok sayıda rahip, papaz, hristiyan hükümdarları ve onlara bağlı halk vardı, bunlar bu şehrin halkına yaklaşmak için çare arıyorlardı. Meryem-nişîn müstahkem bir şehirdi; surları büyük ve sağlam taşlardan yapılmış, kurşun ve demirlerle birbirlerine kenetlenmişti, yanında da büyük bir nehir vardı. Nizâmülmülk savaşmak için ihtiyaç duyulan gemi ve diğer techizatı hazırlattı ve savaşa girdi. Savaş gece gündüz devam etti. Nizamülmülk askerleri münâvebeyle savaşmak üzere görevlendiriyordu. Kâfirlerin buna canları sıkıldı, bir çaresizlik, zaaf ve acz içine düştüler. Müslümanlar şehrin surlarına kadar geldiler, merdivenleri surlara dayadılar ve en üst noktasına kadar çıktılar; çünkü artık kazmalar körelmiş, taşının sağlamlığından dolayı surları delemeyecek hale gelmişlerdi.

Şehir halkı Müslümanları surlar üzerinde görünce moralleri bozulup takatsiz kaldılar ve yaptıklarına pişman oldular. Melikşâh ile Nizâmülmülk şehre girdiler, manastırları yakıp yıktılar, halktan çoğunu öldürdüler, bu arada büyük bir kısmı da Müslüman olup öldürülmekten kurtuldu.

Alp Arslan daha sonra oğlunu ve Nizâmülmülk'ü yanına çağırdı. Allah'ın oğluna nasib ettiği bu fetihten dolayı çok sevindi. Melikşâh yol boyunca bir kaç kale ve hisarı daha ele geçirmiş, sayılamayacak kadar çok

hıristiyanı esir almıştı. Selçuklu kuvvetleri daha sonra Sübiz-şehr'e yürüdüler. Bu şehrin halkıyla Müslümanlar arasında çetin savaşlar cereyan etti, bu sırada bir çok Müslüman şehit düştü. Sonunda Allah Taâlâ fethi müyesser kıldı ve Alp Arslan Sübiz-şehr'i zapt etti.

Daha sonra Aâl-Lâl şehrine yürüdüler. Burası müstahkem bir şehirdi; surları yüksekti, doğu ve batı tarafında ise yüksek bir dağ yer alıyordu. Dağda da ayrıca bir kaç tane kale vardı. Diğer iki yönünde (kuzey ve güneyinde) ise geçilmesi zor büyük bir nehir akıyordu. Müslümanlar bu durumu görünce şehri fethedemeyeceklerini anladılar. Şehrin hakimi Gürcü idi, yukarıda fetihlerinden söz ettiğimiz şehirler de onundu. Sultan nehrin üzerine geniş bir köprü kurdu. Çatışmalar giderek çok kızıştı, vaziyet vahim bir hal aldı, bunun üzerine şehirden iki kişi çıkıp imdat ve emân dilediler, ayrıca Sultan'dan kendileriyle birlikte bir grup asker göndermesini istediler.

Alp Arslan da seçkin ve iyi insanlardan müteşekkil bir müfreze gönderdi. Bu askerler duvarı geçer geçmez şehirdeki Gürcüler tarafından kuşatıldılar ve bunun üzerine savaşa tutuştular. Bir çoğu öldürüldü. Geçidin darlığından dolayı Müslümanlar kaçma imkânı bulamadılar.

Daha sonra Gürcüler şehirden çıkıp Selçuklu kuvvetlerine saldırdılar. Çok çetin bir savaş oldu. Sultan bu sırada namaz kılıyordu, imdat çığlıklarını duyduğu halde namaz bitinceye kadar yerinden ayrılmadı. Namazı müteakip atına binip düşman üzerine saldırıp, savaşa girdi. Müslümanlar "Allahu ekber" sadâlarıyla düşmana hücum ettiler. Düşman bozulup geri kaçarak şehre girdi Müslümanlar da onlarla beraber şehre girdiler, Sultan Alp Arslan da girip şehri zapt etti. Şehir halkından bir kısmı bir burca sığınmıştı. Bunun üzerine Sultan burcun çevresine odun yığılmasını ve ateşe verilmesini emretti. Bu emir yerine getirildi ve burc içindekilerle birlikte yakıldı. Sultan daha sonra ordugâha döndü. Müslümanlar bu şehirden sayılamayacak kadar çok ganimet ele geçirdiler.

Gece olunca çok şiddetli bir rüzgâr çıktı. Burcun yakıldığı yerde çok miktarda ateş kalmıştı, rüzgâr bunları etrafa yaydı ve bütün şehir yandı. Bu hadise 456 yılı receb ayında (haziran-temmuz 1064) olmuştu. Sultan ayrıca bu şehrin yanı başında bulunan müstahkem bir kaleyi de ele geçirdi. Oradan Kars tarafına ve Âni şehrine yürüdü. Âni yakınında "Seylvürde" ve "Nevre" denilen iki beldenin ahalisi İslâm'ı kabul ittiler, manastırları tahrip edip mescidler yaptılar.

Sultan oradan Âni şehrine hareket etti. Oraya varınca şehrin mütahkem ve ele geçirilemeyecek vaziyette olduğunu gördü. Dörtte üçü Aras nehriyle çevriliydi, öbür tarafında ise çok sert akan derin bir nehir vardı.

Nehre büyük taşlar atılsa bile sürüp götürüyordu. Şehre giden yol, üzerinde sert ve sağlam taşlardan yapılı bir surun bulunduğu hendekten geçiyordu. Âni büyük ve mamur bir şehirdi. Nüfusu kalabalıktı, beş yüzü aşkın kilisesi vardı. Sultan Alp Arslan burayı kuşatıp sıkıştırdı, fakat Müslümanlar şehrin müstahkem bir yapıya sahip olduğunu görünce buranın fethedilmesinden umut kesmişlerdi. Sultan ahşap bir burç yaptırıp içini savaşçılarla doldurdu, üzerine mancınıklar ve okçular yerleştirdi, böylece Müslümanlar surların üzerinden Rumları görebildiler. Müslümanlar surları delmek maksadıyla ilerlerken Allah'ın bir lütfu olarak hiç hesap etmedikleri bir hadise vuku buldu ve durup dururken surlardan bir parça yıkıldı. Bunun üzerine Müslümanlar içeri girip şehir halkından sayısız adam öldürdüler; öyle ki, pek çok Müslüman ölülerin çokluğundan dolayı içeri giremediler. Yaklaşık olarak öldürdükleri kadar da esir aldılar.

Bu fütühat ile ilgili müjdeli haber bütün ülkeye yayıldı, Müslümanlar sevince boğuldular. Fetihnâme Bağdâd'da halifelik sarayında okundu ve Halife, Sultan'a övgü ve dualarını içine alan bir mektup yazdı.

Sultan Alp Arslan bir kumandanını kalabalık bir askerî birlikle Ani'de bırakıp oradan ayrıldı. Gürcü kralı Alp•Arslan'a elçi gönderip barış istemişti, Sultan da her yıl cizye ödemesi şartıyla barış teklifini kabul etti.

Sultan Ani'den dönerken Isfahân'a uğradı, oradan da Kirmân'a geçti ve burada kardeşi Kavurt Bey tarafından karşılandı. Sonra Kirmân'dan, Merv'e geçti ve oğlu Melikşâh'ı Mâverâünnehr hükümdarı Hakan'ın kızıyla evlendirdi. Zifaf da bu sırada oldu. Sultan diğer oğlu Arslanşah'ı da Gaznelî hükümdarının kızıyla evlendirdi, böylece iki hanedan, Selçuklularla Gazneliler arasında birlik ve anlaşma sağlandı.

Çeşitli Olaylar

Bu sene rebiyülevvel ayında (şubat-mart 1064) Irak, Hûzistân ve diğer bir çok beldede Kürtler'e mensup bir cemaat zuhur etti. Bunlar avlanmağa çıktılar ve çölde siyah bir çadır gördüler. Bu çadırda şiddetli dövünmeler, feryat ve figanlar işittiler. Birisi: «Senin efendilerin olan cinlerin kralı öldü. Onun için dövünüp ağlamayan ve matem tutmayan şehir halkının kökü kazındı, yok edildi.» diye bağırıyordu. Bunun üzerine o yörelerdeki kadınların çoğu kabirlere gidip dövünüp ağlamaya, feryat etmeğe, duygularını etrafa yaymağa başladılar. Halkın ayak takımı da aynı şeyleri yapıyordu. Bu büyük bir komediydi.

Bizim zamanımızda da, Musul'da bulunduğumuz sırada, Musul ve civarında Irak'a kadar uzanan bölgede ve diğer yerlerde buna benzer şeyler oldu. 600 (1203-1204) tarihinde halkın boğazlarında büyük bir acı ve ağrı zuhur etti, bu yüzden pek çok kişi hayatını kaybetti. Cinlerden "Ümmü Unkûd" adlı bir kadın çıkmış ve oğlu Unkûd ölmüştü. Onun oğlu için yas tutmayan herkes bu boğaz ağrısına yakalandı, bu sebeple de hastalık çoğaldı. Bunlar: "Ey Ümmü Unkûd! Bizi bağışla, biz Unkûd'un ölüm haberini duymadık.» diyorlardı. Kadınlar ellerini yüzlerine ve dizlerine vurarak feryat ediyorlar, ayak takımı da aynı şeyleri yapıyordu.

Ebû'l-Ganâim el-Muammer b. Muhammed b. Ubeydulah el-Alevî bu sene Bağdâd'daki Alevîlerin nakipliğini ve hac emîrliğini deruhde etti. Ona "et-Tâhir zü'l-Menâkıb" lakabı verildi. Ebû'l-Feth Üsâme el-Murtazâ nakiplikten istifa etti ve Hafâce kabilesinden bir kızla evlenip onlarla beraber çöle çekildi. Üsâme 472 yılı recep ayında (ocak 1080) Emîru'l-Mü'minîn Hz. Ali'nin türbesinde vefat etti.

Kelâm, nahiv ve neseb âlimi Ebû'l-Kâsım Abdülvahid b. Ali b. Burhân el-Esedî de bu sene cemaziyülâhir ayında vefat etti. Fıkıhta da seçkin bir yeri vardı. Çarşıda başı açık vaziyette dolaşır, hiç kimseden hediye vb. kabul etmezdi. Cemaziyülâhir ayında öldüğünde yaşı sekseni aşkındı. Mürcie Mu'tezile mezhebine mensuptu ve kâfirlerin cehennemde ebediyen kalmayacaklarına inanırdı.

Bu sene büyük bir yıldız kaydı ve yer yüzünü aydan daha fazla aydınlattı. Büyük bir gürültü duyuldu ve daha sonra kayboldu.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 1064-1065) YILI OLAYLARI

Hammâdilerle Araplar Arasındaki Savaş

Bu sene en-Nâsır b. Hammâd maiyyetindeki Sanhâce, Zenâta gibi Mağribliler Adiy ve el-Esbec gibi Arap kabileleriyle, Riyâh, Zuğbe ve Süleym gibi kabileler ve el-Muizz b. Zîrî ez-Zenâtî arasında Sebte şehri önlerinde bir savaş vuku buldu.

Savaşın sebebi şu idi :

en-Nâsır'ın dedesi Hammâd b. Bulukkîn ile Bâdis b. el-Mansûr arasında anlaşmazlık vardı ve yukarıda geçtiği gibi, Bâdis, Hammâd kalesini muhasara ederken ölmüştü. Eğer bu kale olmasaydı daha çabuk yakalanırdı. Hammâd ve çocukları Bâdis'in ölümünden sonra oraya kapandılar. Hammâd Kalesi en müstahkem kalelerden biriydi. Hammâd ile el-Muizz b. Bâdis arasında devam eden ihtilâf ve yukarıda zikredildiği üzere Hammâd'ın, el-Muizz'e itaat arz etmesi gibi hususlar aynı şekilde el-Kâid b. Hammâd ile el-Muizz arasında da cereyan etti. el-Kâid, el-Muizz'e kin besliyor ve ona itaatten vaz geçmek istiyordu, ancak âcizliği buna teşebbüs etmesine mani oluyordu. el-Kâid Araplar'ın gücünü ve el-Muizz'in onlar vasıtasıyla ulaştığı durumu görünce hemen el-Muizz'e itaatten ayrıldı ve ülkeyi tek başına bağımsız olarak idareye başladı. Ondan sonra da sırasıyla oğlu Muhassin, amcasının oğlu Bulukkîn b. Muhammed b. Hammâd, amcasının oğlu en-Nâsır b. Muhammed b. Hammâd, Hammâd Kalesi'ne kapanıp müdafaaya çekildiler ve burayı hükümet merkezi (dârü'l-mülk) haline getirdiler.

el-Muizz, Kayravân ve Sabra'dan ayrılıp el-Mehdiyye'ye gidince Araplar buraya yerleşti ve halkın mallarını yağmalayıp ülkeyi tahrip ettiler. Halkın büyük bir kısmı Araplardan korunmak maksadıyla Hammâdîler'in yalçın dağlar üzerinde bulunan şehir ve kalelerine göç ettiler. Bunlar sayesinde Hammâdîlerin ülkesi mamur hale geldi, malları çoğaldı, bu arada

Bâdis'e karşı duydukları kin ve nefret arttı ve bu kin ve nefret duygusu büyükten küçüğe geçerek nesilden nesile intikal etti.

el-Muizz'den sonra yerine oğlu Temîm geçti, bunun üzerine herkes bulunduğu kale ve şehirde başına buyruk hareket etmeğe başladı, Temîm de onlarla hoş geçinip sıkıntılara şabrediyordu.

Temîm, en-Nâsır b. Alenâs'ın, meclislerinde kendi aleyhinde konuşup kötülediğini ve onu muhasara etmek maksadıyla el-Mehdiyye üzerine yürümek niyetinde olduğunu haber aldı. en-Nâsır, Sanhâce ve Zenâta kabilelerinden bir kısmıyla anlaşmıştı, ayrıca Benû Hilâl ile de el-Mehdiyye'yi muhasara sırasında kendisine yardımcı olacaklarına dair bir anlaşma yapmıştı. Temîm, kendisine ulaşan bu haberlerin doğru olduğunu tespit edince Benû Riyâh emirlerine haber gönderip onları yanına getirtti, onlara: «el-Mehdiyye'nin müstahkem bir kale olduğunu bilirsiniz. Kalenin büyük bir kısmı denizle çevrilidir. Kırk kişinin muhafaza ettiği dört burç dışında karadan savaşılamaz. en-Nâsır bu askerlerini size karşı toplamıştır.» dedi, onlar da: «Doğru söylüyorsun, senden yardım isteriz.» dediler. Temîm onlara mal, mızrak, kılıç, kalkan ve zırh gibi silâhlar verdi, Benû Riyâh emirleri de kavimlerini toplayıp savaşmak için birbirlerine söz verdiler ve en-Nâsır'la çarpışmak üzere anlaştılar.

Daha sonra, en-Nâsır'ın saflarından yer alan Benû Hilâl'e haber gönderip en-Nâsır'a yardımcı olduklarından dolayı onları kınadılar ve en-Nâsır durumunu kuvvetlendirince sizin sonunuz ne olur? diye korkuttular; çünkü o maiyyetindeki Zenâta ve Sanhâcelileri mahv ediyor, onlar ancak ihtilâf çıktığı ve otorite zayıfladığı müddetçe yerlerinde kalabilir ve ülkeyi istilâ edebilirler. Benû Hilâl, Benû Riyâhlı emirlerden gelen bu ikaza kulak verip onların teklifini kabul ettiler ve: «Sizin bize yapacağınız ilk hamle ve hücumu müteakip biz derhal halkla beraber bozulup geri çekiliriz ve onlara hücuma geçeriz, ancak ganimetin üçte biri bizim olacak.» dediler, onlar da kabul ettiler ve böylece anlaşma sağlama bağlanmış oldu.

el-Muizz b. Zîrî ez-Zenâtî de en-Nâsır'ın maiyyetindeki Zenâtalılara buna benzer bir haber gönderdi, onlar da aynı şekilde bozulup geri çekilmeğe söz verdiler. İşte o zaman Benû Riyâh ve Zenâtalıların hepsi ayrıldılar. en-Nâsır, Sanhâce Zenâta ve Benû Hilâl kabileleriyle birlikte onların üzerine yürüdü. Askerler Sebte şehri önlerinde karşılaştılar Benû Riyâh, Benû Hilâl'e, el-Muizz de Zenâta'ya saldırdı. Her iki taife de bozulup çekildi. en-Nâsır'ın askerleri de bozgun halinde onları takip ettiler. Aralarında öldürülenler oldu, en-Nâsır'ın kardeşi el-Kâsım b. Alenâs da ölüler arasındaydı. Sanhâce ile Zenâta kabilelerinden öldürülenlerin sayısı yirmi dört bin kişiydi, en-Nâsır az sayıdaki bir grupla kaçıp kurtuldu. Araplar askerlere ait ne kadar mal, silâh, hayvan varsa hepsini ganimet aldılar.

Aralarında kararlaştırılan şartlara göre ganimeti paylaştılar. Bu savaşla Araplar ülkeye tamamen hakim oldular. Araplar sıkıntı ve fakru zaruret içinde az sayıdaki hayvanla geldikleri halde şimdi zengin oldular. Hayvanları ve silâhları çoğaldı, muhafızları ise azaldı.

Sancakları, davulları ve en-Nâsır'a ait çadırları hayvanlarıyla Temîm'e gönderdiler, fakat Temîm onları geri gönderdi ve: «Amcazâdemin gasbedilen mallarını almak bana yakışmaz.» dedi ve bununla Arapları hoşnut etti.

Bicaye Şehrinin Kurulması

Hammâdîlerle Araplar arasında cereyan eden bu savaştan sonra Arapların kuvvetlenmesi Temîm b. el-Muizz'i endişeye sevk etti ve büyük bir üzüntüye boğdu. Öte yandan bu durum en-Nâsır'ın kulağına gitti. en-Nâsır'ın Ebû Bekr b. Ebû'l-Fütûh adlı bir veziri vardı. Ebû Bekr iyi bir adamdı ve onların aralarında ittifak sağlamak ister, Temîm'in üstün ve muzaffer olmasını arzu ederdi. en-Nâsır'a: «Ben sana amcazâdenin üstüne gitmemeni ve Araplara karşı iş birliği yapmanızı tavsiye etmedim mi? Eğer siz birbirinizle iş birliği yapsaydınız and olsun ki, Arapları oradan uzaklaştırırdınız.» dedi.

en-Nâsır bunun üzerine: «Doğru söyledin, fakat mukadderat değişmez, sen aramızı düzelt.» dedi, vezir de Temîm'e bir elçi gönderip özür diledi ve amcazâdesiyle aralarını düzeltmesini istedi. Temîm onun isteğini kabul etti ve en-Nâsır'a bir elçi göndermek istedi. Bu konuyu adamlarıyla istişare etti, sonunda Muhammed b. el-Ba'ba'ın elçi olarak gönderilmesini kararlaştırdılar. Ona: «Bu garip bir adamdı, sen ona ihsanda bulundun da senin sayende mal mülk sahibi oldu.» dediler. Temîm, Muhammed el-Ba'ba'ı yanına getirtti, ona mal, hayvan ve köleler verdi ve elçi olarak gönderdi, kendisi de elçiyle beraber Bicâye'ye kadar gitti. O sırada orada Berberîler oturuyordu. Muhammed b. el-Ba'ba' oraya bakıp kendi kendine: «Burası liman ve şehir yapılmağa çok elverişli bir yerdir.» dedi, yoluna devam edip en-Nâsır'ın yanını kadar gitti. Mektubu en-Nâsır'a takdim edip elçilik görevini yerine getirdi ve en-Nâsır'a: «Sana bir tavsiyem olacak, bunun için meclisin boşaltılmasını istiyorum.» dedi. en-Nâsır: «Ben vezirimden hiç bir şey gizlemem.» cevabını verince Muhammed b. el-Ba'ba'da: «Bunu bana Emîr Temîm emr etti.» dedi. Bunun üzerine Vezir Ebû Bekr kalkıp meclisten ayrıldı. O çıkınca elçi Muhammed: «Ey efendim! Vezir niyetini senden gizliyor ve seni aldatıyor; onun gönlü Emîr Temîm'den yanadır, senin hiç bir işin Temîm'e gizli değildir, o her işinden haberdardır. Temîm'in başı köleleriyle derttedir. O onlara karşı zorbaca hareket ediyor.

Sanhâce ve diğerlerini de uzaklaştırdı. Şayet askerlerinle gelecek olursan halk ve askerleri Temîm'e karşı kin beslediğinden dolayı hiç bir zorlukla karşılaşmazsın. Ayrıca ben sana el-Mehdiyye ve diğer şehirleri nasıl ele geçirebileceğini de söyleyeceğim.» dedi ve Bicâye'nin nasıl mamur bir şehir olacağını ona anlattı. Burayı hükümet merkezi (Dârü'l-mülk) yapmasını ve İfrîkıyye şehirlerine yaklaşmasını tavsiye etti, bu arada: «Ben ailemle beraber senin yanına geleceğin ve devletini idare edeceğim.» dedi. en-Nâsır onun tavsiyelerini kabul etti ve vezirinden süphelenmeye başladı, sonra da elçi Muhammed ile beraber Bicâye'ye gitti ve veziri kalede bıraktı. en-Nâsır ve elçi Muhammed, Bicâye'ye varınca elçi ona iskele yerini, şehri, hükümet sarayını ve diğer yerleri gösterdi, bunun üzerine en-Nâsır derhal işe girişilmesini ve inşaata başlanmasını emretti. Çok sevindi ve elçiye teşekkür etti. Geri döndüğü takdirde onu vezir tayin edeceğine dair bir anlaşma yaptılar, sonra birlikte kaleye döndüler. en-Nâsır vezirine: «Bu elçi bizim dostumuzdur, Bicâye'de bir şehir tesis etmemizi tavsiye etti, daha sonra da bizim yanımıza gelmek istiyor. Onun mektuplarına cevap yaz.» dedi, o da yazdı.

Elçi yola koyuldu, fakat Temîm onun en-Nâsır'ın yanına gitmesinin hemen ardından Bicâye'nin tesisine başlanmasından dolayı ondan şüphelenmişti. Elçi dönerken en-Nâsır'dan güvendiği bir şahsı müşahede edeceği olayları dönüşte anlatması için kendisiyle beraber göndermesini istedi, en-Nâsır da güvendiği birini onunla birlikte elçi olarak gönderdi. Muhammed b. el-Ba'ba', en-Nâsır'ın elçisine yazdığı mektupta: «Ben Temîm'in yanına varınca sorduğu ilk soru Bicâye'nin tesisi hakkındaydı. Bu sorudan önce bana hiç bir şey sormadı, çünkü bu iş (Bicâye'nin tesisi) onun çok ağrına gitmişti. Beni itham etti. Araplardan güvendiğim adamları falanca yere göndermeni bekliyorum, ben de süratle onların yanına gidiyorum. Zevile ve diğerlerinden sana itaat arz edeceklerine dair söz aldım.» dedi. Mektubu gönderdi. en-Nâsır mektubu okuyup vezirine verdi. Mektup vezirin de hoşuna gitti, ona teşekkür edip övdü ve: «And olsun ki, güzel tavsiyelerde bulunmuş ve büyük bir hizmet yapmış, sakın Arapları gönderip onu getirmeyi ihmal etmel» dedi.

Vezir daha sonra evine gitti ve mektubun bir örneğini çıkarıp elçi Muhammed el-Ba'ba'nın yazdığı mektubu Temîm'e gönderdi, ayrıca kendisi de bir mektup yazıp olup bitenleri başından sonuna kadar anlattı. Temîm mektubu okuyunca çok şaşırdı ve onu yakalamak için bir sebebin zuhur etmesini beklemeğe başladı. Hiç farkında olmadan onu gece gündüz kollamak üzere adamlar görevlendirmişti. Bu görevlilerden biri Temîm'e gelip elçi Muhammed b. el-Ba'ba'ın bir ziyafet hazırladığını, eş-Şerîf el-Fihrî'yi de yemeğe davet ettiğini haber verdi. es-Şerîf el-Fihrî, Temîm'in yakın ve güvenilir adamlarındandı, hemen onu yanına getirtti. eş-Şerîf: «Ben de sa-

na gelecektim.» dedi ve elçi Muhammed b. el-Ba'ba'ın kendisini yemeğe davet ettiğini ve yanına varınca: «Ben sénin himayendeyim, el-Mehdiyye'den birlikte çıkabileceğim adamları bana söyle.» dediğini naklettikten sonra: «Ben onu böyle bir davranıştan menettim, fakat o korku içindeydi diye ekledi. Bunun üzerine Temîm ona, elçi Muhammed b. el-Ba'ba'ın yazdığı mektubu okuttu ve onun derhal huzuruna getirilmesini emretti, eş-Şerîf de onu getirtti.

Elçi Muhammed b. el-Ba'ba Sultan'ın kapısına varınca en-Nâsır'ın gönderdiği Araplar mektubunu getiren bir adamla karşılaştılar. Arapların yanlarında en-Nâsır'ın ona gönderdiği bir mektup vardı. en-Nâsır mektupta ona yanına gelmesini emrediyordu. Muhammed b. el-Ba'ba' mektubu aldığı sırada Emîr Temîm dışarı çıktı. İbnü'l-Ba'ba' onu görünce mektuplar elinden düştü, bu sırada mektuplardan birinin üzerinde en-Nâsır b. Alenâs'dan falana.» diye yazılı olduğunu gördü. Temîm, İbnü'l-Ba'ba'a bu mektuplar nereden geliyor?» diye sordu, İbnü'l-Ba'ba' cevap vermedi. Temîm mektubu alıp okuyunca İbnü'l-Ba'ba': «Affet beni ey efendimiz!» diye yalvardı, Temîm ise: «Hayır, Allah affetsin seni!» dedi ve onun emriyle İbnü'l-Ba'ba' öldürülürüp cesedi suya atıldı.

Alp Arslan'ın Cend ve Sayrân'ı Zaptı

Sultan Alp Arslan bu sene Ceyhun'u geçip Cend ve Sayrân üzerine yürüdü. Bu iki belde Buhâra yakınlarındaydı, dedesi Selçuk'un kabri de Cend'e bulunuyordu. Ceyhun'u geçince Cend meliki onu karşılayıp itaat arz etti ve Muazzam hediyeler verdi. Alp Arslan da ona karşı bir kötülük düşünmedi ve onun elindeki yerlere hâkimiyetini onayladı. Cend melikine ihsan ve ikramda bulunduktan sonra oradan ayrılıp Gürgenc-i Harezm'e gitti, oradan da Merv'e geçti.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Bağdâd'daki Nizâmiye Medreselerinin inşasına başlandı.

Yine bu sene büyük bir yıldız kaydı. Aydan daha çok ışığı vardı. Bu sırada korkunç bir ses işitildi.

Muhammed b. Ahmed Ebû'l-Hüseyn b. el-Âbnûsî de bu sene öldü. ed-Dârâ Kutnî ve diğer muhaddislerden hadis rivayet etmişti.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ' ELLİ SEKİZİNCİ (M. 1065-1066) YILI OLAYLARI

Sultan Alp Arslan'ın Oğlu Melikşâh'ı Veliaht Tayin Etmesi

Sultan Alp Arslan bu sene Merv'den Râyegân'a gitti ve şehrin dışında konakladı. Devletinin emîrleri de yanındaydı. Onlardan, kendisinden sonra oğlu Melikşâh'ı sultan tanıyacaklarına dair söz ve yemin aldı, sonra Melikşâh'ı bir ata bindirdi ve eyer örtüsünü (gâşiye) omuzuna alıp onun önünde yürüdü.

Sultan daha sonra bütün emîrlerine hil'atler verdi ve hakimiyeti altındaki bütün beldelerde onun adına hutbe okunmasını emretti, onlar da bu emri yerine getirdiler. Sultan, ülkeyi emîrlerine ikta etti. Mâzenderân'ı Emîr İnanç Yabgu'ya, Belh'i kardeşi Süleyman b. Dâvud Çağrı Bey'e, Harezm'i diğer kardeşi Arslan Argun'a, Merv'i diğer oğlu Arslanşâh'a, Sağâniyân ve Toharistân'ı kardeşi İlyas'a, Bağşûr vilâyetini ve çevresini yakın adamlarından Mes'ûd b. Ertaş'a, İsfirâr'ı da Mevdûd b. Ertaş'a ikta etti.

Temîm'in Tunus Şehrini İstilâ Etmesi

İfrîkıyye hükümdarı Temîm, bu sene Tunus'ta kendisine isyan eden Ahmed b. Horasân'a karşı büyük bir ordu sevk etti.

Sebebi şudur :

Temîm'in babası el-Muizz b. Bâdis, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Kayravân ve el-Mansûriyye'den ayrılıp el-Mehdiyye'ye gidince Kayravân'da ve Kâbis'te yerine Sanhâce kabilesinden Kâid b. Meymûn'u vekil bırakmıştı. Kâid burada üç yıl kaldı, daha sonra Huvâre kabilesiyle baş edeme-

di ve burayı onlara teslim edip el-Mehdiyye'ye gitti. Temîm b. el-Muizz babasından sonra hükümdar olunca onu oraya geri gönderdi, Kâid b. Meymûn da bu seneye kadar orada kaldı, sonra da Temîm'e isyan edip en-Nâsır'ın yanına gitti. Böylece Temîm'in askerleri Kayravân'a girerek Kâid'in evlerini tahrip etti. Askerler daha sonra Kâbis'e yürüdüler. İbn Horasân burada bulunuyordu. Askerler onu bir yıl iki ay muhasara ettiler, daha sonra İbn Horasân Temîm'e itaat arz edip onunla anlaştı.

Kâid'e gelince; o en-Nâsır'ın yanında kaldı, sonra Arap emîrlerine haber gönderip onlardan Kayravân emîrliğini satın aldı, onlar da bu satışa razı oldular. Bunun üzerine Kayravân'a geri döndü ve surlarını yaptırıp müstahkem bir hale getirdi.

Şerefüddevle'nin Enbâr, Hit ve Diğer Bazı Şehirleri Ele Geçirmesi

Musul hakimi Şerefüddevle Müslim b. Kureyş bu sene Sultan Alp Arslan'ın yanına gitti. Sultan Enbâr, Hît, Harbâ, es-Sinn ve el-Bevâzic'i ona ikta etti. Şerefüddevle daha sonra Bağdâd'a vardı, vezir Fahrüddevle b. Cüheyr onu merasim alayı ile karşıladı. el-Harîmü't-Tâhirî'de konakladı, Halife kendisine hil'at verdi.

Çeşitli Olaylar

Bu sene cemaziyülevvelin ilk on günü içinde doğu tarafında uzun kuyruklu büyük bir yıldız zuhur etti. Genişliği yaklaşık üç arşındı, gök yüzünün ortasına kadar uzanmıştı, ayın 27'sine kadar kaldıktan sonra kayboldu. Ayın son günü güneş batarken aynı şekilde bir yıldız daha zuhur etti ve ay gibi çevresini aydınlattı. Halkın canı sıkıldı ve korktu. Gece olunca güney tarafından bir kuyruğu tekrar ortaya çıktı, on gün kaldıktan sonra kayboldu.

Bu sene cemaziyülâhir ayında, Horasân ve el-Cibâl'de büyük bir deprem oldu. Sarsıntılar aralıklı olarak bir kaç gün devam etti. Dağlar yarıldı, pek çok kişi hayatını kaybetti, bir kaç köy yerin dibine çöktü, halk çöle çıkıp orada ikamet etti.

Yine bu sene cemaziyülevvel ayında Nehru'l-Muallâ'da yangın çıktı, Bâbu'l-Cerîd'den es-Süku'l-Cedîd'e kadar her iki taraf da yandı.

Bu sene Bâbu'l-Ezc'de iki başlı, iki boyunlu, iki yüzlü ve dört elli bir çocuk doğdu.

İmam Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî bu sene cemaziyülâhir ayında öldü. 387 yılında doğmuştu. Hadiste ve Şâfiî fıkhında üstattı. Bir çok eseri vardır. Bunlardan biri de on ciltten mürekkip **es-Sünenü'l-Kebir** idi. Daha bir çok güzel eserleri vardı. İffetli ve zahid bir insandı. Nîsâbûr'da öldü.

Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. el-Ferrâ el-Hanbelî de bu yılın Ramazan ayında öldü. 380 yılında doğmuştu. Ahmed b. Hanbel'in mezhebi onun gayretleriyle yayıldı. Bağdâd'da halifelik sarayındaki harem kadılığı (Kazâu'l-harim) da onun uhdesindeydi. **Kitabu's-Sıfat** adlı eser de onundur. Ebû Ya'lâ bu kitabında her türlü acaip şeyleri toplamıştır. Kitabın bablarının tertibi de hâşâ Allah Taâlâ'yı bir şekle, bir cisme benzetmeye delâlet etmektedir. Bu yüzden İbn Temîmî el-Hanbelî: «Ebû Ya'lâ el-Ferrâ Hanbelîlere öyle bir leke sürdü ki, su ile temizlenmesi mümkün değildir.» derdi.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 1066-1067) YILI OLAYLARI

Kirmân Meliki'nin Alp Arslan'a İsyanı ve Tekrar İtaat Arz Etmesi

Kirmân meliki Kara Arslan bu sene Sultan Alp Arslan'a isyan etti.

Sebebine gelince :

Kara Arslan'ın cahil bir veziri vardı, nefsi onu istibdada sevk etti. Efendisi Kara Arslan isyan edecek olursa ülkeyi Alp Arslan'a bağlı olmadan kendi başına idare edebileceğini ve onun kendine bağlanmak zorunda kalacağını düşündü, bu sebeple efendisini Sultan Alp Arslan'a karşı isyana teşvik etti. Kara Arslan da onun teklifini kabul etti, itaatten çıkıp Sultan adına okunmakta olan hutbeye son verdi.

Alp Arslan isyan haberini alır almaz Kirmân'a hareket etti. Kirmân'a yaklaştığında Alp Arslan'ın öncü birlikleri Kara Arslan'in öncü birliklerine saldırdı. Çatışmayı müteakip Kara Arslan'ın öncü birlikleri bozulup geri çekildi. Kara Arslan ve askerleri öncü birliklerinin mağlûp olduğunu duyunca korkup paniğe kapıldılar ve onlar da biri diğerine bakmadan geri dönüp kaçtılar. Kara Arslan Cîruft'a girdi ve oraya kapandı, daha sonra Sultan Alp Arslan'a haber gönderip itaat arz ettiğini bildirdi ve hatasının bağışlanmasını istedi. Sultan da affetti, yanına gelen Kara Arslan'a ikramda bulunup saygı gösterdi. Kara Arslan ağladı ve yanındakilerini de ağlattı. Sultan Alp Arslan da onu ülkesine iade etti ve ona karşı tutumunda hiç bir değişiklik yapmadı. Kara Arslanı Sultan'a: «Kızlarımın çeyizlerinin hazırlanması ve bütün işleri de sana aittir.» dedi, Sultan da kabul etti ve kızlardan her birine ikta ve elbiseler hariç yüz bin dinar da para para verdi.

Sultan daha sonra Kirmân'dan Fars'a hareket etti, Istahr şehrine varıp kalesini fethetti ve Istahr valisini kalcden aşağı indirdi. Vali ona çok

miktarda muazzam hediyeler gönderdi. Bunlar arasında içinde iki ölçek misk dolu olan Firûze bir kadeh de vardı. Kadehin üzerinde Melik Cemşîd'in adı yazılıydı. Fars bölgesindeki bütün kaleler Sultan'a itaat arz etti, sadece "Behenzâd" denilen bir kale kaldı. Nizâmülmülk bu kale üzerine yürüdü, kalenin bulunduğu dağın eteklerinde durup muhasaraya başladı ve okçulara isabet ettirdikleri her bir ok karşılığında bir avuç dinar, taş atan herkese de değerli birer elbise verdi. Bu şekilde kalenin önüne gelişinin on altıncı günü fetih müyesser oldu. Sultan Alp Arslan fetihten sonra Nizâmülmülk'ün yanına geldi. Bu fetih sebebiyle Nizâmülmülk'ün sultan katındaki itibarı ve mevkii çok yüceldi, Sultan onun mevkiini üst seviyeye çıkartı ve yetkisini artırtı.

Çeşitli Olaylar

Basra mültezimi olan el-Agarr Ebû Sa'd bu sene Muharrem ayında Rey'de Sultan'ın kapısı önünde vefat etti. Basra ve Vâsıt üç yüz bin dinar karşılığında Hazâresb'e iltizama verildi.

Bu sene safer ayında el-Müstevfî Şemsülmülk Ebû Sa'd Bağdâd'a geldi ve Ebû Hanife'nin türbesinin yanına onun mezhebine mensup olanlar için bir medrese yaptırdı. eş-Şerîf Ebû Ca'fer b. el-Beyâzî de medresenin kubbesine mealen şu beyitleri yazdırdı:

«Görmedin mi İlim çok dağınıktı, kabrinde kaybolan bu zat onu topladı.

Aynı şekilde bu topraklar dahi ölmüştü de Amîd Ebû Sa'd'in fazla ihsanı ona canlılık verdi.»

Bu sene cemaziyülevvel ayında Sultan Alp Arslan'ın kız kardeşi, halifenin karısı Arslan Hatun Bağdâd'a geldi, vezir Fahrüddevle b. Cüheyr onu Bağdâd'a bir kaç fersah kala karşıladı.

Yine bu sene zilkade ayında Ma'rûf el-Kerhînin türbesi yandı. Sebebi şudur :

Türbedâr hastaydı, kendine arpa suyu kaynatıyordu, bu sırada orada bulunan odun ve hasır alev alıp tutuştu, türbeyi yaktığı gibi etrafa da yayıldı. Halife bunun üzerine Şeynu'ş-Şuyûh Ebû Sa'd el-Sûfî'ye türbenin tamir edilmesini emretti.

Nizâmiye medreselerinin inşaatı da bu sene zilkade ayında tamamlandı ve burada Şeyh Ebû Ishâk eş-Şîrâzî'nin ders vermesi kararlaştırıldı. Bütün ahali dersi dinlemek üzere toplandı ve Şeyh'in gelmeşini beklediler; fakat Şeyh gecikti ve gelmeyince arandıysa da bulunamadı.

Şeyh Ebû İshâk'ın gelmemesinin sebebi şu idi:

Bir çocuk Şey'in yanına gelip ona: «Sen zorla alınmış, gasp edilmiş bir yerde nasıl ders verirsin?» demiş, bunun üzerine de Şeyh burada ders vermekten vaz geçmişti. Vakit ilerleyip halk onun gelmesinden ümit kesince, Şeyh Ebû Mansûr b. Yûsuf, **Kitâbu'ş-Şâmil** müellifi Ebû Nasr b. es-Sabbâğ'ı tavsiye ederek: «Bu topluluğun bir müderrisin dersini dinlemeden buradan dağılması doğru değildir.» dedi. Bağdâd'da vezirden başka medresenin açılışına gelmeyen kalmamıştı. Bunun üzerine Ebû Nasr ders vermeğe başladı. Şeyh Ebû İshâk ancak bundan sonra ortaya çıktı. Nizâmülmülk bunu haber alınca Amîd Ebû Sa'd'a kıyameti kopardı. O da Nizâmiye'de derse başlayıncaya kadar Şeyh Ebû İshâk'ın yanından ayrılmadı. İbn Sabbâğ Nizâmiye'de yirmi gün ders verdi.

Yemen emîri es-Süleyhî, bu sene Zilkade ayında el-Mehcem şehrinde öldürüldü. Onu emîrlerinden biri öldürdü ve Yemen'de hutbe Abbâsiler adına okunmağa başladı. 455 yılı olayları arasında anlattığımız gibi, Suleyhi Mekke'yi de zapt etmiş ve hacılar onun devrinde emniyet içinde hac farizasını eda etmişler, onu hayırla övmüşlerdi. es-Suleyhî Kâbe'ye beyaz Çin ipeğinden yapılmış bir örtü örttürdü, Kâ'be'nin eski örtüsü de ona verildi Benû Hasan, Kâbe örtüsünü alıp Yemen'e götürmüşlerdi, Suleyhî bunu onlardan satın aldı.

Tus kadısı Ömer b. İsmâil b. Muhammed Ebû Ali et-Tûsî bu sene öldü. Bağdâd'da uzun süre kaldığı için "el-Irakî" lakabı verilmişti. Ebû Tâhir el-İsferâyînî eş-Şâfiî'den, Ebû Muhammed eş-Şâşî ve diğer bazı zevattan fıkıh tahsil etmişti.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞINCI (M. 1067-1068) YILI OLAYLARI

Çeşitli Olaylar

Bu sene Şerefüddevle Müslim b. Kureyş ile Benû Kilâb (Kilâboğulları) arasında Rahbe'de savaş vuku buldu. Benû Kilâb, Mısır Fâtımî halifesine bağlıydılar, Şerefüddevle onları mağlûp etti ve soygun sırasında ele geçirdikleri malları geri aldı. Yanlarında bulunan ve Fâtımî alâmetini taşıyan sancakları Bağdâd'a gönderdi, bunlar parçalanıp şehirde dolaştırıldı ve bu sebeple Şerefüddevle'ye hil'atler gönderildi.

Bu sene cemaziyülevvel ayında Mısır ve Filistin'de şiddetli bir deprem oldu. Remle harabeye döndü, sular kuyuların başlarından çıktı ve halktan yirmi beş bin kişi hayatını kaybetti. Kudüs'teki es-Sahra parçalandı ve daha sonra Allah Taâlâ'nın izniyle eski halini aldı. Deniz sahilden bir günlük mesafe kadar içeri çekildi. Halk suyun çekildiği yerlere gidip bir şeyler topluyordu, bu sırada su üzerlerine geri döndü ve çok sayıda insanı helâk etti.

Ebûl Abbâs el-Havâfî bu sene recep ayında Sultan tarafından Bağdâd'a amîl tayin edildi.

Fahruddevle b. Cüheyr de bu sene halifenin vezirliğinden azledildi. O da Bağdâd'dan çıkıp el-Fellûce'de bulunan Nûruddevle Dübeys b. Mezyed'in yanına gitti. Halife, vezir Ebû Şûcâ'ın babası Ebû Ya'lâ'ya haber gönderip vezirliğe tayin etmek amacıyla yanına çağırdı. Ebû Ya'lâ o sırada yola çıktı, fakat yolda eceli yetti ve öldü. Daha sonra Nûruddevle, Fahruddevle b. Cüheyr için şefaatçi oldu, bunun üzerine 461 yılı safer ayında (aralık 1068) tekrar vezirlik görevine iade edildi.

Bu sene Mısır'da büyük bir kıtlık oldu ve 461 yılında sona erdi.

en-Nâsır b. Alenâs bu sene İfrîkıyye'deki el-Erbus şehrini kuşatıp fethetti ve halkına emân verdi.

Şeyh Ebû Mansûr b. Abdülmelik b. Yûsuf bu sene Muharrem ayında vefat etti. İbnü'l-Fazl ve diğer şairler onun için mersiyeler yazdılar. Onun ölümü bütün Müslümanlar için büyük bir müsîbet oldu. Devrin ileri gelenlerindendi. Yaptığı işlerden biri de harabeye dönmüş olan Bîmâristân-ı Adudî'yi ele almasıdır. Şeyh Ebû Mansûr bu binayı yeniden tamir ettirdi, buraya yirmi sekiz tabip ve üç tane de hazinedar tayin etti. Daha başka hizmetler de yaptı. Bîmâristan için değerli emlâk satın aldı, halbuki bundan önce Bîmâristan'ın ne doktoru ve ne de ilacı vardı. İyiliği hayır ve hasenâtı çoktu. Zamanında ondan başka hiç kimseye "eş-Şeyhu'l-ecel" (Şeyh-i ekber) lakabı verilmedi.

İmâmiyye mezhebinin fakihi Ebû Ca'fer et-Tûsî bu sene muharrem ayında Hz. Ali'nin türbesinde vefat etti.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ BİRİNCİ (M. 1068-1069) YILI OLAYLARI

Çeşitli Olaylar

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Fahrüddevle b. Cüheyr bu sene safer ayında tekrar halifenin vezirliğine tayin edildi. İbn Cüheyr Bağdâd'a dönünce Ebû'l-Fazl onu överek şöyle dedi:

«Doğrusu hak yerini buldu, herkesten önce sen ona lâyıksın.

Sen bir elin çektiği ve sonra kınına soktuğu bir kılıçtan başka bir şey değilsin.»

Şaban ayında da Dımaşk Camii yandı. Yangının sebebi şudur:

Bu sene Fâtımî taraftarı olan el-meğaribe ile el-meşarıka arasında savaş çıktı. Bu sırada camiin yakınındaki bir ev ateşe verildi. Ev yandı ve yangın camiye sıçradı. Halk el-megaribe'ye yardım ediyordu. Yangın çıkınca çarpışmayı bırakıp camideki yangını söndürmekle meşgul oldular. Vaziyet çok vahim bir hal aldı, ortalık kızıştı. Yangın sonra camiye sirayet etti, güzelliklerini mahv etti ve camideki kıymetli işçilik yok oldu.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ (M. 1069-1070) YILI OLAYLARI

Çeşitli Olaylar

Bizans imparatoru bu sene büyük bir orduyla Istanbul'dan Suriye'ye müteveccihen hareket etti. Menbic şehri önlerinde konaklayıp şehri yağma etti ve halkını öldürdü. Mahmûd b. Sâlih b. Mirdâs'ı, Benû Hilâb'ı İbn Hassân et-Tâî ve onlarla beraber olan Arap topluluklarını bozguna uğrattı. Bizans imparatoru daha sonra oradan ayrılıp ülkesine döndü, açlık sebebiyle daha fazla kalamadı.

Emîru'l-Cüyûş Bedr de bu sene büyük bir orduyla Mısır'dan Sur şehri üzerine yürüdü ve orayı muhasara etti. Kadı Aynuddevle b. Ebû Ukayl burayı zorla ele geçirmişti. Emîru'l-Cüyûş burayı muhasaraya başlayınca kadı Aynuddevle Suriye'deki Türklerin lideri olan Emîr Karlu'ya haber gönderip yardım istedi, bunun üzerine Karlu Bey on iki bin süvari ile yola çıkıp Sayda şehrini kuşattı. Burası Emîru'l-cüyûş'a aitti. Bedr bunu duyunca Sur şehrinden ayrıldı, Türkler de geri döndü. Türkler dönünce Bedr, Sur şehrini karadan ve denizden tekrar muhasara etti ve ahâliyi fena halde sıkıştırdı, öyle ki halk bir ölçek (rıtl)ekmeği yarım dinara yedi, fakat Bedr gayesine nail olamadan oradan ayrıldı.

Halkın elinde Sultan adına basılmış olan sahte paraların miktarı çoğaldığı için bu sene Bağdâd'da dinarların basıldığı darphâne halifenin vekillerinin kontrolüne geçti ve dinarlara veliahtın adı basıldı. Alış verişlerde "el-Emîrî" adı verilen bu dinarlardan başkasının kulanılması yasaklandı.

Mekke emîri Muhammed b. Ebû Hâşim'in elçisi bu sene emîrin oğluyla beraber Sultan Alp Arslan'ın yanına geldi. Mekke'de hutbenin halife el-Kâim Biemrillâh ve Sultan Alp Arslan adına okunduğunu, Şiî Fâtımî halifesi adına okunmakta olan hutbeye son verildiğini ve "hayya alâ

hayri'l-amel" şeklindeki Şiî ezanının tek edildiğini bildirdi; bunun üzerine Sultan ona otuz bin dinar para ile değerli bir hil'at verdi, ayrıca ona her yıl için on bin dinar tahsisat bağladı ve: «Eğer Medine emîri el-Müheννâ da aynı şekilde hareket ederse ona da yirmi bin dinar veririm ve her sene için beş bin dinar tahsisat bağlarım.» dedi.

Amîdüddevle b. Cüheyr bu sene Rey'de Nizâmülmülk'ün kızıyla evlendi ve Bağdâd'a döndü.

Tâcü'l-mülûk Hezâresb b. Bengîr b. İyâd bu sene Ramazan ayında Isfahân'da öldü. Tâcü'l-mülûk bu sırada Sultan'ın yanından Hûzistân'a dönüyordu. Sultan katındaki mevki ve itibarı yükselmiş ve kız kardeşiyle evlenmişti. Tâcü'l-mülûk, Nûruddevle b. Mezyed'e karşı çıkıp Sultan'ı onun ülkesini alması için tahrik etti. O vefat edince, Dübeys, Musul emîri Şerefüddevle Müslim ile birlikte Sultan'ın yanına gitti, Nizâmülmülk de onları karşılamağa çıktı. Şerefüddevle, Sultan'ın Hezâresb'in karısı olan kız kardeşiyle evlendi, daha sonra ikisi de ülkelerine döndüler.

Bu sene Bağdâd'da şiddetli bir kıtlık ve büyük bir açlık oldu, öyle ki, halk birbirini yedi. Mısır diyarını terk ettiler, büyük bir kısmı açlıktan kaçarak Bağdâd'a geldiler. Bunlar arasında tüccarlar da vardı. Yanlarında Mısır Fâtımî halifesinin elbibesi ve kullandığı eşyalar bulunuyordu. Açlık sebebiyle bunlar da yağmalandı. Bu eşyalar içinde 381 (991) yılında et-Tâi' Lillâh'ın tevkifi sırasında halifelik sarayından yağmalanan mallarla el-Besâsîrî'nin çıkardığı karışıklıklar sırasında yağma edilen eşyalar ve onların hazinelerinden çıkarılan seksen bin parça büyük kristal, yetmiş beş bin parça halis eski ipek kumaş, on bir bin zırh ve yirmi bin tane yaldızlı kılıç vardı. İbnü'l-Fazl bir şiirinde el-Kâim Biemrillâh'tan övgüyle söz eder ve bu vaziyeti yazdığı bir kasideyle dile getirir.

Edip ve şair Ebû'l-Cevâiz el-Hasan b. Ali b. Muhammed el-Vâsıtî ile yine edip Muhammed b. Ahmed Ebû Gâlib b. Bişrân el Vâsıtî de bu sene öldü.

Dımaşk kadısı Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. İbrâhim b. Hazm ile Dımaşk hatibi Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû'l-Acâiz de bu sene vefat edenlerdendir.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1070-1071) YILI OLAYLARI

Haleb'de Sultan ve el-Kâim Biemrillâh Adına Hutbe Okunması

Mamhûd b. Sâlih b. Mirdâs bu sene Haleb'de Emîru'l-Mü'minîn el-Kâim Biemrillâh ve Sultan Alp Arslan adına hutbe okuttu.

Mahmûd, Sultan'ın devletinin ikbalini, gücünü ve hakimiyetinin her tarafa yayıldığını görünce Haleb halkını topladı ve: «Bu yeni bir devlet ve güçlü bir ülkedir. Biz onlardan dolayı korku içinde yaşıyoruz, çünkü onlar mezhebleriniz sebebiyle sizin kanlarınızı helâl sayıyorlar. Yapacağımız end oğru iş söz ve malın fayda etmeyeceği vakit gelip çatmadan önce hutbeyi onlar adına okutmaktır.» dedi. Şehrin ileri gelenleri de bu teklifi kabul ettiler. Müezzinler siyah elbiseler giyip el-Kâim Biemrillâh ve Sultan adına hutbe okudular; bunun üzerine halk camideki hasırları aldılar ve: «Bu Ali b. Ebî Tâlib'in hasırıdır, Ebû Bekr bir hasır getirsin de halk onun üzerinde namaz kılsın.» dediler.

Halife de Nakîbu'n-nukabâ Tarrâd b. Muhammed ez-Zeynebî ile Mahmûd'a hil'atler gönderdi, Mahmûd da hil'ati giydi. İbn Sinân el-Hafâcî ve Ebû'l-Fityân b. Hayyûs onu övdüler. Ebû Abdullah b. Atıyye de yazdığı şiirde el-Kâim Biemrillâh'tan övgüyle söz eder ve Mekke, Medine ve Haleb'de olunan hutbeden bahseder.

Sultan Alp Arslan'ın Haleb'i Zapt Etmesi

Sultan Alp Arslan bu sene Haleb üzerine yürüdü. Yolu Diyarbekir üzerinden geçiyordu, bunu duyan Diyarbekir emîri Nasr b. Mervân Sultan'ı karşılamağa çıktı ve ona yüz bin dinar ile birlikte hediyeler takdim etti. Sultan bu paranın halktan zorla tahsil edildiğini öğrenince iade edilmesini emretti.

Sultan daha sonra Âmid'e vardı. Surlarının müstahkem olduğunu görünce elini sürdü sonra da uğur sayarak eliyle göğsünü sıvazladı.

Daha sonra Urfa üzerine yürüyerek şehri muhasara ettiyse de bir şey elde edemedi. Buradan Haleb'e yürüdü Nakîbu'n-nukabâ Ebû'l-Fevâris Tarrâd da halife el-Kâim Biemrillâh adına elçilik göreviyle daha önce Haleb'e gelmiş ve hil'atlar getirmişti. Mahmûd ona: «Senden Sultan'ın yanına gidip beni huzuruna çıkmaktan affetmesini söylemeni istiyorum,» dedi, bunun üzerine nakîbu'n-nukabâ Sultan'ın huzuruna çıkıp Haleb hakiminin el-Kâim Biemrillâh'ın gönderdiği hil'atleri giydiğini ve ardına hutbe okuttuğunu bildirdi. Sultan nakîbu'n-nukabâya: Onlar hâlâ "Hayya alâ hayri'l-amel" şeklindeki şiîr ezanını okutmağa devam ettikten sonra hutbe okutmuşlar ne ifade eder? Mutlaka huzuruma gelip yer öpmesi gerekir.» dedi, fakat Mahmûd buna yanaşmadı.

Bunun üzerine şehir daha şiddetli bir şekilde muhasara edildi. Bu arada fiyatlar arttı. Çarpışmalar giderek yoğunluk kazandı. Sultan bir gün hücuma geçip şehre yaklaştı, bu sırada mancınıklardan atılan bir taş atına isabet etti. Mahmûd durumun aleyhine geliştiğini görünce bir gece, annesi Menîa binti Vessâb en-Numeyrî ile birlikte çıkıp Sultan'ın huzuruna geldi. Mahmûd'un annesi Sultan'a: "İşte oğlum! Ona ne istersen yap." dedi; fakat Sultan onlara iyi davrandı ve Mahmûd'a hil'atler verip Haleb'e iade etti, Mahmûd da Sultan'a pek çok mal gönderdi.

Bizans İmparatorunun Ahlat Seferi ve Esir Alınması

Bizans İmparatoru Romanos bu sene Rumlardan, Franklardan, Ruslar, Peçenekler, Gürcüler ve o yöredeki diğer kavimlerden müteşekkil iki yüz bin kişilik bir ordu ile büyük bir ihtişam ve debdebe içerisinde sefere çıktı. İslâm ülkelerine yönelerek Ahlat yöresindeki Malazgirt'e kadar geldi. Bu haber Sultan Alp Arslan'a Âzerbaycân'daki Hoy şehrinde iken ulaştı. Sultan Haleb'den dönmüştü. İmparatorun yanında çok sayıda askerin bulunduğunu duydu. Askerlerinin uzakta, düşmanın ise yakın bir mevkide bulunmasından dolayı asker toplayamadı. Ağırlıklarını karısı ve Nizâmülmülk ile beraber Hemedân'a gönderdikten sonra yanındaki on beş bin süvari ile sür'atle düşman üzerine yürüdü. Askerlerine: «Ben Allah'ın rızasını umarak sabırla savaşacağım; sağ kalırsam bu Allah'ın bir lütfudur, eğer şehit olursam oğlum Melikşâh veliahtimdir.» dedi ve düşman üzerine yürüdüler.

Düşmana yaklaştıklarında Sultan bir öncü birliği çıkardı. Bu öncü birliği Ahlat yakınlarında, ön saflarda Rus birliklerinin yer aldığı yaklaşık on

beş bin kişiden mürekkep Bizans (Rum) kuvvetleri ile karşılaştı ve savaşa girdi. Sonunda Rus birlikleri mağlûp oldu, kumandanları esir alınarak Sultan'ın huzuruna götürüldü, Sultan da onun burnunu kestirdi ve ele geçirilen haçı Nizâmülmülk'e gönderip onu Bağdâd'a yollamasını emretti. İki ordu birbirlerine yaklaşınca Sultan, Bizans imparatoruna elçi gönderip barış teklifinde bulundu, fakat İmparator: «Barış ancak Rey'de yapılacaktır.» cevabını verdi. Sultan bu cevaptan dolayı çok müteessir oldu ve canı sıkıldı. Sultanın müteessir olduğunu gören imamı ve fakîhi Ebû Nasr Muhammed b. Abdülmelik el-Buhârî el-Hanefî: «Sen Allah'ın zafere ulaştıracağını ve diğer dinlere üstün kılacağını vaat ettiği bir din uğrunda savaşıyorsun. Umarım Allah Taâlâ bu fethi sana nasip edecektir. Cuma günü zeval vaktinden sonra hatiplerin minberde olduğu ve mücahitler için Allah'a duada bulundukları ve duaların kabul edildiği saatte düşmana hücum et.» dedi.

Vakit gelince Sultan askerleri ile namaz kıldı ve ağladı. Onun ağladığını gören halk da ağladı. Sultan sonra Allah'a dua etti, onlar da Sultan ile beraber dua edip «Âmin!» dediler. Sultan askerlere: «Gitmek isteyen gitsin, burada ne emîr veren ve ne de yasaklayan bir hükümdar vardır.» dedi sonra okuyla yayını atıp kılıç ve topuz aldı, atının kuyruğunu kendi eliyle bağladı. Askerleri de aynı şeyleri yaptılar. Sultan beyaz elbise giyip güzel kokular süründü ve: «Ölürsem kefenim bu olsun.» dedi.

Sultan daha sonra Bizans ordusu üzerine saldırdı, onlar da Sultan'a hücum ettiler. Düşmana yaklaşınca atından inip secdeye kapandı (toprağa yüz sürdü), ağlayıp çok çok dua etti, sonra tekrar ata binip düşmana saldırdı. Askerler de onunla beraber hücuma geçtiler ve düşman ordusunun içine daldılar. O sırada aralarına bir toz perdesi girdi (göz gözü görmez oldu), Müslümanlar düşmanları diledikleri gibi öldürdüler. Allah zaferini onlara nasip etti, Bizans ordusu ise mağlûp oldu. Sayılamayacak kadar çok asker öldürüldü, öyle ki savaş alanı öldürülenlerin cesetleri ile doldu. Bu arada Bizans imparatoru esir alındı. İmparatoru Gevherâyin'in kölelerinden biri esir almış ve tanımadığı için öldürmek istemiş, fakat imparatorun yanında bulunan hadım: «Onu öldürme, o imparatordur.» demişti.

Bu köle (gulam) Cevherâyin tarafından Nizâmülmülk'e takdim edilmiş, ancak Nizâmülmülk onu küçümseyerek kabul etmemişti. Gevherâyin bunun üzerine bu gulâmı övünce Nizâmülmülk: «Belki de Bizans İmparatorunu esir alıp bize getirir.» demişti, nitekim onun dediği gibi oldu.

Gulâm İmparator'u esir alınca onu Gevherâyin'in yanına getirdi, o da hemen Sultan'ın yanına gitti ve İmparator'un esir alındığını haber verdi. Sultan, İmparator'un huzuruna getirilmesini emretti, getirilince de elindeki kamçıyla imparatora üç defa vurdu ve: «Sana barış için elçi gönder-

diğim halde reddetmedin mi?» dedi, bunun üzerine imparator: «Azarlamayı bırak da, ne yapasaksan yap» cevabını verdi. Bu defa Slutan ona: «Sen beni esir alınış olsaydın ne yapardın?» diye sordu. İmparator: «Kötülük yapardım.» diye karşılık verdi. Sultan bu defa: «Peki benim sana ne yapacağımı zannediyorsun?» diye sorunca, İmparator: «Beni ya öldürürsün, ya da İslâm ülkelerinde teşhir edersin, yahut da uzak bir ihtimal olmakla beraber- affeder, fidye ve vergi alır, beni kendine nâib tayin edersin.» cevabını verdi. Bunun üzerine Sultan: «Ben de zaten bundan başka bir şey düşünmedim.» dedi.

Sultan, İmparator'la bir buçuk milyon dinar kurtuluş akçesi ödemesi, istediği zaman kendine Bizans askeri göndermesi ve Bizans ülkesindeki bütün esirleri serbest bırakması şartıyla bir anlaşma yaptı. Daha sonra onu bir çadırda misafir etti ve yol masrafı olarak on bin dinar gönderdi. Ayrıca bir grup kumandanı da onun hatırı için salıverdi ve ertesi gün hil'at giydirdi. Bu güzel davranışlar üzerine İmparator Halife'nin bulunduğu yeri sordu ve kendisine o yön gösterilince, ayağa kalkıp başını açtı, hürmet maksadıyla yere eğildi. Sultan onunla elli yıllık bir anlaşma yaptı, sonra ülkesine gönderdi ve ayrıca gideceği emin bir yere kadar kendisine refakat etmek üzere yanına asker verdi. Kendisi de bir fersah mesafeye kadar onu uğurladı.

Bizanslılara gelince; onlar mağlûbiyet haberlerini alınca Mikhail Bizans tahtını ele geçirdi ve ülkeyé hakim oldu. İmparator Romanos, Tokat kalesine varınca Mikhail'in tahta geçtiğini öğrendi, sof elbiseler giyerek rahipliğini ilân etti, ayrıca Mikhail'e haber gönderip Sultan ile yaptığı anlaşmayı bildirdi. ve: «Bu anlaşmaya istersen riayet et, istersen riayet etme» dedi. Mikhail kararlaştırılan şeyleri vermeyi kabul etti ve ondan bu hususta tavassutta bulunmasını ve Sultân'ın isteklerini bildirmesini istedi.

Romanos yanında bulunan iki yüz bin dinar ile içinde doksan bin dinar değerinde mücehver bulunan bir altın tabağı Sultan'a gönderdi ve bundan başka verebilecek bir şeyi olmadığına dair yemin etti. Romanos daha sonra Ermenilere ait yerleri ve ülkeleri zapt etti.

Şairler Malazgirt zaferi dolayısıyla Sultan Alp Arslan'ı övdüler ve sık sık bu seferden bahsettiler.

Atsız'ın Remle ve Kudüs'e Hakim Olması

Sultan Melikşah'ın emîrlerinden Harezmli Uvakoğlu Atsız bu sene Suriye'ye yöneldi. Türkleri yanına toplayıp Filistin üzerine yürüdü ve Remle'yi fethetti. Oradan Kudüs'e hareket etti ve şehri kuşattı. Kudüs'te

Fâtımî askerleri vardı, Atsız burayı fethetti ve Askalan hariç Remle ile Kudüs civarındaki yerleri ele geçirdi, daha sonra ise Dımaşk'a yöneldi ve şehri kuşattı. Dımaşk'a bağlı kasabaları tahrip edinceye kadar yağmalamağa devam etti. Şehre erzak gönderilmesine mâni oldu, halk bunun üzerine çok zor durumda kaldı, fakat sabrettiler ve Atsız'a Dımaşk'ı ele geçirme imkânı vermediler; bunun üzerine Atsız da muhasarayı kaldırdı, ancak erzakları azalıncaya kadar Dımaşk'a bağlı yerleri sıkıştırmağa ve tahrip etmeğe devam etti.

Çeşitli Olaylar

Şâfiî fakîhi, **Kitâbu'l-İbâne** ve diğer bazı eserlerin müellifi olan Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Ferevân el-Feverânî bu sene öldü.

Târih-i Bağdâd ve daha bir çok eserin sahibi olan Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîbü'l-Bağdâdî bu sene zilhicce ayında Bağdâd'da öldü. Zamanının önde gelen bir âlimiydi. Cenazesini taşıyanlar arasında Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî de vardı.

İmâmiyye fakihi Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Hamza el-Ca'ferî de bu sene Ramazan ayında öldü. Yine Mervu'r-rûd halkından Hassân b. Saîd b. Hassân b. Muhammed b. Abdullah el-Menîî el-Mahzûmî de bu sene öldü. İyilik ve ihsanı çoktu, çok ibadet ederdi. Az bir yiyecekle itkifa eder, dünyanın debdebe ve gönül alıcı şeylerine iltifat etmezdi. Sultanlar teberrüken onu ziyarete gelirlerdi. Pek çok mescit, hankâh, köprü ve Müslümanların yararına olan daha bir çok eserler yaptırmıştı.

Ahmed b. Muhammed'ın kızı Kerîme el-Merveziyye de Mekke'de bu yılda öldü. **Sahîh-i Buhârî**'yi rivayet ederdi. Ebû'l-Vakt'e kadar **Sahîh-i Buhârî**'yi senedleriyle birlikte en iyi bilenlerin ilki odur. Buhârînin **Sahîh**'indeki yüksek isnad değeri (âlî isnâd) bu kadınla zirveye çıkmıştır.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1071-1072) YILI OLAYLARI

Sa'düddevle Gevherâyîn'in Bağdâd Şahneliğine Tayini

Sultan Alp Arslan tarafından Bağdâd şahnesi tayin edilen Aytekin es-Süleymânî bu sene rebiyülevvel ayında (aralık 1071) Bağdâd'a geldi. Halifelik sarayına gidip bağışlanmasını diledi, günlerce kaldı, fakat isteği kabul edilmedi.

Halifenin ona kızmasının sebebi şu idi:

Aytekin, Sultan'ın yanına giderken yerine oğlunu vekil bırakmış, Bağdâd şahnesi tayin etmişti. Oğlu, halifenin memlûklerinden birini öldürdü, bunun üzerine bu memlûkün kanlı gömleği Divan tarafından Sultan'a gönderildi ve Aytekin'in Bağdâd şahneliğinden azledilmesi istendi.

Nizâmülmülk, Aytekin es-Süleymânî'ye değer verir, onu himaye ederdi, bu sebeple Tekrît'i de onun iktaları arasına kattı; bunun üzerine halifelik divanından Tekrît valisine mektup yazılarak şehri teslim etmemesi istendi. Nizâmülmülk ve Sultan, Halife'nin onun Bağdâd şahneliğinden alınması için ısrar ettiğini görünce Sa'düddevle Gevherâyîn'i Bağdâd şahneliğine tayin ve Halife el-Kâim Biemrillâh'ın emrine uyarak Aytekin'i azletti. Sadüddevle gelince halk onu karşılamağa çıktı, Halife de onun için bir kabul merasimi düzenledi.

Veliahtın Sultan'ın Kızıyla Evlenmesi

Halife el-Kâim Biemrillâh bu sene Amîdüddevle b. Cüheyr'i hil'atlerle birlikte Sultan ve oğlu Melikşah'ın yanına gönderdi. Sultan daha önce

halifeye elçi gönderip oğlu Melikşah'ı veliaht tayin etmek için izin istemişti. Halife izin verdi ve Amîdüddevle ile Melikşah'a hil'atler gönderdi. Halife bu arada Amîdüddevle'ye, Sultan'ın Seferî Hatun'dan olan kızını veliahit el-Muktedî Biemrillâh'a istemesini emretti, Amîdüddevle de Sultanın huzuruna çıkıp kızını istedi. Sultan muvafakat etti. Nikâh Nîsâbûr dışında kıyıldı. Nikâhı kabulde Halife'ye Amîdüddevle vekil oldu, Sultan'ın vekili ise Nizâmülmülk idi. Nikâh akdinde mücevherat saçıldı. Amîdüddevle daha sonra Sultan'ın yanından ayrılıp Fars diyarında bulunan Melikşah'ın yanına gitti, ona Isfahân'da rastladı ve halifenin hil'atın verdi. Melikşah onları giyip babasının yanına gitti, Amîdüddevle de Bağdâd'a döndü ve zilhicce ayında (ağustos-eylül 1072) şehre girdi.

Ebû'l-Hasan b. Ammâr'ın Trablus Emîri Olması

Trablus kadısı, Kadı Ebû Tâlib b. Ammâr bu yılın recep ayında (mart-nisan 1072) öldü. Kadı Ebû Tâlib Trablus'u ele geçirmiş ve idareye tek başına hakim olmuştu. Vefat edince yerine kardeşinin oğlu Celâlülmülk Ebû'l-Hasan b. Ammâr geçti. Ülkeyi gayet iyi idare etti, ehliyet ve kabiliyetiyle amcasının yokluğunu aratmadı.

Sultan Alp Arslan'ın Fazlûn'un Fars'daki Kalesini Ele Geçirmesi

Sultan Alp Arslan, bu sene veziri Nizâmülmülk'ü bir orduyla Fars'a gönderdi. Burada o yöredeki kale ve hisarların en müstahkemi olan bir kale vardı. Sahibi Fazlûn da buradaydı ve Sultan'a itaat etmiyordu. Nizâmülmülk kale önlerine konaklayıp muhasaraya başladı ve Fazlûn'u Sultan'a itaat etmeğe çağırdı, fakat kalenin yüksekliği sebebiyle maksadına nail olamadı. bu sırada orada çok kalmadan kaledekiler kaleyi teslim edeceklerini bildirerek emân istediler. Bu davranış halka çok garip geldi.

Onların teslim olmalarının sebebi:

Kalede bulunan kuyuların hepsinin sularının bir gecede çekilmesi idi. Susuzluk onları teslim olmağa zorladı. Onlar emân isteyince Nizâmülmülk emân verdi ve kaleyi teslim aldı. Fazlûn kalenin kulesine sığındı. Burası kalenin en yüksek yeriydi, burada yüksek bir bina vardı, Fazlûn oraya kapandı; bunun üzerine Nizâmülmülk bir askerî birliği Fazlûn'un aile efradı ve akrabalarının bulunduğu yere gönderip onları kendine yollamalarını ve mallarını yağmalamalarını istedi. Fazlûn bu haberi duyunca bulunduğu

yerden yanındaki askerlerle birlikte gizlice ayrıldı ve aile efradını müdafaa etmek üzere gitti. Nizâmülmülk'ün öncüleri karşısına çıkınca Fazlûn çok korktu. Yanındaki askerler dağıldılar, kendi de yerdeki otlar arasına saklandı. Askerlerden biri üzerine hücum edip esir aldı, Nizâmülmülk de onu alıp Sultan'ın yanına götürdü. Sultan da ona emân verip serbest bıraktı.

Çeşitli Olaylar

el-Mansûr Camii hatibi Kadı Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdü's-samed b. el-Muhtedî Billâh bu sene vefat etti. Hastalanmış ve çok zayıf düşmüştü. 384 (994) yılında doğmuştu. Vâsıt kadılığı yaptı. Ebû Muhammed b. es-Semnâl Vâsıt kadılığında ona halef oldu.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ (M. 1072-1073) YILI OLAYLARI

Sultan Alp Arslan'ın Öldürülmesi

Sultan Alp Arslan'ın asıl adı Muhammed olmakla beraber Alp Arslan olarak meşhur oldu. 465 yılı başında (eylül 1072) Mâverâünnehr'e müteveccihen sefere çıktı. Mâverâünnehr hükümdarı Şemsülmülk Tekin idi. Sultan Ceyhun üzerine bir köprü yaptırdı ve bu köprüden yirmi küsur günde geçti. Askerlerinin sayısı iki yüz bin süvariden fazlaydı. Alp Arslan'ın adamları 6 rebiyülevvel (20 Kasım 1072) günü "Yûsuf el-Harezmî" adıyla tanınan bir kale mustahfızını huzura getirdiler. Yûsuf el-Harezmî iki gulâmın refakatinde Sultan'ın tahtının yanına götürüldü. Sultan dört kazık çakılarak el ve ayaklarının bunlara bağlanmasını emretti, bunun üzerine Yûsuf el-Harezmî: «Ey muhannes! Benim gibi bir adam böyle öldürülür mü?» dedi. Sultan bu söze çok kızdı, ok ve yay alıp iki gulâma: «Serbest bırakın şunu» dedikten sonra Yûsuf'a bir ok attı, fakat isabet ettiremedi. Halbuki o güne kadar attığı ok hedefinden hiç şaşmamıştı. Yûsuf hemen Alp Arslan'ın üzerine saldırdı. Sultan tahtında oturuyordu, Yûsuf'un üzerine doğru geldiğini görünce ayağa kalkıp tahtından inmek istedi, bu sırada ayağı sürtçü ve yüzü koyun düştü. Bunun üzerine Yûsuf Sultan'ın üzerine çullandı ve yanında bulunan bıçağını Alp Arslan'ın böğrüne sapladı. Sadüddevle ayakta duruyordu, Yûsuf onu da bir kaç yerinden yaraladı. Sultan kalkıp diğer çadıra girdi. Hizmetçilerden biri Yûsuf'un başına bir topuzla vurarak öldürdü, Türkler sonra onu parçaladılar.

Semerkand halkı Sultan Alp Arslan'ın Ceyhun nehrini geçtiğini ve askerlerinin geçtiği yerlerde, özellikle Buhâra'da yaptıklarını haber alınca toplanıp bir kaç defa Kur'an hatmettiler ve Sultan'ın hakkından gelmesi için Allah'a dua ettiler. Allah da onların dualarını kabul etti.

Sultan yaralanınca şöyle dedi :

«Her nereye yönelsem ve hangi düşman üzerine yürümek istesem dai-

mâ Allah'tan yardım dilerim. Dün bir tepeye çıktım, ordunun azametinden ve askerlerimin çokluğundan dolayı altımda yer titriyordu. Kendi kendime: "Ben bütün dünyaya hükmeden biriyim, bana hiç kimsenin gücü yetmez." dedim. Bu yüzden Allah Taâlâ beni yarattıklarının en zayıfı karşısında âciz bıraktı. Allah'tan mağfiret diler ve bu düşüncemden dolayı beni affetmesini niyaz ederim.»

Sultan 10 rebiyülevvel 465 (24 Kasım 1072) tarihinde öldü. Cenazesi Merv'e götürülerek orada babasının yanında defnedildi.

Sultan Alp Arslan 424 (1032-1033) yılında doğmuştu. kırk yıl ve bir kaç ay yaşadı. Başka bir rivayete göre ise 420 (1029 yılında) doğmuştu. Sultan olarak adına hutbe okunduğu tarihten öldürüldüğü tarihe kadar hükümdarlık müddeti dokuz sene altı ay ve bir kaç gündür. Ölüm haberi Bağdâd'a ulaşınca vezir Fahrüddevle b. Cüheyr selamlık (Sahnu's-Selâm) ta oturup taziyeleri kabule başladı.

Sultan Alp Arslan'ın Nesebi, Ahlâk ve Yaşayışından Bazı Örnekler

Nesebi: Alp Arslan Muhammed b. Dâvud Çağrı Bey b. Mîkâil b. Selçuk'tur.

Sultan Alp Arslan akıllı, adaletli ve iyi bir insandı, jurnallere itibar etmezdi. Hakimiyet sahası çok genişlemişti, bütün dünya ona boyun eğdi. Ona haklı olarak "Sultânü'l-âlem (dünya Sultanı)" denilmiştir.

Merhametli ve fakirlere şefkatliydi. Allah'ın kendisine lutfettiği nimetlerin devamı için çok dua ederdi. Bir gün Merv'den geçerken el-Harrâîn fakirlerine rastladı, bunların halini görüp ağladı ve Allah Taâlâ'dan fazlu ihsanıyla kendini zengin etmesini istedi.

Çok sadaka verirdi. Ramazan ayında on beş bin dinar sadaka dağıtırdı. Divanında ülkesinin her tarafındaki pek çok fukaranın adı kayıtlı olup bunlara yardım için maaş ve tahsisat ayırmıştı. Ülkesinin hiç bir yerinde cinayet ve müsadere olmadı. Halktan sadece asıl haracı (el-harâcu'l-aslî) almakta iktifa ederdi. Onu da kolaylık olsun diye her yıl iki taksitte alırdı.

Jurnalcilerden biri veziri Nizâmülmülk aleyhinde bir yazı yazmış, yazıda Sultan'ın memleketlerinde ne kadar malı olduğunu ve ne gibi vergiler aldığını anlatmıştı. Yazı Sultan'ın namaz kıldığı yere bırakılmıştı. Sultan onu alıp okudu, sonra da onu Nizâmülmülk'e verip: «Bu mektubu al, eğer bunu yazanların yazdıkları doğru ise ahlâkını güzelleştir, durumunu dü-

zelt; eğer yalan söylüyorlarsa onların hatalarını bağışla ve onları öyle mühim işlerle meşgul et ki, insanları aldatmağa vakit bulamasınlar.» dedi. Bu öyle güzel bir davranıştır ki, hiç bir hükümdardan bundan daha güzeli rivayet edilmemiştir.

Sultan Alp Arslan'a meclislerde, hükümdarların tarihlerine, ahlâk ve terbiyeleriyle şeriat ahkâmına dair kitaplar okunurdu. Alp Arslan'ın güzel ahlâkı ve yaşayışıyla yemin ve anlaşmalarına sadık kaldığı hükümdarlar arasında duyulup meşhur olunca, başlangıçta karşı çıktıkları halde sonradan itaat ve muvafakat arz ettiler ve Mâverâünnehr'in en uzak noktalarından Suriye'nin en uçtaki yerlerine kadar uzanan ülkelerdeki bütün hükümdarlar onun huzuruna geldiler.

Sultan, askerlerinin halkın malına el uzatmamasına çok dikkat ederdi. Bu konuda çok hassastı. Has gulâmlarından birinin bir köylü kadından bir etek (izâr) gasp ettiğini duyunca bu gulâmını yakalatıp derhal idam ettirdi. Bunu duyan halk da başkalarının mallarına el uzatmaktan ve saldırmaktan çekindi.

Sultan Alp Arslan'ın menkıbeleri çoktur, fakat bu eser bundan daha fazlasına müsait değildir.

Sultan Alp Arslan geride kendinden sonra sultan olan Melikşah, Ayaz, Tekiş, Börü Bars, Tutuş, Arslan Argun, Sâra ve Âişe adlarındaki sekiz çocukla beraber (ismini bilmediğimiz) bir başka kız çocuk daha bırakmıştır.

Sultan Melikşah'ın Hükümdar Olması

Sultan Alp Arslan yaralanınca tahta yanında bulunan oğlu Melikşah'ın geçmesini vasiyet etti, askerlere de onu destekleyeceklerine dair yemin etmelerini emretti, hepsi de yemin ettiler. Bu hususlaki işleri Nizâmülmülk üstlenmişti. Melikşâh, Bağdâd'a haber gönderip adına hutbe okunmasını istedi, bunun üzerine Bağdâd camilerinde Melikşâh adına hutbe okundu. Sultan Alp Arslan oğlu Melikşah'a da, Fars ve Kirmân yöresini kardeşi Kavurt Bey b. Dâvud'a vermesini ayrıca hazineden muayyen bir para tahsis etmesini ve karısıyla evlendirmesini vasiyet etti. Kavurt Bey bu sırada Kirmân'daydı. Bu arada oğlu Ayaz b. Alp Arslan'a da kendi babası Dâvud'un tahsisatı kadar para vermesini vasiyet etti ki, bu meblağ beş yüz bin dinar tutuyordu. Sultan son olarak oğlu Melikşâh'a «Her kim benim vasiyyetime razı olmazsa onunla savaşınız ve ona tahsis ettiğim parayı ona karşı savaşta kullanınız.» dedi.

Melikşah Mâverâünnehr diyarından döndü. Askerler Mâverâünnehr'e giderken yirmi küsur günde geçtikleri köprüyü dönüşlerinde üç gün için-

de geçtiler. Melikşah vezirliğe Nizâmülmülk'ü tayin etti, askerlerin ulufelirini de yedi yüz bin dinar artırdı. Sonra Horasân'a döndüler ve Nîsâbûr'a mütevaccihen hareket ettiler. Melikşah çevredeki hükümdar ve emîrlere elçi gönderip kendi adına hutbe okutmalarını ve itaat arz etmelerini istedi. Ayaz Arslan Belh'de kaldı, Sultan Melikşah da askerleriyle Nîsâbûr'dan Rey'e gitti.

Semerkand Hükümdarının Tirmiz'i Zabtı

Bu sene rebiyülâhir ayında (aralık 1072) Semerkand hükümdarı Tekin, Tirmiz'i zapt etti.

Sebebi şudur :

Tekin, Sultan Alp Arslanın öldüğünü ve oğlu Melikşah'ın da Horasân'dan ayrıldığını duyunca civarındaki beldeleri ele geçirmek istedi. 1 rebiyülâhir (15 Aralık 1072) tarihinde Tirmiz'e yöneldi ve orayı zapt etti. Burada bulunan zahire ve diğer şeyleri de Semerkand'a nakletti.

Öte yandan Ayaz b. Alp Arslan, Belh'ten Cüzcân'a gitmişti. Belh ahalisi korkup Semerkand hükümdarı Tekin'e haber göndererek ondan emân istediler, o da onlara emân verdi. Belh ahalisi orada Tekin adına hutbe okuttular. Tekin sonra Belh'e geldi, askerleri halkın bir parça malını yağmaladılar, daha sonra ise Tirmiz'e döndü. Bunun üzerine Belh'in ayak takımı Tekin'in adamlarından bir gruba saldırıp onları öldürdüler. Bunu duyan Tekin geri dönüp şehrin ateşe verilmesini emretti. Şehrin ileri gelenleri huzuruna çıkıp af talep ettiler, özür dilediler, Tekin de onları bağışladı, fakat tüccarların mallarını aldı ve muazzam ganimet elde etti.

Bu haber Ayaz'a ulaşınca Cüzcân'dan Belh'e döndü ve cemaziyülevvel'in birinci günü (13 Ocak 1072) Belh'e vardı. Halk kendisine itaat etti. 23 cemaziyülâhir tarihinde (4 Şubat 1073) ise on bin süvariyle oradan Tirmiz'e gitti. Tekin'in askerleriyle karşılaştı, sonunda mağlûp olup askerlerinin çoğu Ceyhun'u geçerken boğuldu, bir çoğu da öldürüldü. Kurtulanlar çok azdı.

Gazne Hükümdarının Sekelkent (Çiğilkend)'e Yürümesi

Aynı şekilde bu yılın cemaziyülevvel ayında (ocak-şubat 1073) kalabalık bir Gazne ordusu Sekelkend'e geldi. Sultan Melikşah'ın 'Emîrü'l-Ümerâ" lakaplı amcası Osman burada bulunuyordu. Onu esir aldılar, hazineleri

ve maiyyetiyle beraber Gazne'ye götürdüler. Büyük emirlerden Gümüştekin Bilge Beg bunu duyunca izlerini takip etti, zamanımızdaki Harezmşahlar hanedanının atası olan Anuştekin de Gümüştekin'in yanındaydı. Sekelkend şehrini yağmaladılar.

Sultan Melikşah ile Amcası Kavurt Bey Arasındaki Savaş

Kirmân'da bulunan Kavurt Bey kardeşi Alp Arslan'ın vefat haberini duyunca ülkeyi ele geçirmek maksadıyla Rey üzerine yürüdü, fakat Nizâmülmülk ve Sultan Melikşah ondan daha önce Rey'e vardılar ve oradan Kavurt üzerine yürüdüler. Şaban ayında (Nisan-Mayıs 1063) Hemedân yakınlarında karşılaştılar. Askerler Kavurt Bey'in tarafını tutuyorlardı. Kavurt'un sol kolu Sultan Melikşah'ın sağ koluna hücum etti ve onları bozguna uğrattı. Melikşah'ın safında yer alan Şerefüddevle Müslim b. Kureyş ile Bahâüddevle Mansûr b. Dübeys b. Mezyed ve maiyyetlerindeki Araplarla Kürtler ise Kavurt Bey'in sağ koluna saldırdılar ve onları bozguna uğrattılar. Kavurt Bey'in adamları tam anlamıyla hezimete uğradılar. Bu arada Sultan Melikşah'ın ordusuna mensup olup bozguna uğrayan birlikler Şerefüddevle ile Bahâüddevle'nin obalarına saldırıp yağmaladılar, çünkü onlar Kavurt Bey'in ordusunu bozguna uğratmışlardı. Bu askerler daha sonra halifenin elçisi Nakîbü'n-nukabâ Tarrâd b. Muhammed ez-Zeynebî'nin eşyalarını aynı şekilde yağma ettiler.

Köylü bir adam Sultan Melikşah'ın yanına gelerek amcası Kavurt Bey'in köylerden birinde olduğunu söyledi.Sultan Melihşah da adam gönderip onu yakalattı ve huzuruna getirtti, sonra da Sa'düddevle Gevherayin'e emrederek onu boğdurtu. Sultan Kirmân'ı Kavurt'un çocuklarında bıraktı ve onlara hil'atler gönderdi, ayrıca bu savaş sırasında gösterdikleri yararlıklardan dolayı Araplara ve Kürtlere bir çok iktalar verdi.

Şerefüddevle ile Bahâüddevle'nin bu savaş sırasında Sultan Melikşah'ın yanında bulunmalarının sebebi şu idi: Sultan Alp Arslan Şerefüddevle'ye kızgındı, bu sebeple Halife, Nakîbü'n-nukabâ Tarrâd b. Muhammed ez-Zeynebî'yi Musul'da bulunan Şerefüddevle'nin yanına gönderdi, Nakîbü'n-nukabâ da onu alıp Halife namına şefaatte bulunmak için Alp Arslan'ın yanına gitti. Zâb'a varınca veziri Ebû Câbir b. Sıklâb'ın yazdığı siyasi muhtevâlı yazılara (mülatefat) vâkıf oldu, onları alıp suya attı ve Tarrâd ile yola devam etti. Yolda iken Alp Arslan'ın öldüğünü ve oğlu Melikşah'ın Kavurt'un üzerine yürüdüğünü öğrendiler, yollarına devam edip Melikşah'ın yanına vardılar. Bahâüddevle ise babasının Sultan'a gönderdiği malı götürüyordu, bu sebeple savaşta hazır bulundu.

Devlet İşlerinin Nizâmülmülk'e Bırakılması

Daha sonra Sultan Melikşah'ın askerleri halkın mallarına el uzattılar ve: "Sultan'ın bize mal vermesine Nizâmülmülk mani oluyor.» dediler. Halk askerlerin çok şiddetli işkencelerine maruz kalıyordu. Nizâmülmülk bunları Sultan'a anlattı, askerlerin yaptıkları bu yolsuzlukların devletin hazine, şehirlerin tahrip edilmesine ve idarenin kudretsiz kalmasına sebep olduğunu söyledi, bunun üzerine Sultan Nizâmülmülk'e: «Sen nasıl uygun görürsen öyle yap.» dedi. Nizâmülmülk ise: «Ben senin emrin olmadan hiç bir şey yapamam.» cevabını verdi. Bu defa sultan: «Büyük küçük bütün devlet işlerini sana havâle ettim, sen babasın.» dedi ve kendisini destekleyeceğine and içti. Ayrıca Nizâmülmülk'ün mevcut iktalarına zam yaptı, bunlar arasında Nizâmülmülk'ün mensup olduğu Tûs şehri de vardı. Ona hil'at giydirdi ve "atabeg" (el-emiru'l-vâlid) gibi bazı lakaplar verdi. Nizâmülmülk bu görevinde ehliyet ve cesaretini, iyi ahlâk ve yönetimini ortaya koyan güzel davranışlarda bulundu ki bunlar meşhurdur.

Onun güzel ahlakını gösteren bir hadise de şudur:

Fakir ve güçsüz bir kadın Nizâmülmülk'ten yardım istedi, Nizâmülmülk de durup onunla konuşmağa başladı; bunun üzerine hâciblerinden biri gelip Nizâmülmülk'ü o kadının yanından uzaklaştırmak istedi. Nizâmülmülk hâcibin bu davranışını yadırgadı ve: «Ben seni bu gibilerine yardım edesin diye göreve aldım. Emîr ile ileri gelen zevâtın zaten sana ihtiyaçları yoktur.» dedi ve onu haciplikten uzaklaştırdı.

Nâsıruddevle b. Hamdân'ın Öldürülmesi

Nâsıruddevle b. Hamdân'ın ahfadından Nâsıruddevle Ebû Ali el-Hasan b. Hamdân bu sene Mısır'da öldürüldü. Ebû Ali Mısır'da önemli mevkilere yükselmişti.

Biz burada onun öldürülmesinin sebepleri üzerinde duracağız, çünkü bu hadise savaşlara sebep oldu. Savaşlar ve savaş hazırlıkları içinde geçen olaylar da birbirlerini takip etmektedir.

Olaylar halifeliğin çözülmesi ve Şiî Fâtımî halifesi el-Mustansır Billâh'ın durumunun sarsılmasıyla başlar.

Sebebine gelince :

Halifenin annesi devlet idaresine hakimdi, Yahudi asıllı Ebû Saîd İbrâhim el-Tüsteri'yi kendine yardımcı seçmişti ki bu şahıs daha sonra

onun veziri oldu. Ebû Saîd, halifenin annesi Ebû Nasr el-Fellâhî'yi vezir tayin etmesini tavsiye etti, o da kabul edip Ebû Nasr'ı vezir yaptı. İkisi bir müddet birlikte çalıştılar. Daha sonra Ebû Nasr el-Fellâhî işleri tek başına idare etmeğe kalkıştı ve bu yüzden araları açıldı. Ebû Nasr, Saîd'in, halifenin annesiyle beraber kendi aleyhine faaliyette bulunup işini sabote etmesinden korktu, bir kaç Türk seçip onları kendi tarafına çekti, ulûfelerini (maaşlarını) artırdı, onların güvenilir insanlar olduğunu anlayınca da bu yahudiyi (Ebû Saîd) öldürmekle görevlendirdi, onlar da öldürdüler. Bu iş halifenin annesinin çok ağırına gitti, el-Mustansır'ı Ebû Nasr aleyhine tahrik etti, o da onu tevkif etti ve aynı gece Ebû Nasr'ı öldürmek üzere adam gönderdi. Ebû Saîd ile Ebû Nasr'ın öldürülme tarihleri arasında dokuz ay vardır.

Ebû Nasr'dan sonra Ebû'l-Berekât Hasan b. Muhammed vezir oldu. el-Mustansır onu Türk memlûklerin başına getirip onların durumunu bozdu. Ebu'l-Berekât el-Mustansır namına köleler satın almağa başladı ve onların sayısını çoğaltti. el-Mustansır'ın annesi de onu hiç bir gruba bağlı olmayan köleleri Türkler aleyhine kışkırtmakla görevlendirdi; fakat Ebû'l-Berekât bu işin sonundan korktu, fitne ve fesada sebep olacağını anlayıp işi yapmadı, bunun üzerine halifenin annesi ona karşı tutumunu değiştirdi ve vezirlikten azletti.

Ondan sonra vezirliğe Ebû Muhammed el-Yâzûrî getirildi. Yâzûr Remle'de bir köyün adıdır. Halifenin annesi aynı şeyleri ona da emretti, fakat o da yapmadı ve öldürülünceye kadar işleri düzene koydu.

el-Yâzûrî'den sonra Ebû Abdulah el-Hüseyn b. el-Bâbilî vezir oldu. el-Mustansır'ın annesi diğer vezirlere emrettiği gibi ona da köleleri Türkler aleyhine kışkırtmasını emretti, el-Babilî de bu emre uyup köleleri Türklere karşı tahrik edince Türkler'in niyetleri değişti.

Daha sonra el-Mustansır hacıları uğurlamak maksadıyla yola çıktı. Türklerden biri atını ona tahsis etti ve halifeyi genç kölelerin yanına kadar götürdü. Bunlar el-Mustansır'ın etrafını sarmışlardı. İçlerinden biri bu Türk'e vurup onu yaraladı. Bu davranış Türklerin çok zoruna gitti ve aralarında savaş çıktı. Sonunda Türk'ü yaralayan şahsın teslim edilmesi şartıyla anlaştılar. Düşmanlık daha da kökleşti. Bunun üzerine vezir kölelere: «Uyanık olun, tebdirinizi alın.» dedi, onlar da kendi mahallerinde toplandılar.

Türkler bundan haberdar oldular, liderlerinin çevresinde toplanıp Mısır'daki en büyük kumandan olan Nâsıruddevle b. Hamdân'ın yanına gittiler, ona şikâyette bulundular ve el-Mesâmide ve Ketâme kabilelerini kendi taraflarına çekerek onlarla anlaşma yaptılar. Böylece Türkler kuvvet-

lenirken genç kölelerin durumu zayıfladı. Bunlar yukarı Mısır'da toplanmak üzere Kahire'den çıktılar. Elli binden fazla atlı ve yayadan müteşekkil, büyük bir kalabalık da onlara katıldı .Bu durum karşısında Türkler, korkuya kapılıp Halife el-Mustansır'a şikâyetçi oldular, Halife de onlara kölelerin yaptığı işlerden hiç haberi olmadığını ve bunun gerçek dışı olduğunu söyledi. Türkler bunun üzerine halifenin kendilerine karşı bir hileye baş vurduğu düşüncesine kapıldılar.

Kölelere yakın bir yere varınca onların sayılarının çokluğuna dair haberler kuvvet kizandı. Türkler, Ketâme ve el-Mesâmide kabileleri korkuya kapıldılar. Sayıları altı bin kişiden ibaretti. Kevmü'r-Rîş denilen yerde karşı karşıya geldiler ve savaşa tutuştular. Nihayet Türkler ve yanlarındakiler bozulup Kahire'ye doğru çekildiler. Bir kısmı beş yüz süvariyle pusuya yatmıştı. Türkler mağlûp olunca pusudakiler kölelerin artçılarına ve maiyyetinde bulunanlara korkunç bir şekilde saldırdılar. Boru ve trampetler çalındı. Köleler müthiş bir korkuya kapıldılar ve bunun el-Mustansır tarafından planlanan bir tuzak olduğunu sandılar, çünkü el-Muntansır geride kalan askerlerin arasında bulunuyordu. Neticede köleler mağlûp oldular, bunun üzerine de Türkler geri dönüp kılıçlarını konuşturdular. Yaklaşık kırk bin kişi boğularak veya Türkler tarafından öldürülerek hayatını kaybetti. O gün dillere destan meşhur bir gündü.

Böylece Türklerin cesaretleri arttı ve el-Muntansır'ın kendileri hakkında iyilik düşündüğünü anladılar. Bir araya gelip toplandılar, sayıları kat kat arttı, kendilerine verilmesi gereken ulûfenin miktarı da çoğaldı. Bu yüzden hazine boşaldı ve işler yine karıştı. Suriye ve diğer ülkelere mensup geri kalan askerler Yukarı Mısır (es-Saîd)'da toplanarak kölelerle birleştiler, böylece sayıları süvari ve piyade olmak üzere on beş bini buldu. Buradan el-Cize üzerine yürüdüler. Türkler ve maiyyetlerindeki kabileler karşılarına çıkıp savaştılar. Bir kaç gün su içinde muharebe ettiler, daha sonra ise Türkler Nâsıruddevle b. Hamdân ile birlikte Nil'i geçtiler ve onlarla savaşa girdiler. Nihayet köleler mağlup olup yukarı Mısır'a çekildiler, Türkler ve Nâsıruddevle de muzaffer olarak döndüler.

Daha sonra köleler Yukarı Mısır'da tekrar bir araya geldiler. Sayıları süvari ve piyade olmak üzere on beş bin kişiydi. Buna Türkler'in canı sıkıldı, liderleri el-Mustansır'ın sarayına gelip onlardan şikayetçi oldular. Bu sırada halifenin annesi yanındaki kölelere onların üzerine hücum edip öldürmelerini emretti, onlar da bu emre uydular. Nâsıruddevle bunu haber alınca şehrin dışına çıktı, Türkler de onun yanında toplandılar. Türklerle köleler ve Mısır ile Kahire'den onlara tabi olanlar arasında savaş çıktı. Emir Nâsıruddevle iki taraf birbirlerinden ayrılıp savaş sona erinceye kadar atından inmeyeceğine ve hiç bir şey yemeyeceğine yemin etti. Sa-

vaş üç gün sürdü, sonunda Nâsıruddevle galip geldi. Kölelerden bir çok kişiyi öldürdüler, kurtulanlar kaçtılar, böylece kölelerin Kahire'deki üstünlükleri sona erdi.

İskenderiyye'de çok sayıda köle vardı, onlar bu hadiseden sonra emân dilediler, kendilerine emân verildi ve İskenderiyye ellerinden alındı. Geride Yukarı Mısır'daki köleler kaldı.

Devlet Türkler'in eline geçince bu defa el-Mustansır'ı hedef aldılar. Türkler'in katında el-Mustansır'ın şeref ve itibarı azaldı. Sürekli mal istediler ve hazine tamtakır hale gelip içinde hiç bir şey kalmadı. Bu arada şehirlerin gelir durumu da bozuldu. Fakat onlar hala mal istemeğe devam ediyorlardı. el-Mustansır onlara verecek malı kalmadığını söyleyerek özür diledi; bunun üzerine Nâsıruddevle altın ve gümüş istedi, altın ve gümüşler çıkartılıp düşük fiyatla satıldı ve paralar orduya harcandı. Söylendiğine göre eskiden Türklerin ulûfeleri aylık yirmi bin dinardı, şimdi bu rakam dört yüz bin dinara ulaştı.

Yukarı Mısır'daki kölelere gelince: onlar bozgunculuk çıkardılar, yol kestiler ve yol emniyetini kaldırdılar; bunun üzerine Nâsıruddevle büyük bir orduyla onların üzerine yürüdü. Köleler önünden kaçıp es-Saîdü'l-a'lâ'ya gittiler, fakat Nâsıruddevle onlara yetişti ve savaşa girdi, ancak mağlûp olup Mısır'daki el-Cîze'ye döndü. Adamlarından krutulanlar da kendisine katıldılar ve el-Mustansır aleyhinde karışıklıklar çıkardılar, onu köleleri takviye etmek ve onlara mütemayil olmakla suçladılar. Daha sonra bir ordu techiz edip Yukarı Mısır'da bulunan bir köle grubu üzerine sevk ettiler, kölelerle muharebe edip onları öldürdüler. Geri kalanlar da güçsüz düştüler ve böylece devletleri sona erdi.

Bu olaylardan sonra Nâsıruddevle'nin şanı yüceldi, kuvvet ve heybeti arttı, Türkleri saf dışı edip idareye tek başına hâkim oldu; fakat Türkler bu durumu kabul etmek istemediler, Nâsıruddevle'nin tutumu çok zorlarına gitti, bu yüzden de onun hakkındaki niyetleri bozuldu. Bu durumdan vezire şikayetçi oldular ve: «Halifenin verdiği malların çoğunu Nâsıruddevle kendisi ve adamları için alır, bize ancak çok az bir miktar ulaşır.» dediler. Bunun üzerine vezir: «O, bu duruma ve diğer mevkilere sizin sayenizde geldi; eğer onu desteklemeyip kendi başına bıraksaydınız maksadına ulaşamazdı.» dedi. Türkler de Nâsıruddevle'den ayrılmağa ve onu Mısır'dan çıkarmağa karar verdiler. Toplanıp el-Mustansır'a gittiler, Nâsıruddevle'den şikâyetçi oldular ve onu kendi yanlarından uzaklaştırmasını istediler; bunun üzerine el-Mustansır Nâsıruddevle'ye haber gönderip Mısır'dan çıkmasını istedi, "Aksi halde şöyle şöyle yaparım" diyerek tehdit etti, o da Kahire'den çıkıp el-Cîze'ye gitti. Bu arada Nâsıruddevle'nin, maiyyetinin ve adamlarının evleri yağmalandı.

Gece olunca, Nâsıruddevle, gizlice "Tâcü'l-mülûk Şâzî" adıyla tanınan kumandanın yanına gitti ve ayaklarına kapanıp: «Beni destekle!» diye yalvardı, o da "olur." dedi. Türklerin kumandan ve liderlerinden İldeniz ile vezir el-Hatîr'i öldürmek üzere anlaştılar. Nâsıruddevle, Şâzî'ye: «Adamların ile beraber atlara biner ve iki köşk arasından geçersin. Ben sana her ikisini de öldürme imkân ve fırsatını hazırlayabilirsem ikisini de öldürürsün.» dedi.

Nâsıruddevle daha sonra el-Cîze'deki yerine döndü, Şâzî de onun emirlerini yerine getirdi. İldeniz köşke doğru yola çıktı. Şâzî'yi adamları arasında görünce yadırgadı ve sür'atle gidip köşke girdi daha sonra vezir alayı ile köşke yöneldi. Şâzî bu sırada onu öldürdü ve Nâsıruddevle'ye haber gönderip derhal ata binip yola çıkmasını emretti, o da ata binip Kahire kapısına kadar geldi. Bunu duyan İldeniz, el-Mustansır'a: «Eğer ata binip yola çıkmazsan sen de, biz de mahvolacağız.» dedi, o da hemen ata binip silâhını aldı ve yola çıktı. Halk ve askerlerden müteşekkil kalabalık bir topluluk da halifeyi takip etti. Savaş düzenine girdiler. Türkler Nâsıruddevle'nin üzerine saldırınca mağlûp olarak geri çekildi, bu arada adamlarından çok sayıda asker öldürüldü. Nâsıruddevle yüz üstü geri döndü ve hiç bir şeye dönüp bakmadan mağlûp vaziyette geri kaçtı. Adamlarından kaçıp kurtulabilenler de onu takip ettiler. Nâsıruddevle, Benû Sinbis'e vardı, onların yanında kaldı ve onlarla akrabalık kurup durumunu takviye etti.

Askerler onu oradan uzaklaştırmak amacıyla hazırlandılar, yola çıkıp ona yakın bir yere kadar geldiler. Bunlar üç taifeden müteşekkildiler. Kumandanlardan biri arkadaşlarına haber vermeden tek başına zafer kazanmak istedi ve miyyetindekilerle birlikte Nâsıruddevle'nin yanına giderek üzerine saldırıp onunla çarpıştı, fakat Nâsıruddevle onu mağlûp edip esir aldı, adamlarından bir çoğunu da öldürdü. Daha sonra ikinci taifeye mensup askerler harekete geçti ve arkadaşlarının başına gelenlerden haberdar olmadılar. Nâsıruddevle onların da üzerine hücum etti ve maktullerin kafalarını mızrakların ucuna takıp yukarı kaldırdı; bunun üzerine diğerlerinin kalplerine korku düştü, onlar da mağlûp oldular ve pek çoğu öldürüldü. Bu başarılar üzerine Nâsıruddevle'nin cesareti arttı.

Daha sonra üçüncü taife saldırıya geçti. Nâsıruddevle bunları da mağlûp etti, bu arada kumandanlarını esir aldı, böylece şanı şöhreti arttı. er-Rîf'i yağmaladı ve ikta etti, ayrıca Mısır'a kara ve deniz yoluyla erzak götürülmesine mani oldu. Bu yüzden Mısır da fiyatlar arttı ve açlıktan pek çok kişi öldü. Askerler Kahire'de halkın malına el uzattılar ve insanları öldürdüler. Bu arada büyük bir vebâ salgını çıktı; öyle ki bir ev halkının tamamı bir gecede ölüyordu.

Kıtlık giderek şiddetlendi; hatta anlatıldığına göre bir kadın bin dinara bir ekmek yedi, fakat bu uzak bir ihtimal olarak kabul edildi. Başka bir rivayete göre, kadın değeri bin dinar olan altın ve gümüşünü üç yüz dinara satmış ve onunla buğday satın almıştır. Hamal buğdayı sırtında götürürken yolda yağmalanmış, bu arada kadının üzerindeki mallar da gasp edilmiş, kadında aldığı buğdaydan sadece bir ekmek yapabilmişti.

Nâsıruddevle kara ve deniz yoluyla gelecek erzaka mani oldu, bu yüzden halk mahvoldu, bu arasa el-Muntansır'ın adamlarının çoğu öldü, büyük bir kısmı da dağıldı. Bunun üzerine Türkler Kahire'den Nâsıruddevle'ye elçi gönderip barış teklif ettiler. Sonunda Tâcü'l-Mülûk Şâzî'nin Kahire'de Nâsıruddevle'ye vekâlet etmesi, kendisine mal göndermesi ve onun dışında hiç kimsenin idarede söz sahibi olmaması şartıyla bir anlaşmaya varıldı.

Onu buna sevk eden şey ailesi arasında sünnî gözükmesi ve el-Mustansır'ı ayıplamasıydı.

Aynı şekilde el-Meğâribe de ona dilediği gibi yardım ettiler.

Nâsıruddevle bu arada el-Mustansır'ın annesini de tevkif etti ve elli bin dinar müsadere etti. Çocukları ve aile efradından çoğu el-Mustansır'ın yanından ayrılıp Mağrib'e ve diğer ülkelere gittiler, çoğu da açlıktan öldüler.

464 (1071-1072) yılındaki ve daha önceki karışıklıklar burada sona erdi. Fiyatlar 465 (1072-1073) yılında düştü ve ucuzladı. Nâsıruddevle, el-Mustansır'ı çok hakir duruma düşürdü, adamlarının hepsini yanından uzaklaştırdı.

Nâsıruddevle onlardan birine: «Ben seni falanca yere vali tayin ediyorum.» diyor, o da oraya gidiyor, fakat onu oraya sokmadığı gibi geri dönmesine de mani oluyordu. Nâsıruddevlenin maksadı Halife el-Kâim Biemrillâh adına hutbe okutmaktı, fakat onlar sağ oldukça bu mümkün olmuyordu. İldeniz adındaki büyük bir Türk kumandanı onun yaptıklarına dikkat etti ve her zaman dilediğini elde ederse onu ve adamlarını hâkimiyeti altına alabileceğini anladı, bunu diğer Türk kumandanlara da haber verdi ve bunun üzerine Nâsıruddevle'nin öldürülmesine karar verdiler. Nâsıruddevle kuvvetinden ve düşmanının yokluğundan dolayı kendini emniyette hissediyordu. Türk kumandanlar onu öldürecekleri gece konusunda anlaştılar. Onu öldürmeyi planladıkları gecenin seherinde evinin kapısına geldiler. Burası "Menâzilü'l-İzz" adıyla bilinirdi ve Nil nehrinin kıyısındaydı. İzin istemeden evin avlusuna girdiler. Nâsıruddevle emin bir vaziyette üzerindeki gömleğiyle onları karşıladı. Yanlarına yaklaşınca Türkler kı-

lıçlarını indirdiler ve küfrettiler. Nâsıruddevle içeri girmek üzere kaçtıysa da arkadan yetişip öldürünceye kadar kılıç darbeleri indirdiler ve başını uçurup aldılar.

Onlardan "Kevkebüddevle" adıyla tanınan biri Nâsıruddevle'nin kardeşi Fahru'l-Arab'ın yanına gitti. Fahru'l-Arab ona pek çok ihsanda bulunurdu. Hâcibe: «Fahru'l-Arab'ın huzuruna girmek üzere bana izin iste ve: "Senin iyilik ve ihsanda bulunduğun falan şahıs kapıda bekliyor." de» dedi. Hâcib izin istedi, Fahru'l-Arab da kabul etti ve: "Belki de başına bir iş gelmiştir." dedi. Adam içeri girince selâmlamak istercesine sür'atle ona doğru yürüdü ve kılıçla omuzuna vurdu. Fahru'l-Arab yere düştü, bu sırada başını kesti ve kılıcını aldı. Bu kılıç, çok değerli bir kılıçtı. Fahru'l-Arab'ın bir cariyesini de yanına alıp terkisine bindirdi ve Kahire'ye doğru yöneldi. Bu sırada diğer kardeşleri Tâcü'l-Meâlî de öldürüldü ve böylece Mısır'da Hamdânîlerin adı sanı tamamen silindi.

466 (1073-1074) yılında Mısır'da idareyi Emîru'l-Cüyûş Bedru'l-Cemâlî üstlendi. İldeniz'i, Vezir İbn Küdeyne (Kedîne?) ve ordudan bir zümreyi öldürüp ölünceye kadar devlete hakim oldu. Ondan sonra da yerine oğlu el-Efdal geçti. Bunlarla ilgili haberlere ileride inşaallah tekrar dönülecektir.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Kudüs'te Abbâsîler adına propaganda yapıldı.

Emîr Leys b. Mansûr Sadaka b. el-Hüseyn Damğân'da, Şerîf Ebû'l-Ganâim Abdü's-samed b. Ali b. Muhammed b. el-Me'mûn de şevval ayında Bağdâd'da öldü. 374 (984-985) yılında doğmuştu. Hadisde senedi en doğru kabul edilen (âlî isnâd sahibi) güvenilir ravilerdendir.

'İbnü'l-Garîk" ve "Benû Abbâs'ın râhibi" adlarıyla tanınan Şerîf Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Abdullah Abdu's-samed b. el-Muhtedî Billâh bu sene zilhicce ayında öldü. ed-Dâra Kutnî, İbn Şâhin ve diğerlerinden hadis rivayet edenlerin sonuncusudur. Bağdâd'da ölmüştür.

Nâsıruddevle Ebû Ali el-Hüseyn b. Hamdân bu sene Türk kumandanı İldeniz tarafından Mısır'da öldürüldü. Bu konu daha önce ayrıntılı olarak anlatılmıştı.

er-Risâle ve diğer bazı eserlerin mûellifi Nisâbûrlu üstâd Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî bu sene öldü. Üstad, fakih, usul âli-

mi, müfessir ve kâtib olan el-Kuşeyrî bütün faziletleri nefsinde toplamıştı. Kendisinin hediye edilmiş bir atı vardı, yaklaşık 20 yıl ona binmişti. Şeyh el-Kuşeyrî vefat edince bu at hiç bir şey yemedi ve bir hafta sonra o da öldü.

"Surru Ba'r" adıyla tanınan kâtib Ali b. el-Hasan b. Ali b. el-Fazl Ebû Mansûr da bu sene öldü. Nizâmülmülk ona: «Sen İbn Surru Dürr'sün» Surru Ba'r değilsin» demiş ve bu lakab öylece kalmıştı. İyi şairlerdendi. İbnü'l-Beyâzî onun hakkında bir hicviyye yazmıştı.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ ALTINCI (M. 1073-1074) YILI OLAYLARI

Sultan Melikşah'ın Saltanatının Tasdiki ve Hil'atler Verilmesi

Gevherâyîn bu sene safer ayında (ekim 1073) Sultanın ordugâhından Bağdâd'a geldi. Halife el-Kâim Biemrillâh onun için kabul merasimi düzenledi. Veliaht el-Muktedi Biemrillâh da halifenin yanı başında törene katıldı. Halife el-Kâim Biemrillâh Sultan Melikşah'ın saltanatını tasdik eden menşûru Gevherâyîn'e teslim etti ve vezir menşûrun baş kısmını okudu. Halife bizzat kendi eliyle bağladığı bir sancağı da Sultan'a verilmek üzere Gevherâyîne teslim etti. O gün halifelik sarayına giriş serbestti, selâmlık (Sahnu's-selâm) insanlarla dolmuştu; öyle ki, herkes kendi başının kaygısına düşmüştü. Halk hayırlı uğurlu olması dileğiyle birbirlerini tebrik etti.

Bağdâd'da Sel Baskını

Bu sene Bağdâd'ın doğu yakasıyla batı yakasının bir kısmı sel baskınına maruz kaldı.

Sebebi Dicle'nin büyük ölçüde taşması ve el-Müsennâtü'l-Muizziyye yanındaki bendin açılmasıdır. Geceleyin büyük bir sel geldi, kara tarafından şiddetli bir rüzgârla birlikte her tarafı sular bastı ve sular evlerin üzerinden içeri girdi. Bu arada doğu yakasındaki kuyular ve sarnıçlardan sular fışkırdı. Yıkıntılar altında pek çok kişi hayatını kaybetti ve batmasından korkularak kayıklar Tâc'ın altına bağlandı.

Halife elinde asâsı ve sırtında hırkasıyla yalvarıp yakarıyor, namaz kılıyordu. Bu sırada Aytekin es-Süleymânî Ukbarâ'dan gelip vezire: "Denizciler kayıklarda halka eziyet ediyor» dedi, bunun üzerine vezir onları

huzura getirtip ölümle tehdit etti ve âdet ne ise o kadar ücret alınmasını emretti.

Halk toplandı ve cuma namazı için gemi üzerinde iki defa hutbe okundu. Şehrin batı yakasında ise Ahmed b. Hanbel'in türbesiyle Bâbü't-Tebn'deki türbe sular altında kaldı, duvarları yıkıldı. Şerefüddevle bu türbenin tamiratı için harcanmak üzere bin dinar verdi. Sular Bîmâristan-ı Adudî'nin pencerelerinden içeri girdi.

Bu sel baskınıyla ilgili olarak tuhaf şeyler anlatılır. Halk geçen yıl şarkıcı kadınların ve içki âlemlerinin çoğalmasından hoşlanmamış, bu arada halktan biri bir askerin yanında duran şarkıcı kadının udunun telini kesmiş, şarkıcı kadının yanıdaki asker de buna öfkelenip o adamı dövmüştü. Bunun üzerine halk toplandı, yanlarında Ebû İshâk eş-Şîrâzî gibi çok sayıda din âlimi de vardı. Halife'nin yanına gidip yardım istediler, meyhane ve eğlence yerlerinin yıkılmasını ve faaliyetlerine son verilmesini taleb ettiler. Halife'nin bu konuyu Sultan'a yazacağına söz vermesi üzerine de halk sakinleşip dağıldılar.

Çok sayıda sâlih kişi bu rezâletlerin ortadan kalkması için dua etti. Tam bu sırada Bağdâd sulara gömüldü. Halife ve askerler çok zor durumda kaldılar. Bu musibetten bütün halk zarar gördü. Şerîf Ebû Ca'fer b. Ebû Mûsâ: «Biz Sultan'a mektup yazıyor ve halkı dağıtmak için gayret ediyoruz.» diyen hâciblerden birini gördü. Hâcib: «Sultan'dan cevap gelinceye kadar sakin olunuz.» diyordu. Bunun üzerine Ebû Ca'fer ona: Biz mektup yazdık, siz de yazdınız. Bizim cevabımız sizden daha önce geldi. (Yani kendilerinin başlarına gelen bu müsibetten dolayı Allah'a şikayetçi olduklarını kasdediyor), Allah da Sultan'dan cevab gelmeden önce sel baskınıyla onlara cevap verdi.» dedi.

Sultan Melikşah'ın Tirmiz'i Zaptı ve Semerkand Hükümdarıyla Yapılan Barış

Semerkand hükümdarı Hakan Tekin'in Sultan Alp Arslan'ın ölümünden sonra, Tirmiz'i ele geçirdiğini yukarıda anlatmıştık. Sultan Melikşah devlet işlerini yoluna koyduktan sonra Tirmiz üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Askerler hendekleri doldurup şehri manıcıklarla taş yağmuruna tuttular. Bunun üzerine Tirmiz'deki halk korkup emân istedi, Sultan'ın emân vermesinden sonra da şehirden çıktılar ve Tirmiz'i Sultan'a teslim ettiler.

Semerkand hükümdarı Hakan Tekin'in kardeşi Tirmiz'de bulunuyordu. Sultan Ona iyi davrandı, hil'at verdi, iyilik ve ihsanda bulunduktan

sonra da serbest bıraktı. Sultan Tirmiz kalesini Emir Savtekin'e teslim ederek orayı tamir edip sağlam bir hale getirmesini, surlarını da sağlam taşlarla onarmasını ve hendeklerini kazıp derinleştirmesini emretti. Savtekin de bu emirleri yerine getirdi.

Sultan Melikşah oradan Semerkand üzerine yürüdü. Şehri ele geçirmek istiyordu. Bunu haber alan Tekin, Semerkand'dan ayrıldı ve Sultan a haber gönderip barışmak istedi, ayrıca Sultan'ı buna razı etmesi için Nizâmülmülk'e yalvardı ve bu arada Tirmiz'e saldırdığı için de özür diledi. Semerkand hükümdarının barış teklifi kabul edildi ve sultan ile anlaşma yaptılar. Sultan Melikşah oradan ayrılıp Horasân'a döndü, sonra oradan da Rey'e geçti. Öte yandan Belh ve Tohâristân yöresini kardeşi Şihâbeddin Tekiş'e ikta etti.

Çeşitli Olaylar

Zaîmüddevle Ebû'l-Hasan b. Abdürrahim bu sene en-Nil'de aniden vefat etti. Yetmiş yaşındaydı. Onunla ilgili yeterli malûmat daha önce verilmişti.

Sultan Melikşah'ın kardeşi Ayaz da bu sene öldü. Böylece Sultan amcası Kavurt'un şerrinden kurtulduğu gibi onun şerrinden de kurtulmuş oldu.

Kadı el-Kudât Ebû Abdullah ed-Dâmğânî'nin kayınpederi Kadı Ebû'l-Hüseyn b. Ebû Ca'fer es-Simnânî bu sene rebiyülevvel ayında öldü, yerine ona ait olan Musul ve Irak kadılığına oğlu Ebû'l-Hasan geçti. 384 (994-995) yılında Simnân'da doğmuştu. Baba oğul her ikisi de mutaassıb birer Eş'arî idiler. Babasının bu hususta bir çok eseri vardır. Bir Hanefî'nin Eş'arî mezhebine mensup olması ilk defa görülen hadiselerdendi.

Hafız Abdulazîz Ahmed b. Muhammed b. Ali Ebû Muhammed el-Ketâmî ed-Dımaşkî de bu sene cemaziyülâhir ayında öldü. Pek çok hadis rivayet etmiş güvenilir bir râvidir. Hatib Ebû Bekr el-Bağdâdî de ondan hadis dinleyenlerden biridir.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ YEDİNCİ (M. 1074-1075) YILI OLAYLARI

el-Kâim Biemrillâh'ın Ölümü ve Onun Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Emîrü'l-Mü'minîn el-Kâim Biemrillâh bu sene 13 Şaban (3 Nisan 1075) perşembe gecesi vefat etti. Adı Abdullah Ebû Ca'fer b. el-Kâdir Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Emîr İshâk b. el-Muktedir Billâh Ebû'l-Fazl Ca'fer b. el-Mutazıd Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed idi.

Ölüm sebebi şu idi:

Halife kurdeşen hastalığına yakalanmıştı. Bu yüzden kan aldırdı ve tek başına uyudu. Bu arada kan aldırdığı yer açıldı ve haberi olmadan fazla kan kaybetti. Uyandığında güçsüz kalmış, kuvvetten düşmüştü. Öleceğini anlayınca veliahtını çağırdı ve ona bazı vasiyetlerde bulundu. İki nakibi (Alevîlerle Abbâsîlerin nakîbini) Kadı el-Kudât ve diğer bazı zevâtı, vezir İbn Cüheyr ile birlikte yanına çağırdı ve torunu Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. el-Kâim Biemrillâh'ı veliaht tayin ettiğine dair onları kendine şahit tuttu.

Vefat edince, Şerîf Ebû Ca'fer b. Ebû Mûsâ el-Hâşimî tarafından yıkandı ve cenaze namazı el-Muktedî Biemrillâh tarafından kılındı.

Yetmiş dört yıl, üç ay ve beş gün ömür sürmüştü. Halifelik müddeti ise kırk dört yıl sekiz ay ve bir kaç gündü. Rivayete göre 18 Zilhicce 391 (8 Kasım 1001) tarihinden doğmuştu. Buna göre yaşı yetmiş altı yıl, dokuz ay ve yirmi beş gündür.

Annesi Ermeni asıllı Katru'n-Nedâ adlı bir cariye (ümmü veled) idi. Başka bir rivayete göre adı Alem idi ve 452 yılı recep ayında (ağustos 1060) vefat etmişti.

el-Kâim Biemrillâh, yakışıklı, güzel yüzlü, beyaz ve hafif kırmızı tenli, endamlı, muttaki, dindar, zâhid, âlim ve Allah Taâlâ'ya imanı tam, çok

sabırlı bir insandı. Edebiyatla ilgilenirdi ve kitabet hususunda derin ilmi vardı. Divan'dan çıkan yazıların çoğunu beğenmezdi ve pek çok yerini düzeltirdi. Adalete ve hakkaniyete düşkündü. Halkın ihtiyaçlarını gidermek isterdi, istenilen hiç bir şeyi geri çevirdiği görülmezdi.

Muhammed b. Ali b. Âmir el-Vekîl anlatıyor:

«Bir gün mahzene (hazine dairesi) girdim. Herkes bana bir arzuhal verdi. Bunlarla yenlerimi doldurdum ve kendi kendime: Kardeşim halife olsaydı bunların hiç birini bakul etmezdim.» dedim ve bunları bir torbaya attım. Halife el-Kâim bakıyormuş, ama ben hiç farkında değildim. Halifenin huzuruna girince hizmetçilere torbada bulunan pusulaların çıkarılmasını emretti, onlar da çıkardılar. Halife onları okuyunca herkesin arzusunun yerine getirilmesi için pusulaları imzaladı. Sonra bana: «Ey cahil adam!» Bunu niye yaptın?" dedi. Ben de "Onlardan dolayı sizi üzmemek için." dedim. Bunun üzerine: Bir daha böyle yapma, çünkü biz onlara kendi malımızdan hiç bir şey vermedik. Biz verdiğimiz malın sadece vekilleriyiz." dedi.»

Halife el-Kâim'e, Ebû Tâlib Muhammed b. Eyyûb, Ebû'l-Feth b. Dârest, Reisü'r-rüesâ ve Ebû Nasr b. Cüheyr vezirlik ettiler. Halifenin kadıları ise İbn Mâkûlâ ile Ebû Abdullah ed-Dâmgânî idi.

el-Muktedî Biemrillâh'ın Halifeliği

el-Kâim Biemrillâh vefat edince el-Muktedî Biemrillâh Abdullah b. Muhammed el-Kâim'e halife olarak bey'at edildi. Törende Müeyyidülmülk, Vezir Fahruddevle b. Cüheyr, oğlu Amîdüddevle, Şeyh Ebû İshâk, Ebû Nasr b. es-Sabbâğ, Nakîbu'n-nukabâ Tarrâd, Nakîb et-Tâhir el-Muammer b. Muhammed, Kadı el-Kudât Ebû Abdullah ed-Damgânî ve diğer ileri gelen zevat hazır bulunup bey'at ettiler.

Rivayete göre ilk bey'at eden Şerîf Ebû Ca'fer b. Ebû Mûsâ el-Haşimî'dir. el-Kâim'in cenazesini yıkadıktan sonra el-Muktedi'ye bey'at etmiştir. el-Muktedi bey'at merasiminden sonra ikindi namazını kıldırdı.

el-Kâim Biemrillâh'ın alıfâdından el-Muktedi'den başka erkek çocuk yoktu, çünkü ez-Zahire Ebû'l-Abbâs Muhammed b. el-Kâim babasının sağlığında vefat etmişti, başka bir çocuğu da olmadı. Halk sülalesinin sona ereceğine ve halifeliğin el-Kâdir Billâh'ın soyundan başkalarına geçeceğine inanmıştı, el-Kâim'in vefatından sonra işlerin bozulacağından, devletin sarsıntı geçireceğinden şüphe etmiyorlardı. Çünkü el-Kâdir Billâh'ın neslinden başkaları, şehirde halk ile iç içeydiler, çarşıda pazarda dolaşıyorlar-

dı. Eğer halk, onlardan birinin halifeliğine katlanmak zorunda kalsaydı hiç şüphesiz hüsnü kabul görmeyecek, halifenin halk üzerinde bir saygınlığı da olmayacaktı. Takdîr-i İlâhî, ez-Zâhire Ebû'l-Abbâs'ın "Ercüvân" adlı bir cariyesi vardı, ona ilgi duyar ve yatağına girerdi. Ebû'l-Abbâs vefat edince Ercüvân, el-Kâim'in neslinin sona ereceğini düşünerek gözünde büyüttüğü bu müsibet ve felâketten onu kurtardı ve hamile olduğunu söyledi. Böylece herkes gözlerini ona çevirdi ve Ercüvân efendisinin ölümünden altı ay sonra el-Muktedî'yi doğurdu. el-Kâim çok sevindi, el-Muktedî'ye aşırı derecede şefkat ve sevgi besledi.

el-Besâsîrî hadisesi vuku bulduğunda el-Muktedî yaklaşık dört yaşındaydı. Ailesi onu gizledi ve daha önce anlattığımız gibi Ebû'l-Ganâim b. el-Muhallebân onu Harrân'a götürdü. el-Kâim Bağdâd'a dönünce el-Muktedi ona teslim edildi, erginlik çağına gelince de el-Kâim onu veliaht tayin etti.

el-Muktedî halife olunca Fahruddevle b. Cüheyr'i el-Kâim'in vasiyetine uyarak vezirlikte bıraktı. Vezirin oğlu Amîdüddevle, ramazan ayında (nisan-mayıs 1075) Bağdâd'dan yola çıktı. Halife Amîdüddevle ile beraber Sultan'a tavsifi kabil olmayacak kadar çok ve çeşitli hediyeler gönderdi.

Çeşitli Olaylar

Bu sene şevval ayında (mayıs-haziran 1075) Bağdâd'da, Nehru'l-mualla'da bir ekmekçi dükkânında yangın çıktı. Evler hariç çarşıdaki yüz seksen dükkân yandı. Daha sonra el-Me'mûniyye, ez-Zaferiyye, Derbü'l-Matbah, Halifelik sarayı, Semerkandlının hamamı, Bâbû'l-Ezc, Derb-i Horasân, Bağdâd'ın batı yakasındaki Nehr-ü Tâbiki, Nehru'l-Kallâin, el-Katîa ve Bâbû'l-Basra'da da yangın çıktı ve sayılamayacak kadar çok yer yandı.

Mısır Şiî Fâtımî halifesi el-Mustansır Billâh bu yıl içinde Mekke emîri İbn Ebû Hâşim'e bir mektupla beraber büyük hediyeler gönderdi, Allah korusun - Mekke'de hutbeyi tekrar kendi adına okutmasını istedi ve: «Sen el-Kâim'e ve Sultan Alp Arslan'a ahidname vermiş ve yemin etmiştim, şimdi her ikisi de ölmüşlerdir.» dedi, bunun üzerine o da Mekke'de el-Mustansır adına hutbe okuttu ve el-Muktedî adına okunmakta olan hutbeye son verdi. Mekke'de Abbâsîler adına dört yıl beş ay hutbe okunmuştu. Daha sonra 468 yılı zilhicce ayında (temmuz-ağustos 1076) hutbe tekrar Abbâsîler adına okunmağa başladı.

Bu yılda İfrîkıyye'de Benû Riyâh ile Benû Zuğbe kabileleri arasında çok çetin savaşlar oldu. Benû Riyâh güçlenip Benû Zuğbe'yi mağlûp etti ve onları ülkeden uzaklaştırdılar.

Nizâmülmülk ve Sultan Melikşah bu sene ileri gelen astronomi bilginlerini bir araya topladı. Bunlar Hamel burcunun birinci noktasının Nevruz sayılmasını kabul ettiler. Daha önce Güneş'in Hût burcunun yarısına geldiği günü Nevruz saymak adetti. Bundan sonra Sultan'ın yaptığı bu değişiklik takvim başlangıcı oldu.

Yine bu sene Sultan Melikşah adına rasathane yapıldı.İleri gelen astronomi alimlerinden müteşekkil bir heyet rasathanenin yapımıyla ilgilendiler ki, bunlar arasında Ömer b. İbrâhim el-Hayyâmî, Ebû'l-Muzaffer el-İsfizârî, Meymûn b. en-Necîb el-Vâsıtî ve diğerlerini sayabiliriz. Rasathane Sultan Melikşah'ın 485 (1092) yılında vefatına kadar faaliyete devam etti, onun ölümünden sonra çalışmadı.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ (M. 1075-1076) YILI OLAYLARI

Atsız'ın Dımaşk'ı Zaptı

Atsız'ın 463 (1070-1071) yılında Remle ve Kudüs'ü aldığını ve Dımaşk şehrini muhasara ettiğini daha önce anlatmıştık. Atsız Dımaşk önlerinden ayrıldıktan sonra her yıl hasat zamanında Dımaşk'a bağlı yerlere hücum ederek mahsûlü yağma ediyor, böylece hem kendisi ve hem de askerleri giderek güçleniyor, buna karşılık ise Dımaşk ahalisi ve ordusu giderek zayıflıyordu. Atsız 467 yılı ramazan ayında (nisan-mayıs 1075) yeniden Dımaşk üzerine yürüdü ve şehri kuşattı. Şehrin emîri Şiî Fâtımî Halifesi el-Mustansır tarafından tayin edilen el-Muallâ b. Haydere idi. Atsız şehri ele geçiremeyip şevval ayında (mayıs-haziran 1075) Dımaşk'tan ayrıldı, emir el-Muallâ da zilhicce ayında (temmuz-ağustos 1075) Dımaşk'ı terk edip kaçtı.

el-Muallâ'nın kaçış sebebi şu idi: Askerlere ve halka çok kötü ve zalimce davranmağa başlamıştı; bunun üzerine aleyhinde büyük bir propaganda yapıldı ve askerler kendisine baş kaldırdılar. Halk da askerlere yardım edince Dımaşk'tan Banyas'a, oradan da Sûr'a kaçtı; fakat daha sonra yakalanıp Mısır'a götürüldü ve orada hapsedildi. Hapishanede iken vefat etmiştir.

el-Muallâ Dımaşk'tan kaçınca, el-Masâmide (Masmûdîler) kabilesi toplanıp "Rezînüddevle' adıyla tanınan İntisar b. Yahyâ el-Masmûdî'yi kendilerine vali tayin ettiler. Bu sırada Dımaşk'ta fiyatlar çok arttı; öyle ki, halk birbirlerini yedi.

Masmûdîlerle şehrin milis kuvvetleri arasında anlaşmazlık çıktı. Atsız bunu haber alınca hemen Dımaşk'a döndü, bu yılın şaban ayında (mart-nisan 1076) şehrin önlerine indi ve muhasaraya başladı, bu arada da erzak tükendi.

Bulunabilmesi halinde bir çuval erzak yirmi dinardan fazlaya satılıyordu. Sonunda şehri emânnâme alarak teslim ettiler. Dımaşk'ın teslimine karşılık Banyas kalesiyle sahildeki Yafa şehri İntisâr'a verildi. Atsız askerleriyle zilkade ayında (haziran 1076) Dımaşk'a girdi ve 25 zilkade 468 (30 Haziran 1076) cuma günü Abbâsî halifesi el-Muktedî Biemrillâh adına hutbe okuttu. Bu Dımaşk'ta Mısır'daki Şiî Fâtımîler adına okunan son hutbeydi. Atsız Suriye'nin büyük bir kısmını ele geçirdi ve "**Hayya alâ hayri'l-amel**" şeklinde okunan Şiî ezanına son verdi. Halk buna çok sevindi fakat Atsız Dımaşklılara çok kötü davrandı ve zalimce muamele etti.

Çeşitli Olaylar

Nasr b. Mahmûd b. Mirdâs bu sene Menbic şehrini Rumlardan aldı.

Sadüddevle Gevherâyîn bu sene Sultan'ın ordugahından onun adına şahne olarak Bağdâd'a geldi. Yanında Bağdâd'daki işlere nezaret etmek üzere gelen Amîd Ebû Nasr da vardı.

Yine bu sene askerler Batîha'da şehrin emîri Ebû Nasr b. el-Heysem'e karşı ayaklandılar ve ona muhalefet ettiler. Ebû Nasr onlardan korkup kaçtı. Beldesinde uzun süredir biriktirdiği mal ve zahirelerden hiç bir şeyi yanına alamadı ve Irak şahnesi Gevherâyîn'e misafir oldu.

Bu sene Fellûce'deki yarıklardan sular fışkırdı. Dübeys b. Mezyed'in hakimiyetindeki şehirlerden en-Nîl ve diğer yerlere su akmaz oldu, bu yüzden halk şehirleri terk etti. Bu arada veba salgını çıktı. Bu durum Amîdüddevle b. Cüheyr'in 472 (1079-1080) yılında Fellûce'deki yarıkları kapatmasına kadar devam etti.

«Vâsıtlı el-Herrâs'ın gulâmı» diye meşhur olan kurrâ Ebû Ali el-Hasan b. el-Kâsım b. Muhammed bu sene Vâsıt'ta öldü. Muhaddis ve pek çok ilim dalında allâme idi.

Şâfiî fakîhi Kadı Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Beyzâvî bu sene Şaban ayında öldü. Kerh'teki Derbü's-Selûlî'de fıkıh öğretirdi. Kadı Ebû't-Tayyib et-Taberî'nin kızıyla evliydi.

Sahîh-i Buhârî'nin râvilerinden el-Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. el-Muazffer b. Muhammed b. Dâvud Ebû'l-Hasan b. Ebû Talha ed-Dâvudî de bu sene Bûşenc'de öldü. 374 (984-985) yılında doğmuştu. Hadîs tahsil etmiş ve Ebû Bekr el-Kaffâl'den ve Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den Şâfiî fıkhını okumuştu. Ebû Ali ed-Dakkâk ile Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin sohbetinde bulundu. Âbid ve hayır sever bir insandı. Nizâmül-

mülk onu ziyaret etmiş ve önünde diz çöküp vaazını dinlemişti. Abdurrahman ed-Dâvudî Nizâmülmülk'e: "Allah Taâlâ seni kullarına hakim kıldı, (kıyamet gününde) onları senden sorarsa ne cevap verirsin?" diye sorunca vezir ağlamıştı.

Müfessir Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Meteveyh (Metûye) el-Vâhidî de bu sene öldü. Tefsir sahasında **el-Vasît, el-Basît** ve **el-Vecîz** adlı eserlerin müellifi olup Nîsâbûr'lu meşhur bir din âlimidir.

el-Kâim'in veziri Ebû'l-Feth Mansûr b. Ahmed b. Dârest de Ahvâz'da bu yıl öldü.

Nîsâbûrlu Şâfiî fakihi Muhammed b. el-Kâsım b. Habîb b. Abdûs Ebû Bekr el-Cüveynî'den fıkıh tahsil etti, Hakîm Ebû Abdullalı ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî ile diğerlerinden de hadis dinledi.

Şair Mes'ûd b. el-Muhassin b. el-Hasan b. Abdürrezzâk Ebû Ca'fer el-Beyâzî de bu sene ölmüştür.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU (M. 1076-1077) YILI OLAYLARI

Atsız'ın Mısır'ı Kuşatması ve Geri Dönmesi

Atsız bu sene Dımaşk'tan Mısır üzerine yürüdü ve muhasara etti. Halkını iyice dara düşürdü ve neredeyse şehri zapt edecekti. Bunun üzerine halk Vaiz İbnü'l-Cevherî'nin riyasetinde camide toplanarak ağladılar, Allah'a yalvarıp yakardılar, Allah da onların dualarını kabul etti, Atsız savaş olmadan bozulup geri çekildi, sebebsiz yere çok perişan bir vaziyette Dımaşk'a döndü. Dımaşk'a vardığında adamları dağılmıştı, Dımaşklıların aile fıradını, vekil bıraktığı şahısları ve mallarını himaye ettiklerini görüp onlara teşekkür etti ve o yıl onlardan haraç almadı.

Atsız daha sonra Kudüs'e geldi. Kudüslülerin, adamlarına, aile fertlerine ve vekillerine karşı çok kötü davrandıklarını görüp onları Mihrâb-ı Dâvud'da muhasara etti. Şehre yaklaştığında halk kendisine karşı müdafaa tedbirleri aldı ve küfrettiler. Atsız da onlarla savaştıktan sonra beldeyi cebren ele geçirdi ve yağmaladı. Bu arada pek çok kişiyi öldürdü, hattâ Mescid-i Aksâ'ya sığınanları bile öldürdü. Sadece Kubbelü's-Sahra'nın yanına duranlara dokunmadı.

Suriyeliler bu ismi (Atsız) Aksis şeklinde zikrederler, fakat doğrusu Atsız'dır ve Türkçe bir isimdir.

Suriyeli tarihçilerden biri Atsız'ın Mısır'a varması üzerine Emîrü'l-Cüyûş Bedr'in asker topladığını, Araplardan ve o yöredeki diğer kavimlerden yardım istediğini, bunun üzerine pek çok kişinin Emîrü'l-Cüyûş Bedr'in yanında toplandığını ve Atsız ile savaştıklarını, Atsız'ın mağlûp olduğunu, kardeşiyle birlikte adamlarının çoğunun öldürüldüğünü, öteki kardeşinin de elinin kesildiğini ve az sayıdaki askeriyle bozgun halinde Suriye'ye döndüğünü, Remle'ye gelip oradan da Dımaşk'a gittiğini anlatır.

Güvendiğim bir şahıs bana Mısır'ın faziletli insanlarından naklen şunları anlattı:

«Atsız Mısır'a varıp Kahire dışında konaklayınca adamları halka çok kötü davrandılar; zulmettiler, mallarını aldılar ve çok çirkin işler yaptılar. Bunun üzerine şehir ve köylerin reis ve liderleri Fâtımî halifesi el-Mustansır Billâh'a haber gönderip başlarına gelen olaylardan şikayetçi oldular. Fakat Halife cevaben bu düşmanla (Atsız ile) başa çıkmaktan aciz olduğunu bildirdi. Bu defa halk Ona: «Yanımızdaki savaşçıları birlikte savaşmanız için sana göndeririz, ayrıca silâhı olmayanları da yollarız, onlara da sen yanındaki silâhları verirsin. Atsız'ın askerleri kendilerinden emin bir halde etrafa dağılmışlardır. Bir gece üzerlerine hücum eder, hepsini öldürüz, sen de yanındaki kuvvetlerle Atsız'ın karşısına dikilirsin. Onun sana karşı koyacak gücü yoktur.» dediler Halife el-Mustansır da kabul etti.

Halk adamlarını el-Mustansır'ın yanına gnöderdi. Bir gece orada bulunan herkes toptan ayaklanıp Atsız'ın adamlarına saldırdılar ve hepsini öldürdüler. Atsız'ın yanında bulunan askerlerden başka kurtulan olmadı. Kahire'de el-Mustansır'ın yanında bulunan askerler de Atsız'ın üzerine hücum ettiler. Atsız onların karşısında tutunamadı bozgun halinde geri kaçtı ve Suriye'ye döndü, böylece Mısır ahalisi onun zulüm ve şerrinden kurtuldu.»

Çeşitli Olaylar

Ebû Nasr b. Ustâd Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî bu sene hacca gitmek maksadıyla Bağdâd'a geldi, Nizâmiye medresesinde Şeyhü'ş-şüyûh ribâtı'nda oturup halka vaaz etti. Bu sırada Eş'arî mezhebi ve onun üstünlüğü hakkında konuşunca Hanbelîlerle arasında bazı olaylar çıktı. Daha sonra adamları ve mutaassıp taraftarları çoğaldı. Hanbelî mezhebine mensup olan hasımlarıyla onlara katılanlar Nizâmiye Medresesi'nin bulunduğu sokağa saldırıp bir çok kişiyi öldürdüler. Kuşeyrî'nin mutaassıp taraftarları arasında Şeyh Ebû İshâk, Şeyhu'ş-şüyûh ve ileri gelen diğer zevat da vardı. Eş'arîlerle Hanbelîler arasında büyük olaylar oldu.

Emîr Ali b. Ebû Mansûr b. Ferâmürz b. Alâüddevle Ebû Ca'fer b. Kâkeveyh, el-Kâim Biemrillâh'ın eski karısı, Sultan Melikşah'ın babası Çağrı Bey Dâvud'un kızı Arslan Hatun ile bu sene evlendi.

Bu yıl içinde el-Cezîre, Irak ve Suriye'de büyük bir veba salgını çıktı ve çok sayıda insan öldü, öyle ki, ölenlerin çokluğundan ve çalışacak kimse kalmadığından mahsûlün büyük bir kısmı toplanamadı.

Haleb emîri Mahmûd b. Mirdâs bu sene öldü, yerine oğlu Nasr geçti İbn Hayyûs yazdığı bir kasideyle Mahmûd'u övdü, bunun üzerine Nasr

O'na: «Vallahi, eğer: "Nasr onu (bahşişi) kat kat verir." deseydi and olsun ki, kat kat fazlasını verirdim.» dedi ve babasının verdiği kadar paranın (bin dinar) gümüş bir tabakta İbn Hayyûs'a verilmesini emretti.

Nasr'ın kapısında şairlerden müteşekkil bir topluluk vardı. İçlerinden biri: «Bu Cemaat İbn Hayyûs'a verdiği meblağın onda birine de razıdır.» deyince Nasr "Şayet İbn Hayyûs'a verdiğin kadarını" deseydi, and olsun ki, aynı meblağı ona da verirdim dedi ve İbn Hayyûs'a verdiğini yarısını (beş yüz dinar) verilmesini emretti.

Deylemli şair İspehdûst b. Muhammed b. el-Hasan Ebû Mansûr da bu sene vefat etti. İbnü'l-Haccâc ile İbn Nübâte ve diğerleriyle görüşmüştü. Şiilikten yanaydı, ancak daha sonra bundan vaz geçti. Bir şiirinde de «Hz. Muhammed'den sonra insanların en hayırlısı O'nun Sıddîk'ı ve mağara arkadaşı Hz. Ebû Bekr'dir.» diyor.

Bağdâd amîdi ve Reîsü'l-Irakayn olan Ebû Ahmed en-Nihavendî de bu sene öldü. Hatib eş-Şerîf Ebû Ca'fer b. Ebû Mûsâ el-Hâşimî el-Hanbelî ve Rızkullah b. Muhammed b. Ahmed b. Ali Ebû Sa'd Enbârî de bu sene öldüler. Rızkullah Hanefi fakîhi olup pek çok hadis dinlemiş ve rivayet etmişti. Sika (güvenilir) bir hafîzdı. Mısır'lı nahiv âlimi Tâhir b. Ahmed b. Bâbşâz da bu sene Recep ayında öldü. Mısır'daki Amr b. el-Âs Camii'nin üstünden düştü ve hemen orada öldü.

"İbn Hezârmerd es-Sarîfînî" adıyla tanınan Abdullah b. Muhammed b. Abdulah b. Ömer b. Ahmed de bu sene öldü. Ali b. el Ca'd'in hadislerinin ravisi ve oradan hadis rivayet edenlerin sonuncusudur. İyi ve güvenilir bir zat idi.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞİNCİ (M. 1077-1078) YILI OLAYLARI

Çeşitli Olaylar

Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk bu sene ordugâhtan Bağdâd'a geldi.

Bu sene İfrîkıyye hükümdarı Temîm b. el-Muizz b. Bâdis ile Hammâdîler'den en-Nasır b. Alenâs anlaştılar. Hammâd Temîm'in dedesinin amcasıydı. Temîm, en-Nâsır'ı kızı Bilâra ile evlendirdi ve kızını el-Mehdiyye'den bir askerî birliğin refakatinde en-Nâsır'a gönderdi, ayrıca ona elbise ve çeyiz olarak pek çok şey verdi; en-Nâsır da, Temîm'e otuz bin dinar yolladı, fakat Temîm bu paradan sadece bir dinar aldı ve kalanını geri gönderdi.

Temîm, oğlu Mukallid'i de bu sene Trablusgarb'a vali tayin etti.

Bağdâd'da bu sene Medrece çarşısında (Sûku'l-Medrese) oturanlarla salı pazarında (Sûku's-Sülâsâ) oturanlar arasında itikâdî meselelerden dolayı karışıklıklar çıktı, halk birbirlerinin malını yağmaladı. Müeyyidü'lmülk b. Nizâmülmülk Bağdâd'da Medrese'nin yanındaki evde kalıyordu. Bağdâd amîdi ve şehnesine haber gönderip çağırttı, ikisi de askerleriyle beraber geldiler ve halkı dövdüler. İki taraf arasında bir çok kişi öldürüldükten sonra dağıldılar.

Şâfiî fakîhi Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. el-Beyzâvî bu sene rebiyülevvel ayında öldü. Kadı Ebu't-Tayyib et-Taberî onun anne tarafından dedesiydi.

Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. en-Nakûr Ebû'l-Hüseyn el-Bezzâz da bu sene recep ayında öldü. Pek çok hadis rivayet etmişti, rivayette güvenilir bir zat idi. Nîsâbûrlu müezzin Ahmed b. Abdülmelik b. Ali Ebû Sâlih de bu sene öldü. Hem vaaz eder, hem de ezan okurdu. Pek çok hadis rivayet etmişti, hadis sahasında hafız idi. 388 yılında doğmuştu..

Hafız Abdurrahman b. Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahyâ b. Mende el-İsfahânî Ebû'l-Kâsım b. Abdullah da bu sene öldü. Pek çok eseri vardır, **Târîh-i İsfahân** da bunlardan biridir. Isfahân halkından itikadda ona bağlı olan bir taife vardır ki, bunlara "el-Abdurrahmâniyye" denirdi.

Nizâmülmülk'ün Amîdüddevle b. Cüheyr ile evli olan kızı da bu sene şevval ayında doğduğu gün ölen erkek çocuğundan nifas görürken (lohusa iken) öldü. Her ikisi de halifelik sarayında (Dâru'l-hilâfe) defnedildi. Hiç kimse için böyle bir şey yapılmamıştı. Babası Nizâmülmülk'e hürmeten Dârü'l-hilâfe'de defnedildi. Vezir Fahrüddevle b. Cüheyr ile merhumenin koçası olan oğlu Amîdüddevle taziyeleri kabul etmek maksadıyla Ba'bü'l Âmme'deki bir evde üç gün oturdular.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ (M. 1078-1079) YILI OLAYLARI

Amîdüddevle b. Cüheyr'in Halifenin Vezirliğinden Azledilmesi

Fahrüddevle Ebû Nasr b. Cüheyr bu sene halife el-Muktedî Biemrillâh'ın vezirliğinden azledildi, yerine Ebû Şücâ' Muhammed b. el-Hüseyn vezir oldu.

Sebebi şu idi:

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Ebû Nasr b. el-Kuşeyrî Bağdâd'a gelmiş, Eş'arî mezhebinden bahsederek onun üstünlüğünü anlatıp diğer mezhep mensuplarının aleyhinde konuşunca Hanbelîlerle aralarında olaylar çıkmıştı ve Hanbelîlerle onlara katılanlar da yukarıda anlattığımız işleri yapmışlardı. Nizamülmülk'ün adamları bu hadiselere vezir Fahrüddevle ile onun hizmetçilerinin sebep olduğunu iddia ettiler. Şâfiî fakihi Ebû'l-Hasan Muhammed b. Alî b. Ebû's-Sakr el-Vâsıtî de bu olaylara temas ederek Nizamülmülk'e:

«Ey Nizamülmülk! Bağdâd'da nizam kalmadı.» diye başlayan bir şiir yazdı.

Nizamülmülk meydana gelen karışıklıkları, medreseye yapılan saldırıyı ve oğlu Müeyyidülmülk'ün orada olmasına rağmen medrese civarında adam öldürüldüğünü duyunca yapılanlar çok zoruna gitti. Gevherâyin'i tekrar Bağdâd şahneliğine tayin etti, ayrıca Cüheyroğulları hakkındaki şikâyetleri ihtiva eden bir mektubu da Halife el-Muktedî'ye teslim etmek üzere ona verdi ve Fahrüddevle'nin vezirlikten azledilmesini istedi, bu arada Gevherâyin'e de Cüheyroğullarının adamlarını tevkif etmesini hem Cüheyroğullarına ve hem de onların adamlarına eziyet etmesini emretti.

Cüheyroğulları bu haberi duyunca Amîdüddevle merhamet dilemek üzere Nizamülmülk'ün yanına karargâha hareket etti. Yolda Gevherâyîn ile karşılaşıp kendisine eziyet etmesinden korkarak güzergâhını değiştirerek dağ yoluna saptı. Gevherâyîn Bağdâd'a varıp Halife ile buluştu ve Nizâmülmülk'ün mektubunu verdi, bunun üzerine Halife, Fahruddevle'ye evine kapanmasını emretti.

Amîdüddevle, Sultan'ın karargâhına vardı ve Nizâmülmülk ile anlaşmak ve onu yatıştırmak için çalıştı, durdu; sonunda Nizâmülmülk (merhamete gelip) Amîdüddevle ile eskiden olduğu gibi dost oldu ve kızından olan torununu onunla evlendirdi. Amîdüddevle 20 cemaziyülevvel (28 Kasım 1078) günü Bağdâd'a vardı, fakat Halife, babasını tekrar vezirliğe getirmedi, her ikisine de evlerine kapanıp durmalarını emretti ve Ebû Şücâ' Muhammed b. el-Hüseyn'i vezir tayin etti.

Nizâmülmülk daha sonra Cüheyroğullarını tekrar vezirliğe getirmesi için Halife'ye elçi ve mektup gönderip ondan bu hususta şefaat istedi, bunun üzerine Amîdüddevle vezirliğe tayin edildi. Babası Fahrüddevle'ye de evinden dışarı çıkması için izin verildi. Bu hadise 472 yılı safer ayında (ağustos 1079) oldu.

Tutuş'un Dımaşk'ı Ele Geçirmesi

Tâcüddevle Tutuş b. Alp Arslan bu sene Dımaşk'ı zapt etti.

Sebebi şudur:

Kardeşi Sultan Melikşah 471 (1078-1079) yılında ona Suriye'yi ve ele geçireceği diğer yerleri ikta etmişti, bu sebeple Tutuş Haleb'e geldi ve kuşattı. Halk büyük bir açlık sıkıntısıyla karşılaştı. Tutuş'un yanında kalabalık bir Türkmen kitlesi vardı. Bu sırada Dımaşk hakimi Atsız, Tutuş'a haber gönderip yardım istedi ve Mısır askerlerinin Dımaşk'ı muhasara ettiklerini bildirdi.

Gerçekten de Emîru'l-cüyûş Bedr, Mısır'dan "Nasruddevle" adıyla tanınan bir kumandanın emrindeki bir orduyu Dımaşk'a göndermiş ve bu ordu Dımaşk'ı kuşatmıştı; fakat Tutuş'un yaklaştığını duyan Mısırlılar tıpkı bozgun halinde kaçan bir ordu gibi Tutuş'un önünden kaçmışlardı. Atsız, Tutuş'u şehrin surları önünde karşıladı. Tutuş, Atsız'ın kendisini daha uzaklarda karşılamağa çıkmamasına öfkelendi, bu yüzden onu azarladı; bunun üzerine de Atsız, Tutuş'un hoşuna gitmeyen bu meseleden dolayı özür diledi, fakat Tutuş onu derhal tevkif ederek öldürdü ve şehri ele geçirdi. Ahaliye çok iyi davrandı, aralarında adaletle hükmetti.

İbnu'l-Hemedânî ve Iraklı diğer tarihçilerin Tutuş'un Dımaşk'a bu sene (471) hakim olduğunu söylemelerine karşılık Hâfız Ebû'l-Kâsım b. Asâkir ed-Dımaşkî, **Târîhu Dımaşk** adlı eserinde Tutuş'un Dımaşk'ı 472 (1079-1080) yılında zapt ettiğini kaydetmektedir.

Çeşitli Olaylar

Berkyaruk b. Sultan Melikşah bu sene doğdu.

Sadüddevle Gevherâyîn de bu yılın muharrem ayında (temmuz-ağustos 1078) Bağdâd'a vardı ve evinin kapısında beş namaz vaktinde nevbet çaldırdı. Gevherâyîn daha önce de böyle bir talepte bulunmuş, fakat böyle bir gelenek olmadığından isteği kabul edilmemişti.

Seyfüddevle Ebû'n-Necm Bedr b. Verrâm el-Kürdî el-Câvânî bu sene rebiyülevvel ayında vefat etti ve Tafsûnec'de defnedildi.

Kurra Ebû Ali b. el-Bennâ el-Hanbelî bu sene recep ayında vefat etti. Pek çok eseri vardır.

Süleym el-Cûrî de bu sene öldü. Cûr, Düceyl yöresindedir. Zahid bir insandı, kendi kazancını yer başkasından hiç bir şey istemezdi. Diyarbekir'deki Tanza'da uzun müddet kaldı. Burası meyvesi bol bir yerdi, fakat o tek bir meyve dahi yemedi.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ İKİNCİ (M. 1079-1080) YILI OLAYLARI

Gazne Hükümdarı İbrâhim'in Hindistân'daki Fetihleri

Sultan İbrâhim b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Sebüktekin, bu sene Hindistan'a gazaya çıktı, Ecved kalesini muhasara etti. Burası Lâhor'a yüz yirmi fersah uzaklıkta son derece müstahkem ve büyük bir kaleydi. Kale içinde on bin savaşçı bulunuyordu. Sultan İbrâhim'e karşı savaştılar ve muhasaraya sabırla karşı koydular. Sultan üzerlerine bir kaç defa hücum edince onun ne kadar çetin bir savaşçı olduğunu gördüler ve kalpleri korkuyla dolup kaleyi 21 Safer 472 (23 Ağustos 1079) tarihinde teslim ettiler.

Hindistan topraklarında yüksek dağların tepesinde kurulmuş "Rûbal Kalesi" denilen bir kale vardı. Bu kalenin alt tarafında ormanlar, arkasında ise deniz yer alıyordu. Çok dar bir saha dışında çarpışmaya müsait bir yer yoktu, burası da savaşçı fiillerle doluydu ve orada binlerce savaşçı vardı. Sultan peşpeşe saldırılar düzenledi ve her çeşit savaş malzemesiyle onlara karşı savaşmakta ısrar etti sonunda kaleyi ele geçirip içindekileri aşağı indirdi.

"Dere-Nevre" denilen bir yerde de ataları çok eski zamanlarda Efrâsiyâb et-Türkî tarafından buraya yerleştirilmiş olan Horasânlıların ahfadı bir takım kavimler bulunmaktaydı. Hiç bir hükümdar onların üzerine saldırmamıştı. Sultan İbrâhim onların üzerine de yürüdü ve onları İslâm'a davet etti, fakat onlar kabul etmediler ve sultan ile savaşa girdiler. Sultan onları mağlûp etti ve pek çoğunu öldürdü, kurtulanlar ise etrafa dağıldılar. Sultan ayrıca çoluk çocuklarından yüz bin kişiyi esir ve köle aldı.

Bu kalede su için öyle bir havuz yapılmıştı ki, çapı yaklaşık yarım fersah idi, dibi görünmüyordu. Burada hem kaledekilerin hem de hayvanlarının su ihtiyacı karşılanırdı ve su bir zaman eksilmezdi.

Yine Hind diyarında "Vere" denilen bir yer vardı ki burası iki haliç arasındaydı. Sultan oraya da yürüdü ve cemaziyülevvel ayında vardı. Yolda çok sayıda kayalık ve sık ormanlıklar vardı. Burada üç ay kaldı ve halk kış dolayısıyla büyük sıkıntılara düştü, fakat Sultan Allah Taâlâ dostlarına zafer nasib edinceye, düşmanlarını da zelil edinceye kadar gazâdan vaz geçmedi, sonunda sağ salim ve muzaffer olarak Gazne'ye döndü.

Bu gazâların tarihini bilmiyorum. Birincisine gelince, o bu sene olmuştur; bu sebeple diğer seferleri de bu sene içinde peş peşe anlattım.

Şerefüddevle Müslim'in Haleb Şehrini Zaptı.

Musul hâkimi Şerefüddevle Müslim b. Kureyş el-Ukaylî bu sene Haleb şehrini zapt etti.

Sebebi şudur :

Tâcüddevle Tutuş b. Alp Arslan Haleb'i bir kaç defa kuşatmış ve şehir halkı şiddetli bir muhasaraya maruz kalmıştı. Şerefüddevle onlara hububat ve diğer gıda maddeleri gönderiyordu.

Tutuş Haleb'i bu sene yine muhasara etti ve şehir önünde günlerce bekledikten sonra oradan ayrılıp Buzâa ve el-Bîre'ye gitti. Her iki yeri de ele geçirdi ve Azaz'ın varoşlarını yaktıktan sonra Dımaşk'a döndü.

Tacüddevle Tutuş, Haleb önlerinden ayrıldıktan sonra şehir halkı Şerefüddevle'ye haber gönderip şehri kendisine teslim etmek üzere davet ettiler, fakat Şerefüddevle Haleb'e yaklaşınca teslim etmekten vaz geçtiler. Haleblilerin lideri "İbnü'l-Hutaytî el-Abbâsî" adıyla tanınan bir zat idi. Tesadüfen o gün oğlu kendisine ait topraklarda avlanmağa çıkmıştı. Türkmenlerden biri onu esir aldı (Bu Türkmen Haleb yöresindeki bir kalenin hâkimiydi.) ve Şerefüddevle'ye gönderdi, bunun üzerine İbnü'l-Hütaytî'nin oğlu serbest bırakılması şartıyla Haleb'i Şerefüddevle'ye teslim etmeyi teklif itti, Şerefüddevle de kabul etti ve onu serbest bıraktı. İbnü'l-Hütayti'nin oğlu Haleb'e dönerek babasıyla görüşüp Şerefüddevle ile kararlaştırdıkları anlaşmayı ona bildirdi, bunun üzerine İbnü'l-Hütaytî de şehri teslim etmeyi kabul etti ve Şeredüddevle'nin hakimiyetini ilân ederek Haleb'i ona teslim etti. Şerefüddevle 473 (1080-1081) yılında Haleb'e girerek iç kaleyi muhasara altına aldı ve Mahmûd b. Mirdâs'ın iki oğlu Sâbık ile Vessâb'ın kaleden inmelerini istedi. Şehre hâkim olunca Sultan Melikşah'a onun halasının oğlunu göndederek Haleb'e hakim olduğunu bildirdi, ayrıca Haleb'deki güvenilir simaların buranın iltizama ve-

rildiği zaman sağlanan meblağı ifade eden yazılarını muhtevi bir şehadetnâmeyi de onunla birlikte gönderdi ve şehrin kendisine iltizama verilmesini talep etti. Sultan da onun isteklerini kabul etti ve halasının oğluna Bâlis şehrini ikta etti.

Melikşah'ın Kirmân Üzerine Yürümesi

Sultan bu yılın başında Kirmân diyarına gitti. Amcasının oğlu olan Kirmân meliki Sultanşah b. Kavurt Bey Sultan'ın gelmekte olduğunu haber alınca karşılamağa çıktı. Bir çok hediyeler takdim etti ve pek çok hizmetlerde bulundu. Sultan Melikşah da onun Kirmân'a hâkimiyetini tasdik etti ve çok iyi davrandı. Nihayet 473 yılı muharrem ayında (haziran-temmuz 1080) Kirmân'dan Isfahân'a döndü.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Halife el-Muktedî Biemrillâh'ın bir oğlu oldu ve adını "Mûsâ", künyesini "Ebû Ca'fer" koydu. Bu vesileyle Bağdâd bir hafta boyunca süslendi.

Yine bu sene Sultan Melikşah avlanmak için Hûzistân'a gitti. Humârtekin ile Gevherâyîn de yanındaydı. Bunlar Sultan'ı Basra mültezimi olan Yahudi asıllı İbn Allân'ı öldürmesi için tahrik ediyorlardı. İbn Allân, Nizâmülmülk'e sığınmıştı. Nizâmülmülk ile Gevherâyîn ve Humârtekin arasında da düşmanlık vardı ve bunlar bu yüzden Yahudi İbn Allân'ı jurnal ediyorlardı. Sultan onların tahriki sonucu İbn Allâ'ın boğularak öldürülmesini emretti ve emir yerine getirilerek İbn Allân boğuldu; bunun üzerine Nizâmülmülk üç gün hiç dışarı çıkmadı ve kapısını kapattı, ancak daha sonra bu davranışından vaz geçip huzura çıkması tavsiye edildi, o da kabul etti ve Sultan için büyük bir ziyafet hazırlayıp bu ziyafette Sultan Melikşah'a pek çok hediyeler takdim etti. Sultan, vezirini üç gün huzura çıkmamasından dolayı kınadı Nizâmülmülk de özür diledi.

Bu Yahudinin nüfûzu son derece artmıştı; öyle ki, karısı vefat edince kadı hariç bütün Basralılar cenazenin arkasından yürümüşlerdi. Yahudi muazzam bir servete ve pek çok mala sahipti. Sultan Melikşah ondan yüz bin dinar almıştı.

Basra sonra yıllık yüz at vermesi ve yüz bin dinar ödemesi şartıyla Humârtekin'e iltizama verildi.

Bu sene Fırat'ın suları dokuz arşın yükseldi, bu yüzden Hît şehrinin su dolapları bozuldu, İsâ nehrinin ağzı da harabeye döndü. Tamarrâ da otuz küsur arşın yükseldi, Tarâstan ve Hânikîn köprülerinin üzerinden taştı ve her iki köprüyü de yıktı.

Diyarbekir hâkimi Nasr b. Mervân bu sene Zilhicce ayında öldü ve yerine oğlu Mansûr hükümdar oldu. Devleti İbnü'l-Enbârî idare etti.

Ebû Mansûr Muhammed b. Abdü'laziz el-Ukberî de bu sene öldü. 384 (994) yılında doğmuştu. Meşhur muhaddislerdendir. Çok doğru sözlüydü.

Muhammed b. Hibetullah b. el-Hasan b. Mansûr Ebû Bekr b. Ebû'l-Kâsım et-Taberî el-Lalekâî de bu sene cemaziyülevvel ayında öldü. 409 (1018-1019) yılında doğmuştu. Hilâl el-Haffâr ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir.

Meşhur şair Ebû'l-Fityân Muhammed b. Sultan b. Hayyûş de bu sene vefat etti. Anne tarafından dedesi olan Kadı Ebû Nasr Muhammed b. Hârûn b. el-Cendî'den hadis rivayet etmiştir.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1080-1081) YILI OLAYLARI

Tekiş'in Horasân'ın Bir Kısmını Ele Geçirmesi ve Buranın Daha Sonra Ondan Alınması

Sultan Melikşah bu sene şaban ayında (ocak-şubat 1081) Rey'e giderek askerleri teftiş etti ve bunlar arasında hâllerini beğenmediği yedi bin kişiyi ordudan ihraç etti, onlar da Sultan'ın kardeşi Tekiş'in yanına gittiler. Tekiş o sırada Bûşenc'de bulunuyordu. Ordudan ihraç edilen askerlerin kendisine katılmasıyla güçlendi ve kardeşi Sultan Melikşah'a isyan ederek Mervu'r-rûd, Mervu'ş Şâhcân, Tirmiz ve diğer bazı yerleri istilâ etti, ayrıca Horasân'ı da ele geçirmek maksadıyla Nîsâbûr üzerine yürüdü.

Rivayete göre, Sultan Melikşah yedi bin kişinin ordudan ihraç edilmesini emredince Nizâmülmülk: «Bunlar arasında kâtip, tüccar, terzi ve askerlik dışında her hangi bir sanat ve mesleği olan yoktur. Eğer bunlar ordudan ihraç edilecek olursa içlerinden birini seçip: «İşte Sultan budur.» demelerinden emin olamayız. Bu takdirde onlarla uğraşmak zorunda kalırız ve ödediğimiz ücretin kat kat fazlasını itaat altına almak için sarf etmeğe mecbur oluruz.» dedi, fakat Sultan Nizâmülmülk'ün sözünü dinlemedi. Bunlar kardeşi Tekiş'in yanına gidip de onun isyanına sebep olduklarında Sultan Melikşah vezirinin sözünü dinlemediğine pişman oldu, ama artık pişmanlık fayda etmedi.

Tekiş'in isyanına dair haberler Sultan Melikşah'a ulaşınca, sür'atle Horasân'a hareket etti ve Tekiş Nisâbûr'u ele geçirmeden önce oraya vardı. Tekiş Sultan'ın Nîsâbûr'a yaklaştığını duyunca oradan uzaklaştı ve Tirmiz'e kapandı. Sultan üzerine yürüdü ve kardeşini Tirmiz'de muhasara etti. Tekiş, Sultan'ın adamlarından bir kısmını esir almıştı; onları salıverdi ve anlaştılar, bunun üzerine de Tekiş kardeşi Sultan Melikşâh'ın yanına geldi ve Tirmiz'den ayrıldı.

Çeşitli Olaylar

Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk bu sene Tekrît'i hakimi olan el Mihrabât'tan teslim etti.

Meşhur şair Ebû Ali b. Şibl bu sene öldü.

Amîd Ebû Mansûr da bu sene Basra'da öldü.

Fars'lı sûfî Abdü's-selâm b. Alımed b. Muhammed b. Ca'fer Ebû'l-Feth de bu sene Fars'da vefat etti. Bir çok şehri dolaşmıştı; Irak, Suriye, Mısır ve Isfahân'da hadis tahsil etmişti.

Yûsuf b. el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan Ebû'l-Heysem el-Tefkîrî ez-Zencânî de bu sene öldü. 395 (1004-1005) yılında doğmuştu. Hâfız Ebû Nuaym ve diğer muhaddislerden hadis, Ebû İshâk eş Şirâzi'den de fıkıh tahsil etmişti. Ebû't-Tayyib et-Taberî'ye yetişmişti. İlmiyle âmil olan alimlerdendi. İbadetle meşgul olurdu.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1081-1082) YILI OLAYLARI

Halifenin Sultan Melikşah'ın Kızına Talip Olması

Halife, bu sene veziri Fahruddevle Ebû Nasr b. Cüheyr'i Sultan'a gönderip kızını kendine istedi, bunun üzerine Fahruddevle dünür olarak İsfahân'a Sultan Melikşah'ın yanına gitti. Nizâmülmülk, Fahrüddevle'ye Sultan Melikşah'ın eşi Hatun'un yanına kendisiyle birlikte gitmesini söyledi ve ikisi birlikte gidip Hatun'dan kızını istediler. Hatun: «Gazne Sultanı ile Mâverâünnehr'deki Karahanlı hükümdarları (Mülûku'l-Hâniyye) kızıma dünür oldular, onu evlâtlarına istediler ve bunun için dört yüz bin dinar verdiler, eğer halife bu meblağı gönderirse o onlardan daha lâyıktır.» dedi Bunun üzerine marhûm Halife el-Kâim Biemrillâh'ın karısı olan Arslan Hatun, Sultan Melikşah'ın karısına: «Halife ile evlenmesi kızınız için şeref ve iftihar vesilesi olacaktır. Sizin sözünü ettiğimiz Sultan ve hükümdarların hepsi onun (halifenin) kulu ve hizmetçileridir, üstelik halifeden para istenmez.» dedi. Bu konuşmalardan sonra Sultan Melikşah'ın eşi yapılan teklifi kabul etti, mihr-i muaccelin elli bin dinar olmasını, ayrıca halifenin kendi kızından başka bir karısı veya cariyesinin olmamasını ve her geceyi O'nun yanında geçirmesini şart koştu. Bunlar kabul edildi, Sultan da rıza gösterdi ve Fahruddevle Bağdâd'a döndü.

Nûruddevle b. Mezyed'in Ölümü ve Oğlu Mansûr'un Emir Olması

Nûruddevle Ebû'l-Agarr Dübeys b. Ali b. Mezyed el-Esedî bu sene şevval ayında (mart 1082) Matîrâbâd'da öldü. seksen yaşındaydı ve elli yedi yıldır emîr idi. Her zaman fazilet ve ihsaniyle anılmış ve kendisinden daimâ övgüyle söz edilmiştir. Şairler onun hakkında pek çok mersiyeler

yazdılar. Yerine oğlu Ebû Kâmil Mansûr geçti. Lakabı "Bahâüddevle" idi. Halka iyi davrandı, güzel icraatta bulundu. Zilkade ayında (nisan 1082) Sultan Melikşah'ın yanına gitti ve emîrliği tasdik edildi. 475 yılı safer ayında (temmuz 1082) geri döndü. Aynı şekilde halife de ona hil'at verdi.

Temîm b. el-Muizz'in Kâbis Şehrini Muhasasa Etmesi

İfrîkıyye hükümdarı Emîr Temîm b. el-Muizz b. Bâdis bu sene Kâbis şehrini çok şiddetli bir şekilde muhasara etti, halkını zor duruma düşürdü. Askerleri Kâbis'in çok meşhur olan bahçe ve bostanlarını tahrip edip bozdular.

Çeşitli Olaylar

Tutuş bu sene Şerefüddevle'nin Dımaşk'tan dönmesini müteakip Suriye scahillerine yöneldi. Antartus ve bazı kaleleri ele geçirdikten sonra Dımaşk'a geri döndü.

Musul hâkimi Şerefüddevle yine bu sene Harrân şehrini zapt etti. Şerefüddevle burayı Numeyrîlerden Benû Vessâb'dan aldı. Urfa hakimi de onunla anlaşma yaptı ve adına sikke bastırdı.

Zafer el-Kâimî de bu sene İsâ nehrinin önüne sed çekti. Bendler 23 yıldır harap haldeydi. Defalarca sed çekildi, fakat bunlar son olarak Zafer el-Kâimî tarafından sed çekilinceye kadar yine yıkıldı.

Sultan Melikşah bu sene Beni Cüheyr'den sonra halifenin veziri olan Ebû Şûcâ'ın, Bağdad'dan uzaklaştırılması için haber gönderdi. Bunun üzerine halife onu bir elçiyle beraber Nizâmülmülk'ün yanına gönderdi, ayrıca ona hitaben kendi eliyle bir mektup yazdı ve Ebû Şücâ' hakkında Sultanın rızasını temin etmesini emretti. Sultan da Ebû Şücâ'ı bağışladı ve Bağdâd'da iade etti.

Sultan Melikşah'ın oğlu Dâvud bu sene öldü. Sultan oğlunun ölümüne çok üzüldü. Cenazesinin alınıp yıkanmasına uzun süre mani oldu; öyle ki, ceset kokmağa başladı. Bu arada bir kaç defa intihara teşebbüs etti, fakat yakın adamları kendisine engel oldular. Cenaze defnedilince orada duramadı, avlanmağa çıktı. Şehirde oğlu için ağlanıp feryad edilmesini emretti, bir kaç gün boyunca ağlanıp feryat edildi. Halifenin veziri de Bağdâd'da taziyeleri kabul etmek üzere oturdu.

Bağdâd halkının ileri gelenlerinden Abdullah b. Ahmed b. Rıdvân Ebû'l-Kâsım da bu sene öldü. Hastalığı şiddetli baş ağrısı (şakik) idi. Üç yıl karanlık bir evde kaldı. Ne bir ses duyabiliyor ve ne de bir ışık görebiliyordu.

Muhaddis Ebû Muhammed b. Ebû Osman da bu sene zilhicce ayında öldü. İyi bir insandı. Nehru'l-Kallâîn'deki mescidinde Kur'an okuturdu.

Tüccar Ali b. Ahmed Ebû'l-Kâsım el-Busrî de bu sene ölenlerdendir. 386 yılında doğmuştu. el-Muhlis ve diğerlerinden hadis tahsil etti. Güvenilir ve iyi bir insandı.

Nahiv âlimi Ebû İshâk İbrâhim b. Ukayl b. Habeş el-Kuraşî de bu sene öldü.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ (M. 1082-1083) YILI OLAYLARI

Cemâlülmülk b. Nizâmülmülk

Cemâlülmülk Mansûr b. Nizâmülmülk bu sene recep ayında (kasım-aralık 1082) vefat etti. Ölüm haberi Bağdâd'a şaban ayında (aralık 1082 ocak 1083) geldi ve kardeşi Müeyyidülmülk taziyeleri kabul etmek için oturdu. Fahrüddevle b. Cüheyr ile oğlu Amîdülmülk de taziyede bulunmak üzere geldiler. Halife de üçüncü gün elçi gönderip baş sağlığı dileğinde bulundu.

Ölüm sebebi şuydu :

Sultan Melihşâh'ın "Ca'ferek" adıyla tanınan bir maskarası vardı, Nizâmülmülk'ün taklidini yapar, Sultan ile baş başa kaldığı zamanlarda ondan bahsederdi. Bu mesele Cemâlülmülk'ün kulağına gitti. Cemâlülmülk o sırada Belh ve çevresinin valisi idi. Bunları duyunca hemen yola çıktı, sür'atle yol alıp Sultan ve babasının yanına geldi. İkisi Isfahân'da bulunuyordu. Kardeşleri Müeyyidülmülk ile Fahrülmülk, kendisini, karşıladılar. Cemâlülmülk, Ca'ferek'in yaptığı maskaralıklara göz yumdukları için her ikisini haşladı, Sultan'ın huzuruna girince de Ca'ferek'i azarladı ve: «Senin gibiler nasıl olur da burada bulunur ve böyle bir toplulukta Sultan'ın huzurunda konuşabilir?» dedi. Huzurdan çıkar çıkmaz Ca'ferek'in yakalanıp tevkif edilmesini ve dilinin ensesinden çıkarılarak kesilmesini emretti. Bu emir yerine getirildi ve Ca'ferek öldü.

Cemâlülmülk daha sonra Sultan ve babasıyla birlikte Horasân'a gitti. Nîsâbûr'da bir süre kaldıktan sonra Isfahân'a dönmek istediler. Nizâmülmülk onlardan önde gitmişti. Sultan Melikşah Horasân amîdini yanına çağırarak ona: «Senin için hangisi daha sevimlidir; kendi başın mı yoksa Cemâlülmülk'ün başı mı?» diye sordu. Amîd'in: «Elbette kendi başım» diye cevap vermesi üzerine de: «Eğer onu öldürmeğe çalışmazsan and

olsun ki ben seni öldürürüm.» dedi. Amîd, Cemâlülmülk'ün hususî hizmetinde bulunan bir hizmetçiyle görüştü ve ona gizlice: «Hizmetinizi ve mevkiinizi muhafaza edip Cemalülmülk'ü öldürmek için bir plan düşünmeniz çok iyi olur; çünkü Sultan onu yakalayıp öldürmek istiyor, sizin onu gizlice öldürmeniz Sultanın açıkça öldürmesinden sizin için daha uygundur..» dedi. Hizmetçi de bunu doğru zannedip şerbet kabına zehir koydu. Cemâlülmülk şerbet isteyince, hizmetçi zehir koyduğu kabı verdi ve Cemâlülmülk içer içmez. öldü. Sultan ölüm haberini alır almaz sür'atle yoluna devam edip Nizâmülmülk'e yetişti ve oğlunun öldüğünü bildirdi. Baş sağlığı diledi ve: «Ben de senin oğlunu, sen sabredip Allah'tan sevap bekleyenlerin en hayırlısısın.» dedi.

Bağdâd'da Şâfiîlerle Hanbelîler Arasında Çıkan Olaylar

Mağribli Vaiz Şerif Ebû'l-Kâsım el-Bekrî bu sene Bağdâd'a geldi. Ebû'l-Kâsım, Eş'arî mezhebine mensuptu. Nizâmülmülk'ün yanına gitmiş, Nizâmülmülk onu sevmiş, ilgi ve yakınlık göstermişti. Vezir daha sonra onu Bağdâd'a gönderdi ve kendisine bol bol tahsisat ayırdı. Ebû'l-Kâsım Nizâmiye Medresesi'nde vaaza başladı. Vaazlarında Hanbelîler'den bahsederek onlara ağır hücumlarda bulunuyor ve: **«Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldu.»** (Bakara Sûresi 2/102), Vallahi Ahmed (b. Hanbel) kâfir olmadı, fakat adamları kâfir oldu.» diyordu.

Ebû'l-Kâsım bir gün de Kâdı el-Kudât Ebû Abdullah ed-Dâmğânî'nin Nehru'l-Kallâîn'de bulunan evine gitti. Burada taraftarlarıyla bazı Hanbelîler arasında karışıklıklara sebep olan münakaşalar cereyan etti. Taraflarları çoğaldı ve el-Ferrâ oğulları'ının evlerine hücum ettiler ve onların kitaplarını aldılar. Bunlardan Ebû Ya'lâ'nın yazdığı **Kitâbu's-Sıfat'ı** seçtiler. Bu kitap onun vaaz için kürsüde oturduğu zaman huzurunda okunurdu. Ebû'l-Kâsım da bu kitaptan dolayı onlara ağır tenkitlerde bulunur ve kötülerdi. Bu yüzden Hanbelîlerle aralarında pek çok çekişme ve olaylar çıktı. Ebû'l-Kâsım el-Bekrî'ye Divan'dan Alemü's-Sünne (Ehl-i Sünnet'in bayrağı lakabı verildi. Ebû'l-Kâsım, Bağdâd'da öldü ve Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin kabrinin yanında defnedildi.

Şeyh Ebû İshâk'ın Sultan'ın Yanına Elçi Olarak Gitmesi

Halife el-Muktedî Biemrillâh bu sene zilhicce ayında (nisan-mayıs 1082) Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî'yi huzuruna çağırdı ve ona Sultan Melik-

şah ile Nizâmülmülk'e teslim etmek üzere bir mektup verdi. Mektup Irak amîdi Ebû'l-Feth b. Ebû'l-Leys hakkındaki şikâyetleri muhtevi idi. Halife ona görevliler yüzünden ülkenin başına gelenleri de anlatmasını emretti. Şeyh Ebû İshâk yola çıktı. Ne zaman Acem diyarındaki bir şehre varsa o şehrin halkı çoluk çocuklarıyla kendisini karşılamağa çıkar, üzengisine el sürerler ve uğur sayarak (teberrüken) katırının ayak bastığı toprağı alırlardı.

Şeyh'in yanında Bağdâd'ın ileri gelenlerinden İmam Ebû Bekr eş-Şâşî ve diğer bazı zevâttan müteşekkil bir grup bulunuyordu. Sâve'ye varınca bütün ahali onu karşılamağa çıktı. Fakihlerin her biri kendi evlerine girmesini (evlerinde misafir olmasını) istedilerse de o kabul etmedi Esnaf ve sanatkârlar Şeyh'i karşılayıp yanlarında ne varsa hepsini bineği üzerine saçtılar. Ekmekçiler de ekmeklerini bineğine atıyorlardı. Şeyh her ne kadar onlara: "Yapmayın" diyorduysa da onlar dinlemiyorlardı. Meyveciler meyvelerini, tatlıcılar tatlılarını vs. Şeyh'in bineğinin üzerine saçmaktaydılar. Ayakkabıcılar da çocuklar için yaptıkları güzel kunduraları saçtılar. Kunduralar halkın başına düşüyordu. Şeyh bu davranışlardan dolayı hayretler içinde kaldı ve döndükten sonra bunları müridlerine ve dostlarına anlatarak: «Bu saçılardan sizin payınıza ne düştü.» diye sordu. Aralarından biri de :«Efendimizin payına ne düştü?» diye sorunca Şeyh gülerek: «Ben mahfenin içindeydim» cevabını verdi. Sultan ile Nizâmülmülk'ün huzurunda Şeyh Ebû İshâk ile İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî arasında bir münazara yapıldı ve nihayet Şeyh'in bütün istekleri yerine getirildi. Şeyh Bağdâd'a döndükten sonra Irak amîdinin nüfuz ve itibarı sarsıldı, artık hiç bir dayanağı kalmadı. Halifenin maiyyetiyle alâkalı bütün işlerden ve tecavüzlerden elini çekti.

Şeyh Ebû İshâk Bistâm'a varınca, oradaki Sûfîlerin Şeyh es-Sehleki de kendini karşılamağa çıktı. es-Sehlekî büyük bir şeyh idi. Şeyh Ebû İshâk onun kendi yanına geldiğini duyunca katırından inip yaya olarak onu karşılamağa gitti. es-Sehlekî onu görünce kendini bineğinden aşağı atıp Şeyh Ebû Ishak'ın elini öptü, Ebû İshâk da onun ayaklarına kapandı ve onu kendi yerine oturttu. Ebû İshâk, es Sehlekî'nin huzurunda oturdu, birbirlerine karşı büyük saygı ve ihtiram gösterdiler. es-Sehlekî, Ebû İshâk'a Şeyh Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin zamanından kalma bir buğday tanesi verdi, Ebû buna çok sevindi.

Şerefüddevle'nin Dımaşk'ı Muhasara Ettikten Sonra Oradan Ayrılması

Tâcüddevle Tutuş bu sene çok sayıda asker toplayıp Bağdâd'dan Rum diyarına, Antakya ve civarına hareket etti. Haleb hakimi Şerefüddevle bu-

nu duyunca korktu, o da aynı şekilde Ukaylîler'e mensup Araplardan. Kürtlerden ve diğer kabilelerden asker topladı ve yanında büyük bir kalabalık toplandı Mısır Fâtımî halifesine haber gönderip Dımaşk'ı muhasara etmek için kendisine yardımcı birlikleri göndermesini istedi, Halife de ona yardım vaadinde bulundu. Şerefüddevle Dımaşk'a yürüdü, Tutuş da bunu haber alınca Dımaşk'a döndü. 476 yılı Muharrem ayının birinci günü (21 mayıs 1083) Dımaşk'a ulaştı ve şehri muhasara etti. Dımaşk ahalisi kendisine karşı savaşa girişti.

Bir gün Dımaşk askeri dışarı çıkıp savaştı ve Şerefüddevle'nin ordusuna ciddî bir şekilde saldırdılar. Şerefüddevle'nin askerleri zayıf ve güçsüz kaldılar. Araplar bozulup çekildiler, fakat Şerefüddevle sabırla karşı koydu. Neredeyse esir düşecekti. Adamları da geri çekildiler. Şerefüddevle bu durumu ve Mısır'dan askerî yardım gelmediğini görüp Harrân halkının da kendisine karşı isyan ettiğini haber alınca Dımaşk'dan ayrılıp ülkesine döndü ve Filistin'e gitmek istediğini ilân etti. Önce Mercu's-Suffer'e gitti, bunun üzerine Tutuş ve Dımaşk ahalisi korktular ve endişeye kapıldılar. Şerefüddevle daha sonra Mercu's-Suffer'den ayrılıp doğuya doğru çöl yoluna saptı ve sür'atle yol aldı. Bu sırada askerlerin yanlarında bulunan çok sayıda hayvan ve at telef oldu, askerlerinin büyük bir kısmı da zayıf ve halsiz düştü.

Çeşitli Olaylar

Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk bu sene Isfahân'dan Bağdâd'a geldi, Amîdüddevle b. Cüheyr kendisini karşılamağa çıktı. Müeyyidülmülk Nizâmiye Medresesi'nde misafir oldu ve kapısı önünde üç namaz vaktinde nevbet çalındı. Kendisine çok miktarda para verilmesi üzerine nevbet çaldırmağa son verdi ve nevbet takımını Tekrît'e gönderdi.

Ebû Amr Abdü'lvehhâb b. Muhammed b. İshâk b. Mende el-Isfahânî bu sene cemaziyülâhir ayında Isfahân'da öldü. Çok iyi bir hafızdı.

Kitâbu'l-İkmâl müellifi Emîr Ebû Nasr Ali b. el-Vezîr Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Ali b. Ca'fer b. Mâkûlâ'da bu sene öldü. 420 (1029) yılında doğmuştu. Çok iyi hafızdı. Onu Kirmân'daki Türk köleler öldürdüler ve mallarını aldılar.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ ALTINCI (M. 1083-1084) YILI OLAYLARI

Amîdüddevle b. Cüheyr'in Halifenin Vezirliğinden Azledilmesi ve Babası Fahruddevle'nin Diyarbekir'e Gitmesi

Amîdüddevle b. Cüheyr bu sene safer ayında (haziran-temmuz 1083) halifenin vezirliğinden azledildi, azledildiği gün de Sultan ve Nizâmülmülk'ten halifeye elçi geldi. Cüheyroğulları'nın kendilerine gönderilmesini istiyorlardı. Halife bu isteği kabul etti; bunun üzerine Cüheyroğulları bütün aile fertleriyle Sultan'ın yanına gittiler, Sultan'dan ve Nizâmülmülk'ten hürmet ve ikram gördüler. Sultan, Fahruddevle'ye Diyarbekir'i verdi, hil'at giydirdi, ayrıca davul ve trampetler verdi. Kendisiyle birlikte asker de gönderdi. Diyarbekir'e gidip orayı Mervânîler'den almasını, kendi adına hutbe okutup sikkelerde adını zikretmesini (adına para bastırmasını) emretti, Fahruddevle de Diyarbekir'e gitti.

Cüheyroğulları Bağdâd'dan ayrılınca, Ebû'l-Feth el-Muzaffer b. Reisü'r-rüesâ divanda görevlendirildi. Ebû'l-Feth daha önce saray binalarında ve diğer bazı yerlerde görevliydi.

Harrân Ahalisinin Şerefüddevle'ye İsyan Etmesi ve Harrân'ın Zaptı

Harrân halkı bu sene Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'e baş kaldırdı ve kadıları olan İbn Hulbe'ye itaat ettiler. İbn Utayr en-Numeyrî ile şehir halkı Harrân'ı Türkmen emîri Çubuk'a teslim etmek istediler. Şerefüddevle bu sırada Dımaşk önlerinde Tutuş'u muhasara etmekte idi. İsyan haberini alınca Harrân'a döndü ve Hıms hakimi İbn Mülâib ile anlaştı. Selemiyye ve Rafeniyye'yi O'na verdi ve Harrân'a doğru yola çıktı. Şehri mu-

hasara edip mancınıklarla taş yağmuruna tuttu. Surların bir kısmını tahrip etti ve cemaziyülevvel ayında (eylül-ekim 1083) şehri zapt ettikten sonra Kadı ile iki oğlunu yakalayıpj surların üzerine astı.

Ebû Şücâ' Muhammed b. el-Hüseyn'in Halife'ye Vezir Olması

Halife, Ebû'l-Feth b. Reîsü'r-rüesâ'yı bu sene divan nâibliğinden azletti ve Ebû Şücâ' Muhammed b. el-Hüseyn'i vezir tayin etti. şaban ayında (aralık 1083-ocak 1084) vezirlik hil'atini giydirdi ve "Zahîruddîn" lakabını verdi. Şairler onu çok övdüler. Onu medh ve tebrik eden şairlerden biri de Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. el-Abbâs el-Ebîverdî'dir.

Ebû'l-Mehâsin b. Ebû'r-Rızâ'nun Öldürülmesi

Seyyidü'r-rüesâ Ebû'l-Mehâsin b. Kemâlülmülk Ebû'r-Rızâ bu sene şevval ayında (şubat-mart 1084) öldürüldü. Sultan Melikşah katında büyük bir yakınlığa mazhar olmuştu. Babası tuğrakeş idi. Ebû'l-Mehâsin Sultan'a: «Nizâmülmülk ile adamlarını bana teslim et, ben de sana onlardan alıp bir milyon dinar vereyim, çünkü onlar (hazine ve halkın) malını yiyorlar, bazı şehir ve köyleri kendilerine tahsis ediyorlar.» dedi ve onların sahip olduğu erzak ve silâhları Sultan'a çok fazla gösterdi .

Bunu duyan Nizâmülmülk, atları, silâhları ve bütün teçhizatlarıyla Türklerden müteşekkil binlercè kölesinin de katıldığı büyük bir ziyafet tertip etti. Sultan Melikşah gelince: «Ben sana, babana ve dedene hizmet ettim. Benim hizmet hakkım vardır. Bana ulaşan haberlere göre malının onda birini aldığım söyleniyor. Malını aldığım doğrudur, fakat aldığım bu malları senin için topladığım işte şu kölelere, aynı şekilde sadakalara, bağışlara ve vakıflara harcıyorum ki, senin için bunlardan daha muazzam bir hatıra, daha büyük bir şükür ve sevap olamaz. İşte mallarım ve sahip olduğum her şey gözlerinin önündedir, (istersen al), bana bir hırka (basit bir elbise) ve zâviye yeter.» dedi. Bunun üzerine Sultan Melikşah Ebû'l-Mehâsin'in gözlerine mil çekilmesini emretti ve onu Sâve kalesine sürgün etti.

Babası Kemâlülmülk bunu duyunca Nizâmülmülk'ün evine sığındı ve iki yüz bin dinar verip kurtuldu. Tuğracılıktan azledildi, yerine de Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk tayin edildi.

Mâlik b. Alevî'nin Kayrevân'ı İstilâ Etmesi ve Daha Sonra Şehrin Geri Alınması

Mâlik b. Alevî es-Sahrî çok sayıda Arap topladı ve el-Mehdiyye üzerine yürüyüp şehri muhasara etti. Emîr Temîm b. el-Muizz şehri mükemmel bir şekilde müdafaa etti ve onu oradan uzaklaştırdı. Mâlik hiç bir şey elde edemeden el-Mehdiyye'den ayrıldı ve Kayrevân'a giderek orayı kuşatıp ele geçirdi. Bunun üzerine Temîm de ona karşı muazzam bir ordu sevk etti ve Kayrevân'da kuşattı. Mâlik Temîm ile başa çıkamayacağını anladı ve Kayrevân'dan çıkıp gitti. Temîm'in askerleri böylece orayı zapt ettiler ve eskiden olduğu gibi Kayrevân tekrar Temîm'in hakimiyetine girmiş oldu.

Çeşitli Olaylar

Bu sene bütün ülkelerde ucuzluk oldu. Bağdâd'da birinci sınıf buğdayın tonu(kürr) on dinar ediyordu.

Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî bu sene Cemaziyülâhir ayında öldü. 393 (1002-1003) yılında doğmuştu. Şairler onun hakkında pek çok mersiyeler yazdılar. Bunlar arasında Ebû'l-Hasan el-Habbâz el-Bendenîcî ve diğerlerini zikredebiliriz. Şeyh Ebû İshâk ilimde, zühdde, ibadet ve cömertlikte asrının yegâne şahsiyeti ve tek adamıydı. Cenaze namazı Saray Camii'nde kılındı. Dost ve müridleri taziyeleri kabul etmek üzere Nizamiye Medresesinde üç gün oturdular, taziyede bulunmayan kalmadı.

Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk bu sırada Bağdâd'da bulunuyordu, Ebû Sa'd Abdurrahman b. el-Me'mûn'u müderris tayin etmişti; Nizâmülmülk bunu duyunca yadırgadı ve: «Şeyh Ebû Ishâk'tan sonra medrese bir yıl kapatılmalıydı.» dedi.

Cenaze namazı Bâbü'l-Firdevs'de kılındı, bu ondan başkası için yapılmamıştı. Cenaze namazına halife de katıldı. Ebû'l-Feth b. Reîsü'r-rüesâ namazda halifenin önüne geçip İmam oldu, Ebû'l-Feth o sırada vezirliğe vekâlet ediyordu. Daha sonra Saray camiinde (Câmiu'l-Kasr) de cenaze namazı kılındı ve Ebrez'de defnedildi.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ (M. 1084-1085) YILI OLAYLARI

Fahrüddevle b. Cüheyr, İbn Mervân ve Şerefüddevle Arasında Çıkan Savaş

Fahrüddevle'nin Sultanın askerleriyle birlikte Diyarbekir'e gittiğini daha önce anlaşmıştık. Sultan bu sene, içlerinde Emîr Artuk b. Eksüb'ün de bulunduğu bir orduyu aynı şekilde Diyarbekir'e gönderdi ve Fahrüddevle'ye yardım etmelerini emretti.

İbn Mervân bunun üzerine Şerefüddevle'nin yanına giderek Âmid'i teslim etmek üzere kendisine yardımcı olmasını istedi. Birbirlerini destekleyeceklerine dair yemin ettiler, ancak her biri aralarındaki köklü düşmanlık sebebiyle birbirlerinin yalan söylediğini zannediyordu. Sonunda Fahrüddevle'ye karşı savaşmak için anlaştılar ve Âmid üzerine yürüdüler. Fahrüddevle Âmid yöresinde karargâh kurmuştu. Onların kendilerine karşı iş birliği yaptıklarını görünce barış yapmak istedi ve: «Benim yüzümden Arapların başına bir felâket gelmesini istemem.» dedi. Türkmen ler Fahruddevle'nin niyetini anladılar, geceleyin atlarına binip Araplar'ın üzerine yürüdüler ve rebiyülevvel ayında onları kuşattılar. Savaş başladı ve giderek şiddetlendi. Neticede Araplar mağlûp oldular, Vezir Fahruddevle ile Emîr Artuk ise bu savaşa katılmadılar. Türkmenler Arapların obalarını ve hayvanlarını yağmaladılar. Bu arada Şerefüddevle de mağlûp oldu ve geri kaçıp canını kurtararak. Âmid surlarına vardı. Fahrüddevle ile maiyyetindekiler de Şerefüddevle'yi muhasara altına aldılar.

Şerefüddevle muhasara edildiğini görünce kendine bir zarar gelmesinden korkarak Emîr Artuk'a haber gönderdi ve pek çok mal vermeyi vaat edip kendisine bir iyilikte bulunmasını ve Âmid'den çıkmasına yardımcı olmasını istedi.

Artuk yolların ve kalenin kontrol altında tutulmasıyla görevliydi. Şerefüddevle'nin kendisine bazı vaatlerde bulunduğunu duyunca çıkmasına

müsaade etti. Bunun üzerine Şerefüddevle 21 Rebiyülevvel (temmuz-ağustos 1084) tarihinde Âmid'den çıkıp Rakka'ya gitti ve Artuk'a vaat ettiği şeyleri gönderdi. Bu arada İbn Cüheyr de Meyyâfârikin'e gitti; yanında Emîr Bahâüddevle Mansûr b. Mezyed ve oğlu Şeyfüddevle Sadaka gibi emîrler de vardı. Fakat onlar daha sonra İbn Cüheyr'den ayrılarak Irak'a döndüler, Fahrüddevle de Ahlat'a gitti.

Sultan'a bağlı askerler Araplar'ın obalarını istilâ edince mallarını ganimet, çoluk çocuklarını da esir aldılar. Seyfüddevle Sadaka b. Mansûr b. Mezyed mal verme vaadinde bulunarak Ukaylîler'den esir düşenleri, onların kadın ve çocuklarını kurtardı, hepsini giyindirip kuşandırıp ülkelerine gönderdi. Şerefüddevle bu hareketiyle muazzam bir iş yapmış oldu. Şerefli ve asîl bir davranışta bulundu. Bu davranışından dolayı şairler onu çok çok övdüler. Muhammed b. Halîfe es-Sinbesî de onu medheden şairlerdendir.

Amîdüddevle'nin Musul'u İstilâ Etmesi

Sultan Melikşah, Şerefüddevle'nin mağlûp olduğunu ve Âmid'de muhasara edildiğini duyunca onun esir alınacağından hiç şüphe etmedi. Amîdüddevle b. Cüheyr'e hil'at verdi ve onu büyük bir orduyla Musul'a gönderdi. Türkmen beyleri de onun emrindeydiler, ayrıca emîrlerden Kasimüddevle Aksungur'u da onunla beraber gönderdi. Aksungur bizim Musul hükümdarlarımızın atasıdır. Sultan bu hadiseden sonra Musul'u ona ikta etmişti.

Öte yandan Emîr Artuk yolda Amîdüddevle'nin yanından ayrılarak Sultan'ın yanına gitti, Amîdüddevle ise yola devam edip Musul'a vardı. Musul halkına haber gönderip onlara Sultan'a itaat etmelerini, isyandan vaz geçmelerini tavsiye etti. Bunun üzerine onlar da şehrin kapılarını açıp teslim ettiler. Daha sonra bizzat Sultan Melikşah askerleriyle Şerefüddevlenin ülkesini ele geçirmek üzere harekete geçti. Tam bu sırada ileride zikredeceğimiz gibi, kardeşi Tekiş'in Horasân'da isyan ettiği haberi geldi.

Sultan, Şerefüddevle'nin muhasaradan kurtulduğunu anlayınca, Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk'ü Şerefüddevle'nin yanına gönderdi. Şerefüddevle bu sırada Rahbe'nin karşısındaydı. Müeyyidülmülk ona yemin ve teminat vererek Bevâzic'de bulunan Sultan'ın huzuruna getirdi. Sultan da recep ayı sonunda (2 Aralık 1084) ona hil'at verdi. Şerefüddevle'nin hiç bir malı kalmamış, Sultan'a hediye sunmak için borç almıştı. Sultan'a

öyle cins atlar takdim etti ki, bunlar arasında kendisini savaş meydanından ve Âmid'den kaçarken kurtaran meşhur atı "Beşşâr" da vardı. Hiç bir at onu geçemezdi. Sultan bu atın diğer atlarla yarışmasını istedi, birinci olarak geldiğini yarışmayı kazandığını görünce de hayretle ayağa kalktı.

Halife sonra Nakîb Tarrâd ez-Zeynebî'yi Şerefüddevle ile görüşmek üzere gönderdi. Tarrâd onunla Musul'da görüştü, böylece Şerefüddevle'nin gücü kuvveti arttı, Sultan da onunla anlaşıp ülkesine sahip olmasını onayladı ve kardeşiyle savaşmak için Horasân'a döndü.

Tekiş'in Kardeşi Sultan Melikşah'a Karşı İsyanı

Tekiş'ten daha önce bahsetmiş ve onun kardeşi Sultan Melikşah ile anlaştığını zikretmiştik. Bu sene Sultan'ın uzaklarda olduğunu düşünerek tekrar isyan etti. Adamları karışıklık çıkarmak istiyorlardı, bu sebeple onu kardeşine itaatten vaz geçmeğe tevşik ettiler, o da kabul etti ve onlarla beraber yola çıkıp Serahs yakınlarındaki bir kaleye kadar Mervu'rrûd ve diğer şehirleri zapt etti. Burası Mes'ûd b. Emîr Yâhız'a aitti. Mes'ûd kendi gayretiyle bu kaleyi müstahkem bir hale getirmişti. Tekiş ve adamları Mes'ûd'u bu kalde muhasara ettiler. Kale neredeyse düşecekti.

Tam bu sırada Nizâmülmülk'ün adamlarından Nîsâbûr'da bulunan Ebû'l-fütûh et-Tûsî ile Horasân amîdi Ebû Ali, yazısı Nizâmülmülk'ün yazısına çok benzeyen Ebû'l-fütûh'un Mes'ûd b. Yâhız'a bir mektup yazmasını kararlaştırdılar. Mektupta Nizâmülmülk'ün ağzından şöyle diyorlardı: «Bu mektubu şu gün Rey'den yazıyorum. Yarın sana doğru geliyoruz, kaleyi muhafaza et. Falanca gece düşman üzerine bir gece baskını düzenleyeceğiz.»

Bunlar daha sonra güvendikleri bir casusu çağırdılar ve ona önemli miktarda dinar (denânir-i sâliha) vererek: «Mes'ûd'un yanına git, falan yere vardığında orada kal ve uyu, bu mektubu da duvarlardan birine sakla. Tekiş'in keşif birliği seni yakalayacak, seni dövmedikçe hiç bir itirafta bulunma. Eğer fazla döverlerse bu mektubu çıkar ve Sultan'dan Rey şehrinde ayrıldığını söyle. Biz senin bu hizmetinin karşılığını vereceğiz.» dediler.

Casus bu işi yaptı ve olaylar Ebû'l-Fütûh ile Ebû Ali'nin planladıkları şekilde gerçekleşti. Casus yakalanıp Tekiş'in yanına götürüldü, dövülüp ölümle tehdit edilince mektubu çıkarıp onlara teslim etti. Kendisinin Sultan ile Nizâmülmülk'ün yanından Rey'den ayrıldığını ve Sultan'ın askerleriyle gelmekte olduğunu söyledi. Tekiş ve adamları bu mektubu oku-

yup casusun sözlerini dinleyince hemen yola çıktılar. Çadırlarını, hayvanlarını ve ocaktaki tencerelerini dahi orada bıraktılar. Artık orada duramadılar ve Venec kalesine döndüler. Bu insanı hayrete düşürecek kadar sevindirici bir hadiseydi. Mes'ûd kaleden inip ordugâhta bırakılan şeyleri aldı. Sultan ise ancak üç ay sonra Horasân'a geldi. Eğer bu hadise olmasaydı hiç şüphesiz Tekiş Rey kapısına kadar her tarafı yağmalardı.

Sultan Horasân'a varınca Tekiş'i yakalamak için peşine düştü, fakat işkence etmeyeceğine ve hiç bir eza ve cafada bulunmayacağına imanı üzerine yemin etmişti. Sultan'ın yanında bulunanlardan biri bu meseleyi oğlu Ahmed'e havale etmesini arz etmesi üzerine kabul etti, Ahmed de Tekiş'in gözlerine mil çekilmesini emretti ve Tekiş'in gözlerine mil çekilip hapsedildi.

Süleyman b. Kutalmış'ın Antakya'yı Fethi

Anadolu (bilâd-ı Rûm)'daki Konya, Aksaray ve çevresinin hükümdarı olan Süleyman b. Kutalmış bu sene Suriye'ye yürüdü ve Suriye topraklarındaki Antakya'yı fethetti. Antakya 358 (968-969) yılından beri Rumlar'ın elinde bulunuyordu.

Süleyman'ın bu şehri zapt etmesinin sebebi şudur:

Antakya hâkimi Philaretos (el-Firdûsu'r-Rûmî) buradan ayrılıp Rum diyarına gitmiş ve buraya bir şahne tayin etmişti. Philaretos halka ve aynı şekilde askerlere çok kötü muamele ederdi, hatta oğlunu bile hapsetmişti ve bu sebeple de oğlu ile Anatkya şahnesi şehri Süleyman b. Kutalmış'a teslim etmek üzere anlaştılar ve ona mektup gönderip davet ettiler. Bunun üzerine Süleyman üç yüz süvari ve çok sayıda piyadeden mürettebekkil bir kuvvetle deniz yoluyla hareket etti. Daha sonra karaya çıkıp sarp dağlar ve çok dar ve zor boğazlardan geçerek sözleştikleri yere vardı. Şahne ve maiyyetindekilerle anlaşarak merdiven kurup surlara çıktı ve şahne ile işbirliği yapıp şaban ayında (aralık 1084) şehri zapt etti. Şehir halkı direnip savaştı, fakat Süleyman onları birbiri ardından mağlûp etti ve içlerinden bir çok kişiyi öldürdü, sonra da geri kalanları bağışladı. "el-Kusiyan" adıyla bilinen kaleyi teslim aldı, bu arada sayısız denecek kadar mal ele geçirdi. Halka çok iyi davrandı, adaletle hükmetti. Şehrin tahrip edilen kısımlarını tamir etmelerini emretti. Bu arada askerlerinin halkın evlerine girmelerini ve onların arasına karışmalarını yasakladı.

Süleyman şah Antakya'yı fethedince Sultan Melikşah'a haber gönderip müjdeledi ve bu fethin onun adına yapıldığını bildirdi; çünkü kendisi

ona bağlıydı ve ona itaat arz etmekteydi. Sultan Melikşah da Antakya'nın fethiyle ilgili müjdeyi ilân etti ve halk kendisini tebrik etti.

Şerefüddevle'nin Öldürülmesi ve Kardeşi İbrâhim'in Hükümdar Olması

Süleyman b. Kutalmış'ın Antakya'yı fethi yukarıda geçti. Süleyman Antakya'yı fethedince, Şerefüddevle Müslim b. Kureyş ona haber gönderip Philaretos'un kendisine gönderdiği haracı istedi ve kendisini Sultan'a karşı gelmekle korkuttu. Süleyman ona şu cevabı verdi:

«Sultan'a itaat meselesine gelince. İtaat benim uygulayıp yapa geldiğim şeydir; hutbeyi onun adına okutur, ülkede sikkeyi de onun adına bastırırım. Sultan'a Allah'ın Antakya ve diğer küffâr şehirlerinin fethini ancak kendisinin yüzü suyu hürmetine bana nasip ettiğini bildirdim. Benden önceki Antakya hakiminin gönderdiği haraca gelince; o bir kâfirdi, bu sebeple hem kendisinin ve hem de adamlarının baş vergisini (cizye) gönderiyordu. Ama ben Allah'a şükür Müslümanım, sana hiç bir şey göndermem.» dedi. Şerefüddevle bunun üzerine Antakya'yı yağmaladı, Süleyman da aynı şekilde Haleb'i yağmaladı .Köylüler Süleyman'ın karşısına çıkıp askerlerinin yağmacılığından şikâyetçi oldular, bunun üzerine Süleyman: "Yapılan bu nevi işlerden son derece nefret ederim, fakat emîriniz beni bu işlere zorladı. Benim, Müslümanın malını yağma etmek ve şeriatın yasakladığı bir malı almak gibi bir âdetim yoktur." dedi ve askerlerine köylülerden aldıkları malları iade etmelerini emretti, onlar da iade ettiler.

Daha sonra Şerefüddevle, Araplar ve Türkmenlerden müteşekkil bir ordu topladı. Türmen Emîri Çubuk da maiyyetindekilerle beraber onun ordusunda yer alıyordu. Şerefüddevle muhasara maksadıyla Antakya üzerine yürüdü. Süleyman da bunu duyunca asker toplayıp onun üzerine yöneldi. 24 safer 478 (20 Haziran 1085) tarihinde Antakya'ya bağlı bir yerde karşılaşıp savaşa tutuştular. Savaş sırasında Türmen emîri Çubuk Süleyman'ın tarafına geçince Araplar mağlûp oldular. Şerefüddevle de hezimette onları takip etti ve bir müddet hapsedildikten sonra öldürüldü. Bu arada Haleb'in milis (muhafız) kuvvetlerine mensup dört yüz kişi de Şerefüddevlenin huzurunda öldürüldü.

Şerefüddevle 24 safer 478 (20 Haziran 1085) cuma günü öldürülmüştür, fakat hadiseler birbirini takip etsin diye burada anlattım.

Şerefüddevle şaşı gözlüydü. Suriye'de İsâ nehrinden Menbic'e kadar uzanan es-Sindiyye'yi ve civarındaki diğer beldeleri hakimiyeti altına al-

mıştı. el-Cezîre yöresindeki Diyar-Rabîa ve Diyar-Mudar, Musul ve Haleb elindeydi. Babası ve amcası Karvâş'a ait yerler de taasrrufunda bulunuyordu. Adil bir insandı ve halka iyi davranırdı. Ülkesinin her tarafında emniyet ve ucuzluk vardı. Ülkesini gayet iyi idare ediyordu; öyle ki bir iki yolcu bile hiç bir şeyden korkmadan yolculuk edebilirlerdi. Her şehir ve köyde âmil, kadı ve istihbarat işleriyle görevli bir memur (sahib-i haber) vardı, bu yüzden hiç kimse başkasına zulüm ve haksızlık edemezdi.

Şerefüddevle öldürülünce Ukaylîler, kardeşi İbrâhim b. Kureyş'in yanına gittiler, o sırada hapiste bulunan İbrâhim'i çıkarıp başlarına hükümdar yaptılar. Hapishanede senelerce kalmıştı, bu yüzden hapishaneden çıkarıldığında ne yürüyebiliyor ve ne de hareket edebiliyordu.

Şerefüddevle öldürülnce Süleyman b. Kutalmış Haleb'e gitti, 1 rebiyülevvel 478 (27 Haziran 1085) tarihinde şehri kuşatmağa başlayarak 5 rebiyülâhir 478 (31 Temmuz 1085) yılına kadar sürdürdü, fakat hiç bir şey elde edemeden oradan ayrıldı.

Çeşitli Olaylar

Bu sene safer ayında doğudan batıya doğru bir yıldız kaydı. Büyüklüğü ve ışığı ayınki kadardı. Daha sonra yaklaşık bir saat içinde yavaş yavaş uzaklaşıp gitti. Daha önce buna benzer bir yıldız zuhur etmemişti.

Sultan Sencer b. Melikşah bu sene 25 recep (27 Kasım 1084) günü el-Cezîre'den Musul'a iki günlük mesafedeki Sincâr şehrinde doğdu.

Sultan Melikşah Sincâr'da konakladığı sırada doğan oğluna Ahmed adını verdi, doğduğu şehirden dolayı da Sencer denildi. Annesi bir cariye (ümmü veled) idi.

eş-Şâmil ve'l-Kâmil, Kifâyetü'l-Mesâil ve diğer bazı eserlerin müellifi olan Şâfiî fakîhi Şeyh Ebû Nasr Abdü'sseyyid b. Muhammed b. Abdülvâhid b. es-Sabbâğ bir kaç sene kötürüm halde kaldıktan sonra bu sene cemaziyülevvel ayında öldü. 400 (1009-1010) yılında doğmuştu.

"İbnü'l-Bakkâl" adıyla tanınan Şâfiîlerin önde gelen simalarından biri olan Kadı Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ali el-Bağdâdî de bu sene öldü. Bâbu'l-Ezc'de kadılık yaptı. Hiç kimse hacca gidemezken o tek başına hacca gitmişti. İsmâil b. Mes'ade b. İsmâil b. Ahmed b. İbrâhim Ebû'l-Kâsım el-İsmâîlî el-Cürcânî de bu yıl öldü. 404 (1013-1014) yılında doğmuştu. Üstâd, Şâfiî fakîhi, muhaddis ve edip idi. Evi alimlerin buluşma ve toplanma yeriydi.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1085-1086) YILI OLAYLARI

Frankların Tuleytula Şehrini İstilâsı

Franklar - Allah lânet etsin - bu sene Endülüs'teki Tuleytula şehrini istilâ ettiler ve burayı Müslümanlardan aldılar. Tuleytula Endülüs'ün en büyük ve en müstahkem şehirlerinden biriydi.

Endülüs toprakları parçalanıp her bir şehir birer hükümdarın eline geçtiği tarihten itibaren buradaki Frank kralı Alfonso'nun durumu kuvvetlenmiş, şöhreti artmış, hakimiyet sahası genişlemiş ve askerleri çoğalmıştı. Müslümanların parçalandığını ve küçük küçük devletlere (mülûku't-tavâif) bölündüğünü gören Franklar onların topraklarına göz dikmiş ve sınırdaki şehirlerinin çoğunu almışlardı.

Daha önce Tuleytula hakimi olan el-Kâdir Billâh b. el-Me'mûn b. Yahyâ b. Zü'-nûn Tuleytula'ya hizmet etmiş ve şehre nereden girileceğini ve nasıl hakim olunacağını öğrenmişti. Bu sene Alfonso askerlerini topladı ve Tuleytula üzerine yürüdü, şehri yedi yıl muhasara ettikten sonra da el-Kâdir Billâh'tan aldı, böylece gücüne güç kattı.

el-Mu'temid Alallâh Ebû Abdullah b. Muhammed b. Abbâd Müslümanların İspanya'daki en büyük hükümdarıydı. Ülkenin çoğuna, Kurtuba ve İşbîliyeye'ye o hakimdi, Alfonso'ya her yıl vergi öderdi. Alfonso Tuleytula'ya hakim olunca el-Mu'temid ona aynı vergiyi yine ödedi, fakat Alfonso kabul etmedi ve geri gönderdi; ayrıca elçi gönderip Kurtuba üzerine yürüyeceğini, ovalar Müslümanlarda kalmak üzere dağlardaki bütün kaleleri kendisine teslim etmeyecek olursa şehri zorla ele geçireceğini bildirerek tehdit etti. Elçi beş yüz süvariden oluşan kalabalık bir kafileyle gelmişti. Muhammed b. Abbâd onu misafir etti, adamlarını da kumandanları arasında dağıttı, sonra da kumandanlarına yanlarındaki bu süvarileri öldürmelerini emretti. Sonra elçiyi getirip öyle bir şamar attı ki, adamın

gözleri dışarı fırladı. Elçiyle gelenlerden sadece üç kişi kurtuldu, bunlar Kral Alfonso'nun yanına dönüp durumu haber verdiler. Kral bu sırada Kurtuba'yı muhasara etmek üzere yola çıkmıştı, bu haberi alınca muhasara aletlerini yanına almak üzere Tuleytula'ya geri döndü, el-Mu'temid de bu arada İşbîliye'ye gitti.

İbn Cüheyr'in Âmid'i İstilâsı

İbn Cüheyr bu sene muharrem ayında (mayıs 1085) Âmid'i zapt etti.

Sebebi şudur:

Fahruddevle b. Cüheyr oğlu Zaîmü'r-rüesâ Ebû'l-Kâsım'ı "el-Mukaddemü's-sâlâr" adıyla tanınan Cenâhuddevle ile birlikte Âmid'e göndermişti. Bunlar Âmid'in bağlarını ve bostanlarını tahrip etmek istediler, şehir müstahkem olduğu için ele geçirmeyi düşünmediler. Halk bunun üzerine açlıkla karşı karşıya kaldı, yiyecekleri tükendi, neredeyse mavholacaklardı, buna rağmen üzülüp sızlanmadan muhasaraya sabırla karşı koyuyorlardı.

Tam bu sırada askerlerden bir kısmı ihtiyaçlarını temin etmek için surlardan aşağı inmiş ve silâhlarını oraya bırakmışlardı. Ebû'l-Hasan adlı birinin başkanlığında halktan bir kaç kişi askerlerin silâhlarını bıraktıkları yere çıktılar. Ebû'l-Hasan silâhları aldı ve orada durup Sultanın hakimiyetini ilân etti, yanındakiler de aynı şeyleri yaptılar. Sonra Zaîmü'r-rüesâ'yı çağırdılar, o da geldi ve şehri zapt etti. Şehir halkı Mervânîler'in nâiblerinden gördükleri zulüm ve haksızlıklardan dolayı Hristiyanların evlerini yağmalamağa karar verdiler. Nâiblerin çoğu Hristiyandı, böylece onlardan intikam aldılar.

İbn Cüheyr'in Meyyâfârıkîn'i Zaptı

Fahrüddevle aynı şekilde 6 Cemaziyülâhir (29 Eylül 1085) de de Meyâfârıkîn'i ele geçirdi. Şehri muhasara ediyordu. Sa'düddevle Gevherâyîn de askerleriyle yardıma geldi. Savaş giderek kızıştı. Bu sırada surlardan bir kısmı yıkıldı. Bunu gören halk Sultan Melikşah'ın hakimiyetini ilân ettiler ve şehri Fahruddevle'ye teslim ettiler. Fahruddevle, Mervânoğullarına ait ne varsa hepsini alıp oğlu Zaîmü'r-rüesâ ile Sultan Melikşah'a gönderdi. Gevherâyîn ile Zaîmü'r-rüesâ sonra Bağdâd'a gittiler. Zaîmü'r-rüesâ oradan Isfahân'a gitti ve şevval ayında (Ocak-Şubat 1086) oraya vardı. Yanındaki eşyaları Sultan Melikşah'a teslim etti.

İbn Cüheyr'in Cezîret İbn Ömer'i Zaptı

Fahruddevle bu sene Mervânoğulları'na ait olan Cezîret İbn Ömer'e bir ordu sevk etti ve bu ordu şehri kuşattı. Şehir halkının ileri gelenlerinden "Benû Vehbân" denilen bir aile ayaklanıp şehrin Bâbu'l-Büveybe adlı küçük kapısına yürüdü. Buradan ancak yaya geçilebilirdi, zira şehrin dışından buraya bir merdivenle çıkılıyordu. Benû Vehbân ailesi kapıyı kırıp askerleri içeri soktular, böylece İbn Cüheyr buraya da hakim oldu ve Mervânoğulları devleti sona erdi.

Mülkü sona ermeyen Allah'ın şanı ne yücedir!

Benû Vehbân ailesi, günümüze kadar, her ne zaman birileri Cezîret İbn Ömer'i muhasara etmeye gelseler şehirden dışarı çıkmışlardır. Onlardan güçlü ve nüfuzlu ve bir şeyler yapabilecek kadar mevki ve itibar sahibi kimse kalmamış bu davranışları sebebiyle günümüze kadar cezalandırılmışlardır.

Çeşitli Olaylar

Emîrü'l-cüyûş bu sene rebiyülevvel ayında (haziran-temmuz 1085) Mısır askerleriyle Suriye'ye geldi ve Dımaşk'ı muhasara etti. Dımaşk hakimi Tâcüddevle Tutuş da şehirdeydi. Tutuş'u sıkıştırıp savaştıysa da hiç bir şey elde edemedi ve Mısır'a dönmek üzere oradan ayrıldı.

Bu sene Kerh ahalisiyle Bağdâd'ın diğer mahalleri arasında olaylar çıktı. Nehru'd-Deccâc'daki Âcur Geçidi (Derbu'l-Âcur)'ni ve yakınındaki yerleri yaktılar; bunun üzerine vezir Ebû Şücâ bir askerî birlik gönderdi ve onları günaha girmekten alıkoymak için kan dökmelerini yasakladı, fakat ortalığı yatıştıramadı ve olaylar daha da büyüdü.

Bu sene Hûzistân ve Fârs'ta şiddetli bir deprem oldu. En şiddetlisi de Errecân'da oldu ve bir çok kişi öldü.

Rebiyülevvel ayında yatsıyı müteakip çok şiddetli bir fırtına esti. Şimşek ve gök gürültüleri çoğaldı, yer yüzüne kızıl kum ve toprak yağdı, bu arada alevler gök yüzünü kapladı. Bunların çoğu Irak ve Musul diyarında oldu. Fırtınadan hurma ve diğer ağaçlar yıkıldı, bir çok şehre de yıldırım düştü. Öyle ki, halk kıyamet koptu zannetti. Daha sonra gece yarısını müteakip ortalık aydınlandı.

İmâmü'l-Harameyn Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf el-Cüveynî bu sene rebiyülâhir ayında (temmuz-ağustos 1085) vefat etti. 417

(1026) yılında doğmuştu. Fıkıh ve hadis usulü ile diğer ilim dallarında meşhur bir üstad idi. Ebû Muhammed el-Cevherî ve diğerlerinden hadis tahsil etmişti.

Kelâm âlimi Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. el-Velid Ebû Ali de bu sene zilhicce ayında öldü. Mu'tezile mezhebinin önde gelen sima ve reislerindendi. Elli yıl evine kapandı ve Bağdâd halkının yüzünden dışarı çıkamadı. Ebû'l-Hüseyin el-Basrî ve Kadı Abdülcebbâr el-Hemedânî'den kelâm öğrenmişti. İbn Burhân da onun talebeleri arasındadır; fakat o yaşça daha büyüktü.

Nehru'l-muallâ'daki el-Harîm'de kadılık yapan Kadı Ebû'l-Hasan Hibetullah b. Muhammed b. es-Sîbî de bu sene öldü. 394 (1003-1004) yılında doğmuştu. Halife el-Muktedî Biemrillâh ile müzakerede bulunurdu. Yerine Kadı el-kudât ed-Dâmğânî'nin huzurunda oğlu Ebû'l-Ferec Abdülvehhâb geçti.

Şerefüddevle'nin veziri Ebû'l-İzz b. Sadaka da bu sene cemaziyülevvelde Bağdâd'da öldü. Şerefüddevle onu tevkif edip Rahbe'de hapse atmıştı. Ebû'l-İzz hapishaneden kaçıp Bağdâd'a geldi, emin bir yere vardıktan sonra dört ay içinde öldü. Cömert ve mütevazi bir insandı. Görevi, kardeşlerine karşı tutumunda hiç bir değişiklik yapmamıştı.

Kadı el-Kudât Ebû Abdullah b. ed-Dâmğânî de bu sene recep ayında vefat etti. 398 (1007-1008) yılında doğmuştu. 419 (1028) yılında Bağdâd'a geldi. Kadı Ebû'l-Alâ b. Saîd'in sohbetinde bulundu. Bağdâd'da da Ebû'l-Hüseyn el-Kudûrî'nin meclisine iştirak etti. Ondan sonra Kâdî el-Kudâtlığa Kadı Ebû Bekr b. el-Muzaffer b. Bekrân eş-Şâmî tayin edildi. Kadı Ebû Bekr, Kadı Ebû't-Tayyib et-Taberî'nin en büyük dostlarındandı.

Nizâmiye müderrisi Abdurrahman b. Me'mûn b. Ali Ebû Sa'd da bu sene öldü. Kadı Hüseyn el-Mervu'r-Rûdî'nin arkadaşlarından olup Kitabu'l-İbâne'yi tamamlamıştır.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU (M. 1086-1087) YILI OLAYLARI

Süleyman b. Kutalmış'ın Öldürülmesi

Yukarıda anlattığımız gibi, Süleyman b. Kutalmış, Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'i öldürünce Haleb halkının lideri olan İbnü'l-Hutaytî el-Abbâsî'ye haber gönderip şehri kendisine teslim etmesini istemişti. İbnü'l-Hutayrî de Süleyman'a elçi gönderip durumu Sultan Melikşah'a yazıp cevap alıncaya kadar mühlet istedi. İbnü'l-Hutaytî bu arada Dımaşk hakimi Tutuş'a adam gönderip Haleb'i kendisine teslim etmeyi vaat etti, bunun üzerine de Tutuş Haleb'i teslim almak üzere hareket etti. Süleyman bunu haber alınca süratle üzerine doğru yürüdü, seher vaktinde dağınık ve hazırlıksız bir haldeki Tutuş'un yanına vardı. Süleyman iyice yaklaşıncaya kadar Tutuş ondan haberdar değildi, ancak Süleymanşah'ı görür görmez askerlerini savaş nizamına soktu.

Emir Artuk b. Eksüb de Tutuş'un yanındaydı. Artuk girdiği her savaştan galip ayrılmış bir emirdi. Yukarıda onun İbn Cüheyr ile Âmid'e geldiğini ve Şerefüddevle'yi serbest bırakınca İbn Cüheyr'in bunu Sultan'a haber vermesinden korkarak, Sultan'ın hizmetinden ayrılmış ve Tâcüddevle Tutuş'a iltihak etmişti. Tutuş da ona Kudüs'ü ikta etti ve Artuk bu savaşa onun saflarında katıldı. Savaştan güzel bir imtihan verdi; Arapları savaşa teşvik etti; böylece de Süleyman'ın adamları bozuldu. Süleyman kendisi merkezde sabırla savaştı, adamlarının mağlûp olup geri çekildiğini görünce de yanında bulunan bıçağı çekerek intihar etti. Başka bir rivayete göre savaş meydanında öldürülmüş ve Tutuş böylece askerlerine galip gelmiştir.

Geçen sene safer ayında (haziran 1085) Süleyman b. Kutalmış, Şerefüddevle'nin cesedini bir katır sırtında ve bir elbiseyle kefenlenmiş vaziyette Haleb'e göndermiş ve halktan şehri kendine teslim etmesini istemişti.

Bu sene safer ayında (haziran 1086) ise Tutuş, Süleyman'ın cesedini bir elbise içinde Haleb'e gönderdi ve şehrin teslimini istedi. İbnü'l-Hutaytî durumu Sultan'a yazacağını ve ondan gelecek emre göre hareket edeceğini bildirdi, bunun üzerine Tutuş şehri muhasara etti ve kuşatmayı sürdürerek halkı sıkıştırdı.

İbnü'l-Hutaytî, her bir burcunu muhafaza etmek üzere şehri ileri gelenlere teslim etmiş, bu arada burçlardan birini de İbnü'r-Ra'vî adıyla tanınan birine vermişti, ancak daha sonra ağır sözler söyleyerek onu kendinden soğuttu. Bu adam çok kuvvetli biriydi. Halkın içinde bulunduğu zor şartları gördü ve durum kendisini Tutuş'a haber gönderip O'nu şehri teslim almak üzere çağırmağa sevk etti. Daha sonra aralarında tespit edecekleri bir gece adamlarını iplerle surların üzerine çekmek için anlaştılar. Tutuş sözleştikleri gece oraya gelerek adamlarını ipler ve merdivenlerle surların üzerine çıkardı ve böylece şehre hakim oldu. İbnü'l-Hutaytî, Emîr Artuk'a sığındı, o da Tutuş'tan İbnü'l-Hutaytî'nin bağışlanmasını rica etti. Kaleye gelince, burada Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'in amcasının oğlu Sâlim b. Mâlik b. Bedrân vardı. Tutuş kaleyi on yedi gün kuşattı, sonra kardeşi Sultan Melikşah'ın öncü birliklerinin geldiğini haber alınca oradan ayrıldı.

Sultan'ın Haleb ve Diğer Bazı Yerleri Zaptı

Tâcüddevle Tutuş'tan korkan İbnü'l-Hutaytî, Sultan Melikşah'a haber gönderip Haleb'i kendisine teslim etmek üzere davet etti, bunun üzerine Sultan Melikşah cemaziyülâhir ayında (eylül-ekim 1086) Isfahân'dan yola çıktı. Öncü birliklerinin başına Emir Porsuk, Bozan ve diğer emirleri getirdikten sonra yolunu Musul'a çevirdi ve recep ayında (ekim-kasım 1086) oraya ulaştı. Daha sonra buradan ayrılıp Harrân'a vardı ve bunun üzerine İbn Şâtır şehri Sultan'a teslim etti, Sultan da Harrân'ı Muhammed b. Şerefüddevle'ye ikta etti ve oradan Urfa üzerine yürüdü. Urfa bu sırada Rumlar'ın elindeydi. Şehri kuşatıp ele geçirdi. Rumlar burayı daha önce geçtiği gibi İbn Utayr'dan satın almışlardı. Sultan Urfa'dan Ca'ber kalesine gitti; bir gün bir gece muhasara ettikleten sonra burayı da aldı. Burada bulunan Kuşeyroğullarını öldürdü ve Ca'ber'i sahibinden aldı. Ca'ber hakimi âmâ ve yaşlı bir zat idi .İki oğlu vardı; bunlar büyük işkencelere maruz kaldılar, çünkü Kuşeyroğulları yol kesiyorlar, sonra da Ca'ber'e sığınıyorlardı.

Sultan daha sonra Fırat'ı geçip Haleb'e gitti. Yolda Menbic şehrini zapt etti. Haleb'e yaklaşınca kardeşi Tutuş oradan ayrıldı. Daha önce an-

lattığımız gibi, Tutuş şehre hakim olmuştu. Tutuş, Emîr Artuk ile beraber Haleb'den ayrılıp çöllere çekildi. Artuk, Tutuş'a Sultan'ın askerlerine baskın düzenlemeyi tavsiye ederek: «Sultanın askerleri de hayvanları da çok yorgun bir halde geldi; karşı koyacak güçleri yoktur.» dedi. Şayet Tutuş sultan'ın askerlerine saldırsaydı hiç şüphesiz galip gelirdi.

Bunun üzerine Tutuş :

«Ben gölgesine sığındığım kardeşimin şeref ve itibarını sarsmak istemem. Böyle bir hareket her şeyden önce beni küçük düşürür ve zayıflatır." cevabını verdi ve Dımaşk'a gitti.

Sultan Melikşah Haleb'e varıp şehri teslim aldı. Sâlim b. Mâlik de Ca'ber kalesinin kendisine verilmesine karşılık Haleb kalesini Sultan'a teslim etti.

Sâlim önce kaleyi teslim etmek istememişti, bunun üzerine Sultan bütün askerlerin aynı anda kaleye ok atmalarını emretti. Askerlerin attığı okların çokluğundan dolayı neredeyse güneş görünmez oldu. Sonunda Sultan Ca'ber kalesini vermek üzere onu razı etti ve o da kaleyi teslim etti. Sultan sonra Ca'ber kalesini Sâlim'e teslim etti. Ca'ber kalesi, inşaallah ileride anlatacağımız gibi ,Nûreddin Mahmûd b. Zengî tarafından alınıncaya kadar Sâlih ve evlâdının elinde kaldı.

Şeyzer hakimi Emîr Nasr b. Ali b. Munkız el-Kinânî de Sultan'a haber gönderip itaat arz etti. Lâzıkıyye, Kefertâb ve Efâmiye'yi Sultan Melikşah'a teslim etti. Sultan barış yapmayı kabul edip üzerine yürümekten vaz geçti ve Şeyzer'i ona bıraktı.

Sultan Melikşah Haleb'e hâkim olunca burayı Kasîmüddevle Aksungur'a verdi. O da Haleb'i tamir etti ve halka çok iyi davrandı.

İbnü'l-Hutaytî'ye gelince, o Sultan ile Nizâmülmülk'ün kendisine iyilik ve yardımda bulunacağına inanıyordu; çünkü onları bizzat kendisi çağırmıştı. Sultan şehre hakim olunca ahali kendisinden İbnü'l-Hutaytî'yi affetmesini istedi, Sultan da affetti ve yanına çağırıp Diyarbekir'e gönderdi. İbnü'l-Hutaytî burada çok fakir düştü ve bir parça ekmeğe muhtaç bir halde öldü. Oğlu da Antakya'da öldürüldü. Franklar Antakya'yı işgal ettiğinde onu öldürdüler.

Bahâüddevle Mansûr b. Mezyed'in Ölümü ve Yerine Oğlu Sadaka'nın Geçmesi

Hille, en-Nil ve civarındaki diğer yerlerin hakimi olan Bahâüddevle Ebû Kâmil Mansûr b. Dübeys b. Ali b. Mezyed el-Esedî bu sene rebiyülev-

vel ayında (haziran-temmuz 1086) öldü. Nizâmülmülk onun ölüm haberini alınca: «Ulema sınıfının en büyüğü öldü.» demiştir. Faziletli bir insandı. Ali b. Burhân'dan Kur'an okumuş ve üstün zekâsıyla ondan öğrendiklerinde emsalini geride bırakmıştır. Güzel şiirleri vardır.

Bahâüddevle ölünce Halife, Alevîlerin nakîbi Ebû'l-Ganâim'i oğlu Seyfüddevle Sadaka'ya gönderip baş sağlığı diledi .Seyfüddevle daha sonra Sultan Melikşah'ın yanına gitti, Su'tan onu hil'at verdi ve babasına ait yerlere onu vali tayin etti. Şairler Bahâüddevle için bir çok mersiyeler yazdılar.

Endülüs'te ez-Zellâka Savaşı ve Frankların Bozguna Uğratılması

Frank kralının Tuleytula'yı işgal ettiğini el-Mu'temid b. Abbâd'ın Kral Alfonso'nun elçisine yaptıklarını ve el-Mu'temid'in İşbîliyye'ye döndüğünü yukarıda anlatmıştık. el-Mu'temid İşbîliyye'ye dönünce Kurtuba ileri gelenleri Müslümanların zaaf içinde olduklarını ve bazı hükümdarların birbirlerine karşı Franklardan yardım istediğini anladılar. Bir araya gelip: "Endülüs'e Franklar hâkim oldu, Müslümanların elinde pek az yer kaldı; vaziyet bu şekilde devam ederse ülke eskiden olduğu gibi yine Hristiyan olacak." dediler.

Daha sonra Kadı Abdullah b. Muhammed b. Edhem'in yanına giderek ona: «Müslümanların içinde bulundukları zillet ve aşağılığı, baştan cizye alırlarken şimdi cizye ödediklerini görmüyor musun? Biz bir çare düşündük, onu sana arz edeceğiz.» dediler. Kadı: «Ne düşündünüz?» diye sorunca İfrîkıyye'deki Araplar'a mektup yazıp onlara mal vaadinde bulunalım. Şayet gelirlerse mallarımızı onlarla paylaşalım ve onlarla beraber Allah yolunda cihad edelim.» dediler. Kadı da: «Araplar gelir de İfrîkıyye'de yaptıkları gibi burada da ülkemizi tahrip ederler ve Frankları bırakıp size girişirler diye korkar, endişe ederim? Halbuki Murabıtlar onlardan daha yakındırlar.» dedi.

Bunun üzerine onlar da: «Öyleyse Emîrü'l-Müslimîn'e mektup yaz ve onları yanımıza gelmeğe ve bazı kumandanlarını bize göndermeğe teşvik et.» dediler.

Onlar buna karar verdikleri sırada el-Mu'temid b. Abbâd yanlarına geldi. Kadı İbn Edhem ona ne yapmak istediklerini anlattı. İbn Abbâd da O'na: «Sen bu meselede benim elçim ol. »dedi, fakat Kadı kabul etmedi; çünkü kendini itham altında bırakmak istemedi. el-Mu'temid ısrar edin-

ce, Kadı, Emîru'l-Müslimîn Yûsuf b. Taşfîn'in yanına gidip mektubu ona verdi ve Müslümanların Kral Alfonso'dan dolayı nasıl bir korku içinde yaşadıklarını anlattı.

Emîru'l-Müslimin o sırada Sebte'de bulunuyordu. Mektubu alır almaz askerlerinin derhal Endülüs'e geçmelerini emretti, geride kalan aslerini çağırmak üzere de Merâkeş'e haber gönderdi. Bunun üzerine onlar da birbirlerini takiben gelmeğe başladılar. Askerlerin hepsi toplanınca denizi geçip Endülüs'e gitti ve İşbîliyye'de el-Mu'temid b. Abbâd'a katıldı. el-Mu'temid de aynı şekilde askerlerini toplamıştı. Kurtuba'dan büyük bir ordu çıktı. Endülüs'ün muhtelif şehirlerinden gelen gönüllüler de ona katıldılar.

Kral Alfonso bunu haber alınca, süvarilerini toplayıp Tuleytula'dan yola çıktı. Emirü'l-Müslimîn'e bir mektup yazdı. Mektubu Müslüman ediplerden biri yazmıştı. Kral mektubunda çok ağır sözler sarfediyor, yanında bulunan askerlerin sayısından, kuvvetinden, silâh ve teçhizatından bahsediyordu. Kâtip mektupta yazdığı şeylerde çok ileri gidiyordu. Bunun üzerine Emirü'l-Müslimîn de Ebû Bekr b. el-Kusayra'ya bu mektuba bir cevap yazmasını emretti. Ebû Bekr çok fakir bir kâtip idi. Güzel bir mektup yazdı. Mektubu okuyunca, Emîru'l-Müslimin: «Bu uzun bir mektup, Alfonso'nun mektubunu getir ve arkasına yaz ki, ona bir kapak olsun.» dedi.

Mektup Kral'ın eline geri dönünce, çok korktu; azimli, ileri görüşlü ve akıllı bir adama çattığını anladı, bu yüzden hazırlıklarını daha da artırdı. Rüyasında kendisini bir fil üzerinde gördü; önünde de küçük bir davul vardı ve içine üflüyordu. Rüyasını papazlara anlattı, fakat yorumlayamadılar; bunun üzerine rüya tabirinden anlayan bir Müslümanı getirdiler, kral rüyasını ona da anlattı .Müslüman rüyayı tabir etmek istemedi ve affını talep etti, fakat kral kabul etmedi; bunun üzerine, müslüman şahıs: «Bu rüyanın tabiri Allah'ın kitabında vardır. Allah Taâlâ: **«Görmedin mi, Rabbin fil sahiplerine neler yaptı?»** (Fil sûresi, 105/1) ve **«Sur'a üfürüldüğü gün, kâfirler için çok çetin bir gündür. Onlar için kolay değildir.»** (Müddessir sûresi, 74/8-10) buyuruyor. Topladığın bu ordu helâk olacaktır.» dedi.

Kral, ordusu toplanınca onların çokluğunu görüp hoşuna gitti ve Müslüman rüya tabircisini çağırtıp: «Kitabınızın sahibi, Muhammed'in tanrısı böyle bir orduyu mu mahvetti.?» diye sordu. Bunun üzerine Müslüman tabirci oradan uzaklaştı ve bazı Müslümanlara: «Bu kral ile yanındakilerin hepsi helâk olacaktır.» dedi ve Resûlullah (s.a.v.)'in bir hadis-i şerifini, insanın helâk olmasına sebep olan üç şeyi zikretti ve bunlardan biri de: «İnsanın kendini beğenmesidir.» dedi.

Emîru'l-Müslimîn ve el-Mu'temid b. Abbâd sefere çıkıp Batalyevs'e bağlı "ez-Zellaka" denilen yere kadar geldiler. Kral Alfonso da gelip onlara on sekiz mil mesafedeki bir yere karargâh kurdu. Emîru'l-Müslimîn'e: «Ne de olsa İbn Abbâd o kadar samimî değildir ve senin uğrunda canını feda etmez.» denildi; bunun üzerine Emîru'l-Müslimîn ona haber gönderip öncü birlikleri arasında bulunmasını emretti, o da bu emre uydu ve yola koyuldu. Alfonso karargâhını ve çadırlarını dağın eteklerine kurmuştu. el-Mu'temid de yine bir başka dağın eteklerinde karargâh kurmuştu ve birbirlerine görebiliyorlardı. Bu arada Emîru'l-Müslimîn, el-Mu'temid'in bulunduğu dağın arkasına indi. Kral Alfonso karşıda gördüğünden başka Müslüman ordusu olmadığını zannediyordu.

Franklar elli bin kişiydiler ve galip geleceklerine kesin gözüyle bakıyorlardı. Alfonso, el-Mu'temid'e haber gönderip savaşın başlayacağı ve üzerine saldıracağı günü sordu. el-Mu'temid: «Yarın cumadır, ondan sonra da pazar, Savaş pazartesi başlasın. Biz yorgun bir halde geldik.» dedi. Mesele böylece kararlaştırıldı, fakat Kral sözünde durmadı ve cuma günü erken saatlerde ordusuyla el-Mu'temid'in kuvvetlerine hainice saldırdı, çünkü o Müslüman ordusunun sadece gördüğü karargâhtakilerden ibaret olduğunu zannediyordu. Aralarında savaş başladı. Müslümanlar sabırla karşı koydular, fakat neredeyse mağlûp olacaklardı.

el-Mu'temid, Emîru'l-Müslîmine haber gönderip Frankların savaşmak üzere geldiklerini bildirdi ve: «Beni Frank karargâhına doğru götürünüz.» dedi. Emîru'l-Müslimîn de derhal o tarafa yürüdü. el-Mu'temid ve Franklar savaşırken Emîru'l-Müslimîn Frank çadırlarına saldırıp yağmaladı ve çadırlardaki Frankları öldürdü. Franklar bunu görünce bozulup geri çekilmekten başka çare bulamadılar. Müslümanlar onları kılıçtan geçirdiler. el-Mu'temid sonra onları takip etti, Emîru'l-Müslimîn de önlerine çıkıp kılıçtan geçirdi; öyle ki, Franklardan kurtulan olmadı. Kral Alfonso ise az sayıdaki bir grupla kaçıp kurtuldu. Müslümanlar öldürülen Frankların başlarından bir çok tepecikler yaptılar. Leşleri kokuncaya kadar bunların üzerinde ezan okudular, kokunca da yaktılar.

Bu hadise 479 yılı Ramazan ayının ilk on günü içinde (10-19 Aralık 1086) bir cuma günü vukubuldu. el-Mu'temid de yüzünün bir kaç yerinden yara aldı. Bu gün onun nasıl cesur bir insan olduğu ortaya çıktı. Üç yüz Frank süvarisinden başka ülkesine sağ olarak dönen olmadı. Müslümanlar Franklara ait ne kadar mal, silâh, hayvan vs. varsa hepsini ganimet aldılar.

İbn Abbâd İşbîliyye'ye, Emîru'l-Müslimîn de el-Cezîretu'l-Hadra (Yeşil Ada)'ya döndü, daha sonra Sebte'ye geçti, oradan da Merâkeş'e gitti. 480 (1087-1088) yılına kadar kaldıktan sonra Endülüs'e döndü. el-Mu'te-

mid b. Abbâd ile Gırnata hakimi Abdullah b. Bulukkîn es-Sanhâcî de askerlerin başında onunla birlikte geldiler, Lît kalesine kadar gelip orada konakladılar. Bu kale Frankların elinde olup çok müstahkem bir kaleydi. Şiddetle muhasara etmelerine rağmen onu ele geçiremediler ve bir müddet sonra oradan ayrıldılar. Geçen yıl başlarına gelen felâketi bildikleri için Franklardan hiç kimse Müslümanların karşısına çıkmadı.

İbn Abbâd İşbîliyye'ye Emîru'l-Müslümîn de Gırnata'ya döndü. Yolu Gırnata'dan geçiyordu. Abdullah b. Bulukkîn de yanındaydı. Emîru'l-Müslimîn ona hainlik edip Gırnata'yı elinden aldı ve onu oradan uzaklaştırdı. Saraylarında o kadar çok mal, zahire (silâh, erzak vs.) buldu ki, ondan önceki hiç bir Endülüs hükümdarı bu kadar mala sahip olmamıştır. Bulduğu şeyler arasında üzerinde dört yüz mücevher bulunan bir tesbih vardı ki, her bir mücevher yüz dinar değerindeydi. Diğer mücevheratın onun için büyük bir değeri yoktu. Bunlardan başka elbiseler, silâh ve teçhizat vs. ele geçirdi. Sonra Bulukkîn'in iki oğlu Abdullah ile kardeşi Temîm'i yanına alıp Merakeş'e götürdü. Gırnata Emîru'l-Müslimîn'in Endülüs'te ele geçirdiği ilk şehirdi.

Sanhâce kabilesinin Endülüs'e giriş ve bir kısmının el-Muizz'in yanına İfrîkıyye'ye dönüş sebebini daha önce anlatmıştık. Onlardan Endülüs'te kalanların sonuncusu bu Abdullah idi. Şehri elinden alındı ve Udve'ye hareket etti.

Emîru'l-Müslimîn Merâkeş'e dönünce, es-Sûs, Varağa ve Mehdî kalesindeki halk gibi daha önce kendisine itaat etmeyenler de ona bağlandılar. Endülüs âlimleri: «Emîru'l-Müslimîn Halife adına hutbe okutmadıkça ve Endülüs'e hakimiyetini tasdik eden bir menşûr almadıkça kendisine itaat etmek gerekmez.» dediler. Bunun üzerine o da Bağdâd'daki Abbâsî halifesi el-Muktedî Biemrillâh'a elçi gönderdi. Halife ona hil'atler, bayraklar ve hakimiyet menşûru gönderdiği gibi "Emîru'l-Müslimîn" ve "Nâsıruddîn" lakablarını da verdi.

Sultan'ın Bağdâd'a Girişi

Sultan Melikşah Haleb'i ve Suriye'deki değer şehirlerle el-Cezîre'yi aldıktan sonra bu sene Zilhicce ayında (mart 1087) Bağdâd'a girdi. Bu Sultan'ın Bağdâd'a ilk gelişiydi. Hükümet konağına indi. Ertesi gün el-Halbe'ye gitti, çevgen ve top aynadı. Halife'ye pek çok hediyeler gönderdi, Halife de bunları kabul etti. Ertesi gün de Nizâmülmülk Halife'ye bir çok hediye gönderdi, Halife bunları da kabul etti. Sultan ile Nizâmülmülk,

Mûsâ b. Ca'fer'in türbesiyle, Ma'rûf'un, Ebû Hanife'nin ve Ahmed b. Hanbel'in kabirleriyle diğer belli başlı kabirleri ziyaret ettiler. Bu ziyaret dolayısıyla İbn Zikreveyh el-Vâsıtî yazdığı bir kasidede Nizâmülmülk'ü övdü.

Nizâmülmülk bir gece hilafet sarayına çağırıldı. O da küçük bir gemiye binip gitti ve aynı gece geri döndü. Daha sonra Sultan Melikşah ile Nizâmülmülk çölde avlanmağa çıktılar, bu arada Emîru'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib ile Hz. Hüseyn'in türbelerini ziyaret ettiler. Sultan çöle girip ceylan vs. gibi bir çok hayvanı avladı ve es-Sübî'î de boynuzlardan bir menare (işaret kulesi) yapılmasını emretti. Sultan daha sonra Bağdâd'a dönerek Halife'nin huzuruna girdi, Halife de ona Sultanlara mahsus hil'atler (el-hilâu's-Sultâniyye) verdi.

Sultan halifenin huzurundan çıkınca Nizâmülmülk ayakta durup emirleri teker teker halifeye takdim etti ve takdim sırasında her bir emîr için: «Bu kulunuz falan oğlu falandır, iktaları şuralardır, askerlerinin sayısı da şudur.» diyordu. Son emîre kadar hepsini aynı şekilde takdim etti. Halife daha sonra ülkenin ve halkın (ibâd) idaresini Sultan'a tefviz etti ve adaletle hükmetmesini emretti. Sultan halifenin elini öpmek istedi, ancak Halife kabul etmedi. Bu defa yüzüğünü öpmek istedi; bunun üzerine Halife yüzüğünü Sultan'a verdi, o da öptü ve gözüne sürdü. Halife daha sonra dönmesini emretti, Sultan da döndü.

Halife aynı şekilde Nizâmülmülk'e de hil'atler verdi. Nizâmülmülk, Nizâmiye Medresesi'ne girdi ve kütüphanede otururak kitapları mütalaa etti. Halk medresede bazı hadisleri ondan sema yoluyla aldı, bu arada Nizâmülmülk onlara bazı hadisleri de okuyarak yazdırdı. Sultan 480 yılı safer ayına (8 Mayıs 1087) kadar Bağdâd'da kaldı ve daha sonra Isfahân'a gitti.

Çeşitli Olaylar

Bu sene muharrem ayında (nisan-mayıs 1086) Kerh ile Bâbu'l-Basra halkı arasında olaylar çıktı ve bir çok kişi öldürüldü. Öldürülenler arasında katip ve kadı Ebû'l-Hasan b. Kadı Ebû'l-Hüseyn b. el-Garîk el-Hâşimî de vardı. Kadı Ebû'l-Hasan atılan bir ok sonucu öldü. Ölümü üzerine oğlu Şerîf Ebû Temmâm hatiplik görevini üstlendi. Amîd Kemâlülmülk ed-Dihistânî Bağdâd'daydı. Süvari ve piyadeleriyle el-Kantaratü'l-atîka (Eski Köprü)'ya gidip Kerhlilere yardım etti. Daha sonra şevval ayında (ocak 1087) aralarında ikinci bir karışıklık çıktı. Hacılar Kerhlilere karşı Bâbu'l-

Basra halkına yardım ettiler ve Kerhliler mağlûp oldu. Halk Derbu'l-Lu'lu' (İnci geçidi)'e kadar geldi. Kerh ahalisi neredeyse mahvolacaktı. Bunun üzerine Ebû'l-Hasan b. Bergûs el-Alevî' Sünnî muhafız kuvvetleri kumandanına giderek affedilmelerini istedi, o da onların peşini bıraktı ve halkı uzaklaştırdı.

19 haziran tarihinde Dicle'nin suları kabardı. Bağdâd'a iki gün yağmur yağdı. Bu sene rebiyülevvel ayında (haziran-temmuz 1086) Amîd Kemâlülmülk, Enbâr'a adam gönderip burayı Ukayloğullarından teslim aldı; böylece Enbâr Ukaylîler'in elinden çıktı.

Saray Camii (Câmiu'l-Kasr)'nin minaresi bu sene ribeyülâhir ayında (temmuz-ağustos 1086) tamamlandı ve üzerinde ezan okundu.

Şerîf Ebû'l-Kâsım Ali b. Ebû Ya'lâ el-Hasenî ed-Debûsî bu sene cemaziyülevvel ayında (ağustos-eylül 1086) Bağdad'a geldi. Öyle muazzam bir alayla ve debdebe içinde geldi ki, benzeri hiç bir fakîh için yapılmamıştır. Ebû Sa'd el-Mütevellî'den sonra Nizâmiye müderrisliğine tayin edildi.

Sultan bu sene Tarik-i Horasân'daki Nehr-i Burzâ'nın halifenin vekillerinin iktâlarına ilave edilmesini emretti, ayrıca Bağdâd piyasasından on bin dinar daha verilmesini emretti.

Sultan Melikşah bu sene, Muhammed b. Şerefüddevle Müslim'e Rahbe ve çevresiyle, Harrân, Serûc, Rakka ve Hâbûr'u ikta etti. Kız kardeşi Züleyha Hatun ile de evlendirdi. Muhammed b. Şerefüddevle, Harrân hariç bu şehirlerin hepsini teslim aldı. Muhammed b. eş-Şâtır burayı teslim etmek istemedi. Sultan Suriye'ye varınca İbn Şâtır Harrân'dan indi, Sultan da burayı Muhammed b. Şerefüddevle'ye teslim etti.

Bu sene Bağdâd'a iki yıldırım düştü. Birisi iki sütunu devirdi. Sandıklardaki pamuğu yaktı, fakat sandıklar yanmadı. İkincisi ise bir adamın ölümüne sebep oldu.

Yine bu sene Irak, el-Cezîre ve Suriye ile pek çok ülkede depremler oldu. Halk evlerini terk edip çöllere çekildi, depremler sona erince evlerine geri döndüler.

Fahrüddevle b. Cüheyr bu sene Diyarbekir valiliğinden azledildi. Sultan, Diyarbekir'i Amîd Ebû Ali el-Belhî'ye teslim ve onu buraya âmil tayin etti.

Bu sene Haremeyn-i Şerifeyn'de hutbelerden Fâtımî halifesinin adı kaldırılıp Abbâsî halifesi el-Muktedî Biemrillâh'ın adı zikredildi.

Sultan bu sene Irak'ta tüccarlardan alınan vergi (mükûs) ile transit geçiş (ictiyazat) vergisini kaldırdı.

İfrikıyye hükümdarı Temîm b. el-Muizz b. Bâdis bu sene Kâbis ve Sefâkus (Sfax) şehirlerini aynı anda muhasara etti, her ikisi üzerine de asker sevk etti.

Nahiv alimi ve kurra Ebû'l-Hasan b. Faddâl el-Mücâşiî bu sene rebiyülevvel ayında öldü.

Nisâbûrlu Sûfî, Şeyhu'ş-şüyûh Ebû Sa'd bu sene rebiyülâhir ayında öldü. Nehru'l-Muallâ'daki ribatın yapılmasını deruhde etti ve ribatın vakıflarını da yaptı. Bu gün bu ribat "Şeyhu'ş-şüyûh ribâtı' 'diye anılır. Ayrıca Nizâmiye Medresesinin vakıflarını da yaptı. Gayretli ve çalışkan bir insandı. Kendisine sığınanları çok müdafaa ederdi. Marûf-u Kerhî'nin türbesini de yangından sonra yeniden yaptı. Sultanın katında itibarı yüksekti. Onun hakkında: «Ebû Sa'din başını sûfî elbisesi (murakkaa)'nden çıkaran Allah'a hamdederiz. Eğer onu bir kaftandan çıkarmış olsaydı mutlaka helâk olurduk.» denilirdi.

Ebû Ali Muhammed b. Ahmed aş-Şîrî el-Basrî de bu sene öldü. Hayır sever bir insandı. Kur'ân'ı hıfz etmişti. Çok zengindi. Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin **Sünen**'ini **(Sünen-i Ebû Dâvud)** Ebû Ömer el-Hâşimî'den rivayet edenlerin sonuncusudur.

Hâşimîlerin nakîbi Şerif Ebû Nasr ez-Zeynebî el-Abbâsî de bu sene vefat etti. Âlî isnâd sahibi meşhur bir muhaddistir.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSENİNCİ (M. 1087-1088) YILI OLAYLARI

Sultan'ın Kızının Halife'nin Sarayına Götürülmesi

Sultan Melikşah'ın kızının çeyizi bu sene muharrem ayında (nisan 1087) yüz otuz deve ve yetmiş dört katır sırtında hilafet sarayı (Dâru'l-hilâfe)na nakledildi. Develerin üzerine Rûm ipeği (dibâc-ı Rûmî), katırların üzerine ise çeşitli mülkî ipek (dibac-ı mülkî)'ler örtülmüştü. Boyunlarında altın ve gümüşten çanlar ve gerdanlıklar vardı. Yüklerinin çoğu altın ve gümüştendi. Develerin üzerinde üç tane mahfe vardı. Katırlardan altısının üzerinde on iki sandık vardı ki, bunların içindeki ziynet eşyası, elbise ve mücevherata paha biçilemezdi. Katırların önünde takımları çeşit çeşit mücevherat ile süslenmiş, altın eğerli otuz üç iyi cins at ve üzerinde pek çokçok altın bulunan büyük bir beşik vardı.

Çeyizin önünde, Sa'düddevle Gevherâyin, Emîr Porsuk ve diğer bazı emîrler vardı. Nehr-i Muallâ halkı kâfirlerin üzerine altın ve elbiseler saçtılar. Sultan Melikşah bu sırada avlanmak için Bağdâd'dan ayrılmıştı. Daha sonra Halife vezir Ebû Şücâ'ı Sultan'ın karısı Terken Hatun'un yanına gönderdi. Vezirin önünde üç yüz alay feneri (mevkibiyye) ve bir o kadar da meş'ale vardı. Harem'deki bütün odalarda bir, iki veya daha çok sayıda mum yanmaktaydı.

Halife hâdim-i hâssı Zafer ile birlikte güzellikte benzeri görülmemiş bir mahfe gönderdi. Vezir Ebû Şücâ', Terken Hatun'a: «Başkanımız önderimiz Emîru'l-Muminîn diyor ki: «Allah emanetleri ehline teslim etmeniği emrediyor» dedi ve emanetin saraya nakledilmesini istediğini söyledi. Terken Hatun da baş üstüne deyip bu isteği kabul etti. Nizâmülmülk ile Selçuklu Devleti'nin ileri gelen simaları da bu merasime iştirak ettiler. Her birinin yanında çok sayıda şamdan ve meşaleler vardı. Büyük emîrlere va-

rıncaya kadar her sınıftan emîrlerin karıları da ayrı ayrı gruplar halinde debdebe ve ihtişam içerisinde bu törene katıldılar. Bunların önlerinde de süvarilerin taşıdığı alay fenerleri ve meş'aleler vardı.

Daha sonra Sultan'ın kızı Hatun üzeri örtülü ve çok sayıda altın ve mücevherle süslenmiş bir mahfe içinde geldi. Mahfenin etrafını göz kamaştırıcı bineklere binmiş olan iki yüz Türk cariyesi kuşatmıştı. Gelin Hatun böyle bir alayla hilafet sarayına gitti. Bu gece Bağdâd'da benzeri görülmemiş, dillere destan bir geceydi.

Ertesi gün Halife, tertip edilmesini istediği ziyafete Sultanın emîrlerini çağırdı. Anlatıldığına göre, bu ziyafette kırk bin batman şeker harcandı. Halife ziyafete katılan bütün emîrlere ve ordu içinde mevki ve itibarı olan (namlı) diğer subaylara hil'at giydirdi, ayrıca Sultan Melikşah'ın karısı Terken Hatun'a ve diğer bütün hatunlara da hil'atler gönderdi. Sultan ancak bundan sonra avdan döndü.

Çeşitli Olaylar

Sultan Melikşah'ın Terken Hatun'dan bir oğlu oldu, adını Mahmûd koydular. Sultan Melikşah'tan sonra ülkede adına hutbe okunan oğlu budur.

Sultan Melikşah bu sene Haleb şehri ve kalesini memlûkü Aksungur'a verdi ve onu buraya vali tayin etti. Aksunsur Haleb'de güzel ve adil bir yönetim tesis etti. Sultan Melikşah'ın dadısının kocasıydı, Sultan'ı o kadın büyütmüş ve terbiye etmişti. 484 (1091) yılında Haleb'de öldü.

Bu sene Sultan Melikşah'ın posta memuru (muvezzi, sâî) Fazlı ile Emîr Kumac'ın postacısı Mer'ûşî yarıştılar. Sultan'ın postacısı Mer'ûşî'yi geçti. Fazlı ile Mer'ûşî'den daha önce Muizzüddevle b. Büveyh zamanında bahsedilmişti.

Sultan Melikşah oğlu Ebû Şücâ' Ahmed'i bu yıl içinde veliaht tayin etti ve ona "Melikülmülûk", "Adududdevle", "Tâcülmille" ve "Uddetu emiri'l-Mü'minin" lakaplarını verdi. Sultan Bağdâd'dan ayrıldıktan sonra Halife'ye haber gönderip Bağdâd'da veliaht olarak adına hutbe okunmasını istedi. Şaban ayında (kasım 1087) veliaht Ahmed adına hutbe okundu, hatiplerin üzerine altın saçıldı.

Sa'düddevle Gevherâyin bu sene şaban ayında (kasım 1087) Batîha hakimi Mühezzibüddevle b. Ebû'l-Cebr ile savaşmak için Vâsıt'a gitti. Bağdâd'dan ayrılır ayrılmaz karışıklıklar arttı.

Bu sene zilkade ayında Halife'nin, Sultan'ın kızından bir oğlu oldu. Adını "Ca'fer", künyesini "Ebû'l-Fazl" koydu. Bu münasebetle Bağdâd süslendi.

Irak amîdi olan Kemâlülmülk Ebû'l-Feth ed-Dihistânî bu sene Hît şehrini istilâ etti. Şehri sulh yoluyla aldıktan sonra zilkade ayında (ocak şubat 1088) oradan ayrıldı.

Yine bu sene Kerh ahalisiyle diğer mahallelerin halkı arasında olaylar çıktı ve pek çok kişi öldürüldü.

Bu sene tam güneş tutulması oldu.

Hacc emîri, Emîr Ebû Mansûr Kutluğ bu sene öldü. On iki yıl hacc emîrliği yaptı. Araplarla arasında pek çok olay cereyan etmiştir. Araplar ondan korkarlardı. Emîr Kutluğ ölünce Nizâmülmülk: «Bu gün bin kişi öldü.» demiştir. Ondan sonra Necmüddevle Humârtekin hacc emîri oldu.

Sâveli İsmâil b. Abdullah b. Mûsâ b. Sa'd Ebû'l-Kâsım da bu sene cemaziyülevvel ayında öldü. Ebû Saîd es-Sayrafî ve diğerlerinden pek çok hadis dinledi. Halk da ondan hadis rivayet etti. Sika (güvenilir) bir râvî idi.

Edip ve Şâir Tâhir b. el-Hüseyn Ebû'l-Vefâ el-Bendenîcî el-Hemedânî de bu sene öldü. Dünyevî maksatla medhiye yazmazdı. Nizâmülmülk'ü iki kasideyle övmüştür. Kasidelerden her biri kırk beyti aşkındır. Birinde hiç nokta yoktu, ikincisinde ise bütün harfler noktalıydı.

«Bintu'l-Akra'» adıyla tanınan kâtibe Ali el-Müeddeb'in kızı Fâtıma bu sene öldü. İbnü'l-Bevvâb'ın yolunda en güzel yazı yazanlardan biriydi. Kendisi başkalarından semâ yoluyla hadis aldığı gibi başkaları da ondan hadis öğrenip nakletmişlerdi.

Tarihçi Garsu'n-ni'me Ebû'l-Hasan Muhammed b. es-Sâbî bu sene zilkade ayında öldü. Pek çok malı çıktı. Adına iyilik yapıldı ve sadaka olarak verildi.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN BİRİNCİ (M. 1088-1089) YILI OLAYLARI

Bağdâd'da Çıkan Olaylar

Bâbu'l-Basra halkı bu sene safer ayında (nisan-mayıs 1088) yeni bir köprünün inşaatına başladı. Altun ve gümüş kaplarda tuğla taşıdı. Önlerinde de şamatacılar vardı. Çeşitli mahallelerin halkı da onlara katıldı, ayrıca Babu'l-Ezc ahalisine mensup çok kalabalık bir kitle de yanlarında toplandı.

Tam bu sırada Gevherâyîn gemiyle yola çıktı. Adamları da Dicle kıyısında yürüyerek kendisini takip ediyorlardı. Bâbu'l-Ezc halkı, Dicle kenarında halka testiden su dağıtan bir kadının yanı başında durup her zaman yaptıkları gibi üzerine saldırdılar ve testileri kırmağa başladılar. Bir yandan da: «Su sebildir.» diye bağırıyorlardı. Kadın, Sa'düddevle Gevherâyîn'i görünce yardım istedi, o da onların kadının yanından uzaklaştırılmasını emretti. Türkler onları kırbaçladılar, bunun üzerine oradaki halk kılıçlarını çekip Sa'düddevle'nin hâcibi ve en yakın adamı olan Süleyman'ın atının yüzüne vurdular, Süleyman attan düştü. Gevherâyîn çok kızdığı için yaya olarak üzerlerine yürüdü. Bu sırada onlardan biri Gevherâyîn'e saldırdı ve mızrağının ucuyla onu yaralayıp balçığın içine attı; bunun üzerine de Gevherâyîn'in adamları halka hücum ederek çatışmağa girdiler. Gevherâyîn'i yaralayan adamı yakalamak için çok çalıştılarsa da ona yetişemediler. Sekiz kişiyi yakalayıp birini öldürdüler, üç kişinin de damarlarını kestiler. Bu arada Gevherâyîn'in kaftanını divana gönderdiler. Kaftanın üzerinde yara izi ve çamur vardı. Ahaliyi Bâbu'l-Ezc halkına karşı savaşa çağırdılar. Daha sonra Kerhliler Taku'l-Harrânî'nin kapısı önünde kendileri için başka bir tâk (kemer) yaptırdılar. Bâbu'l-Basra ahalisinin yaptıklarını aynen onlar da yaptılar.

Türkler'in Hilafet Sarayının Hareminden Çıkarılmaları

Halife bu sene rebiyülâhir ayında, Sultan'ın kızıyla (kendi karısı) beraber gelen Türklerin hilafet sarayının hareminden çıkartılmalarını emretti.

Sebebi şudur :

Türklerden biri hizmetçiden bir meyve almıştı. Fiyat hususunda münakaşaya girdiler; bu arada hizmetçi Türk'e küfretti, Türk de terazideki kilogramlık demiri alıp hizmetçinin kafasına vurdu ve yardı, bunun üzerine halk onun başına toplandı. Neredeyse halk ile Türkler arasında bir çatışma çıkacaktı. Bağırıp çağırdılar, ağır küfürler ettiler. Bu olay üzerine halife Türkler'in saraydan çıkarılmalarını emretti ve Türkler son yatsı vaktinde bir saat içinde ve çok fena bir şekilde saraydan çıkarıldılar.

Rumların Zevile Şehrini İşgal Etmeleri ve Daha Sonra Oradan Uzaklaşmaları

Rumlar bu sene İfrikıyye'de el-Mehdiyye yakınındaki Zevile şehrini işgal ettiler.

Sebebi şudur :

Şehrin hakimi Emîr Temîm b .el-Muizz b. Bâdis, Rum diyarına deniz yoluyla pek çok akınlar yaparak şehirlerini tahrip etmiş ve halk muhtelif yerlere dağılmıştı. Bu sebeple her taraftan gelip toplandılar el-Mehdiyye'ye karşı bir sefer düzenlemek maksadıyla gemiler yapmağa karar verdiler.

Franklardan Cenevizlilerle el-Bîşâniyyûn (?) da onlara katıldı. Dört yıl boyunca donanma inşa ettiler ve dört yüz parçalık donanmayla Kavsara adasında toplandılar. Kavsara halkının kuş kanadına bağlayıp gönderdikleri bir mektupla Frankların geldiğini, sayılarını ve adaya hakim olduklarını Temîm'e haber vermeleri üzerine Temîm, "el-Mehr" adıyla tanınan donanma kumandanı Osman b. Said'i onların adaya çıkmalarına mani olmak üzere göndermek istedi, fakat Abdullah b. Menkût adındaki bir kumandanı el-Mehr'e düşmanlığından dolayı ona mani oldu. Böylece Rumlar gelip karaya çıktılar ve her tarafı yağma ve tahrip ederek ateşe verdiler. Ayrıca Zevile'ye girip burayı da yağmaladılar. Temîm.in askerleri bu sırada ona isyan edenlerle savaşmak için uzaklarda bulunuyordu.

Daha sonra Temîm otuz bin dinar ödemek ve esirlerden aldığı şeylerin tamamına geri göndermek üzere Rumlarla anlaşma yaptı. Temîm basit gayeler uğrunda çok mal harcardı, büyük gayeler uğrunda neler harcayabilir, artık siz düşünün. Rivayete göre, Araplar "Kanata" adlı küçük bir kalesini istilâ edince onlara burayı geri almak amacıyla on iki bin dinar ödemiş ve sonra da burayı yıkmıştı; bunun üzerine kendisine: «Bu malı israf etmektir.» denilince de: «Bu durumda şereftir.» cevabını vermişti:

en-Nâsır b. Alenâs'ın Ölümü ve Yerine Oğlu el-Mansûr'un Geçmesi

en-Nâsır b. Alenâs b. Hammâd bu sene öldü ve yeri oğlu el-Mansûr geçti. Riyasette, ileri görüşlülük ve kararlılıkta babasının yolunu takip etti. Muhtelif hükümdarlar babasının ölümü dolayısıyla taziyelerini bildirmek ve hükümdarlığını tebrik etmek üzere el-Mansûr'a elçiler ve mektuplar gönderdiler. Bunlar arasında Yûsuf b. Taşfin ile Temîm b. el-Muizz de vardı.

Gazne Sultanı İbrâhim'in Ölümü ve Yerine Oğlu Mes'ûd'un Hükümdar Olması

Gazne Sultanı, el-Melikü'l-müeyyed İbrâhim b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Sebüktekin bu sene öldü. Adaletli, mücahid, cömert ve iyi bir hükümdardı. onun bize kadar ulaşan fethlerinden daha önce bahsetmiştik. Akıllı, sağ duyulu ve ileri görüşlüydü. İşte onun ileri görüşlülüğünü ifade eden bir örnek :

Selçuklu Sultanı Melikşah b. Alp Arslan askerlerini toplamış ve Gazne'yi ele geçirmek niyetiyle yola çıkarak Isfirâr'da konaklamıştı. Bunu duyan İbrâhim b. Mes'ûd, Sultan Melikşah'ın ileri gelen kumandanlarından müteşekkil cemaata hitaben bir mektup yazıp onlara teşekkür eder, aralarında Sultan Melikşah'ı ele geçirmek ve onları Melikşah'ın elinden kurtarmak üzere kararlaştırdıkları hususları gerçekleştirmek gayesiyle, Sultan'ı Gazne topraklarına yürümeğe teşvik için yaptıkları çalışmaları anlatır ve onlara ihsan ve bağışlar vaat eder, ayrıca mektubu götüren şahsa da av sırasında Sultan Melikşah'a saldırmasını emreder. Görevli zat bu emre uyup Melikşah'a saldırır ve yakalanıp Sultan'ın huzuruna getirilir. Sultan ondan kendisi hakkında açıklamada bulunmasını ister ve maksadını

sorar, fakat bu casus hiç bir şey söylemez; bunun üzerine de Sultan dövülmesine emreder. Casus dövülünce bin bir meşakkat ve zorluktan sonra mektubu Sultan'a verir, Sultan Melikşah da mektubu okuyunca kumandanlarından kuşkulanıp geri döner. Kumandanlarının kendisinden soğumalarından korktuğu için de onlara bu konuda hiç bir şey söylemez.

Her sene kendi eliyle bir mushaf yazar ve sadakalarla beraber Mekke'ye gönderirdi. İbrahîm şöyle derdi: «Eğer dedem Mahmûd'un ölümünden sonra babam Mes'ûd'un yerinde ben olsaydım ülkemizin en ufak kösesi bizden ayrılmazdı; fakat şimdi onların aldığı yerleri geri almaktan acizim, çünkü oraları muazzam ordulara ve geniş ülkelere sahip hükümdarlar istilâ etti.»

İbrâhim'in ölümü üzerine yerine oğlu Mes'ûd geçti. Lâkabı "Celâlüddîn" idi. Babası onu Sultan Melikşah'ın kızıyla evlendirmişti. Nizâmülmülk bu düğün ve gelinin damadın ülkesine gönderilmesi münasebetiyle hazineden yüz bin dinar çıkardı.

Çeşitli Olaylar

Halifenin veziri Ebû Şücâ' bu sene hacca gitti, yerine oğlu Rebîbüddevle Ebû Mansûr ile Nakîbu'-nukabâ Tarrâd b. Muhammed ez-Zeynebî'yi vekil bıraktı.

Sultan bu yıl içinde hacılardan alınan muhafızlık (himaye) ücretini kaldırdı.

Haleb emîri Aksungur bu sene askerlerini toplayıp Şeyzer kalesine yürüdü. Kaleyi ve hakimi İbn Munkız'ı muhasara etti; iyice sıkıştırdı ve varoşlarını yağmaladı. Daha sonra İbn Munkız ile anlaşıp Haleb'e geri döndü.

Ebû Bekr Ahmed b. Ebû Hâtim Abdü's-samed Ebû'l-Fazl el-Gavrecî el-Herevî ile Kadı Mahmûd b. Muhammed b. el-Kâsım Ebû Âmir el-Ezdî el- Mühellebî vefat ettiler. Her ikisi de **Câmiu't-Tirmizî**'yi Ebû Muhammed el-Cerrâhî'den rivayet etmişlerdir. Ebû'l-Feth el-Kürûhî de onlardan rivayet etmişti.

Şeyhü'l-İslâm Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Muhammed Ebû İsmâil el-Ensârî el-Herevî bu sene öldü. 396 (1004-1005) yılında doğmuştu. Mezhepler konusunda çok mutaassıptı.

Muhammed b. İshâk b. İbrâhim b. Muhalled el-Bâkırhî de bu sene öldü. Şaban ayında doğmuştu. Hadis ve rivayet ehlindendi.

el-Gâlib Billâh b. el-Kâdir'in kızı bu sene muharrem ayında öldü. Ahmed (b. Hanbel)'in kabrinin yanına defnedildi. Borç ve bir çok hayır ve hasenat için ona müracaat edilirdi. Hiç kimse hayır işlemekte onun seviyesine ulaşamamıştı.

Zâhid Abdü'lazîz es-Sahrâvî de bu sene şaban ayında öldü.

Sultan Melikşah'ın oğlu, saltanatta veliaht Melik Ahmed bu sene Merv'de öldü. On bir yaşındaydı. Halk Bağdâd'da hilâfet sarayında taziye için yedi gün oturdu. Hiç kimse ata binmedi. Kadınlar sokaklarda feryat ve figan ettiler. Kerh'te pek çok kişi ağlayıp sızlamak ve acısını dile getirmek için toplandı. Kerhliler üzüntülerini ifade etmek için binalarının kapılarını siyaha boyadılar.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN İKİNCİ (M. 1089-1090) YILI OLAYLARI

Bağdâd'da Halk Arasında Çıkan Olaylar

Bu sene safer ayında (nisan-mayıs 1089) Bâbu'l-Basra ahalisi Kerh'e baskın düzenleyip bir adamı öldürdü, bir başkasını da yaraladılar, bunun üzerine Kerhliler çarşıları kapattılar, mushafları kaldırdılar, o iki kişinin kanlı elbiselerini alıp Amîd Kemâlü'l-Mülk Ebû'l-Feth ed-Dihistânî'nin evine giderek yardım istediler. Amîd de Nakîb Tarrâd b. Muhammed'e haber gönderip katillerin yakalanıp huzuruna getirilmesini istedi. Tarrâd Emîr Bozan'ın İbnü'l-Mansûr köşkündeki evine gitti. Bozan, Tarrâd'dan onların hesabını sordu ve onu göz altına aldı. Bunun üzerine Halife, Bozan'a haber gönderip Nakîb Tarrâd'ın durumunu makam ve mevkiini bildirdi, Bozan da onu serbest bıraktı ve özür diledi. Amîd Kemâlü'l-mülk olayları yatıştırdı, halkın birbirlerine saldırmalarına mani oldu, sonra Sultan'ın yanına gitti. O gidince halk yeniden daha önce yaptıkları gibi karışıklıklar çıkarmağa başladı. Her gün insanlar öldürülüyor ve yaralanıyordu.

Sultan Melikşah'ın Mâverâünnehr'i Zaptı

Sultan Melikşah bu sene Mâverâünnehr'i zapt etti.

Sebebi şudur :

Şemsü'l-mülk'ten sonra Semerkand hükümdarı olan Ahmed Han bi Hızır Han, Sultan Melikşah'ın karısı Terken Hatûn'un yeğeni olup, çok zalim ve kötü ahlâklı genç bir hükümdardı. Sık sık halkın malına el uzatırdı, bu yüzden de halk ondan nefret ediyordu. Sultan'a gizlice mektup yazıp yardım talep ettiler ve ülkelerini zapt etmek üzere gelmesini istedi-

ler. Bu arada Şâfiî fakihi Ebû Tâhir b. Alek de şikâyet maksadıyla Sultan Melikşah'ın yanına gelmişti. Ebû Tahir malı çok olduğu için Ahmed Han'dan korkuyordu. Ticaret ve hac niyetiyle yola çıktığını söyleyip Sultan'ın yanına geldi ve onunla görüştü, Ahmed Han'ı şikâyet ve onu bu ülkeyi zapt etmeğe teşvik etti. Bu sebeple Sultan'ı Mâverâünnehr'i zapta sevk etti ve Isfahân'dan yola çıktı.

Sultan henüz Isfahân'da iken Bizans imparatorunun elçisi gelmiş ve yıllık haracı getirmişti. Nizâmülmülk onu da yanına alıp Mâverâünnehr'e götürdü. Bizans elçisi de Mâverâünnehr'in fethinde hazır bulurdu. Kaşgar'a varınca Nizâmülmülk elçinin ülkesine geri dönmesine izin verdi ve: «Tarih kitaplarının Bizans İmparatorunun Sultan Melikşah'a cizye ödediğini ve elçinin bu cizyeyi Sultan'ın hakimiyet sahasının genişliğini görüp efendisine bildirmesi, onun da Sultan'dan daha fazla korkması ve itaatten çıkmayı düşünmemesi için Kaşgâr kapılarına kadar götürdüğünü yazarak bizden bahsetmelerini istiyorum.» dedi. Nizâmülmülk'ün bu davranışı onun yıldızları aşacak kadar yüce bir gaye ve üstün bir gayret içinde olduğuna delâlet eder.

Sultan Isfahân'dan Horasân'a gidince bütün şehirlerden asker topladı. Sayıları divan tarafından tespit ve hesap edilemecek kadar çok sayıda askerden müteşekkil büyük bir orduyla Ceyhun nehrini geçti ve Buhâra'ya doğru hareket etti. Yol boyunca geçtiği yerleri aldı. Daha sonra Buhâra üzerine yürüdü ve Buhâra ile civarındaki yerleri ele geçirdi. Buradan Semerkand'a gitti ve şehrin önünde karargâh kurdu. Sultan Melikşah daha önce şehir halkına mektuplar göndererek onlara yardımda bulunmayı ve onları içinde bulundukları o zulüm ortamından kurtarmayı vaat etmişti. Sultan, Semerkand'ı muhasaraya başladı ve oldukça sıkıştırdı. Şehir halkı da Sultan'a maddî yardımda bulunuyordu. Semerkand hükümdarı Ahmed Han surların burçlarından her birini emîrlere ve şehir halkından güvendiği kişilere dağıttı. Ahmed Han "el-Ayâr" denilen burcu da yakın adamlarından olan bir Alevîye teslim etti ve ona nasıl savaşacağına dair tavsiyelerde bulundu.

Tesadüfen bu Alevînin oğlu Buhâra'da esir alınmıştı. Oğlunu öldüreceklerini söyleyerek babasını tehdit ettiler, bunun üzerine o da çarpışmaktan vaz geçti, böylece Sultan Melikşah'ın işi kolaylaştı. Mancınıklarla surlarda bir kaç gedik açıldı ve bu burç alındı. Sultan Melikşah'ın askerleri sura çıkınca Ahmed Han kaçıp halktan birinin evine saklandı; fakat jurnal edildi ve yakalanıp boynundaki iple Sultan'ın huzuruna götürüldü. Sultan ona iyi davrandı ve serbest bırakıp yanındaki muhafızlarla Isfahân'a gönderdi. Sultan Melikşah Harezm amîdi Ebû Tâhir'i ise Semerkand'da görevlendirdi.

Sultan daha sonra Kaşgâr'a doğru hareket etti ve Özkend'e kadar geldi. Bu şehrin önünden bir nehir akıyordu. Sultan buradan Kaşgâr hükümdarına elçiler gönderip hutbenin kendi adına okunmasını ve sikkenin kendi adına basılmasını istedi ve aksi halde üzerine yürüyeceğini bildirerek tehdit etti. Kaşgâr Hanı da bu emirleri yerine getirdi ve Sultan'a itaat arz etti. Daha sonra Sultan'ın huzuruna geldi, Sultan onu iyi karşıladı, saygı gösterdi, ihsan ve ikramda bulundu ve ülkesine iade etti.

Sultan Melikşah daha sonra Horasân'a döndü, ancak Semerkand'dan ayrılınca şehir halkı ve çiğiller diye tanınan askerleri buradaki nâibi Amîd Ebû Tâhir ile anlaşamadılar. Neredeyse üzerine hücum edeceklerdi. Ebû Tâhir bir yolunu bulup onların yanından uzaklaştı ve Harezm'e gitti.

Semerkand Halkının İsyanı

Çiğiller diye tanınan askerlerin kumandanı olan Aynüddevle, Ebû Tâhir'e karşı yaptıklarından dolayı Sultan Melikşah'tan korkuyordu, bu sebeple Kaşgâr hanının kardeşi ve Atbaşı Kalesi'nin hakimi olan Ya'kûb Tekin'e haber gönderip onu yanına çağırdı. Ya'kûb Tekin Semerkand'a bulunan Aynüddevle'nin yanına geldi. İkisi anlaştılar, ancak Ya'kûb, Aynüddevle ile işinin yürümeyeceğini anlayınca Aynüddevle'nin daha önce kendilerine kötülük ettiği halkı ona karşı kışkırttı. Bu arada halk öldürülen bazı şahısların onun tarafından dövüldüğünü iddia ettiler, bu sebeple onu öldürmek için fetvâ aldılar. Bu haberler Sultan Melikşah'a ulaşınca o tekrar Semerkand'a döndü.

Semerkand'ın İkinci Defa Zaptı

Semerkand'ın isyanı ve Çiğillerin kumandanı Aynüddevle'nin öldürüldüğüne dair haberler Sultan Melikşah'a ulaşınca, tekrar Semerkand'a döndü. Sultan Buhâra'ya varınca Semerkand, istilâ etmiş olan Ya'kûb kaçıp Fergana'ya gitti ve kendi vilâyetine ulaştı.

Ya'kûb'un askerlerinden bir bölümü emân dileyerek Sultan'ın yanına geldiler ve "et-Tevâvis" denilen bir köyde onu karşıladılar. Sultan Melikşah Semerkand'a varıp şehri tekrar ele geçirdi. Emîr Üner'i burada görevlendirip kendisi Ya'kûb'un peşine düştü ve Özkend'e kadar gelip orada konaklayarak Ya'kûb'u yakalamak için her tarafa asker gönderdi.

Sultan, Ya'kûb'un kardeşi olan Kaşgâr hanına da mektup gönderip onu yakalamak ve kendine göndermek hususunda elinden geleni yapmasını istedi. Tam bu sırada Ya'kûb'un askerleri ona isyan edip hazinelerini yağmalamış, onu atına binip kaçmağa ve Kaşgâr'da bulunan kardeşine sığınmağa mecbur etmişlerdi. Sultan bunu duyunca Kaşgâr hanına haber gönderip Ya'kûb'un kendine teslim edilmesini istedi ve aksi halde ülkesine yürüyeceğini ve kendisini düşman sayacağını söyleyerek tehdit etti. Kaşgâr hanı bir yandan Sultan'a karşı gelmekten korkuyor, öte yandan da aralarında eskiden beri düşmanlık ve hükümdarlık hususunda çekişme olsa bile kendine sığınan kardeşini teslim etmek istemiyor ve utanıyordu. Sonunda kardeşi Ya'kûb'u yakalayıp tevkif etmeğe karar verdi ve onun peşinde olduğunu söyledi. Nihayet onu yakalayıp oğlunu kardeşine nezaret etmekle görevli bir cemaatla birlikte ve pek çok hediyelerle Sultan Melikşah'a gönderdi. Bu arada oğluna Sultan Melikşah razı olursa yakın bir kaleye varınca gözlerine mil çekip Ya'kûb'u orada bırakmalarını emretti, aksi taktirde bizzat Sultan'a teslim etmesini söyledi.

Söz konusu kaleye varınca Kaşgâr hanının oğlu amcasının gözlerine mil çekmeğe ve babasının emrini yerine getirmeğe karar verdi. Ellerinin arkaya bağlanarak yere yatırılmasını emretti ve bu emri yerine getirildi. Gözlerine mil çekmek üzere mili kızdırdıkları sırada büyük bir feryat işittiler ve bunun üzerine Ya'kûb'u bıraktılar. Sonra meseleyi aralarında müşavere ettiler; moralleri bozuldu, cesaretleri kırıldı. Daha sonra yeniden mil çekmek istediler, fakat bir kısmı buna mani oldu. Ya'kûb onlara: «Bana kendi durumunuzdan ve yapmak isteyip de yapamadığınız şeyden haber veriniz. Eğer bana bir şey yapsaydınız çok pişman olacaktınız.» dedi.

Ya'kûb'a Tuğrul b. Yınal'ın seksen fersah uzaktan on binlerce askerle gelip Kâşgar'da kardeşini yağmaladıktan sonra ülkesine döndüğünü söylediler; bunun üzerine Ya'kûb onlara: "Bana yapmak istediğiniz bu iş sizi Allah'a yaklaştıracak bir iş değildir. Üstelik siz bunu kardeşimin emrine uyarak yapıyorsunuz, halbuki onun hanlığı sona erdi." dedi, onlara ihsanlar vaat etti, onlar da salıverdiler.

Sultan bu gelişmeleri; Tuğrul b. Yınal'ın yaptıklarını, Kâşgar'a yürüyüp hanını yakalayarak tevkif ettiğini ve kendisinin yaklaşmasına rağmen Kâşgar'ı zapt ettiğini görünce durumunun sarsılmasından, heybet ve ihtişamının yok olmasından korktu. Ayrıca Tuğrul'un üzerine yürüyecek olursa onun önünden kaçacağını onu takip etmekten vazgeçecek olursa ülkesine geri döneceğini de biliyordu. Kâşgar hanının kardeşi Ya'kûb'un durumu da aynı şekildeydi, üstelik arkada bıraktığı ülkesinin genişliği ve burada ölmek korkusu sebebiyle de orada kalamazdı. Bu yüzden Tâcü'l-mülk'ü Ya'kûb ile aralarını düzeltmek için çalışmak üzere görevlen-

dirdi. Tâcü'l-mülk de Sultan'ın emirlerini yerine getirdi, böylece Sultan ile Ya'kûb anlaştılar. Sultan bunun üzerine Horasân'a döndü, Ya'kûb'u Tuğrul'un karşısına çıkardı ve onu Tuğrul'un kuvvetlenip ülkeyi zapt etmesine mani olmakla görevlendirdi. Her biri başka bir tarafta faaliyet gösteriyordu.

Sultan'ın Halife İle Evli Olan Kızının Babasının Yanına Dönmesi

Sultan bu sene Halife'ye haber gönderip kızını mutlakâ göndermesini istedi.

Sebebi şudur:

Sultan'ın kızı babasına haber gönderip Halife'den şikâyetçi olmuş, Halife'nin kendisini sık sık kovduğunu ve yüz çevirdiğini anlatmıştı. Halife, Sultan'ın isteği üzerine karısının baba evine gitmesine izin verdi. Sultan'ın kızı rebiyülevvel ayında (mayıs-haziran 1089) yola çıktı, yanında Halife'den olan oğlu Ebû'l-Fazl Ca'fer b. el-Muktedî Biemrillâh da vardı. Kendilerine bazı devlet erkânı refakat ediyordu. Sultan'ın kızının mahfesine Sa'düddevle Gevherâyîn ile hilâfet sarayının ileri gelen görevlileri refakat etti. Vezir de onları uğurlamak için Nehrevân'a kadar geldi ve geri döndü.

Hatun Isfahân'a gidip zilkade ayına (ocak 1090) kadar orada kaldı ve öldü, vezir de bunun üzerine taziyeleri kabul etmek üzere bir hafta oturdu. Bağdâd ve Isfahân'daki şariler O'nun için bir çok mersiyeler yazdılar.

Mısır Ordusunun Akkâ İle Suriye'deki Diğer Bazı Şehirleri Zaptı

Mısır ordusu bu sene bir grup kumandanın emrinde Suriye'ye yürüdü ve Sur şehrini muhasara etti. Kadı Aynüddevle b. Ebû Ukayl burayı zorla ele geçirmişti. Onlara teslim olmadı. Daha sonra vefat edince yerine çocukları geçti. Mısır ordusu onları muhasara ettiğinde Kadı Aynüddevle'nin çocukları onlara karşı koyacak kuvvete sahip değillerdi, bu sebeple şehri teslim ettiler. Mısır ordusu buradan Sayda şehrine gitti ve burayı da aynı şekilde zapt ettikten sonra Akkâ şehrine yürüdü. Burayı da muhasara ettiler, halkı sıkıştırıp şehri ele geçirdiler. Daha sonra Cübeyl'e gidip aynı

şekilde oraya da hakim oldular. Bu şehirlerdeki durumu düzelttiler, bir takım kurallar koyup işi sağlama bağladılar, daha sonra da Mısır'a geri döndüler. Emîru'l-cüyûş bu şehirlere emîrler ve âmiller tayin etti.

Bağdâd Halkı Arasında İkinci Defa Çıkan Olaylar

Bu sene cemaziyülevvel ayında (temmuz-ağostus 1089) Bağdâd'da Kerhliler ile diğer mahalle sakinleri arasında çok sayıda olaylar çıktı, bir çok kişi öldürüldü. Diğer mahallelerde oturanlar Nehr Decâc'ın büyük bir kısmını istilâ ve yağma ettiler, ateşe verdiler, Gevherâyîn'e vekâlet eden Bağdâd şahnesi Humârtekin olayları önlemek gayesiyle süvari ve piyadeleriyle Dicle kıyısında konakladı, fakat halk karışıklıklara son vermedi ve olaylar devam etti. Kerhliler Humârtekin ve adamlarına para ve karavana taşıyorlardı.

Bir gün Bâbu'l-Basra halkı "Süveykatu Gâlib" denilen yere kadar geldiler. Bu sırada savaşma âdeti olmayan bir grup Kerhli karşılarına çıkıp onları mağlûp ederek uzaklaştırıncaya kadar savaştılar.

Bunun üzerine Halife'nin kethüdaları, hacibleri, nakibler, İbn Akîl ve el-Kelûzanî gibi ileri gelen Hanbeliler şahnenin yanına varıp onunla birlikte Kehlilerin yanına gittiler. Şahne onlara Halifenin bu olaylardan vaz geçmeleri, huzur ve sükûnun tekrar sağlanması, birlik ve beraberliğin temîni ve ehl-i Sünnet mezhebine bağlı olmalarına dair fermanını okudu. Kerhlilerde itaat arz ettiler.

Onlar bu işlerle meşgul iken Nehr Decâc'dan biri Sünnîlerin kendilerine saldırdığını ve savaşa girdiğini söyleyerek yardım istedi, onlar da şahne ile birlikte gidip olaylara mani oldular. Halk huzur ve sükûna kavuştu. Kerhliler mescidlerinin kapılarına: "Hz. Peygamber'den sonra insanların en hayırlısı Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir." ibaresini yazdılar; fakat hemen o gün ayaklanıp İbn Ebî Avf caddesine hücum edip yağmaladılar. Evi yağmalananlardan biri de Ebû'l-Fazl b. Hayrûn el-Muaddil idi. Ahali ile birlikte doğruca divana gidip bunlara karşı savaşılmasını istedi. Halk bayrağı açıp makamında bulunan vezire hücum etti ve pek çok çirkin sözler söylediler. O gün Bâbu'l-Ezc halkından bir Hâşimî atılan bir okla vurularak öldürüldü, bunun üzerine orada bulunan halk aralarında oturan bir Alevîye saldırıp onu öldürdü ve yaktılar. Büyük çapta yağmacılık fitne fesat ve öldürme hadiseleri oldu. Halife bu defa Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed'e haber gönderdi, o da Bağdâd'a asker sevk etti. Bozguncuların ve ayyarların peşine düştüler. Bir kısmı kaçtı,

onların evlerini yıktılar; bir kısmını ise öldürdüler, diğer bir kısmını da sürgün ettiler. Böylece ortalık yatıştı, halk huzur ve güvene kavuştu.

Emîru'l-Müslimin'in Tuhaf Bir Hilesi

Mağrib'de Muhammed b. İbrâhim el-Kezûlî adlı bir adam vardı. Kezûle kabilesinin şeyhi ve Mağrib'deki yüksek dağın hakimiydi. Kezûle kabilesi büyük bir kabileydi. Muhammed b. İbrâhim ile Emîru'l-Müslimîn Yûsuf b. Taşfin arasında dostluk ve ittifak vardı. Bu sene Yûsuf, Muhammed b. İbrâhim'e haber gönderip kendisiyle görüşmek istediğini bildirdi, Muhammed de hemen ata binip yola çıktı, fakat Yûsuf b. Taşfin'e yakın bir yere gelince içine bir korku düştü ve dağına geri dönerek kendini korumak için bazı tedbirler aldı. Yûsuf mektup yazıp kendisi için hayırdan başka bir şey dilemediğine, ihanet etmeyi düşünmediğine dair yemin etti, fakat Muhammed ona itimat etmedi.

Bunun üzerine Yûsuf bir hacamatçı çağırıp ona yüz dinar verdi ve Muhammed'in yanına gidip onu öldürdüğü takdirde ayrıca yüz dinar daha vermeyi tekeffül etti. Hacamatçı yanına zehirli neşterini alıp yola koyuldu ve Muhammed b. İbrâhim'in hakim olduğu dağa çıktı ve ertesi gün Muhammed'in evine yakın bir yerde kan aldırmak isteyen var mı? diye bağırdı. Muhammed bu sesi işitti ve: «Bu hacamatçı buralı mıdır?» diye sordu. Yabancı olduğunun söylenmesi üzerine de: «Görüyorum ki ,bu adam çok fazla bağırıyor. Doğrusu ben bu işten kuşkulandım, onu bana getirin» dedi. Hacamatçı Muhammed'in yanına götürüldü. Muhammed başka bir hacamatçı çağırıp bu yabancı hacamatçıdan yanında bulunan kendi neşteriyle kan alınmasını emretti. Yabancı hacamatçı kabul etmedi, fakat eli ayağı tutulup kan alındı ve adam derhal öldü. Halk bunun üzerine Muhammed'in ferasetine hayret etti.

Bu haber Yûsuf'a ulaşınca öfkesi bir kat daha arttı ve Muhammed'e işkence ve eziyet etmek için ısrarla çalıştı durdu. Sonunda Muhammed'in adamlarından birisi kavmi kendi tarafına çekmek istedi, onlar da kabul ettiler. Yûsuf onlara küpler içinde zehirli bal gönderdi. Bunlar Muhammed'in yanına gidip: «Ülkemize bir grup insan geldi; yanlarında çok güzel bal var, sana hediye etmek istediler.» dediler ve bal küplerini Muhammed'in huzuruna getirdiler. Muhammed balı görünce bir ekmek getirmelerini istedi ve bu balı kendine hediye edenlere küplerdeki baldan yemelerini emretti. Onlar kabul etmeyip affedilmelerini istediler, fakat Muhammed ısrar ederek: «Kim yemezse kılıçla öldürürüm.» dedi. Bunun üzerine yediler ve hepsi de öldüler.

Muhammed b. İbrâhim daha sonra Yûsuf b. Taşfin'e: "Sen her çareye baş vurup beni öldürmek istedin, fakat Allah sana bu imkânı vermedi. Artık fenalıktan vaz geç. Allah sana Mağrib'in tamamını vermiş, halbuki benim elimde bu dağdan başka bir şey yok. Senin ülkene göre bu dağ siyah bir öküzün üzerindeki beyaz noktalar gibidir. Sen buna rağmen Allah Teâlâ'nın verdiğine kanaat etmiyorsun." dedi. Yûsuf sırrının anlaşıldığını ve onun sahip odluğu dağın müstahkem bir yer olduğunu görüp bir şey yapamayacağını anlayınca vaz geçip kendi haline bıraktı.

Arapların Sûse Şehrini Zaptı ve Şehrin Onlardan Geri Alınması

İbnü'l-Alevî ile İfrîkıyye hükümdarı Temîm b. el-Muizz b. Bâdis arasındaki anlaşma bu sene bozuldu. İbnü'l-Alevî, Araplardan müteşekkil aşiretiyle yola çıkıp İfrîkıyye şehirlerinden Sûse'ye vardı. Şehir halkı ondan gafil ve habersizdi. İbnü'l-Alevî cebren şehre girdi, bunun üzerine oradaki askerler ve halk ile Alevî arasında çatışma çıktı ve her iki taraftan da çok sayıda adam öldürüldü. Bu arada İbnü'l-Alevî'nin çok sayıda adamı öldürüldü ve esir alındı. İbnü'l-Alevî, Temîm ile başa çıkamayacağını anlayınca Sûse'den ayrılıp Sahrâ'daki obasına gitti.

İfrîkıyye'de bu sene çok şiddetli bir kıtlık oldu ve 484 (1091) yılına kadar devam etti. 484 yılında halkın durumu düzeldi, ülkede bolluk ve bereket oldu, fiyatlar düştü. Halkın çoğu ziraatla uğraşıyorlardı.

Çeşitli Olaylar

Eşkıya bu sene Haleb'de büyük bir kafilenin yolunu kesti; bunun üzerine Aksungur bir grup askeriyle onları takip etti ve sonunda yakalayıp öldürdü, böylece vilâyetinde yol emniyeti sağlamış oldu.

el-Agarr Ebû'l-Mehâsin Abdu'l-Celîl b. Ali ed-Dihistânî bu sene amîd olarak Bağdâd'a geldi. Daha önce zikrettiğimiz gibi, kardeşi Kemâlü'l-mülk azledilmişti.

Üstâd Ebû Bekr eş-Şaşî, Sultan'ın müstevfîsi Tâcü'l-mülk'ün bu sene Bağdâd'da Bâbu Ebrez'de yaptırdığı medresede ders verdi. Burası meşhur Tâciyye medresessiydi.

Yine bu sene Haleb camii'nin minaresi restore edildi.

Dımaşk hatibi Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ahmed b. Abdulvâhid b. Ebû'l-Hadîd es-Sülemî bu sene Zilhicce ayında öldü.

Âlimlerden Nîsâbûr reisi Ahmed b. Muhammed b. Said b. Muhammed Ebû Nasr en-Nîsâbûrî bu sene öldü. 410 (1019-1020) yılında doğmuştu. Kerh ahalisinden Âsım b. el-Hasan b. Muhammed b. Ali b. Âsım el-Âsımî el-Bağdâdî de bu sene öldü. Zarif ve zeki bir insandı. Güzel şiirleri vardır. Sahih olan rivayete göre o 483 (1090-1091) yılında ölmüştür.

Bağdâd'daki Nizâmiye Medresesi müderrislerinden Şerif Ebû'l-Kâsım el-Alevî ed-Debûsî de bu sene cemaziyülâhir ayında öldü. Güzel konuşan faziletli bir insandı.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ (M. 1090-1091) YILI OLAYLARI

Fahrüddevle Ebû Nasr b. Cüheyr'in Ölümü

Halife'nin Musul şehrindeki veziri Fahrüddevle Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cüheyr bu sene muharrem ayında (mart-nisan 1090) öldü. 398 (1007-1008) yılında Musul'da doğmuştu. Musul reisi (şeyhi) Ebû'l-Akârib'in kızına dünür olmuş ve Karvâş'ın "Serhenk" adlı bir cariyesini elde etmeyi düşünmüştü. Daha sonra kardeşi Karvaş'ı tevkif ve hapsedinceye kadar Bereke b. el-Mukallid'in hizmetinde bulundu. Hediyelerle Bizans imparatoruna gitti. Bu sırada Nasruddevle b. Mervân'ın elçisiyle buluştu. Fahruddevle onun önüne geçti ve İbn Mervân'ın elçisiyle münakaşa ettiler; bunun üzerine Fahruddevle Bizans İmparatoruna: «Ben onun önüne geçebilirim, çünkü onun efendisi benim efendime haraç ödüyor.» dedi.

Kureyş b. Bedrân'ın yanına gidince, Kureyş onu tevkif etmek istedi; bunun üzerine o da Ebû'ş-Şeddâd'a sığındı, fakat Ukayloğulları onların emirlerini himaye ediyordu, bu sebeple Haleb'e gitti ve Muizzüddevle Ebû Semmâl b. Sâlih'e vezir oldu. Daha sonra Malatya'ya, oradan da İbn Mervân'ın yanına gitti. İbn Mervân ona: «Sen Bizans İmparatorunun huzurunda benim elçime şöyle şöyle yaptığın halde bana nasıl güvendin de yanıma geldin?" deyince, Fahrüddevle: "Efendimin tavsiyesi beni böyle davranmağa sevk etti." cevabını verdi. İbn Mervân onu vezir tayin etti. Fahrüddevle de Mervânî ülkesini mamur etti.

Fahrüddevle, Nasruddevle'den sonra oğluna vezirlik etti; daha sonra Bağdâd'a gitti ve yukarıda anlattığımız gibi, halifenin vezirliğini üstlendi. Yine daha önce anlattığımız gibi, Diyarbekir'in Mervânoğullarından alınması işini deruhte etti; fakat Sultan burayı daha sonra ondan aldı, bunun üzerine o da Musul'a gitti, orada vefat etti.

Bedevilerin Basra'yı Yağmalamaları

Bedeviler bu sene cemaziyülevvel ayında (temmuz 1090) Basra'yı çok fena bir şekilde yağmaladılar.

Sebebi şudur :

Bir sene Bağdâd'a en-Nil köylerinden mazi gözlü sarışın bir adam geldi. Edebiyat ve astroloji âlimi olduğunu söylüyor ve halkı kendine çekmek istiyordu. Bağdâd halkı ona "Telyâ" lakabını vermişti. Misafir kaldığı handan ipek elbiseler ve diğer bazı eşyayı çalıp bunları Halfa'da sakladı, sonra bu elbiseleri alıp yola koyuldu. Muhafızları onu görüp suçlu olduğu zannıyla gitmesine mani oldular ve reislerine götürdüler, reisleri de ilmine hürmeten onu serbest bıraktı.

Telyâ buradan Benû Âmir'e mensup bir Arap emîrinin yanına gitti. Bu emîrin ülkesi el-Ahsâ civarındaydı. Telyâ, emîr'e: «Sen yer yüzüne hâkimsin, ecdadın hacılara şunları şunları yaptı. Onların yaptıkları meşhurdur, tarihlere geçmiştir.» dedi ve onu Basra'yı yağmalamağa ve ele geçirmeğe teşvik etti. Emîr de bedevî Araplardan müteşekkil on bin savaşçı topladı ve Basra'ya yürüdü. Amîd İsmet Basra'daydı, yanında da çok az asker vardı, çünkü dünyada korkulacak bir şeyi yoktu. Halk Sultan'ın heybet ve ihtişamından dolayı âdetâ cennette yaşar gibiydi. Amîd adamlarıyla Arap emîrin karşısına çıkıp onlarla savaşa tutuştu, Arapları şehre sokmadı. Bu sırada bir şahıs gelip şehir halkının kendisini Araplara teslim etmek istediğini bildirdi, bunun üzerine Amîd korkup şehri terk etti. Ve Nehr-i Ma'kal'da bir kalenin bulunduğu adaya doğru gitti.

Şehir halkı bunu öğrenince yurtlarını terk edip gittiler, Araplar da Basra'ya girdiler ve moralleri yükselip şehri zapt ettiler. İçeride ne varsa hepsini çok fena halde yağmaladılar. Araplar gündüz, Amîd İsmet'in adamları da geceleyin yağmalıyorlardı. Bu arada bir kaç yeri ateşe verdiler. Yakılan yerler arasında iki tene de kütüphane vardı. Bunlardan biri Adududdevle b. Büveyh'den önce vakfedilmişti. Adududdevle bu kütüphaneyi görünce: "Bu bizden öncekilere ait asil ve şerefli bir hizmettir." demişti. Bu kütüphane İslâm tarihindeki ilk vakıf kütüphanedir. Diğer kütüphane ise vezir Ebû Mansûr b. Şah Merdân tarafından vakfedilmişti. En seçkin ve değerli kitaplar buradaydı. Aynı şekilde bakırcılar çarşısı ve diğer bazı yerleri de yaktılar.

Basra'nın benzeri görülmemiş vakıfları da tahrip edildi. Bunlar arasında Dicle nehri kıyısında çalışan hamallara (veya develere) mahsus bir vakıf da vardı. Ayrıca su taşıyan ve suyu büyük havuzlara götüren taş kanallara çıkaran dolaplarla ilgili vakıfları sayabiliriz. Bu havuzlar şehirden

bir kaç fersah uzaktaydı ve Muhammed b. Süleyman el-Hâşimî ve diğer bazı şahıslar tarafından yapılmıştı.

Araplar Basra'da yaptıkları bu işlerle Sultan Melikşah devrinde devlet idaresinde ilk defa gedik açmış oldular. Arapların bu yağma ve tahribat haberleri Bağdâd'a ulaşınca Sa'düddevle Gevherâyin ve Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed işleri düzeltmek üzere Basra'ya gittiler, ancak Araplar'ın Basra'dan ayrıldığını gördüler.

Telyâ daha sonra Bahreyn'de yakalanıp Sultan Melikşah'ın yanına gönderildi. Sultan 484 (1091) yılında onu başında bir kukuletayla bir deve üzerinde Bağdâd'da halka teşhir etti. Telyâ bir yandan kamçılanıyor, bir yandan da halk tarafından küfür yağmuruna tutuluyordu. Daha sonra Sultan'ın emriyle idam edildi.

Çeşitli Olaylar

Üstâd Ebû Abdullah et-Taberî bu sene muharrem ayında (mart-nisan 1090) Nizâmülmülk tarafından Nizâmiye müderrisliğine tayin edildiğini gösteren bir menşûr ile Bağdâd'a geldi. Aynı yıl rebiyülâhir ayında (haziran 1090) Ebû Muhammed Abdülvehhâb eş-Şîrâzî de müderrislik menşûruyla geldi. Bir gün eş-Şîrâzî'nin, bir gün de et-Taberînin ders vermesi kararlaştırıldı.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 1091-1092) YILI OLAYLARI

Vezir Ebû Şücâ'ın Azledilmesi ve Amîdüddevle b. Cüheyr'in Vezir Tayin Edilmesi

Vezir Ebû Şücâ' bu sene rebiyülevvel ayında (nisan-mayıs 1091) halifenin vezirliğinden azledildi.

Sebebi şu idi:

Bağdâd'da Ebû Sa'd b. Semhâ adlı bir Yahudi vardı, Sultan ile Nizâmülmülk'ün vekiliydi. Hasır satan bir adam bu Yahudiyle karşılaştı ve bir tokat vurup başından sarığın düşürdü. Adam yakalanıp Divan'a götürüldü ve bunu niçin yaptığı sorulduğunda: «Beni bu işi yapmağa sevk eden vezirdir.» cevabını verdi. Bunun üzerini Gevherâyin ile Yahudi İbn Semhâ başkente (Isfahân'a) gidip şikâyetçi oldular. Bu ikisi veziri şikâyet etmek için anlaşmışlardı.

Gevherâyin ile Yahudi İbn Semhâ gidince, Halife'nin zimmîlerin gayr-ı müslim olduklarını gösteren alâmeti takmaları ve Emîru'l-Mü'minin Hz. Ömer b. el-Hattâb'ın giymelerini şart koştuğu şeyleri giymelerine dair tevki'i sâdır oldu. Bunun üzerine her biri bir tarafa kaçtı. Bu arada bazıları da Müslüman oldu. İslâm'ı kabul edenler arasında Kâtip Ebû Sa'd el-Alâ b. el-Hasan b. Vehb b. Mûslâyâ, onun yeğeni istihbarat memuru (sâhibu'l-haber) Ebû Nasr Hibetullah b. el-Hasan b. Ali de vardı. Bu ikisi bizzat Halife'nin huzurunda Müslüman oldular.

Sultan ile Nizâmülmülk'e, Ebû Şücâ'ın onların gaye ve arzularına karşı çıktığı ve yaptıkları işleri kötülediği söylendi; bu arada Sultan'ın Semerkand'ı zabtıyla ilgili haber gelince Ebû Şücâ'ın: «Bunun sanki Sultan Rum diyarını fethetmişçesine tebşir edilmeğe değer bir tarafı yoktur. Sultan muvahhid ve Müslüman bir kavmin üzerine yürüyüp müşriklere bile yapılması caiz olmayan şeyleri onlara mübah görmedi mi?» dediği anlatıldı.

Gevherâyîn ile Yahudi İbn Semhâ başkente (Isfahân'a) varıp Sultan ile Nizâmülmülk'e veziri şikâyet ettiler. Onun kendileri hakkında söylediği her şeyi ve onların gayelerini baltalamak için yaptıklarını anlattılar. Bunun üzerine Sultan ile Nizâmülmülk, Halife'ye haber gönderip vezirin azledilmesini istediler, Halife de onu azledip evine kapanmasını emretti. tebliğ edilince şu beyti söyledi :

«Vezir olduğu gün hiç bir düşmanı yoktu,
Vezirlikten ayrıldığı gün ise hiç bir dostu yok.»

Ertesi gün, yani Cuma günü evinden camiye yaya olarak gitti, etrafına büyük bir kalabalık toplandı, bunun üzerine de evinden çıkmaması emredildi. Ebû Şücâ' azledilince vezirliğe vekâleten inşâ kâtibi Ebû Sa'd b. Mûslâyâ tayin edildi. Halife daha sonra Sultan ile Nizâmülmülk'e haber gönderdi ve Amîdüddevle b. Cüheyr'i vezir tayin edeceğini bildirip Bağdâd'a gönderilmesini istedi. Amîdüddevle Bağdâd'a gönderildi ve Halife zilhicce ayında (ocak-şubat 1092) onu vezir tayin etti. Nizâmülmülk, Amîdüddevle'yi evinde ziyaret edip vezirliğini tebrik etti, bir çok şair de onu tekrar vezir olmasından dolayı tebrik ettiler.

Emîru'l-Müslimîn'in Endülüs'te Müslümanlara Ait Şehirleri Zapt Etmesi

Mağrib hükümdarı Emîru'l-Müslimîn Yûsuf b. Taşfîn bu sene recep ayında (ağustos-eylül 1091) Müslümanların elinde olan Kurtuba ve İşbîliyye gibi Endülüs şehirlerini zapt etti. Buraların hakimi olan el-Mu'temid b. Abbâd'ı da tevkif etti ve diğer Endülüs şehirlerini ele geçirdi.

er-Reşîd b. el-Mu'temid'in başına tıpkı el-Emîn Muhammed b. Hârûn er-Reşîd'in başına gelen hadiseye benzer bir hadise gelmişti.

Ebû Bekr İsâ b. el-Lubâne ed-Dânî anlatıyor:

483 (1090-1091) yılında bir gün bir sohbet meclisinde er-Reşîd b. el-Mu'temid'in yanında bulunuyordum. O sırada Gırnata'dan ve Emîru'l-Müslimîn'in orayı zapt etmesinden bahsedildi. ez-Zellâka savaşında Gırnata'nın zaptından bahsetmiştik. Biz bunları anlatınca er-Reşîd üzülüp acıyla kıvrandı. «İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn» (Biz Allah'ın kullarıyız ve yine ona döneceğiz.) ayet-i kerimesini okudu. Gırnata sarayını hatırladı, biz

de onun sarayının daim olması ve ömrünün geri kalan yıllarında hükümdar olması için dua ettik; bunun üzerine er-Reşîd, Ebû Bekr el-İşbîli'ye şarkı söylemesini emretti.

Bu uğursuzluğun bir felâket getireceğine inanmıştık. Emîru'l-Müslimin Endülüs'e hakim olmak isteyince Merâkeş'ten Sebte'ye gitti ve orada kaldı. Sîr b. Ebû Bekr ve diğerleriyle birlikte Endülüs'e asker sevk etti. Askerler boğazı geçip Mürsiye şehrine geldiler, şehri ve çevresini zapt ettiler, hakimi Ebû Abdurrahman b. Tâhir'i oradan uzaklaştırdılar. Buradan Şâtıba ve Dâniye şehirlerine gidip orayı da ele geçirdiler.

Franklar daha önce yedi sene muhasara ettikten sonra Belensiye'yi işgal etmişlerdi. ez-Zellâka hezimetini duyunca şehri terk ettiler ve Müslümanlar böylece Belensiye'ye hakim olarak şehri tamir edip oraya yerleştiler. Şehir yeniden Murabıtlar'ın eline geçmiş oldu.

Murâbıtlar ez-Zellâka savaşından sonra Gırnata'yı da zapt etmişlerdi. Daha sonra İşbîliyye üzerine yürüdüler. Şehrin hakimi el-Mu'teınid b. Abbâd da oradaydı. Onu orada muhasara ettiler ve sıkıştırdılar. Şehir halkı Murâbıtlar'a karşı şiddetle karşı koydu, el-Mu'temid de cesaretle ve kahramanca savaştı, İşbîliyye'yi emsalsiz bir şekilde müdafaa etti. Kendini kurtulması çok zor ve tehlikeli yerlere atıyor ,fakat cesareti ve azmiyle kurtuluyordu. Nihayet müddet sona erince gayret ve çabalar fayda vermiyor.

Franklar, Murâbıtların Endülüs'ü ele geçirmek üzere harekete geçtiklerini duyunca onların Endülüs'ü zapt ettikten sonra kendi ülkelerine de saldırmalarından korktular. Hemen çok sayıda asker toplamağa başladılar ve Murâbıtlar'a karşı el-Mu'temidin yardımına koştular, Murâbıtların kumandanı Sîr b. Ebû Bekr Frankların hareketini haber aldı ve İşbîliyye'den ayrılıp Franklarla savaşmak üzere yola çıktı ve onlarla karşılaşıp savaşa tutuştu. Sonunda onları mağlûp edip İşbîliyye'ye döndü ve tekrar muhasara etti. Muhasara ve çarpışmalar 20 Recep 484 (7 Eylül 1091) tarihine kadar aralıksız sürdü. 20 Recep günü büyük bir savaş oldu. Şehir halkı çok zor durumda kaldı. Murâbıtlar şehrin vadi tarafından içeri girip ne varsa yağmaladılar, hiç bir şey bırakmadılar. Halkın üzerindeki elbiseleri bile soydular, bu yüzden halk avret mahallerini elleriyle kapatarak evlerinden dışarı çıktılar. Genç kızlar esir alındı, bu arada namusa tecavüz edildi. Bütün varını yoğunu kaybettikten sonra el-Mu'temid de esir alındı. Erkek ve kız çocukları da yanındaydı. Murâbıtlar onlara bir öğün yetecek kadar bile azık bırakmadılar.

Başka bir rivayete göre ise, el-Mu'temid emânnâme alıp şehri onlara teslim etti. Bir emânnâme ve ahidname yazıp Murâbıtların kendine, aile-

sine, malına, kölelerine ve onunla ilgili hiç bir şeye zarar vermeyeceklerine dair yemin aldı; fakat İşbîliyye'yi teslim edince onlar sözünde durmadılar, kendisini yakınlarını esir, mallarını da ganimet aldılar. el-Mu'temid ve ailesi Ağmat şehrine gönderilip orada hapsedildi. Emîru'l-Müslimîn ona kendisinden önce hiç bir kimsenin yapmadığı ve kendinden sonra gelecek hiç bir kimsenin yapmayacağı şeyleri yaptı. Bunları ancak bu rezaletleri kendine yakıştıran kimseler yapabilirdi. Emîru'l-Müslimîn onları hapsetti ama hayatlarını sürdürecek en ufak bir şey vermedi; öyle ki, el-Mu'temid'in kızları karınlarını doyuracak bir şey verenlerle sevişmeyi bile kabul ettiler. el-Mu'temid bu durumu ölüm döşeğinde söylediği beyitlerle dile getirdi. Emîru'l-Müslimîn bu hareketiyle küçüklüğünü ve şahsiyetsizliğini ortaya koydu.

Ağmat şehri Merâkeş yakınlarındaki bir dağın eteğinde kuruluydu.

el-Mu'temid ile ilgili haberlere ve hakkında bilinen şeylere ölüm yılı olan 488 (1095) yılı olayları anlatılırken tekrar temas edilecektir.

Ebû Bekr b. el-Lubâne anlatıyor:

Esir düştükten sonra Ağmat'ta el-Mu'temid'i ziyaret ettim ve huzuruna girerken bir kaç beyit söyledim. Aramızda geçen konuşmalar nöbetçilerin ve muhafızların bir anlık uykularından ve sevgilimin öpücüklerinden daha tatlıydı.

el-Mu'temid ve ailesi tevkif edilince iki oğlu el-Feth ile Yezîd gözleri önünde öldürüldü.

el-Mu'temid hapisteyken ülkenin faziletli simâları nesir ve şiir yazarak onunla mektuplaşırlardı. Ona duydukları acı ve üzüntülerini ifade eder, onun gibi gözden düştükleri için zamanı ve insanları kötülerlerdi.

Emîru'l-Müslimîn'in askerleri Endülüs hükümdarlarını sonuna kadar takip edip ülkelerine zapt edince onları toplayıp Mağrib'deki ülkelere gönderdiler ve her birini bir yere dağıttılar.

«Hükümdarlar bir kasabaya girdiler mi onu altüst eder, halkının ulularını zillete uğratırlar» (Neml, 27/34)

Sir, İşbîliyye'nin işini bitirince el-Meriyye'ye gitti ve şehrin önlerinde karargâh kurdu. el-Meriyye hakimi Muhammed b. Ma'n b. Sumâdih oğluna: «el-Mu'temid İşbîliyye'ye hakim olduğu sürece biz Murâbıtlar'ı dert edinmeyiz.» dedi, fakat Murâbıtların İşbîliyye'yi ele geçirdiklerini ve el-Mu'temid'in başına gelenleri duyunca hemen o günlerde üzüntü ve kederden vefat etti. Muhammed b. Ma'n vefat edince oğlu el-Hâcib ve ailesi

mallarını da yanına alıp Benû Hammâd (Hammâdîler)'ın ülkesine gittiler. Hammâdîler onları çok iyi karşıladılar.

el-Mu'temid'e karşı Sîr'e yardım edenlerden biri de Batalyevs hakimi Ömer b. el-Eftas idi. İşbîliyye zapt edilince İbnü'l-Eftas ülkesine geri döndü. Sîr bu defa onun üzerine yürüdü, savaştı ve mağlûp ederek ülkesini geri aldı. Ömer b. el-Eftas ve oğlu el-Fazl esir düştüler. Sîr her ikisini de öldürdü. Ömer kendisini öldürmek istedikleri zaman: «Oğlumu benden önce öldürünüz ki, amel defterime işlensin.» dedi.

Bunun üzerine önce oğlu, sonra da Ömer b. el-Eftas öldürüldü. Sîr onlara ait silâh, erzak ve mallara el koydu.

Endülüs'teki hükümdarlardan sadece Benû Hûd'a dokunmadı, çünkü onların ülkesi Endülüs'ün doğusundaydı. Sîr onların üzerine yürümedi. O sırada Hûd'un başında el-Müstaîn Billâh b. Hûd vardı. el-Mustaîn onların hakkında darb-ı mesel söylenen (dillere destan) kahramanlarından biriydi. Muhasara esnasında ihtiyaç duyacağı her şeyi hazırlamıştı. Ayrıca Ravta şehrinde kendisine senelerce yetecek kadar erzak vs. bırakmıştır. Ravta müstahkem bir kaleydi. Halk ondan korkuyordu. Emîru'l-Müslimîn'e Endülüs topraklarına karşı harekete geçmeden ve orayı zapt etmeden önce devamlı olarak hediye gönderirlerdi. Onunla sürekli haberleşir ve iyi geçinirlerdi. Emîru'l-Müslimîn de bunu göz önüde bulundurarak ölümünden önce oğlu Ali b. Yûsuf'a Benû Hûd'un ülkesine saldırmamalarını tavsiye etmiş ve: «Bırak, onlar seninle düşmanların arasında kalsınlar, çünkü onlar cesur ve kahraman insanlardır.» demişti.

Franklar'ın Sicilya Adasını İşgalleri

Franklar - Allah lânet etsin - bu sene Sicilya adasının tamamını işgal ettiler. Allah Teâlâ burayı tekrar İslâm alemine ve müslüman topraklarına dahil etsin.

388 (998) yılında Sicilya emîri Ebû'l-Fütûh Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Ebû'l-Hüseyn idi. Onu Sicilya'ya Mısır Şîî Fâtımî halifesi el-Azîz tayin etmişti. Ebû'l-Fütûh o sene felç geçirmiş, sol tarafı tutmaz olmuş, sağ tarafı ise güçsüz düşmüştü. Bu sebeple oğlu Ca'fer'i kendine naib tayin etti. Ca'fer 405 (1015) yılına kadar Sicilya'yı elinde tuttu ve gayet güzel idare etti; fakat daha sonra kardeşi Ali ona muhalefet etti, köle ve Berberîlerden müteşekkil bir grup da ona yardım edince Ca'fer de ona karşı Medine (Belrum)'den bir ordu sevk etti. 7 Şaban 405 (31 Ocak 1015)

tarihinde savaşa girdiler. Köle ve Berberîlerden pek çok kişi öldürüldü, geri kalanlar da kaçtılar. Ali esir alındı ve kardeşi Ca'fer tarafından öldürüldü. Oğlunun öldürülmesi babasının çok ağrına gitti. Alinin isyanıyla öldürülmesi arasında sekiz gün vardır.

Bu hadiseden sonra Ca'fer adadaki bütün Berberîlerin sürgün edilmesini emretti. Hepsi İfrîkıyye'ye sürüldü. Kölelerin de öldürülmesini emretti. Son köleye kadar hepsi öldürüldü. Ca'fer bu tarihden sonra ordusunun tamamını Sicilyalılardan teşkil etti, bu yüzden adadaki asker sayısı azaldı. Sicilya halkı emirleri hedef aldı. Çok geçmeden de halk Ca'fer'e isyan etti; onu görevinden uzaklaştırıp azlettiler ve öldürmek istediler.

Bunun sebebi şu idi:

Ca'fer'in tayin ettiği vali onların malını müsadere etmiş ve mahsûllerinin onda birini almıştı. Bu arada kumandanları ve beldenin ileri gelenlerini küçümsedi. Ca'fer de kardeşlerini baskı altına aldı ve onlara karşı saldırgan bir tavır takındı. Ca'fer'in hiç farkında olmadığı bir sırada büyüğünden küçüğüne bütün ülke halkı üzerine hücum edip 410 yılı muharrem ayında (Mayıs-Haziran 1019) sarayında onu muhasara ettiler. Neredeyse yakalayacaklardı. Bunun üzerine babası Yûsuf bir mahfe içinde dışarı çıkıp onların yanına geldi. Halk onu severdi. Yûsuf onların gönlünü aldı ve şefkatle muamele etti. Hasta olduğu için ona acıyıp ağladılar, oğlunun kendilerine yaptıklarını anlattılar ve "el-Ekhal (sürmeli)" adıyla tanınan diğer oğlu Ahmed'i onun yerine tayin etmesini istediler. o da kabul etti ve Ahmed'i nâib tayin etti.

Fakat Yûsuf onların oğlu Ca'fer'e bir zarar vermesinden korkuyordu, bu sebeple onu bir gemiyle Mısır'a gönderdi, daha sonra kendisi de Mısır'a gitti. Yanlarında altı yüz yetmiş bin dinar para vardı. Yûsuf'un katırlar ve diğer hayvanlar hariç on üç bin kırağı vardı. Mısır'da öldüğünde ise sadece bir tane hayvanı bulunuyordu.

el-Ekhal (Ahmed) büyük bir gayret ve ileri görüşlülükle idareyi ele aldı. Savaşçıları topladı ve küfür diyarına seriyyeler sevk etti. Bu seriyyeler keferenin ülkesini yakıp yıkıyor, ateşe veriyor, esir ve ganimet alıyorlardı. Sicilya'da Müslümanların elindeki bütün kaleler ona itaat arz ettiler.

el-Ekhal'in Ca'fer adında bir oğlu vardı, sefere çıktığında o'nu vekil tayin ederdi, fakat o babasının yolundan gitmedi, bunun üzerine el-Ekhal Sicilya halkını toplayıp: "Sizi ülkemizi sizinle paylaşan İfrîkıyyeliler üzerine kıştırtmak istiyorum. İşin doğrusu onları buradan uzaklaştırmaktır." dedi. Onlar ise «Biz onlarla kız alıp verdik, akraba olduk ve tek bir millet haline geldik.» cevabını verdiler. el-Ekhal bunun üzerine onlardan yüz çevirip İfrîkıyyelilere haber gönderdi ve onlara da aynı şeyleri söyledi. İf-

rîkıyyeliler onun istediğini kabul ettiler, o da onları çevresinde topladı. İfrîkıyyelilerin malını mülkünü muhafaza ettiği halde Sicilyalıların emlâkinden haraç almağa başladı. Bu defa Sicilyalı bir grup el-Muizz b. Bâdis'in yanına gittiler, başlarına gelenleri ona anlatıp şikâyetçi oldular ve: «Biz senin emrine girmek istiyoruz, aksi halde ülkeyi Rumlara teslim edeceğiz.» dediler. Bu hadise 417 (1026-1027) yılında oldu. el-Muizz de oğlu Abdullah'ı bir ordunun başında onlarla beraber gönderdi. Abdullah şehre girip el-Ekhal'i, el-Halasa'da muhasara etti, fakat daha sonra Sicilyalılar ihtilâfa düştüler. Bir kısmı el-Ekhal'e yardım etmek istiyordu. Abdullah b. el-Muizz'in yanında yer alan Sicilyalılar onu öldürdüler.

Daha sonra Sicilyalılar birbirlerine dönüp: «Kendinizi başkalarının idaresi altına sokmak mı istiyorsunuz? Vallahi bu işin sonu hayırlı olmaz.» dediler ve el-Muizz'in askerleriyle savaşa karar verdiler. Toplanıp onlara hücum ettiler ve savaşa tutuştular. el-Muizz'in askerleri mağlûp oldu, sekiz yüz askerleri öldürüldü. Gemilere binip İfrîkıyye'ye döndüler. Sicilya ahalisi el-Ekhal'in kardeşi Hasan es-Samsam'ı kendilerine reis tayin ettiler. İşler karıştı, reziller idareye hakim oldular ve herkes kendi başına buyruk oldu, bu arada es-Samsâm'ı da uzaklaştırdılar. Kumandan Abdullah b. Menkût, Mazera, Tarâbunuş ve diğer şehirlere tek başına hakim oldu. "İbnu'l-Havvâs" adıyla tanınan kumandan Ali b. Ni'met de Kasr-Yâna, Curicent ve diğer şehirleri ele geçirdi, İbnü's-Semne ise Sirakûsa ve Kataniya'ya tek başına hakim oldu, öte yandan İbnu'l-Havvâs'ın kız kardeşiyle de evlendi.

Fakat daha sonra kocasıyla İbnu'l-Havvâs'ın kız kardeşi arasında münakaşa çıktı. Birbirlerine karşı ağır sözler sarf ettiler. İbnü's-Semne sarhoştu, karısının pazısının yarılmasını ve ölüme terk edilmesini emretti. Oğlu İbrâhim bunun duyunca koşup geldi ve doktorlar getirtip yeniden sağlığına kavuşuncaya kadar tedavi ettirdi. Sabah olunca babası yaptıklarına pişman oldu, sarhoş olduğunu söyleyerek özür diledi, karısı da kocasının mazeretini kabul etti.

Bir müddet sonra karısı, kardeşini ziyaret etmek istedi, o da izin verdi ve karısı ile beraber bir çok hediye gönderdi. Karısı kardeşinin yanına varınca, kendisine yapılanları anlattı, bunun üzerine İbnü'l-Havvâs kız kardeşini iade etmemeğe yemin etti. İbnü's-Semne haber gönderip karısının iade edilmesini istediyse de o göndermedi. İbnü's-Semne de bunun üzerine askerlerini topladı, zaten Sicilya'nın büyük bir kısmını istila etmişti. Şehirde adına hutbe okundu. İbnü's-Semne, İbnü'l-Havvâs'ın üzerine yürüyüp Kasr-Yâna'da onu kuşattı. İbnü'l-Havvâs da dışarı çıkıp onunla savaşa girdi. Sonunda İbnü's-Semne yenildi, İbnü'l-Havvâs Katâniya şehri yakınlarına kadar onu takip etti ve adamlarından pek çok kişiyi öldürdükten sonra geri döndü.

İbnü's-Semne, askerlerinin dağıldığını görünce Allah'ın rızasına uygun bir şekilde kendini kâfirlere karşı savaşıp zafer kazanmağa teşvik etti. Bu maksatla Malta şehri üzerine yürüdü. Malta Frankların elindeydi. Daha önce 372 (982) yılı olayları arasında anlattığımız gibi, Basileios burayı işgal etmiş ve Franklar bu ana kadar Malta'ya yerleşerek orayı yurt edinmişlerdi. O sırada Malta'ya bir Frank Cemaatiyle Roger hakimdi. İbnü's-Semne oraya varıp: «Ben sizi Sicilya'ya hakim kılacağım.» dedi, onlar da: «Orada pek çok asker var, bizim ise onlara karşı koyacak gücümüz yoktur.» dediler; bunun üzerine İbnü's-Semne: «Onlar birbirleriyle anlaşmazlığa düşmüşlerdir; zaten çoğu benim sözümü dinler ve bana muhalefet etmezler.» dedi. 444 yılının recep ayında (ekim-kasım 1052) İbnü's-Semne ile birlikte yola koyuldular. Kendilerine karşı koyacak kimseye rastlamadılar. Yol boyunca uğradıkları her yeri istilâ edip onlarla birlikte Kasr-Yâna'ya gidip şehri muhasara ettiler. İbnü'l-Havvâs karşılarına çıkıp onlarla savaştı. Franklar onu mağlûp ettiler, daha sonra oradan ayrılıp Sicilya üzerine yürüdüler ve pek çok yeri işgal ettiler. Bunun üzerine Sicilya'daki âlim ve salih insanlar oradan ayrılmağa başladılar. Bu gelişme üzerine de Sicilya halkından bir topluluk el-Muizz b. Bâdis'in yanına giderek Sicilya'daki halkın anlaşmazlıklar yüzünden ne halde olduklarını ve Franklar'ın adanın büyük bir kısmını işgal ettiklerini anlattılar. el-Muizz büyük bir donanma inşa etti, gemileri savaşçılarla, silâh araç ve gereçleriyle doldurdu. Mevsim kıştı. Kavsâra'ya gittiler. Deniz kabardı, pek çoğu boğuldular, ancak pek az kişi kurtuldu.

el-Muizz'i zayıflatan ve Araplar'ı aleyhine güçlendiren faktörlerden biri de bu donanmanın gidişiydi. Araplar güçlenip şehirleri onun elinden aldılar. İşte bu sırada Franklar ülkenin büyük bir kısmını işgal ettiler. Onlara artık hiç kimse mani olamıyordu. İfrikıyye hükümdarı Arapların baskın ve ablukalarıyla uğraştı. el-Muizz 453 (1061) yılında öldü, yerine oğlu Temîm geçti. O da aynı şekilde adaya bir donanma ve asker gönderdi, bu donanmanın başına da iki oğlu Ali ve Eyyûb'u geçirdi. Bunlar Sicilya'ya vardılar. Eyyûb ve yanındaki askerler el-Medine'ye (Belrum) geldiler, Ali ise Cüricent'e indi. Daha sonra Eyyûb da Cüricent'e geçti. Ali b. el-Havvâs ona kendi sarayına misafir olmasını söyledi ve pek çok hediye gönderdi.

Eyyûb orada bir süre kalınca halk tarafından sevildi. İbnü'l-Havvâs bunu kıskandı, halka mektup yazıp onu uzaklaştırmalarını istedi; fakat halk onun dediğini yapmadı, bunun üzerine de askerleriyle bizzat kendisi Eyyûb'un üzerine yürüdü ve savaştı.

Fakat Cüricent halkı Eyyûb'u destekledi ve onunla birlikte savaştılar. İbnü'l-Havvâs savaşa devam ederken atılan bir ok isabet edip onu öldürdü, askerler de Eyyûb'u kendilerine hükümdar tayin ettiler.

Daha sonra Medine (Belrum) halkıyla Temîm'in köleleri arasında bazı olaylar çıktı ve savaşa sebep oldu. Aralarında pek çok fenalıklar zuhur etti. Ali ile kardeşi Eyyûb anlaşıp 461 (1068-1069) yılında donanmayla İfrîkıyye'ye döndüler. Sicilya'nın ve donanmanın ileri gelenlerinden müteşekkil bir grup da onlarla beraber İfrîkıyye'ye geldi. Artık Franklara mani kuvvet kalmamıştı. Bütün adayı işgal ettiler. Kasr-Yâna ile Cüricent dışında hiç bir şehir karşılarında duramadı. Franklar bu iki şehri de muhasara ettiler, buradaki müslümanları sıkıştırdılar. İki şehrin halkı da çok zor durumda kaldı ve leş yemeğe mecbur oldular. Yiyecek hiç bir şeyleri kalmadı. Cüricent halkı, şehri sonunda Franklara teslim ettiler, fakat Kasr-Yâna üç yıl daha Müslümanların elinde kaldı. Şartların aleyhlerine geliştiğini ve perişan olacaklarını anlayınca onlar da Franklara boyun eğdiler ve 484 (1092) yılında teslime razı oldular, Franklar da böyle Kasr-Yâna'yı da teslim aldılar. - Allah onlara lanet etsin - Roger bütün adayı işgal etti. Rumları ve Frankları Müslümanların yanına iskan ettiler. Ada halkından hiç kimseye ne bir hamam, ne bir dükkan ve ne de bir değirmen bıraktılar.

Roger 490 (1096-1097) yılından önce öldü, yerine oğlu Roger geçti. Roger Frank âdetlerini bırakıp Müslüman hükümdarların yaptığı gibi cenâib (yedek atlar), hâcipler, silahdâr, candâr vs. edindi. Franklar bu konuda hiç bir şey bilmiyorlardı. Mazlûmların şikâyetlerini dinlemek üzere Mezâlim Divanı kurdu. Kendi çocuğu dahi olsa adaletle hüküm veriyordu. Müslümanlara çok iyi davranırdı. Onları kendine yaklaştırdı ve Franklara karşı onları müdafaa etti, bu yüzden Müslümanlar onu çok severdi. Roger büyük bir donanma teşkil etti ve el-Mehdiyye ile Sicilya arasında bulunan Malta, Kavsara, Cerbe ve Karkanna gibi adaları zapt etti, tâ İfrîkıyye sahillerine kadar uzandı. Onun yaptığı diğer işleri inşaallah ileride anlatacağız.

Sultan'ın Bağdâd'a Gelmesi

Sultan bu sene ramazan ayında (ekim-kasım 1091) Bağdâd'a geldi. Bu ikinci gelişiydi. Hükümet sarayına (Dâru'l-memleke) indi, adamları da muhtelif konaklara indiler. Kardeşi Tâcüddevle Tutuş, Haleb hakimi Kasîmüddevle Aksungur ve etraftaki ileri gelen melik vali ve emîrler yanına geldiler. Bağdâd'da bu münasebetle büyük şenlikler yapıldı ve bu konuda büyük bir özen gösterildi. Halk bunun benzerini hiç bir zaman görmediklerini anlatır dururdu. Pek çok şair bu geceyi tavsif eden şiirler yazmıştır. el-Mutarrız da bunlardan biridir.

Sultan bu defa Sultan Camii'nin yapılmasını emretti. 485 yılı muharrem ayında (şubat-mart 1092) caminin yapımına başlandı. Kıblesinin Sultan'ın müneccimi Behrâm ile bir grup rasatçı tayin etti. Daha sonra Nizâmülmülk, Tâcül'mülk ve diğer büyük emirler Bağdâd'a geldiklerinde kalmak üzere konaklar yaptırmağa başladılar; fakat hükümdarlık ve vezirlik müddetleri pek uzun sürmedi. Nizâmülmülk'ün öldürülmesi ve Sultan'ın ölümü ile daha sonraki yıllarda toplulukları ve yaptıkları diğer şeyler de bozulup dağıldı. Askerleri ve topladıkları şeyler onlara bir fayda vermedi.

Mülkü daim olup zevale ermeyen Allah Taâlâ'nın şanı ne yücedir!

Çeşitli Olaylar

İbn Ebû Hâşim Türkmenlerle yardım dilemek için bu sene Mekke'den geldi.

Bu yılın sonunda Nizâmülmülk Bağdâd'da hastalandı. Sadaka vererek hastalıktan kurtulmağa çalıştı. Medresesinde çok sayıda fakir ve miskin toplanırdı. İleri gelen devlet erkânı ve Sultan'ın ordusuna mensup emîrler Nizâmülmülk'ün sıhhati için sadaka veriyorlardı. Sonunda Nizâmülmülk sağlığına kavuştu, Halife de ona değerli hilatler gönderdi.

Bu sene 9 şaban (26 Kasım 1091) günü Suriye ve pek çok ülkede çok sayıda deprem oldu. En çoğu da Suriye'de oldu. Halk evlerini yurtlarını terk etti. Antakya'da bir çok ev yıkıldı, enkaz altında kalan pek çok kişi öldü, ayrıca surlarındaki doksan burç yıkıldı. Sultan Melikşah bunların yeniden yapılmasını emretti.

Şâfiî fakîhi Ebû Tâhir Abdurrahman b. Muhammed b. Alek bu sene şevval ayında öldü. Şâfiî fakihlerin reislerindendi. Semerkand'ın zaptı anlatılırken ondan bahsedilmişti. Nizâmülmülk hariç Sultan'ın bütün devlet erkânı cenazesinin ardından yürüdü. Nizâmülkmülk çok yaşlı olduğunu söyleyerek özür diledi ve Ebû Tâhir'in ardından çok göz yaşı döktü. Bâbu Ebrez'de Şeyh Ebû İshak'ın yanında toprağa verildi. Sultan Melikşah da kabrini ziyaret etti.

Hanefî fakîhi ve Rey kadısı Muhammed b. Abdullah b. el-Hüseyn Ebû Bekr en-Nâsıh da bu sene recep ayında öldü. Hanefî fukahasının ileri gelenlerinden olup Mu'tezile mezhebine mütemayildi.

Kurra Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Tâvûs da şaban ayında Sûr şehrinde öldü.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1092-1093) YILI OLAYLARI

Müslümanlarla Franklar Arasında Ceyyân'da Vuku Bulan Savaş

Alfonso bu sene askerlerini ve ihtiyat kuvvetlerini toplayıp Endülüs'deki Ceyyân bölgesine bir sefer düzenledi. Müslümanlar karşısına çıkıp savaşa girdiler. Savaş kızıştı. Başlangıçta Müslümanlar geri çekildiler, fakat daha sonra Allah Teâlâ Müslümanlara kâfirlere karşı tekrar saldırma gücü verdi de onları mağlûbiyete uğrattılar. Bir çoğunu öldürdüler. Alfonso az sayıdaki bir grupla kurtuldu. Bu savaş ez-Zellâka'dan sonra vuku bulan en meşhur savaşlardan biridir. Şâirlerin çoğu bu savaşı şiirlerinde dile getirdiler.

Tutuş'un Hıms ve Suriye Sahilindeki Diğer Şehirleri Ele Geçirmesi

Sultan Bağdâd'da iken kardeşi Tâcüddevle Tutuş Dımaşk'tan, Kasimüddevle Aksungur Haleb'den, Bozan da Urfa'dan yanına geldiler. Sultan onlara dönüş izni verince Aksungur ile Bozan'a askerleriyle beraber Şîî Fâtımî Halifesi el-Mustansır'ın «Suriye sahillerindeki şehirlerini zapt etmek isteyen Tâdüddevle Tutuş'un hizmetine girmelerini ve daha sonra birlikte Mısır'a yürüyerek orayı da ele geçirmelerini emretti.

Hep birlikte Suriye üzerine yürüdüler. Tutuş Hıms önlerinde karargâh kurdu. Şehrin hakimi İbn Mülâib oradaydı. İbn Mülâib ve çocuklarının Müslümanlara çok büyük zararları vardı. Hims'ı muhasara ettiler. Halkı sıkıştırdılar. Sonunda Tutuş Hıms'ı zapt etti. İbn Mülâib ile iki oğlunu da esir aldı. Buradan Irka (Arka) Kalesi'ne gitti ve orayıda cebren aldı. Sonra Efâmiye kalesine yürüdü ve orayı da aynı şekilde ele geçirdi. Efâmiye'de Mısır Fâtımî halifesinin bir hadımı vardı .Emân dileyerek kaleden indi. Tutuş da ona emân verdi ve Trablus üzerine yürüdü. Muhasara etmek gayesiyle şehir önünde konakladı. Trablus hakimi Celâlülmülk İbn Am-

mâr, Tutuş'un yanındaki ordunun ancak hile yoluyla uzaklaştırılabileceğini anladı. Tutuş'un yanındaki emirlere haber gönderip onları Tutuş'u bu işten vaz geçirmeye teşvik etti, fakat onlarda böyle bir arzu görmedi.

Kasimüddevle Aksungur'un yanında Zerrîn-kemer adlı bir veziri vardı. İbn Ammâr ona elçi gönderdi, onu mülâyim bulup hediye ve para vererek muhasaranın kaldırılmasına yardımcı olmasını istedi. O da efendisi Kasimüddevle Aksungur ile beraber Tutuşun kuşatmaya son verip oradan ayrılması için gayret gösterdi. İbn Ammâr, Aksurgur'a da otuz bin dinar para ile bir o kadar da hediye gönderdi. Ayrıca Sultan Melikşah'ın Trablusşam'ın İdaresini kendisine bıraktığını bildiren menşûrlar ile, Sultan'ın oradaki naiblerine yardımcı olup onlarla işbirliği yapması ve suret-i katiyyede onlarla muharebe etmekten sakınmasını emreden fermanlarını gösterdi. Bunun üzerine Aksurgur, Tâcüddevle Tutuş'a: «Ben elinde böyle menşûrlar bulunan biriyle savaşmam.» dedi. Tacüddevle ona çok kızdı ve: «Sen bana tabi değilmisin? diye çıkıştı. Buna karşılık Aksurgur: «Ben sana ancak Sultan'a isyan ve emrine muhalefet etmediğin müddetçe tabiyim» cevabını verdi. Ertesi gün de oradan ayrıldı. Bunun üzerine Tacüddevle de oradan ayrılmak zorunda kaldı ve öfkeyle Trablus'dan uzaklaştı. Aynı şekilde Bozan da beldesine döndü. Böylece bu iş başarısızlıkla sonuçlandı.

Sultan'ın Yemen'i Zaptı

Bağdâd'da Sultan'ın yanına gelenlerden biri de Karmîsîn ve diğer bazı yerlerin hakimi olan Türkmen Emîri Çubuk idi. Sultan, Emîr Çubuk'a bir grup emiriyle birlikte Hicaz ve Yemen üzerine yürümesini emretti. Bu emirler o bölgeyi fethetmek üzere Sa'düddevle Gevherâyîn'in emrinde hareket edeceklerdi. Sa'düddevle onların başına Türşk adlı bir emîri tayin etti. Bunlar yola çıkıp Yemen'e kadar geldiler ve orayı zapt ettiler. Halka kötü davrandılar; yapmadıkları kötülük, işlemedikleri rezalet kalmadı. Daha sonra Aden'e yürüdüler. Turşek burada çiçek hastalığına yakalandı ve Aden'e varışının yedinci günü öldü. Bu sırada yetmiş yaşındaydı. Adamları Bağdâd'a geri döndüler, onu da Bağdâd'a götürüp Ebû Hanife (Allah rahmet eylesin)'in kabrinin yanında defnettiler.

Nizâmülmülk'ün Öldürülmesi

Vezir Nizâmülmülk Ebû Ali el-Hasan b. Ali b. İshâk bu sene 10 Ramazan (14 Ekim 1092) tarihinde Nihâvend yakınlarında öldürüldü. Nizâmülmülk ile Sultan, Isfahân'da idiler ve Bağdâd'a dönüyorlardı. Vezir Ni-

hâvend yakınlarına gelince iftardan sonra mahfesinin içinde harem çadırına (otağ) giderken Bâtınilerden Deylemli bir delikanlı şefaat veya yardım isteyen pozisyonda ona yaklaştı ve yanındaki hançeriyle onu bıçaklayarak öldürdü. Sonra kaçarken ayağı çadır ipine takılıp düştü ve derhal yakalayıp öldürdüler. Sultan, bunun üzerine Nizâmülmülk'ün çadırına gidip askerlerini ve adamlarını yatıştırdı.

Nizâmülmülk Alp Arslan'a saltanatından önceki dönemde, amcası Sultan Tuğrul Bey zamanında Horasân meliki olduğu sırada yaptığı vezirlik hariç (Sultan Alp Arslan ile Sultan Melikşah'a) 30 yıl vezirlik yaptı. Oldukça yaşlanmıştı, çünkü 408 (1017-1018) yılında doğmuştu.

Nizâmülmülk'ün öldürülmesinin sebebi şu idi:

Nizâmülmülk torunu Osman b. Cemâlülmülk'ü Merv reisliğine tayin etmişti. Sultan Melikşah da büyük gulâmlarından ve devletinin ileri gelen emîrlerinden biri olan Kodan'ı şahne olarak Merv'e gönderdi. Kodan ile Osman arasında bir meselede anlaşmazlık ve münakaşa çıktı. Bu münakaşa genç yaşta olması, bulunduğu mevkie ve dedesinin nüfuzuna güvenmesi sebebiyle Osman'ı şahneyi yakalayıp tevkif ve tahkir etmeğe sevk etti. Osman daha sonra Kodan'ı serbest bıraktı, o da yardım istemek ve şikâyetini arz etmek üzere doğruca Sultan'ın yanına gitti. Bunun üzerine Sultan Melikşah Tâcüddevle ve Mecdülmülk el-Balâsânî gibi devlet erkânıyla vezir Nizâmülmülk'e bir mektup gönderdi. Sultan mektubunda şöyle diyordu: «Eğer sen saltanatta şerîkim, mülkümde ortağım isen bunun da bir hükmü ve kuralı vardır; fakat benim nâibimsen ve benim emrimdeysen o takdirde nâiplik ve tâbilik şartlarına uymalısın. Oğullarından her biri bir kıtayı istilâ etti ve büyük bir eyalete vali oldular. Buna da kanaat etmeyerek devlet işlerine müdahele ve teçavüz ettiler, şunu şunu yapmaya kalkıştılar.» Sultan sözü oldukça uzattı. Emîr Yelberd'i de onlarla beraber göndermişti. Yelberd Sultan'ın yakın adamlarından ve güvendiği emîrlerdendi. ona: "Onlar her ne kadar gizlese de Nizâmülmülk ne söylerse sen bana haber vereceksin.» demişti.

Heyettekiler Nizâmülmülkün yanına gelip mektubu verdiler; bunun üzerine Nizâmülkmülk onlara: «Sultan'a deyiniz ki: "Eğer benim saltanatta ve mülkünde ortağı olduğumu bilmiyor idiysen bil. Bu gün bulunduğun mevki ve ikbale benim re'yim ve tedbirimle geldin. Babası öldürüldüğü gün işlerini nasıl idare ettiğimi hanedândan (ailesinden) ve başkalarından ki onlar falan falan şahıslardır.» dedi ve ona karşı çıkan bir zümreyi saydı. Ona isyan edenleri nasıl tenkil ettiğimi hatırlamaz mı? O zaman bana sımsıkı sarılır ve muhalefet etmezdi. Ne zaman ki işleri yoluna koy-

dum, herkesi ona itaat ettirdim, dirlik ve düzeni sağladım, yakın ve uzak şehirleri fethettim, uzak yakın herkes ona itaat arz etti, işte o zaman işlemediğim günahları bana isnad etti, hakkımdaki jurnalleri işitir oldu. Benim adıma ona deyiniz ki: «Başımdaki o tac (Kalansuva)'ın varlığı bu divite bağlıdır. Bu ikisinin iş birliği ve ittifakı istenilen her şeyin bağı ve her türlü ganimetin sebebidir. Bu divitin kapağını kapatırsam onun tacı da yok olur. Eğer bir tağyir ve tebdile karar verdiyse değişiklik vuku bulmadan gerekli tedbirleri alsın. Kapıyı çalmadan önce başına gelecekleri düşünsün de dikkatli olsun. Bu minval üzere sözü uzattı .Sonra da onlara: «Sultan'a benim dediklerimden istediğiniz kadarını söyleyin; çünkü tehdit ve kınamaları beni çok üzdü ve zayıf düşürdü.» dedi.

Heyet Nizâmülmülk'ün yanından çıkınca orada cereyan eden konuşmaları Sultan'dan gizlemeğe ve vezirin itaat ve ubudiyyette daim olup suçsuz olduğunu söylemeğe karar verdiler. Hepsi evlerine dağıldılar. Gece yarısı olmuştu. Yeberd doğruca Sultan'ın yanına gidip olup bitenleri arz etti. Heyet de bulunan diğer zevât ise sabahleyin erkenden kalkıp Sultan'ın huzuruna gittiler, zaten Sultan da onları bekliyordu. Sultan'a kararlaştırdıkları şekilde, Nizâmülmülk'ün özür dilediğini, kulluk ve itaat üzere olduğunu söylediler. Sultan da onlara: «Hiç şüphesiz Nizâmülmülk böyle demedi, bilâkis şöyle şöyle dedi.» dedi. O zaman Nizâmülmülk'ün hakkını ve geçmişteki hizmetlerini göz önünde tutarak bunu gizlemesini tavsiye ettiler; fakat sonunda Nizâmülmülk'ün aleyhine tedbir alındı ve öldürülerek bu iş tamamlandı. Nizâmülmülk'ün ölümünden otuz beş gün sonra da Sultan Melikşah öldü; böylece devlet çözüldü, kılıç düştü. Nizâmülmülk'ün sözü onun kerametine yoruldu. Şairler onun hakkında pek çok mersiye yazdılar. Nizâmülmülk hakkında söylenenlerin en güzellerinden biri de Şiblüddevle Mukâtil b. Atıyye'nin şu sözüydü:

«Nizâmülmülk Allah'ın şereften yarattığı kıymetli bir inciydi. Yüceldi, fakat zaman onun kıymetini bilmedi. Allah da hamiyetiyle onu kabuğuna iade etti.»

Öldürüldükten sonra biri Nizâmülmülk'ü rüyasında gördü ve: «Nasılsın?» diye sordu. O da: «Başıma bir demir parçasıyla (hançerle) gelen bu musibet (öldürme hadisesi) olmasaydı bütün emellerimden sorguya çekilirdim.» cevabını verdi.

Nizâmülmülk'ün İlk Zamanları ve Onunla İlgili Bazı Haberler

Nizâmülmülk'ün ilk zamanlarına gelince:

Nizâmülmülk Tûs'taki bir dihkân (köy aristokratı, köyün reisi) ailesine mensuptu, fakat daha sonra babasının malı mülkü yok oldu. Amesi ise

o henüz emzikte iken vefat etmişti. Babası onu yanına alıp süt annelerine götürür, onlar da Nizâmülmülk'ü Allah rızası için emzirirlerdi. Sonra büyüdü ve Arapça öğrendi. Allah'ın ondaki sırrı onu yüce bir gaye uğrunda çalışmağa, ilimle meşgul olmağa çağırıyordu. Nizâmülmülk fıkıh tahsil eden faziletli bir insan oldu, pek çok hadis öğrendi. Daha sonra ise devlet işleriyle ilgilenmeğe başladı. Zaman hazarda ve seferde onunla yükselip alçaldı.

Nizâmülmülk Horasân şehirlerini dolaşıyordu. Bazı idarecilerin refakatinde Gazne'ye vardı. Daha sonra Sultan Alp Arslan'ın babası Davud (Çağrı Bey)'un Belh'deki işlerini idare eden Ebû Ali b. Şâdân'a intisap etti, onun yanında itibar kazandı. Kabiliyet ve güvenilirliği ortaya çıktı ve onların katında bu vasıflarıyla tanındı. Ebû Ali b. Şâdân, vefatı yaklaşınca (ölüm döşeğinde iken) Melik Alp Arslan'a Nizâmülmülk'ü tavsiye etti, onun vasıflarını anlattı, bunun üzerine Alp Arslan onu kendi işlerine bakmakla görevlendirdi. Bilâhere amcası Tuğrul Bey'den sonra tahta geçinceye kadar Alp Arslan'a vezirlik etti. Bu sırada üstün kabiliyeti ve fikirleriyle Alp Arslan'ın Sultan olmasında önemli rol oynadığından dolayı vezirliği uzun yıllar devam etti. Sultan Alp Arslan ölünce de oğlu Melikşah'ın işlerini deruhde etti. Bu konuda daha önce tam ve açıklamalı bilgiler verilmişti.

Başka bir rivayete göre ise, Nizâmülmülk ilk zamanlar Belh hakimi Emîr Tâcir'in kâtibiydi. Fakat bu emîr her yıl onun malını müsadere eder, elinde ne varsa alır ve: «Palazlandın ey Hasan!» derdi. Sonra ona bir at bir de kamçı verip: "Bu sana yeter" derdi. Bu durum uzun süre devam edince Nizâmülmülk iki oğlu Fahrulmülk ile Müeyyidülmülk'ü saklayıp Alp Arslan'ın babası Çağrı Bey Dâvud'un yanına kaçtı. Yolda atı durunca Nizâmülmülk: «Alahım! Senden beni kurtaracak bir at niyaz ediyorum.» diye dua etti. Çok gitmeden altında yarış atı olan bir Türkmen'e rastladı. Türkmen ona: «Atından in.» dedi, o da indi. Türkmen iyi cins atını ona verip Nizâmülmülk'ün atını da kendine aldı ve ata binip Nizâmülmülk'e: «Ey Hasan, beni unutma!» dedi.

Nizâmülmülk daha sonra Merv'e gitti ve Çağrı Bey'in huzuruna girdi. Çağrı Bey onu görünce elinden tutup oğlu Alp Arslan'a teslim etti ve ona «Bu Hasan-ı Tûsî'dir. Onu teslim al ve bir baba kabul et; sakın muhalefet etme.» dedi.

Emir Tâcir, Nizâmülmülk'ün kaçtığını duyunca peşinden Merv'e gitti. Çağrı Bey'e: «Bu benim kâtibim ve nâibimdi, malımı almış» dedi; bunun üzerine Çağrı Bey ona: «Git Muhammed ile; yani Alp Arslan ile konuş dedi, fakat Tâcir Alp Arslan ile konuşmağa cesaret edemedi, onu bırakıp döndü.

Onunla ilgili haberlere gelince:

Nizâmülmülk âlim, dindar, cömert, âdil ve yumuşak huylu, suçluları çok çok bağışlayan, az konuşan bir insandı. Meclisi kurrâlarla, fakihlerle ve Müslümanların önde gelen liderleriyle (imamlarla) hayırlı ve salih insanlarla dolup taşardı.

Çeşitli şehir ve ülkelerde medreseler yapılmasını emretti, bu medreselere muazzam tahsisat ayırdı. Bağdâd, Horasân ve diğer şehirlerde hadis yazdırdı. Bu görevi deruhte edince: «Ben buna layık değilim, fakat kendimi Resûlullah'ın hadislerini nakledenlerin kervanına dahil etmek istiyorum.» derdi.

Ezan sesini duyunca meşguliyetini bırakıp bir kenara çekilirdi; ezan okunup bitince de namaz kılmadan önce hiç bir şeye başlamazdı. Vakit girdiği halde müezzin ezanı okumazsa, derhal ezan okunmasını emederdi. Bu kendilerini daima ibadete veren ve namaza sarılan insanların varabileceği bir derecedir.

Ticarî maldan alınan vergiler (mükûs) ile halkın sahip olduğu mallardan alınan örfî vergileri (darâib) kaldırdı. Minberlerde Eş'ariler'in tel'in edilmelerine son verdi. Vezir Amîdülmülk el-Kündürî, Sultan Tuğrul Bey'i Rafiziler'i telin etmek için emir vermeğe teşvik etmiş, Sultan da kabul edip emir vermişti. Vezir buna daha sonra Eş'arîleri de kattı ve hepsinin tel'in edilmesini emretti; bu yüzden imamu'l-Harameyn Cüveynî, Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî gibi pek çok din adamı yerlerini yurtlarını terkettiler. Alp Arslan Sultan olunca vezir Nizâmülmülk bunların hepsine son verdi, âlimleri de yurtlarına iade etti.

Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî ile İmâm Ebû'l-Meâlî Cüveynî gelince Nizâmülmülk ayağa kalkar ve sonra yine yerine otururdu. Ebû Ali el-Farmezî gelince ise yine ayağa kalkar. Onu kendi makamına oturtur, kendisi de onun önüne oturdu. Nizâmülmülk'e bu iki farklı davranışın sebebi sorulunca: «Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî ve Ebû'l-Meâlî Cüveynî ile onlar gibi zevât yanıma geldikleri zaman bana: «Sen şöyle iyisin, böyle iyisin.» diyerek benim sahip olmadığım vasıflarla beni överler, bu sözleriyle benim gurur ve kibirimi artırırlar; halbuki el-Farmezî bana nefsimin hoşuna gitmeyen şeyleri, kusur ve noksanlarımı, yaptığım haksızlıkları, söyler, böylece gururum kırılır, nefsânî duygularım nencide olur, ben de yaptığım hatalı ve kusurlu hareketlerin çoğundan vaz geçerim, onları terkederim.» cevabını verdi.

Nizâmülmülk der ki: «Bir zamanlar kendime has bir köyüm ve bir mescidim olsa da içinde tek başına Rabbime ibadet etsem.» derdim. Daha sonra: Mahsûlüyle rızkımı temin edecek bir tarlam (arazi parçası) ve Al-

lah'a ibadet edecek bir mescidim olsa.» derdim. Şimdi ise sadece günlük bir (kuru) ekmek parçasıyla Allah'a ibadet edebileceğim bir mescidim olsun istiyorum.»

Rivayete göre, bir gece yemek yiyordu; bir tarafında kardeşi Ebû'l-Kâsım, öbür yanında ise Horasân amîdi vardı. Horasân amîdinin yanında da eli kesik bir fakir vardı. Nizâmülmülk, amîdin eli kesik fakirle yan yana yemek yemek istemediğini gördü. Amîde hemen öbür tarafına geçmesini söyledi ve fakiri yanına alıp onunla birlikte yemek yedi.

Fakirleri yemeğe davet etmek, onları kendine yaklaştırmak ve onlara yakın olmak Nizâmülk'ün âdetiydi. Bu konuda onunla ilgili pek çok ve meşhur rivayetler vardır. Bunlar hakkında çeşitli şehirlerde muhtelif mecmualar derlenmiştir.

Sultan'ın Ölümü ve Onun Ahlak ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Sultan Melihşah, Nizâmülmülk'ün katlinden sonra Bağdâd'a gitti; 24 ramazan (28 Ekim 1092) günü şehre girdi. Sultan'ı halifenin veziri Amîdüddevle b. Cüheyr karşıladı. Tacülmülk büyük br kabiliyete sahib olduğunu gösterdi. Sultan, Tâcü'l-mülk için vezaret hilalerini hazırlanmasını emretti. Nizâmülmülk'ü jurnal eden o idi, Hil'atleri hazırlanınca onları giyip vezaret makamına oturmaktan başka yapılacak bir şey kalmadı. Tam bu sırada Sultan ava çıktı ve 3 şevval (6 Kasım 1092) günü hasta vaziyette döndü. Ölüm tırnaklarını ona da geçirdi, ülkesinin genişliği ve askerlerinin çokluğu ölüme mani olamadı.

Hastalığının sebebi şu idi : Sultan av eti yeyip hummâya yakalandı ve kan aldırdı. Fakat yeteri kadar kan alınamadı ve hastalığı ağırlaştı. Hastalığı ateşli hummâ idi. 15 şevval cuma gecesi (18-19 Kasım 1092) vefat etti.

Sultan Melikşah'ın hastalığı ağırlaşınca devlet adamları mallarını halifelik sarayına götürdüler. Sultan vefat edince "Hatun el-Celâliye" adıyla tanınan karısı Terken Hâtun onun ölümünü gizledi ve cenazeyi sakladı. Halife el-Muktedî Biemrillâh'ın Sultan'ın kızından olan oğlu Ca'fer'i halifenin yanına geri gönderdi. Sultanın tabutunu yanına alıp Bağdâd'dan yola çıktı. Emirlere gizlice mal dağıttı ve oğlu Mahmûd'u destekleyeceklerine dair onlardan yemin aldı. Bu işleri Terken Hâtun adına Tâcülmülk deruhte ediyordu. Terken Hatun daha sonra Musul emîri olan Kıvamüddevle Kürboğa'yı Sultan'ın mührü ile İsfahân'a gönderdi. Kürboğa kale mustah-

fızının aşağı inmesini istedi ve şehri teslim aldı. Bunun Sultan'ın emri olduğunu söyledi.

Melikşah gibi, kimsenin cezane namazını kılmadığı ve hiç kimsenin yüzüne gözüne vurarak ağlamadığı bir Sultan daha duyulmamıştır.

Sultan Melikşah 447 (1055) yılında doğmuştur. Fiziki ve ruhi bakımdan insanların en güzellerindendi. Çin sınırlarından Suriye sahilerine, kuzeydeki İslâm ülkelerinin en uzak noktasından Yemen diyarının en uc noktasına kadar uzanan sahada adına hutbe okuttu. Bizans hükümdarları ona cizye ödediler. Her isteğini yerine getirdi. Hükümdarlık yılları umumî bir huzur emniyet ve adalet içinde geçti.

Sultan Melikşâh'ın örnek davranışlarından biri de şudur :

Kardeşi Tekiş Horasân'da kendisine isyan edince isyanı bastırmak üzere giderken Ali b. Mûsâ er-Rızâ'nın Tus'daki türbesine uğradı ve ziyaret etti. Türbeden çıkınca Nizâmülmülk'e nasıl dua ettin? diye sordu. O da: «Allah'ın seni muzaffer kılması için dua ettim.» cevabını verdi. Sultan Melikşah ise Bana gelince, ben öyle duâ etmedim, bilakis: «Allahım hangimiz Müslümanlar hakkında hayırlı halk için daha yararlı olacaksak onu muzaffer kıl» diye dua ettim.» dedi.

Rivayete göre, bir köylü ağlayarak Sultan Melikşah'ın yanına geldi, ondan yardım istedi ve.» «Ben bir kaç dirheme bir karpuz almıştım, daha başka param da yoktu. Üç Türk beni tutup o karpuzu benden zorla aldılar.» dedi. Bunun üzerine Sultan ona «otur» dedi, sonra da bir odacı (ferrâş)'yı çağırıp: «Canım bir karpuz istiyor -bu sırada vakit de öğlen olmuştu- dedi ve askerlerden karpuz istemesini söyledi. Ferrâş gidip yanında bir karpuzla döndü. Sultan ona karpuzu aldığı şahsın huzuruna getirilmesini emretti, hemen getirdiler. Sultan o askere: «Bu karpuzu nereden aldığını sordu. Asker: «Kölelerim getirdi.» dedi. Sultan bu defa onların huzura gelmelerini emretti. Asker gidip onlara kaçmalarını söyledi, sonra da geri dönüp: «Onları bulamadım. »dedi. Sultan köylüye: «Şu kölemi al, götür. Ben karpuzuna karşılık bunu sana bağışladım. Senden karpuzu alanları da bul, getir. Vallahi eğer onu salıverecek olursan, and olsun ki, boynunu vururum.» dedi. Köylü köleyi alıp gitti. Yolda köle üç yüz dinar vererek hürriyetini satın aldı. Köylü daha sonra Sultanın yanına gelerek onu üç yüz dinara kendisine sattım.» dedi. Sultan: «Buna razı mısın?» diye sorunca: «Evet» cevabını verdi. Sultan da: «Öyleyse dost olarak git» dedi.

Abdüs-semî' b. Dâvud el-Abbâsî anlatıyor :

Melikşah'ı Aşağı Irak'taki el-Haddâdiyye köyünden gelen ve "Gazzâl'ın oğulları" diye tanınan iki adamla birlikte gördüm. Gazzâl'ın oğulları Sultan Melikşah ile karşılaşmışlar. Sultan durup onları dinlemiş, onlar da:

«Mukta'ımız Emir Humartekin bir milyon altı yüz bin dinarımızı müsadere etti, birimizin iki ön dişini de kırdı.» Kırılan dişlerini Sultan'a göstererek: «Biz de kısas yoluyla hakkımızı ondan alırsın diye sana geldik. Eğer Allah Taâlâ'nın sana farz kıldığı şekilde hakkımızı ondan alırsan ne âlâ, aksi halde Allah aramızda hüküm verecektir» demişler.

İbn Dâvud el-Abbâsî sözüne devamla :

Sultanın atından inmiş olduğunu gördüm. Onlar: Her biriniz bir kolumdan tutun ve beni: «Hace Hasan (Nizâmülmülk)'ın yanına götürün.» dedi. Onlar bunu kabul etmediler ve özür dilediler. Fakat Sultan ikisine de yemin vererek mutlaka yapmalarını istedi. Bunun üzerine her biri Sultan'ın bir kolundan tutup onunla birlikte Nizâmülmük'ün yanına gittiler. Nizâmülmülk bunu duyunca koşarak dışarı çıktı. Sultan'ı karşılayıp yer öptü ve: «Ey cihan hükümdarı! Seni böyle davranmağa sevk eden nedir? diye sordu. Bunun üzerine Sultan: «Yarın Allah Taâlâ'nın huzuruna Müslümanlar'ın hak ve hukukundan sorguya çekilirsem halim ne olur? Ben bu işleri böyle durumlarda bana vekalet edesin diye sana bıraktım. Halk böyle işkencelere maruz kalırsa bunun sorumlusu sen olursun. Beni de kendini de düşün.» dedi.

Nizâmülmülk yer öptü ve Sultan'ın hizmetine koştu. Sonra da derhal geri dönüp Emir Humartekin'in iktalarından azl edilmesi ve onlardan müsadere edilen malların iade edilmesine dair menşûru yazdırdı. Ayrıca yanındaki 100 dinarı da onlara verdi ve kısasen emir Humartekin'in dişlerinin de sökülebilmesi için bunu delille isbat etmelerini emretti. Onlar da memnûn olarak ayrıldılar.

Rivayete göre Sultan Melikşah Bağdâd'a üç defa geldi ve halk fiyatların artmasından ve askerlerin serkeşlik ve zulüm yapmasından korktu. Sultan gelmeden önce fiyatlar çok düşüktü; halk gece-gündüz onun askerlerine uğruyor ve hiç kimseden korkmuyorlardı. Hiç kimse de onlara zulüm ve tecavüz etmedi. Bütün ülkede ticârî emtiadan ve gıda maddelerinden alınan vergileri kaldırdı. Yolları, köprüleri ve çöldeki ribatları onardı. Harap olan nehir yataklarını kazdırdı. Bağdâd'da bir cami, ayrıca Mekke yolunda yağmur sularının toplanması için büyük havuzlar yaptırdı. Isfahân'da bir rasathane bina ettirdi. Mekke yolunda es-Sübî-î'de hayvanların boynuzlarından bir işaret kulesi inşa ettirdi. Aynısını Maveünnehr'de de de yaptırdı, bir defasında çok hayvan avladı ve bunların sayılmasısı emretti, on bin hayvan avladığı tesbit edildi. Bunlardan dolayı on bin dinar sadaka verilmesini emretti ve: Ben Allah Taâlâ'dan korkuyorum. Bu hayvanları zaruret ve yemek niyeti olmaksızın nasıl öldürdüm.» dedi, adamları arasında sayısız mal ve elbise dağıttı. Bundan sonra ne zaman bir hayvan avlasa avladığı hayvanların sayısı kadar sadaka verirdi. Bu yaptıkları ve

yapmadıkları şeylerden dolayı nefislerini muhasebe eden insanların yapacağı bir işti. Şairler onun hakkında pek çok mersiyeler yazdılar.

Anlatıldığına göre, Sultanın emîrlerinden biri Herat'da Abdurrahman adlı bir âlimin evinde misafir olmuştu. Bu emîr sarhoş olduğu bir gün Sultân'a «Abdurrahman şarap içiyor, putlara tapıyor, haramı helâl sayıyor.» dedi. Fakat Sultan inanmadı. Ertesi gün o emir ayıldı. Sultan kılıcı eline alıp bu emîre: «Falan adam hakkında bana doğruyu söyle, yoksa seni öldürürüm.» dedi. Emîr, Sultan'dan emân diledi, Sultan da emân verdi. Bunun üzerine emir: «Abdurrahman'ın iyi bir evi ve güzel bir karısı vardı. Senin onu öldürmeni istedim ki, ben de onun evine ve karısına sahip olayım.» dedi. Bunun üzerine Sultan onu yanından kovdu ve Abdurrahman hakkında yapılan jurnale hemen inanmadığı için Allah'a şükretti ve bol miktarda sadaka dağıttı.

Sultan Melikşah'ın Oğlu Mahmûd'un Hükümdar Olması ve Sultan'ın Büyük Oğlu Berkyaruk'un Hükümdar Oluşuna Kadar Meydana Gelen Olaylar

Yukarıda anlattığımız gibi, Sultan Melikşah vefat edince karısı Terken Hatun ölümünü gizlemişti. Emîrlere gizlice haber salıp onları razı etti ve oğlu Mahmûd'u destekleyeceklerine dair yemin aldı. Mahmûd bu sırada dört yıl ve bir kaç aylıktı. Terken Hatun ayrıca Halife el-Muktedi'ye de haber gönderip hutbeyi oğlu Mahmûd adına okutmasını istedi, Halife de kabul etti, ancak bazı şartlar ileri sürdü. Buna göre saltanat ismen Mahmûd'a ait olacak, hutbe halife adına okunacak, ordu kumandanlığı, ülke ve halkın idaresi Emîr Üner'e ait olacak o bu konuda Tâcülmülk'ün direktiflerine göre hareket edecekti. Âmillerin tayini ve vergilerin toplanması da aynı şekilde Tâcülmülk'e ait olacaktı. Devleti Terken Hatun adına idare eden şahıs bu Tâcülmülk idi.

Halifenin bu şartları muhtevi mektubu Terken Hatun'un eline geçince kabul etmek istemedi, bunun üzerine kendisine: «Oğlun henüz küçüktür; şeriat onun hükümdarlığını câiz görmez.» denildi. Terken Hatun'un bu hususdaki muhatabı Gazzâlî idi. Terken Hatun Gazzâlî'nin bu sözü üzerine Halife'nin şartlarını kabul etti ve ona boyun eğdi. Sonra oğlu Mahmûd adına hutbe okundu ve «Nâsıru'd-dünyâ ve'd-Dîn» lakabı verildi. Hutbe 22 Şevvâl (25 Kasım 1092) cuma günü okunmuştu. Harameyn-i Şerîfeyn (Mekke ile Medine)'de de Mahmûd adına hutbe okundu.

Sultan Melikşah vefat edince, Terken Hatun Sultan'ın en büyük oğlu Berkyaruk'u tevkif etmek üzere İsfahân'a adam gönderdi. Onun, oğlu

Mahmûd ile saltanat hususunda mücadele etmesinden korkuyordu. Berkyaruk tevkif edildi, fakat Sultan Melikşah'ın ölüm haberi duyulunca Nizâmülmülk'ün köleleri Isfahân'da Nizâmülmülk'e ait olan silâh deposuna hücum edip bütün silâhları aldılar ve şehirde isyan ettiler, Berkyaruk'u da hapisten çıkararak Isfahân'da adına hutbe okutup hükümdar ilân ettiler. Berkyaruk'un annesi Zübeyde, Çağrı Bey'in oğlu Yâkutî'nin, yani Melikşah'ın amcasının kızıydı. Zübeyde Hatun, Mahmûd'un annesi olan Terken Hatun'un oğlu Berkyaruk'a bir kötülük yapmasından korkuyordu, fakat Nizâmülmülk'ün köleleri onu bu sıkıntıdan kurtarıp rahatlattılar.

Terken Hatun Bağdâd'dan Isfahân'a gitti. Askerler Tâcülmülk'ten para istediler, o da söz verdi. Berçin kalesine vardıklarında Tâcülmülk, mal indirmek üzere kaleye çıktı, fakat kaleye yerleşince Terken Hatun'a isyan etti ve askerlerden korkup aşağıya inmedi. Askerler de ondan ayrılıp yollarına devam ettiler, hazinelerini yağmaladılar, fakat hiç bir şey bulamadılar, çünkü o başına gelecekleri anlamış ve hazineleri saklamıştı.

Terken Hatun Isfahân'a varınca, Tâcülmülk peşinden yetişti ve kale mustahfızının kendisini hapsettiğini ve hapishaneden kaçıp geldiğini söyleyerek özür diledi. Terken Hatun da mazeretini kabul etti.

Berkyaruk'a gelince, Terken Hatun ile oğlu Mahmûd Isfahâna yaklaşınca, o, Nizâmülmülk'e mensup köleler ile birlikte Isfahân'dan çıkıp Rey istikametine gitti. Nizâmülmülk'ün adamlarından Erkuş da askerleriyle onlara katıldı. Yanında da bir grup emir vardı. Berkyaruk'un yanındaki kölelerle anlaşıp yekvücut oldular. Tâcü'l-mülk'ten nefret etmeleri Nizâmülmülk'ün adamlarını Berkyaruk'u desteklemeye sevk etmişti, çünkü Tâcülmülk Nizâmülmülk'ün düşmanıydı ve onu öldürtmekle suçlanıyordu. Nizâmülmülk'e mensup askerler bir araya gelince Taberek kalesini kuşattılar cebren aldılar. Terken Hatun Berkyaruk ile savaşmak gayesi ile üzerlerine asker sevk etti. İki ordu Berûcird yakınlarında savaşa tutuştu. Terken Hatun'un ordusundaki emirlerden bir kısmı Berkyaruk'un tarafına geçtiler. Bunlar arasında Emir Yelberd, Gümüştekin Cândar ve diğer bazı kumandanlar vardı. Böylece daha da güçlendiler. Zilhicce ayının son on gününde (21-31 Ocak 1093) aralarında çetin savaşlar cereyan etti. Sonunda Terken Hatun'un ordusu mağlûp olup Isfahân'a geri döndü. Berkyaruk da onların izini takip ederek Isfahân'a geldi, onları burada muhasara etti.

Tâcülmülk'ün Öldürülmesi

Tâcülmülk Terken Hatun'un ordusundaydı ve söz konusu savaşa katılmıştı. Savaştan sonra Berûcird'e kaçan Tâcülmülk yakalanıp Berkya-

ruk'un karargâhına götürüldü. Berkyaruk bu sırada Isfahân'ı muhasara ediyordu. Tâcülmülk'ün kabiliyetli bir insan olduğunu biliyordu, bu sebeple onu vezir tayin etmek istedi; bunun üzerine Tâcülmülk, Nizâmülmülk'ün önde gelen memlûklerini yatıştırmak ve onların gönlünü almak için teşebbüse geçti. Onlara eşya ve mallardan başka iki yüz bin dinar dağıttı. Böylece onların kalplerindeki kin yok oldu.

Bu haber Nizâmülmülk'ün nâibi Osman'a ulaşınca çok zoruna gitti, derhal küçük memlûkleri efendileri (Nizâmülmülk)'nin katilinin öldürülmesinden başka bir şeye razı olmamaları şartıyla yardıma çağırdı. Memlûkler, Osman'ın dediklerini yaptılar, böylece Tâcülmülk'ün tedbirleri hükümsüz oldu, Nizâmülmülk'e bağlı memlûkler Tâcülmülk'ün üzerine hücûm ederek onu parça parça ettiler. Bu hadise 486 yılının muharrem ayının da (Şubat 1093) olmuştu. Parmaklarından biri Bağdâd'a götürüldü.

Tâcülmülk, çok faziletli, hakkında pek çok menkıbe anılan bir zat idi; fakat Nizâmülmülk'ün öldürülmesine yardımcı olmakla bütün bu iyiliklerini örttü. Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin türbesini yaptıran ve yanına da bir medrese inşa edip Şeyh Ebû Bekr eş-Şâşiyi müderris tayin eden odur, Tâcülmülk öldürüldüğünde kırk yedi yaşındaydı.

Bedevîlerin Hacılara ve Kûfe Halkına Yaptıkları

Hacılar bu sene Bağdâd'dan yola çıkıp Kûfe'ye geldiler, daha sonra oradan da ayrılıp yola devam ettiler. Bu sırada Hafâce kabilesi hacıların üzerine saldırdı. Hafâceliler Sultan Melikşah'ın ölümünü ve askerlerin uzakta olmasını fırsat bilerek hacılara hucum edip yanlarında bulunan çok sayıdaki askerleri öldürdüler, geri kalanlar da bozulup kaçtılar. Hafâceliler hacıları yağmaladılar, daha sonra Kûfe'ye doğru hareket ettiler ve şehre girdiler. Şehre baskın düzenleyip halkını öldürdüler, halk da onları ok yağmuruna tuttu. Şehri yağmaladıktan sonra çıkıp gittiler ve bu defa rastladıkları kadın ve erkeklerin elbiselerini aldılar. Bu haber Bağdâd'a ulaşınca derhal üzerlerine asker sevkedildi. Benû Hafâce, askerlerin gönderildiğini duyunca geri dönüp kaçtı, fakat askerler onlara yetiştiler. Hafâce kabilesinden bir çok kişi öldürüldü, malları yağmalandı. Bu hadiseden sonra Hafâce'nin durumu zayıfladı.

Çeşitli Olaylar

Sultan bu sene Rebiyülevvel ayında (nisan-mayıs 1092) Bağdâd'dan Isfahân'a döndü. Halife el-Muktedî ile evlenen kızından doğan torunu

Ebû'l-Fazl Ca'fer'i yanında götürdü. Emirler şehirlerine dağıldılar. Sultan daha sonra Bağdâd'a döndü ve yukarıda zikrettiğimiz gibi orada öldü.

Bu sene cemâziyülevvel ayında (haziran-temmuz 1092) Nehru'l-muallâ'da yangın çıktı. Harâbetü'l-Herrâs'a ve darphane kapısına kadar İkdül'-Hadîd de yandı. Yangın aynı şekilde kuyumcular, sarraflar ve ıtriyatçılar çarşısına da sıçradı. Buralar da yandı .Yangın öğleden ikindiye kadar sürdü. Kısa süre içinde çok büyük bir saha yandı, bir çok kişi de yanarak öldü. Daha sonra halifenin vêziri Amîdüddevle b. Cüheyr ata binip sakaları topladı ve yangın söndürülünceye kadar da attan inmedi.

Bağdâd'lı şâir Abdülbâkî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Nâkiyâ bu sene öldü. Hadis tahsil etmişti. Şeriat aleyhinde konuşmakla itham edilirdi. Öldüğünde elinde bir şey tuttuğu görüldü. Gassâl elini açamadı. Daha sonra zorla açıldı ve elinde bir kâğıt bulunduğu görüldü. Kâğıtta şunlar yazılıydı :

«Öyle bir komşuya misafir oldum ki, o misafirin umduğunu boşa çıkarmaz. Cehennem azabından kurtulacağımı ümit ediyorum; çünkü ben Allah'ın azabından korkuyor ve nimetlerine güveniyorum. O nimet verenlerin en cömerdidir.»

Hafız Hibetullah b. Abdü'l-Vâris b. Ali b. Ahmed Ebû'l-Kâsım eş-Şîrâzî de bu sene öldü. Hadis tahsil etmek gayesiyle şark ve garbı dolaşanlardan biri de odur. Irak'tan Musul'a gelmişti. Ebû Muhammed es-Sarîfînîye ait olan el-Cadiyyât'ı dinlediğini söyleyen de budur. Fakat bu konu tam olarak bilinememektedir.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN ALTINCI (M. 1093) YILI OLAYLARI

İzzülmülk b. Nizâmülmülk'ün Berkyaruk'a Vezir Olması

İzzülmülk Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Nizâmülmülk Harezm'de oturuyordu. Hem Harezm'e, hem de oraya bağlı her yere hakimdi. Harezm'deki devlet işleri ondan sorulurdu. Babası öldürülmeden önce ona ve sultana hizmet gayesiyle onun yanına gelmiş ve bu sırada babası Nizâmülmülk öldürülmüş; Sultan da vefat etmişti, İzzülmülk o tarihten bu yana kadar Isfahan'da ikamet etti.

Berkyaruk çoğunluğunu Nizâmülmülk'e bağlı memlûklerin teşkil ettiği askerlerle Isfahân'ı muhasara edince İzzülmülk diğer kardeşleriyle beraber Isfahân'dan çıktı. Berkyaruk'un yanına gidince Sultan ona hürmet ve ikramda bulundu, devlet işlerini tam yetki ile ona havale etti ve onu kendine vezir tayin etti.

Tutuş b. Alp Arslan'ın Vaziyeti

Tutuş b. Alp Arslan, Dımaşk ile civarındaki diğer Suriye şehirlerinin hâkimiydi. Kardeşi Sultan Melikşah'ın vefatından önce onun yanına gitmek üzere Bağdâd'a müteveccihen yola çıkmış, ancak Hît'e gelince Sultan'ın ölüm haberini almış ve Hît'i zapt ve istilâ etmişti. Tutuş daha sonra saltanatı ele geçirmek gayesiyle hazırlık yapmak üzere Dımaşk'a döndü. Asker topladı; mal tedârik etti ve Haleb istikametinde yola çıktı. Haleb'de Kasîmüddevle Aksungur vardı. Kasîmüddevle, efendisi Sultan Melikşah'ın çocukları arasındaki anlaşmazlığı ve onların küçük yaşta olduklarını gördü, ayrıca Tutuş'a mani olamayacağını da bildiği için onunla anlaştı ve onun safına geçti. Antakya hâkimi Yağısıyan ile Urfa ve Harran

hakimi Bozan'a da haber gönderip Sultan Melikşah'ın çocukları arasındaki ihtilaf sonuçlanıncaya kadar Tutuş'a itaat arz etmelerini tavsiye etti. Onlar da bu tavsiyeye uyarak Tutuş'un tarafına geçtiler. Şehirlerinde onun adına hutbe okuttular ve Rahbe üzerine yürüyerek orayı muhasara edip bu yılın muharrem ayında (Şubat 1093) şehri zapt ettiler. Tutuş Sultan olarak kendi adına hutbe okuttu.

Daha sonra Nusaybin'e giderek orayı da muhasara ettiler. Nusaybinliler Tutuş'a küfrettiler ve Tutuş sonunda şehri cebren ele geçirdi. Halktan bir çok kişiyi öldürdü, malları yağmaladı, Tutuş burada bir çok çirkin işler yaptı, daha sonra Nusaybin'i Emîr Muhammed b. Şerefüddevle el-Ukaylî'ye teslim etti. Oradan Musul'u ele geçirmek üzere yola çıktı. O sırada Cezîret İbn Ömer'de bulunan el-Kâfî b. Fahruddevle b. Cüheyr, Tutuş'un yanına geldi. Tutuş onu hürmetle karşıladı ve vezir tayin etti.

el-Mudayya Savaşı ve Musul'un Araplardan Alınması

Sultan Melikşah 482/1089 yılında Ukayloğulları emîri İbrâhim b. Kureyş b. Bedrân'ı hesaba çekmek üzere yanınâ çağırmış ve huzura gelince de onu tevkif etmişti. Daha sonra da Fahruddevle b. Cüheyr'i onun elindeki yerlere göndererek Musul ve diğer şehirleri ele geçirmişti. İbrâhim ise Sultan Melikşah'ın yanında kalmış ve onunla birlikte Semerkand'a gitmişti. Bilâhere Bağdâd'a dönmüş, Sultan Melikşah vefat edince Terken Hatun tarafından salıverilmiş ve doğruca Musul'a gitmişti.

Melikşah, Beled şehrini halası Safiyye'ye ikta etmişti.Safiyye, Şerefüddevle'nin karısıydı ve ondan "Ali" adında bir oğlu olmuştu. Safiyye kocasının ölümünden sonra kayın biraderi İbrâhim ile evlendi, Sultan Melikşah vefat edince de oğlu Ali ile birlikte Musul'a yürüdü. Aynı şekilde Muhammed b. Şerefüddevle de Musul'u ele geçirmek üzere oraya hareket etti. Böylece Araplar iki fırkaya ayrıldılar. Bir grup Muhammed b. Şerefüddevle'nin, diğer grup ise Safiyye ile oğlu Ali'nin safında yer alıyordu. İki taraf Musul topraklarında "el-Künâsa" denilen yerde savaşa girdiler. Ali, Muhammed'i mağlûp edip Musul'u ele geçirdi.

İbrâhim, Musul'a dört fersah mesafedeki Cüheyne'ye varınca kardeşi Şerefüddevle'nin oğlu Ali'nin Musul'u zap ettiğini ve Melikşah'ın halası olan annesi Safiyye'nin de yanında olduğunu duydu. Olduğu yerde kalıp Safiyye Hatun ile haberleşti. Aralarında elçiler gidip geldi, sonunda Safiyye Hatun şehri ona teslim etti, İbrâhim de orada kaldı.

Tutuş Nusaybin'i ele geçirince, İbrâhim'e haber gönderip Sultan olarak kendi adına hutbe okutmasını, ayrıca Bağdâd'a giderken geçmek üze-

re yol vermesini istedi; fakat İbrâhim bunu kabul etmek istemedi. Tutuş da doğruca onun üzerine yürüdü. Aynı şekilde İbrâhim da ona doğru yürüdü. Rebiyülevvel ayında (nisan 1093) Musul'a bağlı el-Mudayya mevkinde karşılaştılar. İbrâhim'in otuz bin Tutuş'un ise on bin kişilik ordusu vardı. Tutuş'un sağında Aksungur, solunda da Bozan bulunuyordu. Araplar Bozan'a hücum ettiler, fakat bozulup geri çekildiler. Bu arada Aksungur Araplara saldırdı ve onları bozguna uğrattı. İbrâhim ve maiyyetindeki Araplar tamamen bozuldular. İbrâhim ile bir grup esir alındı. Bir müddet hapsedildikten sonra öldürüldüler. Arapların malları ve yanlarındaki deve, koyun, at, vs. yağmalandı. Çok sayıda Arap karısı esir düşmekten ve namuslarına tecavüz edilmesinden korkarak canlarına kıydılar.

Tutuş Ukaylîler'in Musul ve diğer şehirlerini ele geçirdi. Ali b. Şerefüddevle b. Müslim ile kendi halası olan Safiyye Hatun'u oraya nâib tayin etti, sonra Bağdâd'a haber gönderip adına hutbe okunmasını istedi Gevherâyin de bu konuda ona yardımcı oldu .Tutuş'un elçisine: «Biz başkent (karargâh) ten elçilerinin gelmesini bekliyoruz.» denildi, o da bu cevabı Tutuş'a iletmek üzere geri döndü.

Tutuş'un Diyarbekir ve Âzerbaycân'a Hakim Olduktan Sonra Suriye'ye Dönmesi

Tâcüddevle Tutuş, Arapların işini hallettikten ve Musul ile diğer şehirlerini ele geçirdikten sonra Rebiyülâhir ayında Diyarbekir üzerine yürüdü, Meyyâfârikin ile Diyarbekir'in diğer şehirlerini İbn Mervân'dan aldı. Oradan Âzerbeycân'a hareket etti. Bu haber yeğeni Rükneddîn Berkyaruk'a ulaştı. Berkyaruk o sırada Âzerbeycân'ın Rey, Hemedan ve bu ikisi arasındaki bir çok şehrini istilâ etmişti. Bu haber doğru çıkınca amcasını Âzerbaycân'dan uzaklaştırmak üzere askerleriyle yola koyuldu. İki ordu karşılaşınca Kasîmüddevle Aksungur, Bozan'a: «Biz bu adama (Tutuş'a) efendimiz (Melikşah) in çocuklarının neler yapacağını görmek ve beklemek maksadıyla itaat arz etmiştik; şimdi ise Sultan'ın oğlu (Berkyaruk) (taht iddiasıyla) ortaya çıktı. Biz şimdi, onun safına geçmek istiyoruz.» dedi. Bu hususta anlaşıp Tutuş'un yanından ayrılarak Berkyaruk'un safına geçtiler.

Tutuş, onların bu hareketinden haberdar olunca onlara karşı koyacak durumda olmadığını anlayarak derhal Suriye'ye döndü; böylece bütün o yöredeki şehirler Berkyaruk'un eline geçti. Berkyaruk'un durumunun giderek güçlendiğini gören Sa'düddevle Gevherâyin de karargâha gidip Tâcüddevle Tutuş'a yardım ettiği için özür diledi. Bu arada Porsuk da ona

yardımcı oldu. Gümüştekin el-Cândâr, Gevherâyin'e çok kızdı; bunun üzerine Gevherâyin'in iktaı elinden alınıp Emîr Yelberd'in iktaına ilâve edildi. Yelberd Gevherâyin'in yerine Bağdâd şahneliğine tayin edilince Gevherâyin'in adamları yanından ayrıldılar. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Mısır Ordusunun Sûr'u Muhasarası ve Orayı Ele Geçirmesi

Mısır Fâtımî hükümdarı el-Mustansır Billâh el-Alevî'nin askerleri bu sene Cemaziyülâhir ayında (temmuz 1093) Sûr şehrini zapt ettiler.

Sebebi 482 (1089-1090) yılında anlattığımız gibi şudur:

el-Mustansır'ın vezîri Emîru'l-cüyûş Bedr, Sûr şehriyle Suriye sahilindeki diğer şehirlere asker sevk etmişti. Bu şehirlerdeki halk ona itaat etmek istemiyordu, bu sebeple Emîru'l-cüyûş bu şehirleri zapt edip işlerini yoluna koymuş ve buralara emîrler tayin etmişti.

Emîru'l-cüyûş, Sûr şehrine de "Münîrüddevle el-cüyûş" adıyla tanınan bir emîri tayin etmişti. Münîrüddevle daha sonra el-Mustansır'a ve Emîru'l-cüyûş'a isyan ederek Sûr şehrine kapandı; bundan dolayı Mısır'dan onun üzerine asker sevk edildi. Sûr ahalisi Münîrüddevle'nin hükümdarına karşı isyan etmesini yadırgadılar. Mısır ordusu Sûr'a varıp orayı muhasara edip çarpışmağa başlayınca halk isyan edip el-Mustansır ve Emîru'l-cüyûş'un hakimiyetini ilân edip şehri onlara teslim ettiler. Böylece Mısır ordusu hiçbir karşı koyma ve engellemeyle karşılaşmadan içeri girdi. Şehirdeki pek çok şey yağmalandı. Münîrüddevle ile yanındaki adamları esir alınıp Mısır'a gönderildi. Şehir halkına altmış bin dinar vergi konuldu. Bu durum onlara çok zarar verdi, perişan etti.

Münîrüddevle ile yanında götürülen esirler Mısır'a varınca hepsi öldürüldüler, bir tanesi bile affedilmedi.

Berkyaruk'un Dayısı İsmâil b. Yâkûtî'nin Öldürülmesi

Berkyaruk'un dayısı ve Sultan Melikşah'ın amcazâdesi İsmâil b. Yâkûtî b. Dâvud bu sene şaban ayında (ağustos-eylül 1093) öldürüldü.

Sebebi şudur:

İsmâil b. Yâkûtî, Âzerbaycân emîri idi. Sultan Melikşah'ın karısı Terken Hatun ona haber gönderip kendisiyle evlenmek istediğini söyleyerek

onu Berkyaruk ile savaşmağa çağırdı; İsmâil bu daveti kabul etti, Türkmen ve diğer kavimlerden müteşekkil büyük bir ordu topladı, Serhenk Savtekinin adamları da süvari birlikleriyle kendisine katıldı. Ayrıca Terken Hatun da Kürboğa ve diğer emîrlerini büyük kuvvetlerle ona yardıma gönderdi. Öte yandan Berkyaruk da askerlerini toplayıp dayısı İsmâil ile savaşmak gayesiyle hareket etti. İki ordu Kerec yakınlarında karşılaştılar. Emîr Yelberd Berkyaruk'un tarafına geçti ve onun safında yer aldı. İsmâil ve askerleri bozuldu, Isfahân'a doğru gittiler. Terken Hatun hürmetle karşıladı, adına hutbe okuttu, paralara oğlu Mahmûd'dan sonra onun adını da koydurdu.

Aralarındaki vuslat neredeyse gerçekleşmek üzereydi; fakat emîrler özellikle devlet işlerini yöneten ve ordunun baş kumandanı (Sâhibü'l-ceyş) olan Emîr Üner bu evliliğe karşı çıktılar ve İsmâil'in yanlarından uzaklaşmasını istediler. Ondan korkuyorlardı. Aynı şekilde İsmâil de onlardan korkuyordu; bu yüzden onların yanından ayrıldı, kız kardeşi ve Beryaruk'un annesi olan Zübeyde Hatun'a haber salıp kendilerine katılmak istediğini bildirdi. Zübeyde Hatun da izin verince İsmâil doğruca onların yanına gitti ve aralarında sadece bir kaç gün kaldı. Gümüştekin el-Cândâr, Aksungur ve Bozan onunla hiç kimsenin olmadığı bir yerde buluşup uzun uzadıya konuştular. İsmâil bu sohbet sırasında onlara sır verdi ve saltanatı ele geçirmek ve Berkyaruk'u öldürmek niyetinde olduğunu söyledi; bunun üzerine ona hücum edip öldürdüler, kız kardeşi Zübeyde Hatun'a da durumu haber verdiler ve böylece Zübeyde Hatun'un öfkesi dindi.

Hacıların Yakalanıp Mallarının Gasp Edilmesi

Bu sene bazı sebepler dolayısıyla Irak'tan hacca gidilemedi. Dımaşklı hacılar ise buranın hâkimi Tâcüddevle Tutuş tarafından görevlendirilen hacc emîriyle birlikte hacca gittiler. Hac farizalarını edâ edip geri dönerken, Mekke emîri Muhammed b. Ebû Hâşim'in gönderdiği askerler Mekke yakınlarında onlara yetişti. Pek çok mallarını ve develerini yağma ettiler. Bunun üzerine hacılar Mekke'ye geri döndüler, Mekke emîrinin yanına varıp gasp edilen mallarının geri verilmesini istediler ve yurtlarının uzaklığından şikâyetçi oldular. Mekke emiri onların gasp edilen mallarının bir bölümünü iade etti. Hacılar ondan umut kesince Mekke'den yurtlarına dönmek üzere perişan bir halde ayrıldılar. Mekke'den uzaklaştıklarında Araplar bir kaç taraftan üzerlerine geldiler. Çok sayıda hacıyı öldürdükten sonra aldıkları bir miktar rüşvet karşılığında geri kalan hacılarla anlaştılar. Çok sayıda hacı da zayıflık, susuzluk ve açlıktan helâk oldular, kurtulanlar ise çok perişan bir vaziyette döndüler.

Çeşitli Olaylar

Vaiz Erdeşir b. Mansûr Ebû'l-Hüseyn el-İbâdî bu sene cemaziyülevvel ayında Bağdâd'a geldi, Nizâmiye Medresesi'nde pek çok vaaz verdi. Ebû'l-Hüseyn aslen Merv'li idi, Bağdâd'a hac maksadıyla uğraşmıştı. Burada muazzam bir hüsnükabul gördü; çünkü Gazzâlî gibi âlimler ile büyük mutasavvıf ve şeyhler onun meclisinde bulunurlardı. Ebû'l-Hüseyn'in açık sahada yaptığı bir sohbette bulunan insanların işgal ettiği yerin uzunluğu yüz yetmiş beş arşın, genişliği ise yüz yirmi arşın olarak tesbit edilmişti. Halk onun sohbetine katılmak için büyük bir izdihama sebep olurdu. Kadınlar sayıca erkeklerden çok olup daha büyük bir izdihama sebep olurlardı. Keramet sahibi olup çok ibadet ederdi.

Vaaz etmesine mani olunmasının sebebi halkı işlenmiş altın ile altın ve gümüş kırıntılarıyla alış veriş yapmaktan nehyetmesiydi. Bunun faiz olduğunu söyledi. Bu yüzden vaaz etmekten men edildi ve şehir dışına çıkarıldı.

Bu sene Bağdâd'da halk arasında olaylar çıktı. Her bir fırka diğerine saldırdı. Şehrin batı yakasında yolları kestiler. Nasriyye halkı olayları yatıştırmak isteyen bir şahsı (muslih) öldürdü, bunun üzerine Gevherâyin adam gönderip orayı ateşe verdi. Kerhlilerle Bâbu'l-Basra halkı arasında da karışıklıklar çıktı. Amid el-Ağarr Ebû'l-Mehâsin ed-Dihistânî'nin bu fitne ateşinin söndürülmesinde büyük emeği (güzel hizmetleri) geçmiştir.

Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed bu sene şaban ayında (ağuostos-eylül 1093) Sultan Berkyaruk'un yanına gitti, Nusaybin'de Sultan'a yetişip onunla birlikte Bağdâd'a gitti. Sultan Berkyaruk yanında veziri İzzülmülk de olduğu halde zilkade ayında (kasım-aralık 1093) Bağdâd'a vardı. Amîdüddevle ile halk Sultan'ı karşılamak üzere Akarkûf'tan yola çıktılar.

el-Mustazhir Billâh'ın bir oğlu doğdu; adını "el-Fazl", künyesini "Ebû Mansûr" koydular ve "Umdetüddîn" lakabını verdiler ki bu el-Müsterşid Billâh'dır.

Emir Yelberd bu sene Ramazan ayında Sultan Berkyaruk tarafından öldürüldü. Yelberd babası Melikşah ile Berkyaruk'un büyük emirlerindendi. Sultan Berkyaruk Gevherâyin'in iktalarını ve Bağdâd şahneliğini ona vermişti. Yelberd Dakûkâ'ya varınca oradan geri gönderildi, çünkü Sultan Berkyaruk'un annesi hakkında çok çirkin sözler sarf etmişti. Sultan'ın yanına varınca da öldürüldü.

Şeyhülislâm olarak tanınan Ali b. Ahmed b. Yûsuf Ebû'l-Hasan el-Kuraşî el-Hakkârî de bu sene muharrem ayında öldü. Faziletli ve âbid bir insandı. Pek çok hadis dinlemiş ve rivayet etmişti. Fakat hadisleri arasında sebebi bilinmeyen pek çok garip lâfızlar vardı.

"İbn Mâkûlâ" adıyla tanınan ve **Kitâbu'l-İkmâl** adlı eserin müellifi olan Emîr Ebû Nasr Ali b. Hibetullah b. Ali b. Ca'fer el-Aclî de bu sene vefat etti. Türk köleleri tarafından Kirmân'da öldürüldü. 420 (1011-1012) yılında doğmuştu. Hadis ilminde hafız idi.

Ebû Muhammed Âmir ed-Darîr de bu sene safer ayında öldü. Ebû Muhammed, Şâfiî fakihi, nahiv âlimi ve kurrâ idi. Ramazan ayında el-Muktedî Biemrillâh'a imamlık eder, namaz kıldırırdı.

Emîr Ebû'l-Fazl Ca'fer b. Muktedî de bu sene öldü. Annesi Sultan Melikşah'ın kızıydı. **el-Ca'feriyyât** ona nisbet edilir.

Hazine vekili Şeyh Ebû Sa'd Abdülvâhid b. Ahmed b. el-Muhassin de bu sene recep ayında öldü. Şâfiî fakîhi olan Şeyh Ebû Sa'd ilim adamlarına pek çok ihsanda bulunurdu. Görevinde övgüye mazhar olmuştu.

Bağdâd amîdi Kemâlülmülk ed-Dihistânî de bu sene öldü.

el-Muşattıb b. Muhammed el-Hanefî bu sene Ramazan ayında Musul topraklarındaki el-Kuhayl'de vefat etti. Halife onu Sultan Berkyaruk'a göndermişti. Sultan o sırada Musul'da bulunuyordu, yanında da Tâcü'r-ruesâ Ebû Nasr b. el-Muslâyâ vardı. el-Muşattıb büyük bir şeyh, âlim ve hükümdarların saygı duyduğu bir zat idi. Cenazesi Irak'a gönderildi ve toprağa verildi.

Bâbu'l-Ezec kadısı Ebû Ali Ya'kûb b. İbrâhim el-Merzübânî de bu sene öldü. Yerine Kadı Ebû'l-Meâlî Azîzî geçti. Ebû'l-Meâlî müfrit bir Şâfiî ve Eş'arî idi. Bâbu'l-Ezec ahalisiyle onun arasındaki olaylara dair tuhaf hikâyeler vardır.

Nasr b. el-Hasan b. el-Kâsım b. el-Fazl Ebû'l-Leys ile Ebû'l-Feth et-Teneküti de bu sene vefat etmişlerdir. Ebû'l-Feth'in iki künyesi vardı. Şark ve Garb'da bir çok ülkeyi dolaştı. **Sahîh-i Müslim** ve diğer hadis kitaplarını rivayet etmişti. Güvenilir (sika) bir râvî idi. 406 (1015) yılında doğmuştu.

Hanbelî fakihi Ebû'l-Ferec Abdülvâhid b. Muhammed b. Ali de bu sene öldü. Geniş bilgisi vardı. Çok dindardı. Vakur bir zat olup güzel vaaz ederdi.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN YEDİNCİ (M. 1094) YILI OLAYLARI

Hutbenin Sultan Berkyaruk Adına Okunması

Bu sene 10 muharrem (30 Ocak 1094) cuma günü Bağdâd'da hutbe Sultan Berkyaruk adına okundu. Sultan Berkyaruk 486 yılının sonlarında (11-20 Ocak 1094) Bağdâd'a gelmişti. Halife el-Muktedî Biemrillâh'a haber gönderip hutbenin kendi adına okutulmasını istedi. Bu teklif kabul edildi, Sultan Berkyaruk adına hutbe okundu ve Rükneddîn lakabı verildi.

Beryaruk'a verilen hil'atleri Vezir Amîdüddevle b. Cüheyr götürdü. Sultan hil'atleri giydi. Berkyaruk'un Sultanlığının tasdik edilmesine dair menşûr, tuğra (tevki, nişan, alâmet) çekilmesi için halife'ye arz edildi, halife de uygun bulup tuğrasını çektirerek, Berkyaruk'un saltanat menşûrunu tasdik etti. Halife bu tasdik işleminden hemen sonra, inşaallah ileride anlatacağımız gibi, sekte-i kalpten ansızın vefat etti, yerine oğlu el-Mustazhir Billâh halife oldu. Hil'atleri ve saltanatının tasdik edildiğini bildiren menşûru Sultan Berkyaruk'a gönderdi. Sultan bu senenin rebiyülevvel ayına (21 Mart 1094) kadar Bağdâd'da kaldı ve daha sonra Musul'a gitti.

Halife el-Muktedî Biemrillâh'ın Vefatı

Emiru'l-Mü'minîn Halife el-Muktedî Biemrillâh Ebû'l-Kâsım Abdullah b. ez-Zâhire b. el-Kâim Biemrillâh bu sene 15 muharrem (4 Şubat 1094) cumartesi günü ansızın vefat etti. Sultan Berkyaruk'un saltanat menşûru, tuğrâ (alâmet, tevki) çekilmek üzere kendisine takdim edilmişti. Men-

şûru okuyup üzerinde düşündü ve sonra da tuğra çektirip onayladı. Bir süre sonra getirilen yemeği yedi ve ellerini yıkadı. Yanında nedimesi Şemsü'n-nehâr vardı, ona: «Huzuruma izinsiz giren bu şahıslar kim?» diye sordu. Sonrasını Nedime anlatıyor: «Sağına soluna baktım, hiç bir şey göremedim. Bu sırada Halife'nin durumunda bir değişiklik hissettim, eli ayağı gevşemiş, kendini salıvermişti. Gücü kuvveti kalmamıştı, yere yığılıverdi. Baygınlık geçirdiğini zannettim. Elbisesinin düğmelerini çözdüğümde üzerinde ölüm emarelerinin belirdiğini gördüm. Hemen orada öldü.»

«Kendime hakim olup yanında bulunan cariyeye: "Şimdi ağlayıp sızlamanın zamanı değil, eğer bağırıp çağıracak olursan seni öldürürüm." dedim ve gidip veziri çağırarak durumu ona anlattım. Devlet erkânı derhal veliahta bey'at işlemine başladı. el-Muktedî'nin cenazesini yıkayıp kefenlediler, cenaze namazını oğlu el-Mustazhir kıldırdıktan sonra toprağa verdiler.»

Ömrü otuz sekiz yıl sekiz ay ve yedi gündür .Halifelik müddeti ise on dokuz yıl, yedi ay, yirmi sekiz gündür. Annesi Ermeni asıllı bir cariye idi. Asıl adı "Ercuvân" olup "Kurratü'l-ayn" denilirdi. Oğlunun, torunu el-Mustazhir'in ve onun oğlu el-Müsterşid'in halifeliğine yetişti.

Sırasıyla, Fahruddevle Ebû Nasr b. Cüheyr, Ebû Şücâ ve son olarak da Amîdüddevle Ebû Mansûr b. Cüheyr Halife el-Muktedî'ye vezirlik ettiler.

el-Muktedî'nin kadıları ise Ebû Abdullah ed-Damgânî ile Ebû Bekr eş-Şâmî idi.

el-Muktedî devrinde pek çok hayır ve hasenat yapıldı. Erzak boldu. Hilafetin mevki ve itibarı kendinden önceki halifelere göre daha çok arttı. Bağdâd'da el-Basaliyye, el-Katîa, el-Halbe, el-Muktediyye el-Ecimme, Derbü'l-Kayyâr, Harabetü İbn Cerde, Harabetü'l-Herrâs ve el-Hatûniyyeteyn gibi yerler onun halifeliği sırasında mamûr hale getirildi.

Gayr-ı ahlâkî işler çeviren kadınlarla, şarkıcı kadınları Bağdâd dışına çıkardı. Bunların evleri satılıp sürgün edildiler. Halkın hamamlara peştemalsiz girmelerini yasakladı. Hamamlar üzerinde kuşlar için yapılan yuvaları söktürdü. Halkın birbirlerinin mahrem yerlerini görmemesi için hamamlarda oyun oynamayı ve hamam sularının Dicle'ye akıtılmasını yasakladı. Hamam sahiplerine pis suları akıtmak üzere kuyular yaptırdı. Salamura balıkları yıkayanların en-Necmî'ye geçip balıklarını orada yıkamalarını emretti. Gemicilerin kadınlarla erkekleri toplu olarak taşımalarını yasakladı. el-Muktedî, Abbâsî hanedanının iradesi güçlü ve himmeti yüce şahsiyetlerinden biriydi.

el-Mustazhir Billâh'ın Halifeliği

el-Muktedî Biemrillâh vefat edince, oğlu Ebû'l-Abbâs Ahmed el-Mustazhir Billâh çağırılıp babasının ölüm haberi verildi. Vezir huzura çıkıp bey'at etti, sonra da Sultan Berkyaruk'un yanına gidip durumu bildirdi ve el-Mustazhir'e bey'at aldı.

el-Muktedî'nin ölümü üçüncü gün açıklandı. Sultan Berkyaruk'un veziri İzzülmülk b. Nizâmülmülk kardeşi Bahâülmülk Sultan'ın emirleri ve protokola dahil bütün zevât, nakipler, Tarrâd el-Abbâsî ile el-Muammer el-Alevî ve adamları, Kâdî el-kudât, el-Gazzâlî, eş-Şâsî ve diğer alimler gelip taziye için oturdular ve yeni halifeye bey'at ettiler. el-Mustazhir halife olduğunda on altı yıl iki aylıktı.

Kasîmüddevle Aksungur'un Öldürülmesi, Tutuş'un Haleb, el-Cezîre, Diyarbekir, Âzerbaycân ve Hemedân'ı Ele Geçirmesi ve Bağdâd'da Tutuş Adına Hutbe Okunması

Bugün Musul'a hakim olan hükümdarlarımızın, şehid Zengî b. Aksungur'un ahfadının ataları olan Kasîmüddevle Aksungur bu sene cemaziyülevvel ayında (mayıs-haziran 1094) öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi şudur:

Tâcüddevle Tutuş Âzerbaycân'dan bozgun halinde geri dönünce sürekli olarak asker topladı, böylece çok sayıda askerleri ve adamları oldu. Söz konusu tarihte saltanatı ele geçirmek gayesiyle Dımaşk'tan Haleb istikametinde yola çıktı. Bunu duyan Kasîmüddevle Aksungur ile Bozan kuvvetlerini birleştirdiler; ayrıca Sultan Rükneddîn Berkyaruk da bilâhere Musul vâlîsi olan Emîr Kürboğa ile onlara yardımcı kuvvetler sevk etti. Aksungur Bozan ve Kürboğa kuvvetlerini birleştirdikten sonra Tutuş'un üzerine yürüdüler. Haleb'e altı fersah mesafede, Tell-Sultan yakınlarında Nehr Seb'în'de Tutuş ile karşılaşıp savaşa tutuştular. Çok çetin bir savaş vuku buldu. Bunun üzerine Aksungur'un safında yer alan bir kısım birlikler bozularak geri dönüp kaçtılar, diğerleri de onları takip etti, böylece Aksungur'un ordusu tamamen bozguna uğradı. Aksungur yine de savaşa devam etti, ancak sonunda o da esir alınıp Tutuş'un huzuruna getirildi. Tutuş huzuruna getirilen Aksungur'a: «Eğer sen beni mağlûp etseydin ne yapardın?» diye sordu. Aksungur da: "Öldürürdüm" cevabını verdi. Bunun üzerine Tutuş: «Ben de seni senin bana vermek istediğin cezaya mahkûm ediyorum.» dedi ve Aksungur'u öldürdü.

Tutuş Aksungur'u öldürdükten sonra Haleb'e doğru yürüdü. Kürboğa ile Bozan daha önce Haleb'e girmişlerdi. Şehri Tutuş'a karşı müdafaa ettiler. Tutuş Haleb'i muhasara etti ve şehri ele geçirinceye kadar çarpışmayı sürdürdü. Kal'atü'ş-şerif'te oturanlar burayı ona teslim ettiler. Tutuş buradan Haleb'e girdi ve Bozan ile Kürboğa'yı esir aldı. Tutuş buradan Bozan'ın hâkimiyetindeki Harran ile Urfa halkına haber salıp her iki şehrin de teslimini istedi; fakat onlar teslim etmek istemediler, bunun üzerine de Bozan öldürülerek başı onlara gönderildi ve böylece Tutuş her iki beldeyi de teslim aldı.

Kürboğa'ya gelince, Tutuş onu Hıms'a göndererek orada hapsetti. Kürboğa, babası Tutuş'un öldürülmesinden sonra Melik Rıdvan tarafından serbest bırakılıncaya kadar hapiste kaldı.

Kasîmüddevle, halkına en güzel davranan ve onları en iyi şekilde koruyan emîrlerdendi. Hakimiyeti altındaki bölgede umûmî bir ucuzluk, yaygın bir adalet ve geniş bir emniyet vardı .Bölgesindeki köylerin halkına, kendilerine veya halktan birine ait bir kilit çalınsa az veya çok olsun malın tamamını ödemelerini şart koşmuştu. Kervanlar onun bölgesindeki bir köye vardıklarında yüklerini yere yıkar ve uyurlardı. Kafile oradan ayrılıncaya kadar köy halkı onları korurdu. Böylece bütün yollar emniyet altına alınmıştı.

Vefa duygusuna ve yeminine sadakatine gelince, efendisinin ve velinimetinin hanedanını (ailesini) müdafaa ve muhafaza uğrunda öldürülmüş olması onun için yeterli bir iftihar vesilesidir.

Tutuş, Harrân ve Urfa'yı zapt ettikten sonra el-Cezîre diyarına yürüdü ve bu bölgenin de tamamını ele geçirdi. Daha sonra Hemedân'a yürüyüp orayı da zapt etti. Burada Fahrülmülk b. Nizâmülmülk'ü gördü. Fahrülmülk o sırada Horasan'daydı ve Sultan Berkyaruk'a hizmet gayesiyle oradan ayrılmıştı. Mahmûd b. Sultan Melikşah'ın Isfahân'daki kumandanlarından biri olan Emîr Kamac, Fahrülmülk'e saldırıp malını yağmalamıştı. Fahrülmülk onun elinden kaçıp kendini kurtarmış ve Hemedân'a gelmişti. Tutuş da bu vesileyle Hemedân'da ona rastladı ve öldürmek istedi, fakat Yağısıyan onun için şefaat istedi ve Tutuş'a halkın Nizâmülmülk'ün ailesine sempatisi sebebiyle Fahrülmülk'ü vezir tayin etmesini tavsiye etti. Tutuş da kabul edip onu vezir yaptı. Tutuş Bağdâd'a haber göndererek Halife el-Mustazhir Billâh'dan hutbeyi kendi adına okutmasını istedi. Bu sırada Bağdâd şahnesi Aytekin Ceb idi. Divan'da hizmete devam ve bu konuda ısrar etti. Nihayet ,ileride anlatacağımız gibi, Berkyaruk'un, amcası Tutuş'un ordusuna mağlûp olduğu haberi alındıktan sonra bu teklif kabul edildi.

Berkyaruk'un Amcası Tutuş Karşısında Mağlûp Olması ve Daha Sonra Isfahân'ı Ele Geçirmesi

Sultan Berkyaruk bu sene şevval ayında (ekim-kasım 1095) amcası Tutuş'un askerleri karşısında mağlûp oldu. Berkyaruk o sırada Nusaybin'-deydi. Amcasının Âzerbaycân üzerine yürüdüğünü haber alınca o da Nusaybin'den ayrılıp Musul'un üzerindeki bir mevkiden Dicle'yi geçti ve Erbil'e gitti, oradan da Sürhâb b. Bedr'in ülkesine hareket etti ve amcasına dokuz fersah yaklaşıncaya kadar yola devam etti. Yanında sadece bin kişi vardı. Amcası Tutuş'un yanında ise elli bin kişi bulunuyordu. Tutuş'un adamlarından Emîr Ya'kûb b. Abak karargâhtan ayrılıp Berkyaruk'a bir baskın düzenledi ve onu mağlûp etti. Silâh ve ağırlıklarını yağmaladı. Yanında Porsuk, Gümüştekin Cândâr, el-Yaruk gibi büyük emirlerden başka kimse kalmadı. Berkyaruk buradan Isfahân'a gitti.

İleri de zikredeceğimiz gibi, kardeşi Mahmûd'un annesi Terken Hatun bu sırada vefat etmişti. Şehirdekiler Berkyaruk'un içeri girmesine mani oldular, fakat daha sonra hileyle onu yakalayıp tevkif etmek üzere Isfahân'a girişine müsade ettiler. Berkyaruk Isfahân'a yaklaşınca kardeşi Mahmûd çıkıp onu karşıladı. Berkyaruk şehre girince çevresini kuşattılar. Tam bu sırada kardeşi Mahmûd hummâ ve çiçek hastalığına yakalandı. Emîrler Berkyaruk'un gözlerine mil çekmek istediler, ancak tabip Emînüddevle İbnü'l-Tilmiz onlara: «Melik Mahmûd şu anda çiçek hastalığına yakalanmış bulunuyor, kurtulacağa da benzemiyor. Görüyorum ki, siz Tutuş'un hükümdar olmasını, ülkeyi ele geçirmesini istemiyorsunuz. O halde Berkyaruk'un gözlerine mil çekmekte acele etmeyiniz. Eğer Mahmûd ölürse onu Sultan yaparsınız. Eğer Mahmûd hastalıktan kurtulursa Berkyaruk'un gözlerine mil çekmekte takdir yine sizindir.» dedi. Mahmûd şevval ayı sonunda (11 Kasım 1094) öldü. Bu sıkıntıdan sonra gelen bir ferahlama idi. Berkyaruk kardeşinin taziyelerini kabul etmek üzere oturdu.

Mahmûd 480 yılı safer ayında (mayıs-haziran 1087) doğmuştu. Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk Sultan Berkyaruk'un yanına gitti. Berkyaruk zilhicce ayında (aralık 1094-ocak 1095) onu vezir tayin etti. Kardeşi İzzülmülk b. Nizâmülmülk Sultan Berkyaruk ile birlikte Musul'da iken vefat etmişti. Cenazesi Bağdâd'a gönderildi ve Nizâmiye Medresesi'nde defnedildi. İzzülmülk yüz itibarıyla insanların en nurlusu, ahlâk ve yaşayış bakımından en güzeliydi. Babasının tevkiini taşıyan belgelere sahip olan halkın sahip olduğu yerleri ellerinde bıraktı, onlara dokunmadı.

Kardeşi Mahmûd'dan sonra Berkyaruk da çiçek hastalığına yakalandı, ancak iyileşip kurtuldu. Berkyaruk sağlığına kavuşunca Müeyyidül-

mülk, Iraklı ve Horasânlı emîrlere mektup yazıp onları kendi tarafına çekmeğe çalıştı. Bunun üzerine hepsi Berkyaruk'un safına geçtiler. Böylece Berkyaruk'un durumu güçlendi, askerleri çoğaldı.

Emîru'l-cüyûş'un Mısır'da Ölümü

Mısır orduları başkumandanı (Sâhibül-ceyş) Emîru'l-cüyûş Bedrü'l-Cemâlî bu sene zilkade ayında (kasım-aralık 1094) Mısır'da öldü. Yaşı sekseni aşkındı. el-Mustansır'ın devletinde idareye o hâkimdi, bütün işler ondan sorulurdu.

el-Mustansır onu 455 (1063) yılında Suriye valiliğine tayin etmişti; fakat Dımaşk'ta anında halk ve ordu arasında olaylar çıktı. Emîru'l-cüyûş bunun üzerine öldürülmekten korkarak Dımaşk'tan kaçtı. Daha sonra asker toplayıp tekrar Suriye'ye döndü ve 456 (1063-1064) yılında bütün Suriye'yi istilâ etti. Ancak halk ikinci defa ona karşı ayaklandı. Emiru'l-cüyûş 456 (1063-1064) yılında yine kaçtı. Halk ve askerler hükümet konağını (Daru'l-imâre) tahrip ettiler. Emiru'l-cüyûş daha sonra Mısır'a gitti, orada önemli mevkilere geçti, ordu kumandanı (Sâhibü'l-ceyş) oldu.

Alkame b. Abdürrezzâk el-Uleymî anlatıyor :

«Mısır'da Bedrü'l-Cemâlî'yi ziyarete gittim, halkın ileri gelenlerini (eşraf), büyüklerini ve şairlerini onun kapısında gördüm. Uzun süre bekledikleri hâlde Bedru'l-Cemâlî ile görüşemediler. Biz bu vaziyette beklerken Bedr'in ava gitmek üzere çıktığını gördük.» Alkame de onun peşinden gitti ve avdan dönünceye kadar bekledi. Bedru'l-Cemâlî yaklaşınca yüksekçe bir yere oturup elindeki bir kâğıt parçasını ona gösterdi ve bir şiir okudu.

Bedr'in elinde bir doğan vardı; onu salıverdi ve askerlerin arasından ayrıldı. Makamına varıncaya kadar Alkame'nin söylediği beyitleri tekrar etmeğe başladı, sonra da orada bulunan kalelerine ve yakın adamlarına: «Beni seven, bu şüre hil'atler versin.» dedi. Daha sonra şâir Alkame, Bedr'in yanından hil'atler ve hediyelerle yüklenmiş yetmiş katırla ayrıldı. Ayrıca ona on bin dirhem para verilmesini emretti. Alkame, Bedr'in yanından ayrılıp bu hediyelerin çoğunu şairlere dağıttı. Bedrü'l-Cemâlî ölünceye yerine oğlu el-Efdal geçti.

el-Mustansır'ın Vefatı ve Yerine Oğlu el-Musta'lîn'in Geçmesi

Mısır ve Suriye'ye hakim olan Fâtımî halifesi el-Mustansır Billâh Ebû Temîm Maad b. Ebû'l-Hasan Ali ez-Zâhir Lî'zâz Dînillâh el-Alevî bu sene

18 Zilhicce (29 Aralık 1094) tarihinde öldü. Halifelik müddeti altmış yıl dört aydır. Altmış yedi yaşındaydı. el-Besâsîrî'nin Bağdâd'da adına hutbe okuttuğu Fâtımî halifesi budur. Bunu daha önce anlatmıştık.

İsmâîlî taifesini reisi olan el-Hasan b. es-Sabbâh tüccar kılığında el-Mustansır'ın yanına gitmiş, onunla iş birliği yapmış ve Acem diyarında adına davette bulunacağını söylemişti. el-Hasan b. es-Sabbâh daha sonra Mısır'dan Acem diyarına döndü ve orada halkı gizlice el-Mustansır'a beyat etmeğe çağırdı. Daha önce anlattığımız gibi, bir süre sonra da daveti açıktan yapmağa başladı, kaleleri ele geçirdi. Hasan, Halife el-Mustansır'a: «Senden sonra imamımız (halifemiz) kim olacak?» diye sormuş, o da: «Oğlum Nizâr» cevabını vermişti. Nizâr, el-Mustansır'ın en büyük oğluydu. İsmâîlîler bu yüzden hâlâ Nizâr'ın imametine inanırlar.

el-Mustansır devrinde bir çok sıkıntılar ve korkulu anlar yaşadı. Mısır diyarında bir çok felâket ve musibetlere maruz kaldı. Üzerinde oturduğu seccadeye varıncaya kadar bütün mallarını ve erzakını kaybetti. Seccadesinden başka hiç bir şeyi kalmamıştı .Fakat bütün bunlara rağmen sıkıntılara boyun eğmeden sabırla karşı koydu. Bunları 467 (1074-1075) ve diğer yıllara ait olaylar arasında anlatmıştık.

el-Mustansır vefat edince yerine oğlu Ebû'l-Kâsım Ahmed el-Musta'lî Billâh geçti. Ebû'l-Kâsım 467 yılı muharrem ayında (ağustos-eylül 1074) doğmuştu. el-Mustansır hayatta iken diğer oğlu Nizâr'ı veliaht tayin etmişti, ancak el-Efdal onu azledip el-Musta'lî Billâh'a bey'at etti.

Nizâr'ın azledilmesine gelince, el-Efdal bir defasında el-Mustansır devrinde ata binip Bâbu'z-Zeheb'den sarayın holüne at üzerinde girmişti. Nizâr da bu sırada dışarıdaydı. Geçit karanlık olduğu için el-Efdal onu görmedi. Bunun üzerine Nizâr ona: «Ey Ermeni köpeği, attan aşağı in! Ne kadar edepsizsin!» diye bağırdı. el-Efdal bu sözden dolayı ona kin bağladı, el-Mustansır ölünce de kendine bir zarar gelmesinden korkarak onu azletti ve el-Musta'liye bey'at etti. Nizâr korkup İskenderiye'ye kaçtı, burada Nâsıruddevle Aftekin (Avtekin) vardı. İskenderiye halkı da ona bey'at etti ve «el-Mustafa Lidinillâh» unvanını verdiler. Nizâr halka bir hutbe irad etti ve el-Efdal'i tel'in etti. İskenderiyye kadısı Kadı Celâlüddevle b. Ammâr da ona yardımcı oldu. el-Efdal Nizâr'ın üzerine yürüyüp İskenderiye'de onu muhasara altına aldı, fakat perişan bir vaziyette geri döndü. Daha sonra büyük bir orduyla yeniden Nizârın üzerine yürüyerek onu muhasara edip yakaladı. Aftekin'i de yakalayıp öldürdü. el-Musta'li kardeşi Nizâr'ı teslim alıp (hapsetti) ve koyduğu hücrenin kapısına duvar ördü. Nizâr burada öldü. Kadı Celâlüddevle b. Ammâr ile ona yardım edenler de öldürüldü.

Çeşitli Olaylar

Mağrib'deki Yahudilerden biri bu sene rebiyülâhir ayında rüyasında Yahudilerin uçtuğunu görmüş ve rüyasını diğer Yahudilere de söylemişti. Bunun üzerine onlar da (sevinçle) mallarını ve zahirelerini hibe edip uçacakları anı beklemeğe koyuldular, fakat bir türlü uçamadılar ve halk arasında komik duruma düştüler.

Yine rebiyülâhir ayında (nisan-mayıs 1094) Suriye'de pek çok deprem oldu ve uzun süre devam etti, fakat çok fazla ev yıkılmadı.

Bu yıl içerisinde Nehru Tâbık ile Bâbu'l-Ercâ halkı arasında olaylar çıktı. Nehru Tâbık yandı ve enkaz yığını haline geldi. Burası yanınca Sâhibu'ş-şurta (emniyet müdürü) gidip saklanan bir adamı öldürdü, bu yüzden de halk ondan soğudu ve üçüncü gün azledildi.

Mekke emîri Muhammed b. Ebû Haşim el-Hüseyni yetmiş yaşını aşkın olduğu halde bu yılda vefat etti. Övgüye değer hiç bir şey yapmadı. 486 (1093) yılında hacıları yağmalatmış ve bir çoğunu da öldürmüştü.

Sultan Berkyaruk bu sene rebiyülevvel ayında (mart-nisan 1094) amcası Tekiş'i boğdurarak öldürdü, bu arada oğlunu da babasıyla beraber ortadan kaldırdı. Daha önce Sultan Melikşah kendisine isyan eden Tekiş'i yakalayıp gözlerine mil çekmiş ve Tekrit kalesinde hapsetmişti. Berkyaruk Sultan olunca, onu Bağdâd'a yanına getirtti ve gittiği yere onu da yanında götürdü. Daha sonra amcası Tutuş tarafından yazılan ve onu kendisine iltihak etmeğe teşvik eden mektupları ele geçirdi. Başka bir rivayete göre ise, Tekiş Belh'e gitmek niyetindeydi; çünkü Belhliler kendisini istiyorlardı. Sultan Berkyaruk bu sebeplerden dolayı onu öldürdü. Tekiş boğularak öldürülünce cenazesi Sâmerrâ'da kaldı, daha sonra Bağdâd'a götürülerek Ebû Hanife'nin kabrinin yanı başında defnedildi.

Emîr Üner ile Kavurd Bey'in oğlu Turanşah arasında bu yılın cemaziyülâhir ayında (haziran-temmuz 1094) savaş vuku buldu. Mahmûd b. Melikşah'ın annesi Terken Hatun el-Celâliyye Emîr Üner'i bir orduyla Fars bölgesini Turanşah'ın elinden almak üzere göndermişti; fakat Emîr Üner Fars bölgesini iyi idare etmedi, bu yüzden askerler ondan soğuyup Turanşah'a katıldılar ve Emîr Üner'i bozguna uğrattılar. Turanşah bu hadiseden bir ay sonra savaş sırasında aldığı bir ok yarasından vefat etti.

İspehbüd b. Savtekin bu sene Mekke'yi cebren istilâ etti ve Mekke hâkimi Emîr Kâsım b. Ebû Hâşim el-Alevî şehri terk edip kaçtı. İspehbüd şevval ayına (14 Ekim 1094) kadar orada kaldı. Emîr Kâsım söz konusu tarihte asker toplayıp Usfan'da İspehbüd'un üzerine saldırdı. Bu yılın şev-

val ayında (ekim-kasım 1094) aralarında savaş cereyan etti ve İspehbüd mağlûp oldu. Kâsım tekrar Mekke'ye girdi; İspehbüd de Suriye'ye gitti, daha sonra da Bağdâd'a geldi.

Bağdâd şahnesi Aytekin Ceb bu sene recep ayında (temmuz-ağustos 1094) Bâbu'l-Basra'yı yaktı. Sebebi şu idi :

Nakîb Tarrâd ez-Zeynebî'nin "İbn-i Sinân" adıyla meşhur bir kâtibi öldürülmüş, bunun üzerine nakîb şahneye haber gönderip ondan kısası infaz edecek bir adam göndermesini istemişti. Şahne de hacibi Muhammed'i gönderdi, fakat Bâbu'l-Basra ahalisi onu taşlayıp yaraladı ve vücudundan kan akıttılar. Hacib Muhammed efendisine dönüp onları şikâyet etti.

Şahne Aytekin bu defa kardeşine üzerlerine yürüyüp yaptıklarından dolayı onları cezalandırmasını emretti, o da büyük bir kalabalıkla Bâbu'l-Basra'ya gitti. Kerhliler de onlara tâbi oldu ve her tarafı ateşe verip yağma ettiler. Halife, Şahne Aytekin'e haber gönderip onlardan elini çekmesini istedi, bunun üzerine şahne de onları cezalandırmaktan vaz geçti.

Terken Hatun el-Celaliyye bu sene ramazan ayında (eylül-ekim 1094) vefat etti. Terken Hatun, Türk (hakanı) Afrâsiyab neslinden Tafgaç Han'ın kızıydı. Tâcüddevle Tutuş'a iltihak maksadıyla Isfahân'dan yola çıktı, yolda hastalanarak geri döndü ve öldü. Emîr Üner ile Isfahân şahnesi Emîr Sermez'e ülkeyi oğlu için muhafaza etmelerini vasiyyet etti. Terken Hatunun elinde sadece Isfahân şehri kalmıştı ve emrinde de on bin Türk süvarisi vardı.

Bağdâd'da Dîvânu'z-zimâm'ın kâtibi olan Ebû'l-Hüseyn b. el-Muslâyâ da bu sene zilkade ayında (kasım-aralık 1094) öldü.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 1095) YILI OLAYLARI

Bir Türk Kitlesi'nin İfrîkıyye'ye Girişi ve Yaptıkları İşler

Türk asıllı Şahmelik bu sene Yahyâ b. Temîm b. el-Muizz b. Bâdis'i haince yakalayıp tevkif etti.

Şahmelik Şark diyarındaki Türk emîrlerinden birinin ahfadındandı. Başına bulunduğu yerden çıkmasını gerektirecek bir iş geldi ve yüz süvariyle Mısır'a gitti. Emîrul-cüyûş el-Efdal kendisini iyi karşıladı, ona ikta ve mal verdi. Daha sonra Mısır'dan uzaklaştırılmasını gerektirecek işler yaptı, bu yüzden korkup adamlarıyla birlikte kaçtı, bir yolunu bulup silâh ve at ele geçirdikten sonra Mağrib'e müteveccihen hareket ettiler ve Trablusgarb'a vardılar. Şehir halkı valilerinden hoşlanmıyordu, bu sebeple onları Trablusgarb'a soktular ve valiyi uzaklaştırdılar. Böylece Şahmelik bu beldenin emîri oldu.

Temîm bunu haber alınca oraya asker sevk etti ve muhasara altına aldı. Bu kuvvetler Türkleri sıkıştırıp Trablusgarb'ı zapt ettiler. Şahmelik bunun üzerine onlarla beraber el-Mehdiyye'ye gitti. Temîm ile maiyetindekiler buna çok sevindiler. Temîm: «Bana faydalı olacak yüz çocuğum doğdu.» diyerek sevincini ifade ediyordu; çünkü bunların attıkları oklar şaşmazdı.

Fakat bunlar çok geçmeden Temîm'i aleyhlerine çevirerek bir harekette bulundular. Şahmelik bunu anladı. İleri görüşlü, fakat kötü ve belâlı bir adamdı. Yahyâ b. Temîm, ileri gelen adamlarından müteşekkil yaklaşık yüz süvariyle ava çıktı. Şahmelik de yanındaydı. Babası Temîm, Yahyâ'ya Şahmelik'i kendisine yaklaştırmamasını söylemiş, fakat o kabul etmemişti. Av peşinde uzaklara kadar gidince Şahmelik hainlik edip onu ya-

kaladı ve yanındaki adamları ile birlikte Safakos şehrine götürdü. Bu haber Temîm'e ulaşınca hemen harekete geçip onların peşinden asker sevk etti, fakat onlara yetişemediler. Şahmelik, Yahyâ b. Temîm ile birlikte Safakos'a vardı. Şehrin hakimi Hammû da daha önce Temîm'e muhalefet etmişti. Hemen ata binip Yahyâ'yı karşıladı, onun atının yanında yaya olarak yürüdü, elini öpüp ona saygı gösterdi, ubudiyyet ve itaat arz etti. Yahyâ bir kaç gün onun yanında kaldı. Babası onu artık hiç anmadı. Temîm onu veliaht tayin etmişti, fakat yakalanınca onun yerine "el-Müsennâ" adlı diğer oğlunu veliaht tayin etti.

Safakos şehri hâkimi askerlerin ve şehir halkının Yahyâ ile birlikte isyan edip başlarına getirip melik yapmalarından korktu, bu yüzden Temîm'e mektup yazıp oğlu Yahyâ'yı göndermesi için Türklerle çocuklarının kendine gönderilmesini istedi. Temîm başlangıçta istemediyse de sonra kabul etti. Yahyâ gelince babası bir süre ona mani oldu, fakat daha sonra onu tekrar veliaht yaptı ve ondan razı oldu. Temîm daha sonra Safakos'a yine asker gönderdi, Yahyâ da bu orduyla beraber Safakos'a varıp şehri karadan ve denizden kuşatarak oradaki Türkleri sıkıştırdı. İki ay kadar kuşatmayı sürdürdükten sonra şehri istilâ ettiler. Türkler bunun üzerine oradan ayrılıp Kâbis'e gittiler.

Temîm, oğlu Yahyâ'dan memnûn ve razı olunca bu diğer oğlu el-Müsennâ'nın çok ağrına gitti, içine haset düştü, nefsine hakim olamadı. Oğlunun kendisine karşı niyetinin değiştiği babasına anlatılması üzerine Temîm onun ailesi ve adamlarıyla beraber el-Mehdiyye'ye uzaklaştırılmasını emretti. el-Müsennâ da deniz yoluyla Safakos'a gitti, fakat şehrin valisi onu Safakos'a sokmadı. el-Müsennâ oradan Kâbis'e geçti. Kâbis'de "Mekîn b. Kâmil ed-Dihistânî" adlı bir emîr vardı, onu misafir edip ikramda bulundu. el-Müsennâ, Mekîn'i Safakos ve el-Mehdiyye'yi ele geçirmeğe teşvik ve tahrik etti ve ordunun erzakını kendi malından karşılamayı tekeffül etti. Mekîn de toplayabildiği kadar asker topladı ve Safakos üzerine yürüdü. Yanında Şahmelik et-Türkî ve adamları vardı. Safakos önlerine karargâh kurup şehri muhasara ettiler.

Temîm bunu haber alınca oraya bir ordu sevk etti. el-Müsennâ ile maiyyetindekiler Safakos'u ele geçirecek güçte olmadıklarını anlayınca oradan ayrılıp el-Mehdiyye'ye gittiler, şehir önünde karargâh kurup orayı da muhasara ettiler. el-Mehdiyye de savaşı Yahyâ b. Temîm üstlendi. Kahramanlığı, cesareti, ileri görüşlülük ve yerinde tedbirleriyle kendini gösterdi; fakat bunlar da bir şey elde edemediler ve eli boş vaziyette döndüler. el-Müsennâ'nın yanında bulunan mal vs. telef oldu, böylece Yahyâ'nın durumu daha da güçlendi, her konuda kendisine baş vurulan bir şahıs haline geldi.

Semerkand Hükümdarı Ahmed Han'ın Öldürülmesi

Semerkand hükümdarı Ahmed Han bu sene muharrem ayında (ocak-şubat 1095) öldürüldü. Askerleri ondan hoşlanmıyor ve onu bozuk itikatlı olmakla suçluyarak «zındık» diyorlardı.

Sebebine gelince: Sultan Melikşah Semerkand'ı zapt edip Ahmed Han'ı esir alınca, Deylemli bir grubu onu nezaret altında tutmakla görevlendirmişti. Bu Deylemliler onu kendi inançlarını ve İbâhiyyeciliği kabul etmeğe teşvik ettiler. Ahmed Han Semerkand'a dönünce dinsizliğine delâlet edecek bazı hareketleri müşahede edildi. Adamları bu davranış ve hareketlerden hoşlanmayıp onu öldürmeğe karar verdiler. Kâsân kalesi mustahfızı Tuğrul Yınal Bey'e Ahmed Han'ın kendileriyle birlikte onunla savaşmak için Semerkand'dan harekete geçmesi için ona isyan etmesini söylediler. Böylece onu öldürme imkanı bulacaklardı. Tuğrul Yınal Bey de isyan etti. Bunun üzerine Ahmed Han ile ordu Tuğrul Yınal Bey ile savaşmak için yola çıktı. Kale önüne konaklayınca askerler bu imkânı elde edip onu yakaladılar ve Semerkand'a geri döndüler. Kadı ve fakihleri çağırdılar, mahkeme kurup onu zındıklıkla suçladılar; fakat Ahmed Han inkâr etti. Bir zümre de onun zındık olduğuna şahitlik etti; bunun üzerine fakihler onun öldürülmesine fetvâ verdiler ve boğularak öldürüldü. Yerine amcazadesi Mes'ûd'u geçirip ona itaat arz ettiler.

Yûsuf b. Abak'ın Bağdâd'da Yaptıkları

Melik Tutuş, Türkmen emîri Yûsuf b. Abak'ı bu sene safer ayında (şubat-mart 1095) Bağdâd şahneliğine tayin etti. Yûsuf b. Abak'ın yanında bir grup Türkmen de vardı, fakat Bağdâd'a girmelerine mani olundu. Hille emîri Sadaka b. Mezyed de onun üzerine yürüdü, çünkü o Tutuş'u sevmezdi ve bölgesinde Tutuş adına hutbe okutmamıştı. Yûsuf b. Abak, Sadaka'nın geldiğini duyunca Tarîk-ı Horasân'a döndü ve Bâcisra'yı yağmaladı. Ba'kubâ'daki askerler Yûsuf ile çarpıştılar, fakat Yûsuf onları bozguna uğrattı ve çok fena halde yağmaladı. Yanındaki Türkmenler daha da çoğaldı ve tekrar Bağdâd'a döndü.

Sadaka bu sırada Hille'ye dönmüştü, bu yüzden Yûsuf Bağdâd'a girdi ve şehri yağmalayıp ahaliye saldırmak istedi, fakat yanında bulunan bir emir ona mani oldu. Daha sonra Tutuş'un ölüm haberini aldı ve Bağdâd'dan ayrılarak Musul'a, oradan da Haleb'e gitti.

Berkyaruk ile Tutuş Arasındaki Savaş, Tutuş'un Öldürülmesi

Tutuş b. Alp Arslan bu sene safer ayında (şubat 1095) öldürüldü.

Sebebi şu idi :

Yukarıda anlattığımız gibi, Tutuş Sultan Berkyaruk'u mağlûp edince olay yerinden Hemedân'a gitti. Emîrâhur oraya kapanmıştı. Tutuş daha sonra oradan ayrıldı. Emîr-âhûr, Tutuş'un ağırlıklarını ele geçirmek gayesiyle onu takip etti, fakat Tutuş geri dönüp onu mağlûp etti. Emîr-âhur bunun üzerine Hemedân'a geri döndü ve Tutuş'tan emân dileyip onun saflarına katıldı.

Tutuş, Berkyaruk'un hastalandığını duyunca, Isfahân üzerine yürüdü. Bu sırada Emîr-âhur ziyaret tertip etmek ve ihtiyaçlarını sağlamak maksadıyla Cerbâzakân'a gitmek için izin istedi, Tutuş da izin verdi. Emîr-âhur önce Cerbâzakân'a, sonra da Isfahân'a gitti, onlara Tutuş hakkında bilgi verdi.

Tutuş bunu duyunca Cerbâzakân'ı yağmalıdıktan sonra Rey'e gitti, Isfahân'daki emîrlerle haberleşip onları kendine itaata davet etti, pek çok ihsanda bulunmayı vaat etti. Berkyaruk bu sırada çiçek hastalığına yakalanmıştı. Emîrler Tutuş'a gönderdikleri cevapta onun tarafına geçeceklerine dair söz verdiler, fakat onlar bir yandan da Berkyaruk'un hastalığını merakla bekliyorlardı. Berkyaruk hastalıktan kurutup iyileşince Tutuş'a: «Aramızda kılıçtan başka bir şey yoktur.» diye haber gönderdiler. Emîrler Sultan Berkyaruk ile beraber Isfahân'dan yola çıktılar. Sayıları çok azdı. Cerbâzakân'a vardıklarında yanlarına her taraftan asker gelmeğe bşladı; öyle ki, otuz bin kişiye ulaştılar. Nihayet Rey yakınlarındaki bir mevkide karşılaştılar. Tutuş'un askerleri bozulup geri çekildi ,fakat kendisi savaşı sürdürdü ve sonunda öldürüldü. Rivayete göre, onu Haleb emîri Aksungur'un adamlarından biri efendisinin intikamını almak gayesiyle öldürdü.

Fahrulmülk b. Nizâmülmülk tevkif edilmişti ve bu savaşta Tutuş'un yanındaydı. Savaştan sonra serbest bırakıldı. Böylece Berkyaruk'un işleri yoluna girdi ve saltanat Berkyaruk'a nasip oldu. Allah bir işin vukuunu dilerse sebeplerini de hazırlar. Daha dün amcası Tutuş karşısında mağlûp olup az sayıdaki adamıyla Isfahân'a giden Berkyaruk'u hiç kimse takip etmemişti. Şayet yirmi süvari onu takip etmiş olsaydı onu mutlaka yakalayacaklardı; çünkü Isfahân kapısında bir kaç gün beklemişti. Daha sonra Isfahân'a girince emîrler onun gözlerine mil çekmek istediler. Tam bu sırada Isfahân'a girişinin ikinci günü kardeşi Mahmûd hummâ ve çiçek hastalığına yakalandığı gibi menenjit hastalığına da mübtelâ oldu; ancak da-

ha sonra her iki hastalıktan da kurtuldu. Amcası karşısında mağlûp olduğu tarihten, iyileşip Isfahân'dan ayrılıncaya kadar dört ay geçtiği halde amcası Tutuş hiç bir faaliyette bulunmadı, hiç bir şey yapmadı. Sayet Berkyaruk veya kardeşi Mahmûd hasta iken onun üzerine (Isfahân'a) yürümüş olsaydı, hiç şüphesiz ülkeye hâkim olurdu.

Babalarının Ölümünden Sonra Melik Rıdvân ile Kardeşi Dukak'ın Vaziyetleri

Tâcüddevle Tutuş adamlarına, oğlu Melik Rıdvân'a itaat etmelerini vasiyet etmişti. Tutuş öldürüldüğü savaşa girmeden önce de oğlu Rıdvân'a el-Cihâl yöresinden yazdığı mektupta Irak'a gitmesini ve hükümet konağında (Dâru'l-memleke) kalmasını emrediyordu. Rıdvân da kalabalık bir toplulukla yola çıktı. Bunlar arasında İlgazi b. Artuk da vardı ki, Tutuş'un yanına gitmiş, ancak Tutuş, İlgazi'yi oğlu Rıdvân'ın yanında bırakmıştı. Rıdvân'ın kafilesinde yer alanlardan biri de Emir Vessâb b. Mahmûd b. Sâlih b. Mirdâs idi. Bunlardan başka emîrler de vardı. Rırvân, Hit'e yaklaşınca babasının ölüm haberini aldı ve derhal Haleb'e döndü. Annesi de yanındaydı. Haleb'i ele geçirdi, burada Ebû'l-Kâsım el-Hasan b. Ali el-Harezmî vardı. Tutuş Haleb'i ona teslim etmiş, şehir ve kaleyi emrine vermiş, onu yetkili olarak tayin etmişti.

Babalığı Cenâhüddevle el-Hüseyn b. Aytekin de Rıdvân'a iltihak etti. Cenâhüddevle Tutuş ile beraberdi ve savaşta yara almadan kurtulmuştu. Ayrıca iki küçük kardeşi Ebû Talib ile Behrâm da Rıdvân'ın yanındaydı. Bunların hepsi Ebû'l-Kâsım'ın şehirdeki tahakkümünden dolayı âdetâ birer misafir gibiydiler. Bu sebeple Cenâhüddevle kaledeki askerlerin çoğunu teşkil eden Mağriblileri (el-Mağaribe) kendi tarafına çekti. Bunlar gece yarısı Melik Rıdvân'ın hakimiyetini ilân ettiler ve Ebû'l-Kâsım'ın çevresini kuşattılar. Rıdvân ona haber gönderip gönlünü aldı. Ebû'l-Kâsım özür diledi, Rıdvân da onun mazeretini kabul etti. Haleb ve çevresindeki camilerin minberlerinde Rıdvân adına hutbe okundu. Babasının öldürülmesinden sonra yaklaşık iki ay boyunca hutbeler Rıdvân adına değil, babası adına okunuyordu.

Cenâhüddevle ülkeyi gayet güzel bir şekilde idare etti, ancak Antakya hâkimi Türkmen Emîri Yağısıyan b. Muhammed b. Alp, Cenâhüddevle'ye muhalefet ettiyse de sonra anlaştı ve Melik Rıdvân'a şehri koruyacak bir valisi olmayan Diyarbekir üzerine yürümeyi tavsiye etti. Bunun üzerine toplıca Diyarbekir üzerine sefere çıktılar. Çevredeki şehirlerde Tutuş tarafından görevlendirilmiş olan emîrler de onlara katıldı. Önce Serûc

üzerine yürüdüler. Bugün Hısn Keyfâ'ya hakim emîrlerin atası olan Artuk oğlu Sökmen onlardan daha önce Serûc'a vardı, orayı zapt etti ve Melik Rıdvân'ın adamlarına karşı şehri müdafaa etti. Şehir halkı Sökmen'in emriyle Rıdvân'ın huzuruna çıkıp askerlerinin yaptıkları zulümden yakındılar ve ekinlerine zarar vermelerinden dolayı ona şikâyetçi olarak ayrılmasını istediler. Bunun üzerine Rıdvân Serûç önlerinden ayrılıp Urfa'ya gitti.

Urfa'da Rumlardan Thoros adlı biri vardı ve şehri yıllık muayyen bir meblağ ödemek şartıyla Bozan'dan devr almıştı. Maiyyetindekilerle Müslümanlara karşı savaştı ve kaleye kapandı. Müslümanlar onda ummadıkları derecede cesaret ve kahramanlık müşahede ettiler; fakat Rıdvân sonunda şehri ele geçirdi. Yağısıyan, Rıdvân'dan kaleyi kendisine vermesini istedi, o da burayı ona verdi. Yağısıyan Urfa'yı teslim alıp müstahkem bir hale soktu ve adamlarını muhtelif mevkilere yerlertirdi. Bu arada Harrânlılar Rıdvân'a ve yanındakilere haber gönderip şehri kendilerine teslim etmek istediklerini bildirerek onları Harrân'a çağırdılar. Harrân emîri Karaca bunu duyunca bu işten İbnü'l-Müftî'yi sorumlu tuttu. Tutuş Harrân'ın mudafaasını ona tevdi etmişti. Bu olaydan sonra Karaca İbnü'l-Müftî ile kardeşlerinin çocuklarını yakalayıp idam ettirdi.

Rıdvân bu hadiseyi haber aldığı sırada Cenâhüddevle ile Yağısıyan arasında anlaşmazlık çıkmıştı ve birbirlerine karşı kin besleyip hainlik tasarlıyorlardı; bu yüzden Cenâhuddevle kaçarak Haleb'e gitti, Melik Rıdvân'ın annesi olan karısıyla iş birliği yaptı. Rıdvân ile Yağısıyan da Fırat'ı geçip Haleb'e doğru yola çıktılar; fakat yolda Cenâhuddevle'nin Haleb'e girdiğini duydular, bunun üzerine Yağısıyan Rıdvân'dan ayrılıp Ebû'l-Kâsım el-Harezmî ile birlikte Antakya'ya gitti, Rıdvân ise Haleb'e doğru yoluna devam etti.

Tutuş'un diğer oğlu Dukak'a gelince, babası Tutuş onu amcası Sultan Melikşah'ın yanına Bağdâd'a göndermiş ve Sultan'ın kızına dünür olmuştu. Dukak Sultan Melikşah'ın ölümü üzerine el-Celâliyye Hatun ve oğlu Mahmûd ile birlikte Bağdâd'dan Isfahân'a gitti. Isfahân'da gizlice Sultan Berkyaruk'un yanına gitti. Ve onun saflarına katıldı. Bilâhare babasının tarafına geçti ve Tutuş'un öldürüldüğü savaşta onun yanında yer aldı. Babası öldürülünce, Tutuş'un Aytekin el-Halebî adlı kölesi tarafından Haleb'e götürüldü. Dukak bir süre kardeşi Rıdvân'ın yanında kaldı. Dımask kalesinin valisi Hadım Emîr Savtekin Dukak ile gizlice haberleşti ve onu Dımaşk'a hakim olmaya çağırdı. Bunun üzerine Dukak Haleb'den gizlice kaçtı ve süratle Dımaşk'a gitti. Kardeşi Rıdvân ardından bir kaç süvari gönderdiyse de bunlar ona yetişemediler. Dımaşk'a varınca Hadım Sav-

tekin çok sevindi ve Dukak'ı sevinç içinde karşıladı. Dukak Dımaşk'a girince, Yağısıyan ona haber gönderip kardeşi Rıdvân'dan ayrı olarak tek başına Dımaşk melikliğini kurmasını tavsiye etti.

Tam bu sırada Mu'temidüddevle Tuğtekin Dımaşk'a geldi; yanında Tutuş'un ileri gelen askerleriyle yakın adamlarından müteşekkil bir zümre vardı. Bunlar esaretten kurtulmuşlardı, çünkü Tuğtekin Tutuş ile birlikte Rey savaşına katılıp esir düşmüş, şimdiye kadar esir olarak kalıp henüz kurtulmuştu. Dımaşk'a varınca Melik Dukak ve devlet adamları tarafından karşılandı. Dımaşk'ta kendisine çok büyük saygı gösterdiler. Tuğtekin annesiyle evli olduğu için Dukak'ı destekledi ve onu ülkeye hakim kıldı. Daha sonra da Hadım Savtekin'i öldürmek için çalıştı ve nihayet onu öldürdüler. Bunun üzerine Yağısıyan Ebû'l-Kâsım el-Harezmî ile birlikte birlikte Antakya'dan onların üzerine yürüdü, Ebû'l-Kâsım'ı Dukak'a vezir tayin edip onu Dımaşk Melikliğinin idaresine hakim kıldı.

el-Mu'temid b. Abbâd'ın Ölümü

Endülüs'ün eski hükümdarı el-Mu'temid b. Abbâd bu sene vefat etti. el-Mu'temid Mağrib'deki Ağmat şehrinde hapis yatıyordu. Ülkesinin nasıl işgal edildiğini ve elinden alındığını 484 (1091) yılı olayları arasında anlatmıştık. Bu yıla kadar hapiste kaldı ve orada öldü. Cömertilk, iyilik, ilim, cesaret ve tam bir devlet adamlığı çaısından devrin seçkin simalarındandı. Onunla ilgili haber ve rivayetler çok meşhur olup eserleri tedvin edilmiştir. Güzel şiirleri vardır.

el-Mu'temid b. Abbâd'ın şairi Ebû Bekr b. el-Lübâne hapishanedeyken onu ziyaret eder ve bağış koparmak için değil, geçmişteki iyiliklerini hatırlayarak hukukuna riayet etmek gayesiyle el-Mu'temid'i överdi. Ölünce de ziyaretine gelmiş ve bir bayram günü herkesin akrabalarının kabirlerinin başında beklediği bir sırada o da el-Mu'temid'in başında durarak onun için yüksek sesle şiirler söylemişti. Şair Ebû Bekr el-Lubâne kasidesini bitirince bütün ahali onun yanında toplanıp ağladılar.

Eğer burada onun menkibe ve iyiliklerini ayrıntılı bir şekilde anlatacak olsaydık iş uzardı, bu sebeple burada duralım, bu kadarla yetinelim.

Vezir Ebû Şücâ'ın Ölümü

Halifenin veziri Ebû Şücâ' Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdullah bu sene cemâziyülâhir ayında (haziran-temmuz 1095) vefat etti. Aslen Rûd-

râver'liydi. Ahvaz'da doğmuştu. Şeyh İshâk eş-Şîrâzî'den fıkıh tahsil etti. Arap dili ve edebiyatında âlimdi. Bir çok eseri vardı. Zeyl Tecâribü'l-Ümem de bunlardan biridir. İffetli, adaletli ve güzel ahlâklı bir zattı. Hayır ve hasenatı çoktu. Resûllah'ın şehri Medîne'de vefat etti. Mescid-i Nebevî'ye yakın bir yerde oturuyordu. Ölüm anı yaklaşınca Mescid-i Nebevî'ye götürlmesini istedi. Resullullah'ın huzurunda durup ağladı ve: «Yâ Resulellahl Allah Taâlâ: **"Onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelip Allah'ın af ve mağfiretini dilemiş, peygamber de onların bağışlanmaları için dua etmiş olsaydı, Allah'ın tevbeleri kabul edici ve bağışlayıcı olduğunu görürlerdi.»** (Nisâ Suresi. 4/64) buyuruyor. Ben de günahlarımı suçlarımı itiraf ederek huzuruna geldim. Senden şefâat bekliyorum.» dedi.

Çok çok ağladı ve o gün vefat etti. Rasûlullah (S.a.v.)'ın oğlu İbrâhim' in kabrinin yanına defnedildi.

Nisâbûr'da Çıkan Olaylar

Horasân'ın ileri gelen emîrlerinden biri b usene zilhicce ayında (aralık 1094) çok sayıda asker toplayıp onlarla Nîsâbûr üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Nîsâbûr halkı toplanıp ona karşı şehri müdafaa ettiler ve çok çetin bir savaşa girdiler. Emîr, muhasaraya yaklaşık kırk gün devam etti, fakat bir şey elde edemeyeceğini anlayınca 489 yılı muharrem ayında (ocak1095) oradan ayrıldı. Horasânlı emîrin ayrılmasını müteakip Nîsâbûr'da Kerrâmiyye ile diğer taifeler arasında olaylar çıktı ve pek çok kişi öldürüldü.

Şâfiîlerin lideri Ebû'l-Kâsım İbn İmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî ile Hanefîlerin lideri Kadı Muhammed b. Ahmed b. Sâid Kerrâmiyye fıkrasına karşı ittifak halindeydiler. Kerrâmiyye taifesinin reisi ise Muhammed Şâd idi. Şâfiîlerle Hanefîler, Kerrâmîlere karşı zafer kazandılar, onların medreselerini yıktılar. Kerrâmiyye ve diğer gruplardan pek çok kişi öldürüldü. Bu çok büyük bir olaydı.

Çeşitli Olaylar

Halife bu sene sarayın etrafına sur çekmek için çalışmalara başladı. Vezir Amîdüddevle b. Cüheyr halktan çalışmak ve gezip görmek isteyenlere müsaade etti. Sarayı süslediler, kubbeler yaptılar .İnşaatı tamamlamak için büyük gayret sarf ettiler.

Sultan Berkyaruk bu sene ramazan ayında (eylül 1095) Sicistânlı maskeli biri tarafından pazısından yaralandı. Suikastçi yakalandı. Yine Sicistânlı olan iki kişi ona yardım etmişti. Suikastçi dövülünce kendisini iki kişinin azmettirdiğini itiraf ett. Daha sonra o iki kişi de suçlarını kabul ettiler. İkisi de fena halde dövülerek bu suikast için kendilerine kimin emir verdiğini ikrar etmelerini istendi; fakat ikisi de söylemediler, bunun üzerine bir filin ayakları altına atılmak gayesiyle getirildiler. Birisi filin ayakları altına atılınca: "Beni bırakın, size her şeyi haber vereceğim" dedi, onlar da bıraktılar. Bu defa arkadaşına dönüp: «Ey kardeşim! Nasıl olsa öldürüleceğiz, sırları ifşa ederek Sicistân halkını rezil etme." dedi. Sonunda her ikisi de öldürüldüler.

İmam Ebû Hâmid el-Gazzâlî bu sene Suriye'ye gitti, ayrıca Kudüs'ü ziyaret etti. Nizâmiye'deki derslerini kardeşine bırakıp zühd ve takvâ yoluna girdi, aba giyerek kuru ekmek yedi. **İhyâu Ulûmi'd-dîn**'i bu yolculuğu sırasında yazdı. Dımaşk'ta pek çok kişiye **İhyâ**'yı okuttu. Ertesi yıl hacca gittikten sonra Bağdâd'a döndü ve oradan da Horasân'a gitti.

Bu sene rebiyülevvel ayında (mart-nisan 1095) veliaht Ebû'l-Fazl Mansûr b. el-Mustazhir Billâh adına hutbe okundu.

Berkyaruk bu yılda veziri Müeyyidüdmülk b. Nizâmülmülk'ü azledip kardeşi Fahrulmülk'ü vezir tayin etti.

Sebebi şudur:

Berkyaruk amcası Tutuş'u mağlûp edip öldürünce annesi Zübeyde Hatun'u Isfahân'dan getirmek üzere bir hadımını oraya gönderdi. Müeyyidülmülk bir grup emirle anlaştı, bunlar Sultan'a annesini terk etmesinin uygun olacağını söylediler; fakat Berkyaruk: «Ben hükümdarlığı ancak onun için ve o yanımda bulunduğu için istiyorum.» dedi. Zübeyde Hatun oğlunun yanına gelip meseleyi öğrenince Müeyyidülmülk'e karşı tavrını değiştirdi. Mecdülmülk Ebû'l-Fazl el-Balasânî Isfahân'dan gelirken Zübeyde Hatun'a refakat etmişti. Mecdülmülk, Müeyyidülmülk vezaret makamında kaldığı sürece hiç bir şey yapamayacağını biliyordu. Müeyyidülmülk ile kardeşi Fahrulmülk arasında babaları Nizâmülmülk'ün bıraktığı mücevherat dolayısıyla düşmanlık vardı. Fahrulmülk, Zübeyde Hatun'un kardeşi Müeyyidülmülk'e karşı tavrının değiştirdiğini, ona kin bağladığını anlayınca adam gönderip vezaret makamını ele geçirmek için çok mal sarf etti. Sonunda Fahrulmülk'ün arzusu kabul edilip Müeyyidülmülk azledildi ve yerine Fahrulmülk vezir oldu.

Hanbelî fakihi Ebû Muahmmed Rızkullah b. Abdülvehhâb et-Temîmî bu sene cemaziyülevvel ayında öldü. Bir kaç ilim dalında âlim idi. Sultanların yakın adamlarındandı.

"İbnü'l-Bâkıllânî" adıyla tanınan meşhur sîma Ebû'l-Fazl Ahmed b. el-Hasan b. Hayravan da bu sene recep ayında öldü. 406 (1015-1016) yılında doğmuştu.

Kâdı el-kudât Ebû Bekr Muhammed b. el-Muzaffer éş-Şâmî de bu sene şaban ayında öldü. Ebû'l-Tayyib et-Taberî'nin adamlarındandı. Kadılıktan dolayı ücret almadı ve oturduğu makamın hakkını verdi. Allah'ın hiç bir kuluna iltimas etmedi.

Türklerden biri bir adamda alacağı olduğunu söyledi. Kâdî el-kudât ona: «Elinde delilin var mı, şahidin var mı?» diye sordu. O da: «Evet», Fakih el-Muşattıb el-Fergânî şahidimdir.» dedi. Bunun üzerine Kâdî el-kudât: «Ben el-Muşattıb'ın şahitliğini kabul etmem; çünkü o ipek elbise giyer.» dedi. Bu defa Türk: «Sultan da, Nizâmülmülk de ipek elbise giyerler.» cevabının verince Kâdî el-kudat: «Eğer onlar benim huzurumda bir demet sebze için şahitlik etseler yine de şahitliklerini kabul etmem.» dedi.

Ondan sonra kadılık makamına Ebû'l-Hasan Ali b. Kâdî el-kudât Ebû Abdullah Muhammed ed-Dâmgânî geçti.

Kadı Ebû Yûsuf Abdüs'selâm b. Muhammed el-Kazvînî de bu sene öldü. 411 (1020-1021) yılında doğmuştu. Müfrit bir mu'tezilî idi. Başka bir rivayete göre ise, Zeydiyye mezhebine mensuptu.

Düceyl kadısı Kadı Ebû Bekr b. er-Ratbî de bu sene ölmüştü. Şâfiî mezhebine mensuptu. Yerine kardeşi Ebû'l-Abbâs Ahmed el-Hasan b. Ahmed Ebû'l-Fazl el-Haddâd el-Isfahânî geçti. Hafız Ebû Nuaym'ın arkadaşıydı. Ondan **Hilyetü'l-evliya**'yı rivayet etti. Yaşça kardeşi Ebû'l-Meâlî'den daha büyüktü.

Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Nasr Fütüh b. Abdullah b. Humeydî el-Endülüsî de bu sene öldü. 420 (1029) yılından önce doğmuştu. Endülüs, Mısır, Hicaz ve Irak'ta hadis tahsil etti. "**el-Cem' beyne's-Sahihayn**" adlı eserin müellifidir. Güvenilir (sika) ve faziletli bir insandı.

Zilhicce ayında öldü. Kitaplarını vakfetti, böylece halk onlardan istifade etti.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 1095-1096) YILI OLAYLARI

Yûsuf b. Abak ve el-Micen el-Halebî'nin Öldürülmeleri

Yûsuf b. Abak bu sene muharrem ayında (ocak 1096) öldürüldü. Tâcüddevle Tutuş'un onu Bağdâd'a gönderdiğini ve onun da Bağdâd'ın çevresindeki köyleri yağmaladığını daha önce anlatmıştık.

Sebebi şu idi :

Yûsuf b. Abak Tutuş'un katlinden sonra Haleb'e gitmişti. Haleb'de "el-Micen" adlı biri vardı ve oradaki milis kuvvetlerinin reisiydi. Çok sayıda adamı vardı. Cenâhüddevle'nin yanına gelip: "Yûsuf b. Abak, Yağısıyan ile mektuplaşıyor; gayesi bozgunculuk yapmak, fesat çıkarmaktır" dedi ve Yûsuf'u öldürmek için izin istedi, Cenâhüddevle de ona izin verdi. el-Micen Cenâhüddevle'nin bir askerî birlikle kendisine yardımcı olmasını istedi, o da askerleri yardıma gönderdi. Bunun üzerine el-Micen, doğruca Yûsuf'un bulunduğu eve gitti, Kapıdan ve bacadan içeri baskın düzenledi ve Yûsuf'u yakalayıp öldürdükten sonra evinde ne varsa yağmaladı ve Haleb'e hâkim oldu. Hattâ Melik Rıdvân'dan ayrılarak tek başına hakimiyet kurmayı bile düşündü. Cenâhüddevle'ye: "Melik Rıdvân bana seni öldürmemi emretti, sen canını kurtarmaya bak." dedi. Bunun üzerine Cenâhüddevle Hıms'a kaçtı. Burası ona aitti. el-Micen idareyi tek başına ele geçirince Rıdvân ona karşı tutumunu değiştirdi ve şehri terk etmesini istedi, fakat el-Micen çıkmadı ve adamlarıyla birlikte harekete geçti. Eğer Rıdvân muharebeye girişecek olursa o da savaşacaktı. el-Micen daha sonra adamlarına, Rıdvân'ın malını, ev eşyasını, hayvanlarını yağmalamalarını emredip bir yere saklandı. Arandı ve üç gün sonra bulundu. Yakalanıp cezalandırıldı, işkence edildi, sonra da çocuklarıyla beraber öldürüldü. Başlangıçta odun yaran bir köylüydü, sonra bu mevkie geldi.

Mansûr b. Mervân'ın Ölümü

Diyarbekir hâkimi Mansûr b. Nizâmüddin b. Nasruddevle b. Mervân bu sene muharrem ayında (ocak 1096) öldü. Mervânoğulları devleti Fahrüddevle b. Cüheyr ile yaptığı savaşta onun elinde inkıraz bulmuştu. Çökürmüş onu el-Cezîre'de yakalamış ve bir Yahudinin yanında bırakmıştı. O adamın evinde öldü. Karısı cenazesini ecdadının türbesine nakledip orada defnetti, sonra da hacca gitti ve bihare el-Bişneviyye aşiretinin yanına döndü. Fenek'in ülkesinde Cezîret İbn Ömer yakınında bir manastır satın aldı ve orada kalıp Allah'a ibadetle meşgul oldu.

Mansûr, cesur, fakat çok cimriydi. Onun cimriliğine dair garip hikâyeler anlatılır.

Ahiretten yüz çevirip de dünyaya tapanlar kahrolsunlar, Allah onların bütün amellerini boşa çıkaracaktır. Bunlar dünyanın yer yüzünde yaşayan insanlara neler yaptığına hiç bakmazlar mı? İşte Mansûr bir hanedanın hükümdarıydı. Sonunda bir Yahudinin evinde öldü. Allah Teâlâ'dan iyilik ve ihsanıyla amellerimizi güzelleştirmesini, dünyada ve ahirette akibetimizi hayırlı kılmasını niyaz ederiz.

Temîm'in Kâbis Şehrine Hakim Olması

Temîm b. el-Muizz bu sene Kabis şehrini zapt edip kardeşi Amr'ı oradan çıkardı.

Sebebine gelince : Kâbis'de Kadı b. İbrâhim b. Belmûne adlı biri vardı. O vefat edince, halk kendilerine Amr b. el-Muizz'i vali seçti, fakat Amr halka kötü davrandı. Kadı b. İbrâhim, Temîm'e isyan etmişti, bu yüzden Temîm ondan yüz çevirmişti. Amr da bu konuda onun yolunu takip etti; bunun üzerine Temîm, kardeşi Amr'ın üzerine asker sevk edip şehri ondan almak istedi. Adamlarından biri ona: «Efendimiz! Kadı oradayken ona karşı çok ağır davrandın, onu kendi haline bıraktın; fakat kardeşin vali olunca üzerine asker sevk ediyorsun» dedi. Temîm de: «Orada kullarımızdan bir memlûk olduğu zaman onu oradan yok etmek bizim için kolaydı. Halbuki bugün, el-Muizz'in bir oğlu el-Mehdiyye'de, diğer oğlu Kâbis'de; bu yüzden de onlara karşı ses çıkarmamak mümkün değildir.» cevabını verdi.

Kürboğa'nın Musul'u Zaptı

Kıvâmüddevle Kürboğa bu sene zilkade ayında (ekim-kasım 1096) Musul'u zapt etti. Tutuş'un Aksugur ile Bozan'ı öldürdüğü zaman Kürboğa'yı

da esir aldığını yukarıda anlatmıştık .Tutuş onu esir alınca, kayın pederi Emîr Üner ile aralarını düzeltebileceğini düşünerek öldürmemişti. Emir Bozan'a yaptığı gibi onu öldürdüğü takdirde zapt edeceği bir şehir yoktu. Tutuş Bozan'ı öldürdüğünde ona ait şehirleri, Urfa ile Harrân'ı istilâ etmişti.

Kıvâmüddevle Kürboğa, Tutuş öldürülünceye kadar hapiste kaldı. Melik Rıdvân Haleb'e hâkim olunca, Sultan Berkyaruk, Rıdvân'a haber gönderip Kürboğa'yı ve kardeşi Altuntaş'ı serbest bırakmasını emretti. Kürboğa ile Altuntaş serbest bırakılınca Harrân'a doğru yola çıktılar. Bu sırada yiğit ve cesur pek çok asker de onlara katıldı. İki kardeş Harrân'a gelip şehri teslim aldılar. Nuşaybin'de bulunan Muhammed b. Şerefüddevle Müslim b. Kureyş, Servan Vehîb ve Ebû'l-Heycâ el-Kürdî, Kürboğa ile Altuntaş'a haber gönderip Emîr Ali b. Şerefüddevle'ye karşı onlardan yardım istediler. Ali bu sırada Musul'daydı. Tâcüddevle Tutuş, el-Mudayya savaşından sonra onu Musul'a nâib tayin etmişti.

Kürboğa onların yardım etklifini kabul ederek yanlarına gitti. Muhammed b. Şerefüddevle Nusaybin'e iki merhale uzaklıkta onu karşıladı. Kürboğa ile kardeşi Altuntaş'dan kendisine zarar vermeyeceklerine dair yemin aldı; fakat Kürboğa yemin ettikten sonra Muhammed b. Şerefüddevle'yi tevkif etti, onu yanına alıp Nusaybin'e götürdü. Şehir halkı teslim olmadı. Kürboğa Nusaybin'i kırk gün kuşattıktan sonra teslim aldı, oradan da Musul'a giderek orayı da muhasara etti, fakat hiç bir şey elde edemedi ve Beled'e gitti. Burada Muhammed b. Şerefüddevle'yi boğarak öldürttü ve tekrar Musul'u muhasara etmek üzere döndü. Musul'a bir fersah uzaklıktaki Bâhalâfâ'da konakladı, Musul'un doğu tarafını da Altuntaş'a bıraktı. Musul emîri Ali b. Müslim Cezîret İbn Ömer hakimi Emîr Çökürmüş'ten yardım istedi, Çökürmüş de derhal onun yardımına koştu. Altuntaş bunu duyunca Çökürmüş'ün yolunu kesti ve onunla savaştı. Çökürmüş mağlûp oldu, bozgun halinde Cezîret İbn Ömer'e dönerek Kürboğa'ya itaat arz etti ve Musul kuşatmasında ona yardımcı oldu. Musul'da ne yiyecek kaldı ve ne de başka bir şey; hattâ aydınlanmak için yakacak malzemeleri bile kalmamıştı ve bu yüzden pamuk taneleri ve katran yakıyorlardı.

Musul emîri Ali çok zor durumda kalınca, şehirden ayrılıp Sadaka b. Mezyed'in yanına Hille'ye gitti. Kürboğa dokuz ay süren kuşatmadan sonra Musul'u teslim aldı. Musul halkı Altuntaş'ın kendilerini yağma edeceklerini duydukları için korkuyorlardı. Fakat Kürboğa ona mani oluyordu. Altuntaş şehrin ileri gelenlerini tevkif etmekle ve onlardan şehrin emanetlerini istemekle meşguldü. Sonra Kürboğa'ya sataşınca, Kürboğa onun öldürülmesini emretti. Altuntaş Musul'a girişlerinin üçüncü günü öldü-

rüldü. Böylece halk onun şerrinden emin oldu. Kürboğa onlara çok iyi davrandı. Sonra Rahbe tarafına gitti. Fakat şehre sokulmadı. Bunun üzerine Kürboğa orayı da zapt edip yağmaladı ve bir nâib tayin ettikten sonra geri döndü.

Çeşitli Olaylar

Bu sene altı yıldız Hût burcunda toplandı. Bunlar şems (güneş), kamer (ay), müşteri, zühre, merih ve utârid idi. Müneccimler halk arasında Nuh tufanına yakın bir tufan olacağına hükmettiler. Bunun üzerine Halife el-Mustazhir Billâh müneccimi Aysûn'u çağırıp sordu, o da: «Nuh tufanında yedi yıldız Hût burcunda toplanmıştı; şimdi ise sadece altı tanesi bir arada. Aralarında zühal yoktur, eğer o da olsaydı o zaman Nuh tufanı gibi bir tufan olurdu. Ben derim ki,muhtelif yerlerden gelen çok sayıda insan bir şehir veya arazi parçası üzerinde boğulacaklardır,» dedi. Bunun üzerine çeşitli yerlerden gelen pek çok insanın bulunduğu Bağdâd'ın bu felâkete maruz kalmasından korktular. Hemen arklar, su bendleri ve suyun taşmasından ve halkın boğulmasında endişe edilen yerler onarıldı.

Tesadüfen o sene hacılar Nahle'den kalkıp el-Meyâkît vadisinde konaklamışlardı ki, büyük bir sel geldi ve bir çoğu boğuldu. Dağlara çıkanlar kurtuldu; mallar, hayvanlar, erzak vs. ise mahv oldu. Bunun üzerine Halife, müneccimi Aysun'a hil'at giydirdi.

Bu sene safer ayında (şubat 1096) Şâfiî fakihi, Şeyh Ebû Abdullah et-Taberî Bağdâd Nizâmiye medresesi'nde ders verdi. Onu sultan Berkyaruk'un veziri Fahrulmülk b. Nizâmülmülk görevlendirmişti.

Hafâce kabilesi bu sene Sadaka b. Mezyed'in şehrini yağmaladılar. Bunun üzerine Sadaka peşlerine asker sevk etti. Bu askerî birliğin başında amcasının oğlu Kureyş b. Bedrân b. Dübeys b. Mezyed vardı. Hafâce onu esir aldıysa da sonra serbest bıraktılar. Hafâceliler sonra Hz. Hüseyn'in türbesine yürüdüler, burada fesat çıkardılar, hoşa gitmeyecek çirkin işler yaptılar. Bu defa Sadaka üzerlerine bir ordu sevk etti ve baskın düzenledi. Türbede, hattâ kabrin yanı başında bir çok kişiyi öldürdüler. Onlardan biri kendini atıyla birlikte Surun üzerinden aşağı attı, atı da kendisi de kurtuldu.

Maarratu'n-Nu'mân kadısı olup şehrin idaresini elinde bulunduran Kadı Ebû Müslim Vâdî' b. Süleyman bu sene safer ayında öldü. İlim ve himmeti itibarıyla zamanının yegâne simâsıydı.

"İbnü'l-Hazıba" adıyla tanınan muhaddis ve âlim Ebû Bekr Muhammed b. Abdülbâkî bu sene rebiyülevvel ayında öldü.

Ebû Bekr Ömer b. es-Semerkandî de bu sene ramazan ayında öldü. 388 (998) yılında doğmuştu.

"el-Hemedânî" adıyla meşhur olan Ebû'l-Fazl Abdülmelik b. İbrâhim el-Mukaddesî bu sene Ramazan ayında öldü. Bir kaç ilim dalında âlimdi, yaşı seksene yaklaşmıştı.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSANINCI (M. 1096-1097) YILI OLAYLARI

Arslan Argun'un Öldürülmesi

Sultan Melikşah'ın kardeşi Arslan Argun b. Alp Arslan bu sene muharrem ayında (aralık 1096-ocak 1097) Merv'de öldürüldü. Arslan Argun Horasân'a hakim olmuştu.

Öldürülmesinin sebebi şudur:

Arslan Argun kölelerine karşı sert davranır, onları çok küçümser ve cezalandırırdı. Bu sebeple köleleri ondan çok korkarlardı. Tesadüfen o gün yine bir kölesini çağırdı ve köle, Arslan Argun'un huzuruna girdi. Yanında hiç kimse yoktu. Arslan Argun hizmette geç kaldığı için onu azarladı, köle özür dilediyse de kabul etmedi ve onu dövdü, bunun üzerine yanındaki bıçağını çekip onu öldürdü. Köle yakalanıp kendisine: «Onu niçin öldürdün?» diye sorulunca: «Halkı onun zulmünden kurtarmak için.» cevabını verdi.

Horasân'a hakim olmasına gelince:

Arslan Argun kardeşi Sultan Melikşah zamanında Horasân'da yedi bin dinarlık iktâa sahipti. Sultan Melikşah öldüğünde Bağdâd'da onun yanındaydı. Sultan'ın ölümü üzerine yedi bin gulam ile Hemedân'a gitti .Burada Hemedânlı bir topluluk da Arslan Argun'a katıldı. Oradan Nîsâbûr'a gitti, fakat hiç bir ilgi görmedi ve Merv'e kadar yoluna devam etti. Merv şahnesi Melikşah'ın kölelerinden Kodan (Kavdan) adlı bir emîrdi. Sultan Melikşah'ın Nizâmülmülk'e karşı tavrını değiştirmesine ve ona kin bağlamasına da o sebep olmuştu. Bu husus Nizümülmülk'ün katlinde önemli bir rol oynamıştır. Emîr Kodan, Arslan Argun'un tarafına geçti ve şehri ona teslim etti. Arkerler de onun safına geçtiler. Arslan Argun buradan Belh üzerine yürüdü. Fahrulmülk b. Nizâmülmülk oradaydı. Onların yaklaştığını duyunca Belh'den ayrılmış ve daha önce anlattığımız gibi Tâcüddevle Tutuş'a vezir olmuştu.

Arslan Argun Belh, Tirmiz, Nisâbûr ve bütün Horasân'a hâkim olduktan sonra Sultan Berkyaruk ile veziri Müeyyidülmülk'e haber gönderip Nîsâbûr hariç Horasân'ı dedesi çağrı Bey Dâvud'un hakimiyetindeki haliyle kendisine verilmesini istedi. Ayrıca pek çok mal göndereceğini ve saltanat meselesinden kendisiyle mücadele etmeyeceğini vaat diyordu. Sultan Berkyaruk bu sırada amcası Tutuş ve kardeşi Mahmûd ile meşgul olduğu için buna ses çıkarmadı. Sultan Berkyaruk Müeyyidülmülk'ü vezirlikten azledip yerine kardeşi Fahrulmülk'ü vezir tayin edince, Mecdülmülk el-Balasânî bütün devlet idaresine hâkim oldu. Bunun üzerine Arslan Argun Berkyaruk ile muhâberâtını kesti ve: «Ben, el-Balâsânî'yi kendime muhatap kabul etmiyorum.» dedi. Sultan Beryaruk da amcası Böripars b. Alp Arslan'ı bir ordunun başında Arslan Argun ile savaşmak üzere gönderdi.

İmâdülmülk Ebû'l-Kâsım b. Nizâmülmülk de Arslan Argun'a iltihak etmiş ve ona vezir olmuştu. Sultan Berkyaruk'un gönderdiği kuvvetler Horasân'a varınca, Arslan Argun onları karşılayıp savaşa girdi, fakat mağlûp olup Belh'e çekildi. Böripars ile maiyyetindeki askerler ise Herat'ta kaldılar.

Aslan Argun bir süre sonra daha büyük bir ordu toplayıp Merv üzerine yürüdü. Bir kaç gün kuşattıktan sonra Merv'i cebren zapt etti. Burada pek çok kişiyi öldürdü. Surların kapılarını söktü ve yıktı. Böripars bunu duyunca Herât'tan Arslan Argun'un üzerine yürüdü. İki taraf karşı karşıya gelip savaşa tutuştular. 488 (1095) yılında vuku bulan bu savaşta Böripars mağlûp oldu.

Mağlûbiyetinin sebebi de şu idi : Sultan Berkyaruk'un onun emrinde sevk ettiği askerler arasında büyük emîrlerden biri ve Sultan Melikşah'ın emîr-âhuru olan kumandan ile Emîr Mes'ûd b. Tâcir de vardı. Emîr Mes'ûd'un babası, Sultan Melikşah'ın dedesi Çağrı Bey'in askerlerinin kumandanıydı. Mes'ûd halk nezdinde büyük bir mevki ve itibara sahipti; ayrıca Emîr-âhûr ile Arslan Argun ona haber gönderip kendi tarafına geçmesini ve kendine itaat arz etmesini istedi, Emîr-âhûr da kabul etti.

Daha sonra Mes'ûd b. Tâcir ziyaret niyetiyle Emîr-âhûr'un yanına gitti, yanında oğlu da vardı. Emîr-âhur ikisini de yakalayıp öldürdü. Bu yüzden Böripars'ın durumu zayıfladı ve Arslan Argun karşısında bozguna uğradı. Askerleri dağıldı, kendisi de esir düştü. Kardeşi Arslan Argun'un yanına götürüldü, Arslan Argun da onu Tirmiz'de hapsetti. Bir sene sonra da emir verip onu hapishanede boğdurttu, ayrıca Horasân askerlerinden, korktuğu ve tahakkümlerinden çekindiği kumandanları da öldüttü. Veziri İmâdülmülk'ün üç yüz bin dinarını müsadere ettikten sonra öldürdü. Horasân şehirlerinin surlarını da tahrip etti. Bunlar arasında Şebzavar, Mervu'ş-Şahcân, Serahs kalesi, Kühendiz-i Nîsâbûr, Şehristân ve diğer bâ-

zı yörelerin surlarını sayabiliriz. Arslan Argun 489 (1096) yılında bunların hepsini tahrip etti. Yukarıda zikrettizimiz gibi, aynı yıl kendi de öldürüldü.

Mısır Ordusunun Sûr Şehrini İstilâsı

Mısır'dan gelen çok sayıdaki asker bu sene rebiyülevvel ayında (şubat 1097) Suriye sahillerine vardı, sahildeki şehirleri muhasara ve zapt ettiler.

Sebebi şudur :

Sûr şehrinin "Ketile" adıyla tanınan valisi Mısır Fâtımî halifesi el-Musta'lî'ye karşı açıkça isyan etti, ona itaatten ayrıldı; bunun üzerine el-Musta'lî oraya asker sevk edip valiyi muhasara altına aldı, onu ve yanında bulunan asker ve halkı zor durumda bıraktı. Sonunda kılıç zoruyla şehri ele geçirerek pek çok kişiyi öldürdü, bu arada çok miktarda mal yağmalandı. Şehrin valisi Ketile emân verilmeden esir alındı ve Mısır'a götürülüp orada öldürüldü.

Berkyaruk'un Horasân'a Hâkim Olması ve Burayı Kardeşi Sencer'e Teslim Etmesi

Berkyaruk, kardeşi Melik Sencer kumândasında bir ordu hazırlamış ve amcası Arslan Argun ile savaşmak üzere Horasân'a göndermişti. Emîr Kamâc'ı Sencer'e atabeg, Ebû'l-Feth Ali b. el-Hüseyn et-Tuğrâî'yi de vezir tayin etmişti. Onlar Dâmağân'a varınca, Arslan Argun'un öldürüldüğünü haber aldılar ve Sultan Berkyaruk kendilerine iltihak edinceye kadar orada beklediler, sonra birlikte Nisâbûr'a gittiler. 5 cemaziyülevvel (20 Nisan 1097) tarihinde oraya vardılar ve savaş olmadan şehri zapt ettiler. Horasân'ın diğer şehirlerini de aynı şekilde ele geçirdiler ve Belh'e gittiler.

Arslan Argun'un askerleri, onun ölümünden sonra yedi yaşındaki küçük oğlunu kendilerine melik tayin etmişlerdi. Sultan Berkyaruk'un gelmekte olduğunu duyunca onu Toharistân dağlarına götürdüler, Sultan Berkyaruk emân verince de Arslan Argun'un oğluyla beraber geri döndüler. Sultan onu çok iyi karşıladı, babası Arslan Argun'un Sultan Melikşah devrinde sahip olduğu iktaları ona verdi. Arslan Argun'un oğlu Sultan'ın yanına on beş bin süvariyle gelmişti. Hemen o gün Arslan Argun'un oğlunun yanından ayrılıp, her taife hizmetinde oldukları emîrlere katıldılar; böylece Arslan Argun'un oğlu babasının hadımıyla tek başına kaldı.

Sultan Berkyaruk'un annesi onu yanına aldı, onun hizmet ve terbiyesini deruhte edecek görevliler tayin etti.

Berkyaruk, buradan Tirmiz'e geçti, şehir kendisine teslim edildi. Berkyaruk Belh yakınlarında yedi ay kaldı. Mâverâünnehr'e elçi göderdi, Semerkand ve diğer yerlerde adına hutbe okundu, bütün şehirler ona itaat arz etti.

Emîr-i Emîran'ın Horasân'da İsyan Etmesi

Sultan Berkyaruk bu sene Horasân'da iken "Emîr-i emîrân" adıyla meşhur olan Emîr Muhammed b. Süleyman isyan etti. Emîr Muhammed Sultan Melikşah'ın amcazâdesiydi. Emîr-i emîran, Belh'e mütevecihen yola çıktı ve Gazne Sultanından yardım istedi. Gazne Sultanı fillerin eşliğindeki büyük bir orduyu ona yardıma gönderıdi, ancak zapt edeceği Horasân şehirlerinin hepsinde kendi adına hutbe okunmasını şart koştu. Böylece Emîr-i emîrân'ın şevket ve azameti arttı bazı şehirlerde hâkimiyet kurdu. Bunun üzerine Melik Sencer bir süvari birliğiyle onun üzerine yürüdü. Emîr-i emîran'ın ondan hiç haberi yoktu. Sencer bir baskın düzenledi ve bir saat süren çarpışmadan sonra Emîr-i emîran esir alınıp Sencer'in huzuruna götürüldü ve onun emriyle gözlerine mil çekildi.

Emîr Kodan ile Yaruktaş'ın Sultan'a İsyan Etmeleri ve Habeşî'nin Horasân Valiliğine Tayini

Yaruktaş ile Kodan bu sene Sultan Berkyaruk'a isyan ettiler. Sebebi şudur :

Emîr Kodan, Emîr Kamâc'ın saflarına katılmıştı. Sultan Merv'de iken Kamac öldü, Kodan bunun üzerine korkup hasta olduğunu söyleyerek Sultan'ın Irak'a hareketinden sonra Merv'de kaldı. Sultanın "Ekinci" adlı bir emîri vardı, onu Harezm'e vali tayin etmiş ve "Harezmşah" lakabını vermişti. Ekinci asker toplayıp on bin süvariyle Sultan'a katılmak üzere yola çıktı ve üç yüz süvariyle önden gidip Merv'e girip içki âlemine daldı. Kodan ile Emîr-âhur Yaruktaş bu arada onu öldürmek için anlaştılar. Beş yüz süvari toplayıp Ekinci'nin üzerine baskın düzenlediler ve onu öldüdüler, sonra da Harezm'e doğru gittler. Sultan'ın kendilerini Harezm'e vali tayin ettiğini söyleyerek şehri teslim aldılar.

Sultan Berkyaruk yolda bu hadiseyi haber aldı, fakat Emir Üner ile Müeyyidülmülk'ün isyan edip itaatten çıktıklarını duyduğu için Irak istikametindeki yolculuğuna devam etti, Emîrdâd Habeşî b. Altuntak'ı ise bir ordunun başında Kodan ve Yaruktaş ile savaşmak üzere Horasân'a gönderdi, Emir-dâd da Habeşî Herât'a doğru yola çıkarak askerlerin kendisine katılmalarını beklemeğe koyuldu. Onlar derhal on beş bin süvariyle Emîrdâd Habeşî'nin üzerine yürüdüler. Emîr-dâd onlara karşı koyacak durumda olmadığını anlayınca Ceyhun'u geçti. Onlar da, Emîr-dâd'ın üzerine yürüdüler. Yaruktaş, Kodan'ın kendisine katılmasını beklemeden ilerledi ve tek başına Emîr-dâd ile savaşa tutuştu; fakat mağlûp oldu ve esir alındı.

Bu haber Kodan'a ulaşınca askerleri ona karşı isyan edip hazinelerini ve yanındaki eşyayı yağmaladılar. Yanında sadece yedi kişi kaldı, bu sebeple Buhâra'ya kaçtı. Şehrin hâkimi onu yakalayıp tevkif etti, fakat daha sonra iyi davrandı ve Kodan onun yanında kaldı. Bilâhere Buhara'dan Belh'e, Melik Sencer'in yanına gitti. Sencer onu çok güzel bir şekilde karşıladı. Kodan, Sencer'e işlerini idare edeceğine ve bütün askerleri ona itaat ettireceğine dair söz verdi, ancak takdir-i ilâhî, Kodan bundan kısa bir süre sonra vefat etti. Yaruktaş'a gelince, Emîr-dâd öldürülünceye kadar esir olarak kaldı. Onun durumunu inşallah ileride anlatacağız.

Muhammed b. Harezmşah'ın Devletinin İlk Zamanları

Sultan Berkyaruk, yukarıda zikrettiğimiz gibi, bu sene Emir Habeşî b. Altuntak'ı Horasân'a emîr tayin etti. Yine biraz önce anlattığımız gibi, Emîr Habeşî Horasân'a hakim olup Emîr Kodan da öldürülünce Emîr Muhammed b. Anuştekin Harezm valisi oldu. Babası Anuştekin Selçuklu emirlerinden birinin memlûküydü. Bu emirin adı Bilge Bey idi. Bilge Bey onu Garşistânlı bir emîrden satın almıştı, bu yüzden ona Anuştekin Garşha denirdi. Anuştekin büyüdü, yüksek mevkilere geçti. Gidişatı güzel, mükemmel vasıflara sahip bir insandı. Daimâ kendisine müracaat edilen bir lider ve kumandandı. Bir oğlu dünyaya geldi ve adını "Muhammed" koydu ki, işte o budur. Anuştekin oğlunun tahsiliyle ilgilendi, onu okuttu, yetiştirdi, güzelce terbiye etti. O da Allah'ın yardımı ve kendi gayretiyle ilerledi, önemli mevkilere geçti.

Daha önce anlattığımız gibi, Emîr-dâd Habeşî Horasân valisi olduğunda Harezmşah Ekinci öldürülmüştü. Bu sebeple Emîr Habeşî Harezm'e vali tayin edeceği şahıs üzerinde düşündü, taşındı, sonunda Muhammed b. Anuştekin'i tercih etti ve onu Harezm'e vali tayin ederek "Harezmşah" lakabını verdi. Muhammed b. Anuştekin bütün vaktini adaleti yaymak, iyi

ve güzel işler yapmak için harcadı. İlim ve din adamlarını kendine yaklaştırdı. İyilik ve güzellikte adı sanı yayıldı, mevki ve itibarı yüceldi.

Sultan (Melik) Sencer Horasân'a hâkim olunca Muhammed Harezmşah'ın Harezm ve çevresine hâkimiyetini onayladı, böylece Harezmşah kahramanlık ve kabliyetini ortaya koydu, Sencer de onun mevki ve itibarını yükseltti.

Daha sonra Türk hükümdarlarından biri çok sayıda asker toplayıp Muhammed'in bulunmadığı bir sırada Harezm üzerine yürüdü. Babası daha önce Harezmşah olan Tuğrultekin b. Ekinci, Sultan (Melik) Sencer'in yanındaydı. Bunu duyunca oradan kaçıp Harezm önlerinde bulunan Türklere iltihak etti. Harezmşah Muhammed bunu haber alınca, hemen Harezm'e gitti. Sencer'e de haber gönderip yardım istedi. Sencer bu sırada Nîsâbûr'daydı. Derhal askerleriyle onun yardımına koştu, fakat Muhammed onu beklemedi. Muhammed, Harezm'e yaklaşınca Türkler Mankışlag'a kaçtılar. Aynı şekilde Tuğrultekin de Handehan'a kaçtı. Böylece Harezmşah onların şerrinden kurtuldu.

Harezmşah Muhammed vefat edince yerine oğlu Atsız geçti. Emniyet şemsiyesini daha da açtı, adaleti yaydı, babasının sağlığında ordulara kumanda etmiş, düşman ülkelerine yürümüş ve harbe katılmıştı. Mankışlag şehrini zapt etti.

Babasının yerine geçince, Sultan (Melik) Sencer onu kendine daha da yaklaştırdı, saygı ve itibar gösterdi. Onunla iş birliği yaptı ve yardımlaştı. Seferlerinde ve savaşlarında onu da yanına aldı, böylece o da kahramanlık ve kabiliyetini ortaya koyma imkânı buldu. Sencer ona daha büyük ve daha önemli mevkiler verdi. İnşaallah ileride anlatacağımız gibi o Harezmşah Tekiş ve Tatarların mağlûp ettiği oğlu Muhammed'in sülâlesinin ilk hükümdarıdır.

Rıdvân ile Kardeşi Dukak Arasındaki Savaş

Melik Rıdvân bu sene Dımaşk üzerine yürüdü. Kardeşi Dukak Dımaşk'taydı. Rıdvân Dımaşk'ı onun elinden almağa karar vermişti. Şehre yaklaşıp müstahkem ve ele geçirilmezlik vasıflarına haiz bir yer olduğunu görünce orayı zapt etmeğe gücünün yetmeyeceğini anladı ve oradan ayrılıp Nablus'a gitti. Buradan da ele geçirmek niyetiyle Kudüs gitti, fakat bu mümkün olmadı. Askerleri ondan ayrıldı. Antakya emîri Yağısıyan ve Cenâhüddevle ile birlikte geri döndü.

Yâğısıyan daha sonra Rıdvân'dan ayrılıp Dukak'ın yanına gitti. Yaptıklarına karşılık olmak üzere onu kardeşi Rıdvân'ı Haleb'de muhasara etmeye teşvik etti. Dukak da çok sayıda asker toplayıp Yağısıyan ile birlikte yola çıktı. Bunun üzerine Rıdvân Seruc'da bulunan Artukoğlu Sökmen'e bir elçi gönderip yardım istedi. Sökmen Türkmenlerden müteşekkil büyük bir orduyla yardıma geldi. Dukak kardeşinin üzerine yürüdü. İki kardeş Kınnesrîn'de karşlaşıp savaşa girdiler. Sonunda Dukak ve askerleri mağlûp olup çadırları ve bütün malları yağmalandı, Rıdvân da Haleb'e döndü. Daha sonra ikisi Dımaşk ve Antakya'da Dukak'tan önce hutbede Rıdvân'ın adının zikredilmesini kararlaştırdılar. Başka bir rivayete göre, bu hadise 489 (1096) yılında oldu.

Rıdvân'ın Hakim Olduğu Yerlerde Mısır Fâtımî Halifesi Adına Hutbe Okutması

Melik Rıdvân bu sene hakim olduğu yerlerin büyük bir kısmında Mısır Fâtımî halifesi el-Musta'lî Biemrillâh el-Alevî adına hutbe okuttu.

Sebebi şudur :

Rıdvân'ın babalığı olan Emîr Cenâhüddevle Hüseyn, Rıdvân'ın kendisine karşı tutumunda bir değişiklik hissetti ve bu yüzden kendisine ait olan Hıms'a gitti. Yağısıyan, Cenâhüddevle'nin Rıdvân'dan ayrıldığını görünce onunla anlaştı ve yanına Haleb'e gelip şehir dışında konakladı.

Rıdvân'ın "el-Hakim Es'ad" adında bir müneccimi vardı. Ona sempati beslerdi, bu sebeple de Cenâhüddevle gittikten sonra onu önemli mevkilere getirdi. O da onu Mısırlı Şiîlerin mezheplerine girmeğe teşvik etti. Mısır'dan gelen elçiler de Rıdvân'ı Fâtımî halifelerine itaat etmeğe çağırdılar, ona pek çok mal vadettiler ve Dımaşk'ı ele geçirmesi için kendisine asker göndermeğe söz verdiler. Bunun üzerine Rıdvân da, Şeyzer ve Antakya hariç, bütün şehirlerde, Haleb ve el-Maarra'da dört cuma Mısır Fâtımî halifeleri adına hutbe okuttu. Daha sonra Antakya emîri Yağısıyan ile Artukoğlu Sökmen Rıdvân'ın yanına gelip bunu çok yadırgadıklarını ve bu işi ona yakıştıramadıklarını söyleyerek Rıdvân'ı ağır bir dille tenkit ettiler; bunun üzerine Rıdvân bu sene tekrar Abbâsîler adına hutbe okuttu ve Bağdâd'a elçi gönderip yaptıklarından dolayı özür diledi.

Yağısıyan buradan Antakya'ya gitti, şehre geleli üç gün bile olmamıştı ki Franklar gelip muhasara ettiler. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Horasân'da Sebzavar halkıyla Husrevcird halkı arasında büyük olaylar çıktı. Muazzam çarpışmalar oldu, pek çok kişi öldürüldü ve Husrevcird ahalisi mağlûp oldu.

Nizâmülmülk'ün vekîl-i dâr'ı Osman bu sene öldürüldü. Sebebi şu idi: Osman Sultan'ın devletine ait bazı bilgileri Gazne Sultanına bildirmiş, bu yüzden Tirmiz'de bir süre hapsedilmişti. Hapiste iken de aynı şekilde haberleşmeyi sürdürdüğü anlaşılınca öldürüldü.

Sultan Berkyaruk'un annesinin veziri Abdurrahman es-Sümeyremî de bu sene safer ayında öldürüldü. Bir bâtinî onu hileyle öldürdü, onun ölümünden sonra batinî de öldürüldü.

Bu sene şaban ayında büyük bir kuyruklu yıldız doğdu. Yirmi gün süresince zuhur eden yıldız daha sonra kayboldu ve bir daha da görünmedi.

Nakîb et-Tâhir Ebû'l-Ganâim Muhammed b. Abdullah da bu sene öldü. Dindâr, cömert, iyi ahlâklı ve mutaassıp bir Hanefî idi. Ölümünden sonra nakiblik görevini oğlu Ebû'l-Fütûh Haydara devretti.

Ebû'l-Kâsım Yahyâ b. Ahmed es-Sebî bu sene yüz iki yaşında öldü. Duyu organları sağlıklıydı. Kurra ve muhaddis idi. Kalbi daima uyanıktı.

Nizâmülmülk'ün memlûklerinden Erkuş en-Nizâmî de bu sene Rey'de öldürüldü. Sultan Berkyaruk'un amcası Yâkûtî'nin kızıyla evlendiği için büyük bir mevkiye sahip olmuştu. O da bir bâtinî tarafından öldürüldü ve bu katil de katledildi.

Büyük emîrlerden Porsuk da bu sene ramazan ayında bir bâtinî tarafından öldürüldü. Porsuk, Sultan Tuğrul Bey'in adamlarındandı. Bağdâd'ın ilk şahnesi odur.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN BİRİNCİ (M. 1097-1098) YILI OLAYLARI

Frankların Antakya'yı İşgalleri

Frank devletinin kuruluşu, durumlarının kuvvetlenmesi. İslâm ülkelerine saldırıp bir kısmını işgal etmeleri 478 (1085-1086) yılına raslar. Franklar Tulaytula ile Endülüs'teki diğer şehirleri de zapt etmişlerdi ki, bunlar daha önce anlatıldı.

Franklar daha sonra 484 (1091-1092) yılında Sicilya adasına hücum ederek orayı da istilâ ettiler. Bunu da aynı şekilde anlaşmıştık. Franklar bu arada İfrîkıyye'nin çeşitli yerlerine dağılıp bazı yerleri ele geçirdilerse de bu yerler daha sonra geri alındı. İleride görüleceği üzere Franklar daha sonra başka yerleri de işgal ettiler.

490 (1096-1097) yılında ise Suriye bölgesine doğru yola çıktılar.

Sebebi şu idi :

Kral Baudouin Franklardan müteşekkil büyük bir ordu topladı. Baudouin Sicilya'yı işgal eden Roger'in akrabasıydı. Bu sebeple Roger'e haber gönderip: "Büyük bir ordu topladım; yanına gelecek oradan da İfrîkıyye'ye gidecek ve orayı zapt edecek, böylece sana komşu olacağım." dedi.

Bunun üzerine Roger de adamlarını toplayıp bu meselede onlarla istişare etti. Adamları "İncil'e yemin ederiz ki, bu hem bizim için, hem de onlar için iyi olacaktır; böylece bütün beldeler bir Hristiyan ülkesi haline gelecektir." dediler. Bu sözleri dinleyen Roger ayağını kaldırıp yellendikten sonra: «Dinime yemin ederim ki, bu yellenmem sizin konuştuklarınızdan daha hayırlıdır.» dedi. Onlar: «Bu nasıl olur?» diye sordular. O da: «Onlar benim yanıma gelince, ben çok büyük çapta emek ve paraya, onları ve yanımdaki askerleri İfrîkıyye'ye götürecek gemilere muhtaç ola-

cağım. Eğer istilâ ederlerse bu şehirler de onların olacak. Sicilya'dan gönderilecek erzak da onlara sarfedilecek. Ayrıca Sicilya'nın mahsüllerinden elde edilen ve her yıl gönderilen paradan da olacağım. Eğer başarılı olamazlarsa ülkeme geri dönecekler ve ben de onların eziyetine katlanacağım. Üstelik Temîm: "Sen bana hainlik ettin, anlaşmayı bozdun; aramızdaki gidiş gelişler ve irtibatlar da sona erecek. İfrîkıyye toprakları bizim olacak. Ne zaman imkân bulursak oraya alacağız." diyor.» dedi.

Roger, kralın elçisini çağırıp ona: «Eğer Müslümanlara karşı kutsal savaşa girmeye kesin olarak karar verdiyseniz, ben Kudüs'ün zaptını buna tercih ederim. Böylece Kudüs'ü onların elinden kurtarmış olursunuz ki, bu sizin için bir iftihar vesilesi teşkil eder. Ancak İfrîkıyye'ye gelince, oranın halkıyla aramızda yemin ve anlaşmalar var.» dedi.

Bunun üzerine hazırlıklarını tamamlayıp Suriye'ye doğru yola çıktılar. Bir rivayete göre ise Şîî Mısır Fâtımîleri Selçuklu devletinin gücünü kuvvetini, Gazze'ye kadar Suriye şehirlerini ele geçirip yerleştiklerini ve Mısır ile aralarında onlara mani olacak başka bir vilayet kalmadığını; Atsız'ın da Mısır'a girip orayı muhasara ettiğini görünce korktular ve Franklara haber gönderip onları Suriye'yi ele geçirmek üzere harekete geçmeğe ve böylece Müslümanlarla kendileri arasına girmeğe davet ettiler. Doğrusunu Allah bilir.

Franklar Suriye'yi istilâya karar verince, boğazı geçip İslâm ülkelerine gitmek üzere İstanbul'a doğru hareket ettiler. Boğazı geçtikten sonra kara yoluyla ilerleyeceklerdi ki, bu onlar için daha kolay olacaktı; fakat İstanbul'a vardıkları zaman Bizans İmpjaratoru kendi topraklarından geçmesine müsaade etmedi ve onlara: «Eğer Antakya'yı bana vereceğinize dair yemin etmezseniz İslâm ülkelerine gitmek üzere Boğaz'ı geçmenize izin vermem» dedi. Aslında maksadı Frankları İslâm ülkelerine gitmeğe teşvik etmekti; çünkü o Türklerin ne derece güçlü, dayanıklı ve o bölgedki şehirlere nasıl hakim olduklarını bildiği için Türklerin Franklar'ın hiç birini sağ bırakmayacağını zannediyordu.

Franklar, Bizans İmparatorunun teklifini kabul ettiler ve 490 (1096-1097) yılında İstanbul yakınındaki bir yerden boğazı geçerek Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış'ın ülkesine, Konya ve diğer şehirlere vardılar. Franklar Kılıç Arslan'ın ülkesine varınca Kılıç Arslan askerleriyle onların karşısına çıkıp ülkesinden geçmelerine mani oldu. Franklar onunla savaşa girip 490 yılı recep ayında (haziran-temmuz 1097) onu mağlûp ettiler ve ülkesini geçerek Ermeni oğlunun topraklarına kadar gittiler, Ermeni topraklarına girdiler ve daha sonra oradan çıkıp Antakya'ya giderek muhasara ettiler.

Antakya hakimi Yağısıyan, Haçlılar (Franklar)'ın Antakya'ya doğru geldiklerini haber alınca, şehirdeki Hristiyanlardan korktu, Antakya'lı Müslümanları dışarı çıkarıp şehrin etrafına hendek kazmalarını emretti ve Müslümanların yanına hiç bir yabancıyı sokmadı. Ertesi gün de aynı şekilde Hristiyanları çıkarıp hendek kazmalarını emretti, onların yanında da hiç bir Müslüman yoktu. Hristiyanlar ikindi vaktine kadar çalıştılar, şehre girmek istediklerinde Yağısıyan onları içeri sokmadı ve: «Antakya sizindir; ancak Haçlılarla aramızda neler cereyan edeceğini görünceye kadar bana hibe edeceksiniz» dedi. Hristiyanların: «Karılarımızı ve çocuklarımızı kim koruyacak?» diye sormaları üzerine Yağısıyan: «Ben onlar için size vekâlet ederim» cevabını verdi. Onlar da içeri girmekten vaz geçip Haçlılar'ın arasında kaldılar. Haçlılar şehri dokuz ay muhasara ettiler. Yağısıyan bu sırada büyük kahramanlıklar gösterdi. İleri görüşlü, akıllı ve tedbirli bir zat olduğunu isbat etti ki, bu vasıflar bir başka emirde görülmemiştir. Haçlıların çoğu yollarda ölmüştü. Eğer ülkelerinden çıktıkları kadar sayıyı aynen muhafaza etmiş olsalardı hiç şüphesiz bütün İslâm ülkelerini kaplarlardı. Yağısıyan bu sırada dışarı çıkardığı Hristiyanların ailelerini muhafaza etti, onlara tecavüze yeltenenlere mani oldu.

Franklar Antakya önünde uzun süre kalınca burçlardan birinin muhafızıyla haberleştiler. Bu şahıs "Rûzbe" adıyla tanınan bir zırh ustasıydı. Haçlılar ona bol miktarda mal ve pek çok ikta vermeyi vaat ettiler. Rüzbe vadi tarafındaki burcun muhafazıydı, bu burç vadiye açılan yerde kurulmuştu. Haçlılarla bu mel'un zırh ustası meseleyi aralarında karara bağlayınca, Haçlılar gelip demir parmaklıkları açtılar ve oradan içeri girdiler. Çok sayıdaki haçlı iplerle yukarı çıktı. Sayıları beş yüze varınca trampet çaldılar. Seher vaktiydi. Halk fazla uykusuzluk ve günlerce beklemekten dolayı yorgun düşmüştü. Yağısıyan uyanıp gelişmeleri sorduğunda kendisine: «Bu boru ve trampet sesleri kaleden geliyor, kalenin ele geçirildiğinden hiç şüphe yok» denildi. Halbuki sesler kaleden değil, ancak o burçtan geliyordu. İçine korku düştü, şehrin kapısını açıp otuz kölesiyle ardına bakmadan kaçtı. Şehri muhafaza etmekle görevli nâibi gelip Yağısıyan'ı sordu, kaçtığını söyleyince o da başka bir kapıdan çıkıp kaçtı. Bu Haçlıların yararına oldu. Eğer bir saat dayansaydı Haçlılar mutlaka mahvolurdu.

Daha sonra Haçlılar kapıdan şehre girdiler, yağmaladılar ve şehirdeki Müslümanları öldürdüler. Bu hadise cemaziyülevvel ayında (nisan-mayıs 1098) vuku buldu.

Yağısıyan'a gelince : Sabah olunca aklı başına geldi. Üzüntüden aklını kaybetmiş gibiydi. Kendine geldiğinde bir kaç fersah yol almış bulunuyordu. Yanındakilere: «Ben neredeyim?» diye sordu. Antakya'dan dört fer-

sah uzakta olduğunu söylediler. Kaçıp kurtulduğuna ve onları şehirden uzaklaştırıncaya veya öldürülünceye kadar savaşmadığına pişman oldu; ahvah etmeğe; ailesini, çocuklarını ve Müslümanları bırakıp kaçtığı için dövünmeğe başladı. Başına gelen bu felâketin şiddeti sebebiyle kederinden bayılıp atından düştü. Adamları onu tekrar ata bindirmek istediler, fakat ayakta duracak ve ata binecek takatı kalmadığını, ölmek üzere olduğunu görünce orada bırakıp gittiler. Oralarda odun kesmekte olan bir ermeni Yağısıyan'ın yanından geçerken son nefesini vermekte olduğunu gördü ve onu öldürdü, sonra da başını kesip Antakya'daki Haçlılara götürdü.

Haçlılar bu sırada hileye baş vurup Antakya emîri Yağısıyan'a yardım etmesinler diye Haleb ve Dımaşk emîrlerine mektup yazarak: «Biz sadece daha önce Rumların elindeki yerleri almak üzere geldik, başka yerlerde gözümüz yoktur.» demişlerdi.

Müslümanların Haçlılar Üzerine Yürümeleri ve Yaptıkları İşler

Kıvâmüddevle Kürboğa Haçlıların durumunu ve Antakya'yı işgal ettiklerini duyunca asker toplayıp Suriye'ye hareket etti. Mercidabık'da bir süre kaldı, Haleb kuvvetleri hariç Arabıyla, Türküyle bütün Suriye askerleri de burada ona katıldı. Tutuş'un oğlu Dukak, Atabeğ Tuğtekin, Hıms hakimi Cenâhüddevle, Sincar hakimi Arslantaş, Süleyman b. Artuk ve diğer büyük emîrler de Kürboğa'ya iltihak ettiler. Franklar bunu haber alınca, üzerlerine büyük bir musibet çöktü. Zayıf ve güçsüz olduklarından ve yanlarındaki yiyeceklerin azlığından dolayı korktular. Müslümanlar yola devam edip Antakya önünde konakladılar. Kürboğa yanındaki Müslümanlara çok kötü davrandı, emîrleri kızdırdı. Onların bu şartlara ancak kendisi sayesinde katlandıklarını zannederek onlara karşı büyüklük taslaması emirleri gücendirdi, bu sebeple savaş sırasında ona ihanet etmeyi akıllarına koydular, en kritik anda onu yalnız bırakıp perişan etmeğe karar verdiler.

Haçlılar Antakya'yı işgal ettikten sonra orada on iki gün kaldılar. Yiyecekleri kalmamıştı; kuvvetliler hayvanlarını yiyerek karınlarını doyururken zayıf ve güçsüzler leş ve ağaç yaprağı yiyorlardı. Bu perişan hallerini görünce, Kürboğa'ya haber gönderdiler ve şehri terk edip gitmek için emân istediler. Fakat Kürboğa onlara istedikleri emânı vermedi ve: «Siz ancak kılıç zoruyla çıkarılacaksınız.» dedi.

Haçlıların yanında Kral Baudouin, Saint Gilles, Godefroi, Urfa kontu, liderleri ve Antakya princepsi Bohemund ile emrine itaat ettikleri bir

rahip vardı. Rahip ileri görüşlü bir adamdı: «Antakya'daki bir kilisede Hz. İsâ'ya ait bir mızrak vardır. Fakat kilise muazzam bir binadır; eğer mızrağı bulursanız zafer kazanacaksınız, bulamazsanız, mutlaka helâk olacaksınız» dedi.

Halbuki daha önce mızrağı bulunduğu yere kendisi gömmüş ve izini kaybetmişti. Rahip, Haçlılara oruç tutup tevbe etmelerini emretti. Onlar da üç gün oruç tutup tevbe ettiler. Dördüncü gün hepsini o yere götürdü, halk ve zanâat erbâbı da yanlarındaydı, her tarafı kazıp rahibin söylediği yerde mızrağı buldular. Bunun üzerine onlara: «Zaferle sevininiz!» dedi, onlar da beşinci gün şehrin kapısından beşer-altışar kişilik gruplar halinde dışarı çıktılar. Müslümanlar Kürboğaya: «Kapının önünde durup her çıkanı öldürmen gerektir; çünkü onlar şu anda dağınık oldukları için haklarından gelmek kolaydır.» dediler. Fakat Kürboğa: «Öyle yapmayınız, hepsi çıkıncaya kadar onlara zaman tanıyan, sonra öldürürsünüz» dedi. Ne var ki, Haçlıların sür'atle hareket etmeleri onlara bu imkânı vermedi. Müslümanlardan bir grup çıkan bir grubu öldürdüler. Kürboğa bizzat gelip onlara mani oldu ve Haçlıların hepsi dışarı çıkmadan önce öldürülmelerini yasakladı.

Haçlıların hepsi çıkıp Antakya'da onlardan hiç kimse kalmayınca büyük bir savaşa tutuştular. Müslümanlar iki sebepten dolayı bozgun halinde geri kaçtılar. Birincisi Kürboğa'nın başlangıçta onları küçümsemesi ve değer vermemesi, ikinci olarak da dışarı çıkan Haçlıları öldürmelerine mani olmasıydı. Böylece Müslümanlar tam anlamıyla bozguna uğradılar. Hiç bir Müslüman ne kılıç çekti, ne mızrak ve ne de bir ok attı. En son geri çekilenler Artukoğlu Sökmen ile Cenâhüddevle idi; çünkü bu ikisi pusuda bekliyordu. Kürboğa da onlarla beraber geri çekildi. Haçlılar bu durumu görünce bunu bir hile zannettiler; çünkü savaş olmadı ki böylesine bir mağlûbiyet görülsün. Müslümanları takip etmekten korktular. Mücâhidlerden bir grup kaçmadan Allah rızası ve şehitlik için savaştılar. Haçlılar binlerce mücâhidi öldürdüler; karargâhtaki erzakı, malları, eşyaları, hayvan ve silâhları ganimet aldılar, böylece durumları düzeldi ve tekrar eski kuvvetlerine kavuştular.

Haçlıların Maarratu'n-Nu'mân'ı İşgalleri

Haçlılar Antakya'da Müslümanlara yapacaklarını yaptıktan sonra Maarratu'n-Nu'mân'a gittiler. Şehrin önlerinde karargâh kurup muhasaraya başladılar. Halk onlara karşı çok çetin bir savaşa girdi. Haçlılar onların düşmanı yenmek için şiddetli bir şekilde savaştıklarını gördüler, sa-

vaştaki azim ve gayretlerini, onlarla savaşmak uğrundaki çabalarını bizzat müşahede ettiler. Bunun üzerine şehrin surlarının hizasında ağaçtan bir burç yaptılar. Çarpışmalar bunun üzerinde cereyan etti, fakat bu yolla Müslümanlara hiç bir zarar veremediler. Gece olunca bir grup Müslüman korkuya kapıldı, içlerine korku düştü, sızlanmağa başladılar. Büyük bir eve kapanırlarsa kendilerini müdâfaa edebileceklerini zannettiler. Surlardan inip, müdafaa ve muhafaza ettikleri yerleri boş bıraktılar. Başka bir topluluk da onları görüp aynı şeyi yaptı. Aynı şekilde onların da surlardaki yerleri boş kaldı.

Diğer gruplar da birbirlerini takiben inmeğe devam ettiler, sonunda surlar tamamen boşaldı. Haçlılar da merdivenlerle surlara çıktılar. Haçlıları surların üzerinde gören Müslümanlar hayrete düştüler ve evlerine kapandılar. Haçlılar bunun üzerine üç gün boyunca onları kılıçtan geçirdiler. Maarratu'n-Nu'mân'da yüz binden fazla insan öldürdüler, çok sayıda kadın ve çocuğu da esir aldılar. Orayı ele geçirip kırk gün kaldılar, sonra oradan Irka'ya gidip dört ay muhasara ettiler. Surları bir kaç yerinden deldiler, fakat yine de zapt edemediler. Şeyzer hakimi Munkız, Haçlılara elçi gönderip onlarla Irka (Arka) üzerinde anlaşmaya vardı. Haçlılar Irka (Arka) dan Hıms üzerine yürüdüler. Şehrin hakimi Cenâhüddevle de Haçlılarla anlaştı. Haçlılar daha sonra en-Nevâkir yoluyla Akka'ya gittiler, ancak orayı da ele geçiremediler.

Melik Sencer ile Devletşah Arasındaki Savaş

Devletşah Selçuklu Sultanlarının ahfâdındandı. Tuğrul Bey'in kardeşi Yabgu'nun askerlerinden müteşekkil bir birlik Devletşah'ın çevresinde toplandı. Bunlar Toharistân'daydılar. Velvalic ve Kemnec'i ele geçirdiler, bunun üzerine Sultan (Melik) Sencer askerleriyle onların üzerine yürüdü, Belh'e varıp recep ayında (haziran 1098) şehre girdiler. Sonra Devletşah ile savaşmak üzere Belh'ten ayrıldı. Devletşah'ın Sencer'in askerleri karşısında tutunabilecek bir ordusu yoktu. Biraz çarpıştıktan sonra bozulup geri kaçtılar, Devletşah'ı esir alıp Sencer'in huzuruna götürdüler. Sencer onu bağışlayıp öldürmekten vaz geçti; hapse attı, sonra da gözlerine mil çekti. Sencer bu arada Tirmiz'e bir ordu sevk edip orayı zapt etti ve Tuğrultekin'e teslim etti.

Çeşitli Olaylar

İfrîkıyye hükümdarı Temîm b. el-Muizz b. Bâdîs bu sene Cerbe ve Karkanne adalarıyla Tunus şehrini fethetti. İfrîkıyye'de bu yıl şiddetli bir kıtlık oldu ve pek çok kişi öldü.

Halife bu sene Sultan Berkyaruk'a elçi gönderip Harçlılara karşı yardım talep etti. Haçlıların gücü kuvveti artmadan önce bu hususta gerekli hassasiyeti göstermesini ve hazırlıklarını ikmal etmesini istedi.

Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdülkâdir b. Muhammed b. Yûsuf bu sene şaban ayında öldü. 412 (1021) yılında doğmuştu. Hadis sahasında faziletli bir zat idi.

Tarrâd b. Muhammed ez-Zeynebî de bu sene şevval ayında öldü. Hadiste âlî isnâd sahibiydi. Ondan sonra Abbâsîlerin nakipliğini oğlu Şerefüddîn Alî b. Tarrâd deruhte etti.

Ebû'l-Feth el-Muzaffer b. Reîsü'r-rüesâ Ebû'l-Kâsım b. el-Müslim de bu sene zilkade ayında öldü. Evi din adamlarıyla faziletli kimselerin toplantı yeriydi. Vefatına kadar onun yanında bulunanlardan biri de Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî idi.

Önde gelen mühaddislerden olan Ebû'l-Ferec Sehl b. Bişr b. Ahmed el-İsferâyînî de bu sene öldü.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN İKİNCİ (M. 1098-1099) YILI OLAYLARI

Emîr Üner'in İsyanı ve Öldürülmesi

Sultan Berkyaruk, Horasân'a gidince, Emir Üner'i Fars bölgesinin tamamına vali tayin etti. Şebankâre kavmi, kabileleri ve boyları arasındaki ihtilâftan yararlanarak Fars'ı istilâ etmişti. Emîr Üner Fars'a girince Şebankâreliler Kirmân hakimi İranşah b. Kavurt'dan yardım istediler. Toplanıp Emîr Üner'e karşı savaştılar ve onu mağlûp ettiler. Emîr Üner kaçarak Isfahân'a döndü, Sultan Berkyaruk'a haber gönderip kendisine katılmak üzere Horasân'a gitmek için izin istedi. Sultan ona el-Cibâl bölgesinde kalmasını emretti ve onu Irak valiliğine tayin etti. O bölgedeki askerlere de haber gönderip Emîr Üner'e itaat etmelerini istedi. Bunun üzerine Emîr Üner Isfahân'da kaldı, fakat bir süre sonra Âzerbaycân'daki iktaına gitti. Döndüğünde Isfahân'da bâtınîliğin yayıldığını gördü ve kendini bâtınîlerle savaşa adadı. Isfahân dağı üzerindeki bir kaleyi muhasara etti.

Bu arada Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk de Emîr Üner'e katıldı. Bağdâd'da bulunan Müeyyidülmülk oradan Hille'ye gitti, Sadaka onu iyi karşıladı. Müeyyidülmülk daha sonra Emîr Üner'in yanına gitti, Emîr Üner ile buluşunca Müeyyidülmülk ve diğer emîrler onu Sultan Berkyaruk'tan korkuttular. Berkyaruk ile iş birliği yapmasının kendi aleyhine olacağını söyleyip onu Sultan Berkyaruk'tan uzaklaşmağa teşvik ettiler. Ayrıca o sırada Gence'de bulunan Giyâseddîn Muhammed b. Melikşah ile mektuplaşmasını tavsiye ettiler; bunun üzerine Emîr Üner Sultan'a isyan etmeğe karar verdi ve bunu açıkça ilân etti. İsyan haberi duyulunca Sultan'dan daha çok korkmağa başladı. Askerler arasında kahramanlık ve cesaretiyle tanınan on bin süvariyi toplayıp Isfahân'dan Rey üzerine yürüdü. Sultan Berkyaruk'a haber gönderip, «eğer Mecdülmülk el-Balasânî'yi kendisine teslim ederse mutî bir kölesi olacağını, eğer teslim etmezse isyan edip itaatten çıkacağını» söyledi.

Emîr Üner haftanın bir kaç gününde oruç tutmayı itiyad edinmişti. Yine böyle bir akşam iftar ediyordu. İftar yemeğini bitirmek üzereydi ki, süvarileri arasında yer alan Harezm'de doğmuş üç Türk üzerine hücum ettiler. Birisi lambaya vurup yere düşürdü, diğeri şamdanı söndürdü, üçüncüsü ise hançerle yurup Emîr Üner'i öldürdü. Bu sırada yanına Cândâr girdi, Emîr Üner'in hazinelerini yağmaladılar, askerlerinin her biri ise bir tarafa dağıldı. Emîr Üner bir süre yere atılmış halde kaldı, cesedi üzerine konulup götürülecek bir şey bulunamadı, daha sonra Isfahân'daki evine götürüldü ve orada toprağa verildi.

Sultan Berkyaruk Emîr Üner'in öldürüldüğünü Huvâru'r-Rey'de iken öğrendi. Onunla savaşmak üzere Horasân'dan çıkmıştı, fakat savaşmaktan ve akıbetinden çok korkuyordu. Mecdülmülk el-Balâsânî de onun katlinden dolayı çok sevindi. Aynı şey çok geçmeden onun başına da gelecekti. Emîr Üner öldürüldüğünde otuz yedi yaşındaydı. Namaza, oruca, hayır ve hasenata çok düşündü. Salih kişileri çok severdi.

Haçlılar-Allah Onlara Lanet Etsin-'in Kudüs'ü İşgali

Kudüs, Tâcüddevle Tutuş'un hakimiyetinde olup burayı Türkmen emîri Artukoğlu Sökmen'e ikta etmişti. Haçlılar Antakya önünde Türkleri bozguna uğratıp bir kısmını da öldürünce, onlar güçsüz düşüp muhtelif yerlere dağıldılar, Fâtımîler de Türkler'in zayıfladığını görünce Kudüs üzerine yürüdüler. Fâtımî ordusunun başında el-Efdal b. Bedrü'l-Cemâlî vardı. Fâtımî ordusu Kudüs'ü muhasara etti. Şehirde Artuk'un iki oğlu Emîr Sökmen ile İlgazi, bunların amcazadeleri Sevinç ve kardeşlerinin oğlu Yâkûtî vardı. Fâtimî ordusu kırk küsur mancınık kurup şehri onlara karşı müdafaa etti. Savaş ve muharasa kırk küsur gün sürdü. Fâtımîler 489 yılı şaban ayında (temmuz-ağustos 1096) emân ile Kudüs'ü zapt ettiler.

el-Efdal; Sökmen'e, İlgazi'ye ve maiyyetindekilere çok iyi davrandı, onlara bol bol bağışlarda bulundu ve diledikleri yere gidebileceklerini söyledi, onlar da Dımaşk'a gittiler, sonra da Fırat'ı geçtiler, Sökmen Urfa'da kalırken İlgazi Irak'a gitti.

Fâtımîler Kudüs'e "İftihâruddevle" adında birini naib tayin ettiler. İftiruddevle Haçlılar işgal edinceye kadar orada kaldı. Haçlılar Akkâ kuşatmasından sonra Kudüs'e yöneldiler, fakat ele geçiremediler. Kudüs'ü kırk küsur gün kuşattılar. Şehrin önüne iki burç diktiler; bunlardan biri Sıhyevn tarafındaydı, Müslümanlar onu yakıp içindekileri öldürdüler.

Müslümanlar söz konusu burcu yakıp bitirince biri gelip şehrin öbür taraftan işgal edildiğini söyleyerek yardım istedi. Haçlılar şehre kuzey tarafından girdi ve 23 Şaban (15 Temmuz 1099) cuma günü kuşluk vaktinde işgal ettiler. Halk kılıçtan geçirildi. Haçlılar Kudüs'te bir hafta kalıp şehirdeki Müslümanları öldürdüler. Müslümanlardan bir kısmı Mihrâb-ı Dâvud'a sığındılar. Haçlılar onlarla üç gün savaştılar, sonunda buradakilere emân vaat ettiler, Müslümanlar da Mihrâb-ı Dâvud'u onlara teslim ettiler. Haçlılar sözlerinde durup emân verdiler, Müslümanlar da geceleyin çıkıp Askalân'a gittiler ve oraya yerleştiler.

Haçlılar Mescid-i Aksâ'da yetmiş binden fazla Müslümanı öldürdüler. Bunların arasında çok sayıda din adamı, âlim, âbid ve zâhid vardı. Bunlar yurtlarını terk edip bu kutsal yere komşu olmuşlardı. Haçlılar, Kubbetü's-sahra'nın kırk küsur gümüş kandilini de aldılar. Her bir kandilin ağırlığı üç bin altı yüz dirhemdi. Ayrıca ağırlığı kırk Şam rıtlı gelen gümüş bir ocağı da aldılar. Yine yüz elli tane küçük kandil ile yirmi küsur altın kandile de el koydular. Sayısız ganimet ele geçirdiler.

Bu sene ramazan ayında (temmuz-ağustos 1099) halkı haçlılara karşı cihada davet etmek üzere Kadı Ebû Sa'd el-Herevînin refakatinde Suriyeden Bağdâd'a gelen Müslümanlar, Divanda anlattıklarıyla gözleri yaşarttılar, kalpleri ürpertip mahzûn ettiler. Cuma günü de camide halktan Haçlılara karşı yardım dilediler. Hem ağladılar, yem de ağlattılar. Bu ulu ve mübarek şehirde Müslümanların başına gelen musibetleri, erkeklerin öldüğünü, kadın ve çocukların esir alındığını, malların yağmalandığını ve başlarına gelen musibetin şiddetinden dolayı oruçlarını bozduklarını anlattılar. Bunun üzerine Halife, Kadı Ebû Muhammed ed-Dâmgânî, Ebû Bekr eş-Şâsî Ebû'l-Kâsım ez-Zencânî, Ebû'l-Vefâ b. Ukayl, Ebû Sa'd el-Hulvânî ve Ebû'l-Hüseyn b. Semmâk'in gönderilmesini emretti. Bunlar Hulvân'a kadar gittiler. Orada, ileride anlatacağımız gibi, Mecdülmülk el-Balâsânî'nin öldürüldüğünü duydular. Bunun üzerine hiç bir şey elde edemeden ve hiç bir maksad hasıl olmadan geri döndüler.

İleride anlatacağımız gibi, Sultanlar birbirlerine düştüler, böylece Haçlılar İslâm ülkelerine yerleştiler.

Fâtımîlerle Haçlılar Arasındaki Savaş

Bu sene ramazan ayında (temmuz-ağustos 1099) Fâtımî ordularıyla Haçlılar arasında savaş çıktı.

Sebebi şudur:

Fâtımîler Haçlıların Kudüs'te Müslüman halka neler yaptığını öğrenince Emîru'l-cüyûş el-Efdal asker toplayıp Askalân üzerine yürüdü. Haçlılara elçi gönderip yaptıkları işleri yadırgadığını bildirdi ve onları tehdit etti. Haçlılar elçiyi cevâbî mektupla geri gönderip kendileri de onun peşinden çıktılar. Elçinin varmasından kısa bir süre sonra Haçlılar Fâtımî ordusuna saldırdılar. Mısırlılar Haçlıların hareketinden ve geldiklerinden tamamen habersizdiler, bu yüzden de savaşa hazır değillerdi. Hemen süvarilerine bağırdılar ve silâh aldılar, fakat Haçlılar süratle hücum edip onları bozguna uğrattılar. Bir kısmını öldürdüler, ordugâhdaki malı, silâh vs.'yi yağmaladılar.

el-Efdal mağlûp olup Askalân'a girdi. Mağlûp birliklerin bir kısmı incir ağaçlarına gizlendiler. Orada çok sayıda incir ağacı vardı. Haçlılar ağaçların bir kısmını ateşe verdiler, bu yüzden ağaçlar arasına gizlenen Fâtımî askerleri mahvoldu. Ağaçlar arasından çıkanları da öldürdüler. el-Efdal yakın adamlarıyla Mısır'a geri döndü. Haçlılar Askalân önlerine gelip şehri sıkı bir şekilde muhasara ettiler. Askalânlılar onlara on iki bin, başka bir rivayete göre ise yirmi bin parça altın verdiler de bunun üzerine Kudüs'e döndüler.

Sultan Muhammed b. Melikşah'ın İlk Defa Ortaya Çıkışı

Sultan Muhammed ile Sencer öz kardeş olup anneleri cariye (ümmü veled) idi. Babası Sultan Melikşah vefat ettiğinde Muhammed onun yanında, Bağdâd'da bulunuyordu, sonra kardeşi Mahmûd ve analığı Terken Hatun ile birlikte Isfahân'a gitti. Berkyaruk Isfahân'ı muhasara edince, Muhammed gizlice çıkıp annesinin yanına gitti. Annesi Berkyaruk'un karargâhındaydı. Muhammed doğruca kardeşi Berkyaruk'un yanına gitti, daha sonra 486 (1093) yılında onunla beraber Bağdâd'a döndü, Berkyaruk Gence ve çevresini ona ikta etti, Emîr Kutluğtekin'i de atabeg tayin etip onunla birlikte gönderdi. Muhammed kuvvetlenince Atabeg Kutluğtekin'i öldürdü ve Gence'nin de içinde bulunduğu Errân eyaletini ve ona bağlı yerleri istilâ etti. İşte o zaman Muhammed'in yiğitliği ve kahramanlığı anlaşıldı.

Sultan Melikşah Errân ve çevresini Fazlûn b. Ebû'l-Esvâr er-Ravvâdî'den almış ve Hadım Serheng Savtekin'e teslim etmişti. Fazlûn'a da Esterâbâd'ı iktâ etmişti. Ancak Fazlûn yıllık muayyen bir haraç ödemeyi tekeffül ederek ülkesine geri döndü, biraz güçlenince de Sultan'a isyan etti; bunun üzerine Sultan ona karşı Emîr Bozan'ı gönderdi. Emîr Bozan onunla muharebe edip esir aldı, sonra da ülkesini aralarında Antakya emîri Ya-

ğısıyan'ın da bulunduğu bir gruba ikta etti. Yağısıyan vefat edince, oğlu babasının bu ülkedeki iktiasına döndü, Fazlûn da 484 (1091-1092) yılında Bağdâd'da Dicle kenarındaki bir mescidde son derece sıkıntı ve yokluk içinde öldü.

Müeyyidülmülk Ubeydullah b. Nizâmülmülk'ün muhtelif devrelerden ve hallerden geçtiğini, Emîr Üner'in yanında durup onu Sultan Berkyaruk'a karşı isyana teşvik ettiğini daha önce anlatmıştık, Emîr Üner öldürülünce Müeyyidülmülk Melik Muhammed'in yanına giderek onu kardeşine muhalefet etmeğe ve saltanatı ele geçirmek için çalışmağa teşvik ve tavsiye etti, Melik Muhammed de onun dediklerini yaptı. Ülkesinde Berkyaruk adına okunmakta olan hutbeye son verdi, Sultan olarak kendi adına hutbe okuttu ve Müeyyidülmülk'ü vezir tayin etti. Tesadüfen tam bu sırada Mecdülmülk el-Balâsânî öldürüldü. Askerler Sultan Berkyaruk'dan korkup çekinmeğe başladılar, ondan ayrılıp Sultan Muhammed'in yanına gittiler ve Hurrakân'da yetişip onun saflarına katıldılar ve birlikte Rey istikametinde yola çıktılar.

Öte yandan askerlerinin yanından ayrıldığını gören Berkyaruk da süratle Rey'e gitmişti. Burada Emîr Yınal b. Anuştekin el-Husâmî de onun yanına geldi. Yınal büyük emîrlerden biriydi. Aynı şekilde İzzülmülk Mansûr b. Nizâmülmülk ile Abhâz kralının kızı olan annesi de Sultan Berkyaruk'un yanına geldiler. İzzülmülk'ün yanında çok sayıda asker vardı. Sultan Berkyaruk kardeşi Muhammed'in hareketini haber aldığı zaman derhal Rey'den Isfahân'a gitti, fakat şehir halkı ona kapıları açmadı. İleride anlatacağımız gibi, Berkyaruk buradan Hûzistân'a gitti.

Sultan Muhammed 2 zilkade (20 Eylül 1099) de Rey'e gelince, kardeşi Sultan Berkyaruk'un annesi Zübeyda Hatun'u orada buldular. Zübeyde Hatun oğlu ile gitmeyip geride kalmıştı. Müeyyidülmülk onu yakalatıp kaleye hapsetti, ayrıca beş bin dinar vereceğine dair bir sened aldıktan sonra onu öldürmek istedi. Güvendiği adamlar ona Zübeyde Hatun'u öldürmemesini tavsiye ettiler, fakat Müeyyiülmülk onları dinlemedi, bunun üzerine ona: «Askerler onun oğlunu seviyorlar. Onlar Zübeyde Hatun'u sevmedikleri için ondan ayrılıyorlar. Sen ne zaman onu öldürürsen asker derhal Berkyaruk'un tarafına geçer. Sen bu askerlere güvenme, çünkü onlar kendilerine iyilik ve ihsanda bulunan şahsa onlara en fazla güvendiği anda ihanet ettiler.» dediler. Fakat Müeyyidülmülk onların sözlerine kulak asmadı, Zübeyde Hatun'u kaleye çıkarıp boğdurttu. Zübeyde Hatun bu sırada kırk iki yaşındaydı. Sultan Berkyaruk Müeyyidülmülk'ü esir alınca tezkeresinde beş bin dinarla ilgili yazısını buldu. Berkyaruk'un onu öldürmesinin en büyük sebebi bu meseleydi.

Bağdâd'da Melik Muhammed Adına Hutbe Okunması

Sultan Muhammed'in durumu güçlenince, Sa'düddevle Gevherâyin Bağdâd'dan onun yanına gitti. Gevherâyin Sultan Berkyaruk'tan korkup uzaklaşmıştı. Gevherâyin, Musul emîri Kürboğa, el-Cezîre emîri Çökürmüş, Kinkever emîri Sürhab b. Bedr ve diğer bazı emîrler anlaşıp Sultan Muhammed'in yanına gittiler, Kum'dan ona iltihak ettiler. Sultan Muhammed Gevherâyin'i Bağdâd'a geri gönderdi, ona hil'at verdi, Kürboğa ile Çökürmüş de onun hizmetinde Isfahân'a gittiler. Gevherâyin Bağdâd'a varınca Halife'den Sultan Muhammed adına hutbe okutmasını istedi, Halife de kabul etti ve 17 zilhicce (4 Kasım 1099) cuma günü Sultan Muhammed adına hutbe okunarak kendisine "Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn" lakabı verildi.

Mecdülmülk el-Balâsânî'nin Öldürülmesi

Mecdülmülk Ebû'l-Fazl Es'ad b. Muhammed'in Sultan Berkyaruk'un devletinde idareyi nasıl ele geçirdiğini ve dizginleri eline aldığını yukarıda anlatmıştık. Mecdülmülk ulaşabileceği en son noktaya gelince artık hiç ummadığı yerden dünyanın musibet ve felâketleri gelmeğe başladı.

Mecdülmülk'ün öldürülmesinin sebebine gelince:

Bâtınîler, Sultan Berkyaruk'un önde gelen büyük emîrlerini birbiri peşine öldürünce bu suç Mecdülmülk'e yüklendi. Bâtınîlerin adı geçen emîrleri öldürmek üzere onun tarafından görevlendirildiği söylendi. Özellikle Emîr Porsuk'un öldürülmesi bu meseleyi daha büyüttü. Porsuk'un oğulları Zengi ile Akbörü ve diğerleri babalarının öldürülmesinden Mecdülmülk'ü sorumlu tuttular ve suçu ona isnat ettiler. Bu olay üzerine de Sultan Berkyaruk'tan ayrıldılar.

Sultan Berkyaruk, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Sultan Muhammed'in kendisine karşı isyan ettiğini haber aldığı için Zencan'a gitti; bunun üzerine emîrler hevese kapıldılar. Emîr-âhur, Bilge Beg, Toğayürek b. el-Yezen ve diğer bazı emîrler Porsuk oğullarına bağlı emîrlere haber gönderip onları Sultanın Mecdülmülk'ü öldürülmek üzere teslim etmesini istemek için kendileriyle ittifak yapmak maksadıyla yanlarına gelmeğe çağırdılar. Onlar da bu çağrıya uyup geldiler ve Hemedân yakınındaki Sicâs şehrinde bulunan Sultan Berkyaruk'a haber gönderip Mecdülmülk'ün kendilerine teslim edilmesini istediler. Ordudaki askerlerin hepsi bu hususta onlara muvafakat etti. Emîrler Sultan'a: «Eğer Mecdülmülk bize teslim edilirse, hizmete âmâde kullarınız olmağa devam ederiz; eğer bize mani olu-

nursa biz de bırakır gideriz ve onu zorla ele geçiririr.» dediler. Fakat Sultan buna razı olmadı, bunun üzerine Mecdülmülk Sultan'a: «Devletinin emîrlerini koruyup beni kendi elinle öldürmen, onların beni öldürmelerinden senin için daha hayırlı ve daha yararlıdır; çünkü beni onlar öldürürlerse bu senin devletine zaaf getirir.» dedi, fakat Sultanın gönül onun öldürülmesine bir türlü razı olmadı. Sonunda emîrlerden onu öldürmeyip bir kaleye hapsedeceklerine dair yemin istedi. Emîrler yemin edince Mecdülmülk'ü onlara teslim etti, fakat, Mecdülmülk daha emîrlerin yanına varmadan köleler tarafından öldürüldü; bunun üzerine olaylar son buldu.

Tuhaftır ki, Mecdülmülk seferde olsun hazarda olsun, kefenini hiç yanından ayırmazdı. Bir gün hazinedar bir sandık açtı. Mecdülmülk sandıktaki kefeni görünce: «Ben bunu ne yapayım?» Nasıl olsa benim kefenle işim olmayacak. Vallahi öldürülüp sokağa atılacağım,» dedi. Gerçekten de dediği gibi oldu. Nice kelimeler var ki, söyleyene «Beni bırak!» der.

Mecdülmülk öldürülünce, kafası kesilip Müeyyidülmülk'ün yanına götürüldü. Mecdülmülk hayır sever bir insandı. Geceleyin çok namaz kılar, özellikle Alevîlere ve ehl-i beyt mensuplarına çok çok sadaka verirdi. Kan dökmekten hoşlanmazdı. Şîî idi, fakat Sahabîleri daima hayırla, güzel sözlerle anar, onlara küfredenleri lânetlerdi. Mecdülmülk öldürülünce, emîrler Sultan Berkyaruk'a: «Rey'e dönmen senin menfaatinedir. Biz şimdi kardeşinin yanına gidip onunla savaşacağız ve bu görevi yerine getireceğiz.» dediler, o da istemeyerek Rey'e gitti. Yanında sadece iki yüz süvari vardı. Askerler Sultan'ın otağını, annesinin ve bütün adamlarının çadırlarını yağmaladılar. Berkyaruk Rey'e döndü, Askerleri de Sultan Muhammed'in yanına gittiler.

Çeşitli Olaylar

"el-Herrâs" adıyla meşhur olan Şâfiî fakihi el-Kiyâ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed İmâdüddîn Şemsü'l-İslâm et-Taberî bu sene şaban ayında (haziran-temmuz 1099) Sultan Berkyaruk'un elçisi sıfatıyla Halife'ye geldi. el-Herrâs İmâmü'l-Harameyn Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî'nin adamlarındandı. 450 (1058-1059) yılında doğmuştu. Mecdülmülk el-Balâsânî onun bu görevine çok önem verdiği gibi vezir Amîdüddevle b. Cüheyr de o huzura girince ayağa kalkardı.

Nîsâbûr hatibi Ebû'l-Kâsım b. İmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî bu sene Nîsâbûr'da öldürüldü. Halk Ebû'l-Berekât es-Sa'lebî'yi onu öldürmeğe çalışmakla suçladı ve üzerine hücum edip öldürdüler.

Horasân'da bu sene şiddetli bir kıtlık oldu, yiyecek bulmak imkânsız hale geldi. Kıtlık iki yıl devam etti. Sebebi soğuğun bütün ekinleri mahv etmesiydi. Daha sonra da büyük bir veba salgını baş gösterdi. Pek çok kişi öldü, halk ölülerin çokluğundan dolayı onları defnetmekten aciz kaldı.

Şâfiî fakihi Ebû'l-Ganâim el-Fârukî bu sene şaban ayında Cezîret İbn Ömer'de öldü. Zâhid ve faziletli bir din âlimiydi.

Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Talha en-Neâlî de bu sene safer ayında öldü. Yaklaşık doksan yaşındaydı. Hadiste âlî isnâd sahibiydi. Başka bir rivayete göre ise, 493 (1099-1100) yılında ölmüştür.

Şâfiî fakihi Ebû Gâlib Muhammed b. Alî b. Abdülvâhid b. es-Sabbâğ da bu sene şaban ayında öldü. Amcazâdesi Ebû Nasr'dan fıkıh tahsil etmişti. Güzel ahlâklı ve mütevazi bir insandı.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ (M. 1099-1100) YILI OLAYLARI

Bağdâd'da Hutbenin Tekrar Sultan Berkyaruk Adına Okunması

Bu sene Bağdâd'da hutbe tekrar Berkyaruk adına okundu.

Sebebi şudur :

Sultan Berkyaruk geçen sene Rey'den Huzistân'a gitmiş ve maiyyetindekilerle çok perişan bir vaziyette şehre girmişti. Sultan Berkyaruk'un ordusunun o zamanki emîri Yınal b. Anuştekin el-Hüsâmî idi. Bu arada diğer bazı emîrler de Berkyaruk'un yanına geldi. Berkyaruk oradan Vasıt'a gitti. Askerleri burada halka zulmedip şehirleri yağmaladılar. Hille emîri Sadaka b. Mezyed de ona iltihak etti. Bu sırada bir topluluk Sultan'ı öldürmek maksadıyla üzerine saldırdılar, yakalanıp huzura götürüldüler ve Isfahân şahnesi Emîr Sermez tarafından Sultan'ı öldürmek üzere görevlendirildiklerini itiraf ettiler. Biri öldürüldü, diğerleri hapse atıldı. Sultan Berkyaruk oradan Bağdâd'a hareket etti ve 17 safer (2 ocak 1100) pazar günü şehre girdi. Sultan Bağdâd'a gelmeden iki gün önce 15 safer (31 Aralık 1099) cuma günü Bağdâd'da adına hutbe okundu.

Sa'düddevle Gevherâyîn bu sırada eş-Şefindeydi ve Sultan Muhammed'e bağlıydı. Artukoğlu İlgazi ve diğer emîrlerle beraber Dây-ı Merc'e gitti, oradan Müeyyidülmülk ile Sultan Muhammed'e haber gönderip onları kendi yanına gelmeğe teşvik etti. Onlar da Musul emîri Kürboğa ile Cezîret İbn Ömer emîri Çökürmüş'ü Gevherâyîn'in yanına gönderdiler. Çökürmüş daha sonra beldesine dönmek üzere Gevherâyîn'den izin istedi ve orada vaziyetin kötüye gittiğini söyledi, Gevherâyîn de ona izin verdi. Bir grup emîr Gevherâyîn ile beraber kalarak aynı görüşle hareket etmeğe ve ihtilâf çıkarmamağa karar verdiler. Sonra da Sultan Berkyaruk'a: «Bizim yanımıza gel, aramızda seninle savaşacak kimse yok» diye haber göndermeyi kararlaştırdılar.

Bu Kürboğa'nın fikriydi ve Gevherâyin'e: «Biz Muhammed ile Müeyyidülmülk'den hiç bir fayda görmedik,» diyordu. Kürboğa Müeyyidülmülk'ten yüz çevirmişti. Bunun üzerine Sultan Berkyaruk onların yanına gitti. Hepsi atlarından inip yer öptüler. Sonra Sultanla beraber Bağdâd'a döndüler. Sultan, Gevherâyin'den aldığı ne kadar hayvan, silâh vs. varsa hepsini iade etti. Sultan Berkyaruk Bağdâd'da iken el-Eazz Ebû'l-Mehâsin Abdülcelil b. Ali b. Muhammed ed-Dihistânî'yi vezir tayin etti, Halife'nin veziri Amîdüddevle b. Cüheyr'i de tevkif etti. Sultan Melikşah devrinde babası Fahrüddevle ile birlikte idaresini deruhte ettikleri Diyarbekir ve Musul'dan elde ettikleri gelirden hakkını istedi. Sonunda Amîdüddevle'nin Sultan'a altmış bin dinar göndermesi kararlaştırıldı. Halife Sultan Berkyaruk'a hilat verdi.

Sultan Berkyaruk ile Muhammed Arasındaki Savaş ve Bağdâd'da Hutbenin Tekrar Muhammed Adına Okuması

Berkyaruk bu sene Bağdâd'dan Şehrizûr'a gitti ve orada üç gün kaldı. Burada Türkmenler ve diğer kavimlerden pek çok kişi kendisine iltihak etti. Sultan Berkyaruk buradan savaşmak için kardeşi Muhammed'e doğru hareket etti. Bu sırada Hemedân reisi de Sultan Berkyaruk'a mektup gönderip onu Hemedân'a gelmeğe ve kardeşinin safında yer alan emîrlerin iktalarını ele geçirmeğe çağırdı, fakat Berkyaruk onu dinlemedi ve kardeşinin üzerine yürüdü. 4 receb (15 Mayıs 1100) günü aralarında savaş vuku buldu. Hemedân'a bir kaç fersah mesafedeki Sefîdrûd (Ak nehir)'da cereyan eden bu savaş Berkyaruk ile kardeşi Sultan Muhammed arasındaki ilk savaştı.

Muhammed'in yanında yaklaşık yirmi bin savaşçı vardı. Kendisi Emîr Sermez ile merkezde yer alıyordu, sağ tarafında (meymene) Emîr-âhur ve oğlu Ayaz, sol tarafında (meysere) ise Müeyyidülmülk ile Nizâmülmülk'e bağlı köleler vardı. Karşı tarafta ise merkezde Sultan Berkyaruk ile veziri el-Eazz Ebû'l-Mehâsin, sağında Gevherâyîn İzzüddevle b. Sadaka b. Mezved ve Sürhâb b. Bedr, solda ise Kürboğa ile diğer emîrler vardı. Sultan Berkyaruk'un sağ cenahında yer alan Gevherâyîn Muhammed'in sol cenahına saldırdı. Burada Müeyyidülmülk ile Nizâmülmülk'e bağlı köleler vardı, bunlar bozulup geri çekildiler ve Berkyaruk'un askerleri onların çadırlarına kadar girip yağmaladılar. Bu defa Muhammed'in sağ cenah kuvvetleri Berkyaruk'un sol tarafına saldırdılar. Berkyaruk'un askerleri bozuldu. Sultan Muhammed'in sağ cenahdaki emîrleri merkezdeki Muhammed'in yanına gidip yine merkezde yer alan Berkyaruk ile yanındakilere de saldırdılar. Bunun üzerine Berkyaruk da bozuldu. Muhammed ise yerinde

durdu. Gevherâyin Sultan Muhammed'e bağlı olup önünden kaçan mağlûp kuvvetleri takipten dönüyordu ki, bu sırada atından yere düştü. Bir Horasânlı gelip Gevherâyin'i öldürdü, başını kesip aldı. Bunu gören Berkyaruk'a bağlı askerler dağıldılar, Berkyaruk yalnızca elli süvariyle kaldı.

Berkyaruk'un veziri el-Eaaz Ebû'l-Mehâsin'e gelince, o da esir alındı. Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk onu iyi karşıladı, onun için bir çadır kurdurdu, oraya sergi ve elbise gönderdi, ayrıca onu Bağdâd amidliğine tayin edeceğine dair söz verdi ve onu Bağdâd'a gönderdi. Müeyyidülmülk ona Halife'nin Bağdâd'da hutbeyi tekrar Muhammed adına okutmasını istemesini söyledi. Ebû'l-Mehâsin Bağdâd'a varınca bu meseleyi Halife'ye arz etti, teklif kabul edildi ve 14 recep (25 Mayıs 1100) cuma günü Bağdâd'da Sultan Muhammed adına hutbe okundu.

Sa'düddevle Gevherâyin'in Öldürülmesi

Sa'düddevle Gevherâyin bu sene recep ayında (mayıs 1100) yukarıda anlatılan savaş sırasında öldürüldü. Gevherâyin başlangıçta Melik Ebû Kâlîcâr b. Sultanüddevle b. Büveyh'in bir hadımıydı, Hûzistân'daki Kurkûblu bir kadından onun hizmetine geçmişti. Ahvâz'a doğru gelince o kadının yanına gitti ve ne ihtiyacı varsa söylemesini istedi. Kadının aile efradı ondan pek çok hayır gördü. Ebû Kâlîcâr onu oğlu Ebû Nasr ile birlikte Bağdâd'a gönderdi. Sultan Tuğrul Bey onu yakalayıp tevkif edince o da Ebû Nasr ile birlikte Taberek kalesine gitti. Ebû Nasr ölünce ise Gevherâyin Sultan Alp Arslan'ın hizmetine girdi. Yûsuf el-Harezmî Sultan'ı yaraladığı zaman onu bizzat korumuştu.

Alp Arslan ona Vâsıt'ı ikta etmiş ve Bağdâd şahneliğine tayin etmişti. Alp Arslan öldürülünce oğlu Melikşah onu Bağdâd'a gönderdi, halife tarafından kendisine hil'atler verildi ve görevi tasdik edildi. Kendisinden önce hiç bir hadımın görmediği nüfuz ve itibara, tam yetkiye, ileri gelen emîrlerin itaatine ve onların kendi hizmetine girmelerine mazhar oldu. Yumuşak huylu, cömert, güzel ahlâklı, gidişatı iyi bir emîrdi. Eyaletinde hiç bir kimsenin malını müsadere etmedi. Hakkında pek çok menkıbe vardır.

Sultan Berkyaruk'un Hezimetten Sonraki Hâli ve Aynı Şekilde Kardeşi Sencer Karşısında da Mağlûp Olması ve Emîr-dâd Habeşi'nin Öldürülmesi

Sultan Berkyaruk, kardeşi Sultan Muhammed karşısında mağlûp olunca elli süvariyle birlikte biraz gittikten sonra Utumah'da konaklayıp

istirahata çekildi. Daha sonra Rey istikametinde yola çıktı, kendisini sevdiğine ve saltanatını tercih ettiğine inandığı şahıslara haber gönderip yanına çağırdı. Bunun üzerine Berkyaruk'un yanında güzide bir topluluk oluştu. Sultan oradan İsferâyin'e gitti, Dâmgân'da bulunan Emîr-dâd Habeşî b. Altuntak'a mektup yazıp onu da yanına çağırdı. Habeşî b. Altuntak cevâbî mektubunda teklifi kabul ettiğimi bildirdi ve Sultan Berkyaruk'a kendisi gelinceye kadar Nîsâbûr'da beklemesini tavsiye etti. O zaman Horasân Taberistân ve Cürcân'ın çoğu Habeşî b. Altuntak'ın elindeydi. Berkyaruk, Nîsâbûr'a varınca şehrin ileri gelenlerini (reislerini) yakalatıp tevkif etti, sonra onlarla beraber çıktı ve daha sonra onları serbest bıraktı. Horasân amîdi Ebû Muhammed ile Ebû'l-Kâsım b. Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî'yi yanında tuttu ve Ebû'l-Kâsım tutuklu iken zehirlenerek öldü. Yukarıda onun 492 (1098-1099) yılında öldürüldüğünü anlatmıştık.

Berkyaruk geri dönüp Emîr-dâd'ı çağırdı, fakat o Sultan (Melik) Sencer'in Belh askerlerinin başında ülkesine yürüdüğü bildirerek gelemeyeceği için özür diledi, ayrıca Melik Sencer'e karşı yardım etmek üzere Sultan Berkyaruk'un kendi yanına gelmesini istedi; bunun üzerine de Berkyaruk bin süvariyle Habeşî'nin yardımına gitti. Sencer'in ileri gelen emîrlerinden başka hiç kimse Sultan Berkyaruk'un geldiğinden haberdar olmadı. Büyük emîrler bozulup geri çekilmelerinden korkarak onun geldiğini küçük emîrlere haber vermediler.

Emîr-dâd'ın yanında yirmi bin süvari vardı, bunlar arasında Bâtinîlerin beş bin kişilik piyade kuvveti de bulunmaktaydı. Sultan Berkyaruk ile kardeşi Sencer, en-Nûşecân dışında savaşa gidiler. Sencer'in sağ cenahında Emîr Bozkuş, sol cenahında Emîr Gündeniz, merkezde ise Emîr Rüstem vardı.

Berkyaruk, Rüstem'in üzerine hücum edip onu yaraladı ve öldürdü. Emîr Rüstem ile Sencer'in adamları bunun üzerine bozulup geri çekildiler. Bu sırada Berkyaruk'un askerleri yağmaya daldılar, Bozkuş ile Gündeniz de onların üzerine saldırıp Berkyaruk'un bozgun halinde kaçan askerlerini öldürdüler. Piyadeler de iki dağ arasındaki dar bir boğaza çekilmişlerdi. Yukarıdan üzerlerine su akıtıp onları da mahv ettiler. Böylece Beryaruk'un askerleri bozguna uğradı. Berkyaruk, kardeşi Sencer'in askerlerini mağlûp ettiği ilk saldırı sırasında annesini de esir almıştı. Sencer onu annesi Zübeyde Hatun'a karşılık olarak öldürmesinden korktu, fakat Berkyaruk onu yanına çağırıp gönlünü aldı ve: «Bu seni kardeşim Sencer yanındaki esirleri serbest bıraksın diye esir almıştım. Sen benim annemin dengi değilsin ki öldüreyim» demiştir. Sencer esirleri salıverince, Berkyaruk da onun annesini serbest bıraktı.

Emîr-dâd da bir köye kaçmıştı. Türkmenlerden biri tarafından yakalandı. Emîr-dâd Habeşî bu Türkmen'e canını kurtarmak için yüz bin dinar fidye verdiyse de Türkmen onu serbest bırakmadı, Bozkuş'un yanına götürdü, o da Habeşî'yi öldürdü.

Berkyaruk daha sonra Cürcân'a, oradan da Damgân'a gitti. Çöl yolunu takip ediyordu. Bazı yerlerde yanında sadece on yedi süvari ile bir yük hayvanı olduğu görülüyordu. Daha sonra maiyyetindekilerin sayısı arttı ve üç bin süvariye ulaştı. Bunlar arasında Çavlı Sakavu ve diğer bazı emîrler de vardı. Halkından gelen mektup üzerine Isfahân'a doğru yola çıktı, fakat Sultan Muhammed bunu duyup ondan önce Isfahân'a gitti. Berkyaruk da Sümeyrem'e geri döndü.

Temîm b. el-Muizz'in Safâkus Şehrini Ele Geçirmesi

Temîm b. el-Muizz bu sene Safâkus şehrini zapt etti. Şehrin hakimi Hammû geri dönüp orayı istilâ etmişti. Yanında bulunan vezir sayesinde durumu iyice kuvvetlendi. Bu vezir el-Muizz'in kâtiplerinden biriydi. İleri görüşlü iyi bir idareciydi. Hammû'nun devleti onun sayesinde dirlik ve düzene kavuştu, itibarı arttı; bunun üzerine Temîm, Hammû'nun vezirine haber gönderip kendi hizmetine girmesini istedi, ona vaatlerde bulundu ve kendi tarafına çekmek için çok çalıştı; fakat vezir yine de kabul etmedi, Temîm de bunun üzerine Safâkus'u muhasara etmek üzere bir ordu sevk etti. Ordunun başına getirdiği emîre de şehrin etrafındaki yerleri yakıp yıkmasını, adı geçen vezire ait ağaçlar hariç bütün agaçları kesmesini emretti; çünkü Hammû ona hiç dokunmuyor ve onu korumak için çok gayret sarfediyordu. Emîr de söylenenleri yaptı. Hammû, halkın emlakinin yakılıp yıkıldığını, buna karşılık vezirinkine dokunulmadığını görünce bundan vezirini sorumlu tutup öldürdü; böylece Devletinin dirlik ve düzeni sarsıldı, Temîm'in askerleri şehri teslim aldı. Hammû oradan çıktı ve Mekn b. Kâmil ed-Dihmânî'nin yanına gidip orada kaldı. Mekn ona çok iyi davrandı, Hammû da ölünceye kadar orada kaldı.

Amîdüddevle'nin Halifenin Vezirliğinden Azledilmesi ve Ölümü

Sultan Muhammed'in veziri Müeyyidülmülk Sultan Berkyaruk'un veziri el-Ezz Ebû'l-Mehâsin'i serbest bırakıp Bağdâd amîdliğine tayin edince ona veziri Amîdüddevle b. Cüheyr'i azletmesi için Halife ile görüşmesini emretmişti. el-Ezz Ebû'l-Mehâsin Bağdâd'a gitmek üzere karargâh-

lan ayrıldı. Amîdüddevle bunu duydu ve İspehbüd Sabâve b. Humârtekin Ebû'l-Mehâsin'in yoluna çıkıp onu öldürmesi için emir verdi.

İspehbüd Sultan Berkyaruk ile beraber savaşa katılmış, ordu mağlûp olunca da Bağdâd'a gitmişti. Amîdüddevle'nin emri üzerine Ebû'l-Mehâsini karşılamağa çıktı. Ba'kubâ yakınlarında onunla karşılaştı ve yanındakilere hücum etti. Ebû'l-Mehâsin bir köye sığınıp korundu, İspehbüd Sabâve bu durumu görünce ona haber gönderip: «Sen Sultan Berkyaruk'un vezirisin, ben de onun bir kölesiyim; eğer onun hizmetindeysen yanımıza gel de Bağdâd'a gidelim, hutbeyi de Sultan Berkyaruk adına okutalım, sen muhalefet edilmeyecek bir dostsun; fakat dediklerimi kabul etmezsen aramızda kılıçtan başka birşey yoktur.» dedi. Bunun üzerine Ebû'l-Mehâsin İspehbüd'ün teklifini kabul etti. İkisi anlaşıp iş birliği yaptılar. Sabâve Amîdüddevle'nin kendisine onu öldürmesi için emir verdiğini söyledi. O geceyi birlikte geçirdiler. Ebû'l-Mehâsin bir zamanlar yanında bulunduğu Artukoğlu İlgazi'ye haber yolladı ve er-Râzân'a doğru gitmek üzere Sabâve'nin yanından ayrıldı. Geceleyin oraya vardı. O zaman Sabâve ondan umudunu kesti ve ondan ayrıldı.

el-Eazz Ebû'l-Mehâsin Bağdâd'a gidip Amîdüddevle'nin azli meselesini Halife'ye arz etti. Bunun üzerine Amîdüddevle ramazan ayında (temmuz-ağustos 1100) azledildi. Yirmi beş bin dinar parası alındı ve kardeşleriyle birlikte tevkif edildi. 16 şevval (24 Ağustos 1100)'e kadar ma'zûl vaziyette kaldı ve halifelik sarayında (Dâru'l-hilâfe) hapiste iken öldü. 435 yılı muharrem ayında (ağustos-eylül 1043) doğmuştu. Akıllı, cömert, iyi ahlâklı ve yumuşak huylu bir insandı. Ancak çok mağrur ve kibirliydi. Neredeyse ağzından çıkan sözler sayılacak kadar mağrur bir edâ ile konuşurdu. Bir şahısla bir kaç kelime konuşacak olursa o şahıs Ebû'l-Mehâsin ile konuştuğu için tebrik edilirdi.

Müslümanların Haçlılar Karşısında Zafer Kazanmaları

Gümüştekin b. Dânişmend Tayla bu yılın zilkade ayında (eylül-ekim 1100) Haçlıların önde gelen reislerinden Bohemund ile Malatya yakınlarında karşılaştı. Gümüştekin'e, babası Türkmenlerin muallimi olduğu için İbn Danişmend denilirdi. Muhtelif haller geçirdikten sonra hükümdar (melik) oldu. Gümüştekin Malatya, Sivas ve diğer bazı yerlerin hükümdarıydı. Malatya hakimi, Bohemund'a mektup yazarak yanına gelmesini istemişti, Bohemund da beş bin kişiyle onun yanına gitti. Gümüştekin İbn Dânişmend, Bohemund'un emrindeki haçlı kuvvetleriyle karşılaştı. Savaş sonunda Haçlılar mağlûp oldular, bu arada Bohemund da esir düştü.

Daha sonra beş haçlı kontu deniz yoluyla gelip Bohemund'u kurtarmak istediler. Engüriyye (Ankara) denilen kaleye kadar geldiler, burayı işgal edip içindeki Müslümanları öldürdüler. Oradan İsmâil b. Dânişmend'in bulunduğu başka bir kaleye gittiler ve orayı da muhasara ettiler. Bunun üzerine İbn Dânişmend (Gümüştekin) çok sayıda asker topladı ve Haçlılarla karşılaştı. Onlara pusu kurup savaşa girdi. Daha sonra pusudaki birlikler Haçlıların üzerine saldırdılar. Üç yüz bin kişilik Haçlı ordusundan geceleyin kaçıp yaralı olarak kurtulan üç bin kişiden başka hiç kimse kurtulamadı.

Gümüştekin (İbn Dânişmend) doğruca Malatya üzerine yürüyüp şehri fethetti ve hâkimini esir aldı. Daha sonra Antakya'daki haçlı askerleri Gümüştekin'in üzerine yürüdüler. Gümüştekin onlarla da karşılaştı ve mağlûp etti. Bütün bu hadiseler birbirine yakın bir kaç ay içinde cereyan etti.

Çeşitli Olaylar

Ayyarlar bu sene şaban ayında (haziran-temmuz 1100) Bağdâd'ın batı yakasında işi fena halde azıttılar, çok zarar verdiler, bunun üzerine Halife, Kemâlüddevle Yümn'e şehrin huzur ve asâyişini sağlamasını emretti, o da ayyarların ileri gelenlerinden müteşekkil bir grubu tevkif etti, geri kalanları da yakalamak için seferber olunca ayyarlar kaçtılar.

Bu sene Irak'ta fiyatlar fahiş bir şekilde arttı. Buğdayın bir kürrü yetmiş dinara vardı, hattâ bazan daha fazla arttı. Yağmurlar kesildi, nehirler kurudu. Öülmler çoğaldı, bu yüzden ölüleri defnetmekten aciz kaldılar. Zaman zaman altı cenaze bir tabutta taşındı. İlâç ve ilâç ham maddesi de tükendi.

Antakya princepsi Bohemund bu sene recep ayında (mayıs-haziran 1100) Efâmiye kalesine giderek orayı muhasara etti. Şehir halkıyla bir kaç gün savaşıp ekinleri tahrip ettikten sonra da oradan ayrıldı.

Emîr Bilge Beg Sermez bu sene ramazan ayı sonunda (ağustos 1100) İsfahân'da Sultan Muhammed'in sarayında öldürüldü. Bâtınîlere karşı son derece tedbirliydi, zırhsız ve muhafızsız dolaşmazdı aksine o gün zırh giymemişti. Az sayıdaki adamıyla Sultan'ın sarayına girdi ve Bâtınîler tarafından öldürüldü. Onu öldüren Bâtınîlerden biri öldürüldü, diğeri ise kurtuldu.

Sûfî Ebû'l-Hasan el-Bistâmî bu sene öldü. Bağdâd'ın batı yakasında Dicle kıyısındaki ribâtı çok meşhurdur. Bu ribât Ebû'l-Ganâim b. el-Muhallebân tarafından yaptırılmıştır.

Ebû Nasr b. Ebû Ubeydullah b. Cerde de bu sene öldü. Aslen Ukbarâlıydı. Mescid-i İbn Cerde ile Bağdâd'daki Harâbetu İbn Cerde'nin de ona ait olduğu söylenir.

Tabib Ebû Ali Yahyâ b. Cezle de bu sene öldü. Başlangıçta Hristiyandı, sonra Müslüman oldu. **Kitâbu'l-Minhâc** adlı eserin müellifidir.

Gazneli Sûfî Abdurrezzâk da bu sene şevval ayında (ağustos-eylül 1100) öldü. Attâb ribâtında kalıyordu. Bir kaç defa yanına hiç bir şey almadan hacca gitti. Geride bir kefen dahi miras bırakmadı. Karısı ona: «Sen öldüğün zaman biz rezil oluruz.» dedi, o da: «Niçin rezil olacaksınız» diye sorunca karısı: «Çünkü senin bir kefen alacak kadar dahi paran yok.» cevabını verdi. Bunun üzerine: «Eğer size kefen alacak kadar bir şey bırakırsam işte o zaman asıl ben rezil olurum.» dedi.

İzzüddevle Ebû'l-Mekârim Muhammed b. Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed de bu sene ramazan ayında (temmuz-ağustos 1100) öldü.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ (M. 1100-1101) YILI OLAYLARI

Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed Arasındaki Savaş ve Müeyyidülmülk'ün Öldürülmesi

Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed bu sene 3 cemaziyülâhir (5 Nisan 1101) günü ikinci defa savaşa girdiler. Sultan Berkyaruk'un, kardeşi Muhammed karşısında mağlûp olduğunu ve bazı şehirleri dolaştıktan sonra Isfahân'a gittiğini, ancak şehre giremediğini 493 yılı vukuatı arasında anlatmıştık. Bunun üzerine Sultan Berkyaruk Isfahân'dan Hûzistân'a gitti, oradan da Asker Mükrem'e geldi. Burada Porsuk'un iki oğlu Zengî ile İlbeyi de Berkyaruk'a katıldılar. Asker Mükrem'de iki ay kaldılar, sonra da Hemedân'a gittiler. Orada Emîr Ayaz da Sultan Berkyaruk'a iltihak etti.

Bunun sebebi şu idi :

Emîr-âhur kısa bir süre önce ölmüştü. Emîr Ayaz, Müeyyidülmülk'ü onu zehirleyerek öldürmekle suçladı. Emîr-âhur'un vezirinin, efendisinin ölümünden hemen sonra kaçıp gitmesiyle Emîr Ayaz'ın bu hususta kanaati daha da kuvvet kazandı. Ayaz'ın bu cinayetten Müeyyidülmülk'ün mes'ul olduğuna dair zannı daha da arttı; bu sebeple veziri yakalayıp öldürdü.

Emîr-âhur, Ayaz'ı evlât edinmiş, askerler de ona bağlanmıştı. Emîr-âhur bütün malını Ayaz'a vasiyyet etmişti, Emîr Ayaz bu sebepten dolayı Müeyyidülmülk'ten nefret ettiği için Sultan Berkyaruk ile mektuplaştı ve yanındaki beş bin süvariyle onun safına geçerek askerleri arasında yer aldı.

Öte yandan Sultan Muhammed de kardeşi Sultan Berkyaruk ile savaşmak üzere hareket etti. İki ordu birbirlerine yaklaşınca Âve hakimi Emîr Sürhâb b. Keyhusrev emân dileyerek Sultan Berkyaruk'un tarafına geçti. Berkyaruk da onu iyi karşıladı, saygı gösterdi.

İki ordu cemaziyülâhir'in üçüncü günü (5 Nisan 1101) savaşa girdiler. Sultan Berkyaruk'un yanında elli bin kişi vardı, Sultan Muhammed'in saflarında ise on beş bin kişi bulunmaktaydı. İki ordu karşılaşıp gün boyu savaştılar. Sultan Muhammed'in askerleri birbiri peşinden emân dileyerek Sultan Berkyaruk'un safına geçiyorlardı, Berkyaruk da onlara çok iyi davranıyordu.

Berkyaruk'un galibiyetine yol açan garib bir hadise de şudur: Berkyaruk'un piyadeleri kalkana muhtaçtılar. Savaşın cereyan ettiği günün sabahı Hemedân'dan on iki yük silâh geldi, bunlardan sekiz tanesi de kalkandı. Hemen askerlere dağıtıldı. Kalkanlar ve diğer silâhlar gelince Berkyaruk atından inip Allah Taâlâ'ya bir şükür ifadesi olmak üzere iki rekât namaz kıldı.

Savaş akşama kadar sürdü. Sonunda Sultan Muhammed ile askerleri mağlûp oldular. Müeyyidülmülk, Mecdülmülk el-Balasâninin bir kölesi tarafından esir alındı ve Sultan Berkyaruk'un huzuruna getirildi. Berkyaruk ona küfretti ve karşısına alıp kendisine yaptığı şeyleri sayıp döktü. Bir defasında annesine küfrettiğini, kendisini bâtınîlikle itham ettiğini, kardeşi Muhammed'i kendisine karşı isyana tahrik ve onu itaatten çıkmağa teşvik ettiğini vb. anlattı. Müeyyidülmülk sessizce dinliyor ve tek kelime olsun cevap vermiyordu. Berkyaruk onu kendi eliyle öldürdü. Cesedi yere atıldı ve bir kaç gün o vaziyette kaldı. Nihayet Emîr Ayaz defnedilmesi için izin istedi, Sultan da müsaade etti ve babasının Isfahân'daki türbesine nakledilip orada defnedildi.

Müeyyidülmülk çok cimriydi. Emîrlere karşı çok kötü davranıp onlarla geçinemezdi. Öldürüldüğünde yaklaşık elli yaşındaydı.

Sultan Berkyaruk safer ayında (aralık-ocak 1100-1101) el-Eazz Ebû'l-Mehâsin Abdülcelil b. Ali ed-Dihistânî'yi vezir tayin etmişti. Müeyyidülmülk'ün katli üzerine vezir Ebû'l-Mehâsin, Ebû İbrâhim el-Esedâbâdî'yi Müeyyidülmülk'ün mallarını müsadere etmek üzere Bağdâd'a elçi olarak gönderdi. Ebû İbrâhim Bağdâd'da Müeyyidülmülk'ün evinde konakladı. Müeyyidülmülk'ün teyzesinin oğlu Muhammed eş-Şerâbî, elçi Ebû İbrâhim'e teslim edildi. Müeyyidülmülk'e ait mallar ve mücevherler, bazı kötü muamelelere ve işkencelere maruz bırakıldıktan sonra Muhammed eş-Şerebî'den alındı, Acem diyarında başka yerlerde saklandığı para, mücevher ve silâhlara el konuldu. Bunlar arasında bir balahş (balhaş?) parçası vardı ki, ağırlığı kırk bir miskal idi.

Sultan Berkyaruk bu savaşı müteakip Rey'e gitti. Orada Musul emîri Kürboğa ile Nûruddevle Dübeys b. Sadaka b. Mezyed de Sultan Berkyaruk'un yanına geldiler.

Sultan Muhammed'in Bozgundan Sonraki Durumu ve Kardeşi Melik Sencer'e İltihakı

Sultan Muhammed mağlûp olunca öz kardeşi Sencer ile buluşmak üzere Horasân'a gitti. Bir süre Cürcân'da kaldı, kardeşi Sencer'e haber gönderip ondan para, elbise vs. istedi, Sencer de onun istediklerini gönderdi. Aralarında elçiler gidip geldi, sonunda ittifak yapıp and içtiler.

Sultan Muhammed'in yanında iki emir ile yaklaşık üç yüz süvariden başka bir kuvvet kalmamıştı. Söz konusu anlaşmayı müteakip Melik Sencer askerleriyle beraber kardeşi Sultan Muhammed'in yanına gitmek üzere yola çıktı. İki kardeş Cürcân'da buluştular, oradan da Dâmgân'a gittiler. Horasânlı askerler Dâmgân'ı tahrip etmişler, şehir halkı da korkup Girdkûh Kalesi'ne gitmişti. Askerler şehirleri ellerinden geldiğince tahrip ettiler, bu yüzden o bölgede kıtlık baş gösterdi; öyle ki, halk leşleri ve köpekleri yemek zorunda kaldı, hatta birbirlerini yedi. Sultan Muhammed ile Sencer daha sonra Rey'e gittiler. Burada Nizâmülmülk'e bağlı köleler ve diğer birlikler de onlara iltihak etti, böylece askerlerinin sayısı çoğaldı, şevket ve kudretleri arttı, kalblere korku saldılar.

Sultan Berkyaruk'un Yaptıkları ve Bağdâd'a Girişi

Sultan Berkyaruk kardeşi Muhammed'in mağlûbiyetinden sonra gittiği Rey'de bulunduğu sırada çevresinde çok sayıda asker toplandı. Yanında yüz bin süvari toplanmıştı. Daha sonra bunlar erzak sıkıntısı çektiler ve bu yüzden etrafa dağıldılar. Dübeys b. Sadaka da babasının yanına geri döndü. Bu arada Melik Mevdûd b. İsmâil b. Yâkutî Âzerbaycân'da isyan etti. Sultan Berkyaruk Kürboğa'yı on bin süvari ile onun üzerine gönderdi. Emîr Ayaz da Hemedân'da bulunan evine dönmek, ramazan ayını orada geçirmek ve bayram ertesi dönmek için izin istedi, Sultan da kabul etti. Buna benzer sebeplerle askerler dağıldılar ,Berkyaruk'un yanında az sayıda kuvvet kaldı.

Sultan Berkyaruk, Muhammed ile Sencer'in asker topladıklarını, Muhammed ile Sencer de Berkyaruk'un yanında az sayıda asker bulunduğu öğrenince, iki kardeş süratle Berkyaruk'un üzerine yürüdüler. Askerlerine ve adamlarına toplanmaları için hiç fırsat vermeden derhal savaşmak üzere yolları katettiler. Sultan Muhammed ile Sencer yaklaşınca Berkyaruk bulunduğu yerden ayrıldı. Kendisinden korkup çekinenler onu hedef aldılar, umut bağlayanlar da artık ondan umut kestiler. Bunun üzerine Berkyaruk Ayaz ile buluşmak niyetiyle Hemedân'a doğru gitti. Yolda

sahip olduğu Hemedân ve diğer şehirlere bir zarar gelmesinden korkan Emîr Ayaz'ın Sultan Muhammed ile haberleştiğini ve onu saflarına katılıp yardımcıları arasına girmek istediğini öğrenince Hemedân'a gitmekten vaz geçti ve Hûzistân'a müteveccihen hareket etti. Tüster'e yaklaşınca Porsukoğullarına bağlı emîrlere haber gönderip onları kendi yanına çağırdı; ancak onlar Ayaz'ın gitmediğini bildikleri ve Sultan Muhammed'den korktukları için Berkyaruk'un davetini kabul etmediler, bunun üzerine Sultan Berkyaruk Irak'a doğru gitti. Hulvân'a varınca Emîr Ayaz'ın elçisi yetişip Ayaz gelinceye kadar orada beklemesini istedi.

Bunun sebebi şudur :

Ayaz, Sultan Muhammed'e haber gönderip kendisine katılmak ve askerleri arasında yer almak için haber gönderdi, fakat Sultan Muhammed kabul etmedi ve askerlerini Hemedân'a gönderdi. Bunun üzerine Ayaz oradan kaçıp Sultan Berkyaruk'a iltihak etti. Sultan Berkyaruk Hulvân'da bekledi ve Ayaz burada ona ulaştı, hep birlikte Bağdâd'a gittiler.

Sultan Muhammed'in askerleri Emîr Ayaz'ın Hemedân'da bıraktığı mal, deve, at ve diğer şeyleri aldılar; çünkü Emîr Ayaz aceleye gelip bunları yanına alacak vakit bulamamıştı. Emîr Ayaz'ın geride bıraktıkları arasında beş yüz Arap atı da vardı. Rivayete göre bu atların her birinin değeri üç yüz-beş yüz dinar arasında değişiyordu. Sultan Muhammed'in askerleri Emîr Ayaz'ın evini yağmaladılar. Adamlarından bir kısmının mallarını müsadere ettiler. Bu arada Hemedân reisinden de yüz bin dinar müsadere edildi.

Emîr Ayaz Berkyaruk'un saflarına katılınca, sayıları beş bin süvariye vardı. Çadırları ve ağırlıkları elden gitmişti. Sultan Berkyaruk 17 Zilkade (13 Eylül 1101) tarihinde Bağdâd'a vardı. Halife, Emînüddevle b. Muslâyâ'yı bir alayla onu karşılamak üzere gönderdi. Halife Kurban Bayramı günü Sultan'ın sarayına bir minber gönderdi. eş-Şerîf Ebû'l-Kerem bu minbere çıkıp hutbe okudu ve bayram namazını kıldı. Berkyaruk hasta olduğu için bayram namazını kılamadı.

Sultan Berkyaruk daha sonra mâlî sıkıntıyla karşılaştı. Yanında ne kendisine, ne de askerlerine verebileceği bir şey vardı. Bu sebeple Halife'ye haber gönderip içinde bulunduğu sıkıntıdan ve parasızlıktan şikâyetçi oldu, para vererek kendisine yardım edilmesini istedi. Görüşmelerden sonra Sultan'a elli bin dinar verilmesi kararlaştırıldı. Halife bu meblağı Berkyaruk'a gönderdi, fakat Berkyaruk ve adamları halkın malına el uzattılar. Böylece herkese zarar verdiler. Bölge halkı Beryaruk ile adamlarının yanlarından çekip gitmelerini istiyordu. Zarûretler onları bir takım çirkin ve âdice işler yapmağa sevk etti. Suriye'deki şehirlerden Cebe-

le'nin hakimi ve kadısı olup Haçlılar karşısında bozguna uğrayan "İbn Süleyha" adıyla meşhur Ebû Muhammed Ubeydullah b. Mansûr da bu sırada onların yanına gelmiş ve yanında bulunan çok miktardaki malına Berkyaruk'un askerleri tarafından el konulmuştu.

Sadaka b. Mezyed'in Berkyaruk'a Muhalefeti

Hille hakimi Emîr Sadaka b. Mansûr b. Dübeys b. Mezyed bu sene Sultan Berkyaruk'a itaattan ayrıldı ve ülkesinde onun adına okunmakta olan hutbeye son vererek hutbeyi Sultan Muhammed adına okuttu.

Sebebi şudur:

Sultan Berkyaruk'un veziri el-Ezz Ebû'l-Mehâsin ed-Dihistânî Sadaka'ya: «Senin yanında Sultan'ın hazinesine ait bir milyon dinar ile geçmiş yıllara ait şu kadar dinar kalmıştı. Ya onları gönderirsin, ya da ülkene asker sevk eder ve oraları senin elinden alırız.» diye haber gönderdi. Sadaka bu mesajı alınca Berkyaruk adına okunan hutbeyi kesip Sultan Muhammed adına okuttu.

Vaziyet bu merkezde iken Bağdâd'a gelen Sultan Berkyaruk Sadaka'ya birbiri peşine mektup gönderip huzuruna gelmesini istedi, bunun üzerine Emir Ayaz ona Sultan'ın hizmetine koşmasını ve her istediğini yerine getirmeyi tekeffül etmesini tavsiye etti. Fakat Sadaka: «Veziri Ebû'l-Mehâsin'i bana teslim etmedikçe ne gelirim ve ne de Sultan'a itaat arz ederim. Eğer Sultan, vezirini bana teslim etmeyecek olursa, benim huzuruna gideceğimi ebediyyen düşünmesin, bundan dolayı da ne olacaksa olsun! Fakat, Ebû'l-Mehâsin'i bana teslim ederse ben de iyilik ve itaat üzere ona hizmet ve ubûdiyyette samimî bir kölesi olurum.» dedi. Sadaka'nın bu isteği kabul edilmedi, o da Sultan ile olan bağlarını tamamen kopardı ve belde sine yerleşti. Kûfe'ye adam gönderip Sultan'ın oradaki naibini kovdu, Kûfe'yi de kendi topraklarına kattı.

Sultan Muhammed'in Bağdâd'a Varması ve Sultan Berkyaruk'un Oradan Ayrılması

Sultan Muhammed ile Sencer bu sene 27 zilhicce (23 Ekim 1101) günü Bağdâd'a vardılar. Sultan Muhammed Hemedân ve diğer bazı yerleri istilâ edip Bağdâd'a doğru yola çıkmıştı. Hulvân'a varınca Artukoğlu İlgazi de onun yanına giderek hizmetine girdi, ona gayet güzel hizmet etti. Sul-

tan Muhammed'in askerlerinin sayısı maiyyetindeki adamlar hariç on bin süvariyi geçiyordu.

Bu haberler Bağdâd'a ulaştığında Berkyaruk çok ağır hastaydı. Yakın adamları onun aleyhinde sabah akşamı asılsız haberler uyduruyorlardı. Adamları korku ve heyecan içinde ne yapacaklarını kestiremez bir haldeydiler. Sonunda Sultan Berkyaruk'u bir mahfe içinde Bağdâd'ın batı yakasına geçirdiler ve Remle'de karargâh kurdular. Sultan Berkyaruk'un gidip gelen canından başka bir şeyi kalmamıştı. Adamları onun öleceğine kesin olarak inanmışlar, kefeni ve defnedileceği yer hakkında fikir alış verişinde bulunuyorlardı.

Onlar bu haldeyken Sultan birden bire: «Kendimi kuvvetli hissediyorum, hareketlerinde bir artış ve canlılık seziyorum.» dedi. Bunun üzerine adamlarının morali düzeldi ve oradan yola çıktılar. Bu sırada Sultan Muhammed'in askerleri de oraya varmıştı. İki taraf birbirini görüyordu. Aralarında Dicle nehri vardı. Birbirlerine ok yağdırmaya ve küfürler savurmağa başladılar. Sultan Muhammed'in askerleri daha çok: «Ey Bâtınîler!» diye küfrediyorlar ve bundan dolayı onları ayıplıyorlardı. Berkyaruk'un askerleri Vâsıt'a varıncaya kadar yol boyunca uğradıkları yerleri yağmaladılar.

Sultan Muhammed Bağdâd'a varıp hükümet konağına (Dâru'l-memleke) indi. Halife el-Mustazhir Billâh'ın Berkyaruk ile adamlarının ahlâk ve davranışlarına çok içerlediğini ve kendisinin gelişiyle sevindiğini ifade eden tevkii Sultan Muhammed'e iletildi. Divanda da Sultan Muhammed adına hutbe okundu. Bu arada Melik Sencer de Gevherâyin'in evine indi. Sultan Muhammed, Müeyyidülmülk'ten sonra Hatîrülmülk Ebû Mansûr Muhammed b. el-Hüseyn'i vezir tayin etmişti. 495 yılı muharrem ayında (ekim-kasım 1101) Emîr Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed ile bütün ahali onu karşılamağa çıktılar.

Cebele Kadısının Durumu

Cebele kadısının tam adı "Ebû Muhammed Ubeydullahah b. Mansûr" olup "İbn Süleyha" diye meşhurdur. Babası Rumlar'ın Müslümanlara hakim oldukları devirde Cebele şehrinin reisi ve kadısıydı. Rumların gücü zayıflayıp Müslümanlar yönetimi ele geçirince şehir Trablus hakimi Celâlülmülk Ebû'l-Hasan Ali b. Ammâr'ın hakimiyeti altına girdi. Mansûr eskiden olduğu gibi Cebele'deki hakimiyetini sürdürdü. Mansûr'un ölümü üzerine yerine oğlu Ebû Muhammed geçti. Askerliğe önem verdi, orduyu üstün

tuttu. Yiğitlik ve kahramanlığı ortaya çıktı. Bunun üzerine İbn Ammâr onu yakalayıp tevkif etmek istedi, o da İbn Ammâr'dan kuşkulanıp ona isyan ederek Abbâsiler adına hutbe okuttu. İbn Ammâr bu defa Dukak b. Tutuş'a üzerine yürüyüp onu muhasara etmesi için bol miktarda mal verdi. Dukak da Ebû Muhammed'i muhasara etti, fakat hiç bir şey elde edemedi. Bu sırada Efendisi Atabeg bir okla dizinden vuruldu ve dizinde iz kaldı.

Ebû Muhammed Haçlılar (Allah lânet etsin) gelinceye kadar orada idareye hakim oldu. Haçlıların gelip Cebele'yi muhasara etmeleri üzerine Ebû Muhammed, Sultan Berkyaruk'un Suriye'ye doğru hareket ettiğini her tarafa ilan etti. Bu haber ancak Sultan'ın kendilerini takip etmekten vaz geçtiğini öğrenince geri dönüp tekrar muhasara ettiler. O da Fâtımîlerin onlarla muharebe etmek üzere yola çıktığını söyleyince Haçlılar ikinci defa oradan uzaklaştılar. Sonra geri döndüler, bunun üzerine oradaki Hristiyanlarla anlaşıp Haçlılara şehrin bir burcunu kendilerine teslim etmek ve böylece şehre hakim olmalarını sağlamak gayesiyle haber göndermeye karar verdi. Hristiyanların bu hususlaki mektupları Haçlıların eline geçince ileri gelenlerinden ve yiğit şövalyelerden müteşekkil yaklaşık üç yüz kişiyi techiz edip anlaştıkları burca gönderdiler. Haçlı şövalyeleri iplerle birer birer yukarı çıkmaya başladılar. Surların üzerinde bulunan İbn Süleyha da yukarı çıkan Haçlıların hepsini teker teker öldürdü. Sabahleyin şövalyelerin kafalarını kesip aşağı attılar, bunun üzerine de Haçlılar oradan uzaklaştılar.

Daha sonra Haçlılar onu yine kuşattılar. Şehrin önüne ahşap bir burç diktiler, burçlardan birini de yıktılar ve orada sabahladılar. Bu burcu Ebû Muhammed yaptırmıştı. Ebû Muhammed daha sonra surda delikler açtı ve kapıdan dışarı çıkıp onlarla savaştı, fakat mağlûp oldu ve Haçlılar onu takip ettiler. Bunun üzerine adamları da o deliklerden çıktılar ve arkadan Haçlılara saldırdılar. Haçlılar bozuldu ve geri dönüp kaçtılar. Kumandanları esir alındı, ancak büyük meblağda kurtuluş akçesi verip kendisini kurtardı.

Ebû Muhammed daha sonra Haçlıların kendisini takip etmekten vazgeçmeyeceğini, kendisini onlara karşı müdafaa edecek kimsenin de olmadığını anladı ve Atabeg Tuğtekin'e haber gönderip Cebele surlarını teslim etmesi, ailesi ve ağırlıklıklarıyla Dımaşk'a varıncaya kadar kendisini koruması için güvendiği bir şahsı göndermesini istedi. Tuğtekin onun isteğini kabul etti ve oğlu Tâcülmülk Börü'yü ona gönderdi. Ebû Muhammed şehri ona teslim edip Dımaşk'a gitti. Tuğtekin'den kendisini Bağdâd'a göndermesini istedi, o da kabul etti ve Enbâr'a varıncaya kadar onu koruması için muhafızlar görevlendirdi.

Ebû Muhammed Dımaşk'ta bulunduğu sırada Trablus hâkimi İbn Ammâr. Melik Dukak'a haber gönderip: «İbn Suleyha'yı bana beş parasız tes-

lim et, bütün malını da sen al; sana üç yüz bin dinar veririm.» dedi, fakat Dukak kabul etmedi.

Ebû Muhammed Enbâr'a varınca orada bir kaç gün kaldı, sonra Bağdâd'a gitti. Bu sırada Sultan Berkyaruk da Bağdâd'daydı. Ebû Muhammed Bağdâd'a varınca vezir el-Eazz Ebû'l-Mehâsin onu yanına getirtti ve: «Sultanın paraya ihtiyacı var. Askerler ondan yanında olmayan şeyleri istiyorlar. Biz senden otuz bin dinar istiyoruz. Bu Sultan Berkyaruk için büyük bir iyilik olur. Sen de bu vesileyle mukâfaat ve teşekküre hak kazanırsın.» dedi. Bunun üzerine Ebû Muhammed: «Benim göç yüküm, eşya ve paralarım. Enbâr'da misafir kaldığım evdedir» dedi, Vezir de oraya bir topluluk gönderdi. Bunlar Enbâr'da çok miktarda mal ve değerli takılar buldular ki, bunlar arasında çok güzel bir şekilde yapılmış altın ve gümüşten ma'mûl bin yüz parça zinet eşyası vardı. Ayrıca benzeri bulunamayacak vasıfta elbise ve Sarıklar da bulunmaktaydı.

Sultan Muhammed'in mağlûbiyetinden sonraki bu olayları aslında «Bâtınî katliamı» başlığı altında anlatacağımız olaylardan sonra anlatmamız gerekirdi; çünkü bu olaylar yılın son aylarında vuku bulmuştu. Halbuki bâtınî katliamı şaban ayında olmuştu. Bu hadiseleri, aralarına kopukluk girmesin diye ve peşpeşe anlatmak maksadıyla öne aldık.

Tâcülmülk Börü'ye gelince; o Cebele'ye hâkim olup oraya yerleşince, adamları da kendisi de halka çok kötü davrandılar, onlara hoşlanmayacakları muamelelerde bulundular; bunun üzerine şehir halkı Trablus hâkimi Kadı Fahrulmülk Ebû Ali Ammâr b. Muhammed b. Ammâr'a haber gönderip kendilerine yapılan muameleden dolayı şikâyetçi oldular, teslim etmeleri için adamlarından birini göndermesini istediler; o da kabul edip oraya asker sevk etti. Askerler Cebele'ye girdiler ve halk ile iş birliği yapıp Tâcülmülk ve maiyyetindekilerle savaştılar.

Sonunda Türkler mağlûp oldular, İbn Ammâr'ın askerleri de Cebele'ye hâkim oldular ve Tâcülmülk'ü esir alıp Trablus'a gönderdiler. İbn Ammâr onu güzel karşıladı, iyilik ve ihsanda bulundu, sonra da babasının yanına Dımaşk'a gönderdi, babasından özür dileyip meseleyi anlattı; çünkü İbn Ammâr Haçlılar'ın Cebele'yi işgal etmelerinden korkuyordu.

Bâtınî Katliamı

Sultan Berkyaruk bu sene şaban ayında (haziran 1100) Bâtınîlerin öldürülmesini emretti. Bâtınîler. "İsmâîlîler" denilen taife olup eskiden "Ka-

râmita (Karmatiler)" adıyla anılırdı. Biz şimdi onların ilk zamanlarını anlatacak, sonra da öldürülmelerinin sebebini zikredeceğiz.

Onlar, yani Bâtınîler ve "İsmâîliyye" diye meşhur olan bu son davetin sahipleri hakkında Sultan Melikşah devrinde bilgi edinilmiştir. O günlerde on sekiz bâtınî toplanıp Sâve'de bayram namazını kılmışlar, şahne de onları dikkatle izledikten sonra yakalayıp hapsetmiş, haklarında soruşturma yaptıktan sonra da salıvermişti. Bu batınîlerin yaptıkları ilk toplantıydı.

Bâtınîler daha sonra Isfahân'da ikamet eden Sâve'li bir müezzini bâtınîliğe davet ettiler; fakat müezzin kabul etmedi, Bâtınîler de kendilerini jurnal etmesinden korkarak onu öldürdüler. Bâtınîler tarafından öldürülen ilk şahıs bu müezzindir, döktükleri ilk kan da budur. Nizâmülmülk bunu haber alınca müezzini öldürmekle itham edilenlerin derhal yakalanmalarını emretti. Sonunda bu cinayetten Tahir adlı bir marangoz sorumlu tutularak öldürüldü. Aleme ibret olsun diye cezalandırıldı ve ayağından tutulup sokaklarda dolaştırıldı. Onlardan öldürülen ilk şahıs da bu marangozdur. Marangozun babası vâizdi. 486 (1093) yılında Sultan Berkyaruk ile birlikte Bağdâd'a geldi, Sultan'dan izzet ve itibar gördü, sonra da Basra'ya giderek oranın kadılığını deruhte etti. Daha sonra elçi olarak Kirmân'a gitti ve çıkan bir karışıklıkta halk tarafından öldürüldü. Onun bir bâtınî olduğu söylendi.

Daha sonra Bâtınîler, Nizâmülmülk'ü öldürdüler. Bu da onların ilk meşhur cinayetidir. Bâtınîler: «O, marangozu öldürdü, biz de onu öldürdük» dediler.

Bâtınîlerin işgal edip kapandıkları ilk yer Kayin yakınındaki bir şehirdir. Şehrin reisi (âmiri) onların mezhebine mensuptu, onun yanında toplanıp güçlendiler. Kirmân'dan Kayin'e giden bir kafile oradan geçerken şehrin reisi adamları ve Bâtınîlerle birlikte onların üzerine saldırıp hepsini öldürdüler. Bir Türkmen hariç kafileden kurtulan olmadı. Bu Türkmen Kayin'e gidip hadiseyi anlattı, bunun üzerine halk Kadı el-Kirmânî ile birlikte Bâtınîlere karşı cihada koşuştular, fakat onların hakkından gelemediler.

Daha sonra Nizâmülmülk öldürüldü, Sultan Melikşah da vefat etti; böylece Bâtınîlerin durumları güçlendi, kudret ve azametleri arttı, ihtiras ve iştahları kabardı.

Isfahân'da kuvvetlenmelerinin sebebi şudur:

Sultan Berkyaruk, kardeşi Mahmûd ile annesi Terken Hatun'u Isfahân'da kuşatıp oradan ayrıldıktan sonra Isfahân'da Bâtınîlerin propagan-

dası yapılmağa ve yayılmağa başladı. Bâtınîler şehrin muhtelif mahallerine dağılmışlardı. Hemen toplanıp kendilerine muhalefet edenlerden güçlerinin yettiği şahısların mallarını gasp etmeğe ve öldürmeğe başladılar. Bunu pek çok kişiye yaptılar ve şirretlikleri epeyce arttı; öyle ki, bir insan her zaman geldiği vakitte evine dönmeyecek olursa onu Bâtınîler tarafından öldürüldüğüne kesin olarak inanırlar ve taziye için otururlardı. Halkın gözü yılmıştı, hiç kimse tek başına dolaşamıyordu. Günün birinde muezzin bâtınî bir komşusu tarafından yakalandı. Aile fertleri kalkıp feryat etmeğe başladılar. Bâtınîler de onu evin damına çıkarıp aile efradının yüzlerine vurarak nasıl ağlayıp feryad ettiklerini gösterdiler, fakat müezzin Bâtınîlerden korkup konuşamıyordu.

Isfahân'da Halkın Bâtınîlere Yaptıkları

Bu musîbet Isfahân'daki herkese yayılınca Allah Taâlâ onların perdelerinin yırtılmasına ve onlardan intikam alınmasına izin verdi. Bir adam tesadüfen bir arkadaşının evine girmiş ve orada görülmemiş elbiseler, ayakkabılar ve hiç rastlamadığı silâhlarla karşılaşmıştı. Arkadaşının yanından çıkıp gördüklerini anlattı, bunun üzerine halk bu eşyaları meydana çıkardı ve bunların öldürülen şahıslara ait olduğunu anladılar.

Bütün ahali isyan edip öldürülen yakınlarını araştırmağa ve soruşturmağa başladı. Bâtınîlerin bulunduğu geçitlerin üzerine çıktılar. Bâtınîler oradan geçen şahısları yakalayıp bir eve götürüyorlar ve öldürüp evde bu maksatla yaptıkları kuyuya atıyorlardı.

Geçidin kapısında âmâ bir sahıs vardı, oradan bir adam geçecek olsa kendisini geçidin kapısına kadar bir kaç adım götürmesini ister, o da bu âmâ şahsı geçidin kapısına kadar götürünce hemen yakalanıp öldürülürdü. Bunun üzerine Şâfiî fakihi Ebû'l-Kâsım Mes'ûd b. Muhammed el-Hocendî Bâtınîlerden intikam almak için kolları sıvadı. Silâhlanmış büyük bir kalabalık topladı, onlara çukur kazdırıp içine ateş yaktırdı. Halk Bâtınîleri bölük bölük veya birer birer getirip bu ateşe atıyordu. Bu ateş çukurlarının başına bir adam görevlendirip ona «Mâlik» adını verdiler. Böylece pek çok bâtınîyi öldürdüler.

Bâtınîlerin Acem Diyarında İstilâ Ettikleri Kaleler

Bâtınîler bir kaç kaleyi ele geçirmişlerdi ki, Isfahân kalesi de bunlardan biridir. Isfahân kalesi çok eski bir kale değildi ve Sultan Melikşah tarafından inşa edilmişti.

Isfahân kalesinin yapılmasının sebebi şudur:

Rumların ileri gelenlerinden biri Sultan Melikşah'ın yanına gelip Müslüman olmuş ve onun saflarına katılmıştı. Sultan bir gün ava çıktı, av sırasında iyi cins bir av köpeği yanından kaçıp bu kalenin bulundu dağa doğru gitti. Sultan ile yanındaki Rum asıllı şahıs da köpeği takip ederek dağa çıktılar ve köpeği kalenin inşa edildiği yerde buldular. Rum asıllı şahıs Sultana: «Eğer bizim yanımızda böyle bir dağ olsaydı üzerine istifade edeceğimiz bir kale yapardık.» dedi. Bunun üzerine Sultan orada bu kalenin yapılmasını emretti. Nizâmülmülk her ne kadar mani olmak istediyse de Sultan onun sözünü dinlemedi, kalenin inşası tamamlanınca da buraya bir dizdar tayin etti.

Sultan Melikşah devri sona erip Isfahân şehri Terken Hatun'un eline geçince bu dizdar oradan uzaklaştırıp, yerine başkasını tayin etti. Bu dizdar "Ziyâr" adında bir Deylemli idi. Onun ölümü üzerine Hûzistânlı (Hûzî) biri kalede görev aldı. Ahmed b. Attâş onunla irtibat kurdu. Bâtınîler Ahmed b. Attûş'a taç giydirmişler, onun için mal toplamışlar ve cahil olmasına rağmen onu reis tayin etmişlerdi. Babası da onların önde gelen simasıydı. Ahmed b. Attâş dizdarla anlaşıp onun yanında kaldı, ona güvendi, işleri ona havale etti. Dizdar ölünce Ahmed b. Attâş kaleyi istilâ etti. Müslümanlar ondan çok büyük zarar gördüler. Bâtınîler Müslümanların mallarını aldılar, adamlarını öldürdüler, ve yol kestiler. Müslümanlar sürekli korku ve endişe içinde yaşadılar. Onlar: «Bir köpeğin yol gösterdiği ve bir kafirin tavsiye ettiği bu kaleden sonunda elbette fenalık gelecektir.» diyorlardı.

Bâtınîlerin ele geçirdiği diğer bir kale de Kazvîn yöresinde bulunan Alamut idi. Riyavete göre, Deylem hükümdarlarından biri ava çok düşkündü. Bir gün bir kartal uçurup peşinden gitti, kartalın bu kalenin inşa edileceği yere konduğunu gördü. Burayı müstahkem bir mevzi buldu ve üzerinde bir kale yapılmasını emretti, kaleye de "Aluhmût" adını verdi ki, Deylem lisanında kartal eğitimi (talimu'l-ukâb) manasındadır. Bundan dolayı buraya ve civarına **"Tâlekân"** denir.

O yörede müstahkem bir kaç kale vardı ki bunların en meşhuru Alamut idi. Bu bölgenin mültezimi Şerefşah el-Ca'ferî idi. Fakat o buraya saf ve kalbi temiz bir Alevîyi naib tayin etmişti.

el-Hasan b. es-Sabbâh'a gelince, kabiliyetli ve yetenekli bir adamdı. Hendese, hesap, astronomi, sihir vs. ilimler konusunda âlimdi. Rey reisi Ebû Müslim adında biriydi. Ebû Müslim, Nizâmülmülk'ün akrabasıydı. el-Hasan b. es-Sabbâh'ı Mısırlı dâîler (bâtınî propagandacılar) le iş birliği yapmakla itham etti, bunun üzerine de el-Hasan b. es-Sabbah ondan kork-

tu. Nizâmülmülk, el-Hasan b. es-Sabbah'a eskiden saygı gösterirdi. Bir gün büyük bir ferasetle el-Hasan b. es-Sabbâh için: «Bu adam çok geçmeden halkın zayıf ve güçsüzlerini doğru yoldan saptırır.» demişti. el-Hasan, Ebû Müslim'den korkup kaçtı, Ebû Müslim onu takip ettiyse de yakalayamadı.

el-Hasan b. es-Sabbâh Isfahân kalesini ele geçiren tabip İbn Attâs'ın talebelerindendi. Çeşitli şehirleri dolaşarak Mısır'a vardı ve Fâtımî halifesi el-Mustansır'ın huzuruna çıktı. Halife ona saygı gösterip mal bağışladı ve halkı kendi imametine davet etmesini emretti. Bunun üzerine el-Hasan ona: «Senden sonra kim imam olacak?» diye sordu, o da oğlu Nizâr'ı gösterdi. el-Hasan b. es-Sabbâh daha sonra Mısır'dan Suriye'ye döndü; el-Cezire, Diyarbekir ve Anadolu'yu dolaşıp Horasân'a döndü, Kaşgâr ve Mâverâünnehr'e gitti. O yöreleri dolaşıp o bölge halkını deneyip onların yanında kaldı. Onları doğru yoldan saptırmayı hedef aldı ve gizlice davette bulundu. Zahid görünüp derviş elbisesi giydi. Halkın çoğu ona uydu. Kalenin hâkimi olan Alevî ise Hasan-ı Sabbâh hakkında hüsnü zan besliyor, uğur sayarak onun yanında oturuyordu. Hasan işini sağlama bağlayınca, kaledeki Alevi'nin yanına girdi ve ona: «Bu kaleyi terket.» dedi. Alevî onun latife yaptığını sanarak güldü; bunun üzerine Hasan-ı Sabbâh adamlarına onu kaleden uzaklaştırmalarını emretti, onlar da Alevîyi Dâmgân'a sürdüler. Hasan-ı Sabbâh Alevî'nin parasını verip kaleyi ele geçirdi.

Nizâmülmülk bu olaydan haberdar olunca, Alamut kalesine asker sevk etti ve Hasan-ı Sabbâh'ı orada muhasara etti. Kaleye giden yolları tuttular. Muhasara sebebiyle Hasan'ın gücü takati kalmayınca hemen adam gönderip Nizâmülmülk'ü öldürttü. Nizümülmülk'ün öldürülmesi üzerine de askerler muhasarayı kaldırıp geri döndüler.

Daha sonra Sultan Muhammed b. Melikşah Alamut üzerine asker sevk etti ve kaleyi muhasara altına aldı. Bunlar inşaallah ileride anlatılacaktır.

Bâtınîlerin işgal ettiği yerler arasında Tabeş ve Kûhistân'ın bir bölümü de vardı. Onların buralara hakim olmalarının sebebi şu idi:

Sâmânîler devrinde Horasân emîrleri olan Simcûrîler'in ahfadı Kûhistân'daydı. Simcûrîlerin soyundan el-Münevver adlı bir şahıs vardı, halk ve ileri gelen zevat tarafından reis olarak kabul edilir ve itaat arz edilirdi. Gülsarığ Kûhistân valisi olunca halka zulüm ve işkence etti. Münevver'in bir kızı kardeşini de zorla almak istedi. Bu durum Müevver'i İsmâîlîlere iltica etmeğe sevk etti ve Münevver böylece onların arasına katıldı. Bâtınîlerin Kûhistân'daki durumu da giderek güçlendi, sonunda Kûhistân ile ona bağlı Hûr, Hûsef, Zevzen, Kayin, Tûn ve oraya yakın olan diğer bazı yerleri istilâ ettiler.

Bâtınîlerin zapt ettiği yerlerden biri de Ebher yakınındaki Vesnemkûh kalesi idi. Bâtınîler burayı 484 (1092) yılında işgal ettiler. Halk, özel-

likle Ebher ahalisi onlardan epeyce eziyet çekti. Sonunda Sultan Berkyaruk'a baş vurup yardım dilediler, bunun üzerine Berkyaruk onları muhasara etmek üzere asker sevk etti. Sekiz ay süren muhasaradan sonra 489 (1096) yılında Ebher şehri ellerinden alındı ve şehirdeki Bâtınîler son ferdine kadar öldürüldüler.

İsfahân'a beş fersah mesafedeki Hâlincân kalesi de Bâtınîlerin işgali altındaydı. Burası Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk'e aitti, daha sonra Çavlı Sakavu'ya intikal etmişti. Çavlı buraya Türk asıllı birini tayin etti. Bâtınî olan bir marangoz onunla arkadaş olup güzel hediyeler takdim etti, onun yanından ayrılmadı. Sonunda o da bu bâtınîye güven duydu ve kalenin anahtarlarını ona teslim etti. Türk asıllı kale muhafızı ile adamlarına bir ziyafet verdi. Bu ziyafet sırasında onlara içki içirip sarhoş etti. Bu arada İbn Attâş'ı çağırdı, o da adamlarından bir zümreyle geldi. Bâtınî marangoz kaleyi onlara teslim etti; İbn Attâş ile adamları da Türk muhafız hariç kaledekileri öldürdüler. Türk muhafız da kaçtığı için kurtuldu. İbn Attâş burada kuvvetlendi, İsfahân halkına ait olan bir çok arazi eline geçti.

Bâtınî kalelerinden biri de Üstünâvend idi. Burası Rey ile Âmul şehirleri arasındaydı ve burayı Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra işgal etmişlerdi. Kale hakimi oradan indirilip öldürülmüş ve kale elinden alınmıştı.

Erdehn Kalesi de onların elindeydi. el-Hasan b. es-Sabbâh'ın kız kardeşinin oğlu Ebû'l-fütûh tarafından zapt edilmişti.

Yine meşhur Cirdkûh Kalesi de Bâtınîlerin hakimiyetindeydi.

Ayrıca Hûzistân'daki en-Nâzır Kalesi ile Errecân'a iki fersah mesafedeki et-Tunbûr Kalesi de Bâtınî işgali altındaydı. Bu son kaleyi İsfahânlı Ebû Hamza el-İskâr almıştı. Mısır'a yaptığı bir seferi müteakip onlar adına dâîlik yapmağa başlamıştı.

Bâtınî kalelerinden biri de Fars ile Hûzistân arasındaki Halâdhân Kalesi idi. Bozguncu tayfası burada yaklaşık iki yüz yıl yıl kalmış ve yol kesmeye devam etmiştir. Sonunda Adududdevle b. Büveyh burayı fethetti ve kaledekileri öldürdü.

Melikşah Sultan olunca burayı Emîr Üner'e ikta etti, o da buraya bir dizdar tayin etti ve Errecân'daki Bâtınîleri buraya gönderdi. Bâtınîler burayı satın almak istedilerse de dizdar kabul etmedi; bunun üzerine onu: «Biz hakikat ortaya çıkıncaya ve anlaşılıncaya kadar seninle münazara yapmak için adam göndereceğiz.» dediler, o da kabul etti. Bâtınîler dizdarın kendisiyle münazara yapmak üzere bir Deylemli gönderdiler. Dizdarın ye-

tiştirdiği bir memlûkü vardı, kalenin anahtarlarını ona teslim etmişti. Bâtınî onu kendi tarafına çekti; bunun üzerine memlûk efendisinin yakalanıp tevkif edilmesini ve kalenin onlara teslimini kabul etti. Sonunda dizdarı yakalayıp kaleyi onlara teslim etti, bilâhare dizdarı serbest bıraktı. Bundan sonra bir kaç kaleyi daha işgal ettiler, ancak en meşhuru budur.

Çavlı Sakavu'nun Bâtınîlere Yaptıkları

Çavlı Sakavu bu sene çok sayıda bâtınîyi öldürdü.

Sebebi şudur :

Emîr Çavlı, Râmhürmüz ile Errecân arasındaki yerlerin valisiydi. Bâtınîler yukarıda adı geçen Hûzistân ve Fars bölgesindeki kaleleri işgal ettiler; fenalıkları arttı ve o yörede yol kesmeğe başladılar. Bunun üzerine Çavlı adamlarından bir grupla anlaştı, bu anlaşma uyarınca Çavlı'ya karşı isyan ederek onun yanından ayrıldılar ve Bâtınîlerin yanına gittiler, sonra da onların safına katılmış ve görüşlerini paylaşmış göründüler. Bu vaziyette Bâtınîlerin yanında kalıp onların güvenini kazandılar.

Bilâhare Çavlı, Porsukoğullarına bağlı emîrlerin kendi üzerine yürümek ve şehirlerini ele geçirmek istediğini, onlarla baş edemeyeceği için de o bölgeden ayrılıp Hemedân'a gitmeğe karar verdiğini söyledi. Bu mesele duyulup Çavlı Hemedân'a doğru yola çıkınca, Çavlı'nun Bâtınîlerin yanında bulunan adamlarından ileri görüşlü biri: «Biz onun yoluna çıkıp, kendisini yakalayacağız, yanında bulunan ağırlıklarını da alacağız.» dedi. Bunun üzerine Bâtınîlerin ileri gelenlerinden ve soylularından müteşekkil üç yüz kişiyle birlikte hareket ettiler. Bunlar yolda Çavlı ile karşılaşınca, Çavlı'nın Bâtınîlerin safında yer alan adamları, onların aleyhine dönüp Bâtınîleri kılıçtan geçirdiler. Üç kişi hariç kurtulan olmadı. Onlar da dağa çıkıp kaçtılar. Çavlı Bâtınîlerin yanında bulunan at, silâh ve diğer eşyayı ganimet aldı.

Bâtınî Olan Kirmân Meliki'nin Öldürülmesi ve Yerine Başkasının Hükümdar Olması

Tiranşâh b. Tûranşâh b. Kavurt Bey, "İsmâîliyye" adıyla tanınan Türkleri öldürmüştü. Halbuki onlar bu bâtınî taifesine mensup değillerdi, Sünnî olup İsmâil adlı bir emîre bağlı oldukları için kendilerine "İsmâîliy-

ye" deniliyordu. Tîrânşâh bu Türklerden iki bin kişinin de ellerini kesmişti. Hûzistân'da kâtiplik yapan "Ebû Zür'a" adlı bir şahıs Tîrânşâh'ın yanına elçi olarak gelmiş, onu Bâtınîliğe teşvik etmiş, Tîrânşâh da kabul etmişti.

Tîrânşâh'ın yanında "Ahmed b. el-Hüseyn el-Belhî" adlı bir Hanefî fakihi vardı. Halk nazarında hürmet ve itaat edilen bir zat idi. Tîrânşâh bir gece onu yanına getirtti ve Fakih uzun süre onun yanında kaldı. Oradan ayrılınca peşine onu öldürmek üzere adam görevlendirdi. Sabahleyin halk Melik Tîrânşâh'ın yanına girdiler, aralarında Sahibu'l-ceyş (ordu kumandanı) da vardı. Tîrânşâh'a: "Ey Melik! Bu fakihi kim öldürdü?" diye sordu. O da: «Şehrin şahnesi sensin, bir de gelmiş. "Onu kim öldürdü." diye bana soruyorsun.» dedi. Sâhibü'l-ceyş de: "Ben onu öldüreni biliyorum" diyerek yanından kalktı ve üç yüz süvariyle oradan ayrılıp Isfahân'a gitti. Tîrânşâh onu geri çevirmek için peşinden iki bin süvari gönderdi, fakat Sâhibü'l-ceyş onlarla savaşıp mağlûp etti ve doğruca Isfahân'a gitti. Sultan Muhammed ile Müeyyidülmülk Isfahân'da bulunuyorlardı. Sultan onu saygıyla karşıladı ve: "Sen hükümdürlerin (meliklerin) babasının." dedi.

Kirmân askerleri Sâhibü'l-ceyş'in Isfahân'a gitmesine çok içerlediler, hemen toplanıp Tîrânşâh ile savaşa girdiler ve onu Berdesîr' (Kirmân'da bir şehir)'den çıkardılar. O şehirden ayrılınca Kadî ile askerler anlaşıp Arslanşah b. Kirmânşâh b. Kavurt Bey'i tahta çıkardılar. Tîrânşâh da Kirmân'daki Bem şehrine gitti; fakat ahali onunla savaştı ve şehre sokmadı, yanındaki malları ve mücevheratı da aldılar; bunun üzerine Tîrânşâh Sümeyrem Kalesi'ne gidip oraya kapandı. Burada "Muhammed Behsütûn" adlı bir emîr vardı. Arslanşah bu kaleye asker sevk edip muhasara altına aldı. Muhammed Behsütûn, Tîrânşâh'a: «Yanımdan uzaklaş, sana hainlik etmeyi düşünmüyorum, fakat ben Müslüman bir adamım ve senin burada kalman beni üzüyor. Ben de senin mezhebine girmekle itham ediliyorum.» dedi. Tîrânşâh çıkmağa karar verince Muhammed Behsütûn kendilerini muhasara etmekte olan ordunun kumandanına Tîrânşâh'ın hareketini haber verdi, o da Tîrânşâh'ın yoluna asker sevk etti. Bunlar Tîrânşâh'ın üzerine hücum edip yakaladılar, yanındaki ağırlıkları aldılar. Aynı şekilde Ebû Zür'a'yı da yakaladılar Arslanşâh'a gönderdiler. O da ikisini de öldürdü ve bütün Kirmân şehirlerini teslim aldı.

Berkyaruk'un Bâtınîleri Öldürmesinin Sebebi

Bâtınîlerin durumunun güçlenmesi, kuvvetlerinin artıp sayılarının çoğalması üzerine düşmanlarıyla aralarında kin ve intikam hisleri doğmasına

yol açar. Bâtınîler çok sayıda büyük emîri öldürünce-ki bunların çoğu Isfahân şahnesi Emîr Sermez, Nizâmülmülk'e bağlı emîrlerden Emîr Erkuş ve Gümüş ile Sultan Muhammed'in eniştesi vs. gibi çoğu Sultan Muhammed'e bağlı ve Sultan Berkyaruk'a muhalif emîrlerdi-Berkyaruk'un düşmanları bu cinayetlerden onu mes'ul tuttular ve onu Bâtınîlere mütemayil olmakla suçladılar.

Sultan Berkyaruk'un kardeşi karşısında zafer kazanıp onu mağlûp etmesi ve Müeyyidülmülk'ü öldürmesi üzerine Bâtınîler ordu içinde de yayılmağa başladılar. Çok sayıda askeri aldattılar ve kendi mezheplerine soktular. Neredeyse üstünlüğü ele geçireceklerdi. Ordu içinde Bâtınîlerin ileri gelenlerinden müteşekkil bir grup oluştu, böylece etkinlikleri arttı. Kendi görüşlerine karşı çıkanları ölümle tehdit etmeğe başladılar. Muhalifleri de onlardan korkmağa başladı; hattâ ileri gelen asker ve kumandanlar zırh giymeden evlerinden dışarı çıkamaz oldular. Vezir el-Eazz Ebû'l-Mehâsin bile elbisesinin altından zırh giyiyordu. Sultan Berkyaruk'un yakın adamları da huzura silâhlı olarak girmek için izin istediler ve öldürülmekten korktuklarını söylediler, Sultan da kabul etti.

Emîrler Sultan Berkyaruk'a Bâtınîlerin durumu telâfisi imkânsız bir hâle gelmeden önce onları öldürmesini tavsiye ettiler, halkın kendisini Bâtınîliğe mütemâyil olmakla itham ettiklerini anlattılar, hattâ kardeşi Sultan Muhammed'in askerleri onu bâtınî diye takbih ediyorlardı. Savaş sırasında tekbir getirip onlara: «Ey Bâtınîler» diye bağırıyorlardı. İşte bütün bu sebepler birleşince Sultan onları öldürülmesine ve kanlarının dökülmesine izin verdi, askerleriyle birlikte yola çıkıp peşlerine düştü ve Bâtınî bir cemaatı çadırlarında yakaladı. Tanınmayanlar hariç kurtulan olmadı.

Bâtınîlerin lideri olduğu söylenen Yezd hakimi Emîr Muhammed b. Düşmenziyâr b. Alâüddevle Ebû Cafer b. Kâkeveyh de kaçtı. Gece gündüz durmadan yol aldı, fakat ikinci gün karargâhta yolunu şaşırmış ve ne yapacağını bilmez bir halde bulunup öldürüldü. Darbımeseldir: "Eceli yeten kendi ayağıyla gelir." Çadırları yağmalandı, yanında hazır vaziyette silâhlar bulundu. Bâtınîlikle itham edilenler dışarı meydana çıkarılıp öldürüldüler. Fakat bu arada bâtınîlikle hiç ilgisi olmayan bazı şahıslar da düşmanlarının jurnalleri sonucu öldürüldüler. Öldürülenler arasında Tekrit kalesi mustahfızı Keykubâd'ın oğlu da vardı, buna rağmen babası, Berkyaruk'a karşı tutumunu değiştirmedi. Fakat kaleyi müstahkem hale getirmeğe ve onarmağa başladı. Şehrin kaleye yakın bir yerde bulunan camiini de düşmanlar üzerinde kaleye çıkmasınlar diye yıktırdı, buna karşılık şehirdeki bir kiliseyi camiye çevirdi ve halk burada namaz kıldı.

Sultan Berkyaruk adına Müeyyidülmülk'ün malını müsadere etmek üzere Bağdâd'da bulunan elçiye haber gönderilip Bâtınîlerin ileri gelenle-

rinden ve liderlerinden biri olan Ebû İbrâhim el-Esedâbâdî'nin yakalanıp tevkif edilmesi istendi. el-Esedâbâdî yakalanıp hapsedildi. Öldürmek istediklerinde: «Beni öldürdüğünüzü farzedin, kaleler ve şehirlerdeki Bâtınîleri öldürebilecek misiniz?» dedi, bunun üzerine hemen öldürüldü. Hiç kimse namazını kılmadı, cesedi surların dışına atıldı. Büyük bir oğlu da karargâhta Bâtınîlerle birlikte öldürülmüştür.

Âne ahalisinin öteden beri bu mezhebe mensup olduğu söylenirdi. Halife el-Muktedî Biemrillâh zamanında vezir Ebû Şücâ' onları Bağdâd'a çağırıp ileri gelenlerine kendilerine isnat edilen bu mesele hakkında ne düşündüklerini sormuş, onlar inkâr etmişler, vezir de onları serbest bırakmıştı.

Nizâmiye Müderrisi el-Kiyâ el-Herrâs da Bâtınîlikle itham edildi. Bu husus Sultan Muhammed'e anlatılınca derhal yakalanıp tevkif edilmesini istedi, fakat Halife el-Mustazhir Billâh onu kurtarmak için adam gönderdi, itikadının sağlamlığına ve ilimdeki yüksek mevkisine şahitlik etti; bunun üzerine el-Kiyâ serbest bırakıldı.

Emîr Bozkuş'un Kûhistân ve Tabes'i Muhasarası

Sultan Sencer'in en büyük emîri Emîr Bozkuş bu sene büyük bir ordu topladı, askerleri silâh ve techizatla takviye ettikten sonra İsmâîlîlerin beldesine yürüyüp yağmaladı ve şehri harebeye çevirip pek çok bâtınîyi öldürdü, Tabes'i muhasara edip sıkıştırdı, mancınıklarla taş yağmuruna tuttu, surlarının büyük bir kısmını tahrip etti. Tabes ahâlisi güçsüz düştü, Bozkuş az kalsın kaleyi ele geçirecekti; fakat Bâtınîler çok miktarda rüşvet gönderip kendilerinden istediği şeylerden vaz geçmesini talep ettiler, o da Tabes'den ayrılıp onlarla uğraşmaktan vaz geçti. Bâtınîler derhal surların yıkılan yerlerini tamire başladılar, şehre silâh, erzak vs. yığdılar. Bozkuş daha sonra 497 (1103-1104) yılında onları yeniden musahara etti. Bunu inşaallah ileride anlatacağız.

Haçlıların Suriye'de Yaptıkları

Kudüs hakimi ve Suriye'deki Haçlıların kralı olan Godefroi bu sene Suriye sahilinde yer alan Akkâ şehri üzerine yürüdü, burayı muhasara etti ve bu sırada atılan bir okla vurulup öldürüldü. Kral Godefroi Yafa şeh-

rini tamir edip burayı haçlı kontu Tancred'e teslim etmişti. Godefroi öldürülünce kardeşi Baudouin beş yüz süvari ve piyadeyle Kudüs'e gitti. Dımaşk Meliki Dukak bunu haber alınca askerleriyle üzerine hücum etti. Yanında askerleriyle beraber Emîr Cenâhüddevle de vardı. Dukak Baudouin ile savaştı ve Haçlılara karşı zafer kazandı.

Haçlılar bu sene el-Cezîre şehirlerinden Serûc'u işgal ettiler.

Sebebi şudur :

Haçlılar, halkının çoğunu Ermenilerin teşkil ettiği ve içinde az sayıda Müslümanın bulunduğu Urfa şehrini halktan gelen davet üzerine daha önce işgal etmişlerdi. Sökmen, bu sene Serûc'ta Türkmenlerden müteşekkil çok sayıda asker toplayıp Haçlıların üzerine saldırdı. İki ordu karşı karşıya gelip, savaşa tutuştular. Haçlılar rebiyülevvel ayında (ocak 1101) Sökmen'i mağlûp ettiler. Müslümanlar tamamen bozguna uğrayınca Haçlılar Serûc'a yürüdüler, şehri bir süre muhasara edip teslim aldılar. Halktan pek çok kişiyi öldürüp karılarını esir aldılar, mallarını yağmaladılar. Kaçıp gidenler hariç kurtulan olmadı.

Haçlılar bu sene deniz sahilinde Akke yakınlarındaki Hayfa şehrini de silâh zoruyla işgal ettiler. Arsûf'u ise emân ile aldılar ve halkını dışarı çıkardılar. Recep ayında (nisan 1101) da Kaysariyye şehrini kılıç zoruyla alıp halkını öldürdüler, şehirdeki malları yağma ettiler.

Çeşitli Olaylar

Halife el-Mustazhir Billâh bu sene ramazan ayında Saray Camii (Câmiü'l-kasr)'nin ibadete açılmasını ve burada teravih namazının kılınmasını emretti. Daha önce böyle bir âdet yoktu. Besmelenin de açıktan okunmasını emretti ki aynı şekilde böyle bir âdet de yoktu. Mısır Fâtımî devletini destekleyen Alevîler besmeleyi açıktan okudukları için Bağdâd camilerinde besmelenin açıktan okunmasından vaz geçilmişti. Bu husus Ahmed b. Hanbel'in mezhebine uymak için değil Alevîler muhalefet olsun diye yapılmıştı. Halife kunut duasının da Şâfiî mezhebine uymak için değil Alevîlere muhalefet olsun diye yapılmıştı. Halife kunut duasının da Şâfiî mezhebine göre okunmasını istemişti. Ramazan'ın yirminci gecesi Saray Camii'nde hatim okundu, bu yüzden camide izdiham oldu.

Amîdüddevle'nin kardeşi Zahîrü'r-rüesâ Ebû'l-Kâsım Ali b. Fahruddevle b. Cüheyr bu yıl içinde hapishaneden salıverildi ve halkın içine karışarak surlardaki gedikten Bağdâd'ın dışına çıkıp Seyfüddevle Sadaka b.

Mezyed'in yanına gitti. Sadaka onu karşılayıp evinde misafir etti, hürmet ve ikramda bulundu.

Halifenin "üstâd-ı dâr"ı Cemâlüddevle Ebû Nasr b. Reîsü'r-rüesâ b. el-Müslime bu sene muharrem ayında öldü.

Şâfiî fakihi Kadı Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid Ebû Mansûr b. es-Sabbâğ da bu sene öldü. Fıkhı amcazâdesi Şeyh Ebû Nasr b. es-Sabbâğ'dan tahsil etmişti. Her gün oruç tutardı. Kadı Ebû't-Tayyib et-Taberî ile diğerlerinden hadis rivayet etti.

Müstevfî Şenefülmülk Ebû Sa'd Muhammed b. Mansûr el-Harezmî bu sene Isfahân'da öldü. Sultan Melikşâh'ın divanında müstevfî idi, yüz bin dinar verip müstevfîlikten ayrıldı. Ebû Hanife'nin kabri üzerine bir türbe yaptı. Babu't-Tâk'da ve Merv'de de Hanefiler için birer medrese yaptırdı.

Kadı Ebû'l-Meâlî el-Azîzî de bu sene safer ayında öldü. Eş'arî ve Şâfiî idi. Cîlan (Gîlan)'lıydı. Çok sayıda güzel eseri vardır. Muttakî bir zat idi. Bâbu'l-Ezec ahâlisi hakkında zarif hikâyeleri vardır. Onların kadısıydı. Kadı onlara, onlar da kadıya buğz ederlerdi.

Es'ad b. Mes'ûd b. Ali b. Muhammed Ebû İbrâhim el-Utbî de bu sene öldü. Utbe b. Gazvân en-Nîsâbûrî'nin ahfadındandı. 404 (1031-1014) yılında doğmuştu. Ebû Bekr el-Hîrî ve diğerlerinden hadis rivayet etmişti.

Şâfiî fakihi Muhammed b. Ahmed b. Abdülbâkî b. el-Hasan b. Muhammed b. Tavk Ebû'l-Fezâil er-Rebî' el-Mavsılî de bu sene öldü. Ebû İshâk eş-Şîrâzî'den fıkıh, Ebû't-tayyib et-Taberî ve diğer bazı zevattan hadis tahsil etmişti. Salih ve güvenilir bir zat idi.

Kadı Muhammed b. Ali b. Ubeydullah b. Ahmed b. Sâlih b. Süleyman b. Ved'ân Ebû Nasr el-Mavsılî de bu sene Rebiyülevvel ayında öldü. el-**Erbaîn el-Vedâniyye** adlı eserin sahibiydi. Rivayete göre, o bunları çalmıştı ve bunlar aslında Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî tarafından tasnif edilmişti. Hadisinin çoğu münkerdi.

Nasr b. Ahmed b. Abdullah b. el-Batr el-Karî Ebû'l-Hattâb da bu sene Rebiyülevvel ayında öldü. 398 (1007-1008) yılında doğmuştu. İbn Zerkaveyh ve diğer zevattan hadis tahsil etti. Âlî isnad sahibi olduğu için her taraftan onun yanına gelirlerdi. Sema yoluyla alıp naklettiği hadisler sahihtir.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ (M. 1101-1102) YILI OLAYLARI

el-Musta'lî Billâh'ın Vefatı ve Yerine el-Âmir Biahkâmillâh'ın Geçmesi

Fâtımî halifesi el-Müsta'lî Billâh Ebû'l-Kâsım Ahmed b. Maad el-Mustansır Billâh el-Alevî bu sene 17 safer (11 Aralık 1101) günü vefat etti. 20 şaban 467 (10 Nisan 1075) tarihinde doğmuştu. Halifelik müddeti yedi yıl ve yaklaşık iki ay kadardır. Devlet idaresi el-Efdal'in hâkimiyetindeydi.

el-Musta'lî Billâh vefat edince yerine oğlu Ebû Ali el-Mansûr geçti. 13 Muharrem 490 (31 Aralık 1096) tarihinde doğmuştur. Babasının öldüğü gün kendisine halife olarak bey'at edildi. Beş yıl bir ay dört günlüktü. "el-Âmir Biahkâmillâh" lakabı verildi. Ondan ve el-Mustansır'dan daha küçük yaşta hiç kimseye halife unvanı verilmedi. el-Mustansır ondan daha büyüktü. Yaşının küçüklüğü sebebiyle tek başına ata binemezdi. el-Efdal b. Emîru'l-cüyûş onun adına devleti gayet iyi idare etti. el-Efdal 515 (1121) yılında öldürülünceye kadar devleti yönetmeğe devam etti.

Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed Arasında Vuku Bulan Savaş ve Barış

Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed bu sene safer ayında (Kasım aralık 1101) üçüncü defa savaşa girdiler.

494 (1100-1101) yılı olayları arasında Sultan Muhammed'in Bağdâd'a geldiğini, Sultan Berkyaruk'un da hasta halde oradan ayrılıp Vâsıt'a gittiğini anlatmıştık. Sultan Muhammed Bağdâd'da 17 muharrem (11 Kasım 1101) tarihine kadar kaldıktan sonra kardeşi Sencer ile birlikte ülkelerine

dönmek üzere ayrıldılar. Sencer Horasân'a, Sultan Muhammed de Hemedân'a doğru gittiler. Sultan Muhammed Bağdâd'dan ayrıldıktan sonra, Sultan Berkyaruk'un halife'nin Vasıt'taki arazisine saldırdığı ve halife hakkında ağza alınmayacak sözler söylediği duyuldu. Bunun üzerine Halife Sultan Muhammed'e haber gönderip onu Bağdâd'a geri getirtti, hakkında söylenenleri Sultan'a anlattı ve Sultan Muhammed ile birlikte Berkyaruk ile çarpışmağa kararlı olduğunu söyledi. Bunun üzerine Sultan Muhammed: «Emiru'l-Mü'minîn'in hareketine gerek yok; bu görevi ben en iyi şekilde yerine getiririm.» dedi ve sonra geri dönüp gitti. Ebû'l-Meâlî el-Mufadda b. Abdü'r-rezzâk'ı Bağdâd'da vergi toplamakla görevlendirdi, İlgazi'yi de Bağdâd'a şahne tayin etti.

Sultan Muhammed Bağdâd'a gelirken askerlerini Tarîk-ı Horasân'da bırakmıştı. Bunlar o yöreyi yağma ve tahrip ettiler. Sultan Muhammed askerleri yanına alıp süratle Rûzrâver'e gitti.

Sultan Berkyaruk'a gelince, onun 494 (1100-1101) yılında Sultan Muhammed'in Bağdâd'a gelmesi üzerine oradan Vâsıt'a gittiğini daha önce anlatmıştık. Vâsıt askerleri Sultan Berkyaruk'un yaklaşması üzerine ondan korktular, çoluk çocuklarını ve mallarını alıp hepsini gemilere doldurdular ve doğruca ez-Zübeydiyye'ye giderek bir süre orada kaldılar.

Sultan Vâsıt'a geldiğinde ağır hastaydı ve mahfe içinde taşınıyordu. Askerlerinin atları ve pek çok malı mahvolmuştu, çünkü Sultan Muhammed veya Hille emiri Sadaka tarafından takip edilmekten korkarak sür'atle gitmişti. Kendilerini takip edenler geçmesinler diye geçtikleri bütün köprüleri de yıkmışlardı.

Vâsıt'a geldikleri zaman Sultan Berkyaruk iyileşti. Berkyaruk ve adamlarının yegane düşünceleri şehrin Batı yakasından doğu yakasına geçebilmekti, fakat orada gemi bulamadılar. Mevsim kıştı, havalar çok soğuktu ve sular kabarmıştı. Şehir halkı onlardan korkuyordu, bu yüzden hepsi evlere ve camiye kapanmışlardı, yollar ve çarşılar bomboştu. Kadı Ebû Ali el-Fârikî Sultan'ın karagâhına gidip Emîr Ayaz ve vezir ile görüştü, onlardan halka merhametli davranmalarını istedi ve herkesin huzur ve güvene kavuşması için şahne tayin edilmesini diledi, onlar da Kadı'nın bütün isteklerini kabul ettiler ve: «Biz de senden hayvanlarımızı karşıya geçirecek adam bulmanı istiyoruz, biz de onlarla beraber yüzeriz.» dediler. Kadı, onları geçirmek için Vâsıt'lı gençleri toplayıp bol miktarda ücret verdi. Bunlar Sultan Berkyaruk'un askerlerine ait hayvanları, at, katır ve develeri karşıya geçirdiler. Emîr Ayaz da bizzat kendisi hayvanları sürüyor ve kölelerin yaptığı işi o da yapıyordu. Yanlarında Sultan'ın Bağdâd'dan ayrılırken bindiği gemiden başka gemileri de yoktu. Ağırlıklarını ve

yüklerini bu gemiye koyup geçirdiler. Şehrin doğu yakasına geçince rahatladılar. Askerler şehri yağmaladılar, bunun üzerine Kadı tekrar gelip yağmacılıktan vaz geçmelerini istedi. Kadının arzusu kabul edildi, Sultan onunla beraber yağmacılığa mani olarak adamlar gönderdi.

Vâsıt askerleri bilhâre Sultan Berkyaruk'a haber gönderip hizmetine girmek için emân istediler, o da onlara emân verdi. Askerlerin büyük bir kısmı Sultan Berkyaruk'un yanına geldi ve onunla beraber Porsukoğullarının yönetimindeki bölgeye gittiler. Porsukoğullarına bağlı emîrler de aynı şekilde Sultan'ın yanına gelip hizmetine girdiler, askerler de onun çevresinde toplandılar.

Bu arada kardeşi Sultan Muhammed'in Bağdâd'dan ayrıldığını öğrendi ve onu takip ederek Nihâvend üzerine yürüdü, Rûzrâver'de ona yetişti. İki tarafın askerleri sayıca birbirlerine eşitti.

Her birinin yanında dört bin Türk süvari vardı. Savaşın birinci günü akşama kadar savaş düzeninde beklediler, şiddetli soğuk yüzünden aralarında çarpışma olmadı. İkinci gün tekrar savaşmak üzere döndüler, sonra yine aynı şekilde durakladılar. Her iki taraftan da düello (mübareze) için çıkan askerler birbirlerine yaklaşınca sarılıp kucaklaşıyorlar ve selâm verip geri dönüyorlardı.

Daha sonra Sultan Muhammed'in askerlerinden bir grupla Emir Buldacı, Sultan Berkyaruk'un veziri el-Eazz ve Emîr Ayaz ile buluşup görüştüler, zararın herkese şâmil olduğunu, halkın savaşlardan usandığını ve zayıf düştüğünü söylerek barışa karar verdiler. Kabul edilen anlaşmaya göre, Berkyaruk sultan, Muhammed melik unvanına sahip olacak, Muhammed için günde üç nevbet çalınacak, Gence ve ona bağlı yerler, Âzerbaycân, Diyarbekir, el-Cezîre ve Musul Muhammed'e ait olacak Melik Muhammed bir yerin fethinde zorlukla karşılaşırsa Sultan Berkyaruk, orayı fethedinceye kadar kardeşine askerî yardımda bulunacaktı. Her ikisi de anlaşmaya sadık kalacaklarına dair birbirlerine yemin ettiler. Taraflar 1 rebiyülevvel (27 Aralık 1101) tarihinde savaş düzeninden ayrıldılar. Sultan Berkyaruk Sâve'ye gitmek üzere Merc-i Karatekin (Karatekin çayırı)'e Melik Muhammed de Esedâbâd'a hareket etti. Askerler dağıldılar ve emîrler kendi iktalarına gittiler.

Sultan Berkyaruk ile Muhammed Arasındaki Savaş ve Barışın Bozulması

Sultan Berkyaruk ile kardeşi Muhammed bu sene cemaziyülevvel ayında (şubat - mart 1102) dördüncü defa savaştılar.

Sebebi şu idi:

Sultan Muhammed yukarıda zikredilen olayı müteakip Rûzrâver'den Esedâbâd'a, oradan da Kazvîn'e gitti. Bu arada iki taraf arasında barışı sağlamak için çalışan emîrleri kendine ihanetle suçladı ve reisine tertip edeceği ziyafete bu emirlerin de gelmesi için aracı olmasını emredip onlar için komplo hazırlamakla görevlendirdi. Kazvin reisi Sultan'dan onlar için şefaat dileyip başlagıçta karşı çıktıysa da daha sonra Sultan'ın emrine uyarak bir ziyafet hazırladı, yakın adamlarına da elbiselerinin altında silâh bulundurmalarını tavsiye etti. Sultan Muhammed ziyafete Emîr Aytekin ve Besmel ile birlikte geldi. Büyük emirlerden biri olan Emir Besmel'i öldürdü, Emîr Aytekin'in de gözlerine mil çekti.

Emîr Yınal b. Anûştekin el-Hüsâmî, Berkyaruk'un yanından ayrılarak dağlarda ve kalelerde yerleşmiş olan Bâtınîlerle cihada girişmişti. Bu sene o da Sultan Muhammed'in yanına geldi ve beş nevbet çaldırmak üzere birlikte Rey'e gittiler. Rey'deki askerler de Sultan Muhammed'e katıldı. Sultan burada sekiz gün kaldı, dokuzuncu gün kardeşi Sultan Berkyaruk onun üzerine geldi. Rey yakınında savaşa girdiler. İki taraftaki askerlerin sayısı birbirlerine eşitti. Her iki tarafta da on bin süvari vardı. İki ordu, karşı karşıya gelince Âbe hakimi Deylemi Emîr Sürhâb b. Keyhüsrev Emîr Yınal'ın üzerine saldırıp onu bozguna uğrattı. Onun ardından Sultan Muhammed'in bütün askerleri bozulup muhtelif yerlere dağıldılar. Büyük bir kısmı Tâberistân tarafına gitti. Bu savaşta, savaş dışında öldürülen bir kişi hariç öldürülen olmadı.

Mağlûp birliklerden bir grup da Kazvîn tarafına gitti. Sultan Muhammed'in hazineleri yağmalandı, kendisi az sayıdaki askerlerle Isfahân'a gitti. Adamları kendisi taşıyordu. Porsuk'un oğlu Emîr İlbeyi ile Emîr Ayaz onu yakalamak gayesiyle Kumm'a kadar gittiler. Sultan Berkyaruk da kardeşi Muhammed'in adamlarını takip edip araştırdı ve mallarını aldı.

Sultan Muhammed'in Isfahân'da Muhasara Edilmesi

Sultan Rey'de vuku bulan yukarıda anlattığımız savaştan sonra mağlup vaziyette yetmiş süvari ile birlikte Isfahân'a gitti. Şehir onun hakimiyeti altındaydı ve içerde nâibiyle beraber Emîr Yınal ve diğer bazı emîrler vardı. Rebiyülevvel ayında (aralık 1101-ocak 1102) Isfahân'a girip şehrin surlarının yıkılan kısımlarının yeniden yapılmasını emretti. Şehrin surları Tuğrul Bey'den korktuğu sırada Alâüddevle b. Kâkeveyh tarafından 429 (1037-1038) yılında yapılmıştı. Sultan Muhammed ayrıca hendeklerin de

de su çıkıncaya kadar kazılmasını emretti. Her kapıyı bir emîre teslim etti. Yanında bin yüz süvari ile beş yüz piyade vardı.

Sultan Berkyaruk kardeşi Muhammed'in Isfahân'a gittiğini öğrenince onu takip ederek yola çıktı, cemaziyülevvel ayında (şubat-mart 1102) Isfahân'a ulaştı. Çok sayıda askeri vardı; on beş bini aşkın süvari ile yüz bin kişiden müteşekkil maiyyeti vardı. Şehri muhasara edip sıkıştırdı.

Sultan Muhammed şehrin surlarını her gece üç defa dolaşırdı. Muhasara şiddetlenince güçsüzler ve fakirleri şehir dışına çıkardı; öyle ki, her taraf ıssız bir hale geldi. Yiyecek tükendi; halk atları, develeri ve diğer hayvanları yedi. Paralar da azaldı, bu sebeple Sultan Muhammed şehrin ileri gelenlerinden borç para istedi ve onlardan çok miktarda para aldı. Daha sonra askerler tekrar ulûfe istediler, bunun üzerine Sultan şehir halkına bir başka vergi daha yükledi ve bu vergiyi onlardan zor kullanarak ve sert bir şekilde topladı. Fiyatlar sürekli artıyordu; öyle ki, on menn buğdayın fiyatı bir dinara, dört rıtl (bir rıtl: 460,8 gr.) et de bir dinara çıktı. Yüz rıtl saman ise dört dinar ediyordu. Talep olmadığı için emtia fiyatları düştü. Berkyaruk'un karargâhında fiyatlar ucuzdu. Muhasara 10 zilhicce (25 Eylül 1102) tarihine kadar devam etti. Sultan Muhammed Berkyaruk'u şehirden uzaklaştıracak kudrette olmadığını ve durumunun giderek zayıfladığını görünce şehri terk edip başka bir cihete gitme azmi arttı. Böylece gideceği yerde asker toplayıp geri dönecek ve rakibi Sultan Berkyaruk'u muhasarayı terke zorlayacaktı. Bu maksatla yüz elli süvariyle beraber şehirden ayrıldı, yanında Emîr Yınal da vardı. Büyük emîrlerden müteşekkil bir zümreyi kalan askerlerin başında şehirde vekil tayin etti. Şehirden ve ordugâhtan ayrılınca muhasara sırasında yemleri azaldığı için atlarının yola devam edecek takatı kalmamıştı, bu yüzden altı fersah ötede konakladılar.

Berkyaruk, kardeşinin yola çıktığını duyunca Emîr Ayaz'ı çok sayıda askerle peşine gönderdi, kardeşini yakalamak için sür'atle gitmesini emretti. Bir rivayete göre Sultan Muhammed onları geçip gittiği için Berkyaruk'un askerleri ona yetişemeyip geri döndüler. Başka bir rivayete göre ise askerler Sultan Muhammed'i yakadılar, bunun üzerine Sultan Muhammed Emîr Ayaz'a: "Bilirsin ki, senin bana bazı taahhütlerin ve henüz bozulmamış yeminlerin var. Üstelik ben sana senin bana kötülük yapmanı gerektirecek bir iş de yapmadım." dedi, Ayaz da onu yakalamaktan vaz geçip ona atlar verdi, sancağını, çetrini ve yük dinarını alıp Sultan Berkyaruk'un yanına döndü. Emîr Ayaz'ın huzuruna girdiğinde kardeşi Sultan Muhammed'e ait bayrakları ters çevirmiş olduğunu gören Sultan Berk-

yaruk bu durumu hoş karşılamadı ve: «Eğer o kötülük yapmışsa bile ona karşı böyle muamele etmek gerekmez.» dedi. Bu husus Sultan Muhammed'e anlatılınca kardeşinin bu davranışından çok memnun oldu.

Sultan Muhammed Isfahân'dan ayrılınca bozguncular, köylüler ve yağmacılık yapmak isteyenler hep Isfahân önünde toplandılar. Sayıları yüz bini aşıyordu. Şehre girmek için merdivenler ve mancınıklarla hücuma geçtiler. Hendekleri samanla doldurdular ve surlara tırmandılar. Ahali merdivenlerle yukarı çıkmak istiyordu; fakat şehir halkı onlarla şeref ve namusunu, malını mülkünü korumak için savaşanlar gibi mücadele etti, bu şebeple yağmacılık yapmak isteyenler eli boş döndüler. Bunun üzerine adamları Sultan'a oradan ayrılmasını tavsiye ettiler, o da 18 Zilhicce (3 Ekim 1102) günü Isfahân'dan ayrıldı ve "Şehristân" denilen eski (tarihî) şehre oğlu Melikşah ve bin süvariyle birlikte Türşek es-Savâbî'yi vekil tayin ettikten sonra Hemedân'a gitti. Muhasara altına alınıp ikmal yolları kesilmiş olmasına rağmen ülkenin büyük bir kısmında hutbenin hâlâ Sultan Muhammed adına okunması ve sonra da bu şiddetli muhasaradan ve hepsi de mızraklarıyla onu hedef almış, oklarını ona yöneltmiş olan askerler arasından kurtulması gerçekten garip hadiselerdendir.

Vezir el-Eazz'ın Öldürülmesi ve Ebû Mansûr el-Hatîr'in Vezir Olması

Sultan Berkyaruk'un veziri el-Eazz Ebû'l-Mehâsin Abdülcelil b. Muhammed ed-Dihistânî bu sene 12 safer (6 Ekim 1101) günü Isfahân önlerinde öldürüldü. Sultan Berkyaruk ile beraber Isfahân'ı muhasara ediyordu. O gün Sultan'a hizmet etmek gayesiyle çadırından çıktı, bu sırada sarışın bir genç geldi. Rivayete göre bu genç Ebû Said el-Haddâd'ın kölelerindendi. Vezir, Ebû Said'i geçen yıl öldürmüştü ve bu genç efendisinin intikamını almak için bu fırsatı ganimet bildi. Başka bir rivayete göre ise bu genç bâtınî idi. Veziri bir kaç yerinden yaraladı. Adamları çevresinden dağıldılar, sonra geri döndüler. Genç vezire yakın olan şahsı da ağır bir şekilde yaraladı, sonra tekrar vezire dönüp ölmek üzereyken bırakıp gitti.

Ebû'l-Mehâsin, geniş ruhlu, güzel ahlâklı, pek çok eser yaptıran bir vezirdi. Halk ondan nefret ederdi; çünkü o vezir olduktan sonra kanunlar değişti, halkın ne parası ve ne de geliri kaldı. Zarûretler yüzünden yaptığı bu işlerden dolayı halk Ebû'l-Mehâsin'den korkardı.

Tüccarlara karşı çok iyi davranırdı. Onun sayesinde pek çok kişi zengin oldu. Tüccarlar ondan kendileriyle alış veriş yapmalarını isterlerdi. Ebû'l-Mehâsin öldürülünce tüccarların çok miktarda malları zayi oldu.

Rivayete göre bir tüccar ona bin dinara bir eşya satmıştı. Vezir, tüccara: «Buna karşılık er-Râzân'dan elli kür (ton) buğday al. Buğdayın bir tonu yirmi dinardır» dedi, fakat tüccar kabul etmedi ve: "Ben dinarlarımı isterim." dedi. Tüccar ertesi gün vezirin huzuruna girince vezir ona: «Ey falan! Allah mübarek etsin?» dedi. Tüccar: "Mubarek olan nedir?" diye sorunca Vezir: «Buğdaylarınla ilgili haber.» cevabını verdi. Tüccar: "Benim buğdayım yoktur, almak da istemiyorum." dedi. Vezir: «Hayır, senin buğdayın vardır ve tonu elli dinardan satıldı.» dedi. Tüccar yine: "Ben kabul etmiyorum." deyince de vezir: "Ben yaptığım akdi feshetmem." cevabını verdi.

Tüccar anlatıyor: «Çıkıp, buğdayın karşılığı olan iki bin beş yüz dinarı aldım. Üzerine bir o kadar da ben kattım ve vezirle alış veriş yaptım. Vezir öldürülünce hepsi zayi oldu.»

Bir ara kimyaya ilgi duydu, yanına bir kimyager aldı. Kimyager ona: "Gelecek ay, gelecek yıl yaparım." diye vaatlerde bulunuyordu. Vezir ona bir ton buğday vermişti. Bunun artırılmasını isteyince, adamlarından biri vezire: «Eğer adam işinde dürüst olsaydı, bu meblağı az görerek artır demezdi.» dedi. Vezir öldürüldü, ama kimyager hâlâ bir şey yapmamıştı.

el-Eazz Ebû'l-Mehâsin öldürüldükten sonra yerine el-Hâtir Ebû Mansûr el-Meybuzî vezir oldu. Daha önce Sultan Muhammed'in veziriydi.

el-Meybuzî'nin Sultan Muhammed'in vezirliğinden ayrılmasının sebebi şu idi:

el-Meybuzî Sultan Muhammed ile beraber Isfahân'daydı. Berkyaruk da Isfahân'ı muhasara ediyordu. Sultan Muhammed müdafaa etmesi için ona da bir kapı teslim etmişti. Emîr Yınal b. Anuştekin ona: «Biz Rey'de iken sen bize Hemedân'a gitmeyi teklif etmiştin ve: "Ben askerin masrafını kendi malımdan karşılar ve ihtiyaçlarını temin ederim, başka çare yok" demiştin.» dedi. Bunun üzerine el-Hatîr ona: «Ben bu işte varım.» dedi. Nitekim gece olunca şehri terk etti, kendisine teslim edilmiş olan kapıdan çıktı ve kendi şehri olan Meybuz'e giderek kaleye kapanıp orada kaldı, Sultan Berkyaruk üzerine asker gönderip muhasara edince de emân dileyerek kaleden indi. Semerli bir katırın sırtında ordugâh'a götürüldü. Yolda vezir el-Eazz'ın öldürüldüğünü Sultan Berkyaruk'un kendisine emân verdiğini öğrendi ve kalbi rahatladı. Ordugâh'a varınca Sultan ona hil'at verip vezir tayin etti.

İbret Alınacak Bir Hadise

493 (1099-1100) yılında Benû Cüheyr'e mensup bir adamın eşyaları ve Bâbu'l-âmme'deki evleri satıldı. Satılan malların parası Müeyyidül-

mülk'ün eline geçti. Daha sonra 494 (1100-1101) yılında Müeyyidülmülk de öldürüldü, malı ve develeri satıldı ve hepsi alınıp vezir el-Eazz'ın yanına götürüldü. Bu sene (495) vezir el-Eazz da öldürüldü, bunun eşyaları da satıldı ve malı taksim edildi. Malının çoğunu Sultan ile onun yerine vezir olan şahıs aldı ve hepsi dağılıp gitti. İşte hükümdarlara hizmetin sonu budur.

İlgazi ile Bağdâd Halkı Arasında Çıkan Olaylar

Bağdâd şahnesi Artukoğlu İlgazi'nin askerleriyle Bağdâd halkı arasında bu sene recep ayında (nisan-mayıs 1102) çok çetin olaylar oldu.

Sebebi şu idi:

İlgazi Tarîk-ı Horasân'daydı, oradan Bağdâd'a döndü. Bağdâd'a varınca adamlarından bir grup Dicle kenarına gelip kendilerini karşıya geçirmesi için bir denizciye seslendiler. Adam biraz gecikti, bunun üzerine İlgazi'nin adamlarından biri denizciye bir ok attı ve ok adamın başına isabet edip ölümüne yol açtı. Halk katili yakalayıp Bâbu'n-Nûbi'ye gitti. İlgazi'nin oğlu bir grupla onları karşıladı, fakat ondan kurtuldular. Sûku's-sülâsâ'da halk İlgazi'nin oğlunu ve yanındakileri taşa tuttu, bunun üzerine o da yardım dileyerek babasının yanına gitti. Hacib bu hadisede parmağı olan birini yakaladı, fakat İlgazi bununla yetinmedi ve adamlarıyla beraber denizcilerin bulunduğu "Murabbaatü'l-Kattanîn" denilen yere gitti. Çok sayıda halk da onları takip ediyordu. Buldukları ve ele geçirebildikleri her şeyi yağma ettiler. Ayyarlar da onların üzerine saldırıp çoğunu öldürdüler.

Kurtulanlar Dicle'yi geçmek üzere gemilere bindiler. Nehrin ortasına gelince denizciler kendilerini suya atıp onları olduğu yerde bıraktılar, böylece hepsi boğuldular. Boğulanların sayısı öldürülenlerden daha çoktu. İlgazi Türkmenleri toplayıp şehrin batı yakasını yağmalamak istedi, bunun üzerine Halife, Kadı el-kudât ile Nizâmiye Medresesi müderrislerinden el-Kiyâ el-Herrâs'ı İlgazinin yanına gönderdi. Bunlar onun yağma yapmasına mani oldular, o da vaz geçti.

Basra Hakiminin Vâsıt Şehrine Yürümesi ve Daha Sonra Geri Dönmesi

Basra hakimi Emîr İsmâil bu sene 20 şevval (7 Ağustos 1102) de istilâ etmek amacıyla Vâsıt şehrine yürüdü.

Hadiseyi İsmâil'den ve onun Basra'yı zapt edinceye kadar geçirdiği hallerden başlayarak anlatalım.

İsmâil b. Salancık (Aslancık?) Sultan Melikşah devrinde Rey şahnesiydi. İsmâil Rey şahneliğine tayin edildiği zaman Rey ve er-Rustâkıyye ahalisi idarecilerini bıktırmışlar, valiler de onlarla baş etmekten aciz kalmışlardı. Fakat İsmâil onları ıslâh edecek bir yol takip etti, çok sayıda adam öldürdükten sonra hepsi uslandılar. İsmâil onların saçlarından hayvanlar için yaptığı yular ve bağları Sultan'a gönderince bu görevden azledildi.

Sultan Berkyaruk daha sonra Basra'yı Emîr Kamâc'a ikta etti, Kamâc da İsmâil'i kendine vekâleten Basra'ya gönderdi. Kamâc Berkyaruk'tan ayrılıp Horasân'a gidince İsmâil Basra'yı tek başına istilâ etmeyi düşündü, bunun üzerine Mühezzibü'd-devle b. Ebû'l-Cebr onunla savaşmak üzere Batîha'dan hareket etti. el-Cezîretü'd-Dübeysiyye hakimi Ma'kal b. Sadaka b. Mansûr b. el-Hüseyn el-Esedî de yanındaydı. Çok sayıda gemi ve atla İsmâil'in üzerine yürüdüler, Matârâ'ya vardılar.

Ma'kal, Matârâ'da Yınal tarafından yapılan ve İsmâil tarafından yenilenip müstahkem bir hale getirilen kaleye yakın bir yerde savaşırken kim tarafından atıldığı belli olmayan bir okla vurulup öldürüldü, bunun üzerine İbn Ebû'l-Cebr Batîha'ya döndü, İsmâil de onun gemilerine el koydu. Bu hadise 491 (1097-1098) yılında olmuştu. İbn Ebû'l-Cebr daha sonra Gevherâyîn'den yardım istedi, o da Ebû'l-Hasan el-Herevî ile Abbâs b. Ebû'l-Cebr'i ona yardıma gönderdi. İsmâil yapılan savaşta onları yine mağlûp edip esir aldı, sonra da babasının gönderdiği mal karşılığında Abbâs'ı serbest bıraktı ve bunun üzerine barıştılar.

Herevî'ye gelince, o bir müddet daha hapiste kaldı, sonra beş bin dinar karşılığında onu da salıverdi, fakat sonra hiç bir şey alamadı.

İsmâil'in durumu böylece kuvvetlendi. Übülle'de ve kıyıda Matârâ'nın karşısında birer kale yaptırdı, böylece o taraf tehlikeli bir bölge haline gelirken Basralılar ondan emîn oldular. Bu arada bazı örfî vergileri kaldırdı, Sultanların meşguliyetinden istifadeyle emîrliğinin sınırlarını genişletti. el-Meşân'ı da zapt edip hakimiyeti altındaki yerlere dahil etti.

Bu sene Vâsıt askerlerinin bir kısmı mektup yazıp şehri kendisine teslim etmek istediklerini bildirdiler, bunun üzerine Vâsıt'ı ele geçirme hırsı arttı. Gemilerle Nehrebân'a gitti; şehri teslim etmeleri için haber gönderdi, fakat onlar kabul etmediler ve: «Biz sana haber gönderdik, fakat o zaman başka bir şey düşünmüştük.» dediler; bunun üzerine İsmâil doğu yakasına geçip hurma ağaçlarının altında çadır kurdu. Gemileri de önündey-

di. Vâsıt askerleri de karşısında çadır kurdular. İsmâil onlara haber gönderip muhtelif vaatlerde bulundu, fakat onlar kabul etmediler.

Halk askerlerle birlik olup İsmâil'e fena halde küfrettiler. İsmâil onlardan umut kesince Basra'ya döndü, onlar da diğer yakada onun hizasında yürüdüler. el-Amer'e varınca adamlarından bir kısmını şehrin üst tarafından karşıya geçirdi. İsmâil şehirde kimse olmadığını ve halkın şehri terk ettiğini sanıyordu. Karşısında çok sayıda insan görünce şehirde yangın çıkardı, fakat Türkler geri dönünce o da arkalarından döndü ve bu yüzden umduğunu bulamadı; çünkü halk Dicle kıyısındaydı, öndekiler şehirde, arkada kalanlar da Türklerle beraber onun karşısında yer almışlardı.

Adamları nehri geçince, Türkler peşlerine düştüler. Ahali de onlarla beraberdi. Otuz kişiyi öldürdüler, çok sayıda insanı da esir aldılar, geri kalanlar ise kendilerini suya attılar; böylece hiç tahmin etmedikleri bir felâketle karşılaştılar. İsmâil'in ileri gelen adamları esir düştü, kendisi de Basra'ya geri döndü. Geri dönmesi onun için büyük bir bahtiyarlıktı, çünkü Emîr Ebû Sa'd Muhammed b. Mansûr b. Mahmûd tam bu sırada Basra'ya doğru harekete geçmişti. Ebû Sa'd'ın çok geniş toprakları vardı. Meselâ Uman'ın yarısı, Cennâbe, Sîraf ve Cezîret Benî Nefîs de onun hakimiyeti altındaydı.

Ebû Sa'd'ın Basra'ya yürümesinin sebebi şu idi:

İsmâil'in Ca'ferek, Zenceveyh ve Ebû'l-Fazl el-Übüllî adındaki üç adamı kendisini gemiler yapıp bunlarla Ebûl Sa'd ve diğer bazı emirlerin şehirlerini ele geçirmek için asker sevk etmeğe teşvik ettiler ,o da yirmi küsur gemi yaptı. Ebû Sa'd bu durumdan haberdar olunca yaklaşık elli parça gemiyle çok sayıda adamını onun üzerine gönderdi. Bunlar Dicle yoluyla Basra'ya vardılar. Bu hadise geçen yıl olmuştu. Orada İsmâil'in adamlarıyla savaşa tutuştular, İsmâil'in adamlarından bir taifeyi mağlûp ettiler, bu arada el-Übülle kalesi hâkimini öldürdüler. Ebû Sa'd'ın adamları Hûzistân'da bulunan Porsukoğullarına haber gönderip Basra'yı almak üzere kendilerine yardımcı askerî birlikte göndermelerini istediler ,fakat cevap gecikti ve bunun üzerine her iki taraf barışa karar verdiler. Buna göre İsmâil, Ca'ferek ve arkadaşını onlara teslim edecek, ayrıca Basra'ya bağlı bazı yerleri onlara ikta edecekti. Fakat Ebû Sa'd'ın askerleri geri dönünce İsmâil bunlardan hiç birini yapmadı ve Ebû Sa'd'ın adamlarına ait iki gemiye el koydu. Bu hadise onu irili ufaklı yüz parça gemiyle bizzat harekete geçmeğe sevk etti, el-Übülle Nehri'nin ağzına kadar geldi.

İsmâil'in askerleri de bir kaç gemiyle çıktılar. Aralarında savaş cereyan etti. Denizciler yaklaşık on bin kişiydi, İsmâil'in yanında ise yedi yüz kişi vardı. Denizciler Dicle'ye çıkıp bazı yerleri yaktılar. İsmâil'in

adamları dağıldı; bir kısmı el-Übülle'ye, bir kısmı Nehru'd-Deyr'e bazıları da başka yerlere gittiler.

İsmâil Ebû Sa'd'a mukavemet edemeyince Halife'nin muhtelif yerlerdeki işlerle ilgilenen divanına bakan vekilinden barış yapmak için çalışmasını istedi. Halife'nin vekili de Ebû Sa'd'a bu konuda haber gönderdi. Ebû Sa'd cevabında İsmâil'in kendisine karşı bir kaç defa yaptığı kötü muameleleri anlattı. Aralarında bir kaç defa mektup teâtî edildi; sonunda Ebû Sa'd barışı kabul etti ve anlaşıp iş birliği yaptılar. Ebû Sa'd da ülkesine döndü, sonra birbirlerine güzel hediyeler gönderdiler.

Kürboğa'nın Ölümü, Türkmen Emîri Mûsâ'nın ve Ondan Sonra da Çökürmüş'ün Musul'a Hakim Olmaları, Sökmen'in Hısn-ı Keyfa'yı Zaptı

Kıvâmüddevle Kürboğa bu sene zilkade ayında (ağustos - eylül 1102) Hoy şehri yakınlarında öldü. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Sultan Berkyaruk onu geçen yıl Âzerbaycân'a göndermişti. Kürboğa Âzerbaycân'ın büyük bir kısmını ele geçirip Hoy'a kadar geldi. Orada on üç gün hasta yattı. Yanında İspehbüd Sabâve b. Humartekin ile Sungurca da vardı. Sungurca'yı halef tayin etti, Türklere de ona itaat etmelerini emretti ve askerlerden onu destekleyeceklerine dair yemin aldı. Sonra Hoy'a dört fersah mesafede öldü. Kefenlenecek bir şey olmadığı için bir battaniyeye sarılıp Hoy'da toprağa verildi.

Kürboğa'nın ölümünden sonra Sungurca ile askerlerin büyük bir kısmı Musul'a gidip şehri teslim aldılar. Orada üç gün kaldılar. Musul'un ileri gelenleri daha önce Kürboğa'nın Hısn-ı Keyfâ'daki nâibi Türkmen emîri Mûsâ'ya haber gönderip şehri kendisine teslim edeceklerini bildirerek derhal gelmesini istemişler, o da sür'atle Musul'a gitmişti. Sungurca onun Musul'a vardığını duydu, fakat kendisine hizmet etmek için geldiğini zannediyordu. Sungurca Musul halkıyla beraber Mûsâ'yı karşılamağa çıktı. İkisi birbirlerine yaklaşınca atlarından inip kucaklaştılar ve Kürboğa için gözyaşı döktüler, sonra da birlikte yola devam ettiler.

Sungurca yolda Mûsâ'ya: «Ben merhum efendimizden kalan her şeyin, makam ve malların, vilâyetlerin size ait ve sizin emrinize âmâde olduğunu düşünüyorum.» dedi.

Bunun üzerine Mûsâ: «Biz kim oluyoruz ki, makam ve mevki bizim olsun? Sultan'ın bileceği bir iştir, dilediğini görevlendirir, istediğini vali tayin eder.» cevabını verdi. Aralarında daha bir takım konuşmalar cereyan

etti. Bu sırada Sungurca kılıcını çekip Mûsâ'nın başına vurarak onu yaraladı. Mûsâ kendini yere attı, Sungurca da onu çekip yere indirdi. Mûsâ'nın yanında eski Diyarbekir emîri Mansûr b. Mervân'ın oğlu vardı. O da bıçağını çekip Sungurca'nın kafasına vurdu ve ikiye ayırdı. Sonunda Mûsâ Musul'a girdi ve Sungurca'nın adamlarına hil'atler verip gönüllerini aldı, böylece Musul vilâyeti onun hâkimiyetine girdi.

Cezîret İbn Ömer hakimi Şemsüddevle Çökürmüş bu haberi duyunca doğruca Nusaybin'e gitti ve orayı teslim aldı, bu arada Mûsâ da Cezîret İbn Ömer'i zapt etmek niyetiyle yola çıktı. Çökürmüş'e yaklaşınca askerleri Mûsâ'ya ihanet edip Çökürmüş'ün tarafına geçtiler; bunun üzerine Mûsâ Musul'a geri döndü, Çökürmüş de onun üzerine yürüdü ve uzun süre muhasara etti. Mûsâ Diyarbekirde bulunan Artukoğlu Sökmen'den yardım istedi, Sökmen'e Hısn Keyfâ ile birlikte on bin dinar da para verdi. Sökmen hemen Mûsâ'nın yardımına koştu, Çökürmüş de onu muhasaradan vaz geçip aradan ayrıldı.

Mûsâ, Sökmen'i karşılamağa çıktı. Kerâsâ köyü yakınlarına gelince Kıvâmüddevle Kürboğa'ya bağlı bir kaç köle, üzerine hücum edip onu öldürdüler. İçlerinden biri attığı okla onu öldürdü. Mûsâ'nın cesedini bu gün Tell-Mûsâ adıyla anılan bir tepeye defnettiler, Emîr Sökmen de Hısn Keyfâ'ya dönüp oraya hâkim oldu. Hısn Keyfâ günümüze, 620 (1223) yılına kadar da onun ahfâdının elinde kaldı. Bu tarihte Gazi b. Kara Arslan b. Dâvud b. Sökmen b. Artuk Hısn Keyfâ hakimiydi.

Çökürmüş Musul üzerine yürüyüp şehri bir kaç gün kuşattıktan sonra sulh yoluyla teslim aldı. Ahâliye iyi davrandı, bu arada, Musâ'yı öldüren Kıvâmüddevle'ye bağlı köleleri yakalayıp öldürdü. Daha sonra Habur'u da ele geçirip Arapları ve Kürtleri idaresi altına aldı, hepsi Çökürmüş'e itaat arz ettiler.

Haçlılardan Saint Gilles'in Durumu ve Trablus Kuşatması Sırasında Yaptıkları

Haçlı kontu Saint Gilles (Allah ona lânet etsin) Konya Hükümdarı Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış ile karşılaşmıştı. Saint Gilles'in yanında yüz bin kişi olduğu halde Kılıç Arslan'ın az sayıda kuvveti vardı. İki taraf savaşa tutuştular, sonunda Haçlılar mağlûp oldu ve pek çok kişi esir düştü. Kılıç Arslan ganimetlerle ve hiç tahmin etmediği bir zaferle döndü.

Saint Gilles ise üç yüz kişiyle mağlûp bir vaziyette Suriye'ye gitti, bunun üzerine Trablus hakimi Fahrulmülk b. Ammâr, Hıms'taki vekili Emîr

Yahız'a ve Melik Dukâk'a haber gönderip: «Sain Gilles böylesine az bir kuvvetle dönerken üzerine yürümek için acele etmek doğru bir harekettir» dedi. Emîr Yahız bu davete bizzat icabet ederken Melik Dukâk iki bin savaşçı gönderdi, ayrıca Trablus'tan da yardımcı birlikler geldi. Hepsi Trablus önünde toplandılar ve burada Saint Gilles ile karşılaştılar. Saint Gilles askerlerinden yüz kişiyi Trablus kuvvetlerine, yüz kişiyi de Dımaşk askerlerine karşı çıkardı, kendisi de elli kişiyle kaldı.

Hıms askerleri haçlı askerleriyle karşı karşıya gelince mağlûp oldular ve geri dönüp kaçtılar, Dımaşk askerleri de onları takip ettiler.

Trablus halkına gelince, bunlar Saint Gilles'in üzerlerine gönderdiği yüz kişiyle savaşa girdiler. Bunu gören Saint Gilles de kalan iki yüz kişiyle onların üzerine saldırdı, birlikte Trablus kuvvetlerini mağlûp ettiler, onlardan yedi bin kişiyi öldürdüler. Saint Gilles daha sonra Trablus önlerinde karargâh kurup şehri muhasaraya başladı.

Dağlılar ve köylüler de gelip Trablus'u muhasara eden kuvvetlere yardım ettiler. Bunların çoğu Hristiyandı. Trabluslularla çok şiddetli bir savaşa girdiler. Haçlılardan üç yüz kişi öldürüldü. Daha sonra Saint Gilles para ve at vererek onlarla anlaşmaya vardı, sonra da oradan ayrılıp Antartus'a gitti. Burası Trablus'a bağlı bir şehirdi. Saint Gilles orayı muhasaraya başladı ve sonunda işgal edip içerdeki Müslümanları öldürdü. Buradan Rafaniye yakınlarındaki Hısnu't-Tûbân'a gitti. Burada kale hakimi İbnü'l-Arîz onun en büyük şövelyerinden birini esir aldı. Saint Gilles onu kurtarmak için on bin dinar fidye ile bin esir verdi, fakat İbnü'l-Arîz kabul etmedi.

Haçlıların Yaptığı İşler

Dânişmend bu sene Antakya hükümdarı Bohemund'u serbest bıraktı. Onu daha önce esir almıştı. Bu konuyu yukarıda anlatmıştık.

Danişmend ondan yüz bin dinar fidye aldığı gibi Antakya'nın eski hâkimi Yağısıyan'ın esir olan kızını serbest bırakmasını da şart koşmuştu.

Bohemund esaretten kurtulunca doğruca Antakya'ya gitti ve onun gelmesiyle halkın morali yükseldi. Antakya'ya henüz yerleşmeden büyük şehirlerin, Kınnesrîn ve civarındaki yerlerin halkına baber gönderip onlardan vergi istedi, bu yüzden Müslümanların başına gelen felâketler Danişmend'in onlara yaptığı iyilikleri silip yok etti.

Bu sene Saint Gilles Hısnu'l-Ekrâd'a gidip orayı muhasara etti; bunun üzerine Cenâhüddevle onun üzerine yürüyüp baskın düzenlemek için asker topladı, fakat bu sırada camide bir batınî tarafından öldürüldü. Başka bir rivayete göre ise üvey oğlu Melik Rıdvân tarafından görevlendirilen kişilerce öldürülmüştür. Onun öldürüldüğü günün ertesi Saint Gilles Hıms'a gelip şehrin önlerinde karargâh kurdu. Halkı muhasara edip Hıms'a bağlı yerleri işgal etti.

Kont bu sene cemaziyülâhir ayında (mart-nisan 1102) da Akkâ şehri önlerinde karargâh kurup halkını sıkıştırdı. Şehri neredeyse zapt edecekti. Önüne mancınıklar ve burçlar kurdu, denizde de on altı parça gemisi vardı. Diğer sahil şehirlerinden toplanan Müslümanlar Haçlıların kurduğu mancınıklar ve burçların yanına varıp onları ateşe verdiler, aynı şekilde gemilerini de yaktılar. Bu öylesine güzel bir zafer ve yardımdı ki, Allah Taâlâ onunla kâfirleri zelil etti.

Urfa Kontu bu sene Suriye sahilinden Beyrut'a giderek orayı muhasara edip sıkıştırdı. Orada uzun süre kaldı, bir şey elde edemeyeceğini anlayınca da Beyrut'tan ayrıldı.

Mısır askerleri bu sene recep ayında (nisan-mayıs 1102) Suriye'de ellerinde kalan bir kaç şehri Haçlılara karşı müdafaa etmek üzere yola çıktılar. Kudüs kralı Baudouin bunu duydu ve yedi yüz süvariyle Fâtımî kuvvetleri üzerine yürüyüp onlarla savaşa girdi. Allah Müslümanlara zafer nasip etti, Haçlılar bozguna uğradı. Haçlılardan pek çok kişi öldürüldü ve Baudouin mağlûp olup sık kamışlıklar arasına saklandı. Bunun üzerine çahlar ateşe verildi. Baudouin'in vücudunu bir kısmı yandıysa da oradan kurtulup Remle'ye gitti. Müslümanlar takip edip çevresini kuşattılar, ancak Baudouin gizlendi ve oradan Yafa'ya çıktı. Bu arada pek çok adamı öldürüldü ve esir alındı.

Huftidkân Kalesi'nin Tekrar Sürhâb b. Bedr'in Eline Geçmesi

Huftidkân Kalesi bu sene tekrar Emîr Sürhâb b. Bekr b. Mühelhil'in eline geçti.

Kalenin ondan alınmasının sebebi şu idi :

Salgur denilen bir Türkmen boyuna mensup olan el-Karablî, Sürhâb'ın ülkesine gelmiş, Sürhâb da onu mer'alardan kovmuş ve adamlarından bir çok kişiyi de öldürmüştü; bunun üzerine el-Karablî Türkmenlerin yanına gidip onlardan asker ve yardım istedi ve çok sayıda askerle geri geldi. Sürhâb onu karşılayıp savaşa girdi, el-Karablî de onun adamlarından

yaklaşık iki bin Kürd'ü öldürdü ve sonunda Sürhâb mağlûp olup yirmi adamıyla bir dağa kaçtı.

Huftidkân Kalesi'nde bulunan iki mustahfız bunu haber aldılar .Bunlar iki kişi olup bu kaleyi kendi ellerine geçirmeyi düşündüler. Sürhâb'ın zahireleri, silâh ve malları da bu kaledeydi. Bunların değeri iki milyon dinarı geçiyordu, bunları ele geçirdiler. Bu sırada oraya uğrayan Sultan Berkyaruk'a da iki yüz bin dinar gönderdiler. Türkmenler Sürhâb b. Bedr' in Dakûkâ ve Şehrizûr hariç bütün şehirlerini istilâ ettiler. Bu arada mustahfızlardan biri diğerini öldürdü, sonra da Sürhâb'a haber gönderip kaleyi kendisine teslim edeceğini bildirerek emân diledi; o da mustahfıza ve kalede ele geçirdiği mallara dokunmayacağına dair emân verdi. Mustahfız kaleyi ona teslim etti, Sürhâb da sözünde durdu.

Semerkand Hükümdarı Kadır Han'ın Öldürülmesi

Sencer'in, kardeşi Sultan Muhammed ile birlikte Bağdâd'a gelip bilâhere Horasân'a döndüğünü daha önce anlatmıştık. Sencer Nîsâbûr'a varınca Horasân'ın her tarafında kardeşi Sultan Muhammed adına hutbe okuttu. Sencer, Bağdâd'da iken Semerkand hükümdarı Kadır Han Cibrîl b. Ömer onun uzakta bulunmasından yararlanarak Horasân'a göz dikti. Çok büyük bir ordu topladı. Rivayete göre bu orduda kâfir ve Müslümanlardan müteşekkil yüz bin asker vardı. Nihayet Sencer'in şehirlerine doğru harekete geçti.

Sencer'in Gündoğdu adında bir emîri vardı; olaylardan Kadır Han'ı haberdar etmiş, Sencer'in ülkesine döndükten sonra hastalandığını ve ölmek üzere olduğunu bildirmişti. Emîr Gündoğdu Sultan Berkyaruk ile kardeşi Sultan Muhammed arasında çıkan anlaşmazlık ve Berkyaruk'un Sencer'e olan aşırı düşmanlığı sebebiyle Kadır Han'ın Horasân'ı ele geçirme arzusunu daha da tahrik ediyor ve Horasân'ı kolaylıkla alabileceğini söylüyordu. Gündoğdu, Kadır Han'a ihtilâf devam ederken sür'atle harekete geçmesini tavsiye ediyor ve eğer hemen harekete geçerse Horasân ve Irak'ı zapt edebileceğini bildiriyordu; bunun üzerine Kadır Han derhal harekete geçti ve Sencer'in şehirlerine doğru yola çıktı. Sencer bu haberi aldığında iyileşmişti, o da hemen harekete geçerek Kadır Han'la savaşmak ve onu ülkesinden kovmak üzere yola çıktı. Sencer'in yanında adı geçen Gündoğdu da vardı, fakat Sencer onu yaptığı her hangi bir işten dolayı suçlamıyordu. Sencer altı bin süvariyle Belh'e vardı. Kadır Han ile aralarında yaklaşık beş günlük bir mesafe kalmıştı. Gündoğdu buradan Kadır Han'ın

yanına kaçtı. İkisi müttefik olarak kalacaklarına ve birbirlerine ihânet etmeyeceklerine dair yemin ettiler. Gündoğdu daha sonra Kadır Han'ın yanından ayrılıp Tirmiz'e gitti ve orayı ele geçirdi. Gündoğdu'yu bu şekilde davranmağa iten Emîr Bozkuş'un Sencer'in nezdindeki mevki ve itibarıydı.

Kadır Han daha sonra ileri harekete devam etti. İki ordu birbirlerine yaklaşınca Sencer, Kadır Han'a elçi gönderip eski yemin ve vaatlerini hatırlattı, fakat Kadır Han onun sözüne kulak asmadı; bunun üzerine Sencer Kadır Han'a karşı casuslar görevlendirdi. Böylece onun her hareketinden haberdâr oluyordu. Sencer casusları vasıtasıyla Kadır Han'ın Belh'de karargâh kurduğunu öğrendi. Kadır Han bir ara üç yüz süvariyle aya çıkmıştı, bunun duyan Sencer hemen Emîr Bozkuş'u onun üzerine sevk etti. Bozkuş derhal yola koyuldu, Kadır Han'ın avla meşgul olduğu sırada yetişip onunla savaşa girdi. Kadır Han'ın yanındakiler savaşta sebat gösteremeyip bozuldular. Gündoğdu ile Kadır Han esir alındı. Bozkuş ikisini de Sencer'in yanına getirdi. Kadır Han huzurda yer öpüp af diledi, bunun üzerine Sencer ona: «Biz kulluk ve hizmetkârlık etsen de etmesen de cezan ancak kılıçtır.» dedi ve sonra emir verip onu öldürttü.

Gündoğdu bunu duyunca kaçıp canını kurtardı ve bir kanala girdi. Nikris hastalığından muzdarip olmasına rağmen yaklaşık iki fersahlık bir mesafeyi yerin altında yürüdü. Bu sırada iki büyük yılanı öldürdü. Adamlar onun çıkacağı yere daha önce gitmişlerdi. Gündoğdu oradan üç yüz süvariyle Gazne'ye gitti. Başka bir rivayete göre ise, Sencer de çok sayıda asker topladı ve Kadır Han ile karşı karşıya geldi ve aralarında büyük bir savaş cereyan etti ve pek çok kişi öldürüldü. Sonunda Kadır Han ve askerleri mağlûp oldu, Kadır Han esir alınıp Sencer'in yanına götürüldü, Sencer de onu öldürdü.

Sencer daha sonra Tirmiz'i muhasara etti. Gündoğdu buradaydı; emân diledi, Sencer de ona emân verdi. Gündoğdu aşağı inip Tirmiz'i Sencer'e teslim etti. Sencer ona ülkesini terk etmesini söyledi, o da Gazne'ye gitti. Gazneye varınca Gazne hükümdarı Alâüddevle onu güzel karşıladı ve Gündoğdu Alâüddevle'nin yanında büyük bir mevki sahibi oldu.

Tesadüfen tam bu sırada Gazne Sultanı da Gazne'ye kırk fersah uzaklıktaki, Sarp Otan Dağları'na bir sefer düzenlemeğe karar verdi. Burada yaşayan bir kavim Gazne Sultanına isyan etmiş ve buradaki kalelere ve sarp geçitlere sığınmışlardı. Alâüddevle'nin askerleri onlarla savaştılar, fakat hiç bir fayda elde edemediler; bunun üzerine Gündoğdu askerlerden ayrılıp tek başına ileri atıldı ve güzel bir imtihan verdi. Onlara karşı zafer kazandı, ganimetlerini alıp Alâüddevle'ye gönderdi, fakat Alâüddevle onların hiç birini kabul etmedi ve hepsini ona bıraktı. Bu yüzden askerler

Gündoğdu'ya kızıp bu hadiseden ve efendilerinin (Gazne Sultanı) ona yakınlık ve ilgi göstermesinden dolayı haset ettiler, Sultan'a: "Onun her hangi bir yeri ele geçirip devletin başına telâfisi kabil olmayan gaileler açmasından endişe ediyoruz." dediler, Sultan da: "Sizin düşüncenizi doğru buluyorum, fakat onu kime tevkif ettireyim? Size onu tevkif etmenizi emretmekten korkuyorum, başınıza hoşunuza gitmeyecek bazı olaylar gelebilir" dedi. Bunun üzerine onlar da: «En doğrusu onu bir yere vali tayin etmeniz ve oraya gider gitmez tevkif edilmesidir.» dediler. Bunun üzerine Sultan onu öteden beri yaptığı gibi, korktuğu kişileri hapsetmek için kullandığı iki kaleye vali tayin etti, Gündoğdu da oraya gitti.

Gündoğdu söz konusu kalelere yaklaşınca kendine bir komple hazırlandığı anladı; bütün paralarını ve servetini yaktı, develerini boğazladı ve yanında hiç bir ağırlığı olmadığı halde yoluna devam etti. Gazne'de kaldığı süre içinde ana yolları ve bu yolların nerelere gittiğini sorardı, çünkü o buraya geldiğine pişman olmuştu. Yolda bir çobana gitmek istediği yeri sordu, o da yolu gösterdi. Onun kendisine yanlış bilgi vermesinden korkarak çobanı da yanına aldı. Herât yakınlarına kadar yoluna devam etti ve orada öldü.

Gündoğdu, daha önce anlattığımız gibi, kardeşi Sultan Melikşah tarafından gözlerine mil çekilerek Tekrit'te hapsedilen Tekiş b. Alp Arslan'ın bir memlûkü idi.

Muhammed Han'ın Semerkand Hükümdarı Olması

Sultan (Melik) Sencer bu sene Kadır Han öldürüldükten sonra Muhammed Arslan Han b. Süleyman b. Dâvud Buğra Han'ı getirtip onu Semerkand hükümdarı tayin etti. Bu Muhammed Han, Maveraünnehr'deki Karahanlı Hanedânındandı. Annesi ise Sultan Melikşah'ın kızıydı. Atalarının tahtından uzaklaştırınca o da Merv'e gitmiş ve bu seneye kadar orada ikamet etmişti.

Kadır Han katledilince Sencer Muhammed Han'ı Kadır Han'ın ülkesine tayin etti, yanında çok sayıda da asker sevk etti. Ceyhun nehrini geçtiler. O yöredeki bütün askerler ona itaat arz ettiler. Şöhret ve itibarı arttı, askerleri çoğaldı; ancak "Hagu Bey" adlı bir emîr karşı çıkıp taht için onunla mücadeleye girdi, tahta göz dikti.

Muhammed Han Hagu Bey ile savaşlara girdi ve bir defasında, ileride inşaallah anlatacağımız gibi Sencer'den yardım istemek zorunda kal-

dı. Muhammed Han ülkeye hakim olunca Sencer'in tavsiyelerine uyarak ahaliye iyi davrandı. Kan dökülmesine mani oldu, kapısı ihtiyaç kapısı, çevresi sığınak haline geldi.

Çeşitli Olaylar

Emînüddevle Ebû Sa'd b. el-Müslâyâ'nın kız kardeşinin oğlu Tâcü'r-rüesâ bu sene rebiyülevvel ayında (aralık 1101 ocak 1102) Seyfüddevle'ye sığınmak amacıyla Hille'ye geldi.

Sebebi şudur:

Sultan Berkyaruk'un veziri el-Eazz Ebû'l-Mehâsin, onu Halifenin çevresini Sultan Muhammed'e meylettirmekle itham ederdi, bu yüzden Sultan Berkyaruk'dan korkup Hille'ye kaçtı. Dayısı Emînüddevle de divandan ayrılıp evinde oturmağa başladı. Yukarıda zikretiğimiz gibi vezir el-Eazz öldürülünce Tacü'r-rüesâ Bağdâd'a döndü, dayısı da makamına avdet etti.

Vezir el-Eazz'ın kardeşi Amîd el-Mühezzib Ebûl-Mecd de bu sene rebiyülevvel ayında (aralık 1101 - ocak 1102) kardeşinin nâibi sıfatıyla Bağdâd'a geldi. Amîd, İlgazi'nin kendisine muhalefet etmeyeceğini zannediyordu, çünkü Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed, yukarıda zikrettiğimiz gibi, anlaşmışlardı; fakat İlgazi onu derhal yakaladı ve Sultan Muhammed'e itaatten ayrılmadı.

Tekiş b. Alp Arslan'ın oğlu bu sene cemaziyülevvel ayında (şubat - mart 1102) Bağdâd'a geldi. Tekiş'in oğlu Musul'u ele geçirmişti, fakat şehirdekiler ona tuzak kurdular, bunun üzerine oradan ayrılıp Bağdâd'a geldi. Bağdâd'a gelince, Artukoğlu İlgazi onu kızıyla evlendirdi.

Halife bu yılın ramazan ayında (haziran-temmuz 1102) Sedîdülmülk Ebû'l-Meâlî b. Abdurrezzâk'ı vezir tayin edip ona Adududdîn lakabını verdi.

er-Rabaîler (?) bu sene safer ayında (kasım - aralık 1101) Hît'te şehrin kadısı Ebû Ali b. el-Müsennâ'yı öldürdüler. Muttakî bir hanefî fakihiydi. Kadı Ebû Abdullah ed-Dâmgânî'nin adamlarındandı. Kadı Ebû Ali kadıların âdeti olduğu üzere kabileler arasındaki olaylara müdahele ederdi. Fakat onlar bu hususta onu kendilerine zulmetmekle suçladılar ve içlerinden biri onu öldürdü. Diğerleri onun öldürülmesinden dolayı pişman oldular, fakat iş işten geçmişti.

Seyfüddevle b. Sadaka b. Mezyed bu sene el-Câmiayn'da Hille'yi kurup orada oturmağa başladı. Sadaka ve ecdadı daha önceleri bedevî evlerinde otururlardı.

Ukayoğulları emîri el-Müeyyed b. Şerefüddevle Müslim b. Kureyş bu sene cemâziyülevvel ayında (şubat - mart 1102) Hît yakınlarında Numeyroğulları tarafından kısasen öldürüldü.

Şâfiî fakihi âmâ kadı el-Bendenîcî bu sene vefat etti. Mekke'ye gidip orada kırk yıl fıkıh ve hadis okuttu, ibadetle meşgul oldu.

Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Muhammed et-Taberî de Isfahân'da bu yılda öldü. Nizâmiye Medresesi'nde Şâfiî fıkhı okutturdu. Yaşı doksanı geçmişti. Ebû İshâk'ın adamlarındandı.

Selâm olsun sakinlerine, Medîne emîri Emîr Manzûr b. Ammâra el-Hüseynî de bu sene öldü. Yerine oğlu geçti. Emîr Manzûr el-Mühennâ'nın ahfadındandı. Mecdülmülk el-Balâsânî'nin el-Hasan b. Ali'nin kabri üzerindeki türbeyi tamir etmek için gönderdiği mimarı öldürmüştü. Mimar aslen Kumm ahalisindendi. el-Balâsânî öldürüldükten sonra Manzûr da onu öldürdü, halbuki daha önce ona emân vermişti. Mimar onun yanından Mekke'ye kaçmış, Emîr Manzûr ona emannâme gönderip yanına getirtmişti.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN ALTINCI (M. 1102-1103) YILI OLAYLARI

Yınal'ın Rey'i İstilâ Etmesi, Buranın Ondan Geri Alınması ve Yınal'ın Bağdâd'a Gelmesi

Rey'de hutbe Sultan Berkyaruk adına okunuyordu. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Sultan Muhammed Isfahân'dan çıktığında yanında Yınal b. Anuştekin el-Husâmî de vardı. Yınal, Sultan Muhammed'den Rey'e gidip orada hutbeyi kendi adına okutmak için izin istedi, Sultan da izin verdi. Yınal kardeşi Ali b. Anuştekin ile Rey'e doğru hareket etti. Bu sene safer ayında (kasım - aralık 1102) Rey'e vardılar. Berkyaruk'un Rey'deki nâibleri Sultan Muhammed'e itaat arz ettiler, Yınal Rey'de Sultan Muhammed adına hutbe okuttu ve şehri ele geçirdi. Halka zalimce davrandı, onlardan iki yüz bin dinar müsâdare etti. Rebiyülevvel ayının ortaları (27 Aralık 1102) na kadar Rey'de kaldı. Bu arada Emîr Porsukoğlu Porsuk Sultan Berkyaruk'un yanından hareketle Emîr Yınal üzerine yürüdü. Rey kapısında savaşa girdiler, sonunda Yınal ile kardeşi Ali mağlûp oldular.

Ali'ye gelince, o vilâyeti Kazvîn'e döndü, Yınal ise dağlara çıktı. Dağlarda pek çok adamı öldürüldü ve oraya buraya dağıldılar. Yınal ancak yedi yüz kişiyle Bağdâd'a geldi ve Halife kendisini iyi karşıladı. Artuk'un iki oğlu İlgazi ve Sökmen ile Yınal, Ebû Hanifenin türbesinde toplanıp Sultan Muhammed'i destekleyeceklerine and içtiler, oradan Seyfüddevle Sadakanın yanına gittiler, Sadaka da aynı şekilde Sultan Muhammed'e bağlı kalacağına dair yemin etti, sonra geri döndüler.

Yınal'ın Irak'ta Yaptıkları

Yınal'ın Bağdâd'a geldiğini biraz önce anlamıştık. Bağdâd'a yerleşince şehirlerdeki bütün ahaliye zulüm yaptı ve mallarını müsadere etti.

Adamları halkı döverek, öldürerek ve zorla vergi toplayarak başlarına belâ kesildiler, bu arada âmillerden de zorla mal aldılar.

Bunun üzerine Halife, Kadı el-kudât Ebû'l-Hasan ed-Dâmgânî'yi Yınal'a gönderip bütün davranışlara son vermesini istedi, yaptığı zulüm ve düşmanlıkları takbih etti. Kadı-el-kudât aynı şekilde İlgazi'nin de yanına bir kaç defa gidip geldi. Yınal o günlerde İlgazi'nin kız kardeşiyle evlenmişti. İlgazi'nin kız kardeşi daha önce Tâcüddevle Tutuş ile evliydi. İlgazi, Kadı el-kudât ile iş birliği yapıp birlikte Yınal'ın yanına gittiler, onu halifeye itaat edeceğine, halka zulmetmekten vaz geçeceğine ve adamlarına da mani olacağına dair yemin ettirdiler, o da yemin etti; fakat yemininde durmadı, yeminini bozup zulme ve halka kötü muameleye devam etti.

Halife bu defa Seyfüddevle Sadaka'ya haber gönderip Yınal'ın halkın malını yağmalayıp kan döktüğünü bildirdi ve Yınal'a mani olmak üzere bizzat kendisinin gelmesini istedi. Sadaka, ramazan ayında (haziran - temmuz 1103) Hille'den çıktı ve 4 Şevval (11 Temmuz 1103) günü Bağdâd'a vararak en-Necmî'de karargâh kurdu. Sadaka, Yınal, İlgazi ve hilâfet divanının temsilcileri toplanıp Yınal'ın muayyen bir miktar para alarak Irak'tan ayrılmasını kararlaştırdılar. Yınal biraz mühlet istedi, bunun üzerine Sadaka 10 Şevval (17 Temmuz 1103) de Hille'ye döndü, oğlu Dübeys'i ise Yınal'ın zulmüne ve kararlaştırılan hususlara aykırı hareket etmesine mani olmak üzere Bağdâd'da bıraktı. Yınal zilkade başına (6 Ağustos 1103) kadar bekledikten sonra Avana'ya gitti; yağmacılık yapıp yol kesti, halka zulmetti, pek çok çirkin işler yaptı, bu arada köyleri adamlarına ikta etti. Bunun üzerine Halife Sadaka'ya tekrar haber gönderdi, Sadaka da bin süvari gönderdi. Bunlar, yanlarında Bağdâd şahnesi İlgazi ve Halife'nin adamlarından bir grupla beraber Yınal'ın üzerine yürüdüler. Yınal onların yaklaştıklarını duyunca Dicle'yi geçip Bâcisrâ'ya gitti ve orayı birbirine kattı. Sonra Şeh-râbân'a gitti, fakat halk onu içeri sokmadı, savaştı ve aralarında bir kaç kişi öldürüldü. Yınal buradan da ayrılıp Âzerbaycân'a, Sultan Muhammed'in yanına gitti, Sadaka ile Bağdâd şahnesi İlgazi de yerlerine döndüler.

Gümüştekin el-Kaysarî'nin Şahne Olarak Bağdâd'a Gelmesi, Onunla İlgazi, Sökmen ve Sadaka Arasında Çıkan Olaylar

Gümüştekin el-Kaysarî bu sene 15 rebiyülevvel (27 Aralık 1102) tarihinde şahne olarak Bağdâd'a geldi. Onu Bağdâd'a Sultan Berkyaruk göndermişti. Berkyaruk Isfahân'dan Hemedân'a varınca Gümüştekin'i Bağ-

dâd'a şahne tayin etti. Sultan Muhammed adına Bağdâd'da şahne olan İlgazi bunu haber alınca Hısn Keyfâ hâkimi olan kardeşi Sökmen'e haber gönderip Gümüştekin'e karşı kendisine yardımcı olmak üzere yanına çağırdı, ayrıca Seyfüddevle Sadaka'nın yanına Hille'ye giderek Berkyaruk'un adamlarından kendisine saldıracak olanlara karşı daha önce yaptıkları anlaşmayı yenilemek istedi, Sadaka da kabul ve yemin etti, İlgazi bunun üzerine Bağdâd'a geri döndü.

Bu arada Sökmen de askerleriyle geldi ve yolda Tekrît'i yağmaladı. Sökmen'in Tekrît'te kalmasının sebebi şu idi: Sökmen bir Türkmen grubunu peynir, yağ ve bal yüklü bir kafileyle Tekrît'e göndermişti. Bunlar yanlarındaki malları sattılar ve Sökmen'in şehre inmekten vaz geçtiğini söylediler.

Bunun üzerine halk rahat bir nefes aldı, fakat Türkmenler o gece muhafızlara saldırıp öldürerek kapıları açtılar, Sökmen de geçip şehre girdi ve yağmaladı, Bağdâd'a varınca Remle'de konakladı.

Gümüştekin'e gelince, o, 1 rebiyülevvel (13 Aralık 1102) de Karmîsîn'e vardı, Berkyaruk taraftarlarına haber gönderip şehre yaklaştığını bildirdi; bunun üzerine Berkyaruk taraftarı bir grup onu el-Bendenîcîn'de karşıladı ve gelişmeleri haber vererek Bağdâd'a gitmekte acele davranmasını istediler, o da sür'atle yol alıp 15 rebiyülevvel (27 Aralık 1102) de Bağdâd'a vardı. İlgazi konağından ayrılıp kardeşi Sökmen ile buluştu, birlikte Remle'den ayrıldılar ve Düceyl'e bağlı bazı köyleri yağmaladılar. Bu arada Gümüştekin'e bağlı bir grup asker onları takip etti, sonra geri döndüler. Bağdâd'da hutbe Sultan Berkyaruk adına okundu. Gümüştekin el-Kaysârî adamlarından birini halifenin divanında görevli bir hacible beraber Seyfüddevle Sadaka'ya gönderip Berkyaruk'a itaat etmesini istedi. Fakat Sadaka kabul etmeyip Bağdâd'da Berkyaruk'a karşı açıkça cephe aldı. Sadaka Hille'den Sarsar köprüsüne gitti, Bağdâd'da Sultan Berkyaruk adına okunmakta olan hutbeye son verildi. Minberlerde hiç bir Sultan'ın adı zikredilmedi, hatipler sadece Halife için dua ettiler.

Seyfüddevle, Sarsar'a varınca Harbî'de bulunan İlgazi ile Sökmen'e haber gönderip kendilerine yardıma geldiğini bildirdi, onlarda hemen dönüp Düceyl'i talan ettiler, büyük küçük hiç bir köy bırakmayıp yağmaladılar. Halkın mallarına el konulup kızlarına tecavüz edildi. Seyfüddevle'nin maiyyetindeki Kürtler ve Araplar Nehru'l-Melik'i yağmaladılar, fakat onların Türkmenler gibi kadınları götürüp onlarla uygunsuz ilişkilerde bulunduklarına dair bir rivayet yoktur. Ancak halkı dayaktan geçirmek ve evleri yakmak gibi hususlarda çok aşırı gittiler. Hayat felce uğradı, fiyatlar arttı. On rıtl ekmek bir kırat iken bunların yüzünden üç rıtl ekmek bir kırat oldu. Bütün eşyaların fiyatı aynı şekilde arttı.

Bunun üzerine Halife Seyfüddevle'yi olayları yatıştırmak için gönderdi, fakat hiç bir anlaşmaya varılamadı. İlgazi, Sökmen ve Sadaka'nın oğlu Dübeys birlikte Düceyl'den geri döndüler, Remle'de karargâh kurdular. Halktan pek çok kişi onların üzerine yürüyüp savaşa girdi, bu arada aralarından dört kişi öldürüldü, onlardan da dört kişi yakalandı ve silâhları alındıktan sonra salıverildi. Halk çok büyük sıkıntılara maruz kaldı. Halife, Kadı el-kudât Ebû'l-Hasan b. ed-Dâmgânî ve Tâcü'r-rüesâ b. el-Muslâyâ'yı Seyfüddevle'ye gönderip bulaştığı bu işe bir son vermesini istedi ve halkın içinde bulunduğu durumu bildirerek işin vahametini anlattı. Bunun üzerine Sadaka, eğer el-Kaysarî Bağdâd'dan çıkarılacak olursa Halife'ye itaat arz edeceğini, aksi halde kılıca sarılacağını söyledi, gürleyip tehditler savurdu.

Elçi geri gelince, el-Kaysarî'nin Bağdâd'dan çıkarılmasına karar verildi. el-Kaysârî 12 rebiyülevvel (24 Aralık 1102) günü Bağdâd'dan ayrılıp Nehrevân'a gitti, Seyfüddevle de ülkesine döndü. Bağdâd'da hutbe tekrar Sultan Muhammed adına okundu. el-Kaysarî Vâsıt'a gitti, halk ondan korktu ve kendilerini emniyete almak için Vâsıt'dan ayrılmak istediler, fakat el-Kaysarî onlara mani oldu. Vâsıt'ta Berkyaruk adına hutbe okundu. Bu arada Vâsıt'ın bir çok köyünü yağmaladılar. Sadaka bunları duyunca Vâsıt'a gitti ve şehre girerek onları rahatsız etmesine mani oldu. Vâsıt'da İlgazi de ona katıldı, bunun üzerine el-Kaysarî oradan ayrıldı, onlardan korkarak Dicle'ye inip orada savunmaya çekildi. Bunun üzerine Seyfüddevle'ye: «Nehrin en sığ yeri (geçit yeri) orasıdır.» denildi, o da silâhlı vaziyetteki askerleriyle derhal oraya hareket etti. el-Kaysarî'nin askerleri onları görünce yanından ayrıldılar; el-Kaysarî bir kaç yakın adamıyla kalıp Sadaka'dan emân diledi, o da emân verdi. Sadaka yanına gelen el-Kaysarî'yi izzet ikramla karşılayıp: «Palazlanmışsın» dedi. el-Kaysarî ise: "Bıraktın mı ki palazlanalım? Önce Bağdâd'dan, sonra da Vâsıt'tan çıkardın, fakat biz hala akıllanmıyoruz." dedi.

Sadaka daha sonra Vâsıt'ın bütün askerlerine ve el-Kaysarînin maiyyetindeki askerlere, ikisi hariç, emân verdi; bunun üzerine o iki kişi de Sadaka'nın huzuruna gittiler, Sadaka onlara da emân verdi. el-Kaysarî Berkyaruk'un yanına döndü, Vâsıt'da da hutbe tekrar Sultan Muhammed adına okundu. Hutbede Sultan Muhammed'den sonra sırasıyla Seyfüddevle ve İlgazi'nin adları zikredildi. İkisi de oğullarını burada naib bıraktılar ve 20 cemaziyülevvel (29 Şubat 1103) de Vâsıt'dan ayrıldılar, böylece Vâsıt ahalisi korktuklarından emin oldu.

İlgazi'ye gelince, o doğruca Bağdâd'a gitti, bu arada Sadaka ise Hille'ye döndü. Küçük oğlu Mansûr'u İlgazi ile Bağdâd'a dönderip el-Mustazhir Billâh'ın rızasını almasını istedi; çünkü Sadaka bu hadîse dolayısıyla

Halifeyi kızdırmıştı. Mansûr b. Sadaka Bağdâd'a gelip Halife'ye bu hususu arz etti, Halife de onun isteğini kabul etti.

Sadaka'nın Hît'i İstilâ Etmesi

Hît şehri Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'e aitti. Burayı ona Sultan Alp Arslan ikta etmişti. Alp Arslan öldürülünceye kadar da onun elinde kaldı. Sultan Melikşah'ın vefatına kadar Hît'e Bağdâd amidleri nezaret etti, daha sonra ise Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş b. Alp Arslan'ın eline geçti. Sultan Berkyaruk Hît'i istilâ edince şehri Bahâüddevle Servân b. Vehb b. Vüheybe'ye ikta etti. Bahâüddevle ile Benû Ukayl'a mensup bir cemaat Seyfüddevle'nin yanında kaldı, ikisi birbirleriyle dost oldular. Sadaka önceleri onu sık sık ziyaret ederdi, fakat daha sonra birbirlerine düşman oldular.

Bu düşmanlığın sebebi şu idi:

Sadaka bir kızını amcasının oğluyla evlendirdi. Daha önce Servân bu kıza talip olmuş, fakat Sadaka vermemişti. Bunun üzerine Hille'de bulunan Ukayloğulları Sadaka'ya karşı tek bir el gibi olmağa and içtiler. Sadaka bu işi çok yadırgadı. Servân bu hâdiseden kısa bir süre sonra hacca gitti ve hasta halde döndü. Sadaka onu göz altına aldı ve: «Hît mutlaka bana teslim edilmelidir.» dedi; bunun üzerine Servân hâcibini gönderip ona şehri kendisine teslim etmesine dair bir de yazı verdi.

Hît'te o sırada Muhammed b. Râfi' b. Rifâ' b. Dubîa b. Mâlik b.Mukallid b. Ca'fer vardı. Sadaka oğlu Dübeys'i de şehri teslim almak üzere hâcible birlikte gönderdi, fakat Muhammed b. Râfi' şehri teslim etmedi, bunun üzerine Dübeys babasının yanına geri döndü. Bu hadise Sadaka'nın Vâsıt'ı aldığı sırada olmuştu. Sadaka hemen askerleriyle Hît'e gitti. Servân'ın kardeşinin oğlu Mansûr b. Kesîr adamlarından bir cemaatla Sadaka'nın karşısına çıktı ve bir saat boyunca onunla savaştılar.

Daha sonra er-Rabatler'den bir zümre şehrin kapılarını Seyfüddevle'ye açtılar. Seyfüddevle'nin askerleri içeri girdi. Mansûr ve adamları bu hali görünce şehri ona teslim ettiler. Sadaka şehri hemen o gün ele geçirdi, Mansûr ile ileri gelen bazı adamlarına hil'atlar verdikten sonra Hille'ye döndü, amcazadesi Sâbit b. Kâmil'i oraya vekil tayin etti.

Sultan Berkyaruk ile Muhammed Arasındaki Savaş

Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed bu sene 8 cemaziyülâhir (19 Mart 1103) tarihinde beşinci defa savaştılar.

Gence ve Arrân'a bağlı bütün şehirler Sultan Muhammed'e aitti, askerleri de buradaydı ve başlarında Emîr Guzoğlu (Oğuzoğlu) vardı. Sultan Muhammed'in Isfahân'da uzun süre muhasara altında kalması üzerine Guzoğlu ile Emîr Mansûr b. Nizâmülmülk ve kardeşinin oğlu Muhammed b. Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk ona yardım etmek ve kendisine bağlı kaldıklarını göstermek gayesiyle Isfahân'a doğru hareket ettiler. Âzerbaycân sınırında Sultan Muhammed adına hutbe okunan en son yer Zencân idi. 20 Zilhicce 495 (5 Ekim 1102) günü Rey'e vardırlar. Bu gelişme üzerine Berkyaruk'un askerleri oradan ayrıldılar, Guzoğlu ve diğer emîrler de Rey'e girip üç gün kaldılar.

Yolda Sultan Muhammed'in Isfahân'dan çıktığını ve Sâve'ye vardığını öğrenip doğruca onun yanına gittiler ve Hemedân'da Sultan Muhammed'e katıldılar. Sultanın yanında Anuştekin el-Hüsâmî'nin iki oğlu Ali ve Yınal da vardı, sayıları altı bin süvariye varmıştı. Muharrem ayı sonlarına (kasım 1102) kadar orada kaldılar. Bu sırada Sultan Berkyaruk'un üzerlerine geldiğini haber aldılar. Aralarında ihtilâf çıktı. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Yınal ile Ali Rey'e giderken, Sultan Muhammed Şirvân'a müteveccihen hareket etti ve Erdebil'e vardı. Âzerbaycân'ın bir kısmına hakim olan Melik Mevdûd b. İsmâil b. Yâkûtî ona haber gönderip Melik Mevdûd'dan önce o bölgeye babası İsmâil hâkimdi. İsmâil b. Yâkûtî, Sultan Berkyaruk'un dayısı, Melik Mevdûd'un kız kardeşi de Sultan Muhammed'in karısıydı. Mevdûd Sultan Berkyaruk'tan babasının intikamını almak istiyordu (İsmâil b. Yâkûtînin öldürülmesini Sultan Berkyaruk'un ilk saltanat yıllarında anlatmıştık). «Bizim de senin emrine girip kuvvetlerimizi birleştirmemiz ve hasmımızla savaşmamız için yanımıza gelmen gerekiyor.» dedi, bunun üzerine Sultan Muhammed sür'atle onun yanına gitti. Yolda Erdebîl ile Baylakân arasında avlanmağa çıktı ve askerlerinden ayrıldı. Gafil bir anında üzerine bir kaplan hücum edip Sultan'ı pazısından yaraladı. Hemen bir bıçak alıp kaplanın karnını yardı ve onu atından aşağı atarak kurtuldu.

Mevdûd 15 rebiyülevvel (27 Aralık 1102) tarihinde yirmi iki yaşında iken öldü. Sultan Berkyaruk, Sultan Muhammed ile Melik Mevdûd'un ittifakını haber alınca hiç durmadan yola devam ederek Muhammed'in yanına vardı. Mevdûd'un askerleri Sultan Muhammed'in emrine girmişler ve onu destekleyeceklerine dair and içmişlerdi. Bunlar arasında Sökmen el-Kutbî Antakya'nın eski hâkimi Yağısıyan'ın oğlu Muhammed ve Kızıl Arslan da vardı. Sultan Berkyaruk oraya varınca Âzerbaycân'daki Hoy kapısı önünde güneş batarken savaşa tutuştular. Savaş son yatsıya kadar devam etti. Tam bu sırada Emîr Ayaz yanına dinlenmiş beş yüz süvari olarak Sultan Muhammed'in askerlerine saldırdı. İki tarafın askerleri de

yorgun düşmüştü; Ayaz bu sebeple Sultan Muhammed'in askerlerini mağlûp etti ve hepsi geri dönüp sağına soluna dahi bakmadan kaçtılar.

Sultan Berkyaruk'a gelince, o Tebriz ile Merâğa arasındaki suyu ve otu bol dağlara gidip bir kaç gün orada kaldı, sonra da Zencân'a gitti.

Sultan Muhammed ise adamlarından bir kısmıyla olay yerinden kırk fersah uzaklıkta Ahlat'a bağlı Erciş'e gitti. Burası Emîr Sökmen el-Kutbî' nin iktaına dahil bir yerdi. Sultan Muhammed buradan Ahlat'a geçti. Erzenu'r-Rum (Erzurum) hakimi Emîr Ali de Sultan Muhammed'e iltihak etti. Sultan oradan Ani'ye müteveccihen yola çıktı. Şehrin hakimi Fazlûn er-Ravâdî'nin kardeşi Menûçehr idi. Sultan Muhammed daha sonra Ani'den de ayrılıp Âzerbaycân diyarındaki Tebriz'e gitti. Onlara ait geri kalan haberleri inşaallah 497 yılı (1103 - 1104) olayları arasında anlaşmalarından bahsederken anlatırız.

Emîr Muhammed b. Müeyyidülmülk de bu savaş sırasında Sultan Muhammed'in yanındaydı, o da mağlûp olarak geri dönerek Diyarbekir'e girdi, sonra Cezîret İbn Ömer'e, oradan da Bağdâd'a gitti. Babası Müeyyidülmülk'ün sağlığında Medrese çarşısında ikamet ediyordu, bu sırada hakkında babasına şikâyetler yapılmıştı. O da Gevherâyîn'e haber gönderip onu tevkif etmesini emretti, bunun üzerine Emîr Muhammed hilafet sarayına sığındı. 492 (1098 - 1099) yılında da Mecdülmülk el-Balâsânî'nin yanına gitti. Babası o sırada Sultan Muhammed'in yanında Gence'deydi ve Sultan Muhammed henüz Sultanlığını ilân edip kendi adına hutbe okutmamıştı. Mecdülmülk'ün öldürülmesinden sonra babasının yanına gitti. Müeyyidülmülk o zaman Sultan Muhammed'e vezir olmuş ve Muhammed adına Sultan olarak hutbe okutmuştu. Babasının öldürülmesinden sonra da kalıp Sultan Muhammed'e iltihak etti ve savaşa onun saflarında iştirak ederek mağlûp oldu.

Halifenin Veziri Sedîdülmülk'ün Azledilmesi ve Sa'd b. el-Muslâyâ'nın Vezirliğe Nezaret Etmesi

Halifenin veziri Sedîdülmülk Ebû'l-Meâlî bu sene 15 recep (24 Nisan 1103) tarihinde tevkif edildiği hilâfet sarayında hapse atıldı. Aile efradı Isfahân'dan yanına geldi, bunlar da hilafet sarayına Sedîdülmülk'ün yanına götürüldüler. Hapsedildiği yer çok güzeldi.

Azledilmesinin sebebi ise halifelik divanına dair esasları ve kuralları bilmemesidir. Ömrünü Sultanların hizmetinde geçirdi; halbuki sultanlar

için böyle kurallar yoktu. Sedîdülmülk tevkif edilince Eminüddevle b. el-Muslâyâ tekrar divana nezaret etmeğe başladı.

Onun tevkifinden bir kaç gün geçtikten sonra garip şeyler anlatılmağa başlandı. Rivayete göre, Sedîdülmülk, Amîdüddevle b. Cüheyr'in evinde oturuyordu. Orada büyük bir kabul merasimi tertip etti. Halk el-Müeyyed İsâ el-Gaznevi'nin vaazını dinlemek üzere oraya geldi ve Sedîdülmülk lehinde irticalen şiir okudular. Bunun üzerine Sedîdülmülk: «Her kim Sultan'ın çorbasından içerse aradan zaman geçse bile dudakları yanar» dedi ve sonra da sarayı göstererek: «**Siz kendi öz canlarına zulmedenlerin yurtlarında yerleşmiştiniz. Onlara ne yaptığımız işte size apaçık görüldü. Biz size nice misaller de vermiştik**» (İbrâhim suresi, 14/45) meâlindeki ayet-i kerimeyi okudu, bundan bir kaç gün sonra da tevkif edildi.

Melik Dukâk'ın Rahbe Şehrini Zaptı

Dımaşk hakimi Melik Dukâk b. Tutuş bu sene şaban ayında (mayıs - haziran 1103) Rahbe şehrini zapt etti. Rahbe, Sultan Alp Arslan'ın memlûklerinden Kaymaz adlı birinin hakimiyetindeydi, Kürboğa'nın öldürülmesi üzerine Rahbe'yi istilâ etmişti. Dukâk ile Atabegi Tuğtekin, Kaymaz'ın üzerine yürüyüp onu muhasara ettiler, fakat Dukâk daha sonra oradan ayrıldı.

Kaymaz bu sene safer ayında (kasım - aralık 1102) öldü, yerine Türk asıllı memlûk Hasan geçti. Hasan, Kaymaz'ın askerlerinden çoğunu yanından uzaklaştırdı ve kendi adına hutbe okuttu. Dukâk'dan korkuyordu, fakat galip geldi ve kendilerinden korktuğu bir grup kumandanı (Sâlâr) yakalayıp tevkif etti. Şehrin ileri gelenlerinden müteşekkil bir grubu öldürdü, diğerlerini de hapsedip mallarını müsadere etti, bunun üzerine Dukâk üzerine yürüyüp muhasara etti. Halk şehri Dukâk'a teslim etti. Hasan ise kaleye kapandı. Dukâk emân verince kaleyi teslim etti; Dukâk da ona Suriye'deki bir çok yeri ikta etti. Rahbe'nin işlerini düzenleyip halka iyi davrandı, şehre muhafızlar tayin edip Dımaşk'a gitti.

Haçlıların Suriye'deki Faaliyetleriyle İlgili Haberler

Emîru'l-cüyûş el-Efdal babasının "et-Tavâşî" adıyla bilinen "Sa'düddevle" lakaplı bir kölesini Haçlılarla savaşmak üzere Suriye'ye gönderdi. Sa'düddevle onlarla Remle ile Yafa arasında karşılaştı. Haçlıların lideri

Baudouin idi. (Allah lanet etsin). İki taraf savaş nizamına girip çarpışmağa başladılar, Haçlılar sonunda ciddî olarak saldırıya geçip Müslümanları mağlûp ettiler.

Müneccimler Sa'düdlev'ye: "Sen düşerek öleceksin." demişlerdi, o da bu yüzden ata binmekten korkuyordu; hattâ Beyrut'u istilâ edince buranın taşlarla döşeli olduğunu gördü ve atının ayağının kaymasından veya sürçmesinden korkarak bu taşları söktürdü. Fakat ecel gelince sakınmak fayda etmedi, mağlûp olduğu savaşta atı onu üzerinden attı ve yere düşerek öldü. Haçlılar Sa'düddevle'nin çadırını ve Müslümanlara ait eşyaları ele geçirdiler.

Bunun üzerine el Efdal, oğlu Şerefü'l-Meâlî'yi büyük bir orduyla Haçlıların üzerine gönderdi. Bu orduyla Haçlılar Remle yakınlarında Yâzûze' de karşılaştılar, sonunda Haçlılar mağlûp oldu ve çok sayıda adamları öldürüldü. Kurtulanlar ise perişan bir halde döndüler. Baudouin durumun vahametini görünce öldürülmekten veya esir düşmekten korkarak kendini otların arasına atarak saklandı, Müslümanların oradan uzaklaştığını görünce de çıkıp Remleye gitti. Şerefü'l-Meâlî b. el-Efdal de savaşı müteakip Remle'ye giderek oradaki bir köyde konakladı. Haçlıların ileri gelenlerinden yedi yüz kişi ile Baudouin de oradaydı. Hemen gizlice Yafa'ya kaçtı. İbnü'l-Efdal orada kalanlarla on beş gün savaştıktan sonra onları ele geçirdi; dört yüzünü öldürdü, üç yüzünü de esir alıp Mısır'a götürdü.

Daha sonra Şerefü'l-Meâlî'nin adamları ne yapacakları hususunda ihtilâfa düştüler; bir kısmı: «Kudüs'e gidip orayı zapt edelim.» diyordu.

Onlar ihtilâf halindeyken çok sayıda insan deniz yoluyla Haçlıların yanına geldi. Bunlar Kudüs'ü ziyarete giden Hristiyan hacılardı. Baudouin onları kendisiyle birlikte savaşmaya teşvik etti, bunun üzerine hep birlikte Askalân'a yürüdüler. Şerefü'l-Meâlî buradaydı, ancak onlarla savaşacak kudrette değildi. Allah Taâlâ Müslümanlara lütufta bulundu da deniz yoluyla gelen Hristiyanlar Askalân'ın müstahkem bir yer olduğunu görüp geceyi orada geçirmekten korkarak Yafa'ya gittiler. el-Efdal'in oğlu da babasının yanına döndü. el-Efdal daha sonra "Tâcü'l-Acem" denilen bir şahsı kara yoluyla Haçlılara karşı sevk etti. Tâcü'l-Acem babasının büyük kumandanlarından biriydi. Yanına dört bin süvari verdi. "Kadı İbnü'l-Kadûs" adlı birini de donanmayla deniz yoluyla gönderdi. Donanma Yafa önlerine demir attı, Tâcü'l-Acem de Askalân önlerinde konakladı. İbnü'l-Kadûs onu Haçlılara karşı birlikte savaşmak üzere yanına çağırdı, Tâcü'l-Acem: "Ben el-Efdal'in emri olmadan yanına gelemem." dedi ve oraya gitmediği gibi yardım da etmedi. İbnü'l-Kadûs Askalân kadısına, şahitlerine ve ileri gelenlerine bir elçi gönderip Yafa önlerinde yirmi gün beklediği-

ne, Tâcü'l-Acem'i yanına çağırdığı halde gelmediğine ve asker de göndermediğine dair yazılarını aldı. el-Edal bunlardan haberdar olunca bir adamı gönderip Tâcü'l-Acem'i tevkif ettirdi, onun yerine Cemâlülmülk adlı birini gönderip Askalân'da görevlendirdi ve onu Suriye ordularının başkumanlığına tayin etti.

Bu sene sonunda Kudüs, Askalân hariç Filistin, Yafa, Arsuf, Kaysariyye, Hafya, Taberiyye, el-Lâzıkiyye, Antakya, el-Cezîre'deki Urfa ve Serûce Haçlıların hakimiyeti altındaydı.

Saint Gilles de Suriye'de Trablusşam'ı muhasara ediyordu. Oraya ikmal maddeleri geliyordu. Trablusşam'da bulunan Fahrulmülk İbn Ammâr adamlarını gemilerle Haçlıların elindeki şehirlere gönderiyor, bunlar oraları yağmalıyor ve yakaladıkları Haçlıları öldürüyorlardı. İbn Ammâr bu hareketiyle köylerde tarımla uğraşacak kimse bırakmamak istiyordu. İkmal maddeleri sıkıntısı çekecek olan Haçlıların da muhasarayı kaldırıp oradan ayrılacaklarını düşünüyordu.

Çeşitli Olaylar

Emîru'l-Mü'minîn el-Kâim Biemrillâh'ın Sultan Tuğrul Bey ile evlenen kızı bu sene 6 muharrem (20 Ekim 1102) tarihinde öldü. Dindar ve hayır sever bir kadındı. Halife er-Mustazhir Billâh onu evinde göz altına almıştı, çünkü Halife'ye onun devleti yıkmak için çalıştığı söylenmişti.

Halife el-Mustazhir Billâh bu sene şaban ayında Zaîmü'r-rüesâ Ebû'l-Kâsım b. Cüheyr'i vezir tayin etti ve Seyfüddevle Sadaka'nın yanından, Hille'den Bağdâd'a gelmesini istedi. Ebû'l-Kâsım b. Cüheyr'in Hille'ye niçin gittiğini geçen senenin olayları arasında anlatmıştık, Bağdâd'a gelince bütün devlet erkânı onu karşılamağa çıktı. Yeni vezire bütün hil'atler verildi, divanın başına geçirilip Kıvâmüddîn lakabı verildi.

Ebû'l-Muzaffer b. el-Hocendî, bu sene Rey'de öldürüldü. Halka vaaz ediyordu, kürsüden inerken bir Alevî tarafından öldürüldü bu arada Alevî de öldürüldü, el-Hocendî ise camide defnedildi. el-Hocendî'nin ailesi aslen Mâveraünnehr'deki Hocend şehrine mensuptu ve el-Mühelleb b. Ebî Sufra'nın soyundan olduğu söylenirdi. Nizâmülmülk, Ebû Bekr Muhammed b. Sâbit el-Hocendî'yi Merv'de vaaz ederken dinlemiş onun konuşmalarını beğenerek fıkıh ve ilim sahasındaki mevkiini anlayıp onu Isfahân'a götürmüştü. el-Hocendî Isfahân'daki medresede müderris oldu, orada büyük bir mevki ve geniş imkânlara kavuştu. Nizamü'l-Mülk onu sık sık ziyaret ederdi.

Karahanlı hanedanından olan Sağır Bey bu sene Mâverâünnehr'de büyük bir kalabalık topladı ve Sencer tarafından Semerkand hükümdarı tayin edilen Muhammed Han üzerine yürüyerek hükümdarlık için onunla mücadeleye girdi. Muhammed Han onun karşısında güçsüz kaldı ve Sencer'e haber gönderip yardım istedi, o da derhal Semerkand üzerine yürüdü. Sağır Bey ondan korkup oradan uzaklaştı, Sencer'e haber gönderip emân ve af diledi, Sencer de onun isteklerini kabul etti. Sağır Bey, Sencer'in yanına geldi, Sencer de Muhammed Han ile Sağır Bey arasında anlaşma sağladı. Her ikisi de anlaşmaya sadık kalacağına dair yemin ettiler. Sencer sonra Horasân'a geri döndü, 497 yılı rebiyülevvel ayında (Aralık 1103) Merv'e vardı.

Ebû'l-Meâlî es-Sâlih de bu sene öldü. Bâbu't-Tâk sakinlerinden olup dünyaya rağbet etmezdi. Herkes tarafından bilinen kerametleri vardı.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 1103-1104) YILI OLAYLARI

Belek b. Behrâm b. Artuk'un Âne Şehrini Zaptı

Artukoğlu İlgazi'nin yeğeni olan Belek b. Behrâm b. Artuk bu sene muharrem ayında (ekim - kasım 1103) Âne ve el-Hadîse şehirlerini zapt etti. Serûc şehri onundu, fakat Haçlılar burayı ondan aldılar. Belek, Serûc'dan ayrılıp Âne'ye gitti ve burayı Benû Yaîş b. İsâ b. Hılât'tan aldı. Bunun üzerine Benû Yaîş, Sadaka b. Mezyed'in yanına gitti, şehrin ileri gelenleri de onlarla beraberdi. Sadaka'dan Âne'ye giderek burayı onlardan teslim almasını istedi, Sadaka da kabul edip onlarla yola çıktı.

Bunun üzerine Türkmenler ile Belek b. Behrân oradan ayrıldılar. Sadaka onlardan rehineler alıp Hille'ye döndü. Bunu duyan Belek tekrar Âne'ye geldi, yanında da iki bin Türkmen vardı. Sadaka'nın adamları Belek ile kısa bir süre mücadele ettilerse de sonra ona nehrin sığ yerini (geçit yeri) gösterdiler, Belek de nehri oradan geçerek onları ele geçirip mallarını yağmaladı, bütün aile efradını esir aldı, sonra da Hît'i ele geçirmek niyetiyle Suriye tarafından yola çıktı. Hît'e yakın bir yere vardı, sonra aynı gün geri döndü. Sadaka bunu haber alınca askerlerini teçhiz etti, fakat daha sonra Belek geri dönünce o da askerleri geri çevirdi.

Haçlıların Rakka ve Ca'ber Kalesine Düzenledikleri Baskın

Urfa'daki Haçlılar bu sene safer ayında (kasım - aralık 1103) Rakka çayırı ile Ca'ber kalesine baskın düzenlediler. Urfa'dan çıkan Haçlılar iki kola ayrılmışlardı.

İki şehre aynı günde baskın düzenlemek gayesiyle Urfa'dan bir günlük mesafe kadar uzaklaştılar ve aralarında kararlaştırdıkları baskını yaptılar. Hayvanları sürüp götürdüler, ellerine düşen Müslümanları esir aldılar. Ca'ber kalesiyle Rakka, Sâlim b. Mâlik b. Bedrân b. el-Mukallid b. el-Müseyyeb'e aitti. Sultan Melikşah, 479 (1086 - 1087) yılı vukuatında da anlattığımız gibi, burayı o sene Sâlim b. Mâlik'e teslim etmişti.

Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed Arasında Yapılan Barış

Sultan Melikşah'ın iki oğlu Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed arasında bu sene rebiyülâhir ayında (ocak 1104) barış yapıldı.

Sebebi şu idi :

Savaşlar uzun yıllar devam etmiş, fesat yaygınlaşmış, halkın malı yağmalanmış, kan dökülmüş, şehirleri tahrip edilmiş ve köyler yakılmıştı. Saltanat hedef alınmış, fakat ona mahkûm olunmuştu.

Sultanlar başlangıçta güçlü kudretli iken bu savaşlar sebebiyle zayıf ve takatsiz düştüler. Büyük emîrler zorbalıklarını, hakimiyetlerini ve şımarıklıklarını sürdürmek gayesiyle bu savaşların devamından yanaydılar.

Sultan Berkyaruk bu sırada Rey'de olup oradan el-Cibâl, Taberistân, Hûzistân, Fars, Diyarbekir, el-Cezîre ve Harameyn-i şerîfeyn (Mekke-Medine)'e kadar hutbe onun adına okunmaktaydı.

Sultan Muhammed ise Âzerbaycân'da olup orada, Arrân yöresinde, Armenia'da Isfahân ve Tekrît hariç Irak'ın her yerinde hutbe onun adına okunuyordu.

Batîha'ya gelince, buranın bir kısmında Sultan Berkyaruk, diğer kısmında da Sultan Muhammed adına hutbe okunuyordu. Basra'da ise her ikisi adına okunmaktaydı.

Horasân'a gelince, Cürcân sınırından Mâverâünnehr'e kadar Horasân'ın her tarafında Sultan Sencer ve kardeşi Sultan Muhammed adına okunuyordu.

Sultan Berkyaruk, yanındaki paranın tükendiğini, buna karşılık askerlerin sürekli olarak daha fazla para istediğini görünce Kadı Ebû'l-Muzaffer el-Cürcânî el-Hanefî ile "Sahib-i Karatekin (Karatekin'in arkadaşı)" adıyla meşhur olan Ebû'l-Ferec Ahmed b. Abdü'l-Gaffâr el-Hemedânî'yi barış şartlarını tesbit etmek üzere kardeşi Sultan Muhammed'in yanına gönderdi. Sultan Muhammed bu sırada Merâga yakınlarındaydı. İki elçi

onun yanına varıp ne maksatla gönderildiklerini anlattılar, onu da sulha teşvik edip sulhun faziletini izah ettiler, ülkelerinin harabeye çevrildiğini ve İslâm düşmanlarının her tarafa göz diklerini anlattılar. Sultan Muhammed de barışı kabul etti ve şartları müzakere etmek için elçiler gönderi. Sonunda anlaşma sağlandı ve her biri anlaşmaya sadık kalacaklarına dair yemin ettiler. Kararlaştırılan maddeler şunlardı :

Sultan Berkyaruk kardeşi Sultan Muhammed'in nevbet çaldırmasına karışmayacak, kendisine ait şehirlerde kendi adıyla birlikte Sultan Berkyaruk'un adını zikretmeyecek, ikisi birbirleriyle yazışmayacak, yazışma vezirler aracılığıyla yapılacaktı. Askerler dilediği tarafa geçebilecek ve hiç kimseye müdahale edilmeyecek, Sefîdrûd'dan Bâbu'l-Ebvâb'a, Diyarbekir, el-Cezîre, Musul ve Suriye'ye kadar olan saha Sultan Muhammed'e ait olacaktı. Yine Irak topraklarından Seyfüddevle Sadaka'ya ait olan yerler de Sultan Muhammed'in hakimiyetinde olacaktı.

Sultan Berkyaruk bu şartları kabul etti ve böylece ihtilâf ve karışıklıklar sona erdi. Sultan Muhammed de Isfahân'da bulunan adamlarına emir verip şehirden ayrılmalarını ve şehri kardeşi Berkyaruk'un adamlarına teslim etmelerini istedi. Daha sonra Sultan Berkyaruk Isfahân'a gitti. Sultan Muhammed'in adamları şehri ona teslim edince onları kendi tarafına geçmeye ve kendi hizmetine davet etti, fakat onlar kabul etmediler, efendilerine hizmete devam etmeyi uygun buldular. Bu yüzden Sultan Berkyaruk onları vefakârlıkla tavsif etti. Sultan Muhammed'in adamları Sultan'ın aile efradıyla beraber Isfahân'dan ayrılıp onun yanına gittiler. Berkyaruk onlara iyi davrandı, kardeşinin aile efradı için çok miktarda para ve yüklerini taşımak için de üç yüz deve ile yüz yirmi katır verdi, ayrıca onlara hizmet etsinler diye yanlarında asker de gönderdi.

Sultan Berkyaruk'un elçileri Halife el-Mustazhir Billâh'ın yanına gelip yapılan barışı ve kararlaştırılan şartları haber verdiler. İlgazi divana çıkıp hutbenin Sultan Berkyaruk adına okunmasını istedi, bu teklif kabul edildi ve 19 cemaziyülevvel (18 Şubat 1104) perşembe günü divanda ertesi gün de camilerde Sultan Berkyaruk adına hutbe okundu. Aynı şekilde Vâsıt'da da hutbe Sultan Berkyaruk adına okundu.

İlgazi, Bağdâd'da Sultan Berkyaruk adına hutbe okutup onun tarafına geçince Sadaka, Halife'ye haber gönderip: «Emîrü'l-Müminin, hizmet ve itaatın gerektirdiği şeyleri yapmamak, onları ihlâl etmek ve murakabeden kaçmak gibi ilgazi'nin sebep olduğu bütün hadiseleri bana isnad ederdi. O şimdi de nâibi olduğu Sultan'a karşı açıkça muhalefet etti. Ben bunlara sabredemem, bilakis onu Bağdâd'dan uzaklaştırmak için harekete geçeceğim.» dedi.

İlgazi bunu duyunca derhal Türkmenleri toplamağa başladı, Sadaka da Bağdâd'a gelerek et-Tâc'ın karşısına inip yer öptü, sonra da Bağdâd'ın batı yakasında bulunan karargâhında konakladı. Bunun üzerine İlgazi Bağdâd'dan çıkıp Ba'kubâ'ya gitti, Sadaka'ya elçi gönderip yapılan sulh dolayısıyla Sultan Berkyaruk'a itaat arz ettiği için özür diledi; çünkü Hulvân ve diğer bazı şehirler Sultan Berkyaruk'un hakimiyeti altındaydı. Şahne olduğu Bağdâd'da onun hakimiyetine girmişti. İlgazi, Sadaka'ya işte bu yüzden Sultan Berkyaruk'a itaat ettiğini bildirdi, bunun üzerine Sadaka ondan hoşnut olup Hille'ye döndü.

Bu sene zilkade ayında (temmuz - ağustos 1104) Halife tarafından Sultan Berkyaruk'a hil'at ve Saltanat menşûru, Emir Ayaz'a ve veziri el-Hatir'e de hil'atler gönderildi. Hepsi halifeye itaat edip döndüler.

Haçlıların Suriye'de Cübeyl ve Akkâ'yı İşgal Etmesi

Bu sene Frank topraklarından el-Lâzıkıyye şehrine gemiler geldi; içinde tüccarlar, askerler, hacılar vs. vardı. Haçlı kontu Saint Gilles Trablus kuşatması için onlardan yardım istedi, onlar da Saint Gilles ile beraber şehri karadan ve denizden muhasara edip sıkıştırdılar. Bir kaç gün kalıp şehre taarruz ettiler, fakat bir şey elde edemeyeceklerini anladılar ve kuşatmayı kaldırıp Cübeyl şehrine gittiler ve orayı muhasara ettiler. Şehre şiddetli bir şekilde taarruz ettiler. Halk Haçlılara karşı koyamacağını anlayınca emân isteyip şehri onlara teslim etti, fakat Haçlılar emân verdikleri halde sözlerinde durmayıp halkın mallarını gasp ettiler. Ancak halk işkencelere ve ağır cezalara maruz kalmak bahasına mallarını kurtardı.

Haçlılar Cübeyl'deki işlerini bitirdikten sonra Akkâ'ya gittiler. Kudüs haçlı kralı Baudouin onlardan Akkâ kuşatması için yardım istemişti, Haçlılar da oraya gidip Akkâ'yı karadan ve denizden muhasara ettiler.

Akkâ valisinin adı Benâ idi, fakat Melikü'l-cüyûş el-Efdal'a nisbetle "Zehrüddevle el-Cüyûşî" diye meşhurdu. Haçlılarla çetin bir savaşa girdi. Haçlılar ona karşı bir kaç defa saldırdılar. Zehrüddevle onlara karşı şehri müdafaa edemeyeceğini anlayıp oradan ayrıldı, bunun üzerine Haçlılar Akkâ'yı kılıç zoruyla aldılar ve halka çok çirkin işler yaptılar. Vali Dımaşk'a gidip orada kaldı, sonra da Mısır'a dönerek el-Efdal'den özür diledi, o da mazeretini kabul etti.

Sökmen ile Çökürmüş'ün Haçlılara Karşı Cihadı

Haçlılar (Allah onların belalarını versin) İslâm ülkelerinin bir kısmını işgal ettikleri sırada Müslüman hükümdarlar ve İslâm orduları birbirleriyle savaşmakla meşguldüler. Müslümanlar arasında görüş birliği yoktu, arzuları değişikti. Mallar boş yere heder edilmiş, elden çıkarılmıştı.

Harrân, Sultan Melikşahın memlûklerinde Karaca'ya aitti. Karaca oraya "Muhammed el-Isfahânî" adlı birini nâib tayin etmiş ve oradan ayrılmıştı. Bunun üzerine Muhammed Isfahânî Karaca'ya isyan etti, şehir halkı da Karaca kendilerine zulmettiği için ona yardımcı oldu.

Muhammed Isfahânî yiğit ve kabiliyetli biriydi. Harrân'da Karaca' nın adamlarından Çavlı adındaki bir Türk'ten başka hiç kimseyi bırakmadı, onu da askerlerine kumandan tayin etti. Çavlı ile dost oldu ve bir gün ikisi birlikte içki meclisine oturdular. Çavlı, Karaca'nın bir hadımıyla anlaşıp onu öldürmeğe karar verdi, sonra da sarhoş vaziyetteki Karaca'yı öldürdüler. Tam bu sırada Haçlılar Harrân'a yürüyüp şehri muhasara ettiler.

Muînüddevle Sökmen ile Şemsüddevle Çökürmüş bu haberi aldıkları zaman birbirleriyle savaş halindeydiler. Sökmen öldürülen yeğeninin kanını dava ediyordu, bu yüzden her ikisi de birbirleriyle savaşa hazırlanıyordu. Çökürmüş'ün Sökmen'in yeğenini niçin öldürdüğünü ileride inşaallah anlatacağız. Haçlı saldırısı karşısında ikisi de birbirlerine haber gönderip Harrân meselesini halletmek üzere iş birliğine davet etti ve canını Allah rızası için ve onun yolunda cihada feda ettiğini bildirdiler. İkisi de kabul edip birbirlerinin yanına hareket ettiler ve Habur önlerinde buluşup anlaştılar, sonra da Haçlılarla savaşmak için yola koyuldular.

Sökmen'in yanında yedi bin Türkmen süvarisi vardı. Çökürmüş'ün yanında ise Türk, Arap ve Kürtlerden müteşekkil üç bin süvari bulunuyordu. Belih Nehri kıyısında Haçlılarla karşılaştılar. Aralarındaki savaş burada vuku buldu. Savaş başlayınca Müslümanlar sahte ric'atle geri çekildiler. Haçlılar onları yaklaşık iki fersah kadar takip ettiler. Sonra Müslümanlar geri dönüp Haçlıları diledikleri şekilde kılıçtan geçirdiler. Türkmenlerin elleri ganimetlerle doldu, büyük miktarda mala kavuştular; çünkü Haçlıların silâh ve malzemeleri oraya yakın bir yerdeydi. Antakya hakimi Bohemund ile sahil şeridinin hakimi Tancred savaş kızışınca Müslümanlara arkadan saldırmak üzere dağın gerisine çekilmişlerdi. Tepeye çıkıp bakınca Haçlıların mağlûp olduğunu, silâh ve ağırlıklarının yağmalandığını gördüler. Bunun üzerine akşama kadar orada bekledikten sonra kaçtılar, Müslümanlar da onları takip ederek adamlarından bir çoğunu öl-

dürdüler, bir çoğunu da esir aldılar. Bohemund ile Tancred sadece altı süvariyle kaçıp kurtuldu.

Urfa Kontu Baudouin de bir grup haçlı kontuyla beraber mağlûp olup Belih Nehri'ne girmişlerdi; fakat atları çamura saplandığı için Sökmen'in adamlarından bir Türkmen yetişip onları yakalamış ve Baudouin'i efendisi Sökmen'in çadırına götürmüştü. Sökmen yanındaki adamlarıyla Bohemund'un peşinden gitmiş bulunuyordu. Bu sırada Çökürmüş'ün adamları, Sökmen'in adamlarının Haçlıların ağırlıklarını ele geçirdiklerini ,kendilerinin ise ganimetlerden hiç bir pay almadan döndüklerini görünce Çökürmüş'e: "Onlar bizim yanımızdan ganimetlerle ayrılırken bizim halkın ve Türkmenlerin nazarındaki itibarınız ne olur?" diyerek onu Kont'u ele geçirmeğe teşvik ettiler, o da adamlarını gönderip Kont Baudouin'i Sökmen'in çadırından aldırttı. Sökmen geri dönüp meseleyi öğrenince Çökürmüş'ün yaptıkları çok ağrına gitti, adamları da savaş için hazırlanmışlardı, fakat Sökmen onları geri çevirdi ve: «Müslümanların bu gazâdan duydukları sevinç bizim aramızdaki ihtilaf yüzünden kedere dönmesin. Düşmanları Müslümanlara güldürerek öfkemi teskin etmek istemem.» dedi. Hemen harekete geçip Haçlıların silâhlarını ve sancaklarını aldı. Adamlarına onların elbiselerini giydirip onların atlarına bindirdi. Haçlıların bulunduğu şabahtan (metinde şeyhân) kalelerine doğru ilerledi. Haçlılar Sökmen'in adamlarının zaferle döndüklerini zannederek onları karşılamağa çıktılar, Sökmen de onları öldürüp kaleleri ellerinden aldı, bu şekilde bir kaç kaleyi ele geçirdi.

Çökürmüş'e gelince, o da Harrân'a gidip orayı teslim aldı, bir adamını vekil tayin edip Urfa üzerine yürüdü, on beş gün muhasara ettikten sonra Sökmen'in çadırından aldığı Haçlı kontu ile beraber Musul'a döndü. Haçlı kontunu otuz beş bin dinar fidye vermesi ve yüz altmış Müslüman esirini serbest bırakması şartıyla salıverdi. Haçlılardan öldürülenlerin sayısı yaklaşık on iki bin kişiydi.

Dukâk'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Melik Olması

Dımaşk hakimi Melik Dukâk b. Tutuş b. Alp Arslan bu sene ramazan ayında (mayıs - haziran 1104) vefat etti. Atabeğ Tuğtekin onun bir yaşındaki küçük oğlu adına hutbe okuttu ve onu hükümdar ilân etti, ancak daha sonra zilhicce ayında (ağustos - eylül 1104) onun adına okunan hutbeye son verip bu çocuğun amcası Bektaş b. Tutuş adına hutbe okuttu. Bektaş bu sırada on iki yaşındaydı.

Tuğtekin daha sonra ona Rahbe'yi ele geçirmesini tavsiye etti, Bektaş da çıkıp Rahbe'yi zapt etti ve geri döndü ancak Tuğtekin onu şehre sokmadı, o da kendine ait kalelere gitti. Tuğtekin Dımaşk'da hutbeyi tekrar Dukâk'ın küçük oğlu adına okuttu.

Rivayete göre, Bektaş'ın Tuğtekin'den korkmasının sebebi şu idi:

Annesi Bektaş'ı Tuğtekin'den korkutarak: «Tuğtekin Dukâk'ın babalığıdır. Dukâk'ın annesi, Tuğtekin seni öldürmedikçe ve oğlu tek başına hükümdar olmadıkça onu rahat bırakmaz.» dedi, Bektaş işte bu sebeple ondan korkuyordu. Daha sonra Tuğtekin'i çekemeyenler Bektaş'ı Dımaşk'dan ayrılıp Baalbek'e gitmeğe, asker toplayıp Haçlılardan da yardım alarak Dımaşk'a dönüp burayı Tuğtekin'in elinden almağa teşvik ettiler. Bunun üzerine Bektaş 498 safer ayında (ekim - kasım 1104) Dımaşk'tan gizlice ayrıldı. Yolda Busrâ hakimi Emîr Aytekin el-Halebî de ona iltihak etti. Bektaş ile beraber bu planı hazırlayanlar arasında Aytekin de vardı. İkisi Havrân göresinde bozgunculuk yaptılar, fitne fesat çıkarmak ve bozgunculuk yapmak isteyenler de burada onlara katıldılar. Ayrıca Kudüs kralı Baudouin'e de haber gönderip yardım istediler, o da kabul edip yanlarına gitti. Aytekin ile Bektaş da onun çevresinde toplandılar ve bir takım kaideler tespit ettiler. Bir süre Baudouin'in yanında kaldılar, fakat onun niyetinin Dımaşk yöresinde bozgunculuk çıkarmak ve ülkeyi tahrip etmek olduğunu anladılar. Onun yardımından umut kesince yanından ayrılıp çöl yolunu takiben Rahbe'ye geldiler. Bektaş burayı zapt edip ayrıldı. Tuğtekin ise Dımaşk'da idareye tek başına hakim oldu ve işleri yoluna koydu. Halka iyi davranıp adaletle hükmetti, halk da bundan dolayı çok sevindi.

Sadaka'nın Vâsıt'ı İstilâ Etmesi

Seyfüddevle Sadaka bu sene şevval ayında (haziran - temmuz 1104) büyük bir orduyla Hille'den Vâsıt'a gitti. Emir verip oradaki Türkler arasında: "Her kim burada kalırsa ona dokunulmayacaktır" diye tellal çağırttı. Buna rağmen bir kısmı Sultan Berkyaruk'un yanına, bir kısmı Bağdâd'a ve bir kısmı da Sadaka'nın yanına giderek onun safına katıldılar. Sadaka daha sonra Batîha hakimi Mühezzibüddevle'yi getirtip Vâsıt'ı ona bir müddet için elli bin dinara iltizama verdi. Bu müddet o yılın sonuna kadardı. Sadaka daha sonra Hille'ye döndü, Mühezzibüddevle de 6 zilkade (31 Temmuz 1104) tarihine kadar orada kaldıktan sonra ülkesine döndü.

Çeşitli Olaylar

Halifenin eski veziri Sedîdülmülk bu sene rebiyülevvel ayında (aralık 1103) hapishaneden salıverildi ve çıkar çıkmaz Seyfüddevle'nin yanına Hille'ye kaçtı, oradan da Sultan Berkyaruk'un yanına gitti. Sultan onu Divan-ı İşrâf-ı Memâlik reisiliğine (müşrif veya sâhib-i divan-ı işrâf) tayin etti.

Eminüddevle Ebû Sa'd el-Alâ b. el-Hasan el-Muslâyâ bu sene ansızın öldü. Gözleri görmez olmuştu. Belâgat ve fesahat sahibiydi. İlk önce 432 1040 - 1041) yılında Halife el-Kâim Biemrillâh'a hizmet etmişti. Halifelere toplam altmış beş yıl hizmet etti. Mevki ve itibarı her geçen gün artıyordu, sonunda vezirlik yapmaktan vaz geçti. Başlangıçta Hristiyandı, daha sonra 484 (1091) yılında Müslüman oldu. Çok sadaka verirdi. Güzel görünüşlü samimî bir insandı. Emlâkini hayır ve hasenat için vakfetti. Yazışmaları çok güzel ve meşhurdu. Ölümü üzerine kız kardeşinin oğlu Ebû Nasr'a hil'at gözdirilip «Nizâmü'l-Hazrateyn» lakabı verildi ve Divanü'l-İnşâ'da görevlendirildi.

Bu sene Bağdâd ahalisi arasında pek çok karışıklıklar çıktı, ayyarlar her tarafa yayıldı.

Vâsıtlı hekim Ebû Nuaym b. Sâve bu sene öldürüldü. Tıpta mütehassıs bir hekimdi. Güzel ve isabetli teşhisleri vardı.

Sultan Sencer bu sene veziri el-Mücîr Ebû'l-Feth et-Tuğrâî'yi azletti.

Sebebi şudur:

Sencer'in askerlerinin başkumandanı olan Emîr Bozkuş'a, içinde «Sen bu sultanla hiç bir yere varamazsın.» yazılı bir mektup bırakıldı. Sencer'e de Emîr Bozkuş'un askerlerinin çokluğundan dolayı: «Sen Emîr Bozkuş ile hiç bir yere varamazsın.» meâlinde bir mektup bırakıldı. Bunun üzerine bütün sarıklıları (kalem erbâbını) toplayıp bu iki mektubu onlara gösterdi, onlar bu yazının Tuğrâî'nin kâtibine ait olduğuna karar verdiler. Mektubun onun tarafından yazıldığı ortaya çıktı ve öldürüldü. Sencer Tuğrâî'yi de tevkîf edip öldürmek istedi, fakat Bozkuş mani oldu ve: «Hizmetinin hakkı için bırak.» dedi, bunun üzerine Sencer onu Gazne'ye sürdü. Emîr Bozkuş Horasân askerlerinden ve gönüllülerden müteşekkil büyük bir ordu toplayıp İsmâilîlerle savaşmak üzere onların elinde bulunan Tabes'e doğru yola çıktı. Tabes'i ve çevresindeki köy ve kaleleri tahrip etti. Pek çok bâtınîyi öldürüp esir aldığı gibi bir çok yeri de yağmaladı. Onlara çok büyük zarar verdi. Daha sonra Sencer'in adamları batınîlere bir daha kale yapmamak, silâh satın almamak ve hiç kimseyi bâtınîliğe davet etmemek şartıyla emân vermesini tavsiye ettiler. Halkın büyük bir kısmı onlara

emân verilmesine ve bâtınîlerle barış yapılmasına kızdırlar ve bundan dolayı Sencer'i ayıpladılar. Bozkuş bu seferden döndükten sonra vefat etti. Böylece hayatını cihad ile noktalamış oldu. Allah rahmet eylesin.

Meşhur muhaddis ve Sûfî Ebû Bekr Ali b. Ahmed b. Zekeriyyâ et-Turayşî bu sene öldü.

Kûfe kadısı Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed es-Sakafî de bu sene Recep ayında öldü. 422 yılı rebiyülevvel ayında (şubat - mart 1031) doğmuştu. Urve b. Mesûd'un ahfadından ve Kadı ed-Dâmgânî'nin öğrencilerindendi. Onun ölümü üzerine kadılık görevini oğlu Ebû'l-Berekât deruhte etti.

Muhaddis Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Alî b. el-Busrî el-Bundâr da bu sene rebiyülâhir ayında öldü. 404 (1013 - 1014) yılında doğmuştu.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 1104-1105) YILI OLAYLARI

Sultan Berkyaruk'un Ölümü

Sultan Berkyaruk b. Melikşah bu sene rebiyülâhir ayının ikinci günü (22 Aralık 1104) vefat etti. Isfahân'da verem ve basur hastalıklarına yakalanmış ve bir mahfe içinde Bağdâd'a müteveccihen hareket etmişti. Berûcird'e varınca hareket edemez oldu ve kırk gün orada kaldı. Hastalığı daha da şiddetlenip hayatından ümit kesince dört yıl sekiz aylık oğlu Melikşah'a ve Emîr Ayaz'a hil'at giydirdi .Emîrleri huzura çağırıp oğlunu sultan olarak kendine veliaht, Emîr Ayaz'ı da ona atabeg tayin ettiğini bildirdi ve her ikisine de itaat etmelerini, oğlunun Sultanlığını muhafaza ve onu müdafaa hususunda gayret göstermelerini emretti. Hepsi: "Baş üstüne." deyip kabul ettiler, oğlunu ve tahtını korumak uğrunda canlarını ve mallarını feda edeceklerini söylediler. Sultan Berkyarık onlardan bu konuda yemin etmelerini istedi, onlar da yemin ettiler. Sultan sonra Bağdâd'a gitmelerini emretti, onlar da yola çıkıp Berûcird'e on iki fersah kala Sultan Berkyaruk'un ölüm haberini aldılar. Sultan Berkyaruk Isfahân'a dönmek niyetiyle geride kalmıştı, fakat ölüm ona mühlet vermedi.

Emîr Ayaz, Sultan Berkyaruk'un ölüm haberini alınca veziri el-Hatîr el-Mebyûzî'ye ve diğer zevâta Sultanın anasıyla birlikte Isfahân'a gitmelerini emretti. Cenazesi Isfahân'a götürüldü cariyesi tarafından yaptırılan türbeye defnedildi. Bu cariye de sultan'ın ölümünden bir kaç gün sonra vefat etti ve onun kabrinin karşısına defnedildi. Emîr Ayaz otağ, çadır, çetr, şemse ve Sultanın ihtiyaç duyduğu diğer saltanat alâmetlerini hazırlatıp onlara oğlu Melikşah'ın alâmetini koydurdu.

Sultan Berkyaruk'un Hayatı, Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Sultan Berkyaruk öldüğünde 25 yaşındaydı. Saltanatını ilân edeli on iki yıl dört ay olmuştu. Savaşlardan ve anlaşmazlıklardan dolayı hiç kimsenin çekmediği sıkıntılara maruz kaldı. Bazan sıkıntı, bazan bolluk ve rahat içinde yaşadı. Günleri bazan varlık, bazan yokluk içinde geçti. Her şeyini kaybedip bir kaç defa ölümle burun buruna geldi.

Durumu güçlenip muhaliflerinin itaat arz ederek boyun eğdikleri sırada ölüm yetişti. Yaptığı savaşların sadece bir tanesinde mağlûp olmuştu. Emîrleri vuku bulan ihtilaflardan çıkar sağlamak niyetiyle onu hedef almışlardı, hattâ Sultan'ın nâiblerini bile öldürmek istiyorlardı; fakat Sultan onları müdafaa edemiyordu. Bağdâd'da adına hutbe okununca fiyatlar arttı, hayat ve geçim vasıtaları durdu, fakat bütün bunlara rağmen halk yine de onu sever ve onun sultanlığını tercih ederlerdi.

Ben müttali olduğum kadarıyla onun çok zor durumlarda kaldığı anları yukarıda anlatmıştım. Bunlardan en garibi onun amcası Tutuş'tan kaçarak Isfahân'a girişidir. Isfahân'a hakimi olan kardeşi Mahmûd'un askerleri onu tevkif etmek gayesiyle şehre girmesine müsaade ettiler, fakat tam bu sırada kardeşi Mahmûd vefat etti, bu yüzden Berkyaruk'u hükümdar yapmak zorunda kaldılar. İşte bu sıkıntıdan sonra kavuşulan ferahlığın en güzel örneklerinden biridir.

Sultan Berkyaruk, yumuşak huylu, asil ve cömert, sabırlı, akıllı, çok mülâyim ve ahlâklı, iktidarı güzel bir hükümdardı. Cezalandırmakta aşırı gitmezdi; çoğu zaman affeder, cezalandırmazdı.

Melikşah b. Berkyaruk Adına Hutbe Okunması

Bu sene 29 Rebiyülâhir (18 Ocak 1105) perşembe günü divanda; ertesi gün, yani cuma günü de Bağdâd camilerinde Melikşah b. Berkyaruk adına hutbe okundu.

Sebebi şu idi:

Bağdâd şahnesi İlgazi bu sene muharrem ayında (eylül - ekim 1104) Isfahân'da bulunan Sultan Berkyaruk'un yanına giderek onu Bağdâd'a gitmeğe teşvik etti, daha sonra da sultan Berkyaruk ile birlikte Bağdâd'a doğru yola çıktı. Sultan yolda vefat edince İlgazi Berkyaruk'un oğlu Melikşah ve Emîr Ayaz ile birlikte Bağdâd'a gitti, 17 rebiyülâhir (6 Ocak 1105) de

Bağdâd'a vardılar. Yolda benzeri görülmemiş soğukla karşılaştılar ve donduğu için de su alamadılar.

Vezir Ebû'l-Kâsım Ali b. Cüheyr onları Deyâlâ'da karşıladı. Sayıları beş bin süvariden ibaretti. İlgazi ile Emir Toğayürük divana gelip hutbenin Melikşah b. Berkyaruk adına okunmasını istediler. Teklifleri kabul edilip Melikşah adına hutbe okundu. Melikşah'a dedesi Melikşah'ın lakabı olan "Celalüddevle" lakabı verildi, daha başka bazı lakaplar da verildi ve hutbe okunurken dinarlar saçıldı.

Sultan Muhammed'in Çökürmüş'ü Musul'da Muhasara Etmesi

Geçen yılın vukuatı arasında anlattığımız gibi, Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed arasında yapılan anlaşmaya uygun olarak Sultan Muhammed Isfahân'ı Berkyaruk'a teslim etmiş, o da Isfahân'a gitmişti. Sultan Muhammed Isfahân'da bulunan adamları gelinceye kadar Âzerbaycân'ın Tebriz şehrinde bekledi, onlar gelince Isfahân'ı müdâfaa hususundaki başarılı çalışmalarından dolayı Sa'dülmülk Ebûl'-Mehâsin'i vezir tayin etti. Bu yılın safer ayına (ekim - kasım 1104) kadar orada bekledikten sonra Merâga'ya gitti, daha sonra Musul hakimi Çökürmüş'ü yakalayıp şehirlerini ele geçirmek üzere Erbil'e hareket etti.

Çökürmüş Sultan Muhammed'in kendi üzerine geldiğini duyunca Musul'un surlarını yeniledi ve tamire muhtaç yerlerini onardı. Köylülere de şehre girmelerini emretti, adamlarına da içeri girmeyenlerin mallarını yağmalama izni verdi.

Sultan Muhammed şehri kuşattı ve Çökürmüş'e haber gönderip kardeşi Sultan Berkyaruk ile yaptıkları anlaşmaya göre Musul ve el-Cezîre'nin kendisine verildiğini hatırlattı, ayrıca Sultan Berkyaruk'un bu konudaki mektuplarını ve şehrin kendisine teslim edilmesine dair yeminlerini ibraz etti. Sultan Muhammed Çökürmüş'e: «Eğer bana itaat edersen Musul'u senden almayacağım, yine senin elinde bırakacağım, yalnızca şehirde hutbe benim adıma okunacak.» dedi. Bunun üzerine Çökürmüş: «Anlaşmadan sonra Sultan Berkyaruk bana da mektuplar gönderdiler. Sultan bu mektuplarda şehrin kendisinden başkasına teslim edilmemesini emrediyor.» cevabını verdi.

Sultan Muhammed onun şehri teslim etmek istemediğini görünce mancınıklar ve lağımcılarla sabah erkenden hücuma geçip şehir halkıyla kıyasıya savaşa girdi. İyi idâresinden dolayı Çökürmüş'e muhabbet besledik-

leri için bir çok kişiyi öldürdü. Bunun üzerine Çökürmüş'ün emriyle surlarda küçük kapılar açıldı. Piyadeler buradan çıkıp savaşıyorlardı. Bunlar çok sayıda asker öldürdüler. Daha sonra Sultan Muhammed saldırıya geçti. Adamları surda bir gedik açtı. Bu arada akşam oldu ve sabahleyin kalktıklarında şehir halkının gedikleri temir ettiğini ve orayı savaşçılarla doldurduklarını gördüler. Muhasara boyunca fiyatlar ucuzdu: Meselâ otuz mekkûk (1 mekkûk: 1,5 sâ') buğday bir dinar, yine elli mekkûk arpa da bir dinar değerindeydi.

Çökürmüş'ün askerlerinden bir kısmı Tell-Ya'fer'de toplanmıştı; bunlar askerlere baskın düzenliyor ve onların erzak ikmali yapmalarına mani oluyordu. Çarpışmalar 10 cemaziyelevvel (28 Ocak 1105) tarihine kadar devam etti. Çökürmüş Sultan Berkyaruk'un vefat haberini alınca şehir halkını çağırıp Sultan'ın ölümünden sonra ne yapacağını istişare etti. Onlar: "Mallarımız ve canlarımız senin emrindedir. Sen ne yapacağını daha iyi bilirsin. Ayrıca askerlerin fikrini al, onlar bu konuyu daha iyi bilirler.» dediler, bunun üzerine Sultan emîrlerini toplayıp onlara danıştı. Emîrler: «Sultan hayatta olduğu müddetçe biz şehri teslim etmeyip direndik, hiç kimse beldemize girmedi. Şimdi ise Sultan ölmüştür, bu durumda halkın Muhammed'den başka itaat edeceği bir sultan yoktur, ona itaat arz etmek daha doğru olur.» dediler.

Bu istişarelerden sonra Çökürmüş Sultan Muhammed'e elçi gönderip itaat arz etti ve veziri Sa'dülmülk'ün yanına gelmesini istedi. Vezir, Çökürmüş'ün yanına gitti ve Çökürmüş'ün elini tutup: «Yapılacak en doğru iş derhal Sultanın huzuruna gitmendir; çünkü o senin hiç bir istediğini geri çevirmeyecektir.» dedikten sonra elini tutup ayağa kalktı. Çökürmüş de onunla beraber Sultan'ın yanına gitti. Musul halkı onun Sultan'ın huzuruna gittiğini görünce ağlayıp feryat etmeye ve başlarına toprak atmağa başladılar. Çökürmüş Sultan'ın huzuruna girince Sultan ona doğru ilerleyip hürmetle karşıladı ve kucaklaştılar. Sultan onu oturmağa bile bırakmadı ve: «Sen hemen halkının yanına dön; çünkü onların kalbi seninledir, onlar şimdi senin dönüşünü dört gözle bekliyorlar.» dedi. Çökürmüş yer öpüp Sultan'ın yakın adamlarından müteşekkil bir grupla geri döndü. Bu arada Sultan'a yarın şehri şerefine tezyin edeceğini söyleyip onu şehre davet etti, fakat Sultan kabul etmedi. Çökürmüş Musul dışında büyük bir ziyafet hazırlayıp Sultan'a bir çok hediyeler gönderdi ,ayrıca vezirine de çok miktarda eşya gönderdi.

Sultan'ın Bağdâd'a Gelişi, Yeğeni ve Emîr Ayaz ile Anlaşması

Kardeşi Sultan Berkyaruk'un ölüm haberini Musul'u muhasara ettiği sırada öğrenen Sultan Muhammed taziyeleri kabule başladı. Yukarıda geç-

tiği gibi, Çökürmüş'ü de yola getirdikten sonra Sökmen el-Kutbî (Sökmen'e Sultan Melihşah'ın amcazadesi Kutbuddevle İsmâil b. Yâkûtî b. Dâvud'a nisbetle "el-Kutbî" denilmiştir) ile beraber Bağdâd'a gitti. Çökürmüş ve diğer bazı emîrler de yanındaydı.

Hille hakimi Seyfüddevle Sadaka on beş bin süvari ve on bin piyadeden müteşekkil büyük bir ordu toplamış ve iki oğlu Dübeys ile Bedrân'ı Sultan Muhammed'e gönderip onu Bağdâd'a gelmeğe teşvik etmişti, Sultan Bağdâd'a gelirken onları da yanına aldı.

Emîr Ayaz Sultan Muhammed'in üzerine yürüdüğünü duyunca yanındaki askerlerle beraber evlerden çıkıp Bağdâd dışında ez-Zâhir'de çadır kurdular. Emîrler toplandılar. Ayaz nasıl bir yol takip edeceği hususunda onların görüşlerini aldı. Emîrler tahtı Sultan Muhammed'e kaptırmamak için ona karşı Emîr Ayaz'ın safında savaşacaklarına yemin ettiler ve kendilsine bağlı kalacaklarına söz verdiler. Melikşah b. Berkyaruk'a itaat hususunda kendisiyle müttefik olduklarını söylediler.

Bu hususta en ileri gidenler Yınal ile Sabâve idi; çünkü onlar emîrleri Sultan Muhammed'e karşı kışkırtmakta ve onu saltanattan uzaklaştırmakta çok aşırı gittiler. Emîrler dağılınca veziri es-Safiy Ebû'l-Mehâsin Emîr Ayaz'a: «Ey efendimiz! Hiç şüphesiz benim hayatım senin nimet ve devletinin devamına bağlıdır. Ben sana onlardan daha fazla bağlıyım. Onların tavsiyeleri doğru değildir. Onların maksadı sana yaklaşmak için bir vasıta bulabilmek ve senden istifade etmektir. Çoğu makam ve mevki için seninle yarış halindedir. Onları seninle mücadeleye girmekten alıkoyan şey mallarının ve sayılarının azlığıdır. Doğru olan Sultan Muhammed ile barışmak ve ona itaat arz etmektir. O seni iktaında bırakacağı gibi dilediğin kadar fazlasını da verecektir.» dedi.

Emîr Ayaz barışmak veya Sultan Muhammed'e muhafelet hususunda müteredditidi, ancak hareketlerinde muhafelet açıkça belliydi. Bağdâd'da yanında bulunan gemileri topladı, ordugâha ve şehre giden yolları tuttu.

Sultan Muhammed ise 22 cemaziyelevvel (9 Şubat 1105) cuma günü Bağdâd'a vardı ve yukarı Bağdâd'da şehrin batı yakasında konakladı. Bağdâd'ın batı yakasında onun adına, doğu yakasında ise Melikşh b. Berkyaruk adına hutbe okunuyordu.

el-Mansûr Camii'nde ise hatip: «Allahım cihan sultanını islâh et!» dedi ve sustu.

Halk fenalıkların ve yağmacılığın uzayıp gitmesinden korktu. Bu arada Ayaz savaşa karar vermiş olan askerleriyle beraber harekete geçti ve

Sultan Muhammed'in ordusuna yaklaşıncaya kadar ilerledikten sonra çadırına döndü ve emîrleri Sultan Melikşah'a bağlı kalacaklarına dair ikinci defa yemine davet etti. Bir kısmı kabul ederken diğerleri duraklayıp: «Bir defa yemin ettik, ikinci defa yemin etmeğe gerek yoktur; çünkü şayet birinci andımıza bağlı kalacaksak ikincisine de bağlı kalırız, eğer birinciye bağlı kalmazsak zaten ikinciye de bağlı kalmayız.» dediler.

Bunun üzerine Emîr Ayaz veziri es-Safiy Ebû'l-Mehâsin'e barış yapmak ve sultanlığı ona teslim etmek ve mücadeleyi bırakmak üzere Sultan Muhammed'in yanına gitmesini emretti. Vezir Ebû'l-Mehâsin 23 cemaziyülevvel (10 Şubat 1105) cumartesi günü Sultan Muhammed'in şehrin batı yakasındaki karargâhına geçti. Sultan Muhammed'in veziri Sa'dülmülk Ebû'l-Mehâsin Sa'd b. Muhammed ile buluşup ne maksatla geldiğini anlattı. İkisi birlikte Sultan Muhammed'in huzuruna girdiler. Ebû'l-Mehâsin efendisi Ayaz'ın mesajını iletti ve Berkyaruk devrinde olup biten olaylardan dolayı özür diledi. Sultan Muhammed bu isteği nezaketle kabul etti. Vezirin gönlünü teskin edip gönlünü aldı ve onun yemin teklifini de kabul etti.

Ertesi gün Kadı el-kudât, nakibler ve Ayaz'ın veziri es-Safî Sultan'ın huzurunda toplandılar; bunun üzerine veziri Sa'dülmülk Sultan Muhammed'e: «Emir Ayaz daha önce vuku bulan olaylardan dolayı korkuyor. Hem kendisi ve hem de yeğeniniz Melikşah maiyyetindeki emirleri için emân istiyor.» dedi. Sultan Muhammed bunun üzerine: «Melihşah'a gelince, benim evladım gibidir. Kardeşim (Berkyaruk) ile benim aramda hiç bir fark yoktur. Ayaz ve emîrlere gelince, onlara dokunmayacağıma yemin ederim; ancak Yınal el-Hüsâmî ve Sabâve müstesnâ.» dedi. Nizâmiye müdderrisi el-Kiyâ el-Herrâs Sultan'dan yemin etmesini istedi ve yemin merasiminde bulunacak zevat geldi. Ertesi gün Ayaz Sultan Muhammed'in yanına geldi ve Sultan'ın veziri ve bütün ahalî tarafından karşılandı. Tam o sırada Seyfüddevle Sadaka da geldi. İkisi birlikte Sultanın huzuruna girdiler. Sultan her ikisine de izzet ve ikramda bulundu, güzelce karşıladı. Başka bir rivayete göre ise, Sultan bizzat ata binip onları karşılamağa çıktı. Biri sağında diğeri solunda yer aldı. Sultan şaban ayına (18 Nisan 1105) kadar Bağdâd'da kaldı, sonra Isfahân'a gitti. Orada yaptıklarını inşaallah ileride anlatacağız.

Emîr Ayaz'ın Öldürülmesi

Emîr Ayaz bu sene 13 cemaziyülâhir (1-2 Mart 1105) günü Sultan Muhammed tarafından katledildi.

Sebebi şudur :

Emîr Ayaz saltanatı Sultan Muhammed'e teslim edip onun saflarına katılmış, kendisine zarar vermeyeceğine dair de yemin ettirmişti. Ayaz 2 cemaziyülahir (19 Şubat 1105) günü evinde (bu ev daha önce Gevherâyîn'e aitti) büyük bir ziyafet hazırlayıp Sultan'ı davet etti ve bu ziyafet sırasında da Sultan Muhammed'e pek çok hediyeler takdim etti. Bunlar arasında Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk'ün terekesinden alınan Balhaş dizisi de vardı. Bu konu daha önce anlatılmıştı.

Ziyafete Sultan Muhammed ile birlikte Seyfüddevle Sadaka da katıldı.

Kötü bir tesadüf eseri olarak Emîr Ayaz kölelerine Sultan'a arz etmek için hazinesinden silâh almalarını emretmişti. Bu sırada Ebher kabilesinden bir adam onların yanına girip Sûfîlerden olmasına rağmen kölelerle şakalaşmağa başladı. Köleler de onunla gülüp eğleniyorlardı. Bunun üzerine ona: «Sana da mutlaka bir zırh giydirip huzura çıkaracağız.» dediler. Sonunda gömleğinin altından zırh giydirip elleriyle adama çimdik atmağa başladılar. Adam her ne kadar: «Bırakınız.» diye yalvardıysa da bırakmadılar. Çok çimdikledikleri için kölelerin yanından kaçarak Sultan'ın yakın adamları (havâss) arasına girdi ve onlara sığındı. Sultan onu kaba bir elbise giymiş ve korku içinde görünce şüphelendi, bir kölesine Türkçe olarak hiç kimseye bildirmeden o şahsın üzerinde ne var diye tutup bakmasını emretti. Köle bu emri yerine getirip adamın üzerine baktığında gömleğinin altında bir zırh olduğunu gördü ve hemen Sultana haber verdi. Bunun üzerine Sultan endişelendi: «Sarıklılar böyle silâhlanmışlarsa, kim bilir asker ne haldedir?» dedi. Ayrıca hadise Ayaz'ın evinde ve avucu içinde olduğu için endişesi daha da arttı. Hemen kalkıp Ayaz'ın evinden ayrıldı ve sarayına gitti.

13 cemaziyülâhir (2 Mart 1105) günü Sultan; Emîr Sadaka, Çökürmüş, Ayaz ve diğer bazı emîrleri saraya çağırdı. Gelip toplandıklarında da haber gönderip: Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış'ın Diyarbekir'i zapt etmek üzere harekete geçtiğini, oradan da el-Cezîre'ye yürüyeceğini öğrendik. Ona mani olacak ve onunla savaşacak adamı aranızda kararlaştırmanız lâzımdır.» dedi. Toplantıya katılan emîrler: «Bu iş için Ayaz'dan daha munasip biri yoktur.» dediler. Emîr Ayaz da: «Bu meseleyi halletmek ve ve Kılıç Arslan'ı bölgeden uzaklaştırmak için Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed'in de benimle beraber bulunması gerekir.» dedi. Bu konuşmalar kendisine anlatılınca Sultan; Ayaz, Sadaka ve vezir Sa'dülmülk'ün meseleyi karara bağlamak üzere emîrlerin, huzurunda toplanmalarını istedi. Bunun üzerine Sultan'ın huzuruna girmek için kalktılar.

Sultan Muhammed, Ayaz içeri girince onu öldürmek üzere bir grup yakın adamını görevlendirmişti. Bunlar içeri girince görevlilerden biri

Ayaz'ın başına vurup ikiye ayırdı. Bunu gören Sadaka yüzünü kolu ile kapatırken vezir Sa'dülmülk bayıldı. Ayaz bir örtüye sarılıp hükümet sarayı (Dâru'l-memleke) yanındaki yola atıldı. Bunu duyan Ayaz'ın askerleri hemen atlanıp onun evini ellerinden geldiğince yağmaladılar. Sultan yağmaya mani olmaları için adamlar görevlendirdi. Ayaz'ın adamları o günden dağıldılar. Bir şaka yüzünden koca bir devlet ve büyük bir nimet bir anda yok olup gitti. Ertesi gün gönüllü bir grup Ayaz'ı kefenleyip Ebû Hanife'nin kabrinin yanında bir mezarlığa defnettiler.

Ayaz'ın yaşı kırkı geçmişti. Sultan Melikşah'ın kölelerinden olan Ayaz onun ölümünden sonra Emîrâhur'un adamları arasına katılmış, Emîr-âhur onu evlât edinmişti. Emîr Ayaz son derece mürüvvetli, cesur ve savaş hususunda ileri görüşlü idi.

Veziri es-Safiyy'e gelince, o bir süre gizlendi, sonra yakalanıp vezir Sa'dülmülk'ün evine götürüldü, daha sonra ise ramazan ayında (mayıs - haziran 1105) öldürüldü. Otuz altı yaşındaydı ve Aslen Hemedânlı bir reis ailesindendi.

Artukoğlu Sökmen'in Ölümü

Trablus hakimi Fahrulmülk İbn Ammâr Sökmen'e haber gönderip onu Haçlılara karşı yardıma çağırmış, kendisine para ve asker yardımında bulunmağa söz vermişti. Sökmen tam harekete geçecekken Dımaşk hakimi Tuğtekin'den mektup aldı. Tuğtekin mektubunda çok hasta ve ölmek üzere olduğunu, öldüğü takdirde Dımaşk'ı himaye edecek kimse olmadığı için Haçlılar'ın orayı ele geçirmelerinden korktuğunu bildiriyor ve onu vekil tayin etmek, şehri müdafaa hususunda neler yapılabileceğine dair tavsiyelerde bulunmak üzere onu yanına çağırıyordu. Sökmen bu durumu görünce Dımaşk'ı teslim almak ve Trablus'ta bulunan Haçlıların üzerine yürümek, onları oradan uzaklaştırmak için sür'atle yola çıktı ve el-Karyeteyn'e kadar geldi.

Sökmen'in gelmekte olduğunu haber alan Tuğtekin yaptığı işin akıbeti ve hastalığının arttığını düşünerek korkmağa başladı. Adamları hatalı bir iş yaptığını söyleyerek onu kınadılar ve yaptığı işin akıbetinden korkutarak: «Efendin çağrılınca kendini davet eden şahsı (Atsız'ı) Dımaşk'ı ele geçirmek arzusuyla hemen nasıl öldürdüğünü gördün.» dediler.

Onlar Sökmen'i geri çevirmek için hangi yola başvuracaklarını müzakere ederlerken onun el-Karyeteyn'e vardığını ve orada öldüğünü öğrendiler. Adamları tabutunu alıp geri döndüler, böylece Dımaşk'takiler hiç beklemedikleri bir ferahlığa kavuştular. Ölümüne sebep olan hastalık boğ-

macaydı. Sürekli olarak bu hastalıktan muzdaripti. Bu yüzden adamları ona Hısn Keyfâ'ya dönmesini tavsiye ettiler, fakat o kabul etmedi ve: «Hayır yola devam edeceğim ve eğer iyileşirsem niyetimi gerçekleştireceğim. Allah Taâlâ benim ölümden korkarak küffar ile savaşmaktan çekindiğimi görmeyecektir. Eğer ölürsem cihad uğrunda şehit düşmüş olurum.» dedi. Bunun üzerine yola devam ettiler. İki gün dili tutuldu ve safer ayında (ekim - kasım 1104) öldü. Oğlu İbrâhim de adamlarıyla beraberdi. Bir tabuta konulup Hısn Keyfâ'ya götürüldü. İleri görüşlü, akıllı, dahi ve çok hayır sever bir insandı. Hısn Keyfâ'yı niçin aldığını daha önce anlatmıştık.

Mardin'e hakim olmasına gelince, Kürboğa Musul'dan çıkıp Âmid üzerine yürüyerek şehrin hakimiyle muharebeye tutuşmuş ve şehrin Türkmen asıllı hakimi Sökmen'den yardım istemişti. Sökmen de derhal ona yardıma gitti ve Kürboğa ile savaşa girdi.

İmâdeddin Zengi b. Aksungur da o sırada küçük yaşta bir çocuk olup Kürboğa'nın yanında bulunuyordu. Maiyyetinde babasının adamlarından müteşekkil çok sayıda asker vardı. Savaş kızışınca Sökmen üstün geldi, bunun üzerine Aksungur'un adamları efendilerinin oğlu Zengi'yi atların ayakları altına atıp: «Efendinizin oğlu için çarpışınız.» diye bağırdılar. Aksungur'un adamları işte o zaman çok çetin bir şekilde savaştılar. Sonunda Sökmen mağlûp oldu, kardeşinin oğlu Yâkûtî b. (?) Artuk esir alındı ve Kürboğa onu Mardin kalesinde hapseti. Mardin hakimi Sultan Berkyaruk'un bir şarkıcısıydı. Kürboğa, Mardin ve çevresini ondan istedi, şehrin şarkıcı hakimi de Mardin'i Kürboğa'ya verdi. Yâkûtî bir süre hapiste kaldı, serbest bırakmasını istedi, o da serbest bıraktı. Yâkûtî Mardin yakınlarında konakladı. Şehir onu büyülemişti, bu sebeple Mardin'i zapt ve istilâ etmek gayesiyle orada kaldı.

Mardin yakınlarında bulunan Kürtler şehrin şarkıcısı olan sahibini hedef almışlardı. Nitekim Mardin'e bağlı kasaba ve köylerine bir kaç defa baskın düzenlemişlerdi. Yâkûtî Mardin hakimine haber gönderip: «Biz sadık iki dost olduk. Ben Kürtlere karşı savunabilmek için senin şehrini tamir etmek, bazı yerlere baskın düzenleyerek oradan alacağım malları senin beldende harcamak ve kenar mahallelerde oturmak istiyorum.» dedi. Şarkıcı vali de Yâkûtî'ye izin verdi, bunun üzerine Yâkûtî Hılât kapısından (Bab-ı Hılât) Bağdâd'a kadar uzanan sahaya baskınlar düzenleyip yağmalamağa başladı. Hattâ kaledeki bazı askerler de yağma edilen mallardan bir şeyler elde etmek gayesiyle Yâkûtî'nin yanına gelirler, o da onlara ikramda bulunur ve karşı çıkmazdı. Böylece bu askerler ona güven duydular.

Bir defasında askerlerin çoğu Yâkûtî ile birlikte yağmacılığa çıkmışlardı. Yağmacılıktan geri döndükleri zaman Yâkûtî onların yakalayıp zin-

cire vurulmalarını emretti, kendisi de onlardan daha önce kaleye girip şehir ahalisine: «Kapıyı açınız, yoksa onların boyunlarını vururum.» diye tellâl bağırttı, fakat onlar kabul etmediler; bunun üzerine Yâkûtî onlardan birini öldürdü, bunu görünce kaleyi Yâkûtî'ye teslim ettiler, o da Mardin'de kaldı.

Yâkûtî daha sonra asker toplayıp Nusaybin'e gitti. Çökürmüş'e ait olan Cezîret İbn Ömer'e baskın düzenledi. Adamları ganimetlerle geri dönünce Çökürmüş onların üzerine geldi. Yâkûti yakalandığı hastalık sebebiyle silâh taşıyamaz ve ata binemez haldeydi. Atının yanına götürüldü ve bindi. Bu sırada atılan bir okla vurulup düştü. Çökürmüş yanına geldiğinde can çekişiyordu. Çökürmüş ağlamağa başladı ve: «Ey Yâkûtî! Seni bunları yapmağa sevk eden neydi?» dedi. Fakat Yâkûtî cevap vermeden öldü. Artuk'un karısı bu defa oğlu Sökmen'in yanına gitti. Türkmenleri topladı ve torununun intikamını almak için harekete geçti. Sökmen de yine Çökürmüş'e ait olan Nusaybin'i muhasara etti. Bunun üzerine Çökürmüş ona gizlice pek çok para gönderip gönlünü aldı ve razı etti, ayrıca da: "Yakûtî savaş sırasında öldü, katili de belli değil." dedi.

Mardin'e Yâkûtî'den sonra kardeşi Ali hakim olup Çökürmüş'ün hizmetine girdi ve adası Emîr Ali'yi buraya vekil tayin etti. Mardin valisi olan bu Ali, Sökmen'e: «Kardeşinin oğlu, Mardin'i Çökürmüş'e teslim etmek istiyor.» diye haber gönderdi; bunun üzerine Sökmen bizzat giderek şehri teslim aldı. Yeğeni Ali gelip kalenin tekrar kendine teslim edilmesini isteyince Sökmen ona: «Ben burayı bu sülâle çökmesin, tarihten silinmesin diye aldım.» dedi. Ali'ye Cebeli Cûr'u ikta etti ve onu oraya gönderdi.

Çökürmüş Ali'ye her yıl yirmi bin dinar verirdi. Amcası Sökmen Mardin'i ele geçirince Ali, Çökürmüş'e haber gönderip ondan para istedi, bunun üzerine Çökürmüş ona: «Ben sana o parayı Mardin'e bağlılığından ve sana yakın olmaktan korkuğumdan dolayı veriyordum. Şimdi ise dilediğini yap, artık senin benimle baş edecek gücün yoktur.» dedi.

Bâtınîlerin Bu sene Horasân'da Yaptıkları

Bu sene Beyhak yöresinde Turayşit kasabasında bulunan bir çok bâtınî harekete geçip o bölgede geniş çapta yağma ve talan yaptılar. Pek çok kişiyi öldürdüler, mallarını yağma ettiler ve kadınlarını esir aldılar. Eski anlaşmayı hiçe saydılar.

Bu sene bâtınî faaliyetleri arttı, durumları güçlendi. Sultanların kendileriyle uğraşmamasından faydalanarak diledikleri şahısları öldürmekten geri durmadılar.

Bâtınîlerin yaptığı işlerden biri de şudur:

Bu sene Mâverâünnehr, Horasân, Hindistân ve diğer yerlerden gelen hacı kafileleri Huvâr-ı Rey'de toplanmışlardı. Bâtınîler seher vaktinde onların üzerine hücum edip kılıçtan geçirdiler, diledikleri gibi öldürdüler. Mallarını ve hayvanlarını ganimet aldılar, hiç bir şey bırakmadılar.

Bâtınîler Şâfiîlerin ileri gelen reislerinden Ebû Ca'fer b. el-Meşşât'ı da bu sene öldürdüler. Ebû Ca'fer el-Hocendî'den fıkıh tahsil etmişti, Rey'de müderrislik yapar ve halka vaaz ederdi. Kürsüden iner inmez bir bâtınî gelip onu öldürdü.

Haçlıların Bu Sene Suriye'deki Müslümanlarla Yaptıkları Savaşlar

Antakya hakimi Tancred ile Haleb meliki Rıdvân arasında bu sene şaban ayında (nisan - mayıs 1105) savaş vuku buldu, sonunda Rıdvân mağlûp oldu.

Sebebi şudur:

Tancred, Rıdvân'ın nâibinin bulunduğu Artah kalesini muhasara etmiş, Haçlılar Müslümanları zor duruma sokmuşlardı. Rıdvân'ın nâibi efendisine haber gönderip muhasara edildiklerini ve Haçlılara karşı koyacak durumda olmadığını bildirerek yardım istedi, bunun üzerine Rıdvân çok sayıda süvari ve yedi bin piyadeden müteşekkil bir ordu ile (bu askerlerden üç bin tanesi gönüllü idi) yola çıkıp Kınnesrîn'e vardı. Haçlılarla aralarında az bir mesafe vardı. Tancred Müslümanların çok sayıda askere sahip olduğunu görünce Rıdvân'a elçi gönderip barış istedi. Rıdvân kabul etmek istedi, ancak İspehbüd Sabâve buna mani oldu. Sabâve Ayaz'ın katlinden sonra Rıdvân'ın yanına giderek onun hizmetine girmişti. Rıdvân bu yüzden barış teklifini kabul etmedi. İki taraf da savaş nizamına girdiler. Haçlılar daha savaş başlamadan bozuldular, sonra da: «Geri dönüp üzerlerine bir defa saldıralım; ya yeneriz, ya da mağlûp oluruz.» dediler ve Müslümanlara saldırdılar. Müslümanlar da bu saldırı karşısında tutunamayıp mağlûp oldular. Bir kısmı öldürüldü, pek çok kişi de esir alındı.

Piyade kuvvetlerine gelince, Haçlılar mağlûp olunca onların ordugâhlarına kadar girip yağmacılığa dalmışlardı. Haçlılar onları da öldürdüler. Kaçanlardan başka kurtulan olmadı ve çoğu esir alındılr. Artah'ta bulunanlar da Haleb'e kaçtılar. Haçlılar Artah'ı işgal ettiler. (Allah onların belâlarını versin). İspehbüd Sabâve de Atabeg Tuğtekin'in yanına Dımaşk'a kaçtı, onun saflarına katılıp adamları arasına dahil oldu.

Fâtımîlerle Haçlılar Arasındaki Savaş

Müslümanlarla aynı seviyede olan Haçlılar arasında bu sene zilhicce ayında (ağustos - eylül 1105) savaş vuku buldu.

Sebebi şudur:

Mısır Fâtımî halifesinin veziri olan el-Efdal geçen sene oğlu Şerefü'l-Meâlîyi Haçlılara karşı göndermiş ve o da onları mağlûp ederek Remle'yi ellerinden almıştı. Daha sonra Mısırlılarla Araplar arasında anlaşmazlık çıktı. Her iki taraf da fethin kendilerine ait olduğunu iddia ediyordu. Tam bu sırada bir haçlı birliği üzerlerine yürüdü, iki taraf karşı karşıya geldi Haçlılar neredeyse galip geleceklerdi. Şerefü'l-Meâlî bu savaş sırasında babasının yanına Mısır'a gitti. el-Efdal bu defa başka bir oğlunu, Senâülmülk Hüseyn'i aralarında Askalân nâibi Cemâlülmülk'ün de bulunduğu bir grup kumandanla beraber oraya gönderdi; ayrıca Dımaşk Atabegi Tuğtekin'e de haber gönderip ondan askerî yardım istediler, o da İspehbüd Sabâve ile birlikte bin üç yüz kişilik bir süvari birliğini yardıma gönderdi.

Fâtımîlerin de beş bin kişilik bir kuvveti vardı. Kudüs Mekke ve Yafa'ya hakim olan kral Baudouin de bin üç yüz süvari ve sekiz bin pidadeyle Fâtımî kuvvetleri üzerine yürüdü. Askalân ile Yafa arasında vuku bulan savaşta iki tarafa birbirlerine üstünlük sağlayamadı. Müslümanlar bin iki yüz şehit verdiler, Haçlılardan da bir o kadar kişi öldürüldü. Askalân emîri Cemâlülmülk de maktuller arasındaydı.

Müslümanlar savaşın sonucu bakımından Haçlılarla aynı seviyede olduklarını görünce savaşa son verip Askalân'a döndüler, bu arada Sabâve de Dımaşk'a döndü. Haçlılar arasında Müslüman bir grup vardı ki, Bektaş b. Tutuş da bunlardan biriydi. Tuğtekin, kardeşi Dukâk'ın küçük yaştaki oğlunu melik ilân edince Bektaş da buna öfkelenip Haçlıların yanına gitmiş ve onlarla beraber olmuştu.

Çeşitli Olaylar

Türkmenler bu sene Irak'a bağlı Tarîk-ı Horasân'da büyük çapta karışıklık çıkardılar. Türkmenler daha önce de halkın mallarını yağmalar ve yol keserler, fakat korkup çekinirlerdi. Bu sene ise korkuyu çekinmeyi bir tarafa bırakıp rezilce işler yaptılar.

Bunun üzerine Irak şahnesi İlgazi b. Artuk Târik-ı Horasân'a kardeşinin oğlu Belek b. Behrâm b. Artuk'u vali tayin etti ve şehri koruyup gerekli tedbirleri almasını ve bozgunculuğa mani olmasını emretti. Belek b.

Behrâm bu görevi lâyıkıyla yerine getirip bölgeyi muhafaza altına aldı, halkın malına ve namusuna uzanan bu ellere mani oldu. Belek daha sonra Hânicâr kalesine gitti. Burası Sürhâb b. Bedr'in hakimiyetindeydi. Hânicar'ı muhasara edip ele geçirdi.

Sultan Muhammed bu sene şaban ayında (nisan - mayıs 1105) Kasîmüddevle Sungur el-Porsukî'yi Irak'a şahne tayin etti. Kasîmüddevle dindar, hayırlı ve sözüne güvenilir bir zat idi. Bütün savaşlarda Sultan Muhammed'in yanında yer aldı.

Sultan Muhammed bu sene ramazan ayında (mayıs - haziran 1105) Isfahân'a varıp halka emân verdi ve ahali başlarına gelen karışıklıkların, zulüm ve müsaderelerin sona erdiğine inandı. Isfahân'dan gizlice kaçışıyla şimdi güçlü kudretli muteber bir Sultan olarak dönüşü arasında ne kadar büyük fark var! Sultan Muhammed Isfahân'da halka adaletli davrandı, hoşlarına gitmeyen şeylere son verdi. Askerlerin ve diğer zümrelerin halkın malına ve canına el uzatmalarına mani oldu ve artık halkın sözü askerlerin sözünden daha güçlü oldu. Yine Sultanın heybet ve adaleti sayesinde askerlerin eli halkın elinden daha kısa oldu.

Bu yıl içinde bir çok ülkede özellikle Irak'da salgın baş gösterdi. Salgın Irak'ın her tarafına yayılmıştı. Çiçek hastalığından sayısız denecek kadar çok çocuk öldü. Daha sonra ise büyük bir veba salgını zuhur etti ve pek çok kişi hayatını kaybetti.

Hadis ilminde hâfız derecesine yükselen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Ebû Ali el-Berdânî bu sene şevval ayında öldü. 426 (1034-1035) yılında doğmuştu. İbn Gaylân, el-Bermekî el-İşârî ve diğer bazı zevattan hadis tahsil etmişti.

Ebû'l-Meâlî Sâbit b. Bundâr b. İbrâhim el-Bakkâl da bu sene cemaziyülâhir ayında vefat etti. 416 (1025-1026) yılında doğmuştu. Ebû Bekr el-Berkânî ve Ebû Alî b. Şazân'dan hadis tahsil etmişti.

Şâfiî fakihi Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ali b. Ebû's-Sakr da bu sene 4 cemaziyülevvel günü öldü. 409 (1018-1019) yılında doğmuştu. Edip ve şair bir zat idi.

Halifenin güzel yazı yazan kâtibi İbnu'l-Muslâyâ'nın kız kardeşinin oğlu Nasr da bu sene öldü. Yetmiş yaşındaydı. Geride hiç bir varis bırakmadı, çünkü kendisi Müslüman olmuştu, ama ailesi Hristiyan idi ve bu sebeple de ona varis olamadılar. Cimri bir insandı, fakat çok sadaka verirdi.

Vâiz, şâir ve kâtip Ebûl'Müeyyed İsâ b. Abdullah b. el-Kâsım el-Gaznevî de bu sene vefat etti. Bağdâd'a gelip orada vaaza başlamıştı. Eş'arî mezhebi uğrunda çalıştı. Büyük bir hüsnü kabul görmüştü. Bağdâd'dan çıkıp İsferâyin'e gitti ve orada öldü.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ DOKSAN DOKUZUNCU (M. 1105-1106) YILI OLAYLARI

Mengüpars'ın Sultan Muhammed'e İsyan Etmesi

Sultan Muhammed, amcazâdesi olan Mengüpars İbn el-Melik Börüpars b. Alp Arslan bu sene muharrem ayında (Eylül - Ekim 1105) Sultan Muhammed'e karşı isyan ve muhalefet etti.

Sebebi şudur :

Mengüpars İsfahân'da ikamet ediyordu. Çok büyük bir malî sıkıntıyla karşılaştı. Erzak vs. gelmez olmuştu. Bu yüzden oradan çıkıp Nihâvend'e gitti, orada bir grup asker de kendisine iltihak etti. Bazı emîrler de onu destekleyince Nihâvend'in silâh zoruyla işgal ederek kendi adına hutbe okuttu, Porsukoğullarına bağlı emîrlere de haber gönderip onları kendine itaat etmeğe ve yardıma çağırdı.

Sultan Muhammed, Zengî b. Porsuk'u tevkif etmişti. Zengî kardeşlerine mektup yazıp onları Mengüpars'a itaat etmekten sakındırdı ve onun emrine girdikleri takdirde başına gelecek tehlike ve işkenceleri hatırlattı ve Mengüpars'ı tevkif ederek meseleyi halletmelerini emretti.

Porsukoğulları, kardeşleri Zengî'nin mektubu üzerine Mengüpars'a adam gönderip itaat ve muvafakatlarını bildirdiler, bunun üzerine Mengüpars onların yanına hareket ederken Porsukoğulları da ona doğru harekete geçtiler. Mengüpars ile buluşup kendi hakimiyetleri altındaki bölgeye yakın bir yerde, Hûzistân'da onu tevkif ettiler. Mengüpars'ın adamları bunun üzerine dağıldılar. Onu alıp Isfahân'a götürdüler. Sultan Muhammed Mengüpars'ı amcası Tekiş'in oğullarıyla beraber tevkif etti, Zengî b. Porsuk'u da hapisten çıkarıp mevkiine iade etti.

Sultan Muhammed, Zengî ve kardeşlerinden iktaları olan Lişter, Sâbûr-Hâst ve Ahvâz ile Hemedân arasındaki diğer şehir ve kalelerden fe-

râğat etmelerini istedi, Porsukoğullarına bu yerlere karşılık Dînever ile diğer bazı yerleri ikta etti.

Tam bu sırada Sevâdlı bir adam yine Nihâvend'e peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktı. Çok sayıda insan ona itaat etti, mallarını mülklerini satıp parasını ona verdiler, yabancı peygamber de bunların hepsini harcadı. Adamlarından dördüne Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali adını vermişti. Nihayet Nihâvend'de öldürüldü. Nihâvend halkı: "İki ay içinde aramızda iki kişi çıkıp birisi peygamberlik, diğeri de saltanat iddiasıyla ortaya çıktı, fakat hiçbiri de gayesine ulaşamadı." diyordu.

Tuğtekin ile Haçlılar Arasındaki Savaş

Dımaşk hakimi Atabeg Tuğtekin ile büyük bir Haçlı kontu arasında bu sene safer ayında (ekim - kasım 1105) savaş oldu.

Sebebi şudur:

Dımaşk askerleriyle Baudouin arasında bir kaç defa savaş cereyan etmiş, bunların bir kısmında Dımaşk askerleri, bir kısmında da Baudouin galip gelmişlerdi. Baudouin daha sonra Dımaşk'a iki günlük mesafede bir kale inşa etti, Tuğtekin de bunun üzerine bu işin sonundan ve başına gelecek zarardan korkmağa başlayarak derhal asker toplayıp Haçlılarla savaşmak üzere yola koyuldu. Bunu duyan Akkâ, Kudüs vs. yerlerin hakimi Kral Baudouin de Müslümanlara karşı bu haçlı kontuna yardım etmek için hareket etti, fakat bu haçlı kontu ona ihtiyacı olmadığını eğer Müslümanlar kendileriyle savaşa girecek olurlarsa onlarla çarpışacak güçte olduğunu bildirdi, bunun üzerine de Baudouin Akkâ'ya geri döndü.

Tuğtekin'in Haçlılara saldırısıyla savaş başladı ve çok şiddetlendi. Dımaşk ordusuna mensup iki emir bozulup kaçtı, Tuğtekin onları takip edip ikisini de öldürdü. Bu arada Haçlılar da mağlûp olarak kendi kalelerine sığındılar. Bunun üzerine Tuğtekin: «Her kim onlarla güzelce çarpışır ve benden bir talepte bulunursa onu yerine getiririm. Her kim Haçlıların sığındığı kaleden bir taş getirirse ona beş sinar veririm.» dedi. Piyadeler canlarını feda ederek kaleye tırmandılar, orayı tahrip ettiler ve taşlarını Tuğtekin'e götürdüler. Tuğtekin de onlara verdiği sözü tuttu ve taşların vadiye atılmasını emretti. Sonra kaledeki Haçlıları esir alarak emir verdi, hepsini öldürttü, sadece iki süvari esir olarak kaldı. Haçlılar toplam iki yüz süvari idiler. Kaledekilerden pek azı kurtulabildi.

Tuğtekin Dımaşk'a muzaffer olarak döndü. Şehir dört gün boyunca süslendi. Tuğtekin daha sonra Rafâniye'ye gitti. Rafâniye Suriye'deki bir

kale olup Haçlılar tarafından işgal edilmişti. Kale hakimi Trablus'u muhasara etmekte olan Saint Gilles'in kız kardeşinin oğluydu. Tuğtekin kaleyi muhasara edip ele geçirdi, Haçlılardan beş yüz kişiyi öldürdü.

Abâde ile Hafâce Arasındaki Savaş

Bu sene Abâde ve Hafâce kabileleri arasında çok çetin bir savaş oldu.

Sebebi şudur :

Hafâce kabilesine mensup bir grup Abâde'ye mensup bir şahsın iki devesini almıştı. Adam gelip devesini istedi, fakat Hafâce kabilesi bu deveyi vermedi, o da intikam için Hafâce'ye ait on bir deveyi gasp etti. Hafâce bu adama yetişip arkadaşlarından birini öldürdüler, diğerinin de elini kestiler. Bu hâdise Hille topraklarında meydana gelmişti. Hille ahalisi onların arasına girip kavgayı yatıştırdı.

Abâde kabilesi bu haberi alınca intikam almağa karar verdiler ve intikam hırsıyla Irak'a doğru yola çıktılar. Emîrlerinden müteşekkil bir grupla hareket ettiler. Sayıları yedi yüz süvariye varmıştı. Hafâce ise sayıca onlardan azdı, bu sebeple Abâdelilere haber gönderip öldürülen kişinin diyetini vererek anlaşmak istediklerini bildirdiler, fakat Abâde kabul etmedi. Seyfüddevle Sadaka da onlara barış tavsiye ettiyse de kabul etmediler. Kûfe yakınlarında karşılaşıp savaşa tutuştular. Abâde kabilesinin yanında evler arasında develeri ve koyunları vardı. Hafâce, onlara karşı üç yüz süvariyi pusuya yatırmıştı. Ciddî olarak bir savaşa tutuşmamakla beraber üç gün boyunca birbirlerine hücum edip durdular. Daha sonra aralarındaki savaş kızıştı, birbirlerine girdiler ve mızrakları bırakıp kılıçla savaştılar.

Her iki taraf da savaştan bıkmış bir hâlde iken Hafâce'nin pusudaki süvarileri dinlenmiş vaziyette saldırıya geçince, Abâde mağlûp oldu ve Hafâce zafer kazandı. Abâde kabilesinin ileri gelenlerinden on iki kişi öldürüldü, Hafâce'den de bir topluluk öldürüldü. Hafâce kabilesi at, deve, koyun, köle ve cariye olmak üzere pek çok ganimet ele geçirdi.

Sadaka, Hafâce'ye gizlice yardım etti. Abâde'den mağlûp olup kaçanlar Sadaka'nın yanına varınca Sadaka kurtuldukları için onları tebrik edince içlerinden biri: «Ben savaşa ve vuruşmaya devam ediyor ve onlara karşı zafer kazanacağıma inanıyorum, fakat ne zaman ki, senin kızıl atını onlardan birinin altında gördüm, işte o zaman onların senin piyade ve süvarilerini bize karşı kullandıklarını ve artık onlara karşı koyamayacağımızı

anladım. Onlar senin yardımın sayesinde bizi mağlûp ettiler, senin kılıcınla bizi bozguna uğrattılar,» dedi. Sadaka hiç cevap vermedi.

Sadaka'nın Basra'yı Zaptı

Seyfüddevle Sadaka bu sene cemaziyülevvel ayında (ocak - şubat 1106) Hille'den Basra'ya giderek orayı zapt etti.

İsmâil b. Arslancık'ın Basra ve yöresine yerleştiğini daha önce anlatmıştık. İsmâil Basra'da on yıl hüküm sürdü. Sultanlar arasındaki ihtilâftan yararlanarak kudret ve nüfûzunu artırdı, Şultan'ın hazinesine ait mallara el koydu. İsmâil, Sadaka'ya haber gönderip ona itaat arz ettiğini bildirmişti. Sultan Muhammed tahta geçince Basra'ya bir emir tayin edip burayı Arslancık'tan almayı düşündü. Bu meseleyi Sadaka ile görüştü ve Basra Sadaka'ya bırakıldı; bunun üzerine Sultan Muhammed oraya saltanata müteallik işleri deruhte edecek bir amid tayin etti, fakat İsmâil onu şehre sokmadı ve çalışmasına izin vermedi, üstelik çok kötü davrandı; bunun üzerine de Sultan Muhammed Sadaka'ya İsmâil'in üzerine yürümesini ve Basra'yı ondan almasını emretti, Sadaka da bu maksatla harekete geçti.

Tam bu sırada Mengüpars Sultan'a isyan ve muhalefet etti. Sadaka da Vâsıt'a gitmek üzereydi. İsmâil buna çok sevindi, hakimiyetini daha da yaydı. Önce babası ve dedesinin hizmetinde bulunmuş olan bir hâcibini gönderip eş-Şurta ve çevresinin Mühezzibüddevle b. Ebû'l-Cebr'e teslim etmesini emretti ve buranın ona iltizama verildiğini söyledi. Hâcib, eş-Şurta'ya varıp oradan dört yüz dinar aldı; bunun üzerine İsmâil onu yanına getirtip hapsetti, elindeki dinarları da aldı. Sadaka onun düşmanlığını açığa vurduğunu görünce Hille'den Rahbe'ye gitmek istediğini söyleyerek yola çıktı, sonra da süratle Basra'ya doğru yürüdü. İsmâil, Sadaka yaklaşıncaya kadar ondan haberdâr olamadı. İsmâil'in adamları Matârâ, Nehr-i Ma'kıl ve diğer bazı yerlerde tamir edip yenilediği kalelere dağıldılar. İsmâil' Abbâsîlerin ve Alevîlerin ileri gelenlerini, Basra kadısını, müderrisini ve şehrin önde gelen simâlarını hapsetti.

Sadaka onların karşısında karargâh kurdu. Bu arada Sadaka'nın bir askerî birliğiyle Basra'lı bir taife arasında savaş çıktı ve Seyfüddevle Sadaka'nın dayısının oğlu Ebû'n-Necm b. Ebû'l-Kâsım, el-Verrâmî bu çatışma sırasında öldürüldü.

Sadaka, İsmâil'i Basra'da muhasaraya devam etti. Bazı adamları Sadaka'ya muhasaraya son verip geri dönmesini tavsiye ettiler ve bu muhasa-

radan hiç bir şey elde edemeyeceklerini ifade ettiler, fakat Sadaka onlara beklemelerini tavsiye etti. Onlar: «Eğer gidecek olursak bu mağlûbiyet demektir.» dediler. Sadaka'nın nisbeti orada kalıp beklemekti: «Eğer ben Basra'yı zapt edemezsem artık hiç kimse bana itâat etmez; halk benim âciz olduğuma inanır.» dedi.

Daha sonra İsmâil şehirden çıkıp Sadaka ile savaşa girdi. Bu sırada Sadaka'nın bazı adamları şehrin başka bir yerinden içeri girdiler, İsmâil' in topladığı köylülerden bir çoğunu öldürdüler. İsmâil, el-Cezire'deki bir kalesine kaçtı. Seyfüddevle'nin adamlarından biri ona yetişip öldürmek istedi, fakat kölelerinden biri canını feda edip onu kurtardı, darbe ona isabet edip yere serdi. Basra yağmalandı, Sadaka'nın yanında bulunan bedeviler ve diğer Araplar şehirde ne varsa hepsini ganimet aldılar.

Talha'nın kabri ile el-Mirbed'in civarındaki mahalledekiler hariç hiç kimse kurtulmadı. Abbâsîler Nizâmiye Medresesi'ne girerek oraya kapandılar ve el-Mirbed'i korudular. Saydıklarımızın dışındaki herkes bu musibetten payını aldı. Bu arada İsmâil ise kalesine kapandı.

Tam bu sırada el-Mühezzib b. Ebû'l-Cebr çok sayıda gemiyle yola çıkıp Matârâ'da İsmâil'e ait kaleyi zapt etti, İsmâil'i orada alıp Sadaka'ya gönderdi, o da salıverdi.

Bunu duyan İsmâil Sadaka'ya haber gönderip kendisi, aile efradı ve malları için emân istedi, Sadaka da kabul etti. Ona bir hafta mühlet tanıdı; taşınabilir değerli mallarının hepsini yanına aldı, taşınması mümkün olmayanları da su vs. ile imhâ ettikten sonra Sadakanın yanına geldi. Sadaka Basra halkının tamamına işkence yapılmayacağını dair emân verdi ve ve yanlarına bir şahne görevlendirip 3 cemaziyülâhir (10 Şubat 1106) tarihinde Hille'ye döndü. Basra'da on altı gün kalmıştı.

İsmâil'e gelince: Sadaka Hille'ye dönünce gemilerle gönderdiği mallarını almak üzere el-Bâsiyân'a gitti, daha sonra da Fars taraflarına hareket etti. Bu arada adamlarını ve karısını darıltti, yakın adamlarından bir kısmını da tevkif edip: «Oğlum Afrâsiyâb'ı siz zehirlediniz, o bu yüzden öldü.» dedi.

Afrâsiyâb bu sene safer ayında (ekim - kasım 1105) ölmüştü. Adamlarının büyük bir kısmı, hattâ karısı bile İsmâil'den ayrıldı. Karısı Bağdâd'a gitti.

İsmâil yolda şiddetli bir sıtmaya yakalandı. Râm-hürmüz'e varınca çadırında tek başına kaldı, bir gün bir gece adamlarına hiç gözükmedi. Sonra onun öldüğünü öğrendiler, mallarını yağmalayıp dağıldılar. Bunun üzerine Râm-hürmüz emîri haber gönderip onları geri çevirdi ve İsmâil'e

ait malları onlardan aldı. İsmâil İzec yakınlarında defnedildi. Yaşı elliyi geçmişti. Son dönemde gidişâtı düzelmişti, Basralılara çok güzel davranırdı.

Rıdvân'ın Nusaybin'i Muhasara Etmesi ve Daha Sonra Geri Dönmesi

Melik Rıdvân b. Tutuş bu sene ramazan ayında (mayıs - haziran 1106) Nusaybin'i kuşattı.

Sebebi şudur :

Rıdvân Haçlılarla savaşa karar vermişti. Bağdâd şahnesi Artukoğlu İlgazi, İspehbüd Sabâve, Sincâr hakimi ve Çökürmüş'ün damadı olan Alpı b. Arslantaş gibi bazı emîrler de Rıdvân'a katıldılar. İlgazi onlara: «Yapacağımız en doğru iş Çökürmüş'ün ülkesiyle civarındaki yerlere gidip oraları zapt etmektir, böylece o bölgenin askerleri de bizim emrimize girer, askerî ve mâlî açıdan kuvetleniriz.» dedi, Alpı da ona muvafakat etti; bunun üzerine Rıdvân on bin süvariyle ramazan ayı başında (mayıs 1105) Nusaybin üzerine yürüdü. Çökürmüş adamlarından iki emîri askerî birlikle Nusaybinde görevlendirmişti. Bunlar hemen şehre kapandılar ve surların arkasından Rıdvân'ın adamlarıyla çatışmaya girdiler. Bu sırada Alpı, atılan bir okla vuruldu ve fena halde yaralandı, sonra da Sincâr'a geri döndü.

Çökürmüş ise bu sırada Tanza yakınlarındaki el-Hâmme'de oranın suyu ile hastalığını tedavi ediyordu. Bu haberi alınca hemen Musul'a hareket etti. Sevâdlıları Musul'a sürmüştü, kendisi de Rıdvân ile savaşmak gayesiyle şehrin kapısı önünde karargâh kurdu. Hilleye başvurup Rıdvân'ın önde gelen askerleriyle haberleşti onları bazı vaatlerle kendi tarafına geçmeğe teşvik etti ve sonunda onların niyetlerini bozdu. Ayrıca Nusaybin'deki adamlarına da Rıdvân'ın hizmetine koşmalarını ve gerekli tedbirleri almak şartıyla ona bir takım hediyeler göndermelerini emretti. Rıdvân'a da elçi gönderip hizmetine gireceğini ve kendisine itaat arz edeceğini bildirerek: «Sultan Muhammed beni muhasara etti, ama hiç bir şey elde edemedi ve sonunda barış yolunu seçti. Eğer senin ve başkalarını da bildiği gibi, müfsit ve belâlı bir adam olan İlgazi'yi yakalarsan ben seninle beraberim; adamlarımla, silâh ve mallarımla sana yardım ederim.» dedi.

Tam bu sırada Rıdvân, İlgazi'ye karşı tutumunu değiştirmişti, böylece niyetini daha da bozup onu yakalamağa karar verdi. Bir gün onu yanına çağırıp: «Burası müstahkem bir bölge, Haçlılar Haleb'i istilâ edebilirler. Yapılacak en doğru ve faydalı iş Çökürmüş ile anlaşmak ve onu yanı-

mıza almaktır, çünkü o disiplidir, çok sayıda askerle harekete geçecektir. Hep beraber Haçlılarla savaşa gireriz. Bu davranış Müslümanların dirlik ve düzenini sağlayacak bir hareket olur.» dedi. Bunun üzerine İlgazi: "Sen buraya kendi isteğinle geldi, ama şimdi benim hükmüm altındasın; ya kalırsın, ya da seninle savaşa girerim." cevabını verdi.

İlgazi çok sayıdaki Türkmen'in yanında toplanmasıyla cesaretlenmişti. Melik Rıdvân daha önce bir grup adamıyla İlgazi'yi yakalamaları hususunda anlaşmıştı. Anlattığınız olay meydana gelince Rıdvân emir verip onu yakalattı ve zincire vurdurdu. Türkmenler İlgazinin tevkif edildiğini duyunca bu işe çok içerlediler ve isyan ederek derhal Rıdvân'ın yanından ayrılıp şehrin surlarına sığındılar. İlgazi şehrin kalesine çıktı, Nusaybin' deki askerler de ona yardım ettiler. Türkmenler bu durumu görünce dağıldılar, güçlerinin yettiği kadar hayvan vs. yağmaladılar. Rıdvân da derhal oradan ayrılıp Haleb'e hareket etti.

Çökürmüş ise Rıdvân ve maiyyetindekilerle savaşmak gayesiyle Musul'dan ayrılmıştı; ancak Tell-Ya'fer'e varınca müjdeciler gelip Rıdvân'ın İlgazi ile anlaşmazlığa düştüğünü ve çekip gitiğini söylediler. Çökürmüş de de Sincâr'a gitti. Bu sırada Rıdvân'ın elçileri gelip Çökürmüş'den yardım talep etti, fakat Çökürmüş Rıdvân'a demagojik bir cevap verdi ve vaadinde durmayıp damadı Alpi b. Arslantaş'a karşı kendisine yaptığı düşmanlıklardan ve düşmanlarını desteklemesinden dolayı duyduğu öfkesini teskin etmek için Sincâr önlerinde karargâh kurup muhasaraya başladı.

Alpı Nusaybin önlerinde kendisine isabet eden ok sebebiyle çok hastaydı. Çökürmüş şehir önünde karargâh kurunca Alpı adamlarına kendisini Çökürmüş'ün yanına götürmelerini emretti ve bir mahfe içinde götürdüler. Alpı, Çökürmüş'ün yanına varınca yaptıklarından özürdiledi ve: «Ben suçlu olarak geldim, dilediğini yap.» dedi. Çökürmüş ona acıdı ve şehrine iade etti. Alpı döner dönmez vefat etti. Onun ölümü üzerine Sincâr' da bulunanlar Çökürmüş'e karşı isyan ettiler, Şehre sıkı sıkıya tutunup müdafaa ettiler. Çökürmüş ramazanın geri kalan günleriyle şevval ayını (mayıs - haziran 1106) onlarla savaşarak geçirdi, fakat hiç bir şey elde edemedi. Alpı'nın amcası ve Arslantaş'ın kardeşi Temirek gelip onlarla Çökürmüş'ün arasını düzeltti, onun hizmetine girdi; bunun üzerine de Çökürmüş Musul'a döndü.

Tuğtekin'in Basra'yı Zaptı

497 (1103 - 1104) yılı vukuatı aarsında Bektaş b. Tutuş'un durumunu, Dımaşk'tan çıkışını ve Haçlılarla birleşmesini anlatmıştık. Bektaş'ın ya-

nında Basra hakimi Aytekin el-Halebî de vardı. İkisi birlikte Rahbe'ye gitmişler ve sonra geri dönmüşlerdi. Durumları zayıflayınca Tuğtekin Basrâ üzerine yürüyüp orayı muhasara etti. Aytekin'in adamları da Basrâ'daydılar, Tuğtekin'e haber gönderip şehri aralarında kararlaştırdıkları sürenin sonunda kendisine teslim etmek istediklerini bildirdiler, Tuğtekin de kabul etti ve muhasarayı kaldırıp Dımaşk'a gitti. Onların kararlaştırdıkları süre bu sene doldu ve Tuğtekin şehri teslim aldı. Basrâ ahalisine iyi davrandı, onlara verdiği sözde durdu ve çok iyi davrandı. Halk da onu çok çok medhedip hayır duada bulundular, ona gönül verip sevdiler.

Haçlıların Efâmiye Kalesini İşgali

Haçlılar bu sene Suriye'deki Efâmiye Kalesi'ni işgal ettiler.

Sebebi şudur:

Haleb b. Mülâib el-Kilâbî, Hımş'ı zorla istilâ etmişti; çevreye çok büyük zarar veriyordu, adamları yol kesiyorladı, yanında da çok sayıda eşkiya toplanmıştı; bunun üzerine Tutuş b. Alp Arslan burayı ondan alıp onu uzaklaştırmıştı. İbn Mülâib Mısır'a gidinceye kadar Efâmiye değişik haller geçirdi. Efâmiye ahalisi İbn Mülâib'e iltifat etmedi. Bunun üzerine o da Mısır'da kaldı.

Tam bu sırada Melik Rıdvân'ın Efâmiye'de bulunan Şiî eğilimli nâibi Mısır Fâtımî halifesine haber uçurup kaleyi teslim almak üzere bir adam göndermelerini istedi. Efâmiye oradaki en müstahkem kalelerden biriydi. Bunu duyan İbn Mülâib Fâtımî halifesinden bu görevin kendisine verilmesini isteyerek: «Ben Haçlılarla savaşmak ve cihad uğrunda kendimi feda etmek istiyorum.» dedi; bunun üzerine kaleyi İbn Mülâib'e teslim ettiler ve rehinelerini aldılar. İbn Mülâib kaleyi ele geçirince Fâtımîler'e de itaat etmedi ve onların hakkını gözetmedi. Bu defa Fâtımîler ona yanlarında bulunan oğlunu öldüreceklerini söyleyerek tehdid ettiler. Buna karşılık İbn Mülâib: «Ben yerimden ayrılmam; oğlumun bazı uzuvlarını bana gönderin de onları yiyeyim.» cevabını verdi. Bu cevap üzerine onun tekrar itaat etmesinden umut kestiler. İbn Mülâib Efâmiye'de ikamet edip yollardan emniyeti kaldırdı, yol kesmeye başladı. Yanında bir sürü bozguncu toplandı ve büyük bir servete sahip oldu.

Haçlılar daha sonra Sermîn'i işgal ettiler. Burası Haleb'e bağlı bir yerdi. Halkı müfrit Şiî idi. Haçlılar burayı işgal edince halk muhtelif yerlere dağıldı, şehrin kadısı ise İbn Mülâib'in yanına giderek orada kaldı. İbn Mülâib ona sevgi ve saygı gösterdi, ona güvendi; bunun üzerine kadı ona

bir hile yapmayı düşündü. Melik Rıdvân'ın ve Bâtınîlerin ileri gelen adamlarından ve dâîlerinden olup «es-Sâiğ» lakabıyla tanınan Ebû Tâhir'e haber gönderip İbn Mülâib'in öldürülmesi ve Efâmiye'nin Melik Rıdvân'a teslim edilmesi hususunda anlaştılar. Bu husus duyulunca İbn Mülâib'in Mısır'dan gizlice kaçan çocukları babalarının yanına gelip: «Biz bu kadının şunları şunları yaptığını duyduk, onu derhal ortadan kaldırmalı ve kendini emniyete almalısın; çünkü bu iş artık herkes tarafından duyuldu» dediler; bunun üzerine İbn Mülâib onu yanına çağırdı. Kadı bazı kötülük emârelerini sezmişti. İbn Mülâib kendisine ulaşan haberleri Kadı'ya anlattı, Kadı: «Ey Emîr! Herkes bilir ki, ben aç ve perişan bir halde sana sığındım. Sen bana emân verdin, beni zengin ettin, aziz kıldın. Sayenizde makam ve servete kavuştum. Benim senin katında ulaştığın mevki senin bana ihsan ettiğin nimetleri kıskanan ve çekemeyen bazı kişiler beni sana jurnal ettiler. Şimdi senden yanındaki bütün servetimi geri almanı ve beni geldiğim gibi perişan bir halde buradan uzaklaştırmanı istiyorum!» dedi ve kendisine sadakatle bağlı kalacağına yemin etti. İbn Mülâib de kadının mazeretini kabul edip ona emân verdi.

Fakat Kadı tekrar Ebû Tâhir es-Sâiye mektup yazarak Sermîn ahalisinden üç yüz kişiyle birlikte Haçlı şövalyelerine ait bir atı onlara ait bir silâh ve yine öldürülen haçlılardan birinin kafasını Efâmiye'ye İbn Mülâib'in yanına göndermesi için Melik Rıdvân'ı ikna etmesini istedi. Kadının hazırladığı plana göre bunlar İbn Mülâib'in yanına gaziler gibi gelecek, Melik Rıdvân ile adamlarının kendilerine çok kötü muamele ettiklerinden dolayı şikâyetçi olacak ve bu yüzden onun yanından kaçtıklarını söyleyeceklerdi. Bunlar yolda bir Haçlı taifesine rastlayacak ve onları mağlûp edip yanlarındaki her şeyi İbn Mülâib'e götürecekler, eğer o Efâmiye'de kalmalarına izin verirse de hep birlikte ona komplo düzenleyeceklerdi. Ebû Tâhir es-Sâiğ de kadının dediklerini yaptı. Gönderilen topluluk Efâmiye'ye varıp yanlarında getirdikleri at ve diğer şeyleri İbn Mülâib'e takdim ettiler. İbn Mülâib bunları kabul etti, yanında kalmalarına izin verdi ve onları Efâmiye'nin kenar mahallelerinde misafir etti.

Bir gece kale muhafızı uyuyakaldı; bunu gören kadı ile Sermîn'liler, ipleri sarkıtıp gelenlerin hepsini yukarı çıkardılar. Bunlar doğruca İbn Mülâib'in çocuklarıyla amcazâdelerine ve adamlarına hücûm edip onları öldürdüler. Kadı ve yanındakiler daha sonra karısının yanında bulunan İbn Mülâib'in yanına gittiler. İbn Mülâib onlardan kuşkulandı ve: «Sen kimsin?» dedi. Kadı: «Ben ölüm meleğiyim, senin canını almaya geldim!» dedi. İbn Mülâib: "Allah aşkına!" deyip yemin verdiyse de kadı fikrinden caymadı ve onu yaralayıp öldürdü, diğer adamlarını da katletti. İbn Mülâib'in iki oğlu kaçtı. Bunlardan biri öldürüldü, diğeri ise Şeyzer hakimi

İbn Munkız'a iltihak etti. İbn Munkız de aralarında mevcut anlaşma gereğince onu himaye etti.

İbnü's-Sâiğ Efâmiye'de cereyan eden bu olayları haber alınca doğruca oraya gitti. Efâmiye'nin kendine ait olduğundan hiç şüphe etmiyordu. Kadı ona: «Eğer uygun görür ve benim yanında kalırsan hoş geldin safa geldin, biz sana itaat ederiz, yok istemiyorsan geldiğin gibi geri dönersin.» dedi; bunun üzerine İbnu's-Saiğ kadıdan umut kesti. İbn Mülâib'in çocuklarından biri Dımaşk'da Tuğtekin'in yanındaydı. Babasına çok kırgındı. Tuğtekin onu bu kaleye tayin etti, o da Tuğtekin'e yol emniyetini sağlamayı garanti etti, fakat sözünde durmadı ve yol kesti, kafileleri soydu, onlar da Tuğtekin'den yardım istediler. Tuğtekin onu yakalamak üzere bir adam gönderdi, o da bunu duyup Haçlıların yanına kaçtı ve onları Efâmiye kalesini ele geçirmeye çağırarak: «Kalede bir aylık erzaktan başka bir şey yok.» dedi; bunun üzerine Haçlılar kaleyi muhasaraya başladılar. Halk bu yüzden aç kaldı.

Haçlılar sonunda Efâmiye'yi işgal ettiler. Kaleyi istilâ etmiş olan Kadı'yı ve es-Sâiğ'i yakalayıp öldürdüler. Suriye'de Bâtınîliği yayan şahıs es-Sâiğ'dir.

Bazı tarihçiler es-Saiğ'in Efâmiye'de Haçlılar tarafından öldürüldüğünü söylerler. Başka bir rivayete göre ise o, Haleb reisi İbn Bedî' tarafından Rıdvân'ın ölümünden sonra 507 (1113-1114) yılında katledilmişti. Biz ondan burada bahsettik. Doğrusunu Allah bilir.

Bedevîlerin Basra'yı Yağmalamaları

Emîr Sadaka'nın Basra'yı istilâ esttiğini yukarıda anlatmıştık. Sadaka, Basra'ya dedesi Dübeys b. Mezyed'in "Altuntaş" adlı bir memlûkünü nâib tayin etmiş ve emrine yüz yirmi süvari vermişti. Rabîa, el-Muntafık ve onlara katılan diğer Arap kabileleri büyük bir kalabalıkla Basra'ya yürüdüler. Altuntaş onlarla savaştı, ancak Araplar onu esir aldılar. Altuntaş'ın adamları bunun üzerine mağlûp olup kaçtılar, Basradakiler de şehri müdafaa edemediler. Araplar zilkade ayı sonlarında (temmuz - ağustos 1106) kılıç zoruyla Basra'ya girip çarşıları ve güzel evleri ateşe verdiler. Otuz iki gün kalıp yakıp yıkmağa ve yağmalamağa devam ettiler. Halk köylere dağıldı. Bu arada kadı Ebû'l-Ferec b. Ebû'l-Bekâ tarafından vakfedilen kütüphane de yağmalandı.

Sadaka bu olayları duyunca hemen Basra'ya asker sevk etti. Bunlar Basra'ya varınca Araplar oradan ayrılmışlardı. Dahr sonra Sultan Muham-

med Basra'ya bir şahne ve bir amîd tayin etti ve burayı Sadaka'dan aldı; bunun üzerine şehirden kaçan ahali geri dönüp şehri imar etmeğe başladılar.

Haçlılar'ın Trablusşam'da Yaptıkları

Saint Gilles (Allah onun belâsını versin) Cebele şehrini almış ve Trablus'u muhasaraya başlamıştı. Şehri zapt edemeyince oraya yakın bir mevkide bir kale inşa etti, aşağı tarafına da bir barınak yaptı ve kollamağa başladı. Trablus hakimi Fahrulmülk Ebû Ali b. Ammâr çıkıp onun barınaklarını ateşe verdi. Saint Gilles yanmakta olan bir barınağın üzerine çıkıp durdu, yanında da bir grup kont ve şövalye vardı. Onlarla beraber yere düştü ve bu hadiseden sonra hastalanıp on gün yattıktan sonra öldü. Tabutu Kudüs'e götürülüp orada toprağa verildi.

Bizans İmparatoru, Lâzıkiyye'de bulunan adamlarına Trablus'u muhasara etmekte olan Haçlılara erzak göndermelerini emretti, onlar da deniz yoluyla erzak sevkiyatı yaptılar. Bunu haber alan Fahrülmülk b. Ammâr, Rumlar'ın üzerine bir donanma sevk edip onlarla çetin bir savaşa girdi. Müslümanlar bir Rum birliğini mağlûp edip esir aldılar ve geri döndüler.

Trablus ahalisiyle Haçlılar arasındaki bu savaş bu vakte kadar beş yıl sürdü Neticede erzak tükendi, ahali kendilerinin ve çoluk çocuklarının akıbetinden korkup fakirleri dışarı sürdüler. Daha sonra zenginler de fakir düştü, fakat İbn Ammâr büyük bir sabır ve cesaret gösterdi. Akl-ı selim sahibi ve ileri görüşlü bir insan olduğunu ortaya koydu.

Müslümanların başına gelen musibetlerden biri de İbn Ammâr'ın yardım istediği Artukoğlu Sökmen'in asker toplayıp Trablus'a gelirken yolda ölmesiydi. Allah Taâlâ bir işin olmasını dilerse sebeplerini de hazırlar.

İbn Ammâr askerlerin ve güçsüzlerin nafakalarını ve tahsisatını dağıttı. Parası azalınca halktan cihad için vergi toplamağa başladı. Herkesten aldığı gibi iki tane zenginden de para aldı; bunun üzerine bu iki zengin Haçlıların yanına gidip: «Efendimiz malımızı müsadere etti, biz de sizin safınızda yer almak üzere yanınıza geldik.» dediler, ayrıca İbn Ammâr'a Arka ve el-Cibâl'dan erzak geldiğini söylediler; bunun üzerine Haçlılar şehre erzak vs. girişine mani olmak için o tarafa adam görevlendirdiler. Bunu haber alan İbn Ammâr Haçlılara bu iki kişiyi teslim etmeleri hâlinde bol miktarda mal göndermeyi vaat etti, fakat Haçlılar bunu kabul etme-

diler. İbn Ammâr da hile yoluyla onları öldürmeleri için adam görevlendirdi.

Trablus Müslümanların en büyük şehriydi, servet ve güzelik bakımından da en önde geleniydi. Ahali sayısız zinet eşyalarını ve nâdide kaplarını sattı. Yüz dirhem gümüş parçası bir dinara satılıyordu. Bu durumla Sultan Alp Arslan devrindeki Rumların durumu arasında ne kadar büyük fark var! Sultan Alp Arslan'ın 463 (1071) yılında Rumları mağlûp ettiğini daha önce anlatmıştık. Sultan Alp Arslan'ın adamlarından Gümüştekin Devâti efendisi Amîdülmülk tevkif edilince ondan korkup Rakka'ya gitmiş ve orayı zapt etmişti. Yanında çok sayıda Türkmen vardı, Afşin ile Ahmed Şah da bunlar arasındaydı. Bunlar Gümüştekin'i öldürüp mallarını Sultan Alp Arslan'a gönderdiler. Afşin daha sonra Anadolu topraklarına girip Antakya hâkimi Philaretos ile savaştı, onu bozguna uğrattı ve çok sayıda Rum'u öldürdü.

Bizans İmparatoru İstanbul'dan Malatya'ya yürüyünce Afşin de onun topraklarına girdi ve Ammûriyye'ye kadar geldi. Bu sırada Gazilerden yüz bin kişi şehit oldu. İslâm ülkelerine dönüp yanındaki adamları dağılınca Urfa askerleri Afşin'in üzerine saldırdılar. Urfa o sırada Rumlara aitti. Benû Numeyr adlı Arap kabilesi de Rumlarla beraberdi. Afşin yanındaki iki yüz süvariyle onlara karşı koyup bozguna uğrattı, Rumları ve Rum diyarını yağmaladı; bunun üzerine Bizans İmparatoru, Halife el-Kâsım Biemrillâh'a elçi gönderip barış talebinde bulundu, o da bu durumu Sultan Alp Arslan'a haber verdi ve Sultan Rumların yüz bin dinar, dört bin takım elbise ve üç yüz baş katır vermeleri şartıyla onlarla anlaştı. Bu iki hadise arasında ne kadar büyük fark var!

Bu rezil insanları âciz bırakan o günün Müslümanlarıyla zamanımızda (616/1219-1220) Tatarlar ve Haçlılar karşısında perişan duruma düşen günümüz Müslümanlarını birbirleriyle mukayese edince aralarında ne kadar büyük bir fark olduğunu anlıyorum.

Bunu inşaallah ileride mufassal olarak okuyacak ve aradaki farkı göreceksiniz. Allah Taâlâ'dan İslâm'a ve Müslümanlara onları zafere ulaştıracak bir hükümdar nasip etmesini, o Müslümanları kullarından sevdiği kişilerle müdafaa etmesini niyaz ederiz. Bu Allah için zor değildir.

Çeşitli Olaylar

Mağrib hükümdarları olan el-Mülessimîler (Murabıtlar)'e mensup bir şahıs halifelik sarayında görüşmelerde bulunmak üzere bu sene Bağdâd'a

geldi. Sarayda hüsnü kabul gördü. Yanında "fakih" denilen bir zat daha vardı, o da aynı şekilde Murâbıtlardandı.

Fakih, Saray Camii'nde (Câmiü'l-Kasr) vaaz etti. Onu dinlemek maksadıyla büyük bir kalabalık toplandı. Vaaz ederken de yüzü peçeliydi ve gözlerinden başka hiç bir yeri gözükmüyordu. Murâbıtlar hanedanına mensup olan bu zat Emîru'l-Cüyûş el-Efdal'ın oğlu ile birlikte Haçlılarla savaşmış ve güzel bir imtihan geçirmişti.

Onun Bağdâd'a geliş sebebi de şu idi :

Mağribliler Mısır'daki Aleviler hakkında kötü bir inanca sahiptirler. Hacca gitmek istedikleri zaman Mısır'a uğramadan gidiyorlardı. el-Efdal'ın babası Emîru'l-cüyûş Bedr onları ıslâh etmek istedi, fakat onlara ona bilgi göstermediler ve yaklaşmadılar; bunun üzerine o da onlardan ele geçirilen herkesin öldürülmesini emretti, fakat oğlu el-Efdal onun yerine geçince Mağriblilere iyi davrandı, onlardan kendisine yakınlık gösterenleri Haçlılara karşı savaşa çağırdı. İşte bu şahıs da onunla beraber Haçlılara karşı savaşanlardan biriydi. Mısırlıların arasına karıştığı için ülkesine geri dönmekten korktu ve bu sebeple Bağdâd'a geldi. Sonra Dımaşk'a döndü, Mısırlıların Haçlılarla yaptığı her savaşa katıldı ve Haçlılarla yapılan savaşlardan birinde şehit edildi. Çok cesur ve atılgan bir insandı.

Bu sene Rebiyülâhir ayında gök yüzünde ebemi kuşağı gibi kuyruklu bir yıldız göründü. Batıdan gök yüzünün ortasına kadar uzanıyordu. Geceleyin güneş doğmadan önce görünürdü. Bir kaç gece böyle gözüktü ve sonra kayboldu.

Anadolu (Selçuklu) Sultanı Kılıç Arslan b. Kutalmış bu sene Haçlıların elinde bulunan Urfa'yı kuşatmak üzere geldi. Çökürmüş'ün Harrân'daki adamları Kılıç Arslan'a haber gönderip şehirlerini ona teslim edeceklerini bildirdiler, Kılıç Arslan da gidip şehri teslim aldı.

Halk Kılıç Arslan'ın Haçlılarla cihada geldiğini duyunca çok sevindiler. Kılıç Arslan Harrân'da bir kaç gün kaldı, bu sırada çok şiddetli bir hastalığa yakalandı ve Malatya'ya dönmek zorunda kaldı. Hasta halde Malatya'ya gitti, adamları ise Harrân'da kaldılar.

İbn Cerde Mescidin'in imamı kurrâ Şeyh Ebû Mansûr el-Hayyât bu sene öldü. Salih bir insandı, hayır ve hasenâtı çoktu.

Hanefî mezhebine mensup olan Kadı Ebû'l-Alâ Saîd b. Ebû Muhammed en-Nisâbûrî bu sene Isfahân Camii'nde bir bâtınî tarafından öldürüldü.

Güzel yazıları olan hattat Ebû'l-Hüseyn b. Ali b. el-Hüseyn b. el-Hâzin bu sene yetmiş yaşında öldü. Rivayete göre beş yüz mühür yazmıştır.

Basra Kadısı Ebû'l-Ferec Ubeydullah b. el-Hasan bu sene muharrem ayında öldü. Seksen üç yaşındaydı. Meşhur şâfiî fakihlerindendi. Mâverdî' den ve Ebû Ishâk'tan fıkıh tahsil etmişti. er-Rakkî, ed-Dehhân ve İbn Bürhân'dan da nahiv okunmuştu. İffetli bir kişiydi, halifeler ve Sultanlar nezdinde muteberdi.

Ebû'l-Feth el-Hâkim Sehl b. Ahmed b. Ali el-Ergıyânî de bu sene muharrem ayında öldü. el-Cüveynî'den fıkıh tahsil etti. Fıkıh ta emsâlini geçti. Daha sonra münazarayı terk etti, bir ribât yapıp ibadet ve Kur'an okumakla meşgul oldu.

Emîr Muhâriş b. Mücellâd, bu sene safer ayında öldü. Yaklaşık seksen yaşındaydı. Halife el-Kâim, el-Hadîse'de onun yanında kalmıştı. Çok namaz kılar, oruç tutardı. Hayır ve hasenatı, hayır sahiplerini çok severdi. Onun ölümü üzerine oğlu Süleymân, el-Hadîse'ye hakim oldu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZÜNCÜ (M. 1106-1107) YILI OLAYLARI

Yûsuf b. Taşfin'in Ölümü ve Yerine Oğlu Ali'nin Hükümdar Olması

Mağrib ve Endülüs hükümdarı Emîrü'l-Müslümîn Yûsuf b. Taşfin bu sene öldü. Güzel ahlâklı, hayır ve hasenatı bol, adaletli bir hükümdardı. Din ve ilim adamlarına ilgi gösterir, onlara ikramda bulunurdu. Onların görüşlerini alarak hareket ederdi. Daha önce zikrettiğimiz gibi, Endülüs'ü ele geçirince fakihleri toplayıp onlara ihsanda bulunmuştu. Onlar: «Halkın sana itaat etmesi için hükümdarlığının halife tarafından onaylanması gerekir.» demişler, o da Emîru'l-Mü'minin Halife el-Müstazhir Billâh'a bir elçi ve pek çok hediye gönderip, mektubunda Allah Taâlâ'nın fethini müyesser kıldığı Frank şehirlerini ve İslamın kazandığı zaferi anlattıktan sonra hükümdarlığının tasdik edilmesini istedi. Bunun üzerine halifelik divanından onun istediği şekilde bir menşûr yazıldı ve kendisine Emîru'l-Müslimîn lakabı verilerek hil'atler gönderildi. Yûsuf b. Taşfin buna çok sevindi. Murâbıtlar için Merâkeş şehrini yaptıran odur. 500 (1106-1107) yılına kadar hükümdar olarak kaldı. Onun ölümünden sonra ülkeye oğlu Ali b. Yûsuf hâkim oldu, o da aynı şekilde "Emîru'l-Müslümîn" lakabını aldı. Ulemâya daha çok saygı gösterdi ve onların istediği yerde durdu. Alimlerden biri ona vaaz ettiğinde vaazı dinlerken tüyleri ürperir ve kalbi vaazın tesiriyle yumuşar, bu duygu ona hakim olurdu.

Yûsuf b. Taşfin yumuşak huylu cömert, dindar ve hayır sever bir insandı. İlim ve din adamlarını sever, ülkesinde onların sözünü hakim kılardı. Büyük suçları affetmeyi severdi. Buna dair bir misal da şudur :

Bir gün üç kişi toplanmış, biri ticaret yapmak gayesiyle Emîru'l-Müslimin'den bin dinar istemiş, öteki Emîru'l-Müslimîn adına valilik yapmak için bir şehir talep etmiş, diğeri ise Emîru'l-Müslim'n'in karısı en-Nefzâviyye'ye talip olmuştu. O en güzel kadınlardan biriydi ve ülkede onun sö-

zü geçerdi. Bu konuşulanlar Emiru'l-Müslimîn'in kulağına gitti, üçünü de yanına çağırdı, para isteyene bin dinar verdi, diğerini vali tayin etti, karısını isteyene ise: «Ey cahil! Eline geçmeyecek böyle bir şeyi istemene sebep nedir?» dedi, sonra da bu adamı karısının yanına gönderdi. Karısı onu bir çadıra atıp üç gün boyunca her gün bir defa yemek gönderdi, sonra huzurunu getirtip: «O üç gün zarfında ne yedin?» diye sordu. Adam: «Sadece bir çeşit yemek» dedim.» cevabını verdi. Bunun üzerine hükümdarın karısı en-Nefzâviyye ona: «Bütün kadınlar da aynıdır(birdir)» dedi. Adama para ve elbise verilmesini emretti, sonra da serbest bıraktı.

Fahrülmülk b. Nizâmülmülk'ün Öldürülmesi

Nizâmülmülk'ün en büyük oğlu Fahrülmülk Ebû'l-Muzaffer Ali bu sene 10 Muharrem (11 Eylül 1106) günü öldürüldü. 488 (1095) yılı vukuatını anlatırken onun Sultan Berkyaruk'a vezir olduğunu anlatmıştık. Vezirlikten ayrılınca Nîsâbûr'a Melik Sencer b. Melikşâh'ın yanına gitti ve ona vezir oldu. Aşure günü oruçlu olarak sabahladı ve adamlarına: «Geceleyin rüyamda Hz. Hüseyin b. Ali'yi gördüm. Bana: «Çabuk yanımıza gel, bizimi yanımızda iftar edersin.» dedi. Zihnim hep onunla meşguldu. Hiç kimse Allah'ın kaza ve kaderini değiştiremez.» dedi. Bunun üzerine adamları ona: «Allah seni korur, bu gün ve gece evinden çıkmaman daha doğru olur.» dediler, o da bütün gün namaz kılıp Kur'an okudu ve pek çok sadaka verdi.

İkindi vakti bulunduğu evden kadınların kaldığı eve gitmek niyetiyle çıktı, bu sırada acı acı feryat edip yardım isteyen bir ses duydu. Mazlûm şahıs: «Müslümanlar gitmiş, zulme mani olacak ve mazlûmun elinden tutacak kimse kalmamış.» diye bağırıyordu. Fahrülmülk bu şahsa acıyıp yanına çağırdı. Gelince: «Ne bu hâlin?» diye sordu. Adam Fahrülmülk'e bir bir pusula uzattı. Fahrülmülk pusulayı tedkik ederken o şahıs hançerle vurup onu öldürdü. Bâtınî, Sencer'in huzuruna götürüldü, Sencer onu sorguya çekip suçunu itiraf etmeye zorladı, ancak Bâtınî suçu yalan yere Sultan'ın adamlarına attı ve: «Onu öldürmek için beni senin adamların görevlendirdi.» dedi, böylece kendi gayret ve jurnalleriyle onların öldürülmelerini istedi; bunun üzerine söylediği şahıslar öldürüldü, halbuki onlar bir yalana kurban gitmişlerdi. Onlardan sonra bâtınî de öldürüldü. Fahrülmülk öldürüldüğünde altmış altı yaşındaydı.

Sadaka b. Mezyed'in Tekrît'i Zaptı

Emîr Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed bu sene safer ayında (ekim 1106) Tekrît kalesini zapt etti. Daha önce buranın Ukaylîlerden Makn'ın iki oğ-

luna ait olduğunu anlatmıştık. 427 yılı sonuna kadar Râfî' b. el-Hüseyn b. Makn'ın elinde kaldı. O ölünce yerine kardeşinin oğlu Ebû Menâ Hâmis b. Tağlib b. Hammâd geçti. Orada altın ve gümüş zinet eşyaları hariç beş yüz bin dinar buldu. O da 435 (1043-1044) yılında öldü, yerine oğlu Ebû Gaşşâm geçti.

444 (1052-1053) yılında İsâ onun üzerine saldırıp ele geçirerek hapsetti ve kaleyi ve paraları ele geçirdi. 448 (1056-1057) yılında Tuğrul Bey oradan geçerken İsâ, bir miktar para vererek onunla anlaştı, Tuğrul Bey de ona dokunmadan oradan ayrıldı.

Emîr Ebû Men'a'nın karısı kocasının ölmünden sonra Ebû Gaşşâm'ın geri dönüp kaleyi ele geçirmesinden korktu ve onu öldürdü. Ebû Gaşşâm hapiste dört yıl kalmıştı. Ebû Men'a'nın karısı kaleye Ebû'l-Ganâim b. el-Muhallebân'ı nâib tayin etti ve kaleyi Sultan Tuğrul Bey'in adamlarına teslim edip Musul'a gitti. Ebû Gaşşâm'ın oğlu da babasının intikamını almak için onu öldürdü. Şerefüddevle Müslim b. Kureyş de kadının parasını aldı. Tuğrul Bey kalenin idaresini Ebû'l-Abbâs er-Râzî'ye verdi. Altı ay sonra o da öldü, bu defa kaleyi "el-Mehrebât" adıyla tanınan Suğrlu Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed b. Haşnâm zapt etti. Yirmi bir yıl sonra o da öldü ve yerine oğlu geçip kaleyi iki yıl idare etti. Ondan da Terken Hâtûn aldı ve Gevherâyîn onun adına burayı idare etti.

Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Haleb hakimi Kasîmüddevle Akgunsur, Tekrît'i ele geçirdi. Öldürülünce kale Gümüştekin el-Cândâr'ın eline geçti, o da Ebû'l-Musârî adlı bir şahsı burada görevlendirdi, sonra tekrar Gevherâyîn'e ikta edildi. Ondan da Mecdülmülk el-Balâsânî aldı ve Keykubâd b. Hezâresb ed-Deylemî'yi buraya vali tayin etti. Keykubâd on iki yıl Tekrît'te kaldı. Halka zulmedip çok kötü yol takip etti. Artukoğlu Sökmen 496 (1102-1103) yılında Tekrît'e uğrayıp yağmaladı.. Keybubâd gece, Sökmen ise gündüz yağmalıyordu.

Kardeşi Berkyaruk'un ölümünden sonra tahta geçen Sultan Muhammed, Tekrît'i Bağdâd şahnesi Aksungur el-Porsuki'ye ikta etti. Aksungur Tekrît'e gidip şehri yedi aydan fazla muhasara etti. Sonunda Keykubâd zor durumda kaldı ve Sadaka'ya haber gönderip Tekrît'i kendisine teslim etmek istediğini bildirdi; bunun üzerine Sadaka Tekrît'e gidip bu sene ayında (ekim 1106) şehri ondan teslim aldı. Porsukî şehri zapt edemeden ayrıldı.

Keykubâd kaleden indikten sekiz gün sonra öldü. Altmış yaşındaydı. Sadaka, Verrâm b. Ebû Firâs b. Verrâm'ı oraya nâib tayin etti. Keyku-

bâd'ın Bâtınî mezhebine mensup olduğu söylenirdi. Ölümü Sadaka için büyük bir bahtiyarlıktı, çünkü şayet Keykubâd onun yanında kalmış olsaydı, Sadaka halk nazarında onun mezheb ve itikadına bağlı olmakla itham edilecekti.

Abâde ile Hafâce Arasındaki Savaş

Bu sene rebiyülevvel ayında (kasım 1106) Hafâce ile Abâde arasında savaş çıktı, Abâde galip gelip Hafâce'den intikamını aldı.

Sebebi şu idi:

Sadaka bu sene oğlu Bedrân'ı ülkesinin Batîha sınırlarını Hafâce'ye karşı korumak üzere bir orduyla o bölgeye sevk etmişti, çünkü Hafâce kabilesi o yöredeki ahaliye işkence ediyordu. Bunlar Bedrân'ın yakınına kadar gelip bölge halkını tehdit etmeğe başladılar, bunun üzerine Bedrân babasına mektup yazıp onlardan şikayetçi oldu, onlar hakkında babasına bilgi verdi. Sadaka da Abâde kabilesini yanına çağırdı. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Hafâce geçen yıl onları perişan etmişti. Abâde kabilesi Sadaka'nın yanına gelince, Hafâce'den intikam almak üzere kendi askerleriyle beraber harekete geçmelerini söyledi, bunun üzerine Sadaka'nın öncü kuvvetleriyle yola çıktılar. Gece Hafâce'ye mensûp Benû Küleyb'e ait bir obaya yetiştiler. Bu sırada yağmacılıkla meşgul oldukları için onların hiç farkına varamamışlardı. «Siz kimsiniz?» diye sordular, onlar da: «Biz intikam için gelenleriz» dediler. O zaman bunların Abâde kabilesi mensupları olduğunu anladılar ve savaşa girdiler. Hafâce sabırla savaşı sürdürdü. Onlar bu vaziyette çarpışırlarken birden ordunun davul sesi duyuldu. Abâde onlardan bir çok kişiyi öldürdü. Bunlar arasında Hafâce'nin eşrâfından on kişi de vardı. Karılarını bırakıp kaçtılar. Sadaka onların korunup himaye edilmesini emretti, ayrıca askerlere de geçen yıl kendilerinden alınan ganimete karşılık Hafâce'nin ganimet alınan malları konusunda Abâde'ye öncelik tanımalarını emretti.

Hafâce'nin başına büyük bir felâket geldi. Yurtlarından ayrıldılar, malları yağmalandı ve ileri gelen adamları öldürüldü. Bu hadiseden sonra Basra taraflarına gittiler, Abâde de Hafâce'nin ülkesine kondu.

Hafâce mağlûp olmuş, adamları dağılmış ve malları yağmalanmıştı. Bu sırada Hafâce'li bir kadın Emir Sadaka'nın yanına gelip: «Bizi sen esir aldın, sen güçsüz düşürdün, sen uzak diyarlara sürdün, şeref ve itibarımızı sen yokettin, Allah da sana aynısını göstersin, senin aileni de bizim gibi yapsın.» dedi. Fakat Sadaka öfkesini yendi, onun bu sözlerine sabretti ve

kendisine kırk deve verdi. Çok geçmeden Allah Sadaka ve çocuklarını aynı musibete maruz bıraktı, çünkü mazlûmun duâsı Allah katında makbuldür.

Çavlı Sakavu'nun Musul'a Yürüyüp Şehrin Hakimi Çökürmüş'ü Esir Alması

Sultan Muhammed bu sene muharrem ayında (eylül 1106) Musul'u ve Çökürmüş'ün elindeki yerleri Çavlı Sakavu'ya ikta etti. Çavlı daha önce Hûzistân ile Fars arasındaki bölgeyi istilâ etmiş ve senelerce orada kalmıştı. Bölgedeki kaleleri tamir edip müstahkem bir hale getirmiş ancak halka çok kötü muamele etmiş, ellerini ve burunlarını kesmiş, gözlerine de mil çekmişti.

Sultan Muhammed tahta geçince Çavlı ondan korktu. Sultan, Emir Mevdûd b. Altuntekin'i Çavlı'nın üzerine gönderdi, fakat Çavlı ondan kaçıp bir yere kapandı. Mevdûd onu sekiz ay muhasara etti, sonunda Çavlı, Sultan Muhammed'e: «Ben Mevdûd'a teslim olmam; eğer başka birini gönderirsen gelirim.» diye haber gönderdi. Sultan da Emîr-âhur'la yüzüğü (veya mührü)nü gönderdi, Çavlı bunun üzerine kapandığı yerden inip Isfahân'da Sultan'ın hizmetine girdi ve oradan istediği şekilde ilgi gördü. Sultan ona işgal ettikleri yerleri geri almak üzere Haçlıların üzerine yürümesini emretti, bu vesîleyle Musul, Diyarbekir ve el-Cezîre'nin tamamını ona ikta etti.

Çökürmüş Sultan'ın yanından ayrılıp emrindeki bölgeye dönünce, yukarıda anlattığımız gibi, ona hizmetine âmâde olmayı ve para göndermeyi vaat etmişti; fakat iktaına yerleşince verdiği sözlerin hiç birini tutmadı, hizmette ve para gönderme konusunda ağır davrandı; bunun üzerine Sultan ona ait bütün yerleri Çavlı'ya iktâ etti. Çavlı Bağdâd'a gelip 1 rebiyülevvel (31 Ekim 1106)e kadar orada kaldı, sonra Musul'a yönelip yolunu el-Bevâzic'e çevirdi, orayı zapt edip dört gün boyunca yağmaladı. Halbuki baştan onlara emân verip kendilerini himaye edeceğine yemin etmişti. Burayı ele geçirdikten sonra Erbil'e gitti.

Çökürmüş'e gelince, Çavlı'nın kendi şehirlerine yürüdüğünü haber alınca asker toplamak için (çevredeki emirlere) mektup yazdı. Erbil hakimi Ebû'l-Heycâ b. Mûsek el-Kürdî el-Hezebânî gönderdiği mektupta el-Bevâzic'in Çavlı tarafından işgal edildiğini yazıyor ve: «Ona karşı iş birliği yapmak ve mani olmak için hemen yanımıza gelmezsen muvâfakat etmek ve onun saflarına katılmak zorunda kalacağım» diyordu; bunun üzerine

derhal harekete geçen Çökürmüş, Dicle'nin doğu yakasına geçti, kendi askerleri toplanmadan önce Musul askerleriyle yola devam etti. Ebû'l-Heycâ da çocuklarıyla asker gönderdi, bunlar Erbil'e bağlı Bâkelbâ köyünde Çökürmüş'e katıldılar.

Tam bu sırada bin süvariyle Çavlı geliverdi. Çökürmüş'ün iki bin kişilik süvari birliği vardı. Çavlı'yı ele geçireceğinden hiç şüphe etmiyordu. İki ordu savaş nizamına girince Çavlı merkezden Çökürmüş'ün merkezine saldırdı. Bu saldırı üzerine Çökürmüş'ün adamları bozuldu, Çökürmüş tek başına kaldı. Felç sebebiyle kaçamıyor ve ata binemiyor, bu sebeple bir mahfe içinde taşınıyordu. Adamları mağlûp olunca siyahi bir rikâbdâr Çökürmüş'ü müdafaa için muazzam bir şekilde çarpıştı ve sonunda öldürüldü. Melik Kavurt Bey b. Dâvud'un ahfâdından Ahmed adlı biri de Çökürmüş ile birlikte onun önünde savaştı. Vurulup yaralandı, sonra o da geri dönüp gitti ve Musul'da öldü. Çavlının adamları Çökürmüş'e ulaşamadılar, fakat siyâhî rikâbdâr öldürülünce Çökürmüş'ü esir alıp Çavlı'nın yanına götürdüler. Çavlı onun muhafaza edilmesini emretti.

Çökürmüş'ün istediği askerler onun hareketinden iki gün sonra Musul'a vardılar. Savaşa yetişmek gayesiyle ağırlıklarını bırakıp yola çıktılar. Savaşta mağlûp olup kaçanlar yolda onlara rastladı, çünkü takdir-i ilâhî aynen tecelli edecekti.

Çavlı Sakavu'nun Musul'u Muhasarası ve Çökürmüş'ün Ölümü

Askerleri bozulup Çökürmüş de düşünce bu haber Musul'a ulaştı, bunun üzerine emîrler Çökürmüş'ün on bir yaşındaki oğlu Zengî'yi emîr tayin ettiler ve adına hutbe okuttular. Şehrin ileri gelenleri çağrılıp izin istendi, onlar da kabul etti.

Kale mustahfızı Çökürmüş'ün Guzoğlu adındaki bir memkûkü idi. Bu görevi lâyıkıyla yaptı. Çökürmüş'ün topladığı paraları, atları ve diğer şeyleri orduya dağıttı. Seyfüddevle Sadaka'ya, Kılıç Arslan'a ve Bağdâd şahnesi el-Porsukî'ye haber gönderip sür'atle Musul'a gelmelerini ve Çavlı'yı oradan uzaklaştırmalarını istedi. Guzoğlu bunların her birine şehri kendilerine teslim edeceğini vaat etmişti. Sadaka bu teklifi kabul etmeyip Sultan Muhammed'in emrinde kalmayı uygun gördü. Kılıç Arslan ile Porsukî'ye gelince bu ikisinin neler yaptığını anlatacağız.

Çavlı Musul'u muhasaraya başladı, yanında Türkmen emîri Kermâyî b. Horasân ve diğer bazı emîrler de vardı, maiyyetindekiler çoğalmıştı.

Çavlı, Çökürmüş'ün her gün katır sırtında götürülüp Musul'daki adamlarına şehri teslim ederek efendilerini içinde bulunduğu bu durumdan kurtarmaları için münadiler vasıtasıyla çağrıda bulunulmasını emretti; kendisi de onlara bu hususta emir veriyor, ama onlar ona hiç kulak asmıyorlardı. Çavlı Çökürmüş'ü bir Çukurda hapsetti ve kaçırılmaması için ona nezaret etmek üzere birini görevlendirdi. Bu çukurdan bir gün ölü olarak çıkarıldı. Bu sırada altmış yaşındaydı. Şeref ve itibarı yücelmiş, büyük bir mevkie yükselmişti. Musul'un surlarını yükselmiş ve sağlam bir hale getirmişti. Üzerine bir duvar çekmiş, etrafına hendek kazdırmış ve böylece zapt edilemeyecek kadar müstahkem yapmıştı.

Çökürmüş'ün yanında Musul'un ileri gelenlerinden Ebû Tâlib b. Küseyrât adlı bir şahıs vardı. Benû Küseyrât bu gün de Musul'un ileri gelen bir ailesidir. Ebû Tâlib, Çökürmüş'ün yanında ilerlemiş, önemli bir mevkie yükselmiş ve idareye hakim olmuştu. Çavlı ile yaptığı savaşa da Çökürmüş'ün yanında katılmıştı. Çökürmüş esir düşünce Ebû Tâlib Erbil'e kaçtı. Erbil hakimi Ebû'l-Heycâ'nın çocukları da Çökürmüş ile beraber savaşa girmişlerdi. Çavlı onları da esir almıştı. Ebû Sâlih'in oraya kaçtığını öğrenince Ebû'l-Heycâ'ya elçi gönderip Ebû Tâlib'i istedi; bunun üzerine Ebû'l-Heycâ onu serbest bırakıp Çavlı'nın yanına gönderdi, Çavlı da Ebû'l-Heycâ'nın oğlunu serbest bıraktı. Ebû Tâlib, Çavlı'nın oğlunu serbest bıraktı ve Çavlı'nın yanına varınca Musul ile Çökürmüş'ün elindeki diğer yerlerin fethini ve paraları tahsil etmeyi garanti etti, Çavlı da onu gayet güzel ve rahat bir şekilde yanında tuttu.

Musul kadısı Ebû'l-Kâsım b. Ved'ân, Ebû Tâlib'e düşmandı, bu sebeple Çavlı'ya haber gönderip: «Eğer Ebû Tâlib'i öldürürsen Musul'u sana teslim ederim.» dedi, Çavlı da onu öldürüp kafasını kadıya gönderdi. Kadı düşmanının öldürülmesine çok sevindi, ona ait pek çok mala ve emânetlere el koydu. Bunu duyan Türkler Ebû Tâlib'in öldürülmesine ve kadının ona ait malları tek başına almasına öfkelenerek isyan ettiler ve kadıyı öldürdüler. İkisinin ölüm tarihi arasında bir ay vardır. Biz haddi aşan ve zulmeden pek çok kişinin mazlûmun ölümünden çok kısa bir süre sonra öldüklerine bizzat şahit olduk ve bir çoğunu da işittik.

Bizans İmparatoruyla Haçlılar Arasındaki Savaş

İstanbul'a hakim olan Bizans İmparatoruyla Haçlı kontu Bohemund arasında bu sene büyük bir düşmanlık ve nefret zuhur etti. Bohemund Bizans topraklarına girip yağmaladı ve İmparatorun üzerine yürümeğe ka-

rar verdi; bunun üzerine imparator Konya, Aksaray ve Anadolu'daki diğer şehirlerin hakimi olan Sultan Kılıç Arslan b. Süleyman'dan yardım istedi, Kılıç Arslan da askerlerinden bir kısmını ona yardıma gönderdi. Selçuklu kuvvetleriyle güçlenen imparator, Bohemund'un üzerine yürüdü. İki ordu karşı karşıya gelip savaşa tutuştular. Haçlılar Bizans ordusuna büyük bir cesaretle karşı koydular. Rumlar ve yanlarındaki askerler de sayıca üstünlüklerinden dolayı savaşı sürdürdüler. Savaş bu şekilde devam etti, sonunda savaş Haçlıların hezimetiyle noktalandı, bir çoğu öldürüldü, büyük bir kısmı da esir alındı. Kurtulanlar Suriye'deki yerlerine döndüler. Kılıç Arslan'ın askerleri de el-Cezîre diyarında bulunan Sultan'ın yanına gitmek niyetiyle ülkelerine döndüler, fakat bu sırada Kılıç Arslan'ın öldürüldüğü haberi geldi. Bu konuyu inşaallah ileride anlatacağız. Askerler de yola devam etmeyip kaldılar.

Kılıç Arslan'ın Musul'u Zaptı

Çökürmüş'ün adamlarının Emîr Sadaka, Kasîmüddevle el-Porsukî ve Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'a mektup yazıp her birini Musul'u teslim almak için gelmeğe davet ettiklerini yukarıda anlatmıştık. Sadaka Sultan'a itaattan ayrılmayı uygun görmedi ve bu teklifi kabul etmedi. Kılıç Arslan ise askerleriyle beraber harekete geçti. Çavlı Sakavu, onun Nusaybin'e vardığını duyunca Musul'dan ayrıldı. Porsuki'ye gelince, o Bağdâd şahnesi olup oradan Musul'a hareket etmiş ve Çavlı'nın ayrılmasından sonra Musul'a varmıştı. Şehrin doğu yakasında karargâh kuran Porsukî'ye kimse iltifat etmedi ve tek bir kelime olsun onunla haberleşmedi. Bunun üzerine o da aynı gün döndü.

Kılıç Arslan Nusaybin'e varıp askerleri çoğalıncaya kadar orada kaldı. Çavlı onun yaklaştığını duyunca Musul'dan Sincâr'a gitti, ağırlıklarını ise orada bıraktı. Artukoğlu İlgazi ve Çökürmüş'ün askerlerinden bir bölümü ona katıldı, böylece yanında dört bin süvari toplandı. Bu sırada Melik Rıdvân'dan bir mektup aldı. Rıdvân onu Suriye'ye çağırıyor ve: «Suriye halkı Haçlılarla baş edemeyecek duruma düştü,» diyordu. Çavlı bunun üzerine Rahbe'ye gitti.

Musul halkı ve Çökürmüş'ün askerleri Nusaybin'de bulunan Kılıç Arslan'a haber gönderip kendilerine bir zarar gelmeyeceğine dair yemin etmesini istediler, o da yemin etti ve onlardan kendisine itaat edeceklerine ve bağlı kalacaklarına dair yemin istedi, sonra da onlarla beraber Musul'a gitti. 25 Recep 500 (22 Mart 1107) tarihinde Musul'u zapt edip el-Mu'rika'da konakladı. Çökürmüş'ün oğlu ve adamları Kılıç Arslan'ın huzuruna çık-

tılar, Kılıç Arslan da onlara hil'atler verdi. Tahta çıkıp Sultan Muhammed'i tahttan uzaklaştırdı ve Halife'den sonra kendi adına hutbe okuttu, bu arada askerlere ihsanda bulundu. Kaleyi Çökürmüş'ün memlûkü Guzoğlu'ndan aldı, oraya bir dizdâr tayin etti. Halka zulüm gibi gelen yeni vergileri kaldırdı, âdil davranıp onların kalbini kazandı ve: «Kim birini jurnal ederse onu öldürürüm.» dedi, bu yüzden kimse kimseyi jurnal etmedi. Kadı Ebû Muhammed Abdullah b. el-Kâsım b. eş-Şehrizûri'yi Musul kadılığına tayin etti, şehrin reisliğine de Ebû'l-Berekât Muhammed b. Muhammed b. Hamîs'i getirdi. Ebû'l-Berekât, üstâdımız Ebû'r-Rebî' Süleyman'ın babasıydı. Kılıç Arslan'ın yanında bulunan emirlerden bazıları şunlardı: Âmid hakimi Emîr İbrâhim b. Yınal et-Türkmânî, Hısn-ı Ziyâd Hartebirt-Harput) hakimi Muhammed b. Çubuk et-Türkmânî.

İbrâhim b. Yınal'ın Âmid şehrini ele geçirmesinin sebebi şu idi : Tâcüddevle Tutuş Diyarbekir'i ele geçirince burayı ona teslim etmişti. Şehir bu şekilde onun elinde kaldı.

Muhammed b. Çubuk'un Hısn-ı Ziyâd'a hakim olmasının sebebi de şudur :

Bu kale Philaretos er-Rûmî'nin elindeydi. Bizans İmparatorunun tercümanı olan Philaretos Antakya ve Urfa'ya da hâkimdi. Kılıç Arslan'ın babası Süleyman b. Kutalmış Antakya'yı, Fahrüddevle b. Cüheyr de Diyarbekir'i fethedince Philaretos Hısn-ı Ziyâd'a gerekli erzak ve ikmal malzemelerini sağlayamadı, bunun üzerine Çubuk burayı ondan aldı. Philaretos Sultan Melikşah'ın huzurunda Müslüman oldu, Sultan da onu Urfa emîrliğine tayin etti. Çok geçmeden Philaretos öldü ve Emîr Bozan Urfa'ya hakim oldu.

Hısn-ı Ziyâd'a yakın bir yerde başka bir kale daha vardı, burası da Rumlardan Efrencî adlı bir şahsın elindeydi. Bu adam yol keser ve bir çok Müslümanı öldürürdü. Bunun üzerine Çubuk ona bir hediye gönderdi, ona dostluk ve karşılıklı yardım teklif etti, o da kabul etti. Çubuk, Efrenciye yol keserken vs. yardımcı olur, aynı şekilde Efrencî de ona yardım ederdi. Her biri karşılıklı güven sağladıktan sonra Çubuk ona: «Ben bir yeri ele geçirmek istiyorum.» diye haber yolladı ve adamlarını yardıma göndermesini istedi, o da gönderdi. Yolda onunla birlikte giderlerken Çubuk ellerinin arkaya bağlanmalarını emredip onları Efrencî'nin hakimiyetindeki kaleye götürdü. İleri gelenlerine: «Eğer Efrencî'yi bana teslim etmezseniz vallahi bunların boyunlarını vurur, kaleyi de silâh zoruyla alır ve hepinizi bir anda öldürürüm.» dedi. Onlar da kale kapılarını açıp Efrencî'yi ona teslim ettiler. Çubuk onun derisini yüzüp paralarını ve silâhını aldı. Çubuk ulu bir sima idi, ölümü üzerine yerine oğlu Muhammed geçti.

Kılıç Arslan'ın Öldürülmesi ve Çavlı'nın Musul'u Ele Geçirmesi

Kılıç Arslan'ın Nubaybin'e varması üzerine Çavlı'nın Musul'dan Sincâr'a oradan da Rahbe'ye gittiğini anlatmıştık: Çavlı recep ayında (Şubat-mart 1107) oraya varıp şehri 24 Ramazan (19 Mayıs 1107) tarihine kadar muhasara etti. Rahbe bu sırada Benû Şeybân'dan "Muhammed b. es-Sebbâk" adlı birinin elindeydi. Melik Dukâk Rahbe'yi alınca onu buraya tayin etmiş ve oğlunu rehine alıp yanında Dımaşk'a götürmüştü. Dukâk vefat edince Muhammed b. es-Sebbâk bir topluluğu gönderip oğlunu kaçırmış ve yanına getirmişti. Muhammed oğlu yanına varır varmaz Dımaşk yönetimiyle olan bağlarını kopardı ve Kılıç Arslan adına hutbe okuttu. Çavlı oraya varıp şehri kuşattı, Melik Rıdvân'a da haber gönderip kendisiyle birleşmeğe ve ona savaş açacaklara karşı savaşıp yardıma hazır olduğunu, fakat ancak burayı teslim aldıktan sonra Haçlıları oradan kovmak için kendisiyle beraber gelebileceğini bildirdi. Aralarında bu şartlar altında bir anlaşmaya varıldıktan sonra Rıdvân, Çavlı'nın yanına gitti. Şehir halkı çok sıkı bir şekilde muhasara edildi, ahali çok zor durumda kaldı.

Bu sırada burçlardan birinde bulunan bir topluluk Çavlı'ya haber gönderip kendilerini himaye edeceğine dair yemin etmesini istedi, ayrıca gece yarısı kendilerinin bulunduğu burca gelmesini söylediler. Çavlı istenilen şeyleri yaptı, burçtakiler de Çavlının adamlarını iplerle yukarı çektiler, ayrıca davul ve trampet çaldılar. Şehirdeki ahali yardımsız kalıp perişan oldu. Çavlı'nın adamları 24 ramazan (19 Mayıs 1107) günü Rahbe'ye girip öğleye kadar yağma ettiler. Çavlı daha sonra yağmacılığa son verdi. Şehrin hakimi Muhammed eş-Şeybânî aşağı inip, Çavlı'ya itaat arz etti ve onun saflarına katıldı.

Öte yandan Musul meselesini halleden Kılıç Arslan oradan Çavlı Sakavu ile savaşmak için üzerine yürüdü. On bir yaşındaki oğlu Melikşah'ı kendine vekâleten hükümet konağında (Dâru'l-emâre) görevlendirdi. Melikşah'ın yanında bir askerî birlikle işlerini idare edecek bir emîr bıraktı, yanında mükemmel techizatlı ve iyi cins atlara sahip dört bin süvari vardı.

Kılıç Arslan'ın askerleri Çavlı'nın gücünden haberdar olunca anlaşmazlığa düştüler. Kılıç Arslan'a muhalefet eden ilk şahıs Âmid hakimi İbrâhim b. Yınal oldu. İbrâhim çadırlarını ve ağırlıklarını bırakıp Habur'dan kendi beldesine döndü. Diğer emîrler de aynı şekilde hareket ettiler. Çavlı'nın sahip olduğu kuvvetlerden ve askerlerinin çokluğundan haberdar olan Kılıç Arslan da işi oyalayıp vakit kazanmağa çalıştı, ülkesine haber gönderip asker istedi. Kılıç Arslan yukarıda anlattığımız gibi bir kısım kuv-

vetlerini haçlılara karşı Bizans İmparatoruna yardıma göndermişti. Kılıç Arslan, Habura'a varınca kuvvetlerinin sayısı beş bine varmıştı.

Çavlı'nın yanında ise dört bin kişi vardı. Melik Rıdvân ile bir grup askeri de Çavlı'nın safında yer alıyordu, fakat onun dilâver ve cesur askerleri daha çoktu. Çavlı, Kılıç Arslan'ın askerlerini azlığını fırsat bilip Bizans imparatoruna yardıma gönderdiği askerler gelmeden önce onunla savaşa girdi. İki ordu 20 zilkade (13 Temmuz 1107) tarihinde savaşa tutuştu. Kılıç Arslan, Çavlı'nın askerlerine bizzat saldırıya geçti, onların içlerine kadar girdi. Sancaktarın eline vurup ikiye ayırdı, Çavlı'ya yetişip ona da bir kılıç darbesi indirdi. Bu darbe zırhını parçaladı, ama vücuduna ulaşmadı. Bu sırada Çavlı'nın adamları hücuma geçip Kılıç Arslan'ın askerlerini mağlûp ettiler, ağırlıklarını ve silahlarını mübah saydılar. Kılıç Arslan askerlerinin bozulduğunu görünce, esir düştüğü takdirde barış imkânı bırakmayan, özellikle ülkesinde Sultan'la mücadeleye giren ve Saltanat davasında bulunan bir şahsın maruz kalacağı cezaya çarptırılacağını anladı ve kendini Habur nehrine attı. Kendini Çavlı'nın adamlarına karşı oklarla müdafaa ediyordu. Atı kendisiyle birlikte derin sulara daldı ve Kılıç Arslan boğuldu. Cesedi bir kaç gün sonra Habur'a bağlı Şemsâniye'de bulunup defnedildi.

Çavlı doğruca Musul'a yürüdü. Şehre varınca ahali kapıları açtı. Kılıç Arslan'ın orada bulunan adamları Çavlı'ya karşı koyamadılar. Çavlı şehrin dışında konakladı, Çökürmüş'ün Kılıç Arslan ile beraber savaşa katılan adamlarının her biri bir tarafa dağıldı. Çavlı, Musul'u ele geçirince hutbeyi tekrar Sultan Muhammed adına okuttu. Çökürmüş'ün oradaki adamlarını mallarını müsâdere ettikten sonra Cezîret İbn Ömer'e gitti. Çökürmüş'ün oğlu Habeşî, babasının gulamlarından Guzoğlu adlı bir emîrle beraber oradaydı. Çavlı onu bir süre muhasara etti, daha sonra Çavlı ile anlaştılar ve Çavlı'ya at ve elbiseler hariç altı bin dinar verdiler, o da onları bırakıp Musul'a döndü ve Kılıç Arslan'ın oğlu Melikşah'ı Sultan Muhammed'in yanına gönderdi.

Bâtınîlerin Isfahân'daki Faaliyetleri ve İbn Attâş'ın Öldürülmesi

Sultan Muhammed bu sene Bâtınîlerin Isfahân yakınlarında işgal ettikleri Şâhdiz Kalesi'ni ele geçirdi, Kale hâkimi Ahmed b. Abdülmelik b. Attâş'ı ve oğlunu öldürdü. Bu kale Melikşah tarafından yaptırılmış ve bilâhere Ahmed b. Abdülmelik b. Attâş tarafından istilâ edilmişti.

Sebebi şudur:

İbn Attâş Şâhdiz kalesinin dizdarına intisab etmişti, onun ölümü üzerine de kaleyi ele geçirdi. Isfahân'daki Bâtınîler ona tac giydirmiş ve onun için para toplamışlardı. Bâtınîlerin ona böyle itibar göstermelerinin sebebi babası Abdülmelik'in mezheplerinin önde gelen bir siması olmasındandı. Abdülmelik belâgat sahibi bir edipti ve güzel yazı yazardı. Meseleleri çabuk kavrayan iffetli biriydi. Bu mezhebe girmişti. Oğlu Ahmed ise cahil biriydi, hiç bir şey bilmezdi. Alamut hâkimi Hasan-ı Sabbâh'a: «Bunca cehaletine rağmen İbn Attâş'e neden hürmet edersiniz?» denilince: «Babasının hatırı için, zira o benim hocamdı» cevabını vermişti.

İbn Attâş'ın çok sayıda taraftarı oldu, bir hayli güçlendi ve kaledeki nüfuzu arttı. İbn Attâş adamlarını yol kesmek, halkın malının gasp etmek ve güçlerinin yettiği şahısları öldürmek için gödevlendirirdi. Bunlar o kadar çok adam öldürdüler ki, saymak mümkün değildir. Bâtınîler halka eziyetten vaz geçmek için Sultan'a ait köylere ve halkın emlâkine vergi koydular ve tahsil ettiler, bu yüzden Sultan'ı kendine ait köylerden halk da emlâkinden istifade edemez oldu. Sultan Berkyaruk ile Sultan arasında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden Bâtınîlerin işleri yolunda gitti.

Sultan Muhammed tahta çıkıp çekişmeler sona erince Bâtınîlerin üzerine yürüyüp onlarla savaşmayı, Müslümanları onların zulüm ve zorbalıklarından kurtarmayı en önemli mesele olarak kabul etti. İşe Bâtınîlerin elinde bulunan Isfahân Kalesi'nden başlanmayı düşündü, çünkü burada halka daha çok eziyet edildiği gibi tahtı için de önemli bir tehlike teşkil etmekteydi. Bu sebeple bizzat sefere çıkıp 6 şaban (2 Nisan 1107) tarihinde kaleyi muhasaraya başladı.

Sultan aslında recep ayı başında (26 Şubat 1107) sefere çıkmağa karar vermişti, ancak bu bâtınî taraftarı olan askerlerin hoşuna gitmedi ve Kılıç Arslan'ın Bağdâd'a gelip orayı zapt ettiğine dair asılsız haberler yaydılar, düzmece mektuplar yazdılar, ayrıca Horasân'da bir takım karışıklıkların zuhur ettiğini söylediler. Sultan da bu hususların doğruluk derecesini öğrenmek için biraz bekledi, bunların asılsız olduğunu öğrenince aynı kararlılıkla Bâtınîlerle savaşmak için harekete geçti. Kalenin batı tarafındaki dağa çıktı, doruğunda taht kurdu. Oradaki Bâtınîlerden intikam almak isteyen Isfahân halkıyla köylüler de Sultân'ın etrafında toplandılar. Bunlar büyük bir cemaat teşkil ediyordu. Kalenin bulunduğu dağı her taraftan kuşattılar. Dağın çevresi dört fersah uzunluktaydı. Sultan Bâtınîlerle savaşmak için emîrler arasında görev bölümü yaptı, her gün bir emîr savaşı idare edecekti. Bâtınîler çok zor durumda kaldı. Muhasara giderek şiddetleniyordu. Yanlarındaki erzak azaldı.

Bâtınîler zor durumda kalınca Sultan'ın Allah'a, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve Muhammed (A.s.)'ın getirdiklerinin hak oldu-

guna inanan, fakat imamet konusunda kendilerine muhalefet eden bir kavimle anlaşması, itaatlarını kabul edip onları her türlü işkenceden muhafaza etmesinin caiz olup olmadığına dair ileri gelen fakihlerden ve din adamlarından fetva istediler. Fakihlerin çoğu bunu caiz görürken bir kısmı da böyle bir fetva vermekten çekindi.

Bunun üzerine bu fakihler münazaraya çağırıldılar. Önde gelen Şâfiî fakihlerinden Ebû'l-Hasan Ali b. Abdurrahman es-Semencânî de onlar arasındaydı. Halkın huzurunda yapılan münazarada: «Onlarla savaşmak vaciptir, bulundukları yerde imanlarını ikrar edip şehadet getirmeleri onlara hiç bir fayda sağlamaz; çünkü onlara: «İmamınız şeriatın haram kıldığını helâl, şeriatın helâl kabul ettiğini de haram sayarsa bu takdirde siz onun görüşünü kabul eder misiniz?» denilince, onlar: «Evet» derlerse, işte o zaman icma ile sahihtir ki, onların kanı mübah olur.» dedi. Bu hususta münazara bir hayli uzadı.

Bâtınîler daha sonra Sultan'dan kendileriyle münazara yapmak için fakihler göndermesini istediler, ulemadan bazılarının adlarını verdiler. Bunlar arasında Isfahân Hanefîlerinin reisi ve şehrin kadısı Ebû'l-Alâ Said b. Yahyâ ve diğer bazı fakihler verdi. Bunlar kaleye çıkıp onlarla münazaraya girdiler. Çıktıkları gibi de geri döndüler, çünkü Bâtınîlerin niyeti meseleyi oyalayıp uzatmak ve zaman kazanmak olduğundan bir sonuca varılamadı. Bunun üzerine Sultan onları ısrarla muhasara etti. Bâtınîler münazaranın neticesini görüp işin hakikatini anlayınca Şâhdiz kalesine karşılık kendilerine Isfahân'a yedi fersah mesafedeki Halincan kalesinin verilmesi şartıyla kalenin teslimine razı oldular ve: «Halkın bizi öldürmelerinden ve mallarımızı almalarından korkuyoruz; bu sebeple sığınacak ve kendimizi koruyacak bir kalemiz olmalı.» dediler. İleri gelen zevat Sultan'a Bâtınîlerin bu isteklerini kabul etmesini tavsiye ettiler. Bâtınîler bu arada Halincan'a gitmek ve Şâhdiz'i teslim etmek için kendilerine mühlet verilmesini istediler, ayrıca kendileri hakkında söylenecek sözlere itibar edilmemesini, eğer onlardan biri bir şey söyleyecek olursa onun kendilerine teslim edilmesini, onlardan gelecek şeylerin kendilerine iade edilmesini şart koştular. Sultan bu şartları da kabul etti. Her gün yeteri kadar tahsisat gönderilmesini istediler, bu da kabul edildi. Onların maksadı yeni bir hadise ve savaş çıkıncaya kadar işi oyalayıp zaman kazanmaktı.

Sultan'ın veziri Sa'dülmülk onlara her gün erzak ve meyve ile diğer bütün ihtiyaçlarını gönderiyordu. Bâtınîler vezirle haberleşmeye ve kalelerinde direnmek için erzak satın alıp depolamağa başladılar. Daha sonra bazı adamlarını kendileriyle savaşmak için büyük gayret sarfeden bir emîri öldürmek üzere görevlendirdiler. Bunlar o emîrin üzerine saldırıp yaraladılar, fakat emîr onların elinden kurtuldu. Bu hadiseden sonra Sultan, Halincan kalesinin tahrip edilmesini ve Bâtınîlerin muhasara edilmeleri-

ni emretti. Bâtıniler bu defa da bir kısmının kaleden inmesinin ve Bâtınîlerin Errecân'da ellerinde tuttukları en-Nâzır kalesine varıncaya kadar Sultan tarafından görevlendirilecek muhafızlar tarafından muhafaza edilmelerini, sonra ikinci grubun inmesini ve bunların da Tabes kalesine varıncaya kadar muhafızların refakatinde vardıklarını haber verecek bir adam gelinceye kadar kalenin bir tepesinde beklemelerini, bu haberci geldikten sonra onların da kaleden inerek muhafızların refakatinde Hasan-ı Sabbâh'ın yanına Alamut Kalesi'ne varıncaya kadar götürülmelerini istediler. Bâtınîlerin bu arzuları da kabul edildi, bunun üzerine bir kısmı en-Nâzır'a bir kısmı da Tabes'e gitmek üzere kalden inip oradan ayrıldılar. Sultan da kaleyi teslim alıp tahrip etti.

Daha sonra haberci gelip en-Nâzır ve Tabes kalelerine gidenlerin yerlerine vardığını İbn Attâş'a bildirdi, fakat İbn Attâş elinde kalan es-Sinn Kalesi'ni teslim etmedi. Sultan onun hainlik ettiğini ve kararlaştırdıkları anlaşmadan caydığını görünce hücum emri verdi, bunun üzerine 2 zilkade (25 Haziran 1107) günü bütün ahali hücuma geçti. İbn Attâş'ın yanında savaşacak ve onu müdafaa edecek az sayıda adam kalmıştı, fakat bunlar büyük bir sabır ve cesaretle savaştılar. İleri gelenlerinden biri Sultan'a sığındı ve emân dileyerek onlara: «Ben size onların yanına çıkabileceğiniz yeri göstereyim.» dedi. Sultan'ın askerlerini onların bulunduğu es-Sinn tarafına götürdü ki buradan çıkılması mümkün değildi. Askerlere: «Buradan çıkınız.» dedi. Kendisine: "Onlar burayı ele geçirip adamlarıyla doldurdular.» denilince: "Gördüğünüz Silâh ve zırhları yanlarında az sayıda adam olduğu için insan şekline soktular" diye karşılık verdi.

İbn Attâş'ın yanındaki Bâtınîlerin hepsi seksen kişiydi. Halk o bâtınînin gösterdiği yerden hücuma geçti. Oradan dağa çıktılar ve Bâtınîlerin elindeki yeri zapt ettiler. Bâtınîlerin çoğu öldürüldü, bir kısmı kaleye çıktılar, İbn Attâş ise esir alındı. Bir hafta bekletildikten sonra Sultan'ın emriyle şehrin her tarafında teşhir edilip derisi yüzüldü, fakat ölünceye kadar metanetini kaybetmedi. Sonra derisine saman dolduruldu. Bu arada oğlu da öldürüldü. Kafaları Bağdâd'a gönderildi. Karısı kendini kaleden aşağı atıp intihar etti, yanındaki çok değerli mücevherler de mahv oldu. İbn Attâş on iki yıldır burada halkın başına belâ olmuştu.

Seyfüdevle Sadaka ile Batîha Hakimi Mühezzibüddevle Arasında Çıkan İhtilâf

Seyfüddevle Sadaka ile Batîha hakimi Mühezzibüddevle es-Saîd b. Ebû'l-Cebr bu sene anlaşmazlığa düştüler. Hammâd b. Ebû'l-Cebr de Sa-

daka'ya katıldı. Amcazadesi başlangıçta Mühezzibüddevle'ye düşmanca tavır takındı, ancak daha sonra mütefik oldular.

Sebebi şu idi :

Sultan Muhammed Vâsıt şehrini Sadaka'ya ikta etmiş, o da burayı Mühezzibüddevle'ye iltizama vermişti. Mühezzibüddevle de Vâsıt ve çevresine çocuklarını ve adamlarını nâib tayin etti. Bunlar halkın malına el uzattılar. Bu hususta çok ileri gittiler ve halkın mallarını dağıttılar. Sene sonunda Sadaka parayı istedi ve onu hapsetti. Mühezzibüddevle'nin damadı olan Bedrân b. Sadaka kayınpederini kurtarmak için çalıştı, sonunda onu hapisten çıkarıp beldesi Batîha'ya iade etti.

Bu defa Vâsıt, Hammâd b. Ebû'l-Cebr'e iltizama verildi. Mühezzibüddevle'nin bir çok kişi bozuldu. Daha önce müttefik oldukları halde vaziyet sonunda ihtilâfa dönüştü. Halbuki Hammâd'ın dedesi el-Mustani' İsmâil ile Mühezzibüddevle'nin babası el-Muhtass Muhammed kardeş idiler. İkisi de Ebû'l-Cebr'in çocuklarıydı. Kabile ve aşiretlerinin riyaseti ikisinin elindeydi. el-Musta'lî ölünce yerine oğlu Ebû's-Seyyid el-Muzaffer (Hammâd'ın babası), el-Muhtass Muhammed ölünce de yerine oğlu Mühezzibüddevle geçti. Bu ikisi Batîha hakimi İbnü'l-Heysem ile mücadeleye girdiler. Gevherâyin zamanında Mühezzibüddevle Batîha'yı ondan alıncaya kadar onunla savaşı sürdüdüler. Mühezzibüddevle, İbnü'l-Heysem'i Gevherâyin'e teslim etti, o da onu Isfahân'a gönderdi. İbnü'l-Heysem yolda öldü, bunun üzerine Mühezzibüddevle'nin itibarı arttı. Gevherâyin onu Batîha emirliğine tayin etti, amcazâdesi ile kabilesinin bir kısmı onun hükmü altına girdi.

Hammâd o sırada genç bir delikanlıydı. Mühezzibüddevle ona çok iyi davrandı ve kızıyla evlendirdi. İktalarını artırdı, böylece serveti çoğaldı. Mühezzibüddevle'ye haset etmeğe ve ona kin beslemeğe başladı, hatta zaman zaman kinini açığa vurdu. Mühezzibüddevle ise onu mülâyemetle idare etmeğe çalışıyordu. Gevherâyin ölünce Hammâd, Mühezzibüddevle'nin yanından ayrıldı ve kalbindeki duyguları açığa vurdu. Mühezzibüddevle onu eski haline iade etmeğe çalıştıysa da Hammâd kabul etmedi, sesini kesip vaz geçti. Bunun üzerine en-Nefîs b. Mühezzibüddevle yanına bir cemaat alıp Hammâd'ın üzerine yürüdü, Hammâd da Seyfüddevlenin yanına Hille'ye kaçtı. Sadaka bir askerî birliğin refakatinde onu iade etti. Bu defa Mühezzibüddevle asker toplamağa başladı. Hammâd, Sadaka'ya haber gönderip bu durumu bildirdi. Sadaka ona da karşı büyük bir askerî birlik sevk etti. Bunu duyan Mühezzibüddevle onunla savaşmaktan âciz olduğu sanılmasın diye savaşa kesin olarak karar verdi. Aile efrâdı bulunduğu yerin müstahkem bir mevki olduğunu söyleyerek ona oradan ayrılmamasını tavsiye ettiler; fakat o kabul etmedi, adamlarını gemilere bindirip ne-

hir yoluyla gönderdi. Bunu duyan Hammâd ile kardeşi ona pusu kurdular ve önlerinden geri çekildiler. Mühezzibüddevle'nin adamları da onları takip ettiler. Tam bu sırada pusudaki birlikler üzerlerine saldırdı. Eceli yetmeyenler hariç kurtulan olmadı. Çok sayıda adam öldürüldü ve esir alındı. Bu hadiseden sonra Hammâd'ın iştahı kabardı, Sadaka'ya haber gönderip yardım istedi, Sadaka da ordu kumandanı Saîd b. Hamîd el-Ömerî ile diğer bazı kumandanlarını ona yardıma gönderdi. Mühezzibüddevle ile savaşmak için gemiler hazırladılar, fakat öyle zorluklarla karşılaştılar ki, Mühezzibüddevle'nin yanına giremediler.

Hammâd cimri. Mühezzibüddevle ise cömert idi. Mühezzibüddevle, Saîd b. Hamîd'e pek çok armağan ve para gönderip onu kendi tarafına çekmeğe çalıştı; Saîd de kabul edip Mühezzibüddevle'nin tarafına geçti ve ona katıldı. Sonunda Mühezzibüddevle'nin oğlu en-Nefîs'i Sadaka'ya göndermesine karar verildi. Sadaka bundan memnun oldu, Mühezzibüddevle ile amcazâdeleri Hammâd'ın arasını düzeltti, böylece güzelce anlaşıp ittifaka vardılar. Bu anlaşma 500 yılı zilhicce ayında (temmuz - ağustos 1107) oldu.

Sultanın Vezirinin Öldürülmesi ve Ahmed b. Nizâmülmülk'ün Vezir Olması

Sultan Muhammed bu sene şevval ayında (mayıs - haziran 1107) veziri Sa'dülmülk Ebû'l-Mehâsin'i tevkif ve malını müsadere etti, sonra da Isfahân kapısında astı. Sultan vezirle beraber onun ileri gelen adamlarından ve mensuplarından dört kişiyi daha astı. Vezir Sultan'a ihanetle, diğer dört kişi ise bâtınî itikadına sahip olmakla itham ediliyordu. Sa'dülmülk'ün vezirlik müddeti iki yıl dokuz aydır. İlk zamanlar Tâcülmülk Ebû'l-Ganâim' in yanındaydı. Ondan sonra bir müddet boşta kaldı, bilâhere Müeyyidülmülk tarafından İstîlâ Dîvânı'nın başına getirildi. Sultan Muhammed kardeşi Sultan Berkyaruk tarafından Isfahân'da muhasara edildiğinde ona değerli hizmetlerde bulundu. Sultan Muhammed Isfahân'dan ayrılınca şehri tam anlamıyla muhafaza etti ve görevini büyük bir liyakatla yerine getirdi, bu sebeple Sultan Muhammed onu vezir tayin etti. Ona pek çok iktalar verip devlet idaresine hakim kıldı, sonra da gözden düşürüp başına felaket getirdi. Hükümdarlara hizmetin sonu işte budur. Abdülmelik b. Mervân ne güzel söylemiş :

«Hayatta en mesut insan yeteri kadar malı ve kendisini hoşnut edecek bir hanımı olup bizim şu habis kapımızı bilmeyen ve bundan dolayı da eziyete dûçar olmayan kimsedir.»

Sultan Muhammed Sa'dülmülk'ü tevkif ettikten sonra vezir tayin edeceği şahıs hakkında iştişarede bulundu. Ona bir kaç kişiden söz edildi, fa-

kat Sultan: «Benim ecdâdım Nizâmülmülk'e bereket yağdırmışlardı. Onun üzerinde pek çok hakları vardır. Çocukları da bizim nimetimizle büyümüşlerdir, binâenaleyh onlardan ayrılmak doğru değildir.» dedi ve Ebû Nasr Ahmed'in vezir olmasını emretti. Ona babasının lakapları olan "Kıvâmüddîn", "Nizâmülmülk", "Sa'drül-İslâm" lakaplarını verdi.

Ahmed b. Nizâmülmülk'ün Sultan'ın dergâhına gelmesinin sebebi şudur :

O ailesinin ikbal devrinin inkiraza yüz tuttuğunu görünce Hemedân' daki evine kapandı, bu sırada Hemedân reisi eş-Şerîf Ebû Hâşim ona eziyet etti, bunun üzerine o da reisten şikâyet maksadıyla dergâha gitti. Sultan, Sa'dülmülk'ü tevkif ettiği sırada Ahmed yoldaydı. Ahmed Sultan'ın yanına varınca hemen onu vezirlik için düşündü ve vezirlik hil'atleriyle hil'atledi. Devlet idaresini ona verip mevkiini sağlamlaştırdı, böylece durumu kuvvetlendi. İşte bu sıkıntıdan sonra gelen bir ferahlıktı; çünkü o şikâyetçi olarak geldi, sonra da devlet idaresine hâkim oldu.

Çeşitli Olaylar

Halifenin veziri Ebû'l-Kâsım Ali b. Cüheyr bu yılın safer ayında (ekim 1106) azledildi, o da Seyfüddevle'nin Bağdâddaki evine sığındı. Sadaka her mazlûmün sığınağıydı, derhal bir adam gönderip onu yanına Hille'ye getirdiler. Vezirlik müddeti üç yıl beş ay ve bir kaç gündü. Halife onun Bâbu'l-Âmme'de bulunan evinin yıkılmasını emretti.

Burada ibret alınacak hususlar vardır, çünkü babası Ebû Nasr b. Cüheyr burayı halkın emlâkının enkazıyla yapmıştı, bu yüzden halkın oraya getirilen malından daha fazlası alındı ve ev çok geçmeden yıkılıp harâbeye döndü.

Ebû'l-Kâsım azledilince Kadı el-kudât Ebû'l-Hasan b. ed-Dâmgânî vezir nâibi tayin edildi, daha sonra 501 yılı muharrem ayında (ağustos - eylül 1107) Ebû'l-Meâlî Hibetullah b. Muhammed b. el-Muttalib'in vezirliğe tayini kararlaştırıldı ve söz konusu tarihte kendisine vezaret hil'ati verildi.

"İbn Ebû'ş-Şevk el-Kürdî" adıyla tanınan Emîr Ebû'l-Fevâris Sürhâb b. Bedr b. Mühelhil bu sene şevval ayında (mayıs - haziran 1107) öldü. Çok büyük serveti, sayısız atları vardı. Ondan sonra emirliğe Ebû Mansûr b. Bedr geçti. Emirlik yüz otuz yıl boyunca onun hanedânında kaldı. Onun hakkında daha önce yeterli malûmat verilmişti.

Abdurrahman b. Ebû Abdullah b. Mende'nin kız kardeşinin oğlu Ebû'l-Feth Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Haddâd el-Isfahânî bu sene 408 (1017-1018) yılında doğmuştu. Çok sayıda hadis rivayet etmiştir. Rivayetleriyle meşhurdur.

Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed b. el-Hüseyn es-Serrâc el-Bağdâdî de bu sene safer ayında (eylül 1106) vefat etti. Pek çok rivayeti, güzel eserleri ve latif şiirleri vardır. Devrin ileri gelenlerindendi.

Fakîh Abdulvehhâb b. Muhammed b. Abdülvehhâb Ebû Muhammed eş-Şîrâzî de bu sene öldü. 483 (1090-1091) yılında Bağdâd Nizâmiye Medresesi'nde müderrislik görevini üstlendi. Aynı şekidle hadis de rivayet ederdi.

"İbnu't-Tuyûrî el-Bağdâdî" adıyla bilinen Ebû'l-Hüseyn el-Mübârek b. Abdülcebbâr b. Ahmed es-Sayrafî de bu sene öldü. 411 (1020-1021) yılında doğmuştu. Çok hadis rivayet edenlerdendir. Sika (güvenilir), sâlih ve âbid bir sima idi.

Nahivci Ebû'l-Kerem el-Mübârek b. el-Fâhir b. Muhammed b. Ya'kûb da bu sene öldü. Ebû't-Tayyib et-Taberî'den ve el-Cevherî ile diğer bazı zevâttan hadis tahsil etti. Nahiv ve lugat sahasında üstad idi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ BİRİNCİ (M. 1107-1108) YILI OLAYLARI

Sadaka b. Mezyed'in Öldürülmesi

Arap emîri Seyfüddevle Sadaka b. Mansûr b. Dübeys b. Mezyed el-Esedî bu yılın recep ayında (mart 1107) öldürüldü. Irak'ta el-Hilletü's-Seyfiyye'yi yaptıran odur. Adı şanı yayılmış, nüfuz ve itibarı artmış, büyük bir mevki ve makama sahip olmuştu. Halkın küçüğü büyüğü ona sığınır, o da onları himaye ederdi.

Sultan Muhammed'e çok büyük yardımı olmuştu. Sultan Berkyaruk'a karşı onu desteklemiş ve takviye etmiş, hattâ Sultan Berkyaruk'a açıkça düşmanlık etmişti. Hiç bir savaşta Sultan Muhammed'i yalnız bırakmadı. Sultan Muhâmmed de onun iktalarını artırdı. Bunlar arasında Vâsıt şehri de vardı. Ayrıca Basra'yı istilâ etmesine de izin verdi. Daha sonra Amîd Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hüseyn el-Belhî Sultan ile Sadaka'nın arasını bozdu. Ebû Ca'fer Sultana: «Sadaka'nın vaziyeti güçlendi, hali vakti daha da iyileşti, Şımarıklık ve küstahlığı arttı, sultandan kaçıp kendine sığınanları himaye etmekle de devlet işlerine müdahale eder hale geldi; halbuki bu hareketi hükümdarların kendi çocuklarına dahi tahammül edemeyecekleri bir harekettir. Adamlarından birini gönderirsen onun şehirlerini ve mallarını muhakkak ele geçiririz.» dedi.

Ebû Ca'fer bu hususta daha da ileri giderek onun itikadının bozuk olduğunu; hem Sadaka'nın, hem de Hille ahalisinin Bâtınî mezhebine mensup olduklarını iddia etti. Ebû Ca'fer yalan söylüyordu, çünkü o sadece bir şîî idi. Bu arada Argun es-Sa'dî de Amîd Ebû Ca'fer'e muvafakat etti. Bu haber Sadaka'ya ulaştı. Argun'un zevcesi ve çocukları Hille'deydi, fakat Sadaka gerek yaptığı bu işlerden dolayı ve gerekse daha önce ödemesi ge-

rekten vergilerden dolayı onun ailesine hiç bir zarar vermedi ve verginin hepsinin tahsilini ve Argun'un karısına verilmesini emretti.

Öldürülmesinin sebebine gelince: Yukarıda zikrettiğimiz gibi; Sultan'dan, Halîfe'den veya bir başkasından korkan herkes ona sığınırdı. Sultan Muhammed Sâve ve Âve hakimi Ebû Dülef Sürhâb b. Keykûsrev'e kızmış, o da Sultandan kaçıp Sadaka'ya sığınmıştı. Sadaka onu himaye etti. Sultan Muhammed Sadaka'ya haber gönderip onu naiblerine teslim etmesini istedi, fakat Sadaka kabul etmedi ve: «Ben onu teslim etmek şöyle dursun, aksine himâye ediyorum. Kureyş, Resûlullah (S.a.)'ı isteyince Ebû Tâlib'in onlara dediğini ben de diyorum. Onun çevresinde yere serilip ölmedikçe, çolak çocuğumuzu mızraklarak onun uğrunda savaşmadıkça onu size teslim etmeyiz.» dedi.

Sadaka böylece Sultan'ın hoşuna gitmeyecek işler yaptı. Bunun üzerine Sultan bu meseleyi halletmek için Irak'a müteveccihen yola çıktı. Sadaka Sultan'ın hareketini haber alınca takip edilecek hareket tarzı hakkında onlarla istişare etti. Oğlu Dübeys babası Sadaka'ya kendisine, para, at ve muhtelif armağanlarla af dilemek için Sultana gönderilmesini tavsiye ederken Sâhibu'l-Ceyş (ordu kumandanı) Said b. Müneyd, asker toplayıp Sultanla savaşmayı ve askerlere bu maksatla para dağıtılmasını teklif etti. Bu konudaki müzakereler uzadı, sonunda Sadaka Said'in teklifini kabul edip asker toplattı. Sadaka'nın çevresinde yirmi bin süvari ile otuz bin piyade toplandı. Bunu duyan Halîfe el-Mustazhir Billâh Sadaka'ya haber gönderip onu işin akıbetinden korkutu ve Sultan'a itaatsizlik etmemesini istedi. Kendisine meseleyi halletmek için tavassutta bulunmayı teklif etti. Sadaka halîfe'ye verdiği cevapta: «Ben Sultan'a itaat ediyorum, fakat kendime bir zarar gelmeyeceğinden emin olmadığım için onunla buluşup görüşmekten korkuyorum.» dedi. Halîfe'nin bu meseleyle ilgilenen elçisi Nakîbu'n-nukabâ Ali b. Tarâd ez-Zeynebî idi.

Daha sonra Sultan Muhammed Akdu'l-kudât Ebû Said el-Herevî'yi Sadaka'ya gönderip gönlünü aldı, korkusunu giderdi. Eskiden olduğu gibi rahat ve huzur içinde hareket etmesini emredecek, kendisinin Haçlılar üzerine sefere çıkmak niyetinde olduğunu bildirdi ve kendisiyle beraber cihada çıkmak için hazırlanmasını emretti. Sadaka cevaben: «Adamları Sultan'ın kalbini bana karşı boodular, bana karşı tavrını değiştirdiler. Onun benim hakkımdaki iyi niyeti yok oldu.» dedi ve geçmişteki hizmetlerini ve ona olan bağlılığını anlattı. Sadaka'nın ordu kumandanı (Sâhibu'l-Ceyş), Said b. Müneyd ise: «Artık Sultan'la barış umudumuz kalmadı, atlarımızı mutlaka Hulvân'da göreceksiniz.» dedi. Bunun üzerine Sadaka Sultan ile anlaşmaktan vaz geçti.

Sultan 20 zilhiccetilâhir (8 Aralık 1107) günü vezîri Nizâmülmülk Ahmed b. Nizâmülmülk ile beraber Bağdâd'a geldi, Bağdâd sahnesi Porsuki'

yi bir grup emirle beraber Sarsar'a gönderdi, bunlar Sarsar dışında konakladılar.

Sultan Bağdâd'a sayısı iki bini bulmayan bir süvari birliğiyle gelmişti. Bağdâd'da Sadaka'nın kendisine açıkça cephe aldığını kesin olarak öğrenince emirlerine haber gönderip derhal ve süratle yanına gelmelerini istedi. Bunun üzerine her taraftan asker gelmeğe başladı.

Sadaka'nın mektubu cemâziyülevvel ayında (aralık 1107-ocak 1108) Halife'ye ulaştı. Sadaka mektubunda, Halife'nin emrettiği ve Sultan'la aralarındaki meseleyle ilgili olarak onun tayin ve tesbit ettiği yerde durduğunu, bu konuda ne emrettiyse ona uyduğunu bildiriyordu. Halife bu mektubu Sultan'a gönderdi, Sultan da: «Ben Halifenin emirlerine bağlıyım, muhalefet etmem söz konusu değil» cevabını verdi, bunun üzerine Halife, Sadaka'ya Sultan'ın kendisinden istenilen hususları kabul ettiğini bildirdi. Kendisi için teminat istemek ve Sultan'a kararlaştırılan hususlara bağlı kalacağına dair yemin etmek üzere güvenilir adamlarını göndermesini istedi, fakat Sadaka bu fikirden vaz geçti ve: «Sultan eğer Bağdâd'dan ayrılırsa ben ona malî ve askerî yardımda bulunur, cihad için ihtiyaç duyduğu diğer şeyleri veririm, fakat şu anda Sultan Bağdâd'da, askerleri Nehru'l-Melik'de, benim yanımda da ne para ve nede başka bir malzeme var. Çavlı Sakavu ile Artukoğlu İlgazi de bana haber gönderip Sultan'la ve başkalarıyla yapacağım savaşta bana itaat ve muvâfakat edeceklerini bildirdiler. Ben ne zaman istersem iki de askerleriyle beraber hemen yanıma gelirler.» dedi.

Karvâş b. Şerefüddevle, Kirmâvî b. Horasân et-Türkmânî Ebû İmrân Fazl b. Rabîa b. Hâzım b. el-Cerrâh et-Tâî Sultan Muhammed'in yanına geldiler. Ebû İmrân'ın ecdâdı, Belkâ ve Kudüs'ün eski sahipleriydi ki, Hassân b. el-Müferric de onlardan biri olup et-Tıhâmî tarafından övülmüştür. Fazl bazan Haçlılarla, bazan da Fâtımîlerle iş birliği yapardı. Tuğtekin bu halini görünce onu Suriye'den kovdu. Kovulunca Sadaka'ya sığınmış ve onunla anlaşmıştı. Sadaka ona ikramda bulunup pek çok armağanlar vermişti ki, bunlar arasında yedi bin altın da vardı. Sultan Muhammed ile Sadaka arasında bu olaylar çıkınca öncü birlikleriyle beraber yola çıkmış, sonra da Sultan'ın yanına kaçmıştı. Yanına varınca Sultan ona ve adamlarına hil'atler verdi ve Sadaka'nın Bağdâd'daki evinde misafir etti. Sultan Sadaka ile savaşmak için hareket edince, Fazl Sultan'dan Sadaka'nın kaçmak istemesi halinde ona mani olmak gayesiyle asker getirmek için izin istedi. Sultan da müsaade etti ve Enbâr'a gitti, daha sonra da ondan hiç bir haber alınamadı.

Sultan cemaziyülevvel ayında (aralık 1107-ocak 1008) Emir Muhammed b. Boğa et-Türkmânî'yi Vâsıt'a gönderdi ve Sadaka'nın oradaki nâibi-

ni çıkardı. Sadaka'nın adamları hariç bütün ahaliye emân verdi, onlar da dağıldılar. Hiç kimsenin malı yağmalanmadı. Sultan daha sonra askerlerini Kûsân'a gönderdi. Burası Sadaka'nın elindeydi. Askerler orada kaldılar. Sadaka amcazâdesi Sâbit b. Sultan'ı askerleriyle beraber Emîr Muhammed'in üzerine gönderdi. Bunlar Kûsân'a varınca Türkler dışarı çıktılar, Sâbit de orada kaldı. Aralarında Dicle nehri vardı.

Daha sonra Emir Muhammed b. Boğa cesaret ve kahramanlıklarıyla tanıdığı bazı askerlerinden müteşekkil bir cemaatı karşı tarafa geçirdi. Bunlar Nehr-i Sâlim kıyısında yüksekçe bir yerde durdular. Buranın yüksekliği yaklaşık elli arşındı. Sâbit ve askerleri onların üzerine hücum ettiler, fakat atılan oklardan dolayı onlara yaklaşamadılar. Ayrıca İbn Boğa da onlara yardım ediyordu. Sâbit yüzünden yaralandı, adamlarından bir çoğu da yara aldı. Sonunda Sâbit ve maiyyetindekiler mağlûp oldular. Türkler onları takibedip bir kısmını öldürdüler, bazılarını da esir aldılar. Bir Türk taifesi de Vâsıt'ı yağmaladı. Sâbit'in piyadeleri de onların arasına karışıp yağmaya katıldılar. İbn Boğa bunu duyunca derhal oraya gidip onlara mani oldu. Şehrin bir kısmını yağmalamışlardı. İbn Boğa münâdîlerle halka emân verdiğini duyurdu. Sultan Muhammed cemaziyülevvel ayının sonlarında (6-16 Ocak 1108) Vâsıt'ı Kâsimüddevle el-Porsukî'ye ikta etti, İbn Boğa'ya da Sadaka'nın beldesine yürüyüp yağmalamasını emretti; bunun üzerine sayılamayacak kadar çok malı yağma ettiler.

Sultan Muhammed 2 cemaziyülâhir (18 Ocak 1108) günü Bağdâd'dan ez-Za'ferâniye'ye gitti. Halife, Veziri Mecdüddîn b. el-Muttalib'i Sultan'a gönderdi ve acele etmeyip beklemesini istedi. Halife askerlerin halkı öldürüp mallarını yağmalamasından korkuyordu. Isfahân kadısı da Sultana aynı şeyi tavsiye etti ve Halifenin emrine uymasını istedi, Sultan da bu tavsiyeye uydu. Halife, Nakîbu'n-nukabâ Ali b. Tarrâd ile Hadım Cemâlüddevle Muhtass'ı Sadaka'nın yanına gönderdi. İkisi Sadaka'nın yanına gidip Halifenin kendisine Sultan'a itaat arz etmesini ve muhalefet etmekten sakınmasını emreden mesajını ilettiler. Sadaka özür diledi ve: «Ben hiç bir zaman itaatsizlik etmedim, beldemde onun adına okunan hutbeye de son vermedim.» dedi, sonra da oğlu Dübeys'in onlarla beraber Sultan'a gitmek üzere hazırlanmasını istedi.

Elçilerle Sadaka bu meseleyi görüşürlerken birden Sultan'ın askerlerinin Matîrâbâd'dan karşı tarafa geçtikleri ve Sadaka'nın adamlarıyla aralarında savaş çıktığına dair haber geldi. Sadaka elçilerin yanında yiğitlik taslayıp adamlarına bir zarar gelmesinden korkarak hemen onların yanına gitmek istedi. Elçiler bu haberi duyunca böyle bir şey olamayacağını, çünkü buraya gelirken askerlere dönüşlerine kadar savaşa girmemeleri için emir verdiklerini söylediler. Barışa iyice yaklaşılmıştı. Bunun üzerine

Sadaka: «Cereyan eden olayları görüyorsunuz. Peki şimdi ben oğlumu göndermeye nasıl cesaret ederim ve ona bir zarar gelmeyeceğinden nasıl emin olabilirim? Eğer siz oğlumu bana geri iade etmeyi tekeffül diyorsanız onu göndereyim.» dedi, fakat onlar buna cesaret edemediler. Sadaka da meydana gelen hadiseler sebebiyle oğlunu gönderemeyeceğini bildirerek Halife'den özür diledi.

Bu hadisenin sebebi şu idi:

Sultan'ın askerleri elçilerin barış sağlanacağına inandıklarını görünçe, bazıları: «Barış sağlanmadan biraz yağma yapsak iyi olur.» dediler. Bir kısmı bu teklife "Evet" derken bazıları da böyle bir işe girişmekten çekindiler. Kabul edenler nehri geçtiler, kabul etmeyenler ise korkaklıkla itham edilmelerinden çekinerek ve nehri geçenler güçsüz duruma düşerse bu işin sıkıntı ve mahcûbiyetinin kendilerine ait olacağını düşünerek geç kalmadan onları takip ettiler. Bu sırada Sadaka'nın adamları da gelip onlarla savaşa tutuştular. Türkler bozguna uğradı ve çok sayıda Türk öldürüldü. İleri gelen adamlarıyla diğer bir çok kişi esir alındı. Bir kısmı da nehirde boğuldu ki bunlar arasında Antakya hakimi Yağısıyan'ın oğlu Muhammed de vardı. O sırada yirmi küsur yaşındaydı. Din adamlarını ve alimleri severdi. Âzerbaycândaki iktâında bir kaç tane medrese yaptırmıştı. Türkler kaybettikleri mallar ve atlar hakkında Sultan'a bilgi vermekten korktular, çünkü bu işi onun emri olmadan yapmışlardı. Bu bozgundan sonra Arapların iştahı kabardı. Gururlanıp böbürlenmeye ve büyüklük taslamağa başladılar. Her esiri bir dinara sattıklarını, üç kişinin bir esiri beş kırata satıp onunla bir ekmek ve helva yediklerini söylediler. Münadiler dolaştırıp: «Bir esirle kahvaltı etmek, diğeriyle de akşam yemeği yemek isteyen var mı?» diye bağırttılar. Türkler çok büyük bir ızdıraba maruz kaldılar.

Halife barış meselesini halletmek için Sadaka'ya tekrar mektup gönderdi, Sadaka da Halife'nin emirlerine muhalefet etmeyeceğini bildirdi. Sadaka aynı şekilde Sultan'a da mektup gönderip kendisi hakkında söylenenlerden ve Türklerle kendi adamları arasında çıkan savaştan dolayı özür diledi. Sultan'ın askerlerinin nehri geçerek kendi adamlarına saldırdığını ve onların da kendi bilgisi dışında meşru müdafaada bulunduklarını, kendisinin savaşa katılmadığını, beldesinde adına okunan hutbeye son vermediğini anlattı.

Sadaka bundan önce mektup yazmamıştı. Halife Nakîbu'n-nukâba ile Ebû Sa'd el-Herevî'yi Sadaka'nın yanına gönderdi. Bunlar önce Sultan'ın yanına gittiler, Sadaka'nın yakınlarından yanına gelecek olanlar için emân aldılar, sonra da Sadaka'nın yanına varıp Halife adına ona: «Sultanın kalbinin düzelmesi, esirlerin serbest bırakılmasına ve mağlûp olan askerler-

den alınan her şeyin iade edilmesine bağlıdır.» dediler. Sadaka önce: "Baş üstüne" deyip bunu kabul etti, fakat daha sonra: «Eğer Sultan'ın önünden gidecek imkânım olsa bunu mutlaka yaparım; fakat arkamda bana, babama ve dedeme ait üç yüz kadın var, onlar hiç bir yere sığmaz. Eğer itaat arz ederek Sultan'ın huzuruna vardığımda onun beni huzura kabul edip hizmetine alacağım bilsem and olsun ki, bunu yaparım, fakat Sultan'ın hatamı hoş görüyle karşılamamasından ve beni bağışlamamasından korkuyorum.» dedi.

Yağmalanan şeylere gelince: Burada pek çok kişi var. Yanımdakilerin de hepsini tanımıyorum. Yağmalayıp çöle çekilmişler. Benim onlara gücüm yetmez. Sultan benim elimdeki yerlere ve himaye ettiklerime karışmaz, Sürhâb b. Keyhüsrev'i Sâve'deki iktâına iade eder, İbn Boğa'ya da benim beldemde yağmaladığı malları iade etmesini emrederse, Halife'nin veziri de Sultan'la aramızdaki anlaşmaya bağlı kalacağıma dair benim yemin ettiğim hususlara Sultan'ı da yemin ettirmek için giderse ben de işte o zaman Sultan'a hizmet eder ve ancak bundan sonra onun sergisine ayak basarım (huzuruna giderim)," dedi.

Elçiler bu şartlarla geri döndüler. Yanlarında Sadaka'nın elçisi Ebû Mansûr b. Ma'rûf da vardı. Halife onları geri çevirdi, Sultan da Isfahân kadısı Ebû İsmâil'i onlarla beraber Sadaka'nın yanına gönderdi; fakat Ebû İsmâil Sultan'ın yanına varmadan yoldan geri döndü. Sadaka ilk sözünde ısrar etti, bunun üzerine Sultan 8 Recep (22 Şubat 1108) tarihinde ez-Zaferâniyye'den hareket etti, Sadaka da askerleriyle beraber Matar köyüne doğru yola çıkıp askerlerine silâhlanmalarını emretti. Bu arada Sadaka'nın amcazadesi Sâbit b. Sultan b. Dübeys Ali b. Mezyed Sultan Muhammed'e sığınıp eman diledi. Sâbit, Sadaka'yı çekemiyordu, daha önce Vâsıt'ta Sultan'ın ikram ve ihsanına nail olan ve kendisine iktalar vaadedilen şahıs budur.

Sultan'ın yanına gelen askerler arasında Porsukoğulları, eczadı İsfahân'ın eski sahipleri olan Alâüddevle Ebû Kâlicâr Gerşasb b. Ali b. Feramurz Ebû Cafer b. Kâkeveyh de vardı. İsfahân'ı Sultan Tuğrul Bey'e Feramurz teslim etmişti. Babası da Tutuş ile birlikte öldürülmüştü.

Sultan'ın askerleri Dicle'yi geçti, kendisi ise geçmedi, Sadaka ile aynı topraklar üzerindeydi ve aralarında sadece nehir vardı. 19 Recep (4-5 Mart 1108) günü iki ordu savaşa girdi. Rüzgâr önce Sultan'ın ordusunun yüzüne doğru esiyordu, ancak savaş başlayınca onların arkalarından, Sadaka'nın adamlarının ise yüzüne doğru esmeye başladı. Türkler daha sonra Sadaka'nın ordusunu ok yağmuruna tuttular. Her atışta on bin ok atılıyor ve hemen her ok bir süvariye veya ata isabet ediyordu. Sadaka'nın adamları Türklere karşı ne zaman hücuma geçseler oklar ve nehir yüzünden

bir türlü onlara yaklaşamıyorlardı. Nehri geçenler ise geri dönmüyordu. Abûde ile Halâce kabileleri bir kenara çekildiler. Sadaka münadiler vasıtasıyla: «Ey Huzeymeoğulları! Ey Nâşire oğulları! Ey Avf oğulları!» diye sesleniyordu. Kürtlere de göstereceksleri kahramanlıklara karşılık güzel vaatlerde bulunuyordu. Sadaka, bir eşi bulunmayan "el-Melhûb" adlı atı üzerindeydi. At üç yerinden yaralandı. Sadaka'nın katlinden sonra bu atı Emir Ahmedîl aldı, bir gemiyle Bağdâd'a gönderdi ve at yolda öldü.

Sadaka'nın başka bir atı daha vardı, ona hâcibi Ebû Nasr Tellâha binmişti. Halkın Sadaka'nın üzerine üşüştüklerini görünce geri dönüp kaçtı, Sadaka seslendiyse de dönüp bakmadı. Sadaka Türklere saldırdı, bu sırada bir Türk kölesi Sadaka'nın yüzüne vurup onu tanınmaz hale soktu.

Bunun üzerine Sadaka: «Ben Arap melikiyim, ben Sadaka'yım» demeğe başladı. Bu sırada arkadan bir ok isabet etti. "Bozkuş" adlı çolak bir köle habersizce yapışıp atından aşağı çekti, ikisi birlikte yere düştüler. Sadaka onu tanıdı ve: «Ey Bozkuş, merhamet eyle!» dedi, fakat Bozkuş kılıcıyla vurup onu öldürdü, başını koparıp Porsuki'ye, o da Sultan'a götürdü. Sultan, Porsuki'yi Sadaka'nın kesik başıyla görünce onunla kucaklaştı ve Porsuki'ye armağan verilmesini emretti.

Sadaka'nın cesedi Sultan gidinceye kadar öylece kaldı, daha sonra Medâin'li biri tarafından defnedildi. Öldürüldüğünde elli dokuz yaşındaydı. Yirmi bir yıldır emîrdi. Başı Bağdâd'a götürüldü. Bu arada adamlarından üç bini aşkın süvari öldürüldü, bunlar arasında aile efradı da vardı. Benû Şeybân'dan da doksan beş kişi öldürüldü. Sadaka'nın oğlu Dübeys ile bu savaşa sebep olan Sürhâb b. Keyhüssev ed-Deylemî de esir düştü. Sürhâb Sultan'ın huzuruna götürülünce emân istedi, bunun üzerine Sultan: «Hiç bir esiri öldürmeyeceğine dair Allah'a yemin etmiştim, fakat bâtınî olduğun sabit olursa seni öldürürüm.» dedi. Sadaka'nın ordu kumandanı (Sahibu'l-Ceyş) Said b. Humeyd el-Umarî de esir alınmıştı. Bedrân b. Sadaka ise Hille'ye kaçtı. Elinden geldiği kadar para vs. almıştı. Annesiyle karılarını Bâtlha'ya Mühezzibüddevle'nin yanına gönderdi. Bedrân Mühezzibüddevle'nin damadı idi. Sadaka'ya ait pek çok mal yağma edildi.

Sadaka'nın binlerce cilt kitabı vardı. Sadaka iyi okur, fakat yazamazdı. Cömert yumuşak huylu, sözünde duran, vefâkâr bir insandı. Hayır ve hasenatı boldu. Mazlûm insanların sığınağıydı, iyilik ve yardım istemek için yanına gelenleri boş çevirmezdi. Yanına gelenlere iyi davranır, onları ziyaret ederdi. Âdil bir emîrdi. Halk onun yanında emniyet ve huzur içindeydi. İffetli bir zat olup karısının üzerine evlenmediği gibi cariye de edinmemişti. Onun hakkında bunun dışında daha ne düşünürsün? Nâiblerinden hiç birinin malını müsadere etmemiş ve onları geçmişteki hatalarından dolayı cezalandırmamıştı. Adamlar mallarını onun hazînesine ema-

net bırakırlardı. Bir çocuk babasına nasıl nazlanırsa adamları da Sadaka'ya öyle nazlanırlardı. Başka hiç bir halkın Sadaka'nın adamlarının onu sevdiği gibi emîrlerini sevdiğini duyulmamıştır.

Alçak gönüllü ve sabırlı bir insandı. Şiirleri ezbere bilir, nâdir ve güzel sözlere ilgili duyardı. Allah rahmet eylesin. Hiç şüphesiz dünyada güzellik katan iyi insanlardan biriydi.

Sultan Hille'ye uğramadan Bağdâd'a döndü, Sadaka'nın Batîha'da bulunan zevcesine emannâme gönderdip huzuruna gelmesini emretti, o da Bağdâd'a doğru yola çıktı. Sultan (onun hatırı için) oğlu Dübeys'i serbest bıraktı ve bir grup emîrle beraber onu annesini karşılamaya gönderdi. Oğlu ile karşı karşıya gelince feryad ederek ağladılar. Sadaka'nın karısı Bağdâd'a varınca Sultan onu huzuruna çağırıp kocasının öldürülmesinden dolayı özür diledi ve: «Ben onun salimen yanına getirilmesini ve ona halkın hoşuna gidecek, onları hayrete düşürecek iyilik ve ihsanda bulunmayı çok isterdim ama, kader buna mani oldu.» dedi. Bu arada Oğlu Dübeys'ten bozgunculuk yapmayacağına dair yemin aldı.

İfrîkıyye Hükümdarı Temîm b. el-Muizz'in Ölümü ve Yerine Oğlu Yahyâ'nın Geçmesi

İfrîkıyye hükümdarı Temîm b. el-Muizz b. Bâdis bu sene recep ayında (şubat - mart 1108) öldü. Cesur, kahraman ve zeki bir hükümdardı. Bilgili ve yumuşak huylu idi. Büyük suçları dahi affederdi. Güzel şiirleri vardı. İki Arap taifesi Adiy ile Riyâh arasında çıkan savaşta Riyâh kabilesinden biri öldürülmüş, sonra anlaşmışlar ve öldürülenin kanını helal saymışlardı. Onların barış yapmaları Temîm'e ve ülkesine zarar vermişti, bu yüzden Temîm onları öldürülenin kanını dava etmeye tahrik eden beyitler söylemiştir. Onun bu beyitlerini duyan maktûlün kardeşleri Benû Adiyye mensup bir emîri öldürdüler. Aralarında çok çetin bir savaş oldu, pek çok kişi öldürüldü. Sonunda Benû Adiyy'i İfrîkıyye'den çıkardılar.

Rivayete göre, Temîm büyük meblağlar ödeyerek bir cariye satın almıştı. Temîm cariyeyi satan efendisinin onun ayrılığına dayanamayıp aklını kaybettiğini duydu. Adamı huzuruna getirip cariyeyle birlikte elbiseler, gümüş kaplar, güzel kokular ve daha bir çok şey göndermişti. Temîm daha sonra huzurunda bulunan cariyenin efendisine de eve gitmesini emretti. Onun bunlardan hiç haberi yoktu, eve varıp cariyeyi o vaziyette görünce sevincinden baygınlık geçirdi. Ertesi gün parayı ve cariyenin yanında ne varsa hepsini Temîm'in evine götürdü, Temîm buna çok kızdı ve hepsinin geri onun evine gönderilmesini emretti.

Ülkenin çeşitli yerlerinde istihbarat görevlileri (sâhib-i haber) vardı. Adamlarının halka zulmetmesine mani olmak için onların durumları hakkında bilgi versinler diye sâhib-i haberlere yüksek ücret öderdi. Kayrevân'da para ve servet sahibi bir tüccar vardı. Tüccarlar bir gün Temîm'den bahsedip ona hayır dua ettiler. Bu zengin tüccar da oradaydı, Temîm'in babası el-Muizz'i rahmetle andığı halde Temîm'den hiç bahsetmedi. Bu hadise Temîm'e anlatılınca onu sarayına çağırıp: «Ben sana zulmettim mi?» diye sordu. Tüccar: "Hayır" dedi. Temîm bu kez: «Adamlarından hiç kimseye zulmettim mi?» dedi. Tüccar yine: "Hayır" cevabını verdi. Temîmi Peki öyleyse niçin dün beni kötülemek için ağzına geleni söyledin? diye sordu. Tüccar susup cevap vermedi, bunun üzerine Temîm: «Eğer hakkında: «Malına göz dikti,» denilmeyecek olsaydı, and olsun ki seni öldürürdüm,» dedi, sonra verilen emir üzerine tüccar Temîm'in huzurunda biraz dövüldü. Temîm daha sonra onu salıverdi. Tüccar dışarı çıktı, arkadaşları onu bekliyorlardı, olup bitenleri anlatmasını istediler, fakat o: «Hükümdarların sırları yayılmaz.» dedi. Bu söz İfrikiyyede darb-ı mesel oldu.

Yetmiş dokuz yaşında öldü. Hükümdarlık müddeti ise kırk altı yıl, on ay ve yirmi gündür. Geride yüzden fazla erkek ve altmış tane kız evlat bıraktı. Ölümü üzerine yerine oğlu Yahyâ geçti. Yahyâ 26-27 zilhicce 457 (28-29 Kasım 1056) tarihinde doğmuştu. Hükümdar olduğunda yaşı kırk üç yıl, altı ay ve yirmi gündü. Hükümdar olunca bol miktarda cülûs bahşişi dağıttı,halka çok iyi davrandı.

Yahyâ'nın Kuleybiye Kalesini Zaptı

Yahyâ b. Temîm babasından sonra hükümdar olunca, Kuleybiye Kalesi üzerine büyük bir ordu gönderdi. Burası İfrikıyyenin en müstahkem kalesiydi. Bu ordu, kale önünde karargâh kurup şiddetli bir şekilde muhasara etti ve kaleyi fethedinceye kadar muhasarayı sürdürdü, sonra burayı daha müstahkem bir hale soktu. Babası Temîm de Kuleybiye kalesini fethetmek istemiş, fakat buna gücü yetmemişti. Yahyâ zaferden zafere koştu, ordusu hiç mağlûp olmadı.

İbn Ammâr'ın Yardım İstemek Üzere Bağdâd'a Gelmesi

Trabluşsam hakimi Kadı Fahrulmülk Ebû Ali b. Ammâr bu sene ramazan ayında (nisan - mayıs 1108) Haçlılara karşı cihada davet etmek ve

Haçlıları o bölgeden uzaklaştırmak için asker göndermesini istemek niyetiyle Bağdâd'a Sultan Muhammed'in dergâhına geldi. İbn Ammâr'ı buna sevk eden hâdise şu idi: Haçlılar yukarıda zikrettiğimiz gibi Trablus'u uzun süredir kuşatıyorlardı, bu yüzden İbn Ammâr'ın erzakı azaldı ve yiyecek sıkıntısı çekmeğe başladı. İbn Ammâr ve şehir halkı büyük sıkıntıyla karşı karşıya kaldılar. Allah Teâlâ 500 (1107-1106) yılında Kıbrıs adasından, Antakya'dan ve Venedik adalarından deniz yoluyla onlara bir lütuf ve ihsanda bulundu, böylece kalpleri kuvvetlendi, şehri koruma azimleri arttı. Halbuki daha önce şehri teslim edip Haçlılara boyun eğmek istiyorlardı.

Fahrülmülk Sultan Muhammed'in durumunun düzeldiğini ve muhaliflerinin ortadan kalktığını öğrenince Sultan'ın yanına gidip yardım istemenin hem kendisi, hem de Müslümanların yararına olacağını düşündü. Amcazâdesi Zü'l-Menâkıb'ı Trablus'ta vekil bıraktı ve ona şehrinde kalıp işleriyle ilgilenmesini emretti. Yanına şehri karadan ve denizden gelecek saldırılara karşı müdafaa etmek üzere asker verdi .Askerlerin altı aylık maaşlarını da peşin olarak verdi. Her bir mevziin müdafaasını ayrı bir emirin sorumluluğuna tevdi etti. Artık amcazâdesi şehrin müdafaasıyla ilgili olarak hiç bir şey yapmak ihtiyacını hissetmeyecekti. İbn Ammâr Trablus'taki işlerini tamamlayıp Dımaşk'a hareket etti, bunun üzerine amcazâdesi ona isyan edip Fâtımîlerin hakimiyetini ilan etti. Fahrülmülk bu isyandan haberdâr olunca adamlarına mektup yazıp amcazâdesini tevkif etmelerini ve el-Havâbi kalesine hapsetmelerini emretti, onlar da İbn Ammâr'ın bu emrini yerine getirdiler.

İbn Ammâr yanına hiç bir hükümdarın sahip olmadığı değerli hediyeler ve kıymetli takılar, nadir bulunur eşyalar ve iyi cins atlar aldı. Dımaşk'a varınca Atabeg Tuğtekin ve Dımaşk askerleri tarafından karşılandı. İbn Ammâr şehrin dışında çadır kurdu. Tuğtekin şehre girmesini istedi, o da sadece bir gün yemeğe geldi. Tuğtekin onu kendi hamamına soktu. İbn Ammâr daha sonra Dımaşk'tan ayrıldı, Tuğtekin'in oğlu da ona refâkat ediyordu.

Bağdâd'a varınca, Sultan bütün emirlere İbn Ammâr'ı karşılayıp ona ikramda bulunmalarını emretti. Sultan içerisinde üzerine oturduğu şiltesi de bulunan saltanat kayığını binmesi için İbn Ammâr'a gönderdi. İbn Ammâr Bağdâd'a gelince Sultan'ın karşısında bir yere oturdu. Sultan'ın orada bulunan yakın adamları ona: «Bize sizin Sultan'ın yerine oturmanız için emir verildi.» dediler. Sultan içeri girince onun oturmasını istedi, ikramda bulunup güzel sözlerle gönlünü aldı.

Halife de yakın adamlarıyla mevki ve makam sahibi zevattan müteşekkil bir cemaati gönderip onu karşılamalarını istedi, bunlar İbn Am-

mâr'ı karşıladılar. Halife onu misafir edip onun için büyük ölçüde erzak ve tahsisat ayırdı. Sultan da aynı şeyleri yaptı, hatta onun durumundaki hükümdarlara göstermediği ilgi ve ikramı ona gösterdi. Bütün bunlar elhadın dünyadaki semereleriydi. Ahiretteki mükâfatı ise elbette ki, daha büyüktür.

İbn Ammâr Sultan'ın huzuruna çıkınca getirdiği hediyeleri takdim etti. Sultan ondan durumunu, kâfirlerle cihad ederken göğüs gerdiği ve onlarla yaptığı savaşlarda karşılaştığı sıkıntıları sordu, İbn Ammâr da kendi durumunu ve Haçlıların gücünü anlattı, uzun zamandır muhasara edildiklerini söyleyerek yardım istedi. Eğer kendisiyle beraber asker gönderilecek olursa istedikleri her şeyi yapmayı tekeffül etti, Sultan da ona istediği yardımı yapacağını vaat etti. İbn Ammâr daha sonra Halife'nin sarayına geldi, Sultan'a anlattıklarını aynen Halife'ye de anlattı, bu arada güzel ve değerli hediyeler takdim etti. Sultan şevval ayında (mayıs - haziran 1108) Bağdad'dan ayrılıncaya kadar orada kaldı. Nehrevân'da onu yanına çağırıp Emir Hüseyin b. Atabeg Kutluğtekin'e Emir Mevdûd kumandasında Çavlı ile savaşmak için Musul'a sevk ettiği kuvvetlerini İbn Ammâr ile beraber göndermesini ve kendisinin de onunla birlikte Suriye'ye gitmesini emretti. Sultan İbn Ammâr'a değerli hil'atler verdi, daha bir çok şeyler hediye etti ve onu uğurladı. İbn Ammâr, Emir Hüseyin ile birlikte yola çıktı, fakat bundan hiç bir fayda elde edemedi. Bunu inşaallah biraz sonra anlatacağız.

Fahrülmülk daha sonra 15 Muharrem 502 (25 Ağustos 1108) tarihinde Dımaşk'a döndü. Orada bir kaç gün kaldı, sonra Dımaşk askerlerine bağlı bir bölükle oradan ayrılıp Cebele'ye gitti. Şehre girdi ve halk kendisine itaat etti.

Trablus halkına gelince, onlar Mısır'da bulunan Emiru'l-cüyûş el-Efdal ile haberleşip onlardan kendilerine bir vali ve deniz yoluyla erzak göndermelerini istediler, o da Şereüddevle Ebû't-Tayyib'i vali olarak gönderdi. Ayrıca muhasara altındaki şehirlerin muhtaç olduğu hububat ve diğer bazı gıda vs. maddelerini de onunla beraber gönderdi. Vali Trablus'a varınca İbn Ammâr'ın aile efrâdıyla adamlarından bir çok kişiyi tevkif etti. Orada bulduğu İbn Ammâr'a ait zahirelere, alet ve malzemelere de el koyup hepsini deniz yoluyla Mısır'a sevk etti.

Çeşitli Olaylar

Sultan Muhammed bu sene şaban ayında (mart - nisan 1107) Irak'ta ticaretten tahsil edilmekte olan bazı vergileri (darâib ve mükûs) ticaret-

hane vergisiyle transit geçiş vergisini ve buna benzer diğer vergileri kaldırdı. Bu husus tabelâlara yazılıp çarşılara asıldı.

Kadı Ebû'l-Abbâs b. er-Rutabî bu sene ramazan ayında (nisan - mayıs 1108) Bağdâd muhtesibliğine tayin edildi.

Halife, veziri Mecdüddîn b. el-Muttalib'i Sultan'ın bu meâldeki bir mektubu üzerine azletti; daha sonra yine Sultan'ın izniyle eski görevine iade edildi, fakat bazı şartlar ileri sürüldü, Buna göre âdil olacak, halka iyi davranacak ve gayr-ı müslimlerden hiç kimseyi istihdam etmeyecekti.

İspehbûd Sabâve bu sene Dımaşk'tan döndü. Ayaz öldürülünce kaçmıştı. Geldiğinde Sultan onu iyi karşıladı, Mâlik b. Tavk'a ait olan Rahbe'yi ona ikta etti.

Sultan bu sene şevval ayının yedinci günü (20 Mayıs 1108) Isfahân'a dönmek niyetiyle Bağdâd'dan ayrıldı. Bağdâd'da beş ay on yedi gün kalmıştı.

Bu sene zilhicce ayında (temmuz - ağustos 1108) Harâbet İbn Cerde yandı. Pek çok kişi öldü, ayrıca sayısız ev eşyası, mal ve emtia da yok oldu. Halkın bir kısmı o mahallin surlarını Bâbu-Ebrez kabristanına kadar deterek kurtuldular. Orada Yahudîlerden de bir cemaat vardı, fakat cumartesi (sebt) günü olduğu için hiç bir şeye el sürmediler. Yahudîlerin bir kısmı dinlenmek gayesiyle şehrin batı yakasına geçmişti. Bu onların bayramı (cuma) takip eden Sebt günü yaptıkları mutâd bir gelenekleriydi. Geldiklerinde evlerinin harabeye döndüğünü, aile fertlerinin yandığını ve mallarının mahv olduğunu gördüler.

Daha sonra bir kaç yerde daha yangın çıktı. Derbu'l-Kayyâr ve Karah İbn Rezîn semtleri bunlar arasındadır. Bu yüzden halk çok korktu, çalışmayı bırakıp gece gündüz geçitlerden ve damlardan evlerini gözetliyorlardı. Yangını söndürmek gayesiyle yanlarında su bulunduruyorlardı. Bilâhere bu yangına bir cariyenin sebep olduğu anlaşıldı. Cariye bir adama aşık olmuş, ona geceyi gizlice efendisinin evinde birlikte geçirmeğe söz vermiş, ayrıca çıkarken çalması için ona bazı şeyler hazırlamıştı. Giderken onu da beraberinde götürecekti. Bu eşyaları aldıktan sonra evi ateşe verip çıktılar, fakat Allah ikisini de açığa çıkardı, ayıplarını hemen ifşâ etti, yakalanıp hapse atıldılar.

Haçlı kralı Baudouin bu yıl içinde askerlerini toplayıp Sur şehrine yürüdü ve orayı muhasara etti. Şehrin yanında Tellu'l-Ma'şûka üzerinde bir kale yapılmasını emretti. Bir ay boyunca şehri muhasara etti. Sur valisi yedi bin dinar vererek onu razı etti, o da bu parayı alıp oradan uzaklaştı ve Sayda'ya giderek burayı karadan de denizden kuşattı. Şehrin önlerine

ahşap bir burç dikti. Fâtımî donanması onlarla çatışmaya girdi, sonunda Müslümanlar galip geldiler. Dımaşk ordusunun Sayda halkına yardıma geldiğini duyan Haçlılar hiç bir şey elde edemeden ayrıldılar.

Bu sene kuyruklu bir yıldız zuhur etti. Bir kaç gece öylece kaldı, sonra kayboldu.

İbrâhim b. Meyyâş b. Mehdî Ebû İshâk el-Kuşeyrî ed-Dımaşkî bu yılın şaban ayında öldü. Hatîb-i Bağdâdî ve diğer muhaddislerden hadis tahsil etmişti.

Muhaddis Ebû Saîd İsmâil b. Amır b. Muhammed en-Nîsâbûrî de bu sene zilkade ayında öldü. Gariplere hadis okurdu. Abdu'l-Gâfir el-Fârisî'ye **Sahîh-i Müslim**'i yirmi defa okumuştur.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ İKİNCİ (M. 1108-1109) YILI OLAYLARI

Mevdûd ile Sultanın Askerlerinin Musul'u Ele Geçirmeleri, Mevdûd'un Musul'a Vali Olması

Mevdûd ile Sultanın onunla beraber gönderdiği ordu bu sene safer ayında (Eylül - Ekim 1108) Musul'u istilâ etti ve şehri Çavlı Sakavu'nun adamlarından aldı. Çavlı'nın Musul'u istilâsını, Çökürmüş ve Kılıç Arslan ile olan mücâdelesini ve her ikisinin de bu mücadelede hayatlarını kaybettiklerini 500 (1106-1107) yılı olayları arasında anlatmıştık. Bu başarısından sonra Çavlı'nın yanında çok sayıda asker toplandı. Pek çok mala ve techîzata sahip oldu. Sultan Muhammed fethedeceği bütün beldelerin idaresini ona bırakmıştı. Bu sebeple Çavlı bir çok beldeyi ele geçirdi ve büyük çapta mala sahip oldu.

Bu beldelerin Çavlı'dan geri alınmasının sebebi şu idi : Çavlı söz konusu beldeleri istilâ edip pek çok mala sahip olduğu halde Sultan'a hiç bir şey göndermedi. Sultan, Sadaka'nın ülkesine yürümek niyetiyle Bağdâd'a gelince, Çavlı'ya haber gönderip askerleriyle beraber yanına gelmesini istedi. Bu maksatla bir kaç defa da elçi gönderdi. Fakat Çavlı gelmedi. Geleceğini söyleyerek onu oyalayıp demagoji yaptı. Sultanın yanına gitmekten korktuğunu söyledi. Hatta bununla kendisini desteklediğini ve Sultana yapacağı savaşta kendisine yardım edeceğini bildirdi. Sadaka'yı Sultan'a karşı muhalefet ve isyana tahrîk etti.

Sultan, Sadaka'nın işini bitirip onu öldürünce, Porsukoğullarına bağlı emîrlere, Şökmen el-Kutlî'ye, Mevdûd b. Altuntekin'e, Aksungur el-Porsukî'ye, Nasr b. Mühelhil b. Ebû'ş-Şevk el-Kürdî'ye ve Erbil hakimi Ebû'l-Heycâ'ya, Musul'a ve Çavlı'nın elindeki diğer beldeler üzerine sefere çık-

malarını ve söz konusu yerleri ondan geri almalarını emretti. Bunlar Musul'a doğru hareket ettiler. Çavlı'yı isyan halinde gördüler. Çavlı şehrin surlarını yükseltip sağlamlaştırmış, Çökürmüş'ün yaptığı yerleri de muhkem hale sokmuştu. Müdâfaa için gerekli erzâk ve yiyecekleri silah ve aletleri hazırlamış, şehrin ileri gelenlerini de yakalayıp hapsetmişti. Ayrıca şehirdeki 20.000'i aşkın milis (muhafız)i dışarı çıkardı. Münâdîler vasıtasıyla ahâlîden iki kişi bu meseleyi konuşmak için yanyana gelirse her ikisini de öldüreceğini ilan etti. Daha sonra Musul'dan çıkıp köyleri yağmaladı.

Porsuk'un kızı olan karısını şehirde bıraktı. Onu 1500 Türk süvarisiyle kaleye yerleştirdi. Türk süvarileri dışında diğer bazı süvari birlikleriyle piyade kuvvetlerini de kalede görevlendirdi. Sultan Muhammed'e bağlı kuvvetler 501 yılı Ramazan ayında (Nisan-Mayıs 1108) Musul önlerinde karargâh kurdu. Çavlı'nın kanı çok sıkı tedbirler aldı. Bu tutum ve davranışlar onları ürkütü ve Çavlı'nın karısından uzaklaşmalarına sebep oldu. Halk sürekli olarak tacize maruz kalmaktaydı. Halk Muharrem ayı sonuna (9 Eylül 1108) kadar dışardan muhasaraya içerden de Çavlı'nın karısının zulmüne maruz kaldı. Şehirdeki askerler halktan hiç kimsenin surlara yaklaşmasına müsâade etmiyordu.

Halk uzun süre bu baskı ve sıkıntılara maruz kalınca, kireççi (cessas) lerden biri ile onların Sa'dî adındaki reisleri şehri Sultanın askerlerine teslim etmeyi kararlaştırdılar ve birbirlerine yardımcı olmak üzere anlaştılar. Cuma namazı vaktinde herkesin camide olduğu bir sırada burçlardan birine çıktılar. Kapıları kapatıp orada bulunan askerleri öldürdüler. Askerler uykuda oldukları için olup bitenlerden haberdar olamadılar. Kireççiler askerleri öldürüp silahlarını aldılar ve onları aşağı attılar Daha sonra başka bir burca hakim oldular.

Bu arada bir çığlık koptu. 200 süvari onların üzerine hücum edip onları ok yağmuruna tuttular. Onlar da bir yandan savaşı sürdürüyor, bir yandan da Sultanın parolasıyla bağırıyor ve onun, hakimiyetini ilan ediyorlardı. Bunu duyan Sultanın askerleri hemen saldırıya geçti ve onların bulunduğu yerden girip şehri ele geçirdiler. Emîr Mevdûd da şehre girdi. Münâdîler vasıtasıyla herkese emân verildiğini, hiç kimseye dokunulmayacağını duyurdu. Halkın evlerine ve mülklerine dönmelerini istedi. Çavlı'nın karısı kalede 8 gün kaldı. Emîr Mevdûd'a elçi gönderip gitmesine müsaade etmesini ve kendisini muhâfaza edeceğine dair yemin etmesini istedi. Mevdûd da yemin etti. Çavlı'nın karısı, kardeşi Porsukoğlu Porsuk'un yanına gitmek üzere kaleden ayrıldı. Paralarını ve ele geçirdiği eşyayı da yanına aldı. Mevdûd Musul ve ona bağlı yerlere hakim oldu.

Muhasara Sırasında Çavlı'nın Durumu

Sultanın ordusu Musul'a varıp muhasaraya başlayınca Çavlı şehirden ayrıldı. Sökmen'in esir alıp Çökürmüş'ün de onun çadırından kaçırdığı Urfa kontunu yanına aldı ve Nusaybin'e hareket etti. Burası o zaman Emîr İlgazi'ye aitti. Çavlı İlgazi ile haberleşip ondan kendisine iltihak etmesini istedi ve onu kendini desteklemeye tek bir kuvvet halinde birleşmeye çağırdı. Sultandan korktukları için kuvvetlerini birleştirip ona karşı kendilerini müdâfaa etmeleri gerektiğini bildirdi. Fakat İlgazi ona katılmadı ve Nusaybin'den ayrıldı orada görevlendirdiği oğluna da şehri Çavlı'ya karşı müdafaa etmesini ve eğer üzerine gelecek olursa onunla savaşmasını emredip Mardin'e hareket etti.

Çavlı bunları duyunca Nusaybin'e gitmekten vazgeçti. Dârâ'ya gönel-di. İlgazi'ye ikinci defa elçi gönderip Sultana karşı iş birliği yapmalarını istedi. Elçiyi takiben kendisi de yola çıktı. Elçisi Mardin'de İlgazi'nin yanında iken Çavlı da oraya vardı. Çavlı tek başına onun yanına kaleye varıncaya kadar İlgazi ondan haberdar olmadı. Çavlı onunla dostluk kurmak ve onu kendi tarafına çekmek için harekete geçti. İlgazi, Çavlı'yı karşısında görünce kalkıp ona hizmet etmeye başladı. Çavlı İlgazi'nin kendisi hakkında hüsnüzanda bulunduğunu ve kötü niyeti olmadığını görünce onu defetmek için bir yol (sebep) bulamadı. Birlikte kaleden inip Nusaybin dışında ordugâh kurdular. Sonra Sincâr'a gittiler ve bir süre muhasara ettiler: Şehrin hakimi onlarla barışa yanaşmadı. Bunun üzerine muhasarayı kaldırıp Rahbe'ye doğru gittiler. İlgazi Çavlıya yardım edecekmiş gibi gözüküyor ve ona karşı hislerini belli etmiyordu. Ondan ayrılmak için fırsat kolluyordu. Habur'a bağlı Araban'a vardıkları zaman İlgazi bir gece gizlice Nusaybin'a kaçtı.

Çavlı'nın Haçlı Kontunu Serbest Bırakması

İlgazi, Çavlı'nın yanından kaçınca, Çavlı da Rahbe'ye gitti. Mâkisîn'e varınca Musul'da esir olup, giderken yanında götürdüğü haçlı kontu Baudouin'i serbest bıraktı Urfa, Şeruc ve diğer bazı yerler Baudouin'in hakimiyetindeydi. Urfa kontu Baudouin o zamana kadar hapisteydi. Çavlı'ya pek çok para vermeyi vaat ettiyse de o zamana kadar serbest bırakılmamıştı. Mâkisîn'e geldiklerinde Çavlı onu salıverdi. Hil'atler giydirdi. Baudouin yaklaşık 5 yıl hapiste kalmıştı. Çavlı onun şahsı için fidye-i necat ödemesini, ülkesinde hapiste bulunan müslümanları salıvermesini ve yardım istediğin de bizzat kendisinin askerî ve mâlî yardımda bulunmasını şart koştu.

Çavlı ile Baudouin bu hususta anlaşınca, Çavlı onu Ca'ber kalesine gönderip kale hakimi Sâlim b. Mâlik'e teslim etti. Teyzesinin oğlu, Joscelin de Baudouin'in yanına geldi. Tel-Başir ve diğer bazı yerlere hakim olan Joscelin yiğit bir haçlı şövalyesiydi. Urfa kontu Baudouin ile beraber Harran Savaşında esir düşmüş ve 20.000 dinâr fidye ödeyerek kurtulmuştu. Joscelin, Ca'ber kalesine varınca Kont Baudouin'in yerine rehin kaldı. Baudouin de serbest bırakıldı. Baudouin doğru Antakya'ya gitti. Çavlı, Joscelin'i Ca'ber kalesinden alıp serbest bıraktı ve onun yerine Joscelin ile Baudouin'in kayınbiraderlerini rehin aldı.

Çavlı, Baudouin'e yardım etmek, onu müslüman esirleri serbest bırakmaya teşvik etmek, tekeffül ettiği para ve diğer şeyleri göndermesine yardımcı olmak üzere Joscelin'i de onun yanına gönderdi. Joscelin, Menbic'e varınca, bir baskın düzenleyip şehri yağmaladı. Yanında Çavlı'nın adamlarından müteşekkil bir topluluk da vardı. Joscelin'in bu hareketini yadırgadılar ve onu ihanetle suçladılar. Bunun üzerine Joscelin: «Bu şehir sizin değil» cevabını verdi.

Urfa Kontu Baudouin ile Antakya Hakimi Arasında Cereyan Eden Olaylar

Baudouin serbest bırakılıp Antakya'ya gidince, şehrin hakimi Tancred ona 30.000 dinar, at, silah, elbise vs. verdi. Baudouin esir düşünce Tancred onun adamlarından Urfa'yı almıştı. Baudouin şehri ondan geri istedi. Fakat Tancred kabul etmedi. Bunun üzerine Baudouin Antakya'dan Tell-Bâşir'e gitti. Joscelin, Çavlı tarafında serbest bırakılınca onun yanına geldi.Baudouin buna çok sevindi.

Antakya hakimi Tancred, onlar asker toplayıp durumlarını kuvvetlendirmeden Çavlı da onlara iltihak ve yardım etmeden önce onlarla savaşa girmek maksadıyla üzerlerine yürüdü. iki taraf bir süre savaşıyor, çarpışma bittikten sonra da toplanıp birlikte yemek yiyor ve konuşuyorlardı.

Baudouin hepsi de Haleb köylerinden olan 160 müslüman esiri serbest bıraktı. Onları giydirip kuşandırdıktan sonra (ülkelerine) gönderdi.

Tancred Urfa meselesini halletmeden Antakya'ya geri döndü. Bunun üzerine Baudouin ile Joscelin Tancred'in kalelerine baskın düzenlediler. Sonra da Ermeni Goğ Vasil'in yanına sığındılar Goğ Vasil'in yanında mürtedlerden ve diğer insanlardan müteşekkil kalabalık bir kitle vardı.

Haleb'in kuzeyindeki bazı kalelerde Ra'ban ve Keysûn da Goğ Vasil'in hakimiyetindeydi. Gog Vasil, mürtedlerden oluşan 1000 süvari ile 2000 piyadeyi Baudouin'e yardıma gönderdi. Bunlar doğruca Tancred'in üzerine yürüdüler ve Urfa meselesi için birbirleriyle çekişmeye başladılar Yanlarında bulunan bir patrik onları barıştırmaya çalıştı. Müslümanların nazarlarında imam ne ise patrik de o idi. Onun emirlerine asla karşı çıkmazlardı. Papa ve Patriklerden müşekkil bir zümre «Tancred'in dayısı olan Bohemund deniz yoluyla ülkesine (Avrupaya) dönmek istediği zaman Tancred'e, eğer Baudouin esaretten kurtulursa Urfa'yı ona geri vermesini» söylediğine şahadet ettiler. Bunun üzerine Tancred 8 safer (17 Eylül 1108) günü Urfa'yı Baudouin'e verdi. Baudouin de Çavlı'nın adamlarına vaat ettiği parayı ve esirleri teslim etmek niyetiyle Fırat'ı geçti. Yolda Harran ve diğer şehirlere mensup çok sayıda esiri salıverdi.

Seruc'ta 300 tane zayıf ve güçsüz müslüman vardı. Çavlı onların mescidlerini onardı. Seruc'un reisi mürted biriydi. Çavlı'nın adamları İslamiyet aleyhinde çirkin sözler söylediğini duyunca onu dövdüler. Müslümanlarla Haçlılar bu mürted yüzünden münâkaşa ettiler. Bu mesele Baudouin'e anlatılınca, «Böyle bir adam ne bize ve ne de müslümanlara yarar» deyip o mürtedi öldürdü.

Baudouin'in Serbest Bırakılmasından Sonra Çavlı'nın Durumu

Çavlı, Baudouin'i Makisin'de serbest bırakınca Rahbeye gitti. Seyfüddevle Sadaka'nın iki oğlu Ebû'n Necm Bedran ile Ebû Kamil Mansûr Rahbe'de Çavlı'nın yanına geldiler. Babaları Sadaka'nın katlinden beri Sâlim b. Mâlik'in yanında Ca'ber kalesinde bulunuyorlardı. Çavlı ile birbirlerini destekleyip yardımlaşmak üzere anlaştılar. Çavlı onlara kendileriyle beraaber Hille'ye gireceğine söz verdi. Ayrıca Bektâş b. Tekiş b. Alp Arslan'ı da başlarına getirmeyi kararlaştırdılar. Bektaş da onların yanına geldi. Onları bu karara sevk eden İspehbud, Sabâve idi. İspehbüd, Sultanın yanına gitmiş o da Rahbe'yi ona ikta etmişti. Bunları daha önce anlatmıştık. İspehbüd da Çavlı'ya katılıp onu Suriye'ye sürmeye teşvik etmişti. Çünkü Suriye'deki şehirlerde asker yoktu. Ayrıca bir çok şehir Haçlı istilâsı altındaydı. İspehbüd, Çavlı'ya şayet Irak'a gidecek olursa, Sultan'ın orada veya oraya yakın bir yerde olacağını ve ondan gelecek bir kötülükten emin olamayacağını söyledi. Çavlı da onun sözünü kabul etti. Rahbe'den ayrıldı. Bu sırada Ca'ber kalesi hakimi Sâlim b. Mâlik'in elçileri gelip Benû Nameyr'e karşı ondan yardım istediler. Rakka, Sâlim b. Mâlik'in oğlu Ali'nin elindeydi. Cûşen en Numeyrî adlı biri Benû Numeyr'e mensup bir cemaatle Ali'ye saldırıp onu öldürmüş ve Rakka'yı ele geçirmişlerdi:

Rıdvan bunu haber alınca Haleb'den Sıffin'e gitti. Yolda Urfa kontu Baudouin'in Çavlı'ya gönderdiği fidyeyi götürmekte olan 90 haçlı askeriyle karşılaştı. Parayı aldığı gibi Haçlılardan bir kaçını esir edip Rakka'ya geldi. Benû Numeyr, mal vererek onunla anlaştı. Rıdvan da oradan ayrılıp Haleb'e gitti. Bunun üzerine Sâlim b. Mâlik de Çavlı'dan yardım istedi. Rakka'ya gelip burayı ele geçirmesini talep etti. Gerekli malzemeyi verip ihtiyaçlarını karşılayacağına da söz verdi. Çavlı da doğruca Rakka'ya gidip 70 gün kuşattı. Benû Numeyr ona da para ve at vermeyi tekkeffül etti. Bu vaat üzerine Çavlı, Sâlim b. Mâlik'e: «Benim bundan daha önemli işlerim var. Ben düşman karşısındayım. Diğer işleri bir tarafa bırakıp onunla uğraşmalıyım. Irak'a gitmeye kararlıyım. Eğer işlerimi halledersem Rakka ve diğer bazı yerleri sana vereceğim. Benû Numeyr'e mensup 5 kişiyi muhasara edeceğim diye böyle önemli bir işten vaz geçemem» dedi.

Emîr Hüyseyn b. Atabeg Kutluğtekin de bu arada Çavlı'nın yanına geldi. Babası Sultan Muhammed'in atabeg'i olup, Sultan onu öldürmüştü. Bu oğlu Hüseyn de Sultan'ın yanında önemli mevkiler elde etti ve onun yakın adamları arasına girdi. Sultan, Hüseyn'i Fahrülmülk b. Ammâr ile birlikte Çavlı ile aralarını düzeltmek için gönderdi. Ayrıca Çavlı ile uğraşan askerlerin de Fahrulmülk ile beraber küffâr ile cihada gitmelerini emretti. Hüseyn, Çavlı'nın yanına geldi. Elindeki yerlerin teslimini isteyip Sultan namına onun gönlünü aldı. Elindeki beldeleri teslim ettiği Sultana itaat ve ubûdiyet arz ettiği takdirde kendisine mükâfaat verileceğini garanti etti bunun üzerine Çavlı: «Ben Sultan'ın kölesiyim ve ona itâatkârım» dedi. Hüseyn bol miktarda elbise ve para verdi. Sonra da: «Musul'a git, askerleri oradan uzaklaştır. Ben de oğlumu rehine olarak sana teslim edecek adamı göndereyim. Sultan da Musul'u idare edecek ve vergi tahsil edecek bir adamı oraya göndersin» dedi. Hüseyn, Çavlı'nın dediklerini yaptı Çavlı'nın adamıyla beraber yola çıktı. Musul önlerindeki askerin yanına vardıkları zaman şehri henüz alamamışlardı, Hüseyn onlardan buradan uzaklaşmalarını istedi. Emîr Mevdûd hariç hepsi kabul etti. Mevdûd: «Sultan'ın emri olmadan buradan ayrılmam» dedi ve Çavlı'nın adamını da tevkif etti. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Mevdûd şehri zapt edinceye kadar muhasaraya devam etti.

Bunun üzerine Hüseyn b. Atabeğ Kutluğtekin Sultanın yanına döndü. Ona Çavlı hakkında güzel sözler söyledi. Öte yandan Çavlıda Bâlis şehrine hareket etti ve 13 Safer (22 Eylül 1108) tarihinde oraya vardı. Şehir halkı ona karşı müdâfaaya çekildi. Haleb hakimi Melik Rıdvân'ın oradaki adamları kaçtı. Çavlı, Bâli'si 5 gün kuşattı. Bruçlarından birini delerek (gedik açarak) şehri zapt etti. Bu sırada Lağımcılar (Nukkâb)'dan bir kısmına saldırıp onları öldürdü ve şehre hakim oldu. Açılan gediğin ya-

nına ileri gelen bazı adamlarını da astı. Kadı Muhammed b. Abdülaziz b. İlyas'ı çağırıp öldürdü. Kadı iyi bir fakih idi. Çavlı daha sonra şehri yağmaladı ve pek çok para ele geçirdi:

Çavlı ile Haçlılar Arasındaki Savaş

Çavlı Sakavu ile Antakya hakimi Tancred arasında bu sene safer ayında (Ekim-Kasım 1108) savaş vukubuldu.

Sebebi şu idi. Melik Rıdvan, Antakya hakimi Tancred'e mektup yazıp Çavlı'nın yaptığı ihanetleri, hilekârlılıkları anlattı ve ona karşı dikkatli olmasını istedi. Ayrıca onun Haleb'i ele geçirmek niyetinde olduğunu ve eğer Haleb'i ele geçirirse Haçlıların artık Suriye'de kalamayacaklarını bildirip yardım istedi. Ona karşı birlikte hareket etmeyi teklif etti. Tancred de Çavlı'yı Suriye'den uzaklaştırmak için yapılan bu teklifi kabul edip Antakya'dan yola çıktı. Rıdvan da 600 süvarisini Tancred'in emrine gönderdi. Çavlı bu haberi duyunca Urfa kontuna haber gönderip onu yardıma çağırdı. Fidyenin geri kalan kısmından da vazgeçtiğini söyledi. Baudouin derhal harekete geçip Çavlı'ya katıldı. Çavlı bu sırada Menbiç önlerindeydi. Orada beklerken Sultanın askerlerinin Musul'u istilâ ettiklerini, hazine ve mallarını ele geçirdiklerini öğrendi. Bu haber Çavlı'nın çok zoruna gitti. Yanındaki adamlarının çoğu Çavlı'yı terk etti. Bunlar arasında Atabeg Zengî b. Aksungur ve Bektaş en-Nihâvendî de vardı. Çavlı'nın yanında sadece 1000 süvari kalmıştı. Bu arada gönüllü bazı kişiler de Çavlı'ya katıldı. Onlarla beraber Tell-Bâşir'de konakladı ve Tancred 1500 haçlı şovalyesi ve Rıdvan'ın gönderdiği 600 süvariyle (piyadeler hariç) Çavlı'ya yaklaştı. Çavlı sağ cenâhına Emîr Aksıyan ile Emir Altuntaş el-Eberrî ve diğer bazı emirleri, sol cenâhına da Emîr Bedran b. Sadaka, İspehbüd Sabâve ve Sungur Diraz'ı aldı. Merkezde ise kont Baudouin ile Joscelin vardı. Savaş başlayınca Antakya kuvvetleri Urfa kontuna saldırdı. Savaş kızıştı. Tancred merkezdeki birlikleri yerinden uzaklaştırdı. Çavlı'nın sol cenâhındaki birlikler de Antakya'nın piyade kuvvetlerine saldırdı. Onlardan pek çok kişiyi öldürdü. Antakya hakimi Tancred'in de kaçmaktan başka çaresi kalmamıştı. Tam bu sırada Çavlı'nın adamları Urfa kontuyla Joscelin ve diğer haçlıların yedek atlarını gözlerine kestirdi. Onlara atlayıp kaçtılar. Çavlı onları geri çevirmek için arkalarından gittiyse de dönmediler. Musul Çavlı'dan alınınca adamları artık itaat etmez olmuşlardı. Çavlı onların geri dönmediklerini görünce kendi derdine düştü. Orada kalmaktan korktu ve savaş meydanını terk etti. Bunun üzerine geri kalan askerler de bozulup geri çekildiler.

İspehbud Sabâve'ye gelince, Suriye tarafına gitti. Bedrân b. Sadaka Ca'ber kalesine, Çökürmüş'ün oğlu Cezîret İbn Ömer'e, Çavlı da Rahbe'ye gitti. Bu savaşta pek çok müslüman öldürüldü. Tancred müslümanların paralarını ve ağırlıklarını ele geçirdi. Müslümanların başına büyük bir felaket geldi. Baudouin ile Jescelin de Tell-Bâşir'e gittiler. Pek çok müslüman onlara sığındı. Onlar müslümanlara çok iyi davrandılar. Yaralıları tedavi edip, elbisesi olmayanlara elbise verdiler. Sonra da ülkelerine gönderdiler.

Çavlı'nın Sultanın Yanına Dönmesi

Çavlı savaşta mağlub olunca doğruca Rahbe'ye hareket etmiş, şehre yaklaşınca bir kaç süvari ile geceyi orada geçirmişti. Tam bu sırada Emîr Mevdûd'a bağlı olup Musul'u Çavlı'dan alan bir grup asker Rahbe yakınlarındaki bir Arap kavmine baskın düzenledi.

Çavlı'nın yakınına kadar geldiler. Fakat Çavlı'nın orada olduğunu bilmiyorlardı. Bilselerdi hiç şüphesiz yakalarlardı.

Çavlı bu durumu görünce el-Cezire'de ve Suriye'de kalamayacağını ve kendini müdafaa edecek ve başvuracak bir şey bulamayacağını, Sultan Muhammedin kapısına isteyerek ve içten gelerek yüz sürmekten başka hastalığını tedavi edecek bir şey elde edemeyeceğini anladı. Çavlı Emîr Hüseyn b. Kutluğtekin'e çok güvenirdi. Bu düşüncelerde oaradan ayrılıp korku ve endişe içinde yola koyuldu. Kendini gizliyor ve kimseye bir şey söylemiyordu. Bu vaziyette Sultanın Isfahan yakınındaki karargâhına gitti. Rahbe yakınlarından Sultanın karargâhına Cebrî bir yürüyüşle 17 günde gitti. Ordugâha varınca Emîr Hüseyn ile görüştü. O da Çavlı'yı Sultan'ın huzuruna götürdü. Çavlı elinde kefeniyle Sultanın huzuruna girdi. Sultan ona emân verdi. Emîrler gelip Çavlı'yı tebrik ettiler. Sultan ondan Melik Bektaş b. Tekiş'i kendine teslim etmesini istedi. O da teslim etti. Sultan, Bektaş'ı Isfahan'da tevkif etti.

Tuğtekin ile Haçlılar Arasındaki Savaş ve Daha Sonra Yapılan Barış

Bu sene Tuğtekin ile Haçlılar arasında çok çetin bir savaş oldu.

Sebebi şudur : Tuğtekin Taberiyye üzerine yürüdü. Kudüs kralı Baudoin'in kız kardeşinin oğlu da oraya gitmişti. Burada savaşa tutuştular.

Tuğtekin'in yanında 2000 süvari ve çok sayıda piyade vardı. Baudouin'in kız kardeşinin oğlunun ise 400 süvarisi ve 2000 piyadesi vardı.

Savaş kızışınca Müslümanlar bozuldular. Tuğtekin atında inip seslenerek onları cesaretlendirmeğe çalıştı, bunun üzerine tekrar savaşa girdiler ve Haçlıları bozguna uğrattılar. Baudouin'in yeğeni esir alınıp Tuğtekin'e gönderildi. Tuğtekin ona Müslüman olmasını teklif etti, fakat o kabul etmedi. Şahsı için otuz bin dinar fidye vermeyi ve beş yüz esiri serbest bırakmayı vaat etti. Tuğtekin ise Müslüman olmasından başka hiç bir şeye razı olmadı, o da kabul etmeyince kendi eliyle öldürdü. Esirleri Sultan ve Halife'ye gönderdi. Daha sonra Tuğtekin ile Kral Baudouin dört yıl harp etmemek şartıyla mütareke yaptılar. Bu Allah Taâlânın Müslümanlara bir lütfudur. Eğer bu barış olmasaydı, ileride anlatılacak olan bozgundan sonra Haçlılar Müslümanlara çok büyük zarar verebilirlerdi.

Tuğtekin'in Haçlılar Karşısında Mağlûp Olması

Bu sene şaban ayında (mart - nisan 1109) Tuğtekin Haçlılar karşısında mağlûp oldu.

Sebebi şudur :

Trablus'a bağlı Arka Kalesi Trablus hakimi Kadı Fahrulmülk Ebû Ali b. Ammâr'ın bir kölesinin elindeydi. Arka mustahkem kalelerden biriydi. Köle efendisine isyan etti, bunun üzerine Fahrulmülk erzak sıkıntısı çekmeğe başladı. Haçlılar o yörede uzun süre kaldığı için ikmal de yapılamıyordu. Fahrulmülk, Dımaşk hakimi Atabeg Tuğtekin'e haber gönderip: «Bu kaleyi benden teslim almak üzere bir adam gönder, ben kaleyi müdafaadan aciz kaldım. Bu kaleyi Müslümanların almaları benim için hem dünya ve hem de ahiret açısından Haçlıların işgal etmesinden daha hayırlıdır.» dedi. Tuğtekin de İsrail adlı bir adamını üç yüz kişiyle gönderip kaleyi teslim etti. İbn Ammâr'ın kölesi oradan inince İsrail o karışıklıkta bir ok atıp onu öldürdü. İsrailî onu, kalede bıraktığı paradan Tuğtekin'in haberdâr olmaması için öldürmüştü.

Tuğtekin, kaledekilere muttali olmak orayı askerleriyle, erzak ve savaş araç gereçleriyle takviye etmek için kaleye gitmek istedi, fakat iki ay boyunca gece gündüz kar yağdı ve Tuğtekin kaleye çıkamadı. Kar ve yağmur dindikten sonra dört bin süvariyle yola çıktı, Haçlılara ait el-Akma ve diğer bazı kaleleri fethetti. Haçlı kumandanlarından Guillaume Jordan Tuğtekin'in geldiğini Trablus kuşatması sırasına haber alıp derhal üç yüz süvariyle oraya yöneldi. Öncü birlikleri Tuğtekin'in askerlerine saldırın-

ca mağlûp oldular; ağırlıklarını, yüklerini ve atlarını Haçlılara bırakıp kaçtılar ve Haçlılar bu malları ganimet alıp güçlendiler. Durumları daha da iyileşti, tahakkümleri arttı.

Müslümanlar, dağınık ve çok perişan halde Hıms'a döndüler. Savaş olmadığı için hiç kimse öldürülmedi. Guillaume Jordan Arka üzerine yürüdü. Kale önünde karargâh kurup muharebeye başlayınca oradakiler emân diledi, o da canlarına dokunulmayacağına dair emân verip kaleyi teslim aldı. Kaledekilerden biri çıkıp İsrail'i yakaladı ve: «Haçlılardan yedi yıldır Dımaşk'ta esir olan falan kişi bırakılmadıkca ben de onu bırakmam.» dedi. Bunun üzerine karşılıklı olarak serbest bırakıldılar.

Tuğtekin bu bozgundan sonra Dımaşk'a varınca Kudüs kralı ona haber gönderip: «Senin maruz kaldığın bu bozgundan sonra benim anlaşmayı bozacağımı sanma. Hükümarlar senin uğradığın felâketten daha fazlasına mâruz kalır, fakat daha sonra işleri yoluna girer.» dedi. Tuğtekin onu bu hezimetten sonra kendi üzerine yürüyüp ülkesindeki bütün arzularını gerçekleştirmesinden korkuyordu.

Bağdâd'da Sünnîlerle Şîîler Arasında Sağlanan Barış

Bu sene şaban ayında (mart - nisan 1109) Bağdâd'daki Sünnîlerle Şîîler barıştılar. Aralarındaki mücadele ve zararlı faaliyetler uzun zamandan beri devam ediyordu. Halifeler, Sultanlar ve şahneler bu anlaşmazlığa bir son vermek için uğraştılar. Allah Taâlâ izin verinceye kadar onlar da böyle bir imkân bulamadılar. Bu iş onlara zor geldi, fakat daha sonra bu anlaşmazlık aracısız olarak noktalandı.

Sebebi şu idi:

Yukarıda anlatığımız gibi, Sultan Muhammed Melikülarap Sadaka'yı öldürünce Bağdâd'daki Şîîler, Kerh ahalisi ve diğerleri korktular; çünkü Sadaka ve aile efradı Şîî mezhebine mensuptular. Sünnîler, Sadaka'nın öldürülmesinden dolayı üzülüp telaştlandıkları için Şîîleri çok kötülediler; bunun üzerine Şîîler korkmağa başladılar ve bu sözleri sabırla dinlediler. Şaban ayına (6 Mart 1109) kadar korkuları devam etti. Şaban ayında Sünnîler Mus'ab b. Zübeyr'in kabrini ziyaret etmek için hazırlandılar. Bu adeti yıllardır terk etmişlerdi. Bu yüzden olay çıkmasın diye Sünnîler bu ziyaretten menedilmişlerdi.

Yola çıkmak için hazırlanırken Kerh'den geçmeğe karar verdiler ve bunu herkese duyurdular. Bunu haber alan Kerh ahalisi Sünnîlere mani olamayacakları için onların buradan geçmelerine karşı çıkılmamasını kararlaştırdılar. Sünnîler her mahalle halkını müferid olarak gönderiyor-

lardı. Bunların yanında pek çok ziynet eşyası ve silâh vardı. Bâbu'l-Merâtib halkı ağaçtan yaptıkları fil ile beraber yola çıktılar.

Filin üzerinde de silâhlı adamlar vardı. Hepsi Kerh'ten geçmek üzere oraya yöneldiler. Kerh ahâlisi onları buhurdânlıklarla, güzel kokularla, soğuk sularla ve pek çok silâhla karşıladılar, sevinç gösterisinde bulundular, oradan geçinceye kadar da Sünnîlere refakat ettiler.

Şiîler de o gece yarısı Mûsâ b. Ca'fer ve diğer bazı zevatın türbelerini ziyarete gittiler. Sünnîlerden hiç kimse onlara itiraz etmedi. Halk buna şaştı. Sünnîler Musab b. Zübeyr'in kabrini ziyaretten dönerlerken Kerh ahalisi onları sevinçle karşıladı. Bâbü'l-Merâtib halkının filleri tam Bâbu Harb köprüsü önünde kırıldı, bunun üzerine bir cemaat onlara: **«Görmedin mi Rabbin fil sahiplerine neler yaptı?»** mealindeki ayetle başlayan sureyi sonuna kadar okudular.

Çeşitli Olaylar

Mansûr b. Sadaka b. Mezyed bu sene Sultan'ın dergâhına geldi. Sultan onu kabul edip iyi karşıladı. Mansûr babasının katlinden sonra kaçmıştı, bu zaman gelinceye kadar da Sultan'ın yanına gitmemişti. Kardeşi Bedrân b. Sadaka da Sultan'ın Musul'u ikta ettiği Emîr Mevdûd'a katılmış, Mevdûd da onu iyi karşılayıp dost olmuştu.

Bu sene Nisan ayında Dicle taştı, yollar ulaşıma kapandı, yazlık ve kışlık mahsûller sular altında kaldı ve Irak'ta büyük bir kıtlık meydana geldi. Ekmeklik buğdayın bir çuvalı (denk) 10 dînâr-ı imâmiyye'ye vardı. Ekmek hiç bulunmaz oldu. Halk hurma ve yeşil bakla yedi. Sevâd halkı ise bütün Ramazan boyu ve şevvalin onbeşine kadar ot ve dutdan başka bir şey yemediler.

Yine bu sene receb ayında (şubat-mart 1109) Halife'nin veziri Ebû'l-Meâlî Hibetullah b. el-Muttalib azledildi, onun yerine Ebû'l-Kâsım Ali b. Ebû Nasr b. Cüheyr vezir oldu.

Halife el-Mustazhir Billâh bu sene şaban ayında (mart-nisan 1109) Sultan Melikşah'ın kızı ve Sultan Muhammed'in kız kardeşi olan Hatun'la evlendi. Bu nihâkın gerçekleşmesini isteyen şahıs Kadı Ebû'l-Alâ Sâid b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-Hanefî idi. Nikâh akdinde Halifenin vekili Sultan'ın veziri Nizâmülmülk Ahmed b. Nizâlmülk idi.

Mehir yüz bin dinardı. Düğünde mücevherat ve altın saçıldı. Nikâh Isfahan'da kıyıldı.

Mücâhiddüddîn Bihrûz bu sene Bağdâd sahneliğini deruhde etti. Sebebi şu idi :

Sultan Muhammed, hazinedarı (Sâhibu'l-mahzen) Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Abdu'l-Vâhid ile, Ebû'l-Ferec b. Reisü'r-rüesâ'yı tevkif ve hapsetmişti. Şimdi ikisini de serbest bıraktı ve kendisine para göndermelerini şart koştu. Mücahidüddîn Bihrûz'u da bu parayı tahsil etmek üzere gönderdi. Sultan, Mücahidüddîn'e hükümet sarayını da tamir etmesini emretti, o da bu emri yerine getirip hükümet konağını tamir etti.Halka çok iyi davrandı. Sultan Bağdâd'a gelince onu Irak'ın tamamına şahne tayin etti. Sadaka'nın ordu kumandanı Saîd b. Humeyd el-Umerî'yi de hil'at giydirip Hille valiliğine tayin etti. Saîd keskin bakışlı, temkinli, vakur, ileri görüşlü, yiğit ve sabırlı biriydi.

Ahlât hakimi Sökmen el-Kutbî bu sene şevval ayında (mayıs-haziran 1109) Meyyâfârikîn şehrini bir kaç ay muhasara edip halkı zor duruma soktuktan sonra emân ile teslim aldı. Şehirde erzâk kalmamıştı. Halk aç ve perişan düştükten sonra Meyyâfârikîn'i teslim etti.

Bu sene safer ayında (eylül-ekim 1108) Isfahan kadısı Ubeydullah b. Ali el-Hatibî Hemedan'da öldürüldü. Bâtınîler aleyhinde çok çalışır, onlardan korktuğu için de ihtiyaten zırh giyerdi. Cuma günü yabancı biri üzerine hücum edip adamlarıyla onun arasına girdi ve Kadı'yı öldürdü. Nîsâbûr kadısı Saîd b. Muhammed b. Abdurrahman Ebû'l-Alâ da Ramazan bayramında bir bâtınî tarafından öldürüldü, ardından Bâtınî de öldürüldü. Kadı 448 (1056) yılında doğmuş ve hadis tahsil etmişti. Hanefi mezhebine mensuptu.

Bu sene büyük bir kafile Dımaşk'tan Mısır'a hareket etti. Haçlı kralı bunu haber alıp kafilenin üzerine yürüdü ve çölde onların karşısına dikildi. Kafiledekileri esir aldı. Bir kaç kişi hariç kurtulan olmadı, kurtulanları da bedeviler yakaladı.

Bu sene paskalya yortusunda Şeyzer'deki Bâtınîler şehir halkının gaflette olduğu bir sırada yüz kişiyle ayaklanıp Şeyzer'e hakim oldular. İçeride bulunan kişileri de dışarı çıkardılar. Kapıyı kapattıktan sonra kaleye çıkıp zapt ettiler. Şehrin sahipleri olan Benû Munkız Hristiyanların yortusunu seyretmek için kaleden inmişlerdi. Halbuki Benû Munkız ailesi bu bozgunculara çok iyi davranmışlardı. Şehir halkı Bâşura'ya(?) koşuştular; kadınlar sarkıttıkları iplerle onları yukarı çıkardılar, böylece bunlar da onların arasına katıldılar. Kalenin sahipleri olan Benû Munkız emirleri

onlara yetişti ve savaşa tutuştular. Bâtınîler rezil ve perişan olup her taraftan kılıç darbesine maruz kaldılar. İçlerinden kurtulan olmadı. Şehirde onların görüşünde olanlar da öldürüldü.

Bu sene üç yabancı el-Mehdiyye'ye varıp Emîr Yahyâ b. Temîm'e mektup yazarak kimya ile uğraştıkların söylediler. Yahyâ da onları yanına çağırarak bir şey yapıp sanatlarını ortaya koymalarını emretti. «Biz altın ve gümüş imal ederiz.» dediler, Yahyâ da alet ve malzeme olarak ne istedilerse getirilmesini söyledi. Emîr Yahyâ, Şerif Ebû'l-Hasan ve ordu kumandanı İbrahim ile beraber yanlarında oturdu. Bu iki kişi etrafta kimse olmadığını görünce onlara hücum ettiler. Birisi Yahyâ b. Temîm'in başına vurdu. Bıçak darbesi Temîm'in sarığına isabet etti ve zarar vermedi. Yahyâ bir tekme savurup sırt üstü yere attı, hemen bir kapıdan girip kapıyı kilitledi. İkincisi Şerif'e vurup öldürdü. Kumandan İbrâhim ise kılıcını alıp kimyagerlerle çarpışmağa başladı. Bu sırada bir çığlık koptu, Emîr Yahyâ'nın adamları içeri girip kimyagerleri öldürdüler. Kılık kıyafetleri Endülüslülere benziyordu. Şehir halkından onlara benzer kıyafet giyenler de öldürüldü. Emîr Yahyâ'ya: «Halktan biri bu adamları el-Mukaddem b. Halife'nin yanında görmüş.» denildi. Tesadüfen tam bu sırada Emîr Yahyâ'nın kardeşi Ebûl-fütuh b. Temîm, adamlarıyla silâhlı olarak saraya geldi, fakat içeri alınmadı. Bu hadise üzerine Emîr Yahyâ komplonun bu ikisi tarafından düzenlendiğine inandı. el-Mukaddem b. Halife'yi yanına getirtti ve ve kardeşinin çocuklarına emir verip onu öldürmelerini istedi, onlar da onu kısasen, öldürdüler; çünkü el-Mukaddem onların babalarını öldürmüştü. Emîr Ebû'l-fütûh ile amcasının kızı olan karısı Bilâra bintü'l-Kâsım b. Temîm'i şehir dışına çıkarıp el-Mehdiyye ile Safakus arasındaki Kasr-ı Ziyâd'da nezaret altına aldı, Yahyâ'nın ölümüne kadar orada kaldılar. 509 (1115-1116) yılında Yahyâ'nın yerine oğlu Ali hükümdar olunca Ebû'l-fütûh ile zevcesi Bilâra'yı deniz yoluyla Mısır'a gönderdi. İnşallah ileride anlatacağımız gibi, bunlar İskenderiye'ye gittiler.

Şâfiî fakihi Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed b. Muhammed Ebû'l-Mehâsin er-Rûyânî et-Taberî bu sene Muharrem ayında öldürüldü. 415 (1024-1025) yılında doğmuştu. Şâfiî mezhebinin esaslarını ezbere bilir ve: «Eğer Şâfiî'nin kitapları yanacak olursa ben onları ezbere yazardım.» derdi.

Lugatçi ve Hatip Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Ali et-Tebrîzî eş-Şeybânî bu sene cemaziyülâhir ayında öldü. Meşhur eserleri vardır. Şiirleri o kadar güzel değildir.

Hemedân reisi Seyyid Ebû Hâşim Zeyd el-Hasenî el-Alevî bu sene recep ayında öldü. Nüfûzlu ve elinden iş gelen bir şahıstı. Reislik müddeti kırk yedi yıldır. es-Sâhib Ebû'l-Kâsım b. Abbâd anne tarafından dedesi

olurdu. Gerçekten çok büyük servete sahipti. Nitekim Sultan Muhammed ondan bir defada yedi yüz bin dinar almıştı. Ebû Hâşim bu iş için ne bir mülk satmış ve ne de bir dinar borç almıştı. Bu hadiseden sonra bir kaç ay Sultan Muhammed'in yanında kalıp her istediğini yerine getirdi. Hayır ve hasenâtı azdı.

Yazısının güzelliğiyle meşhur Hazinedâr Ebû'l-Fevâris el-Hasan b. Ali bu sene zilhicce ayında öldü.

Başka bir rivayete göre ise 449 (1105-1106) yılında ölmüştür, ancak ölümü burada zikredildi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 1109-1110) YILI OLAYLARI

Haçlıların Suriye'deki Trablus ve Beyrut Şehirlerini Zaptı

Haçlılar bu sene 11 zilhicce (1 Temmuz 1110) günü Trablus'u işgal ettiler.

Sebebi şudur:

Trablus, Fâtımî halifesi ve onun oradaki nâibinin eline geçmişti. Fâtımî halifesi ona yardım gönderiyordu. Bunları 501 (1107-1108) yılı olayları sırasında anlatmıştık. Bu sene şaban ayının birinci günü (23 Şubat 1110) Avrupa ülkelerinden büyük bir donanma geldi. Donanmanın reisi büyük haçlı kontu Raimond de St. Gilles idi. Gemiler adamlarla, silâh ve erzakla doluydu. Donanma Trablus önlerine demir attı. Trablus daha önce de St. Gilles'in kız kardeşinin oğlu Guillaume Jordan tarafından muhasara ediliyordu. Bu Raimond'un kız kardeşinin oğlu olmayıp başka bir haçlı kontuydu. Aralarında çıkan olaylar onları savaşa ve birbirlerin zarar vermeğe sevk etti. Bunun üzerine Antakya hakimi Tancred Guillaume Jordan'a yardıma geldi. Kudüs kralı Baudouin askeriyle gelip onları barıştırdı. Bu defa bütün Haçlılar Trablus önüne geldiler. 1 şaban (23 Şubat 1110) dan itibaren şehri muhasaraya ve halkı sıkıştırmağa başladılar. Yaptıkları burçları şehrin surlarına dayadılar. Trablus askerleri ve ahalisi bu durumu görünce ne yapacaklarını şaşırdılar, boyunları büküldü. Erzak ve askerî yardım getirecek olan Fâtımî donanmasının gecikmesi onları daha da güçsüz düşürmüştü.

Donanmanın gecikmesinin sebebi şu idi:

Donanma bütün hazırlıklarını ikmal etmişti, fakat donanmanın hareketi hakkında bir seneden fazla ihtilâfa düştüler. Donanma daha sonra harekete geçti, fakat bu defa da rüzgâr geri çevirdi, bu yüzden Trablus'a varmaları çok zor oldu; çünkü İlâhî takdir aynen tecellî edecekti.

Haçlılar saldırı ve hücumları burçlardan sürdürdüler. Sonunda taarruza geçip 11 Zilhicce (1 Temmuz 1110) pazartesi günü silâh zoruyla şehri işgal ettiler. Şehirde ne varsa yağma ettiler; erkekleri, kadınları ve çocukları esir aldılar. Malları yağma ettiler, halkın paralarını ve eşyalarını, medreselerdeki sayısız vakıf kitapları ganimet aldılar. Trablus halkı servet ve ticaret itibariyle o yöredeki diğer halktan çok daha zengindiler. Trablus valisiyle, askerlerinden bir kısmı şehir işgal edilmeden önce emân dilemişlerdi. Bunlar kurtuldular ve Dımaşk'a vardılar. Haçlılar ahaliyi muhtelif cezalara çarptırdılar. Gizledikleri yerlerdeki define ve zahirelerine el koydular.

Haçlıların Cübeyl ve Banyas'ı Zaptı

Haçlılar Trablus'taki işlerini bitirdikten sonra Antakya hakimi Tancred Banyas'a giderek orayı muhasara etti, şehri işgal edip halka emân verdi. Daha sonra Trablus hakimi Fahrulmülk b. Ammâr'ın bulunduğu Cübeyl şehrine indi. Şehirde az miktarda yiyecek kalmıştı. 22 zilhicce (12 Temmuz 1110) tarihinde emân ile zapt edinceye kadar muhasara ve savaşı sürdürdü. Fahrulmülk b. Ammâr sâlimen şehir dışına çıktı.

Trablus Haçlıların eline geçtikten kısa bir süre sonra Mısır donanması da geldi. Gemilerde asker, para ve bir sene yetecek kadar erzak vs. vardı. Donanma Sur'un alınmasından sekiz gün sonra şehir halkının maruz kaldığı felâketten dolayı oraya gitti. Gemilerdeki hububat, erzak ve zahireleri Sur, Sayda ve Beyrut'a açılan yerlerde dağıttılar.

Fahrulmülk b. Ammâr'a gelince, o Şeyzer'e gitti. Şeyzer hakimi Emîr Sultan b. Ali b. Munkız el-Kinânî kendisini iyi karşılayıp hürmet gösterdi ve yanında kalmasını istedi, fakat Farulmülk kabul etmedi ve Dımaşk'a gitti. Dımaşk hakimi Tuğtekin onu misafir etti, pek çok atiyye ve ikramda bulundu. Dımaşk'a bağlı en büyük kasaba olan ez-Zebedânî ve çevresini ona ikta etti. Bu hadise 502 yılı (?) muharrem ayında (ağustos-eylül 1108) olmuştur.

Muhammed Han ile Sağır Bey Arasındaki Savaş

Sağır Bey bu sene geri dönüp Türkler ve diğer kavimlerden çok sayıda asker topladı, Muhammed Han'ın Semerkand ve diğer şehirlerdeki topraklarına saldırdı.

Bunun üzerine Muhammed Han Sencer'e haber gönderip yardım istedi, Sencer de ona yardımcı kuvvetler gönderdi. Ayrıca daha bir çok askerî birlikler de Muhammed Han'a iltihak etti. Muhammed Han, Sağır Bey'in üzerine yürüdü, el-Haseb yöresinde savaşa tutuştular, Sağır Bey ve askerleri mağlûp oldular. Kılıçlar onlardan alacağını aldı, çok sayıda kişi esir alındı ve malları yağmalandı. Savaş sona erip Muhammed Han Sağır Bey'in şerrinden emin olunca Sencer'in askerleri Horasân'a geri döndü. Ceyhun'u geçip Belh'e gittiler.

Çeşitli Olaylar

Sultan Muhammed bu yılın muharrem ayında (ağustos 1109) veziri Nizâmülmülk Ahmed b. Nizâmülmülk'ü, el-Hasan b. es-Sabbâh ve yanındaki İsmâilîlerle savaşmak üzere Alamut kalesine gönderdi. Sultan Muhammed'in askerleri Bâtınîleri muhasara etti. Kış bastırınca hiç bir şey elde edemeden geri döndüler.

Sultân bu yılın rebiyülâhir ayında (ekim-kasım 1109) Bağdâd'a geldi. Aynı yılın şevval ayında (nisan - mayıs 1110) da oradan ayrıldı.

Vezir Nizâmülmülk bu sene şaban ayında (şubat - mart 1110) camiye gitti, bu sırada Bâtınîler hançerlerle ona saldırarak, boynundan yaraladılar. Bir süre hasta yattı, sonra iyileşti. Onu yaralayan bir bâtınî yakalanıp şarap içirilerek şarhos edildi, sonra da arkadaşlarının kim olduğu soruldu. Bâtınî, el-Me'mûniyye mescidindeki bir cemaatı itiraf etti, bunlar da yakalanıp öldürüldü.

Halife'nin veziri Ebû'l-Meâlî b. el-Muttalib de bu sene azledildi. Ondan sonra ez-Zaîm Ebû'l-Kâsım b. Cüheyr vezir oldu. İbnü'l-Muttalib ile çocukları Halife'nin sarayından gizlice çıkıp Sultan'ın sarayına sığındı.

İfrîkıyye hükümdarı Yahyâ b. Temîm bu sene on beş parça savaş gemisi hazırlayıp Rum ülkelerine sevk etti. Büyük bir Bizans donanması Müslümanların karşısına çıkıp onlarla savaşa girdi. Müslümanların altı parça savaş gemisini ele geçirdiler. Bu hadiseden sonra Yahyâ'nın orduları karada ve denizde mağlûp olmadı.

Yahyâ, oğlu Ebû'l-Fütûh'u Safakus (Sfax) şehrine bu yıl vali olarak gönderdi. Halk ayaklandı ve valinin sarayını yağmaladı. Öldürmek istediler, fakat Yahyâ onlara hile yaptı ve sonunda dirlik ve düzenlerini dağıttı. Onları ele geçirip hapsetti, kanlarını ve suçlarını bağışladı, öldürmekten vazgeçti.

Âmid hakimi Emir İbrâhim Yınal bu sene öldü. Halka kötü davranırdı, zulmüyle meşhur olmuştu. Âmid halkının çoğu onun zulmünden dolayı yurtlarını terk etmişti. Yerine oğlu geçti. Babasından daha iyi bir bir insandı.

8 zilkade (29 Mayıs 1110) günü doğudan kıbleye doğru uzayan kuyruklu bir yıldız zuhur etti. Zilhicce ayı sonuna kadar gözükmeğe devam etti, sonra kayboldu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 1110-1111) YILI OLAYLARI

Haçlılar'ın Sayda'yı İşgali

Haçlılar bu sene rebiyülâhir ayında (ekim-kasım 1110) Suriye sahilindeki Sayda şehrini ele geçirdiler.

Sebebi şudur :

Asker ve erzak dolu altmış Frank gemisi Kudüs'ü ziyaret (hacc) etmek ve Müslümanlarla savaşmak üzere bazı hükümdarların refakatinde Suriye'ye gelmişti. Kudüs kralı Baudouin de onlara katıldı ve İslâm ülkelerine saldırmağa karar verdiler. Kudüs'ten yola çıkıp 3 rebiyülâhir (19 ekim 1110) günü Sayda önlerinde konakladılar, şehri karadan ve denizden muhasara ettiler.

Mısır donanması bu sırada Sur şehri önlerindeydi. Sayda'ya yardım edemedi. Haçlılar ağaçtan sağlam bir burç yaptılar, taştan ve ateşten korumak için de üzerine bir şeylerler çektiler, Sunra da bunun üzerinden hücuma geçtiler. Sayda halkı bunu görünce kalplerine korku düştü, moralleri bozuldu. Beyrut halkının başına gelen musibetlerin kendi başlarına da gelmesinden korkarak şehrin kadısıyla ileri gelen zevâttan müteşekkil bir cemaatı Haçlılar'a gönderdiler. Bunlar Haçlılar'ın kralından emân dilediler; o da canları, malları ve yanlarındaki askerlere emân verdi, ayrıca Sayda'da kalmak isteyen olursa kalabileceğini, gitmek isteyenlere de mani olunmayacağına dair söz verdi ve yemin etti. Bunun üzerine mevâlî ile şehrin ileri gelenlerinden müteşekkil büyük bir kalabalık 20 cemaziyülevvel (4 Aralık 1110) günü Dımaşk'a hareket etti. Çok sayıda kişi de Haçlı idaresinde, emân altında yaşamak üzere orada kaldı. Muhasara kırk yedi gün sürmüştü.

Baudouin oradan Kudüs'e gitti, kısa bir süre sonra ise Sayda'ya döndü. Sayda'da kalan Müslümanların yirmi bin dinar ödemelerini kararlaştırdı, böylece onları fakirlik ve yokluğa itti, ayrıca mallarına el koydu.

Fâtımîlerin Askalân'ı Ele Geçirmeleri

Askalân Şîî Fâtımîlerin elindeydi. Halife el-Âmir Biahkâmillâh buraya «Şemsü'l-hilâfe» adlı birini vali tayin etti. Şemsü'l-hilâfe Suriye'deki Haçlılar'ın kralı Baudouin'e elçi gönderip onunla barış yaptı, ona para ve muhtelif hediyeler gönderdi, böylece istemediği hususlarda Fâtımîlerin kendisine tahakkümüne karşı onlardan destek sağladı. Fakat bu tavrını açıkça ortaya koymuyordu.

Fâtımî halifesi el-Âmir Biahkâmillâh ile veziri Emîru'l-cüyûş el-Efdal bu durumu öğrenince çok zorlarına gitti. Derhal bir ordu hazırlayıp büyük bir kumandanın riyâsetinde Askalân'a sevk ettiler. Ordunun Haçlılar'la cihada çıktığını söyleyip asıl maksatlarını gizlediler. Kumandana Şemsü'l-hilâfe yanlarına gelir gelmez yakalayıp tevkif etmesi ve onun yerine Askalân'da emîr olarak kalması için gizlice emir verdiler. Ordu Mısır'dan yola çıktı. Bunu haber alan Şemsü'l-hilâfe Mısır ordusunun yanına gitmeyip açıkça isyan etti. Korktuğundan dolayı yanındaki Mısır askerlerini de dışarı çıkardı.

Efdal bu gelişmeleri duyunca Şemsü'l-hilâfe'nin Askalân'ı Haçlılar'a teslim etmesinden korktu. Şemsü'l-hilâfe'ye elçi gönderip gönlünü aldı ve onu teskin edip görevinde bıraktığı gibi Mısır'daki iktâını da geri verdi.

Şemsü'l-hilâfe bu hadiselerden sonra Askalân ahalisinden korktu, Ermenilerden adam toplayıp onları orduya aldı. Bu durum 504 yılı sonuna (ağustos 1111) kadar devam etti. Şehir halkı Ermenilerin orduya alınmasına karşı çıktı. Şemsü'l-hilâfe'nin ileri gelen adamlarından bir grup at üzerinde olduğu bir sırada ona saldırıp yaralandılar. Şemsü'l-hilafe onlardan korkup evine kaçtı. Ancak onlar Şemsü'l-hilâfe'yi takip ederek öldürdüler, evinde ne varsa hepsini yağmaladılar. Bu hengâmede bazı zenginlerin evlerini de yağma ettiler. Bu durum Mısır'a el-Âmir ve el-Efdal'a bildirilince her ikisi de çok sevindiler. Müjdeyi getirenlere ihsanda bulundular. Askalân'ı idare etmek üzere yeni bir vali gönderdiler. Valiye şehir hakkıyla iyi geçinmesini, onlara güzel davranmasını emrettiler, böylece bu iş tamamlandı ve korkuları sona erdi.

Haçlıların Esârib Kalesi ve Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmeleri

Antakya hakimi bu sene Haçlılardan asker tedarik etti; Piyade ve süvari birliklerini toplayıp Haleb'e üç fersah uzaklıktaki Esârib kalesine yü-

rüdü. Kaleyi muhasara etti, erzak ikmali yapmalarına mani oldu. Kaledeki Müslümanlar zor durumda kaldılar, bunun üzerine kalede bir gedik açıp oradan çıkarak Antakya hâkiminin çadırına saldırmayı ve onu öldürmeyi düşündüler. Dışarı çıkıp Haçlı liderinin çadırına yaklaştıkları sırada bir Ermeni genci Haçlı liderine sığınarak durumu haber verdi. Antakya hakimi derhal gerekli tedbirleri aldı ve onlara karşı kendisini korudu. Sonra da kaleyi daha şiddetli bir şekilde muhasaraya başladı ve sonunda kaleyi kılıç zoruyla zapt ettiler. Halktan iki bin kişiyi öldürdüler, geri kalan erkekleri ve çoluk çocuğu da esir aldılar.

Antakya hakimi daha sonra Zerdânâ'ya gidip orayı da muhasara ve zapt etti. Esârib halkına yaptıklarını onlara da yaptılar. Menbic ve Bâlis ahalisi bunu duyunca korkup şehirlerini terk ettiler. Haçlılar bu şehre varıp içerde kimsenin olmadığını görünce oradan ayrıldılar.

Bir grup haçlı askeri de Sayda şehrine gitti. Halk onlardan emân diledi, Haçlılar da onlara emân verip şehri teslim aldılar. Müslümanlar Haçlılar'dan çok korktular, korkudan yürekleri ağızlarına geldi. Haçlılar'a mani olacak ve şehirleri onlara karşı müdafaa edecek kimse olmadığından Suriye'deki diğer şehirleri de zapt etmelerine kesin gözüyle bakıyorlardı. Bu yüzden Suriye'deki bütün Müslüman şehirlerin halkı Haçlılarla anlaşma yapmağa teşebbüs ettiler, fakat Haçlılar kası bir süre içinde muayyen bir meblağ verilmedikçe onların barış tekliflerini kabul etmediler, bunun üzerine Haleb Meliki Rıdvân otuz iki bin dinar, atlar ve elbiseler vererek; Sur hakimi yedi bin dinar, Şeyzer hâkimi İbn Munkız dört bin dinar, Hama hakimi Ali el-Kürdî iki bin dinar ödemek şartıyla Haçlılar'la barış yaptılar. Barış süresi mahsûlün yetişip hasat edilmesine kadardı.

Daha sonra rüzgâr Mısır diyarından gelen ve içinde tüccarların ve çok miktarda ticarî eşyanın bulunduğu gemileri kıyıya sürükledi, gemiler karaya oturdu. Haçlı gemileri bunlara hücum edip ele geçirdiler; tüccarları esir, yanlarında taşıdıkları malları da ganimet aldılar. Bunun üzerine Haleb şehrinden bir topluluk, halkı Haçlılar'a karşı cihada çağırmak ve yardım istemek için Bağdâd'a gitti. Bunlar Bağdâd'a varınca fakihler ve diğer ahaliden müteşekkil pek çok kişi Sultan Camii'ne gittiler, feryat ederek yardım istediler ve namaza mani olup minberi kırdılar. Bu olaylar üzerine Sultan cihad için asker göndereceğini vaat etti. Hilafet sarayından Sultan'ın camiine yeni bir minber getirildi. İkinci hafta cuma günü de Dâru'l-hilafe'deki saray camiine gittiler. Bağdâd halkı da onlarla beraberdi. Hacibler saraya girmelerine mani olmak istedilerse de onlar zorla içeri girdiler ve camiye gittiler. Mahfilin kafeslerini kırdılar, sonra minbere hücum edip onu da parçaladılar. Aynı şekilde burada da cuma namazı kılınamadı. Halife Sultan'a haber gönderip bu olaylarla ilgilenmesini ve

meseleye bir çare bulmasını istedi; bunun üzerine Sultan yanındaki emîrleri beldelerine gönderip cihad için gerekli hazırlıkları yapmalarını emretti. Oğlu Mes'ûd'u da Musul hakimi Emîr Mevdûd ile beraber gönderdi. Bunlar diğer emîrlerin kendilerine iltihak etmesi ve oradan hep birlikte Haçlıların üzerine yürümek için Musul'a gittiler. Bu arada yıl sona erdi. 505 (1111-1112) yılında harekete geçtiler. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Çeşitli Olaylar

Niz.mülmülk Ahmed b. Nizâmülmülk bu sene Sultan tarafından vezirlikten azledildi, yerine el-Hatîr Muhammed b. el-Hüseyn Sultan'ın veziri oldu.

Bu sene Bizans İmparatorü'nun elçisi Sultan'a gelip ondan Haçlılar'a karşı yardım istedi, onu Haçlılar'la savaşa ve onları İslâm ülkelerinden uzaklaştırmak için savaşa teşvik etti. Elçi Haleb halkından önce gelmişti, bundan dolayı Haleb halkı Sultan'a: «Bizans İmparatorunun Müslümanla'a karşı senden daha hamiyyetli davranmasından dolayı Allah'tan korkmaz mısın? O Haçlılar'la cihad etmek için sana elçi gönderdi.» diyorlardı.

Sultan Melikşah'ın kızı bu yılın ramazan ayında (mart-nisan 1111) halife'nin evine götürüldü. Bu münasebetle Bağdâd süslendi, görülmemiş şenlikler yapıldı.

Yine bu sene Mısır'da öyle bir fırtına çıktı ki, dünyayı zindana çevirdi. Halk zor nefes alabiliyordu. Hiç kimse gözünü açamıyor, açsa bile elini göremiyordu. Halkın üzerine kum yağdı. İnsanlar hayattan umut kestiler. Öleceklerine kesin gözüyle bakıyorlardı. Sonra ortalık biraz aydınlandı ve normal hale döndü. Bu hadise ikindinin ilk vakitlerinden akşamın sonuna kadar devam etti.

Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali el-Kiyâ el-Herrâs et-Taberî bu yılın Muharrem ayında öldü. Şâfiî fakihlerinin önde gelenlerindendi. Fıkhı İmâmü'l-harameyn Cüveynî'den öğrenmişti. Cüveynî'den sonra Bağdâd Nizâmiye Medresesi'nde ders verdi. Bağdâd'da öldü ve Şeyh Ebû İshak'ın yanına defnedildi. Onun ölümünden sonra İmam Ebû Bekr es-Şâsî Nizâmiye Medresesi'nde ders verdi.

Filistin'deki Remle şehrine mensup olan Şâfiî fakîhi Ebû'l-Hüseyn İdris b. Hamza b. Ali de bu sene öldü. Ebû'l-Feth Nasr b. İbrâhim el-Mukaddesî'den ve Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî'den fıkıh tahsil etmişti. Horasân'a gidip Semerkand'da müderrislik yaptı ve orada vefat etti.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ BEŞİNCİ (M. 1111-1112) YILI OLAYLARI

İslâm Ordularının Haçlılarla Savaşmak Üzere Yola Çıkmaları

Sultan'ın Haçlılar'la savaşmak üzere harekete geçmelerini emrettiği askerler bu sene toplandılar. Bunlar arasında, Musul hakimi Emir Mevdûd, Tebriz ile Diyarbekir'in bir kısmına hâkim olan Sökmen el-Kutbî Hemedân ve civarına hakim olan Porsuk'un iki oğlu Emîr İlbegi ve Zengî, Merâya Emîri Ahmedil vardı. Ayrıca Erbil hakimi Ebû'l-Heycâ Mardin hakimi İlgazi ve Bekciyye emirlerine de mektuplar yazılıp Melik Mes'ûd ve Mevdûd'a iltihak etmeleri istenildi. İlguzi dışındaki emirler toplandı. İlgazi oğlu Ayaz'ı gönderdi, fakat kendisi gelmedi. Bu emîrler toplandıktan sonra Sincâr üzerine yürüdüler. Haçlılar'ın elindeki bir kaç kaleyi feth ettiler, buralardaki Haçlılar öldürüldü. Urfa şehrini de bir süre muhasara ettiler, fakat şehri alamadan oradan ayrıldılar.

Urfa önlerinden ayrılmalarının sebebi şu idi:

Süvarisi ve piyadeleriyle bütün Haçlılar toplanıp Fırat'ı geçerek Urfa'yı Müslümanlar'a karşı müdafaa etmek için yola çıktılar. Fırat kıyısına geldikleri zaman Müslümanlar'ın çok sayıda askere sahip olduklarını haber aldılar, bu sebeple, daha ileri gidemeyip Fırat kenarında beklediler. Müslümanlar ise bu durumu görünce Urfa'dan ayrılıp Harrân'a gittiler. Maksatları Haçlıların Fırat'ı geçerek kendilerine doğru yaklaşmalarını sağlamak ve onlarla savaşa girmekti.

Müslümanlar Urfa önlerinden ayrılınca Haçlılar yanlarında getirdikleri erzak ve zahirelerle Urfa'ya geldiler. Urfa'daki halkın ihtiyaç hissettikleri şeyleri şehre bıraktılar. Daha önce Urfa'da az miktarda erzak kalmıştı ve şehir neredeyse fethedilecekti. Âciz, zayıf ve fakru zarûret içindeki insanları da alıp tekrar Fırat kenarına döndüler ve Suriye tarafına

geçtiler. Heleb'e bağlı şehir ve köylere dağılıp buralarda ne varsa, yağmalayıp mahvettiler. Halkın bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir aldılar; bu arada çok sayıda kadın ve çocuğu da esir ettiler.

Bunun sebebi şu idi:

Haçlılar el-Cezîre'ye geçince, Haleb Meliki Rıdvân çıkıp Haçlılar tarafından işgal edilen yerlerinin bir kısmını geri aldı, orada bulunan Haçlılar'ı yağmaladı ve öldürdü. Haçlılar geri dönüp Fırat'ı geçince Rıdvân'ın hakimiyetindeki yerlerde yine aynı şeyleri yaptılar.

Sultan'a bağlı askerlere gelince, onlar Haçlılar'ın geri dönüp Fırat'ı geçtiklerini duyunca derhal Urfa'ya yürüyüp şehri muhasara ettiler, fakat durumlarının kuvvetlendiğini ve Haçlılar tarafından orada bırakılan erzak ve çok sayıdaki askerler sayesinde halkın cesaret ve morallerinin düzeldiğini gördüler ve hiç bir şey elde edemeyeceklerini anlayarak oradan uzaklaştılar. Fırat'ı geçtiler, sonra Tell-Bâşir Kalesi'ni kırk beş gün müddetle kuşattılarsa da buradan da bir şey elde edemeyip ayrıldılar.

Haleb'e vardıkları zaman Melik Rıdvân şehrin kapılarını kapattı ve onlarla görüşmedi. Emîr Sökmen el-Kutbî burada hastalandı, hasta halde geri döndü ve yolda Bâlis'te öldü. Adamları onu bir tabuta koyarak ülkesine götürdüler. Bu sırada İlgazi de onları yaaklamak ve yanlarındaki eşyayı ganimet almak için üzerlerine saldırdı. Sökmen'in adamları efendilerinin tabutunu ortalarına alıp onun önünde savaştılar. Sonunda İlgazi mağlûp oldu, Sökmen'in adamları ağırlıklarını ganimet alıp ülkelerine hareket ettiler.

Rıdvân kapıları kapatıp Sultan'ın askerleriyle görüşmeyince onlar da Ma'arratu'n-Nu'mân'a gittiler. Dımaşk hakimi Tuğtekin de onlara katıldı ve Emîr Mevdûd'un yanına misafir oldu; fakat burada bazı emîrlerin kendisi hakkında kötü niyet beslediklerini fark etti ve Dımaşk'ın elinden alınmasından korktu. Haçlılar'la gizlice barış yapmak için harekete geçti. Haçlılar da Müslümanlar'la savaşmaktan çekiniyorlardı. Böylece İslam ordularının bu hareketi neticeye bağlanmadan askerler dağıldılar.

Dağılmalarının sebebi de şudur:

En büyük emîr Porsuk oğlu Porsuk nikris hastalığına yakalanmıştı ve bir mahfe içinde taşınıyordu. Yukarıda geçtiği gibi, Sökmen el-Kutbî de ölmüştü. Merâga emîri Ahmedil ise Sökmen el-Kutbî'nin elindeki yerleri kendisine ikta etmesini istemek üzere Sultan'ın yanına gitmek istiyordu. Dımaşk hakimi Atabeg Tuğtekin'e gelince o da emîrlerin kendine zarar vermesinden korktu, onlara güvenemedi; fakat Musul emîri Mevdûd ile aralarında samimî bir dostluk ve muhabbet teşekkül etti. İslâm ordusu bu

sebeplerle dağıldı. Tuğtekin ile Mevdûd ise Ma'arra'da kaldı. Sonra oradan ayrılıp Âsî nehri kıyısında karargâh kurdular.

İslâm ordusun dağıldığını duyan Haçlılar'ın iştahları kabardı. Aralarındaki düşmanlık ve ihtilâfı yok edip bir araya gelmişlerdi. Topluca Efâmiye üzerine yürüdüler.

Şeyzer hakimi Sultan b. Munkız bunu haber alınca Mevdûd ile Tuğtekin'in yanına gidip Haçlılar'ın hakkından rahatlıkla gelebileceklerini söyleyip onları cihada teşvik etti. Bunun üzerine Mevdûd ile Tuğtekin Sultan b. Munkız ile birlikte Şeyzer önlerine karagâh kurdular. Haçlılar da onlara yakın bir yere konakladılar. Müslüman ordusu ikmal yapmalarına mani olarak onları erzak sıkıntısına maruz bıraktı ve savaşa zorladı. Haçlılar ise savaşmak istemiyor ve kendilerini müdâfaa ediyorlardı. Müslümanların gücünü anlayan Haçlılar sonunda Efâmiye'ye döndüler. Müslümanlar onları takip ettiler, artçılar yetiştiklerini yakaladılar ve nihayet rebiyülevvel (eylül-ekim 1111) ayında Şeyzer'e döndüler.

Haçlıların Sûr Şehrini Muhasarası

İslâm ordusu dağılınca Haçlılar Sûr şehrine gidip muhasara etmeyi düşündüler ve Kudüs kralı Baudouin ile beraber harekete geçtiler. Asker toplayıp Sûr önlerine karargâh kurdular ve 25 cemaziyülevvel (29 Kasım 1111) günü muhasaraya başladılar. Ağaçtan üç tane burç yaptılar. Her bir burcun yüksekliği yetmiş arşındı ve her birinde bin kişi vardı. Burçların üzerine mancınıklar diktiler. Burçlardan birini şehrin surlarına yanaştırıp içindeki adamları tahliye ettiler.

Sur şehri bu sırada Fâtımî halifesi el-Âmir Biahkâmillâh'ın hakimiyetindeydi.

Halife el-Âmir'in Sûr'daki nâibi İzzülmülk el-Eazz idi. İzzülmülk şehir halkını toplayıp burçlardan gelecek tehlikeyi defetmek için nasıl bir yol takip etmeleri gerektiğini onlarla istişare etti. Trablus'un önde gelen simalarından biri burçların yakılması işini deruhte etti. Yanına tam techizatlı ve silâhlı bin kişi aldı. Her bir adamın yanında bir demet odun vardı. Şehrin surlarına dayanan burca varıncaya kadar Haçlılarla savaştı. Sonra odunları burçların etrafına atıp ateşlediler, Burçtaki Haçlıların ateşi söndürüp kurtulmalarına mani olmak için daha önceden hazırladığı ve pislik doldurduğu çuvalları burçtaki ateşi söndürmeğe gelen Haçlılar'ın üzerine fırlattı. Pislik dolu bu çuvallar üzerlerine düşünce Haçlılar mey-

dana gelen pis koku ve üzerlerine bulaşan pisliklerle meşgul olurken ateş her tarafı sardı. Burçtakilerin hepsi öldü, çok az sayıda insan kurtuldu.

Müslümanlar o burçtan kancalarla güçlerinin yettiği kadar tahta aldılar, sonra da büyük üzüm sepetleri alıp üzerine neft, zift, keten ve kibrit sürdükleri odunları bu sepetlerin içine koyup bunlardan yetmiş sepet atarak diğer iki burcu da yaktılar.

Sûr halkı daha sonra, Haçlılar hücuma geçtiklerinde içine düşsünler ve burç yapıp üzerlerine sevk ederlerse de çöksün diye, yer altında çukurlar kazdılar. Bu arada bir grup Müslüman da Haçlılar'a sığınıp yapılan işleri onlara haber verdiler, bunun üzerine onlar da gerekli tedbiri alıp korundular.

Şehir halkı Dımaşk hakimi Tuğtekin'e haber gönderip yardım istediler ve şehri kendisine teslim etmek istediklerini bildirdiler. Bunun üzerine Tuğtekin ordusuyla Banyas yöresine hareket etti ve iki yüz kişilik süvari birliğini onlara yardıma gönderdi. Bunlar şehre girdiler ve halk onlarla kuvvet kazandı. Haçlılar başka yardım gelmesinden korkarak muhasarayı şiddetlendirdiler. Bu arada Türkler'in okları bitti ve odunlarla savaşı sürdürdüler. Bu arada neft de tükendiyse de yer altındaki bir mahzende neft buldular. Nefti oraya kimin koyduğu bilinmiyor.

Sûr hakimi İzzülmülk, Tuğtekin'e daha fazla adam göndersin ve şehri ele geçirmek için gelsin diye para gönderdi; bunun üzerine Tuğtekin yazdığı pusulayı posta güvercininin kanadına bağlayarak paranın eline geçtiğini haber vermek, mektubunda belirttiği yerde bir gemi bulundurmasını ve yardımcı kuvvetlerin oraya geleceğini bildirmek üzere gönderdi. Posta güvercini bir haçlı gemisine kondu. Biri Frank, diğeri Müslüman iki kişi güvercini yakaladılar. Frank olan: «Bunu salıverelim, belki bu sayede kurtulurlar.» dedi. Fakat müslüman olan kabul etmedi ve güvercini. Kral Baudouin'e götürdü. Mektubu okuyan Baudouin Tuğtekin'in belirttiği yere bir gemi gönderdi. İçinde Baudouin'e sığınıp emân dileyen Sur şehrine mensup bir grup Müslüman vardı .Askerler bu Müslümanlar'ın yanına varınca gemideki Sûrlular onlarla Arapça konuşmağa başladılar, askerleri hiç yadırgamayıp onlarla beraber gemiye bindiler. Haçlılar askerleri esir aldılar, sonra da Frankların yanına götürüp öldürdüler ve Sûrluları hedef aldılar. Tuğtekin her taraftan Haçlılar'ın elindeki şehir ve kasabalara karşı taarruza geçti, Sevâd'daki el-Habis kalesi üzerine yürüdü. Dımaşk'a bağlı olan bu kale haçlı hakimiyetindeydi. Tuğtekin burayı muhasara edip kılıç zoruyla aldi, içerdekileri öldürdü ve daha sonra Sûr şehrini muhasara etmekte olan Haçlılar'ın üzerine yürüyerek onlara kara yoluyla erzak gelmesine mani oldu. Bunun üzerine deniz yoluyla ikmal yaptılar, etraflarına

hendek kazdılar ve Tuğtekin'in karşısına çıkamadılar. Tuğtekin daha sonra Sayda'ya hareket etti. Şehrin varoşlarını yağmaladı, bir grup denizciyi öldürdü ve sahildeki yirmi kadar gemiyi ateşe verdi. Bütün bunlara rağmen mektuplar göndererek sabretmelerini istiyor, Haçlılar da savaşı sürdürüyorlardı. Sûrlular hayatından umut kesen insanlar gibi savaşıyorlardı. Savaş hasat zamanına kadar devam etti. Haçlılar Tuğtekin'in beldelerindeki mahsûlleri ele geçirmesinden korkarak 10 şevval (10 Nisan 1112) tarihinde Sûr önünden ayrılıp Akkâ'ye gitti. Tuğtekin'in askerleri de Sur'a geldi. Sur halkı onlara para vs. verdi, sonra şehrin surlarının yıkılan yerlerini onardılar, hendeklerini kazdılar. Haçlılar hendekleri doldurmuştu.

Frankların Endülüs'te Bozguna Uğramaları

Endülüs'ün Tuleytula hükümdarı Alfonso bu sene İslâm beldelerine yürüdü. Müslümanlar'ın elindeki şehirleri zapt ve istilâ etmek istiyordu, bu maksatla çok sayıda asker topladı. Yûsuf b. Taşfin'in ölümünden sonra İslâm ülkelerini ele geçirme hırsı daha da kuvvetlenmişti. Emîru'l-Müslimin Ali b. Yûsuf b. Taşfin bu haberi alınca askerleri ve maiyyetiyle harekete geçip Alfonso ile karşılaştılar. İki taraf savaşa tutuşup çok çetin bir şekilde çarpıştılar. Sonunda Müslümanlar muzaffer oldu. Haçlılar bozguna uğrayarak pek çok adamları öldürüldü, çok sayıda kişi de esir alındı, çoluk çocukları da esir düştü. Müslümanlar sayısız ganimet elde ettiler. Bu olaydan sonra Franklar Müslümanlardan korktular ve Ali b. Yûsuf b. Taşfin'in ülkesine bir daha saldırmaktan kaçındılar. Alfonso da zelil oldu ve İslâm ülkelerinin bir hamisi ve bir müdafii olduğunu anladı.

Meşhur Üstad Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazzâli bu yılın cemaziyülâhir ayında (Aralık 1111) öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTINCI (M. 1112-1113) YILI OLAYLARI

Musul hakimi Mevdûd bu sene muharrem ayında (haziran - temmuz 1112) Urfa üzerine yürüdü. Şehrin önünde karargâh kurdu; askerleri, hayvanları otlatarak şehrin ekinlerini tahrip ettiler. Mevdûd daha sonra Serûc'a gitti, orada da aynı şeyleri yaptı. Haçlılar'a gereken önemi vermedi ve lüzumlu müdafaa tedbirlerini almadı. Tell-Bâşir hakimi Joscelin üzerlerine ani bir baskın düzenledi. Askerlerin hayvanları otlakta dağılmıştı. Haçlılar bunların çoğunu gasp ettikleri gibi çok sayıda askeri de öldürdüler. Müslümanlar onunla savaşa hazırlandıkları sırada Joscelin onları bırakıp Serûc'a geri döndü.

Sultan Muhammed bu sene Bağdâd'dan ayrıldı. Bu defaki gelişinde beş ay kalmıştı. Sultan Isfahân'a varınca, Zeynülmülk Ebû Sa'd el-Kummî' yi tevkif edip onu düşmanı Emîr Kâmyâr'a teslim etti. Zeynülmülk Rey'e varınca, Kâmyâr onu altın eyerli bir atâ bindirdi ve Sultan'ın tesbit ettiği parayı ödemesine karşılık ona hil'at verdiğini söyledi. Bu şekilde Zeynülmülk el-Kummî'nin ailesinden ve akrabalarından çok miktarda para tahsil etti, sonra da onu çarmıha gerdi. Zeynülmülk Halife ile Sultan'ın aleyhinde çok konuştuğu için tevkif edilmiştir.

Bu sene Ebû Ali adındaki bir Mağribli Bağdâd'da madenlerden altın elde ettiğini iddia etti. Bunun üzerine hilafet sarayına götürüldü ve bu onun sonu oldu.

Vaiz Yûsuf b. Eyyûb el-Hemedânî bu sene Bağdâd'a geldi. Âbid ve zâhid bir insandı, orada halka vaat etti. Bu sırada İbnu's-Sekkâ adlı bir fakih kalkıp bir meselede ona itiraz etti ve onu incitti. Bu itirazları bir kaç defa yapınca vaiz Yûsuf b. Eyyûb ona:«Otur! Ben senin sözlerinde küfür kokusu seziyorum. Belki de gayr-ı müslim olarak öleceksin» dedi. Bundan kısa bir süre sonra İbnu's-Sekkâ Rum diyarına gitti ve orada Hıristiyan oldu.

Bu yılın zilkade ayında (nisan-mayıs 1113) Bağdâd'da korkunç bir ses işitildi. Gök yüzünde bulut da yoktu ki, şimşek gürültüsü sanılsın. Bunun ne sesi olduğunu hiç kimse anlayamadı.

Leon'un oğlunun ülkesindeki geçitlerin hakimi olan Ermeni Basil (Gog Vasıl) de bu sene öldü. Bunun üzerine Antakya hakimi Tancred 1 cemaziyülahir (23 Kasım 1112) de Gog Vasil'in ülkesini ele geçirmek gayesiyle harekete geçti, ancak yolda hastalandı ve Antakya'ya döndü. 8 Cemaziyülâhir (30 Kasım 1112) de öldü ve yerine kız kardeşinin oğlu Roger de Salerno geçti. Haçlılar bu meselede anlaşmazlığa düştülerse de papazlar ve rahipler onların arasını düzelttiler ve böylece Antakya'da işler yoluna girdi.

Hıms hakimi Karaca da bu sene öldü. Zâlim bir emirdi. Yerine oğlu Karacan (Kırhan) geçti. Zulüm ve haksızlıkta babasını aratmadı, o da aynı yolu izledi.

Bağdâdlı vâiz el-Muammed b. Ali Ebû Sa'd b. Ebû Amâme bu sene öldü. 429 (1037 1038) yılında doğmuştu. Keskin zekâlıydı, lâtifeli konuşurdu. Vaazların çoğunda salih insanlardan bahsederdi.

Şühde'nin babası Ahmed b. el-Farac b. Ömer ed-Dineverî de bu sene öldü. Ebû Ya'lâ b. el-Ferrâ İbnu'l-Me'mûn, İbnü'l-Mühtedî, İbnu'n-Nakûr ve diğerlerinden rivayet ederdi. Güzel ahlâklı ve zahid bir insandı.

Nîsâbûrlu hatip Ebû'l-Alâ Sâid b. Mansûr b. İsmâil b. Sâid de bu sene öldü. Fakihlerin ileri gelenlerindendi. Harezm kadılığı yaptı. Hadis rivayet ederdi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YEDİNCİ (M. 1113-1114) YILI OLAYLARI

Haçlılarla Savaş, Onların Bozguna Uğramaları ve Mevdûd'un Öldürülmesi

İslam orduları bu sene muharrem ayında (haziran - temmuz 1113) toplandı. Bunlar arasında Musul hakimi Emîr Mevdûd b. Altuntekin, Sincâr hakimi Temirek, Emîr Ayaz b. İlgazi ve Dımaşk hakimi Tuğtekin vardı.

İslâm ordularının toplanmasının sebebi şu idi :

Kudüs kralı Baudouin Dımaşk'a sürekli baskınlar düzenleyip yağmaladı, şehri tahrip etti ve Dımaşk'ın ikmal yolları kesildi. Bu yüzden şehirde fiyatlar çok arttı, yiyecek maddeleri azaldı; bunun üzerine Dımaşk hakimi Tuğtekin, Emîr Mevdûd'a elçi gönderip durumu haber verdi, yardım istedi ve onu süratle Dımaşk'a gelmeğe teşvik etti. Mevdûd da asker toplayıp derhal hareket etti. 506 yılı zilkade ayı sonunda (18 Mayıs 1113) Fırat'ı geçti. Bunu duyan Haçlılar korktu.

Tuğtekin de Mevdûd'un hareketini haber alıp yola çıktı ve Selemiye'de Mevdûd ile karşılaştı. İkisi Kudüs kralı Baudouin'in üzerine yürümeğe karar verdiler ve Ürdün'e doğru yola çıktılar. Müslümanlar el-Ukhuvâne yakınlarında karargâh kurdular, Haçlılar da Kralları Baudouin, ordu kumandanları Joscelin, diğer kumandanları ve meşhur süvariyleriyle oraya geldiler ve Mevdûd ile beraber Haçlıların hakimiyetindeki topraklara girdiler. Haçlılar toplandı ve iki taraf 13 muharrem (30 Haziran 1113) günü Taberiyye yakınlarında savaşa girdiler.

Çok çetin bir savaş oldu. Her iki taraf da sabırla savaşa devam etti, sonunda Haçlılar bozguna uğradılar. Pek çok kişi öldürüldü ve esir düştü. Esir alınanlar arasında Kral Baudouin de vardı, fakat tanınmadığı için silâhı alınıp salıverildi ve böylece kurtuldu. Bir çoğu da Taberiyye gölcüğünde ve Ürdün nehrinde boğuldular Müslümanlar onların mallarını ve

silâhlarını ganimet aldılar. Haçlılar Taberiyye'nin arkasındaki dar boğaza çekildiler. Trablus ve Antakya kuvvetleri kendilerine katılınca cesaretleri arttı ve tekrar savaşa döndüler. Müslümanlar da onları her taraftan kuşattılar. Bunun üzerine Haçlılar Taberiyye'nin batısındaki dağa çıkıp yirmi altı gün orada kaldılar. Müslümanlar da karşılarında durup onları ok yağmuruna tuttular ve yakın mesafedekileri vurdular.

Böylece onları savaşa çekmek istediler, fakat hiç kimse çıkıp da savaşa girmedi. Bunun üzerine Müslümanlar Baysan'a gittiler, Kudüs ile Akkâ arasındaki Haçlı şehirlerini yağma ve tahrip ederek yakaladıkları Hristiyanları öldürdüler. Fakat ülkelerinden uzakta kaldıkları için ikmal yapamadılar ve geri dönüp Merc-i Suffer'de konakladılar.

Emir Mevdûd askerlerinin geri dönüp istirahat etmelerine izin verdi, ilkbaharda toplanıp tekrar cihada devam edeceklerini söyledi. Kendisi de yakın adamlarıyla kaldı ve 21 Rebiyülevvel (5 Eylül 1113)'de İlkbahar'a kadar kalmak niyetiyle Dımaşk'a girdi. Rebiyülevvel ayında Tuğtekin ile beraber cuma namazını kılmak üzere camiye gittiler.

Namazı bitirip Tuğtekin ile elele camiin avlusuna çıktılar. Bu sırada bir bâtınî Mevdûd'un üzerine saldırıp hançeriyle vurdu ve dört yerden yaraladı. Bâtınî öldürülüp başı kesildi, fakat hiç kimse onu tanıyamadı. Sonra cesedi yakıldı.

Mevdûd oruçluydu. Tuğtekin'in evine götürüldü. Orucunu bozması söylendiyse de kabul etmedi ve: «Allah'a oruçlu olarak kavuşacağım.» dedi ve o gün vefat etti. Allah rahmet eylesin. Bir rivayete göre Suriye'de Bâtınîler korktukları için onu öldürmüşlerdi, başka bir rivayete göre ise Tuğtekin, Mevdûd'dan korkup kiralık katillerle onu öldürtmüştür.

Hayır ve hasenatı çok, adaletli ve iyi bir emirdi. Babam bana, Kudüs kralının Mevdûd'un katlinden sonra Tuğtekin'e bir mektup yazdığını ve ez-cümle şöyle dediğini anlatmıştı» İslâm'ın direğini (kumandanını) bir bayram günü, hem de Allah'ın evinde öldüren bir millet elbette Allah tarafından imha edilmeğe layıktır.»

Mevdûd öldürülünce, Sincar hakimi Temirek, onun yanında bulunan hazine ve silâhları Sultan'a gönderdi. Cesedi, Dımaşk'ta şehrin (eski) hakimi Dukâk'ın türbesinde toprağa verildi, daha sonra Bağdâd'a nakl edilip Ebû Hanife'nın kabri yakınında defnedildi, bilâhere de Isfahân'a nakledildi.

Sultan (Melik) Sencer ile Muhammed Han Arasındaki Anlaşmazlık ve Daha Sonra Yapılan Barış

Bu sene Sencer'e pek çok dedikodu iletildi. Muhammed Han b. Süleyman b. Dâvûd'un halkın malına el uzattığı ve onlara çok zulüm ve hak-

sızlık ettiği, zulüm ve fenalıklarıyla ülkeyi harabeye çevirdiği, Sencer'in direktiflerini hiçe saydığı ve onlara iltifat etmediği anlatıldı. Bunun üzerine Sencer hazırlıklarını ikmal edip asker topladı ve onu cezalandırmak maksadıyla Mâverâünnehr'e hareket etti. Bunu duyan Muhammed Han korkuya kapıldı, Sencer'in en büyük emîri Kamac'a haber gönderip Sencer ile aralarını düzeltmesini istedi. Aynı şekilde Harezmşâh'a elçi gönderip Sultan (Melik) Sencer'i kendinden razı etmelerini talep ederek hatasını itiraf etti. Sencer onun barış talebini, huzuruna gelip sergisine ayak basması (itaat arz etmesi) şartıyla kabul edeceğini bildirdi. Muhammed Han ise yaptığı kötülüklerden dolayı korktuğunu, yoksa Ceyhun nehri aralarında olmak üzere Sultan'a hizmete hazır olduğunu bildirdi. Muhammed Han daha sonra tekrar yanına gelip huzura gireceğini söyledi. Adamları Sencer'i bunu kabul etmesi için teşvik ve başka işlerle uğraşmasını tavsiye ettiler. Sencer önce kabul etmedi, fakat daha sonra razı oldu.

Sencer, Ceyhun nehrinin batı sahilinde iken Muhammed Han da nehrin doğu kıyısına gelip atından inerek yer öptü. Daha sonra ikisi de karargâhlarına gidip ülkelerine döndüler, böylece aralarındaki ihtilâf sona erdi.

Çeşitli Olaylar

Bu sene büyük bir kafile Dımaşk'tan Mısır'a gitti. Kral Baudouin bunu haber alınca kafilenin üzerine yürüdü. Çölde karşılarına dikilip hepsini yakaladı. Bir kaç kişi hariç kurtulan olmadı. Kurtulanları da bedevîler yakaladı.

Halife el-Mustazhir Billâh veziri Ebû'l-Kâsım Ali b. Muhammed b. Cüheyr bu sene öldü. Yerine Sultan'ın veziri er-Rebîb Ebû Mansûr b. Vezir Ebû Şücâ Muhammed b. el-Hüseyn vezir oldu.

Haleb hakimi Melik Rıdvân b. Tâcüddevle Tutuş b. Alp Arslan da bu sene öldü, yerine on altı yaşındaki oğlu Alp Arslan el-Ahras geçti. Rıdvân'ın yaptığı işler övgüye değer değildi. İki kardeşi Behrâm ile Ebû Tâlib'i öldürmüştü. Dini zayıf olduğu için pek çok işinde Bâtınîlerden yardım istedi. Alp Arslan Melik olunca Hadım Lü'lü' bütün idareye hakim oldu. Alp Arslan'ın sadece adı vardı, yönetim tamamen Lü'lü'un elindeydi. Alp Arslan aslında dilsiz değildi, fakat dilinde tutukluk ve kekemelik vardı. Annesi Antakya hakimi Yağısıyan'ın kızıydı. Alp Arslan da iki kardeşini öldürdü. Bunlardan birinin adı Melikşah olup onun öz kardeşiydi, diğeri

de baba bir kardeşi Mübarekşâh idi. Babası da aynı şeyi yapmıştı. O ölünce kardeşlerine yaptığının karşılığı olarak iki oğlu öldürüldü.

Rıdvân devrinde Haleb'deki Bâtınîlerin sayısı çoğaldı, bu yüzden Haleb reisi İbn Bedi' ile şehrin ileri gelenleri Bâtınîlerden korkmağa başladılar. Rıdvân ölünce İbn Bedi' Alp Arslan'a onları öldürüp ağır bir darbe indirmesini söyledi, bunun üzerine Alp Arslan emir verip Bâtınîlerin reisi Ebû Tâhir es-Sâiğ'i ve bütün adamlarını yakalattı. Ebû Tâhir ile ileri gelen adamlarını öldürdü, geri kalanların mallarını alıp salıverdi. Bunlardan bir kısmı Haçlılar'ın yanına gitti, diğerleri de muhtelif yerlere dağıldılar.

Zâhidlerden Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Bedrân el-Hulvânî bu sene 15 cemaziyülevvelde, öldü. Kadı Ebü't-Tayyib et-Teberî'den, Ebû Talib el-Uşarî ve diğer bazı zevattan hadis rivayet etti. Pek çok kişi de ondan rivayette bulundu. Bunların sonuncusu Musul hatibi Ebû'l-Fazl Abdullah b. et-Tûsî idi.

İmamzâde İsmâil b. Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Ebû Alî b. Ebû Bekr el-Beyhakî de bu sene öldü. 428 (1036 1037) yılında Beyhak şehrinde doğmuştu. Babasının meşhur bir çok eseri vardır.

Hadis sahasında hafız olan Şücâ' b. Ebû Şücâ' Fâris b. el-Hüseyn b. Fâris Ebû Galip ez-Züheli de bu sene ölmüştür. 430 (1038 1039) yılında doğmuştu. Babasından, Ebû'l-Kâsım'dan, İbnü'l-Muhtedî'den, el-Cevherî'den ve diğer bazı zevattan hadis rivayet etmişti.

Meşhur şair ve edip Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ebîverdi de bu yıl öldü. Güzel bir divanı vardı. Isfahân'da vefat eden Ebû'l-Muzaffer Anbese b. Ebû Süfyân b. Harb el-Umevî'nin ahfâdındandı.

Şâfiî fakihi ve âlim Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn b. Ömer eş-Şâşî bu sene şevval ayında öldü. 427 (1035-1036) yılında doğmuştu. Ebû Bekr el-Hatib Ebû Ya'lâ b. el-Ferrâ ve diğer zevâttan hadis tahsil etti. Ebû Abdullah Muhammed b. el-Kâzerûnî'den Diyarbekir'de, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'den de Bağdâd da fıkıh okudu. Ayrıca Ebû Nasr b. es-Sabbâğ'dan da fıkıh tahsil etmişti.

Hadis sahasında hafız olan Ebû Nasr el-Mü'temen b. Ahmed b. el-Hasan es-Sâcî el-Mukaddesî de bu sene öldü. 445 (1053 1054) yılında doğmuştu.

Çok sayıda hadis rivayet etmişti. Ebû İshâk'dan da fıkıh okumuştu. Güvenilir bir râvi idi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKİZİNCİ (M. 1114-1115) YILI OLAYLARI

Aksungur el-Porsukî'nin Haçlılar'la Savaşmak İçin Suriye'ye Gitmesi

Sultan Muhammed Emîr Mevdûd'un öldürüldüğünü duyunca bu sene Emir Aksungur el-Porsuki'yi Musul ve civarına vali tayin etti, Oğlu Melik Mes'ûd'u da Aksungur ile beraber gönderip ona Haçlılarla cihad etmesini emretti. Diğer emîrlere de Aksungur'a itaat etmeleri için mektup yazdı. Aksungur Musul'a varınca askerleri de kendisine katıldı. Bunların arasında İmâdeddin Zengî b. Aksungur da vardı. İmadeddin ve daha sonra da ahfâdı Musul'a hakim olmuşlardı. İmadeddin çok cesur bir kumandandı.

Aynı şekilde Sincâr emîri Temirek ve diğer bazı emîrler de Aksungur' un emrine girdi. Porsukî doğruca Cezîret İbn Ömer'e gitti ve Mevdûd'un nâibi burayı ona teslim etti. Oradan birlikte Mardin'e gittiler. Porsukî Mardin önlerinde karargâh kurup muhasaraya başladı, sonunda şehrin hakimi İlgazi Aksungur'a boyun eğdi ve oğlu Ayaz'ı ve askerlerini Aksungur'la gönderdi. Porsukî on beş bin süvari ile buradan Urfa'ya gitti. Zilhicce ayında (nisan - mayıs 115) Urfa önlerinde karargâh kurup şehri muhasara etti. Haçlılar ona boyun eğmediler ve savaşa devam ettiler. Yaptıkları ani baskın sonunda dokuz Müslüman'ı yakalayıp şehrin surlarında çırmıha girdiler. Bunun üzerine muhasara ve çarpışmalar çok şiddetlendi. Müslümanlar kahramanca savaştılar. Haçlılar'ın önde gelen elli süvarilerini öldürdüler ve iki ay bir kaç gün müddetle orada kaldılar.

Daha sonra yiyecek sıkıntısı çeken Müslümanlar Urfa'dan ayrılıp Sümeysat'a gittiler. Urfa, Seruc ve Sümeysat'ı tahrip ettiktten sonra, ileride anlatacağımız gibi, Maraş hakimi de Aksungur'a itaat arz etti. Aksungur daha sonra Şabahtan'a döndü. Babası sefere katılmadığı için İlgazi'nin oğlu Ayaz'ı tevkif etti ve Mardin köylerini yağmaladı.

Maraş ve Diğer Bazı Yerlerin Hakiminin Porsuki'ye İtaat Arz Etmesi

Haçlı kâfirlerinden biri olan ve «Gog Vasil» namıyla tanınan Maraş, Keysûn, Ra'bân ve diğer bazı yerlerin hakimi bu sene öldü ve karısı ülkeye egemen oldu. Bu kadın Haçlılar'a karşı gerekli müdafaa tedbirlerini aldı, askerlere bahşiş dağıttı ve Urfa önlerinde bulunan Aksungur'a haber iletip itaat arz etmek istediğini, bu maksatla adamlarından birini kendine göndermesini talep etti. Aksungur da Habur hakimi Emîr Sungur Dizdâr'ı gönderdi. Sungur oraya varınca Gog Vasil'in karısı onu çok iyi karşıladı ve çok miktarda para verdi.

Sungur, Gog Vasil'in karısının yanında iken yüz süvariden müteşekkil haçlı birliği gelip Sungur'un adamlarına saldırdı. Çok çetin bir savaşa tutuştular, sonunda Müslümanlar galip geldi ve Haçlıların çoğunu öldürdüler. Sungur Dizdâr, Gog Vasil'in karısı tarafından Melik Mes'ûd ve el-Porsukî'ye verilen hediyelerle geri döndü ve onun itaat arz ettiğini bildirdi. Haçlılar bunu duyunca Gog Vasil'in karısının yanındakilerden çoğu Antakya'ya döndü.

Porsukî ile İlgazi Arasındaki Savaş ve İlgazi'nin Esir Alınması

Porsukî, İlgazi'nin oğlu Ayaz'ı tevkif edince İlgazi doğruca Hısn Keyfa'ya gitti. Buranın hakimi İlgazi'nin kardeşi Sökmen'in oğlu Ruknuddevle Dâvud idi. İlgazi ondan yardım istedi, bunun üzerine Rüknüddevle askerleriyle yola çıktı, ayrıca Türkmenlerden de pek çok kişiyi yanına aldı. İkisi birlikte Porsukî'nin üzerine yürüdüler. Bu yılın sonlarında (mayıs 1115) onunla karşı karşıya gelip çok çetin bir savaşa tutuştular. Her iki taraf da sebat gösterdi, sonunda Porsukî ve askerleri mağlûp oldu. Ayaz b. İlgazi esaretten kurtuldu. Bunun üzerine Sultan Muhammed İlgazi'ye haber gönderip onu tehdit etti. İlgazi korkup kayın pederi Dımaşk hakimi Tuğtekin'in yanına gitti ve bir kaç gün orada kaldı.

Tuğtekin de Emîr Mevdûd'u öldürmekle suçlandığı için Sultan Muhammed'den korkuyordu. Bu yüzden ona karşı iş birliği yapmağa, Haçlılar'a sığınıp onların himayesine girmeye karar verdiler. Antakya hakimine elçi gönderip onunla anlaştılar. Antakya hakimi Hıms yakınlarındaki Kades gölcüğü kıyısında onlarla buluşup anlaşmayı yenilediler, sonra da Antakya'ya geri döndü. Tuğtekin Dımaşk'a İlgazi de er-Rastan'a gitti. İlgazi Diyar-

bekir'e gidip Türkmenleri topladıktan sonra geri dönmek niyetindeydi. İlgazi er-Rastan'da istirahat maksadıyla konakladığı sırada Hıms hakimi Emir Karacan (Kırhan) b. Karaca onun yanına gitti. İlgazi'nin adamları dağılmışlardı. Kırhan onu yakalayıp esir aldı. Yanında yakın adamlarından müteşekkil bir topluluk vardı. Derhal Sultana haber gönderip durumu bildirdi, Tuğtekin'in İlgazi'yi kurtarmak maksadıyla kendisine saldırmaması için sür'atle asker göndermesini istedi.

Tuğtekin bu haberi alınca Hıms'a döndü ve Kırhan'a haber gönderip İlgazi'yi serbest bırakmasını istedi, fakat Kırhan kabul etmedi ve: «Eğer Tuğtekin geri dönmezse and olsun ki İlgazi'yi öldürürüm.» diye yemin etti, bunun üzerine İlgazi, Tuğtekin'e haber gönderip: «Bu ahlâksızlar bana eziyet edip kanımı dökecekler, senin Dımaşk'a dönmen benim için daha faydalı ve doğru olur.» dedi, Tuğtekin de geri döndü.

Kırhan Sultan'ın askerlerinin gelmesini bekledi, fakat onlar biraz geçikince adamlarının Tuğtekin'e aldanıp Hıms'ı ona teslim etmelerinden korktu ve İlgazi'yi serbest bırakıp anlaşmağa karar verdi. Buna göre Kırhan, İlgazi'nin oğlu Ayaz'ı rehin alarak onu damat edinecek, ayrıca Tuğtekin veya bir başkasına karşı onu müdafaa edecekti. İlgazi bu şartları kabul edince Kırhan da onu serbest bıraktı. İkisi and içtiler. İlgazi oğlu Ayaz'ı Kırhan'a teslim edip Hıms'tan ayrıldı ve Haleb'e gitti. Türkmenleri toplayıp Hıms'a geri döndü. Oğlu gelinceye kadar Kırhan'ı muhasara etti. İleride anlatacağımız gibi Sultanın askerleri gelince İlgazi geri döndü...

Alâüddevle b. Sebüktekin'in Ölümü, Yerine Oğlunun Hükümdar Olması ve Sultan Sencer ile Olan İlişkileri

Gazne hükümdarı Sultan Alâüddevle Ebû Sa'd Mes'ûd b. Ebû'l-Muzaffer İbrâhim b. Ebû Sa'd Mes'ûd b. Mahmûd b. Sebüktekin bu yılın şevval ayında (mart 1115) Gazne'de öldü, yerine oğlu Arslanşah geçti. Annesi Sultan Alp Arslan'ın kardeşi olan Selçuklu şehzadesiydi. Arslanşah kardeşlerini tevkif ve hapsetti. Behram adındaki kardeşi Horasân'a kaçıp Sencer b. Melikşah'ın yanına vardı. Sencer, Arslanşah'a elçi gönderip kardeşinin hakkını gözetmesini istedi; fakat Arslanşah, Sencer'in sözlerine kulak asmadı, bunun üzerine Sencer Behramşah'ı tahta çıkarmak için hazırlandı.

Arslanşah bunu duyunca Sultan Muhammed'e haber gönderip kardeşi Sencer'den şikâyetçi oldu. Sultan Muhâmmed de kardeşi Sencer'e elçi

gönderip Arslanşah ile anlaşmasını ve ülkesine saldırmaktan vaz geçmesini istedi. Bununla beraber gönderdiği elçiye: «Eğer Sencer'i Arslanşah'a karşı harekete geçmiş veya sefere çıkmağa hazır vaziyette görürsen ona sakın mani olma. Bu mektubu da ona tebliğ etme; çünkü böyle bir davranış onu zayıf düşürür, âciz gösterir ve geri dönmez. Halbuki kardeşimin dünyaya hakim olması benim için daha iyidir.» dedi. Elçi Sencer'in yanına varınca, onun askerlerinin Gazne seferi için hazırlamış olduğunu ve ordunun başına da önde gelen kumandanlarından Emîr Üner'i getirdiğini gördü. Melik Behramşah da yanındaydı. Sencer'in ordusu yola çıkıp Bust'a kadar geldi. Sicistân hakimi Ebû'l-Fazl Nasr b. Halef de onlara katıldı.

Arslanşah bu haberi duyunca büyük bir ordu sevk etti. Sencer ile Ebû'l-Fazl onu mağlûp edip mallarını yağmaladılar. Kurtulan askerler Gazne'ye çok perişan bir halde döndüler. Bunun üzerine Arslanşah Sencer'e boyun eğdi ve Emîr Üner'e haber gönderip Sencer'i geri dönmeğe teşvik ve razı ettiği takdirde kendisine büyük meblağlar vermeyi tekeffül etti, fakat Üner razı olmadı.

Sencer, Üner'den sonra bizzat kendisi harekete geçip Arslanşah'ın üzerine yürümeğe karar verdi. Arslanşah bu defa amcası Nasr'ın karısını Sencer'e gönderip ondan kendisi için çalışmasını istedi. Nasr'ın karısı Sultan Berkyaruk'tan dolayı Sencer'in kız kardeşiydi. Alâüddevle Ebû Sa'd onun kocasını öldürmüş, karısının da Gazne dışına çıkmasını yasaklamış ve onunla evlenmişti. Şimdi Arslanşah onu elçi olarak Sencer'e gönderiyordu. Kadın yanındaki iki yüz bin dinar para ve hediyelerle kardeşi Sencer'in yanına varıp Bahrâm'ı kardeşi Arslanşah'a teslim etmesini istedi.

Bu Hatun Arslanşah'a kin besliyordu. Bu yüzden Sencer'e Arslanşah'ın hakkından kolayca gelebileceğini söyledi ve onu Gazne topraklarına yürümeğe tahrik etti. Bunun onun için basit bir mesele olduğunu söyledi, Arslanşah'ın kardeşlerine neler yaptığını anlattı. İsyan ve itaatsizlik etmedikleri halde Arslanşah kardeşlerinin birini öldürmüş diğerinin de gözlerine mil çekmişti.

Bunun üzerine Sencer harekete geçti. Bust'a varınca yakın adamlarından bir hadımı Arslanşah'a elçi olarak gönderdi, Arslanşah da onu yakalayıp bir kaleye hapsetti. Bunu duyan Sencer sür'atle hareket etti. Arslanşah Sencer'in yaklaştığını duyunca elçiyi serbest bıraktı, Sencer Gazne topraklarına vardı. Gazne'ye bir fersah mesafede Şehrâbâd sahrasında Arslanşah ile Sencer savaşa tutuştular. Arslanşah'ın emrinde otuz bin süvari ve çok sayıda piyade kuvveti vardı. Orduda ayrıca yüz yirmi tane de fil vardı ve her filin üzerinde dört kişi bulunuyordu. Filler Sencer'in ordusunun merkezine saldırdılar. Sencer de merkez de yer alıyordu. Merkez

deki askerlerinin bozulduğunu gören Sencer Türk gulamlarına filleri ok yağmuruna tutmalarını emretti. Üç bin gulam ileri atılıp fillere topluca ok yağdırdılar ve bir kaç tanesini öldürdüler. Bunun üzerine filler merkezden sol cenâha döndü. Burada Sicistân hakimi Ebû'l-Fazl vardı. Filler onların üzerine saldırınca sol cenâhtakiler korku ve acze düştüler. Ebû'l-Fazl onları cesaretlendirince ülkelerinin uzak olduğunu düşünerek mağlûp olmaktan korkmalarını hatırlattı. Kendisi de atından inip fillerin en büyüğü ve en önde olanına hücum etti. Filin altına girip karnını yardı. Diğer iki fili de öldürdü.

Sağ cenahta bulunan Emîr Üner sol cenâhta cereyan eden savaşı görünce korkup Gazne askerlerinin gerisinden hücuma geçti. Sol cenaha katılıp onların arasına karıştı ve onlara yardım etti. Gazne kuvvetleri bozgûna uğradı. Fillerin üzerindeki süvariler kendilerini zincirlerle fiilere bağlamışlardı. Savaş etraflarını sarıp kılıç darbelerine maruz kalınca kendilerini aşağı attılar, fakat bağlı oldukları için fillerin üzerinde asılı kaldılar.

Sultan (Melik) Sencer 20 şevval 510 (25 Şubat 1117) tarihinde Gazne'ye girdi. Behramşah da yanındaydı. Malların bulunduğu büyük kaleye gelince, burası Gazne'ye dokuz fersah mesafedeydi, çok büyüktü, ele geçirmek ve oraya çıkmak imkânsızdı.

Arslanşah kardeşi ve hazinedarı Tâhir'i buraya hapsetmişti. Tâhir Behramşah'ın dostuydu. Behramşah'ın karısını da orada tevkif etmişti. Arslanşah mağlûp olunca kardeşi Tâhir kalenin mustahfızını kendi tarafına çekti. ona ve askerlere pek çok para verdi, o da kaleyi Melik Sencer'e teslim etti.

Arslanşah'ın Sencer'in elçisini tevkif ettiği Gazne kalesine gelince, Arslanşah elçiyi salıverince gulâmları orada kalmıştı. Onlar da aynı şekilde savaşmadan kaleyi teslim ettiler.

Behramşah ile Sencer arasında yapılan anlaşmaya göre, Behrâm atası Mahmûd b. Sebüktekin'in tahtına tek başına oturacak, Gazne'de hutbe sırasıyla Halife, Sultan Muhammed, Melik Sencer ve onlardan sonra da Behramşah adına okunacaktı. Gazne'ye girerlerken Sencer at üzerinde, Behramşah ise onun önünde yaya olarak yürüyordu. Mahmûd b. Sebüktekin'in tahtı getirildi ve Behramşah onun üzerine çıkıp oturdu. Şencer daha sonra geri döndü. Hutbede Sencer «Melik», Behramşah ise atalarının geleneğine uygun olarak «Sultan» unvanıyla anılıyordu. Böylesine garip bir hadise duyulmamıştı.

Sencer'in adamları için Sultan Behramşah ve halktan sayılamayacak kadar çok para toplandı. Gazne Sultanlarının saraylarındaki duvarlarda gümüş levhalar vardı. Yine aynı şekilde bahçelere akan gümüş su kanalları vardı. Bunların çoğu sökülüp yağma edildi. Sencer bunları duyunca

bütün gücüyle yağmacılığa mani oldu, hatta bir çok kişiyi de astı. Nihayet halk yağmacılıktan vaz geçti.

Melik Sencer'in elinde beş tane taç geçmişti ki; bunlardan birinin değeri iki milyon dinarı geçiyordu. Sencer bundan başka elmas ve mücevherlerle süslü olan bin üç yüz parça altın ve gümüşten mamûl zinet eşyasıyla altın ve gümüşten yapılmış on yedi tahta sahip olmuştu. Sencer Gazne'de kırk gün kaldı ve Behramşah tahtına iyice yerleştikten sonra Horasân'a döndü. Bundan önce Gazne'de hiç bir Selçuklu Sultanı adına hutbe okunmamıştı. Sultan Melikşah o kadar güçlü olmasına ve çok geniş bir sahaya hakim bulunmasına rağmen Gazne'yi ele geçirmek istememişti. Sultan Melikşah ne zaman buna niyet etse Nizâmülmülk mani olurdu.

Arslanşah'a gelince, o mağlûp olunca Hindistan'a gitti. Adamları da ona katıldılar. Böylece azamet ve kudreti arttı. Sencer Horasân'a dönünce Arslanşah da Gazne'ye döndü. Behramşah onun kendi üzerine yürüdüğünü öğrenince Bâmiyân'a gitti ve durumu Melik Sencer'e bildirdi, bunun üzerine Sencer ona asker gönderdi.

Arslanşah Gazne'de sadece bir ay kaldı, sonra kardeşi Behramşah'ın peşine düştü. Bu arada Sencer'in ordusunun geldiğini duydu. Adamlarının kalbine korku düştüğünü görüp Evgınan dağlarına ulaştı. Kardeşi Behramşah ile Sencer'in askerleri de onun izini takip ettiler. Halka haber gönderip tehdit ettiler. Halk bazı sıkıntılara maruz kaldıktan sonra Arslanşah'ı teslim etti. Onu Sencer'in ordusunun kumandanı teslim aldı ve efendisine götürmek istedi, fakat Behramşah sonra başına belâ olur diye korktu, kumandana para verip kardeşini teslim aldı ve boğarak öldürdükten sonra babasının Gazne'deki türbesine defnetti. Arslanşah bu sırada yirmi yedi yaşındaydı. Kardeşlerinin en yakışıklısıydı. Arslanşah 512 yılı cemaziyülâhir ayında (eylül-ekim 1118) öldürülmüştür. Hadiseleri peşpeşe anlatmak gayesiyle bu olayı da 508 yılı vukuatı arasında zikrettik.

Çeşitli Olaylar

Bu sene el-Cezire, Suriye ve diğer bazı yerlerde şiddetli depremler oldu. Urfa, Harran, Sümeysât, Bâlis ve diğer bazı şehirlerin büyük bir kısmı harap oldu, pek çok kişi enkaz altında kalıp öldü.

Haleb hakimi Tâcüddevle Arp Arslan b. Rıdvân bu sene öldürüldü. Köleleri onu Haleb kalesinde öldürdüler, yerine de kardeşi Sultanşah'ı geçirdiler. Devlet idaresi Hadım Lü'lü'un eline geçmişti.

Şerîf en-Nesîb Ebû'l-Kâsım Ali b. İbrâhim b. el-Abbâs el-Hasanî bu sene Rebiyülâhir ayında Dımaşk'ta öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKUZUNCU (M. 1115-1116) YILI OLAYLARI

Sultan'ın Askerlerinin Haçlılar Karşısındaki Mağlûbiyeti

İlgazi ve Tuğtekin'in Sultan'a karşı isyanı ve Haçlılar'ın kuvvetinden daha önce bahsetmiştik. Sultan Muhammed bu olaydan haberdar olunca bir ordu hazırlayıp başına Hemedân emîri Porsuk oğlu Porsuk'u geyirdi. Porsuk'un yanında Cüyûş Beg (Çavuş Bey), Emîr Gündoğdu, Musul ve el-Cezîre askerleri de vardı. Sultan Muhammed Porsuk'a önce İlgazi ve Tuğtekin ile savaşmalarını ve onların işini bitirdikten sonra da Haçlılar'ın hakimiyetindeki şehirlere yürüyüp onlarla savaşmalarını ve ülkelerini muhasara etmelerini emretti.

Bu ordu 508 yılı ramazan ayında (şubat 1115) hareket etti. Ordu oldukça büyük bir orduydu. Bu yılın sonunda (mayıs 1115) Rakka yakınlarında Fırat'ı geçti. Haleb'e yaklaşınca şehrin hükümdar nâibi Hadım Lü'lü'e ve Haleb askerlerinin kumandanı Şemsü'l-Havass'a haber gönderip şehri kendilerine teslim etmelerini istediler, Sultan'ın bu hususiaki mektubunu da gösterdiler; fakat onlar demagojik bir tarzda oyalayıcı cevaplar verdiler ve İlgazi ve Tuğtekin'e haber gönderip yardım istediler. Tuğtekin ile İlgazi iki bin süvariyle onlara yardıma koştular ve Haleb'e girdiler. Bunun üzerine şehirdekiler Sultanın askerlerinin isteklerini reddedip açıkça isyan ettiler ve Tuğtekin'e ait olan Hamaya gittiler. Tuğtekin'in ağırlıkları buradaydı. Porsuk Hama'yı muhasara edip cebren ele geçirdi, şehri üç gün yağmaladı, sonra da Hıms hakimi Kırhan'a teslim etti.

Sultan Muhammed zapt edecekleri yerleri ona teslim etmelerini emretmişti. Emirler bu durumu görünce gevşediler, savaş azim ve niyetleri kırıldı; çünkü ele geçirilen şehirler Kırhan'a teslim ediliyordu. Onlar Hama'yı Kırhan'a teslim edince o da Ayaz b. İlgazi'yi onlara teslim etti. İlgazi Tuğtekin ve Şemsü'l-Havâss Antakya'ya gidip Antakya hakimi Roger'e sı-

ğınmışlar ve Hama şehrinin mudafaasında kendilerine yardım etmesini istemişlerdi. Onlar henüz şehrin zapt edildiğinden haberdar değillerdi.

Kudüs kralı Baudouin ve Trablus kontuyla diğer haçlı reisleri Antakya'ya onların yanına geldi. Müslümanlar (Sultanın ordusu) kalabalık olduğu için onlarla savaşmamayı kararlaştırdılar ve: «Onlar kış gelince nasıl olsa dağılacaklardır.» dediler. Daha sonra Efâmiye kalesinde toplanıp iki ay kadar beklediler, ancak Eylül ortasında Müslümanlar'ın beklemekte kararlı olduğunu görünce dağıldılar. İlgazi Mardin'e, Tuğtekin Dımaşk'a, Haçlılar da yerlerine döndüler.

Efâmiye ve Kafertab Haçlılar'ın elindeydi. Müslümanlar Kefertâb'a yürüyüp muhasara ettiler. Haçlılar muhasaranın şiddetlendiğini ve mahv olacaklarını anlayınca çocuklarını ve kadınlarını öldürdüler, mallarını ateşe verdiler. Müslümanlar cebren şehre girerek Kefertab hakimini esir aldılar ve burada kalan Haçlıları öldürdüler.

Daha sonra Efâmiye kalesine yürüdüler. Buranın çok müstahkem olduğunu gördüler ve vaz geçip Maarra'ya gittiler. Burası da Haçlıların hakimiyetindeydi. Emir Cüyûş Beg onlardan ayrılıp Buzâa vadisine gitti ve oraya hakim oldu.

Selçuklu kuvvetleri Maarra'dan Haleb'e gittiler. Her zamanki gibi ağırlıklarıyla hayvanlarını önceden göndermişlerdi, askerler de onları takip ediyordu. Kendilerinden emin bir vaziyette hiç kimsenin kendilerine yaklaşıp saldırmayacağını zannediyorlardı.

Antakya hakimi Roger, Kefertâb'ın muhasara edildiğini öğrenince beş yüz süvari ve iki bin piyadeyle muhasaraya mani olmak için hareket etmişti. Müslümanlar'ın çadırlarını kurdukları yere vardı. Müslümanların orada olduğunu bilmiyordu. Müslümanlar'ın ağırlıklarının yanında savaşacak asker olmadığını görünce -çünkü asıl ordu oraya varmamıştı- orada ne varsa hepsini yağma ettiler. Seyislerin çoğunu, çadırcı ve hizmetkârları öldürdüler. Selçuklu ordusu da dağınık vaziyette oraya geldi. Haçlılar yanlarına gelenlerin hepsini öldürüyorlardı.

Emir Porsuk yaklaşık yüz süvariyle gelip bu durumu görünce oradaki bir tepeye çıktı. Kardeşi Zengî de yanındaydı. Seyisler ve gulamlar etraflarını kuşatıp onlara sığındılar ve Emîr Porsuk'un tepeden inmesine mani oldular. Kardeşi ve maiyetindekiler Porsuk'a kaçıp kendisini kurtarmasını tavsiye ettilerse de o: «Hayır bunu yapamam; bilakis Allah yolunda öldürülürüm. Müslümanlar için canımı fedâ ederim.» dedi, fakat adamları onu fikrinden vaz geçirdiler, bunun üzerine Porsuk ve maiyyetindekiler kaçıp kurtuldular.

Haçlılar Porsuk ve adamlarını yaklaşık bir fersah takip ettiler, sonra geri dönüp ganimet ve öldürme işini tamamladılar. Pek çok kişiyi yaktılar. Askerler dağıldılar, her biri bir tarafa gitti.

Kefertâb'dan alınan esirlere bakmakla görevlendirilen askerler bu hadiseyi duyunca hepsini öldürdüler. Ayaz b. İlgazi'ye nezaretle görevlendirilen şahıs da aynı şekilde Ayaz'ı öldürdü. Haleb ahalisiyle Suriye'deki Müslümanlar bu mağlûbiyet sebebiyle çok korktular, çünkü onlar bu Selçuklu ordusundan zafer umuyorlardı. Böylece hiç tahmin etmedikleri, hesapta olmayan bir durumla karşılaştılar. Askerler de kendi beldelerini döndüler.

Porsuk ve kardeşi Zengî ise 510 (1116-1117) yılında öldüler. Porsuk, hayırsever ve dindar bir emîrdi. Bu bozgundan dolayı çok üzülmüş, pişman olmuştu. Yeniden cihada çıkmak için hazırlanıyordu, fakat eceli yetti.

Haçlılar'ın Rafaniyye'yi Zaptı ve Buranın Daha Sonra Geri Alınması

Haçlılar bu sene cemaziyülâhir ayında (ekim-kasım 1115) Suriye topraklarındaki Rafaniyye'yi zapt ettiler. Burası Dımaşk hakimi Tuğtekin'e aitti. Rafaniyye Haçlılar tarafından askerler ve zahireyle takviye edilmiş, müstahkem hale getirilmesine büyük bir itina gösterilmişti. Tuğtekin Rafaniyye'nin kaybına çok üzüldü ve bu meseleye ihtimam gösterdi. Haçlı hakimiyetindeki yerlere saldırıp yağma ve tahrip etme azmi kuvvetlendi. Bu sırada Rafaniyye'de şehri muhafaza etmekle görevli birliğin dışında orayı müdafaa edecek kimse kalmadığını haber aldı ve süvari birliğiyle Rafaniyye'ye hareket etti. Hiç kimse Tuğtekin'in hareketinden haberdar değildi. Şehre hücum edip silâh zoruyla girdi, içerideki haçlıları esir aldı.

Bir kısmını öldürdü, bir kısmına dokunmadı. Müslümanlar onların silâhlarını, atlarını, savaş alet ve malzemelerini ve zahirelerini ganimet aldılar. Elleri ganimetlerle doldu. Salimen ülkelerine döndüler.

Yahyâ b. Temîm'in Ölümü ve Oğlu Ali'nin Hükümdar Olması

İfrîkıyye hükümdarı Yahyâ b. Temîm b. el-Muizz b. Bâdis bu sene Kurban Bayramı'nda (15 Nisan 1117) aniden vefat etti. Bir müneccim ona doğum yeri olan Monastırda: «Bu gün üzerinde kara bir bulut dolaşıyor; dışarı çıkmasın, ata binmesin.» dedi, o da binmedi. Çocukları ve devlet er-

kânı namazgahâ gittiler. Namazı müteakip onu selamlamak ve bayramını tebrik etmek üzere yanına geldiler. Hafızlar Kur'ân okudu, şairler şiir söydiler ve sonra yemeğe çıktılar. Yahyâ da başka bir kapıdan çıkıp onların yanına yemeğe gitmek için kalktı. Üç adım attıktan sonra ölü olarak yere yığılıverdi. Oğlu Ali bu sırada Safakos'daydı, hemen çağırılıp hükümdar ilân edildi; Yahyâ da sarayda toprağa verildi, sonra Monastır'daki türbeye nakledildi. Ömrü elli iki yıl on beş gündü. Hükümdarlık müddeti ise sekiz yıl beş ay ve yirmi beş gündü. Geride otuz evlat bıraktı. Yahyâ halkına karşı adaletliydi. Devlet işlerine hakimdi, bütün işlerini çekip çevirirdi. Fakir ve güçsüzlere merhametliydi, onlara pek çok sadaka verirdi. İlim ve fazilet erbabına yakınlık gösterirdi. Tarihi rivayetlere, halk arasındaki çıkan savaşlara ve tıbba vakıftı. Güzel yüzlü ve elâ gözlüydü. Fazla uzun boylu değildi.

Ali tahta geçince Cerbe adasına bir donanma sevk etti. Sebebi şu idi :

Cerbeliler yol kesip tüccarları yakalıyorlardı, bunun üzerine Ali adayı muhasara edip halkını sıkıştırdı. Sonunda itaat arz ettiler, yol kesip fesat çıkarmayacaklarına ve yolları islâh edeceklerine söz verdiler. Ali de bunun üzerine onlara dokunmadı ve böylece deniz işleri yoluna girmiş oldu, yolcular da emniyete kavuştular.

Çeşitli Olaylar

Sultan Muhammed bu sene recep ayında (kasım-aralık 1115) Bağdâd'a geldi. Dımaşk hakimi Atabeg Tuğtekin de zilkade ayında (mart-nisan 1116) Sultan'ın yanına gelip rızâsını talep etti. Sultan da onu huzura kabul edip kendisinden razı olduğunu söyledi ve hil'at giydirip Dımaşk'a geri gönderdi.

Halife el-Mustazhir Billâh bu sene «el-Bedriye» adlı sarayın satılmasını emretti. Saray el-Mu'tazıd Billâh'ın kölesi Bedr'e nisbetle bu adı almıştı. Halifelerin en güzel saraylarından biriydi. er-Râzi Billâh oraya inerdi. Sonra yıkılıp bir tepe haline geldi. el-Kâdir Billâh etrafının surla çevrilmesini istedi, çünkü burası hilafet sarayı ile beraberdi. Bu emir yerine getirildi. Şimdi ise Halife buranın satılmasını emretti, saray satılıp halk tarafından tamir edildi.

Bu sene şaban ayında (aralık 1115-ocak 1116) halk arasında olaylar çıktı. Sebebi şu idi :

Halk Mus'ab'ın kabrini ziyaretten dönerken ona ilkin kimin gireceği meselesinde anlaşmazlığa düştüler, sonra da savaşa tutuştular. Araların-

da bir çok kişi öldürüldü. Mahalleliler arasında eskiden olduğu gibi olaylar çıktı, sonra ortalık sükûnete kavuştu.

Sultan Muhammed bu sene Musul'u ve Aksungur el-Porsukî'nin elindeki yerleri Emîr Cüyûş (Çavuş) Beg'e ikta etti. Oğlu Melik Mes'ûd'u da (onun yanına) gönderdi. Porsuk Sultan Muhammed'in vefatına kadar iktâı Rahbe'de kıldı. Bunları ileri de inşaalllah anlatırız.

Vâiz İsmâil b. Muhammed b. Ahmed b. Millet el-Isfahânî Ebû Osman b. Ebû Saîd bu sene öldü. Pek çok kişiden hadis dinlemişti .Bağdâd ve bazı şehirlerde hadis vivayetiyle meşgul oldu.

Edip Abdullah b. el-Mübârek b. Mûsâ es-Sakatî Ebû'l-Berekât da bu sene öldü. Pek çok yeri gezmiş, eserler kaleme almıştır. Edip bir zat idi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ONUNCU (M. 1116-1117) YILI OLAYLARI

Ahmedîl b. Vehsûzân'ın Öldürülmesi

Dımaşk hakimi Atabeg Tuğtekin bu sene 1 muharrem (16 Mayıs 1116) günü Sultan Muhammed'in Bağdâd'daki sarayına geldi, yanında çok sayıda emîr vardı. Âzerbaycân'daki Merâga ve diğer bazı yerlerin hakimi olan Ahmedîl b. Vehsûzân er-Ravvâdî el-Kürdî de onlar aıasındaydı. Ahmedîl, Tuğtekin'in yanında otururken haksızlığa maruz kaldığını söyleyerek ağlayan bir adam Ahmedîl'in yanına gelip elindeki pusulayı (arzuhali) Sultan'a uzatmasını istedi. Ahmedîl pusulayı alırken bu adam hançeriyle ona saldırdı, Ahmedîl de onu çekip altına aldı; ancak bu sırada bâtınî'nin bir yoldaşı Ahmedîl'e hücum edip bir hançer darbesi daha indirdi. İki bâtınînin de kılıç darbesiyle yere serilmesiyle üçüncü bir bâtınî Ahmedîl'e saldırıp hançerini sapladı. İki arkadaşının öldürülmesine rağmen bu üçüncü bâtınînin ortaya atılması karşısında halk hayrete düştü. Tuğtekin ile orada bulunalar asıl hedefin Tuğtekin ile orada olanlar olduğunu ve bu işin Sultan'ın emriyle yapıldığını zannettiler; fakat daha sonra bu üç kişinin bâtınî olduğunu öğrenince bu vehimleri zail oldu.

Çavlı Sakavu'nun Ölümü ve Fars Bölgesinde Yaptığı İşler

Çavlı Sakavu bu sene vefat etti. Sultan Muhammed Bağdâd'da kalmağa kararlı iken kendisine karşı muhalefette bulunulmaması için Fars'a yakın olmak düşüncesiyle Isfahân'a gitmek zorunda kaldı.

Çavlı'nın, Musul'un Sultan tarafından elinden alınışına kadar Musul' daki durumunu daha önce anlatmıştık. Çavlı Sultan'ın yanına gidip onun hoşnutluğunu kazanınca Sultan ona Fars Bölgesini ikta etti, Çavlı da Sultan'ın iki yaşındaki oğlu Çağrı ile oraya hareket etti. Sultan, Çavlı'ya Fars

bölgesinde asayişi sağlamasını ve fesat çıkaranların kökünü kazımasını emretti. Çavlı Fars'a gelince ilk iş olarak Emîr Buldacı'nın topraklarına girmek istemiyordu. Emîr Buldacı Sultan Melikşah'ın büyük memlûklerinden biriydi. İklil (Kelîl) ve Surmak (Surmah) da Buldacı'nın hâkimiyetindeydi. Buldacı bu bölgeye iyice yerleşmiş nüfuz ve itibara sayip olmuştu.

Çavlı, Emîr Buldacı'ya haber gönderip Sultan'ın oğlu Çağrı'nın huzuruna gelmesini istedi, Çağrı'ya da Farsça «Yakalayınız» anlamındaki «Begirîd» sözünü öğretti. Buldacı Çağrı'nın huzuruna girince o her zamanki gibi «Yakalayınız» dedi. Emîr Buldacı bu emîr üzerine derhal yakalanıp öldürüldü, malları da yağma edildi.

Istahr kalesi de Emîr Buldacı'nın hakimiyetindeki kalelerden biriydi. Burası çok müstahkem bir kaleydi, Emîr Buldacı'nın çoluk çocuğu ve zahireleri buradaydı. Emîr Buldacı «el-Cehremî» adlı vezirini İstahr kalesini muhafaza etmek üzere nâib tayin etmişti. el-Cehremî daha sonra ona isyan etti, çoluk çocuğunu ve parasının bir bölümünü Buldacı'ya gönderdi. Istahr kalesi Çavlı Fârs'a gelinceye kadar el-Cehremî'nin elinde kaldı. Çavlı Fars'a gelince burayı ondan alıp mallarını oraya koydu.

Fârs'ta Sebânkâre'ye mensup çok sayıda emîr vardı. Şebânkâre kavmi çok kalabalık bir kavim olup sayılarını tespit etmek mümkün değildi. Şebânkâre'nin reisi Husrev namıyla marûf el-Hasan b. Mübâriz idi. Fesâ ve diğer bazı yerler onun hakimiyetinde bulunuyordu. Çavlı ona da haber gönderip Çağrı'nın hizmetine girmesini istedi. Husrev ise: «Ben Sultanın kölesiyim ve ona itaatkârım, fakat Çağrı'nın huzuruna gelmem mümkün değil; çünkü senin Emîr Buldacı ve diğerlerine neler yaptığını öğrendim. Ancak Sultan'ın emirlerine âmâdeyim.» cevabını verdi. Çavlı, Husrev'in cevabını öğrenince Fârs'da onunla beraber kalmalarının ve onunla geçinmelerinin mümkün olmadığını anladı. Ağırlıklarını hayvanlara yükleyip Sultan Muhammed'in yanına dönüyormuş gibi yola çıktı. Elçi geri dönüp Husrev'e haber verdi. Husrev gurura kapılıp kendinden emin bir halde içki âlemine daldı.

Çavlı ise ağırlıklarını bırakıp az sayıdaki süvariyle geri döndü ve sarhoş vaziyette uyumakta olan Husrev'e baskın düzenledi. Kardeşi Fazlûn onu uyandırmağa çalıştıysa da muvaffak olamadı; bunun üzerine Husrev'in üzerine soğuk su döktü de ancak o şekilde uyanıp hemen atına bindi ve kaçtı. Adamları dağıldı. Çavlı, onun ağırlıklarını ve mallarını yağmaladı ve çok sayıda adamını öldürdü. Husrev iki dağ arasındaki kalesine kaçıp kurtuldu. Bu dağlardan biri «Üncü dağı» idi.

Çavlı daha sonra Fesâ şehrine gidip orayı teslim aldı. Fars bölgesindeki bir çok şehri yağmaladı. Cehrem de yağmalanan şehirlerdendi.

Çavlı oradan Husrev'in üzerine yürüdü ve bir süre muhasara edip sıkıştırdı, fakat kalenin müstahkem olduğunu ve uzun süre yetecek kadar erzak stok edildiğini görünce Fars bölgesindeki diğer şehirlerle meşgul olmak gayesiyle Husrev ile anlaştı. Buradan Şîrâz'a geçip orada kaldı. Sonra Kâzerûn'a geçip orayı zapt etti. Ebû Sa'd b. Muhammed b. Mama'yı kış yaz iki yıl muhasara etti. Çavlı daha sonra ona elçi gönderip barış talebinde bulundu, fakat Ebû Sa'd, Çavlı'nın elçisini öldürdü. Çavlı bu defa sûfilerden müteşekkil bir cemaatı Ebû Sa'd'a gönderdi. Ebû Sa'd onlara helva ve kadayıf yedirdi. Sonra da makatlarının dikilip güneşe atılmalarını emretti. Hepsi öldüler. Ebû Sa'd'ın yanındaki erzak tükenince Çavlı'dan emân istedi, o da emân verdi ve kaleyi teslim aldı.

Çavlı daha sonra Ebû Sa'd'a kötü muamele etti, bunun üzerine Ebû Sa'd kaçtı, Çavlı da onun çoluk çocuğunu tevkif edip Ebû Sa'd'ı yakalamak üzere peşine adam gönderdi. Adamlardan biri bir şey götüren bir zenciye rasladı ve: «Yanındaki nedir?» diye sordu, Zenci: «Azığım» diye karşılık verdi. Adam üzerini araştırınca götürdüğü şeylerin tavuk ve helva olduğunu anladı. Sonra zenciye dönüp: «Bu senin yemeğin değil.» dedi ve onu dövdü. Zenci dayak yiyince Ebû Sa'd'ın yerini ve bunları ona götürdüğünü itiraf etti. Birlikte Ebû Sa'd'ın yanına gittiler. Ebû Sa'd bir dağın eteğindeydi. Çavlı'nın askeri onu yakalayıp emîrlerinin yanına götürdü, Çavlı da onu öldürdü.

Çavlı bilâhare Dârâbcird'e gitti, şehrin İbrâhim adındaki hâkimi ondan korkup Kirmân'a kaçtı. Kirmân Meliki ile aralarında sıhriyet vardı. Kirmân meliki Arslanşah b. Kirmânşah b. Arslan Beg b. Kavurt'a: «Eğer biz birbirimize destek olursak Çavlı bize güç yetiremez.» dedi ve ondan yardım istedi.

İbrâhim'in kaçmasından sonra Çavlı Retîl-i Renene, yani «Renene boğazı» denilen yeri muhasara etmek üzere gitti. Burası zorla aslâ alınamayacak bir yerdi; çünkü iki fersah mesafedeki bu vadinin tam karşısında yüksek bir dağ ve üzerinde çok müstahkem bir kale vardı. Dârâbcird halkı korktukları zaman bu dağa sığınıp orada kalırlar ve dağın doruk noktasını ellerinde tutarlardı.

Çavlı buranın müstahkem bir mevzi olduğunu görünce asıl maksadını gizleyerek çöl yoluyla Kirmân'a gidiyormuş gibi yola çıktı, daha sonra -Kirmân meliki Arslanşah'ın askerleriymiş gibi- Kirmân yolundan Dârâbcird'e geri döndü. Kaledekiler gelen askerlerin Kirmân meliki Arslanşah'ın maiyyetinde yardıma gelen birlikler olduğundan hiç şüphe etmiyordu.

Bu sebeple sevinç gösterisinde bulunup Çavlı'nın darboğaza girmesine müsaade ettiler. Çavlı boğaza girince oradakileri kılıçtan geçirdi, pek az kişi kurtulabildi. Çavlı Dârâbcird halkının mallarını yağmalayıp yerine döndü. Buradan Husrev'e haber gönderip kendisinin Kirmân'a gitmeğe karar verdiğini bildirdi ve onu da yanına çağırdı. Husrev ona muvafakat etmekten başka çare bulamadı, itaat arz edip Çavlı'nın yanına geldi ve birlikte Kirmân'a gittiler. Çavlı Şîrâz kadısı Ebû Tâhir Abdullah b. Tâhir'i Kirmân hakimine elçi olarak gönderdi. Kirmân hakimine, Şebânkâre kabilesinin Sultan'ın reâyâsından olduğunu bu sebeple onları iade etmesini emretti ve elçiye: «Eğer onları iade ederse Kirmân'a yürümekten vaz geçeceğini, aksi halde ülkesine saldıracağını» söyledi. Kirmân hakimi ise verdiği cevapta, onların kendisine sığındıklarını söyleyerek şefaat etmesini istedi.

Kirmân hâkiminin elçisi Çavlı'nın yanına varınca Çavlı ona çok iyi davranıp bol bol ihsanda bulundu, onu efendisine karşı kışkırtıp kalbini ifsad etti ve efendisine karşı bir casus olarak görevlendirdi. Kendisinin onlardan habersiz Kirmân'a girmesi için elçinin Kirmân askerlerini geri çevirmesini kararlaştırdılar. Elçi geri dönüp vezirin kumandasındaki Kirmân askerlerinin bulunduğu es-Sirecân'a varınca, vezire Çavlı'nın gösterdiği yakınlığı anlattı, onun hoşa gitmeyen hareketlerden vaz geçeceğini söyledi. Buna benzer pek çok şeyler zikretti ve: «Fakat Çavlı askerlerin es-Sirecân'da toplanmasından endişe ediyor, çünkü Çavlı'nın düşmanları bu askerlerle onun üzerine yürümek niyetindedirler. Yapılacak en doğru iş askerleri beldelerine geri göndermendir.» dedi.

Bunun üzerine vezir ve askerler geri döndüler. es-Sirecân tamamen boşaldı. Çavlı elçinin peşinden yola çıkıp Fars-Kirmân hududundaki Furg kalesi önlerinde konaklayıp muhasaraya başladı. Kirmân meliki bu gelişmelerden haberdar olunca elçiyi çağırıp askerlerin geri gönderilmesinden onu mes'ul tuttu, fakat elçi bunu kabul etmedi. Olup bitenleri bildirmek maksadıyla Çavlı'nın bir hizmetkârı (ferrâş) da elçinin yanında bulunuyordu. Vezir, ferrâştan kuşkulanıp onu cezalandırdı, bunun üzerine Ferrâş elçi aleyhine itirafda bulundu. Elçi asılıp malları yağmalandı, bilâhere ferrâş da asıldı. Daha sonra Arslanşah askerlere Çavlı'nın üzerine yürümelerini emretti, onlar da altı bin kişiyle yola çıktılar.

Fars - Kirmân hududundaki vilâyet Mûsâ adlı bir şahsın elindeydi. Mûsâ ileri görüşlü ve kurnaz biriydi .Askerlerle görüşüp onlara ana yolu bırakmalarını tavsiye etti ve: «Çavlı o yolu kuşatıp gerekli tedbirleri almıştır.» dedi, onları dağlar ve dar boğazlardan geçirerek götürdü.

Çavlı ise Furg'u muhasara ediyordu ve içerdekileri fena halde sıkıştırmıştı. Kendisi de bir yandan içmeğe devam ediyordu. Bir emîri bir grup

askeriyle Kirmân gecidine gönderip Arslanşah'ın gönderdiği kuvvetleri karşılamasını istedi .Emîr yola çıkıp Kirmân sınırına kadar gitti, fakat hiç kimseyi göremedi. Onların geri döndüğünü zannetti ve Çavlı'nın yanına gelip: «Kirmân askerlerinin sayısı azdı, bu sebeple bizden korkup geri döndüler.» dedi. Çavlı bu haber üzerine rahatladı ve şarap içmeğe devam etti.

Kirmân askerleri gece vakti Çavlı'nın yanına vardılar. Çavlı o sırada sarhoş bir halde uyuyordu. Adamlarından biri onu uyandırıp Kirmân askerlerinin geldiğini haber verdi, fakat Çavlı bu adamın dilini kesti. Biraz sonra başka bir adamı daha gelip kendisini uyandırdı ve durumu bildirdi; bunun üzerine Çavlı uyandı ve ata binip kaçtı .Askerleri de herbiri bir tarafa kaçarak dağıldılar. Bir kısmı öldürüldü, bir çoğu da esir alındı.

Çavlı'nın öldürdüğü Ebû Sa'd'ın oğluyla Husrev, Çavlı'ya yetişip yakaladılar onu yanlarına alıp kendi adamlarına götürdüler. Çavlı sağa sola bakındı, fakat yanında adamlarından hiç bir Türk'ü göremedi. Bunun üzerine onların kendisini öldürmelerinden korktu. Ebû Sa'd'ın oğluyla Husrev ona: «Biz sana ihanet etmeyiz; bizden ancak selâmet ve hayır göreceksin.» dediler. Sonra Çavlı ile birlikte Fesâ şehrine vardılar. Kaçan adamlarından bir kısmı da burada Çavlı ile buluştu. Kirmân meliki esirleri serbest bıraktığı gibi lüzumlu techizatlarını da verdi. Bu hadise 508 yılı şevval ayında (mart 1115) vuku bulmuştu.

Çavlı yeniden Kirmân'a sefer yapmayı ve intikamını almayı planlarken, Sultan Muhammed'in beş yaşındaki oğlu Melik Çağrı vefat etti. Çağrı, 509 yılı zilhicce ayında (nisan 1116) ölmüştü. Çağrı'nın ölümü Çavlı'nın durumunu sarstı, gücünü kuvvetini kırdı. Kirmân meliki Bağdâd'da bulunan Sultan Muhammed'e elçi gönderip Çavlı'nın Kirmân'a müdahalesine mani olmasını istedi. Sultan Muhammed verdiği cevapta: «Çavlı'yı razı etmekten ve Furg'u ona teslim etmekten başka çare yoktur.» dedi. Elçi 510 yılı rebiyülevvel ayında (temmuz-ağustos 1116) geri döndü. Bir müddet sonra da Çavlı ölüp Kirmânlılar korktuklarından emîn oldular. Sultan, Çavlı'nın ölüm haberini alınca Kirmân melikinin Fars'a saldırmasından korkarak Bağdâd'dan Isfahân'a hareket etti.

Cebel, Selât ve Tunus'un Fethi

İfrîkıyye hükümdarı Ali b. Yahyâ bu sene Tunus şehrini muhasara etti. Ahmed b. Horasân Tunus'taydı. Ali b. Yahyâ içerdekileri fena halde sıkıştırdı, bunun üzerine şehrin hâkimi Ali b. Yahyâ'nın istediği şartlar dahilinde onunla anlaştı.

Ali b. Yahyâ, aynı yıl İfrîkıyye'deki Cebel ve Selâtı da zapt ve istilâ etti. Burası çok sarp bir dağdı. Halkı, uzun zamandır yol kesip insanları

öldürüyordu. Onlar bu faaliyetlerini sürdürünce Ali b. Yahyâ üzerlerine bir ordu sevk etti. Cebelliler bu askerlerin üzerine yürüyüp çok çetin bir şekilde savaşıyorlardı. Bunun üzerine ordu kumandanı dağa çıkmak için bir kurnazlık düşündü ve hiç kimsenin çıkılacağını tahmin etmediği bir yerden dağa çıktı. Bir grup adamıyla dağa çıktığını gören dağlılar üzerine saldırdılar. Kumandan onlara karşı direndi ve yanındaki adamlarla çok çetin bir savaş verdi. Askerler birbiri peşi sıra dağa çıkmağa başladılar. Sonunda dağlılar (Cebelliler) bozguna uğradı, bir çok kişi öldürüldü, bazıları da kendilerini aşağı atıp parçalanırken bir kısmı da kurtuldu. Bir çok kişi dağdaki saraya sığındı. Ordu etraflarını kuşatınca aralarını düzeltmek üzere adamlar gönderilmesini istediler. Kumandan da Araplar ve askerlerden müteşekkil bir topluluğu onların yanına gönderdi. Dağlılar (Cebelliler) silâhlarıyla bunlara hücum ettiler ve bir kısmını öldürdüler. Geri kalanlar ise sarayın en yüksek yerine çıkıp asker arkadaşlarından yardım istediler; bunun üzerine askerler yardıma gelip onlarla savaşa girdiler, bir kısım askerler sarayın en yüksek noktasından bazıları da aşağıdan dağlıları sıkıştırdılar. Orada bulunanlar (Cebelliler) kendiliğinden teslim oldular, hepsi öldürüldü.

Tûs'ta Çıkan Olaylar

Bu sene aşure günü (25 Mayıs 1116) Tûs'ta Ali b. Mûsâ er-Rızâ'nın türbesinde büyük olaylar çıktı.

Sebebi şu idi.

Bir Alevî aşure günü türbede Tûs fakihlerinden biriyle münakaşa etti. Bu münakaşa kargaşaya sebep oldu, bu yüzden olaylar çıktı. Her taife (Sünniler ve Şiîler) kendi taraftarlarından yardım istedi, bunun üzerine bütün Tûs ahalisinin katıldığı büyük olaylar zuhur etti. Meşhed'in çevresini kuşatıp tahrik ettiler, bulduklarını öldürdüler. Bu olaylar sırasında bir çok kişi öldürüldü ve çok miktarda mal yağmalandı. Sonra dağıldılar.

Meşhed ahalisi cuma günleri orada hutbe okumaktan vaz geçtiler; bunun üzerine Adududdin Ferâmürz b. Ali türbenin etrafını sağlam surlarla çevirdi, böylece türbedekiler kendilerine kötülük yapmak isteyenlerin eziyetinden bu surlar sayesinde kurtuldular. Surlar 515 (1121-1122) yılında yapılmıştır.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Bağdâd'da Nizâmiye Medresesi'ne yakın hurma kurutma yerlerinde yangın çıktı. Oradaki ağaçlar yandı. Yangın Derbu's Selsele'ye si-

râyet etti. Alevler Bâbü'lMerâtib'e sıçradı ve bir kaç ev yandı. Nizamiye Medresesi kütüphanesi de yandı, fakat kitaplar kurtarıldı. Fakihler yangını fark edince kitapları dışarı çıkardılar.

Saragossalı Abdullah b. Yahyâ b. Muhammed b. Behlûl Ebû Muhammed el-Endelüsî b u sene öldü. Faziletli bir fakihti. Takriben 500 (1106-1107) yılında Bağdâd'a geldi ve sonra Horasân'a geçti ,Mervverrûz' da yerleşip orada öldü. Güzel şiirleri vardı.

Ebûl'-Kâsım Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Beyyân er-Rezzâz da bu yılın şaban ayında öldü, 413 yılı safer ayında (1022 mayıs) doğmuştu. Ebûl' -Hasan b. Mahled ve Ebû'l-Kâsım b. Bişrân'dan hadis rivayet edenlerin sonuncusudur.

Şâfiîlerin reisi Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr b. Muhammed b. Abdu'l-Cebbâr es-Sem'ânî bu sene Merv'de öldü. 446 (1054-1055) yılında doğmuştu. Sema yoluyla pek çok hadis öğrendi ve bu mevzuda eser yazdı.

Hanbelî fakîhi Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasan el-Kelûzânî Ebû'l-Hattâb da bu yıl öldü. 432 (1040-1041) yılında doğmuştu. Ebû Ya'lâ b. el-Ferrâ'dan fıkıh okumuştu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON BİRİNCİ (M. 1117-1118) YILI OLAYLARI

Sultan Muhammed'in Ölümü ve Oğlu Mahmûd'un Hükümdar Olması

Sultan Muhammed b. Melikşah bu sene 24 zilhicce (18 Nisan 1118) günü öldü. Şaban ayında hastalığa yakalanmış ve ata binemez olmuştu. Hastalığı giderek şiddetlendi ve uzun süre devam etti. Halk arasında onun öldüğüne dair asılsız haberler yayıldı. Kurban Bayramı günü (4 Nisan 1118) Sultan Muhammed ve oğlu Mahmûd düzenlenen ziyafete katıldılar. Ziyafetten sonra halk sofrayı yağmaladı. Daha sonra halka izin verildi, Sultan Muhammed'in huzuruna girdiler. Sultan onlardan oturmalarını istedi. Önünde büyük bir sofra vardı. Halk yiyip içtikten sonra saraydan ayrıldı. 15 zilhicce (9 nisan 1118) günü Sultan hayatından ümit kesti. Oğlu Mahmûd'u yanına çağırıp öptü, ikisi de ağladı. Sultan Muhammed oğluna saltanat tahtına çıkıp oturmasını ve halkın işleriyle ilgilenmesini emretti. Mahmûd bu sırada on dört yaşını henüz doldurmuştu. Babasına dönüp ilm-i nûcûma göre: «Bu ne talihsiz bir gün!» dedi. Sultan: «Evet doğru söyledin; fakat bu baban için talihsiz bir gün, sana gelince, saltanatın kutlu olsun!» diye karşılık verdi. Bunun üzerine Mahmûd tacı ve iki bileziğiyle tahta çıkıp oturdu.

24 zilhicce (18 nisan 1118) perşembe günü emîrler çağrılıp Sultan'ın öldüğü bildirildi ve oğlu Mahmûd'a yaptığı vasiyyeti okundu. Sultan oğluna iyilik ve adaletle hükmetmesini emrediyordu. 25 zilhicce (19 Nisan 1118) cuma günü Sultan Mahmûd adına hutbe okundu.

Sultan Muhammed 18 şaban 474 (21 Ocak 1082) tarihinde doğmuştu. Buna göre ömrü otuz yedi yıl dört ay altı gündür. Bağdâd'da Sultan olarak

adına ilk defa 492 yılı zilhicce ayında (Ekim-Kasım 1099) hutbe okunmuştu. Daha önce anlattığımız gibi, adına okunmakta olan hutbe bir kaç defa kesildi. Sayısız meşakkat ve tehlikelere maruz kaldı. Kardeşi Sultan Berkyarıık vefat edince saltanat tamamen onun eline geçmişti. Heybet ve ihtişamı arttı. Askerleri ve malları çoğaldı. Halk on iki yıl altı müddetle onun çevresinde toplandı.

Sultan Muhammed'in Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Sultan Muhammed adaletli, güzel ahlâklı ve cesur bir hükümdardı. İşte onun adaletine dair bir örnek:

Sultan bazı tüccarlardan bir kaç memlûk satın almış ve bunların ücretini Hûzistan âmiline havale ederek ondan almalarını istemişti. Hûzistan âmili tüccarlara paranın bir kısmını verdi, fakat geri kalanını oyalayıp vermedi. Bunun üzerine bu tüccarlar mahkemeye başvurdular, yanlarına da Kadı'nın gulâmlarını aldılar. Sultan onları görünce, hacibine: «Şunların haline bak!» dedi ve: «Derdiniz nedir?» diye sordu. Tüccarlar: «Davacı olduğumuz şahıs var, o da bizimle beraber mahkemede hazır bulunacak.» dediler. Sultan: «Davacı olduğunuz şahıs kim?» diye sorunca: «Sultan.» cevabını verdiler ve başlarından geçen olayı anlattılar: Sultan olayı hatırladı, çok zoruna gitti, anlatılanları çok çirkin buldu. Derhal Hûzistan âmilinin yanına çağırılması istedi ve onlara mallarının geri verilmesini ve büyük bir meblağ ödenmesini emretti. Başkaları ibret alıp böyle bir davranışta bulunmasın diye de Hûzistân âmilini ağır bir cezaya çarptırdı. Sultan daha sonra: «Onlarla beraber mahkeme huzuruna çıkmadığıma çok pişmanım; çünkü ben mahkemeye gitseydim, diğerleri de bana uyacaklar ve böylece hiç kimse mahkemeye gitmekten ve hakkı yerine getirmekten çekinmeyecekti.» diyerek üzüntüsünü ifade ederdi.

İşt onun adaletine dair başka bir örnek:

Sultan Muhammed'in «Ebû Ahmed el-Kazvînî» adında bir hazinedarı vardı, Bâtınîler tarafından öldürüldü. Hazinedar öldürülünce Sultan hazinenin teftiş ve kontrolden geçirilmesini emretti ve hazinedeki mallar Sultan'ın teftişine sunuldu. Bunlar arasında içinde çok sayıda değerli mücevherat bulunan bir kutu vardı. Sultan bunu görünce görevliye: «Ebû Ahmed bunları bir kaç gün önce bana göstermişti. Bu mücevherler onun adamlarının malıdır.» dedi ve kutuyu muhafaza edip, hazinedarın adamlarını araştırmasını ve bunu onlara teslim etmesini emretti. Hizmetçi, hazinedarın adamlarını araştırdı. Bunlar yabancı tüccarlardı ve mücevherle-

rinin kaybolduğuna inanmış ve ondan ümit kesmişlerdi, bu sebeple de ses çıkarmıyorlardı. Sultan onları çağırdı ve ve mücevherat dolu kutuya onlara teslim etti.

İşte bir başka örnek:

Sultan Muhammed mükûs ve darâib gibi gayr-ı şer'î vergileri kaldırdı.

Sultan'ın hiç bir kötü davranışı görülmemişti. Emîrler onun ahlâk ve yaşayışını bildikleri için hiç biri halka zulmetmeğe cesaret edemedi ve zulümden ellerini çektiler.

Sultan'ın güzel işlerinden biri de, ileride anlatacağımız gibi, Bâtınîlere karşı yaptıklarıdır.

Sultan Muhammed Devrinde Bâtınîlerin Durumu

Sultan Muhammed'in Bâtınî kalelerini muhasara ederek onlara yaptıklarını daha önce anlatmıştık. Biz burada onun Bâtınîlere karşı ne kadar hassasiyet gösterdiğini ve onların hareketleriyle ne kadar yakından ilgilendiğini anlatacağız. Sultan (Allah rahmet eylesin) ülkenin ve halkın menfaatinin onların eserlerinin imha ve yurtlarının tahrip edilmesine, kale ve hisarlarının ele geçirilmesine bağlı olduğunu anlayınca bütün gayretini onlarla uğraşmağa teksif etti.

Sultan Muhammed devrinde Bâtınîlerin başında bulunan ve onların işleriyle ilgilenen şahıs Alamut hakimi el-Hasan b. es-Sabbâh er-Razî idi. el-Hasan b. es-Sabbâh uzun zamandır faaliyetlerini sürdürüyordu. Alamut'a hakim olalı yaklaşık 26 yıl olmuştu. Alamut civarında yaşayan halk Bâtınîlerin sürekli saldırıları, adamlarını öldürüp erkek ve kadınlarını esir almaları yüzünden çok kötü ve perişan bir vaziyetteydi. Bunun üzerine Sultan Muhammed, daha önce anlattığımız gibi, Hasan-ı Sabbâh'a karşı asker sevk etti, fakat bu askerler maksad hasıl olmadan geri döndüler. Hasan-ı Sabbâh'ın telâfisi gayr-ı kabil bir hale geldiğini gören Sultan bu defa Âbe, (Âve), Save ve diğer bazı yerlerin hakimi olan Emîr Anuştekin Şîrgîr'i Hasan-ı Sabbâh'la savaşmak üzere sevk etti. Aûştekin Kelâm kalesi gibi Bâtınîlerin elinde bulunan bir kaç kaleyi fethetti. Kelâm kalesini 505 yılı cemaziyülevvel ayında (kasım-aralık 1111) zapt etti. Kale hakimi Ali b. Mûsâ'ya ve yanındaki Bâtınîlere emân verdi, onları Alamut'a gönderdi. Daha sonra Kazvin'e 7 fersah uzaklıktaki Bire kalesini zapt etti, onlara da emân verip aynı şekilde Alamut'a gönderdi.

Anuştekin oradan maiyyetindeki askerlerle Alamut üzerine yürüdü. Bu arada Sultan bir kaç emîrini Anuştekin'e yardıma gönderdi. Birlikte Bâtınîleri muhasara ettiler. Emîrler arasında cesaret ve ileri görüşlülüğü yanında Bâtınîlerle cihad hususunda en akıllı ve basiretli zat Anuştekin idi. Orada kendisi ve yanındaki emîrlerin barınmaları için evler yaptırdı. Emîrlerden her bir zümrenin hangi aylarda Alamut'u muhasara edeceğini tayin etti, böylece emirler münavebe ile Alamut'u muhasara edeceklerdi. Anuştekin kendisi muhasaraya devam ediyor, Sultan Muhammed de ona erzak, zahire ve asker gönderiyordu. Bâtınîler zor durumda kaldılar, yanlarında hiç yiyecek kalmadı. Muhasaranın şiddetlendiğini görünce kadınlarını ve çocuklarını emân dileyerek kaleden indirdiler. Kendilerine ve adamlarına çekip gitmeleri için müsaade edilmesini ve emân verilmesini istediler. Anuştekin onların bu isteklerini kabul etmedi ve hepsinin açlıktan kırılmaları gayesiyle kaleye geri gönderdi.

Hasan-ı Sabbâh adam başına günlük bir ekmek parçasıyla üç ceviz veriyordu. Bâtınîler artık daha fazlasına tahammül edemiyecekleri bir duruma düşmüşlerdi ki tam bu sırada Sultan Muhammed'in ölüm haberi geldi. Bunu duyan Bâtınîlerin cesareti arttı, moralleri düzeldi. Sultan'ın ölüm haberi Alamut'u muhasara etmekte olan askerlere onlardan bir gün sonra ulaştı. Muhasarayı kaldırıp gidersek ve bu durum onların kulağına giderse kaleden inip üzerimize gelirler ve hazırladığımız bunca yiyecek ve zahireyi alırlar; yapılacak en doğru iş Alamut'u fethedinceye kadar muhasarayı sürdürmektir. Muhasaraya devam etmeyeceksek bile hiç olmazsa üç gün burada kalarak hazırlanıp biriktirdiğimiz erzak ve diğer ağırlıklarımızı ileri geçirmeliyiz; götüremeyeceğimiz şeyleri de düşmanın eline geçmesin diye yakmalı ve ancak ondan sonra buradan ayrılmalıyız.» dedi.

Askerler Anuştekin'in sözlerini duyunca onun doğru söylediğine inandılar, birlik ve beraberlik içinde hareket etmeye karar verdiler; fakat akşam olunca birbirleriyle istişâre etmeden çekip gittiler. Şirgir'den başka kimse kalmadı. Bâtınîler kaleden inip onun üzerine geldiler. Anuştekin onlara karşı kendini savunup savaştı, asker ve adamlarından geride kalanlar (artçılar) da Anuştekin'i himaye ettiler. Sonra o da askerlere katılıp çekildi. Anuştekin de kaleden ayrılınca Bâtınîler orada kalan eşyayı ganimet aldılar.

Kâbis ve el-Mehdiyye'nin Muhasara Edilmesi

İfrîkıyye hükümdarı Ali b. Yahyâ bu sene bir donanma hazırlayıp Kâbis şehri üzerine gönderdi ve orayı muhasara etti.

Sebebi şudur :

Kâbis şehri hakimi Râfi' b. Mekken ed-Dehmânî deniz yoluyla gidip gelen tüccarları taşımak maksadıyla bir gemi yaptırmıştı. Bu hadise Emîr Yahyâ'nın son dönemlerinde olmuş ve Yahyâ her zaman olduğu gibi iyi geçinmek için buna bir şey dememişti. Fakat Ali babasının yerine hükümdar olunca bu hareketi beğenmedi ve: «İfrîkıyye halkından hiç kimse gemilerle tüccar taşımak konusunda benimle çekişmemelidir.» dedi. Râfi' Ali' nin kendisine mani olmasından korkarak Sicilya'daki Frank kralı mel'un Roger'e sığındı, onunla iş birliği yaptı. Roger gemilerin gidiş gelişinde ona yardım etmeğe söz verdi ve derhal Kâbis şehrine bir donanma gönderdi. Bunlar el-Mehdiyye'den geçince Ali onların ittifak yaptıklarına inandı. Daha önce onu yalanlıyordu.

Roger'in donanması el-Mehdiyye'den geçince Ali de onların peşinden bir donanma çıkardı. Hepsi birden Kâbis'e vardılar. Râfi, Frankların ve Müslümanların donanmasını görünce kendi gemisini çıkarmadı; bunun üzerine Frank donanması geri döndü. Ali'nin donanması Kâbis'te Râfi'i kuşatıp sıkıştırmağa devam etti.

Sonra onlar da el-Mehdiyye'ye döndüler. Râfi', Ali'ye ve bütün Arap kabilelerine karşı muhalefetini sürdürdü. Sonra üzerlerine yürüdü ve el-Mehdiyye önlerine karargâh kurup şehri muhasara etti. Ali'ye hile yapıp: «Ben sana itaat etmek maksadıyla geldim.» diyerek barış yapmak üzere adam göndermesini istedi. Halbuki yaptıkları sözlerini tekzip ediyordu. Bu yüzden Ali şüphelenip ona cevap vermedi, asker çıkarıp Râfi' ile yanındakilerin üzerine müthiş bir şekilde saldırttı. Râfi'in adamları onları evlerine soktu. Askerler evlere varınca kadınlar bağırıp çağırarak ortalığı birbirine kattılar; bunun üzerine Araplar hamiyyet duygusuyla savaşa giriştiler, sonra savaşa ara verdiler. Râfi'in pek çok askeri öldürüldü. Halbuki, Ali'nin askerlerinden sadece bir piyade öldürülmüştü.

Daha sonra Ali'nin askerleri ikinci bir taarruz hareketinde bulundular ve birincisinden daha çetin bir savaşa girdiler. Galip gelen taraf Ali'nin askerleriydi. Râfi' Ali ile başa çıkacak durumda olmadığını anladı ve geceleyin el-Mehdiyye'den ayrılıp Kayrevân'a gitti, fakat ahali onu şehre sokmadı. Bir iki gün Kayrevân halkıyla savaştıktan sonra içeri girmeyi başardı, Bunu duyan Ali, el-Mehdiyye'den Râfi'in üzerine asker sevk edip onu Kayrevân'dan çıkıncaya kadar muhasara etti. Râfi' daha sonra Kâbis'e döndü. Daha sonra İfrîkıyye'nin Araplar ve diğer kavimlere mensup ileri gelen simaları Ali'ye elçi gönderip barış talebinde bulundular. Ali önce kabul etmediyse de sonra barışa razı oldu ve Râfi' ile anlaştı.

Roger ile Emîr Ali Arasındaki Soğukluk

Sicilya hakimi Roger ile İfrikıyye hükümdarı Ali arasında sağlam bir dostluk vardı. Bu dostluk, yukarıda geçtiği gibi, Roger'in Râfi'e yardım etmesine kadar sürdü. Bu olaydan sonra ikisi de birbirlerine karşı soğuk davranmağa başladılar. Daha sonra Roger ona mutad hilafına bazı sözler söyledi, bu yüzden aralarındaki soğukluk daha ilerledi. Roger Ali'ye içinde çok sert ifadeler bulunan bir mektup gönderince Ali ondan korkup tedbir almağa başladı. Donanmanın yenilenmesini, düşmanla savaşmak için gerekli araç ve malzemenin hazırlanmasını emretti. Ayrıca Merâkeş'de bulunan Murâbıtlara mektup gönderip Sicilya üzerine yürümek için kendisine katılmalarını ve iş birliği yapmalarını istedi; bunun üzerine Roger yapmak istediği şeylerden vaz geçti.

Haleb Hakiminin Öldürülmesi ve İlgazi'nin Haleb'i İstilâ Etmesi

Hadım Lü'lü' bu sene öldürüldü. Lü'lü' Melik Rıdvân'ın ölümünden sonra Haleb kalesiyle Haleb'e bağlı yerleri istilâ edip Rıdvân'ın oğlu Alp Arslan'ın atabegi olmuştu. Alp Arslan'ın ölümü üzerine Lü'lü' onun yerine kardeşi Sultanşah b. Rıdvân'ı meliklik tahtına çıkardı. Lü'lü' Sultanşah devrinde devlet işlerine Alp Arslan devrindekinden daha fazlâ hakim olmuştu. Bu yılın sonunda (nisan 1118) Ca'ber kalesi hakimi Emîr Sâlim b. Mâlik ile görüşmek ve onunla iş birliği yapmak üzere Ca'ber'e gitti. Nâdir kalesine varınca su dökmek üzere aşağı indi. Bu sırada Lü'lü'un adamlarından bir grup Türk: «İşte tavşan, taşvan» diye bağırdılar. Sözde avlandıkları vehmini uyandırmak istediler ve Lü'lü'ü ok yağmuruna tuttular. Lü'lü' böylece öldürüldü. Onun öldürülmesi üzerine adamları hazinelerini yağmaladılar, fakat Haleb halkı hemen onları karşılayarak aldıkları şeyleri geri vermelerini istediler.

Şemsü'l-Havâs Yaruktaş, Sultanşah b. Rıdvân'ın atabegi oldu. Bir ay sonra onu azlettiler, daha sonra bu görevi Dımaşklı Ebû'l-Meâlî b. el-Mulahhî deruhte etti. Ancak bir süre sonra onu da azledip mallarını müsâdere ettiler.

Rivayete göre Lü'lü'ün öldürülmesinin sebebi şu idi :

Lü'lü' kardeşi Alp Arslan'ı öldürdüğü gibi Sultanşah'ı da öldürmek isteyince Sultanşah'ın adamları bunu anlayıp Lü'lü'ü öldürmüşlerdir. Başka bir Rivayete göre Lü'lü' 510 (1116-1117) yılında öldürülmüştür. Doğrusunu Allah bilir.

Fakat Haleb ahalisi daha sonra Haçlılardan korkarak şehri Necmeddin İlgazi'ye teslim ettiler. İlgazi Haleb'i teslim alınca şehirde ne zahire ve ne de para bulabildi; çünkü Hadım Lü'lü' hepsini dağıtmıştı. Halbuki Rıdvân pek çok para ve zahire yığmıştı, fakat Allah Taâlâ onları Rıdvân'ın çocuklarından başkasına nasip etti. İlgazi şehirde para bulamayınca Lü'lü'ün adamlarından (hâdimlerden) müteşekkil bir topluluğun malını müsadere etti ve bunları Haçlılara vererek onlarla çok kısa bir müddet için anlaşma yaptı. Bu süre İlgazi'nin Mardin'e giderek asker toplayıp geri dönüşüne kadardı. Anlaşma sağlanınca İlgazi bu azim ve kararla Mardin'e gitti ve oğlu Hüsameddin Temürtaş'ı kendine vekâleten Haleb'de bıraktı.

Çeşitli Olaylar

Bu sene 14 Safer (17 Haziran 1117) günü tam ay tutulması oldu.

Haçlılar bu gece Suriye'deki Hama şehrinin varoşlarına saldırdılar. Şehir halkından yüzden fazla kişiyi öldürüp geri döndüler.

Bu sene arefe günü (3 Nisan 1118) Irak, el-Cezîre ve pek çok ülkede deprem oldu, Bağdâd'ın batı yakasındaki bir çok ev harab oldu.

Ahmed el-Arabî bu sene Bağdâd'da öldü. Allah'ın salih kullarındandı. Kerametleri görülmüştür. Bağdâd'da bulunan kabri ziyâretgâhtı.

Kâtip Ebû Ali Muhammed b. Sa'd b. İbrâhim b. Nebhân bu sene şevval ayında yüz yaşında öldü. Âlî İsnâd sahibiydi. Ebû Ali b. Şâzân ve diğer bazı zevattan hadis rivayet etmiştir.

Hâsib el-Hasan b. Ahmed b. Ca'fer Ebû Abdulah eş-Şakkâk el-Farazî de bu sene öldü. İlm-i ferâiz ve hesap sahasında zamanının yegâne âlimiydi. Ebû'l-Hüseyn b. el-Muhtedî ve diğerlerinden hadis tahsil etmiştir.

Bizans İmparatoru Alexios I. Komnenos da bu sene öldü. Yerine oğlu Ioannes II. Konnenos geçti. Babasının yolunu izledi.

Antakya dukası da bu sene öldü ve Allah Müslümanları onun şerrinden korudu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON İKİNCİ (M. 1118-1119) YILI OLAYLARI

Sultan Mahmûd'un Irak'ta Yaptıkları ve el-Porsukî'nin Bağdâd Şahnesi Olması

Sultan Muhammed vefat edince ondan sonra oğlu Mahmûd hükümdar oldu. Devlet idaresini vezir er-Rebîb Ebû Mansûr deruhte etti ve halife el-Mustazhir Billâh'a elçi gönderip Bağdâd'da Mahmûd adına hutbe okutmasını istedi. Bunun üzerine 13 Muharrem (6 Ekim 1118) cuma günü Mahmûd adına hutbe okundu. Bağdâd sahnesi Bihrûz idi.

Daha önce zikrettiğimiz gibi, Emîr Dübeys b. Sadaka, babasının öldürüldüğü tarihten beri Sultan Muhammed'in yanında idi. Sultan ona çok iyi davranmış, bir çok yeri ikta etmişti. Sultan Muhammed ölünce Dübeys, Sultan Mahmûd'a baş vurup ülkesi Hille'ye dönmek istedi. Sultan da bu hususta ona izin verdi ve Dübeys Hille'ye döndü. Araplar, Kürtler ve diğer kavimlerden müteşekkil pek çok kişi Dübeys'in etrafında toplandı. Aksungur el Porsukî iktaı olan Rahbe'deydi. Diğer vilayetlerde hiç bir şeyi yoktu. Oğlu İzzüddîn Mes'ûd'u Rahbe'de vekil bırakıp iktaının arttırılmasını istemek gayesiyle ölümünden önce Sultan Muhammed'in yanına gitti; fakat daha Bağdâd'a varmadan yolda Sultan Muhammed'in ölüm haberini aldı.

Mücahidüddîn Bihrûz, Aksungur'un Bağdâd'a yaklaştığını duydu, haber gönderip Bağdâd'a girmesini yasakladığını bildirdi; bunun üzerine Aksungur da Sultan Mahmûd'un yanına hareket etti. Hulvân'da iken Sultan'ın kendini Bağdâd sahneliğine tayin ettiğini ve Bihrûz'un azledildiğini bildiren tevkiini aldı.

Sultan Mahmûd'un yanındaki emirler Aksungur el-Porsukî'yi istiyorlar ve ona bağlılıklarını ifade ediyorlardı. buna karşılık Mücahidüddîn Bihrûz'dan hiç hoşlanmıyor ve onun Sultan Muhammed katındaki itibar ve yakınlığını çekemiyorlar, bu sebeple de Bihrûz'un Sultan Mahmûd'un

nezdinde de önemli mevkilere gelip nüfûz ve itibara sahip olmasından endişe ediyorlardı. Aksungur, Bağdâd sahneliğini deruhte edince Bihrûz kendi hakimiyetindeki Tekrît'e kaçtı.

Sultan Mahmûd daha sonra Bağdâd şahneliğine Emîr Mengüpars'ı tayin etti. Mengüpars büyük emîrlerden biriydi. Sultan Mahmûd'un devletine hakim olmuştu. Bağdâd şahneliğine tayin edilince Esedâbâd hakimi olan üvey oğlu Emîr Hüseyin b .Özbek adlı Türk beyini Bağdâd'a gönderip Irak ve Bağdâd'da kendine nâib tayin etti. Hemedân kapısında Sultan' dan ayrıldı. Bekciyye emîrleriyle diğer emîrlerden müteşekkil bir topluluk da ona katıldı.

Porsukî bunları duyunca Halife el-Mustahzir Billâh'a müracaat ederek, Sultan ile muhaberat sağlayıncaya kadar beklemesi ve ondan gelecek cevaba göre hareket etmesi için Hüseyn'e emir vermesini istedi. Halife de ona haber gönderip beklemesini istedi; bunun üzerine Hüseyn: «Eğer Halife geri dönmemi emrediyorsa dönerim, aksi halde Bağdâd'a girmekten başka çare yoktur.» cevabını verdi. Bu cevap üzerine Porsukî asker toplayıp Emîr Hüseyn'in üzerine yürüdü. İki taraf karşılaşıp savaşa tutuştular. Hüseyn'in kardeşi savaşta öldürüldü. Hüseyn ve maiyyetindekiler de mağlûp olarak Sultan'ın karargâhına döndüler. Bu hadise Halife el-Mustazhir Billâh'ın vefatından önce rebiyülevvel ayında (haziran-temmuz 1118) olmuştur.

el-Müstazhir Billâh'ın Ölümü

Halife el-Mustazhir Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Muktedî biemrillâh bu sene 16 rebiyülâhir (6 Ağustos 1118) günü vefat etti. Hastalığı terâkî (afsun) idi. Ömrü kırk bir yıl altı ay altı gündür. Halifelik müddeti ise yirmi dört yıl üç ay ve on bir gündür. Amîdüddevle Ebû Mansûr b. Cüheyr, Sedîdülmülk Ebû'l-Meâlî el-Mufaddal b. Abdurrezzak el-Isfahânî, Zaîmü'r-rüesâ Ebû'l-Kâsım b. Cüheyr, Mecdüddîn Ebû'l-Meâlî Hibetullah b. el-Muttalib ve Nizâmüddîn Ebû Mansûr el-Hüseyn b. Muhammed, Halife el-Mustazhir'e vezirlik ettiler. Emînüddevle Ebû Sa'd b. el-Muslâyâ ve Kadı el-kudât Ebû'l-Hasan Ali b. ed-Damgânî de vezir nâibi olarak onun hizmetinde çalıştı. Halifeliği devrinde huzurunda üç hükümdar adına hutbe okundu. Bunlar, Tâcüddevle Tutuş b. Alp Arslan, Sultan Melikşah'ın iki oğlu Berkyaruk ve Muhammed idi.

Garip bir tesadüfdür ki, Sultan Alp Arslan'ın ölümünden sonra Halife el-Kaîm biemrillâh, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra el-Muktedî biemrillah ve Sultan Muhammed'in ölümünden sonra da el-Mustazhir ölmüşlerdir.

Halife el-Müstazhir'in Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Halife el-Mustazhir Billâh yumuşak huylu, güzel ahlâklı, halka iyi davranan, onlara ikramda bulunan, hayır ve hasenât yapan, hayır işlerine ve sevaba koşan, gayretleri ve çalışmaları Allah katında makbûl bir halifeydi. Kendisinden istenilen bir iyilik ve yardımı geri çevirmezdi.

Görevlendirdiği şahıslara çok güvenirdi, hiç bir jurnalcinin jurnaline kulak asmaz ve sözüne itibar etmezdi. Kötü niyetli kişilerin sözlerine kanarak kararını değiştirdiği ve sözünden caydığı görülmemiştir.

Halifelik yılları halk için sevinç yılları olmuştur. O günler güzellik itibariyla âdetâ bayram günleriydi. Halkın mutluluğunu duyarsa o da sevinir, mutlu olurdu. Bir Sultan veya nâibi halkından birine eziyete kalkışsa ona mani olmak ve bu tür hareketleri yasaklamak için çok çalışırdı.

Güzel yazı yazardı, tevkileri çok güzeldi. Bu konuda hiç kimse onun seviyesine çıkamadı. Bu da onun çok faziletli bir insan olduğuna ve geniş bilgiye sahip olduğuna delâlet eder, el-Mustazhir vefat edince cenaze namazını oğlu el-Müsterşid kıldırarak dört tekbir aldı. Alışkın olduğu ve sevdiği bir odasında defnedildi.

Emîru'l-Mü'minîn el-Müsterşid Billâh'ın Halifeliği

el-Mustazhir Billâh vefat edince oğlu el-Müsterşid Billâh Ebû Mansûr el-Fazl b. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Mustazhir Billâh'a bey'at edildi. Veliaht olarak yirmi üç yıldır adına hutbe okunmaktaydı. İki kardeşi (el-Mustazhir'in iki oğlu) da kendisine bey'at etti. Bunlar Ebû Abdullah Muhammed ve Ebû Tâlib el-Abbâs idi. Muktedî Biemrillâh'ın oğulları olan amcalarıyla diğer emîrler, kadılar, din adamları ve ileri gelen zevât da el-Müsterşid'e bey'at ettiler.

Bey'atleri almakla görevlendirilen şahıs Kadı Ebû'l-Hasan ed-Damgânî olup vezâret makamına vekâlet ediyordu. el-Müsterşid Billâh onu görevinde bıraktı. Kadı Ebû'l-Hasan ed-Damgânî ile el-Vâsık Billâh için bey'at alan Ahmed b. Ebû Dâvud ve el-Mu'tezid Billâh için bey'at alan Kadı Ebû Ali İsmâil b. Ishâk'tan başka hiç bir kadı halifeler için bey'at almamıştır.

Daha sonra el-Müsterşid Billâh Kadı el-kudât ed-Damgânî'yi vezir naibliğinden azledip Sultan'ın veziri Ebû Şücâ' Muhammed b. Rebîb Man-

sur'u vezir tayin etti. Ebû Şücâ'ın babası daha önce ondan oğlunu vezir tayin etmesini istemişti. Bu sebeple Ebû Şücâ' vezir nasb edildi ve hazinedar (Sahibu'l-mahzen) Ebû Tâhir Yûsuf b. Ahmed el-Huzzî tevkif edildi.

el-Müsterşid'in Kardeşi Ebû'l-Hasan'ın Kaçması ve Daha Sonra Geri Dönmesi

Halk, el-Müsterşid Billâh'a bey'at etmekle meşgul iken kardeşi Emîr Ebû'l-Hasan b. el-Mustazhir Billâh maiyyetindeki üç kişiyle bir gemiye binip Medâin'e kaçtı, oradan da Dübeys b. Sadaka'nın yanına Hille'ye gitti. Dübeys onu izzet ikramla karşıladı. el-Mustazhir Billâh'ın vefat ettiğini de ondan öğrendi. Onun için pek çok tahsisat ayırdı. el-Müsterşid Billâh bu durumu öğrenince çok üzüldü ve endişeye kapıldı, Dübeys'e haber gönderip onu iade etmesini istedi. Dübeys cevaben: «Ben Halifenin kölesiyim ve onun emrine âmâdeyim. Fakat Ebû'l-Hasan bana sığınmış ve benim evime ve himayeme girmiştir. Onu geri dönmesi için aslâ zorlayamam.» dedi.

Halifenin elçisi Nakîbu'n-nukabâ, Şerefüddîn Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî idi. Emîr Ebû'l-Hasan'ın yanına gide. ~k geri dönmesi için onunla konuştu ve onun Halife'den istediği her şeyi yerine getirmeyi vaat ve tekeffül etti. Ebû'l-Hasan da geri dönmeyi kabul etti ve: «Ben Halifeye karşı gelmek, ona bir kötülük yapmak için oradan ayrılmadım, sadece korktuğum için ayrıldım; eğer bana emân verirse derhal yanına dönerim.» dedi. Bunun üzerine Dübeys, Halife ile Ebû'l-Hasan'ın arasını düzeltmek için onunla beraber bizzat Bağdâd'a gitmeye söz verdi. Nakîbü'n-nukabâ geri dönüp durumu halifeye haber verdi ve Ebû'l-Hasan'ın isteklerini kabul etti.

Daha sonra Porsukî, Dübeys ve Mergüpars arasında yukarıda zikrettiğimiz olaylar oldu. 12 Safer 513 (25 Mayıs 1119) tarihine kadar Dübeys'in yanında kaldı, sonra Hille'den Vâsıt'a gitti. Burada taraftarları çoğaldı, bu yüzden onun çok güçlendiğine ve Vâsıt'ı ele geçirdiğine dair haberler yayılmağa başladı.

Bundan dolayı Ebû'l-Hasan'dan korkmağa başladılar. Halife el-Müsterşid Billâh veliaht oğlu on iki yaşındaki Ebû Ca'fer el-Mansûr adına hutbe okunmasını emretti. 2 rebiyülâhir (13 Temmuz 1119) günü Bağdâd'da Ebû Ca'fer adına hutbe okundu. Halife diğer şehirlere de mektup gönderip veliaht oğlu adına hutbe okunmasını istedi ,ayrıca Dübeys b. Mezyed'e de Ebû'l-Hasan'ın bu davranışıyla ilgili olarak bir elçi gönderdi. Ebû'l-Hasan bu sırada onun yanından ayrılmıştı ve Halife'nin ülkesine ve ona ait

şeylere el uzatmıştı. Halife Dübeys'e Ebû'l-Hasan kuvvetlenmeden onun üzerine yürümek hususunda acele etmesini emretti, bunun üzerine Dübeys ona karşı asker sevk etti, Ebû'l-Hasan da Vâsıt'dan ayrıldı, fakat Ebû'l-Hasan ile adamları şaşkınlığa düşüp yollarını şaşırdılar. Dübeys'in gönderdiği kuvvetler es-Sılh yakınlarında onlara yetişti ve Ebû'l-Hasan'ın ağırlıklarını yağmaladılar. Ebû'l-Hasan'ın yanındaki Kürtler ve Türkler kaçtılar, geri kalanlar da Dübeys'in yanına döndüler.

Ebû'l-Hasan'ın yanında 10 kişi kalmıştı. Kendisi çok susamıştı, fakat suyun bulunduğu yere beş fersah mesafedeydiler. Havalar çok sıcaktı. Ebû'l-Hasan susuzluktan öleceğini anlamıştı. Bu sırada iki bedevî çıkageldi. Ebû'l-Hasan onlardan kaçmak istedi, fakat kaçamadı; çünkü çok susamıştı. Bedevîler ona su verip Dübeys'in yanına götürdüler. Halife, Dübeys'e yirmi bin dinar verdi, o da Ebû'l-Hasan'ı Bağdâd'a gönderip Halife'ye teslim etti. Ebû'l-Hasan halifelik sarayı (ed-Dâru'l-azize)na götürüldü. Ebû'l-Hasan'ın saraydan çıkışıyla dönüşü arasında on bir ay geçmişti.

Ebû'l-Hasan Halife el-Müsterşid'in huzuruna girip ayağını öptü, Halife de onu öptü. Birlikte ağladılar. Halife onu güzel bir evde misafir etti. Halife olmadan önce el-Müsterşid bu evde oturuyordu. Ebû'l-Hasan'a hil'atler ve pek çok hediyeler gönderdi, gönlünü alıp ona emân verdi.

Melik Mes'ûd ve Cüyûş (Çavuş) Beg'in Irak'a Gitmeleri, Porsukî ve Dübeys ile Aralarından Geçen Olaylar

el-Porsukî bu sene cemaziyülevvel ayında (ağustos-eylül 1118) yola çıkıp askerleri ve maiyyetiyle Rakka'nın aşağısında karargâh kurdu. Hille üzerine yürüyüp Dübeys b. Sadaka'yı oradan uzaklaştıracağını söyledi. Bunu duyan Dübeys Araplar ve Kürtlerden müteşekkil büyük bir ordu topladı, onlara pek çok para ve silâh dağıttı.

Melik Mes'ûd b. Sultan Muhammed'in Atabegi Ay-aba, Cüyûş Beg ile beraber Musul'da bulunuyordu. Maiyyetlerindeki emîrler, onlara Irak üzerine yürümelerini tavsiye ederek orada kendilerine mani olacak kuvvet olmadığını söylediler. Bunun üzerine Melik Mes'ûd ile Cüyûş Beg büyük bir orduyla hareket ettiler. Melik Mes'ûd'un yanında Trablus hakimi olan veziri Fahrulmülk Ebû Ali b. Ammâr ile bu günkü Musul hükümdarlarının atası olan Kâsimüddevle Zengî b. Aksungur da vardı. Zengî çok cesur bir kumandandı. Yanlarında ayrıca Sincar hakimiyle, Erbil hakimi Ebû'l-Heycâ ve el-Bevâzic hakimi Türkmen emîri Kirbâvî (Kirmâvî) b. Horasan da vardı .Porsukî onların yaklaştığını duyunca korktu.

Sultan Muhammed, yukarıda zikrettiğimiz gibi, daha önce Porsukî'yi oğlu Mes'ûd'a atabeg tayin etmişti. Porsukî'nin korkusu Cüyûş Beg'dendi. Onlar Bağdâd'a yaklaşınca Porsukî de onlarla savaşmak ve Bağdâd'a girmelerine mani olmak için üzerlerine yürüdü. Melik Mes'ûd ile Cüyûş Beg bunu haber alınca Emîr Kirbâvi'yi Porsukî'ye gönderip barış talebinde bulundular ve kendilerinin Dübeys'e karşı ona yardımcı olmak gayesiyle geldiklerini bildirdiler. Bunun üzerine barış anlaşması yaptılar ve birlik oldular.

Mes'ûd Bağdâd'a girip hükümet konağına (Dâru'l-memleke) indi. Bu sırada daha önce adı geçen Emîr İmâdeddin Mengüpars'ın büyük bir orduyla geldiğini duydular, bunun üzerine Porsukî onunla savaşmak ve Bağdâd'a girmesine mani olmak için üzerine yürüdü. Mengüpars bunu öğrenince en-Nu'mâniyyeye gidip oradan Dicle'yi geçti ve Dübeys b. Sadaka ile buluştu.

Dübeys, Melik Mes'ûd ve Porsukî'den korkuyordu. Bu sebeple meseleyi güzellikle halledip düşmanlığın ve savaşa mani olmak gayesiyle Melik Mes'ûd'a, Porsukî ve Cüyûş Beg'e güzel hediyeler gönderdi, fakat Mengüpars'ın geldiğini duyunca ona haber gönderip kendi tarafına çekmek ve anlaşmak istedi. İkisi birbirlerine yardım edip destek olmağa karar verip anlaştılar ve birbirlerinden kuvvet aldılar. Dübeys ile Mengüpars birleşince Melik Mes'ûd, Porsukî ve Cüyûş Beg ile maiyyetindekiler Dübeys ve Mengüpars'la savaşmak üzere Medâin'e gittiler. Buraya vardıklarında onların yanında çok sayıda asker olduğunu haber aldılar, bunun üzerine Melik Mes'ûd ile Porsukî geri dönüp Sarsar nehrini geçerek geçit yerlerini kontrol altına aldılar. Her iki taraf da Sevâd'daki Nehru'l-Melik, Nehr-i Sarsar ve Nehr-i İsâ ile Düceyl'in bir bölümünü çok fena halde yağmaladılar, bu arada kadınlara tecavüzü mübah saydılar.

Bunun üzerine Halife el-Müsterşid, Melik Mes'ûd ile Porsukî'ye elçi gönderip bu durumu yadırgadığını bildirdi .Kan dökülmesine mani olmalarını ve fesat çıkarmaktan vaz geçerek anlaşmaya varmalarını emretti. Halifenin gönderdiği elçiler Sedidüddevle b. el-Enbârî ve Nizâmiye Müderrisi Üstad el-Es'ad el-Mehînî idi. Porsukî, Melik Mes'ûd ile kendisine yöneltilen suçlamaları reddetti ve Bağdâd'a dönmeğe razı oldu. Bu sırada Mengüpars ile Dübeys üç bin kişilik bir süvari birliği hazırlayıp Dübeys'in kardeşi Mansûr ve Mengüpars'ın üvey oğlu, Emîr Hüseyn b. Özbek'in kumandasında onlara karşı gönderdiler, bunlar Deyâlî civarında Bağdâd'a geçilmesine mani olmak ve geçitleri kontrol altına almak üzere Derzîcân yakınlarında nehri geçtiler; çünkü Bağdâd'da şehri müdafaa edecek ve oraya girmelerine mani olacak bir askerî kuvvet yoktu.

Bunu duyan Porsukî hemen Bağdâd'a döndü. Halkı endişeye düşürüp korkutmamak için köprüden geçti. Onlar bu olaydan haberdar değillerdi. Aksungur el-Porsukî oğlu İzzeddîn Mes'ûd'u Sarsar'daki askerlerinin başında bırakıp İmadeddin Zengî'yi de yanına alıp Deyâlî'ye gitti. Mengüpars'ın askerlerinin nehri geçmelerine mani oldu ve burada iki gün kaldı. Bu sırada oğlu Mes'ûd'un iki taraf arasında barış yapıldığını bildiren mektubunu aldı. Bu yüzden şevki ve neşesi kırılıp canı sıkıldı, çünkü anlaşma onun bilgisi dışında yapılmıştı. Bağdâd tarafına hareket edip şehrin batı yakasına geçti. Mansûr ile Hüseyn de nehri geçip askerleriyle onun peşinden gittiler. Bunlar Bağdâd'a gece yarısına doğru vardılar ve Sultan Câmii yakınında konakladılar.

Porsukî, Melik Mes'ûd'un yanına gidip onun hayvanlarını ve parasını alıp Bağdâd'a döndü. Eski Köprü (el-Kantaratu'l-atîkâ)'nün yanında konakladı. Melik Mes'ûd ve Cüyûş Beg de Bîmâristan civarında, Dübeys ve Mengüpars ise Rakka'nın aşağı tarafında çadır kurup konakladılar. İzzeddin Mes'ûd da babasından ayrılıp Mengüpars'ın yanında kaldı.

Bu barışın sebebi şu idi:

Cüyûş Beg Sultan Mahmûd'a elçi gönderip Melik Mes'ûd ve kendisi için yapılan lütuf ve ve ihsanın arttırılması istedi. Sultan Mahmûd'un ordugâhına giden elçi gönderdiği mektubunda Sultan'ın pek çok ihsanına nail olduklarını, Âzerbaycân'ı da ikisine ikta ettiğini, fakat Bağdâd'a gittiklerini duyunca onların kendisine isyan ettiğine inanarak daha önce kararlaştırılan şeylerden vaz geçtiğini bildiriyor ve: «Sultan Musul'a asker sevk etti.» diyordu. Bu mektup Mengüpars'ın eline geçti o da mektubu Cüyûş Beg'e gönderdi ve Melik Mes'ûd ile kendisini Sultan'la barıştırmayı tekeffül etti. Mengüpars, Melik Mes'ûd'un annesi Sercihan ile evliydi, bu yüzden Mes'ûd'un menfaatini ön plana alırdı. Böylece anlaşma sağlandı, fakat Porsukî'nin barışa mani almasından korkup Derzîcan'a asker göndermeğe karar verdiler. Böylece Porsukî onların karşısına geçerek askersiz kalacak ve ittifak sağlanacaktı. Olay yukarıda geçtiği gibi oldu.

Porsukî halka iyi davrandığı için Bağdâdlılar tarafından sevilirdi. Söz konusu barış sağlanıp askerler Bağdâd'a gelince Porsukî'nin adamları ve ve maiyyetindekiler dağıldılar. Bu yüzden Porsukî'nin Sultan'ın emri olmaksızın Irak'ı istilâ etme hayali suya düştü. Porsukî daha sonra Irak'tan ayrılıp Melik Mes'ûd'un yanına gitti ve bir müddet orada kaldı. Mengüpars Bağdâd şahneliğinde karar kıldı. Dübeys b. Sadaka babasının Derb-i Firûz'da bulunan evindeki hakkını istedikten sonra ona veda edip Hille'ye döndü. Sadakanın evi Saray Camii (Câmiu'l-kasr) ne katılmıştı. Bir miktar para karşılığında Dübeys ile anlaşma sağlandı.

Mengüpars Bağdâd'da halka zulmetmeğe ve mallarını müsadereye başladı; bu yüzden mal sahipleri saklandı. Bir kısım halk Mengüpars'tan korkup hilafet sarayının haremine kaçtılar. Halkın geçim yolları kapandı. Mengüpars'ın adamları daha çok fesat çıkarmağa başladılar. Bu arada Mengüpars'ın adamlarından biri Bağdâdlı birinin evlendiği kadınla zifafa girdiğini duyunca doğruca evine gidip kapıyı kırmış ve adamı bir kaç yerinden yaralayarak karısına tecavüz etmişti. Bu olaydan sonra adam gece gündüz feryat etmeye başladı ve başına gelenlerden dolayı halktan yardım istedi. Halk çarşı pazarı kapattı .Mengüpars'ın adamı yakalanıp hilafet sarayına götürüldü, bir kaç gün tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldı.

Sultan Mahmûd, Mengüpars'ın Bağdâd'da yaptıklarını duyunca ona haber gönderip yanına çağırdı ve onu kendisine katılmağa teşvik etti. Buna karşılık Mengüpars demagoji yapıp Sultan'ı oyalıyor ve kendini müdaafa ediyordu. Sultan onu çağırdıkça o da mal toplamağa ve halkı müsaadere etmeğe devam etti. Bağdâd halkı Sultan'ın ona karşı tavrının değiştiğini ve yanına çağırdığını duyunca ona karşı harekete geçtiler. Bunun üzerine Mengüpars halkın kendisine karşı ayaklanmasından korkup onların yanından uzaklaştı, böylece halk onun şerrinden kurtuldu, saklananlar da açığa çıktılar.

Haçlıların Kudüs Kralı Baudouin'in Ölümü ve Müslümanlar'la Haçlılar Arasında Cereyan Eden Olaylar

Kudüs kralı Baudouin 511 yılı zilhicce ayında (mart-nisan 1118) öldü. Baudouin Haçlı askerleriyle Mısır'ı ele geçirmek ve istilâ etmek maksadıyla yola çıkmıştı. Mısır diyarına varınca bu hırsı daha da arttı. Tennîs'in karşısına varıp Nil nehrinde yüzünce yarası azdı. Öleceğini hissedince Kudüs'e geri döndü ve orada öldü. Ülkesini Urfa kontuna vasiyet etti. Bu Urfa kontu, Çökürmüş tarafından esir alınmış ve daha sonra Çavlı tarafından serbest bırakılmıştı. Tesadüfen tam bu sırada Urfa kontu, Kumâme kilisesini ziyaret maksadıyla Kudüs'e gitmişti. Baudouin de Boulogne krallığı kendine vasiyyet edince Urfa kontu Baudouin du Bourg bunu kabul etti. Böylece Kudüs ve Urfa onun hakimiyeti altında toplandı.

Atabeg Tuğtekin de Haçlılarla savaşmak için Dımaşk'dan ayrılmış ve Deyr-i Eyyüb ile Yermük'deki Kefer Basal arasında konaklamıştı. Baudouin'in ölümü üzerine Tuğtekinden korktular. Kralın ölüm haberi on sekiz gün sonra duyuldu. Tuğtekin ile Haçlılar arasında yaklaşık iki günlük bir mesafe vardı. Yeni kralın elçileri Tuğtekin'e gelip barış talebinde bulundular, Tuğtekin de ona aralarında bulunan Cebel-i Avf, el-Hannâne es-Salt

ve el-Gavr'ın yarı yarıya paylaşılmasını teklif etti. Kral kabul etmedi, kuvvet gösterisinde bulundu; bunun üzerine Tuğtekin Taberiyye'ye giderek orayı ve çevresini yağmaladı, sonra da Askalân'a geçti.

Askalân, Mısırlılara ait olup askerleri de buradaydı. Fâtımîler bu askerleri ölen kral Baudoun'in Mısır'dan geri dönüşünü müteakip Askalân'a göndermişlerdi. Mısır askerleri yedi bin süvariden ibaretti. Tuğtekin de onlara katıldı. Fâtımî askerlerinin kumandanı Tuğtekin'e efendilerinin kendisine onun (Tuğtekin'in) direktif ve görüşlerine göre hareket etmeleri için emir verdiğini söyledi. Birlikte yaklaşık iki ay kadar Askalân'da kaldılar, fakat Haçlılar'da hiçbir tesir uyandıramadılar; bunun üzerine Tuğtekin Dımaşk'a döndü. Bu sırada yardım isteğiyle gelen şahıs yüz otuz haçlı süvarisinin onun elindeki «el-Habs» ve «Hısn-ı Celdek» adıyla bilinen kaleyi aldıklarını, burayı kale mustahfızının onlara teslim ettiğini ve Haçlıların daha sonra Ezriat'a gidip orayı da yağmaladıklarını anlattı. Bunun üzerine Tuğtekin, oğlu Tâcülmülk Börü'yü onların üzerine gönderdi. Haçlılar Börü'den kaçıp oradaki bir dağa çekildiler. Börü onların karşısında karargâh kurup savaşa girecekti, fakat babası gelip onu böyle bir hareketten men etti; ancak Börü babasını dinlemedi, Haçlılar'a taarruzu kafasına koydu.

Haçlılar Börü'nün ayrılmasından umut kesince ölüme meydan okurcasına savaşa girdiler. Dağdan inip bütün güçleriyle Müslümanlar'a karşı saldırdılar ve onları bozguna uğrattılar. Pek çok kişi öldürdüler ve esir aldılar; kurtulanlar da çok perişan bir halde Dımaşk'a döndüler.

Bunun üzerine Tuğtekin Haleb'e gidip orada bulunan İlgazi'den yardım istedi, Haçlılar'a karşı iş birliği teklif etti. Tuğtekin Haleb'de iken Dımaşkla beraber Havran'ın Haçlılar tarafından yağmalandığını, halkın öldürüp çoluk çocuğun esir alındığını ve daha sonra geri döndüklerini haber aldı. Bu haber üzerine Tuğtekin ve İlgazi, Tuğtekin'in Dımaşk'a dönüp ülkesini himâye etmesine, İlgazi'nin de Mardin'e giderek asker topladıktan sonra Haçlılarla savaşmak üzere tekrar toplanmağa karar verdiler. Daha önce zikrettiğimiz gibi, İlgazi o civardaki Haçlılar'la anlaşma yapmıştı. İlgazi asker toplamak üzere Mardin'e geçti. Bunları inşaallah 513 yılı vukuatı arasında anlatacağız.

Çeşitli Olaylar

Bu sene yağmur yağmadı ve pek çok ülkede zahire tükend ı büyük sıkıntı Irak'ta oldu, bu yüzden fiyatlar arttı. Sevâd ahalisi yurtlarından ayrıldı. Halk hurmayla karnını doyurdu. Mengüpars'ın yaptığı zulümlerden dolayı Irak halkı çok büyü sıkıntılara maruz kaldı.

el-Müsterşid Billâh kendine ait iktalardaki her çeşit zulme son verdi. Eskiden beri alışılagelenlerin dışında hiç bir şey alınmamasını emretti. Altın işleriyle ilgili vergileri kaldırdı. Sıklaton yapanlar ve bu işle uğraşan diğer esnaf âmillerin (vergi memurları) eziyetinden bıkmışlardı.

Bu sene hacıların hareketi gecikti, bu yüzden Irak'tan hacca giden olmadığına dair söylentiler çıktı; bunun üzerine Halife, Emîrü'l-cüyûş Yümnün hadımı Emîr Nazar'ı hac işleriyle görevlendirdi. Daha önce bu görevi Emîrü'l-cüyûş deruhte ediyordu.

Halife ona yolda lüzumlu olan parayı verip hacca gönderdi. Böylece Iraklılar da haç farizasını ifa ettiler. Emîr Nazar bu vesileyle kabiliyet ve liyâkatını ortaya koydu.

Suriye'deki Haçlılar'a asker ve erzak getiren iki büyük gemi battı. Halk bu gemilerdeki askerlerden çok korkmuşlardı.

Haleb ve Mardin hakimi İlgazi'nin gönderdiği elçi bu sene Bağdâd'a gelip Haçlılara karşı cihad için yardım istedi, onların el-Cezire'deki Müslümanlara yaptıkları zulümleri anlattı. Haçlılar Urfa civarındaki bir kaleyi zapt etmişler ve kale emîri İbn Utayr'ı da öldürmüşlerdi; bunun üzerine Sultan Mahmûd'a bu olayları anlatan mektuplar gönderildi.

el-Mustazhir Billâh ile Dâru'l-hilâfede medfun bütün cesedler Rusâfe'ye nakledildi. Bunlar arasında el-Mustazhir'in ninesi ve el-Muktedî'nin annesi'nin cesedi de vardı. O el-Mustazhir'den sonra ölmüş ve evlâdının dördüncü neslini (torununun torunu) de görmüştür.

Ayyârlar bu yıl Bağdâd'ın batı yakasında işi azıttılar. Bunun üzerine şahnenin nâibi elli Türk gulâmıyla onların üzerine yürüyüp savaştı fakat yine de onlarla baş edemedi. Ayyarlar o gün Kutuftâ'yı yağmaladılar.

Buhârâ'lı Câbir b. Abdullah'ın ahfâdından Ebû'l-Fazl Bekr b. Muhammed b. Ali b. el-Fazl el-Ensârî bu yılın Şaban ayında öldü. Hanefî fukahasının önde gelen simâlarındandı. Mezhebininin esaslarını çok iyi ve ezbere bilirdi. Bağdâd'da Nakîbu'n-nukabâ olan Ebû Tâlib el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali b. el-Hasan ez-Zeynebî bu sene safer ayında öldü. Nakîplikten istifa etmiş ve yerine kardeşi Tarrâd geçmişti. Hanefî Mezhebi'nin meşhur simâlarındandı. Bir çok hadis rivayet etmişti.

Meşhur muhaddis Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Abdülvehhâb b. Mende el-İsfahânî de bu sene zilhicce ayında öldü. Hadisle uğraşan bir aileye mensuptu. Çok sayıda güzel eserleri vardı.

Ebû'l-Fazl Ahmed b. el-Hâzin de bu sene öldü. Edip, şâir ve zarif bir insandı. Güzel şiirleri vardı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (M. 1119-1120) YILI OLAYLARI

Melik Tuğrul'un Kardeşi Sultan Mahmûd'a İsyan Etmesi

Babası Sultan Muhammed öldüğünde Melik Tuğrul Sercihan kalesindeydi. Melik Tuğrul 503 yılının muharrem ayında (ağustos 1109) doğmuştu. Babası ona 504 (1110-1111) yılında Sâve, Âve ve Zencân'ı iktâ etti. İsmâîlî kalelerinin muhasarasından bahsedilirken adı geçen Emîr Şîrgîr'i de ona atabeg tayin etti. Şîrgîr'in İsmâîlî kalelerini fethiyle Melik Tuğrul'un hakimiyet sahası genişlemişti. Sultan Mahmûd daha sonra Emîr Gündoğdu'yu ona Atabeg tayin ettî, işlerini yürütmesini ve onu kendi yanına göndermesini istedi, fakat Gündoğdu oraya varınca Tuğrul'u kardeşi Sultan Mahmûd'a karşı isyana ve huzuruna gitmekten vaz geçmeğe tahrik etti. İkisi bu hususta anlaştılar.

Sultan Mahmûd bu haberi duyunca Şerefüddîn Enûşirvân b. Hâlid'i, hil'atler, hediyeler ve otuz bin dinar ile kardeşinin yanına gönderdi. Yanına geldiği takdirde ona mevcut iktâlarına bir çok ilâveler yapacağını vaat etti, fakat Tuğrul kardeşinin yanına gitmeyi kabul etmedi. Gündoğdu: «Biz Sultan'a itaatkarız, Sultan ne tarafa gitmemizi isterse oraya gideriz. Onun üzerine yürümek isteyen olursa onun hakkından gelecek kadar askerlerimiz de var.» cevabını verdi.

Onlar bu fikre saplanmışken Sultan Mahmûd cemaziyülevvel ayında (ağustos-eylül 1119) yalın kılıç on bin süvariyle Hemedân kapısından hareket etti. Asıl maksadını gizleyip kardeşi Tuğrul ve Emîr Gündoğdu'ya baskın düzenledi. Bu sırada Mahmûd'un yakın adamlarından biri, Melik Tuğrul'un adamlarından bir Türk'ü gördü ve Sultan'a haber verdi. Bunun üzerine adam yakalandı. Yanındaki bir arkadaşı bu durumu öğrenip gece yirmi fersahlık mesafeyi kat ederek sarhoş vaziyetteki Emîr Gündoğdu'

nun yanına gitti. Birhayli uğraştıktan sonra onu uyandırıp vaziyeti haber verdi. Gündoğdu hemen Melik Tuğrul'un yanına giderek bu durumu ona anlattı, onu gizlice alıp Semiran kalesine doğru hareket ettiler. Yolda Sercihan kalesine saptılar. Daha önce oradan ayrılıp asker toplamışlardı. Yoldan sapmaları onların selâmete çıkmalarına sebep oldu, çünkü Sultan Mahmûd yolunu Semirân'a doğru çevirmiş ve: «Onlar zahire ve mallarını bu kalede depo ederler» demişti. Sultan Mahmûd'un üzerlerine geldiğini duyunca onlar da Semirân kalesine gittiler. Belki de yolda onlara rastlayabilirdi, fakat onlar kendilerine felâket getireceğini zannettikleri şeyle kurtuldular.

Sultan karargâha varıp oraya baskın düzenleyip yağma etti. Kardeşinin hazinesinden üç yüz bin dinar aldı. Bu kendisinin ona gönderdiği paraydı. Sultan Mahmûd bir süre Zencân'da kaldıktan sonra Rey'e hareket etti. Tuğrul da Sercihân kalesinden indi, Gündoğdu ile birlikte Gence'ye vardılar. Bu arada adamları da kendisi ile Gence'ye vardılar ve yanına akın ettiler. Böylece şevket ve azameti arttı. Kardeşi Mahmûd ile aralarındaki anlaşmazlık daha da büyüdü.

Sencer ile Sultan Mahmûd Arasındaki Savaş

Bu sene cemaziyülevvel ayında (ağustos 1119) Sencer ile yeğeni Sultan Mahmûd arasında çok çetin bir savaş cereyan etti. Şimdi bu savaşın nasıl cereyan ettiğini anlatacağız:

Sultan Sencer'in Gazne seferini, orayı almasını ve Gazne'de vuku bulan olayları 508 (1114-1115) yılı hadiseleri arasında anlatmıştık .Sencer, daha sonra Gazne'den Horasân'a geçmiş ve sonra orada kardeşi Sultan Muhammed'in vefatını, yerine oğlu ve kendi damadı Mahmûd'un Sultan olduğunu duyunca kardeşinin ölümüne çok üzülmüştü. Benzeri duyulmadık bir şekilde mahzûn ve mükedder olmuş, mateme bürünmüştü. Sencer daha sonra Sultan Muhammed'in ölümü dolayısıyla taziyeleri kabule başladı. Şehri yedi gün kapalı tuttu. Hatiplere Sultan Muhammed'in Bâtınilerle mücadelesinden, mükûs gibi gayr-ı şer'î bazı vergileri kaldırmasından ve diğer güzel davranışlarından ve iyiliklerinden bahsetmelerini emretti.

Sencer'in lakabı Nâsıruddîn idi. Kardeşi Sultan Muhammed ölünce «Muizziddîn» lakabıyla anıldı. Bu babası Melikşâh'ın lakabıydı. Sencer daha sonra el-Cibâl, Irak ve yeğeni Sultan Mahmûd'un hakimiyetindeki diğer yerleri almağa karar verdi. Veziri Ebû Ca'fer Muhammed b. Fahru'l-mülk Ebû'l-Muzaffer b. Nizâmülmük'ü öldürdüğüne pişman oldu.

Vezirini öldürmesinin sebebi şu idi :[1]

Vezir, emîrleri ürkütmüş ve onları küçümsemişti. Bu yüzden emîrler ona buğzediyor ve ondan hoşlanmıyorlardı. Bu sebeple onu Sultan'a şikâyet ettiler. Sencer bu sırada Gazne'deydi. Onlara Vezir'in öldürülmesinden yana olduğunu, ancak bunun Gazne'de infaz edilmesinin mümkün olmadığını bildirdi.

Sencer de şu sebepler dolayısıyla vezirinden soğumuş ve ona karşı tavrını değiştirmişti: Veziri başlangıçta Sencer'e Gazne'ye yürümesini tavsiye etmiş, ancak Bust'a varınca, Gazne Sultanı Arslanşah Vezir'e, Sencer'i geri çevirmesi için beş yüz bin dinar vermeyi vaat edince Sencer'e onunla barışıp geri dönmesinin daha uygun olacağını söyledi. Vezir daha önce Mâverâünnehr'de de aynı şekilde hareket etmişti. Yine rivayete göre, Gazne'den çok muazzam miktarda mal almıştı. Ayrıca emîrleri ürkütmüş ve diğer bazı hadiselerde Sultan Sencer'i tedirgin etmiş ve kendisini öldürmesine sebep olmuştu. Sultan Sencer Belh'e döner dönmez vezirini tevkif edip öldürmüş ve mallarına el koymuştu. Vezir'in sayısız mücevherat ve eşyası vardı, ayrıca bir milyon dinar da parası bulundu. Sencer onu öldürünce yerine Nizâmülmülk'ün kardeşinin oğlu olup «İbnü'l-Fakîh» diye meşhur olan Şihâbü'l-İslâm Abdürrezzâk'ı vezir tayin etti, fakat halk nezdinde Ebû Ca'fer Muhammed'in sahip olduğu yüksek mevki ve itibara sahip olamadı. Sencer, Kardeşi Sultan Muhammed'in ölüm haberini alınca vezirini öldürdüğüne pişman oldu, çünkü askerlerinin çokluğuyla elde etmesi mümkün olmayan mülküne ve diğer arzularına, halkın ona olan sevgisi ve onlar katındaki mevki ve itibarına veziri sayesinde kavuşmuştu.

Sultan Mahmûd daha sonra, Şerefüddîn Enûşirvan b. Hâlid ile Fahruddîn Toğayürek b. el-Yezen'i Sencer'e bırakmayı ve her yıl iki yüz bin dinar göndermeyi vaat etti. Elçiler Sencer'in yanına varıp Sultan Mahmûd'un mektubunu ve mesajını ilettiler, bunun üzerine Sencer hemen Rey'e yürümek için hazırlıklara başladı. Enûşirvân ona savaşmaktan vaz geçmesini tavsiye edince Sencer: «Kardeşimin oğlu henüz çocuktur, veziri ve Hacı Ali onu tahakküm altına aldılar.» cevabını verdi.

Sultan Mahmûd, amcası Sencer'in hareketini ve Emîr Üner'in öncü birlikleriyle Cürcân'a vardığını haber alınca, Sultan Muhammed'in Emîr-hâcib'i, Emîr Ali b. Ömer'e -ki bu zât daha sonra Sultan Mahmûd'un da emîr-hâcibi olmuştur- hareket emrini verdi. Büyük bir orduyla bir çok emîri de onun emrine verdi. On bin süvari toplanıp Emîr Üner'in kumandasındaki Sencer'in öncü birlikleriyle karşılaşıncaya kadar ilerlediler. Emîr Ali b. Ömer, Emîr Üner'e elçi gönderip Sultan Muhammed'in Sencer'e saygı gösterilmesini, onun emir ve yasaklarına uyulmasını, onun fi-

kirlerinin kabulünü vesiyyet ettiğini bildirdi. Sultan Muhammed, Sencer' in oğlu Mahmûd'un Sultanlığını tanıyıp müdafaa edeceğini zannediyordu. «Sultan Muhammed bu hususta bizden ahidnâme ve bey'at da almıştı, bu sebeple ona muhalefet etmemiz doğru değildir. Üstelik siz bizim topraklarımıza geldiniz, biz buna sabır ve tahammül edemeyiz. Yanında beş bin süvari olduğunu duydum. Ben şimdi sana karşı onlardan daha az bir kuvvet sevk etsem bize karşı koyamayacağınızı ve dayanamayacağınızı çok iyi bilirsiniz.» dedi.

Emîr Üner bunları duyunca Cürcân'dan geri döndü. Sultan Mahmûd' un bazı askerleri ona yetişip silâh ve malzemelerinden bir kısmını ele geçirdiler ve bir kaç adamını da esir aldılar.

Sultan Mahmûd Rey'e varmıştı ve o sırada oradaydı. Emîr Ali b. Üner onun yanına döndü. Sultan Mahmûd yaptığı işten dolayı ona teşekkür etti, onu ve yanındaki askerleri övdü.

Sultan Mahmûd'a Rey'de kalması tavsiye edilip: «Horasân askerleri senin Rey'de olduğunu bilirlerse sınırı geçmez ve kendi vilâyetlerinden ayrılmazlar.» denildi. Fakat Mahmûd bu teklifi kabul etmedi ve Rey'de kalmaktan usanıp Cürcân'a hareket etti.

Emîr Mengüpars, Dübeys'in kardeşi Mansûr b. Sadaka, Bekciyye emîrleri ve diğer bazı emirlerin komutasındaki on bin süvariyle Mahmûd' un yanına geldi. Sultan Hemedân'a doğru yola çıktı. Veziri er-Rebîb Hemedân'da öldü. Sultan Mahmûd, Ebû Tâlib es-Sümeyremî'yi vezir tayin etti. Amcası Sencer'in Rey'e ulaştığını duyunca savaşmak maksadıyla onun üzerine yürüdü. 2 cemaziyülevvel 513 (11 Ağustos 1119) tarihinde Sâve yakınlarında karşılaştılar. Sultan Mahmûd'un askerleri Sencer'in ordusunun önündeki çölden haberdardılar. Çöl sekiz günde geçilebilirdi. Derhal hareket edip onlardan önce suyu tuttular. Horasân askerlerinin sayısı yirmi bin kişiydi, yanlarında on sekiz tane de fil vardı. Fillerin en büyüğünün adı Bazhû idi. Sencer'in ordusunda bulunan büyük emîrler şunlardı: Sicistân hakimi Ebû'l-Fazl'ın oğlu Harezmşah Muhammed, Emîr Üner ve Emîr Kamac, Yezd hakimi ve Sultan Muhammed ile Sencer'in kız kardeşiyle evli olan Alâüddevle Gerşâsf b. Ferâmürz b. Kâkeveyh de ona katıldı. Alâüddevle Sultan Muhammed'in en yakın adamıydı, Sultan Mahmûd tahta geçince ondan uzak durmuştu. Sultan Mahmûd da onun ülkesini daha sonra Fârs hakimi olan Karaca es-Sâkî'ye iktâ etti, bunun üzerine Alâüddevle Sencer'in yanına gitti. Alâüddevle, Deylem meliklerinin neslindendi. Sencer'e vaziyeti ve Mahmûd'un elindeki yerlerin yollarını ve nasıl alınabileceğini, emîrlerin para koparmak gayesiyle Sultan Mahmûd'a neler yaptıklarını çıkar çatışması sebebiyle emîrlerin birbirleriyle anlaş-

mazlık içinde olduklarını anlatıp onu, Mahmûd'un elindeki beldeleri almağa teşvik etti.

Sultan Mahmûd'un otuz bin askeri vardı, büyük emîrleri ise şunlardı: Emîr-hâcib Emîr Ali b. Ömer, Emîr Mengüpars, atabegi Guz-oğlu, Porsuk oğulları, Sungur el-Buhârî, Karaca es-Sâkî, Sultan Mahmûd'un yanında dokuz yüz yük silâh bulunuyordu.

Mahmûd'un askerleri, çokluklarına, cesaretlerine ve süvarilerinin fazlalığına güvenerek amcası Sencer'in askerlerini küçümsediler. Savaş başlayınca, Mahmûd'un askerlerinin çokluğunu ve gücünü gören Horasân askerlerinin cesaretleri kırıldı. Sencer'in sağ ve sol cenahı bozuldu Adamları birbirine girdi, işleri karıştı, geri dönüp sağa sola bakmadan kaçtılar. Ağırlıklarından bir çoğu yağma edildi, Sevâd halkı onlardan bir çoğunu öldürdüler.

Sencer bazı adamlarıyla fillerin önünde duruyordu, karşısında da Sultan Mahmûd ve atabegi Guzoğlu vardı. Sencer vaziyetin aleyhine geliştiğini görünce zaruretler onu filleri savaşa sürmeğe zorladı. Yanındaki adamları Sencer'e kaçmasını tavsiye ettiler, fakat Sencer: «Ya zafer, ya ölüm: bozguna hayır,» dedi. Filler ilerleyince, Mahmûd'un süvarilerinin bindiği atlar ürküp geri döndüler. Sencer o sırada Mahmûd'un başına bir şey gelmesinden korktu ve adamlarına: «Filleri saldırtarak çocuğu korkutmayınız.» dedi. Bunun üzerine fillerin hareketine mani oldular. Sultan Mahmûd ile merkezde onun yanında bulunanlar bozguna uğradı, atabegi Guzoğlu esir düştü. Guzoğlu Sultan Sencer'e mektup yazıp yeğenini kendisine göndermeyi vaat ediyordu. Sultan Sencer onu azarladı. Guzoğlu buna gücünün yetmediğini söyleyerek özür diledi. Sencer onu öldürdü. Guzoğlu çok zâlim bir emirdi, Hemedân ahalisine çok zulümde bulunmuştu, bu sebeple Allah onun cezasını çabuk verdi.

Sultan Sencer galip ve muzaffer olunca, mağlûp olup kaçan adamlarını geri çevirmek üzere adam gönderdi. Bu haber Bağdâd'a 10 günde ulaştı. Emîr Dübeys b. Sadaka, Halife el-Müsterşid Billâh'a haber gönderip hutbeyi Sencer adına okutmasını istedi, bunun üzerine 26 cemaziyülevvel (4 Eylül 1119) günü Sencer adına hutbe okundu ve Sultan Mahmûd adına okunan hutbeye de son verildi.

Sultan Mahmûd bu mağlûbiyetten sonra Isfahân'a gitti, yanında veziri Ebûl Tâlib es-Sümeyremî, Emîr Ali b. Ömer ve Karaca da vardı.

Sencer ise Hemedân'a gitti ve askerlerinin az olduğunu ve yeğeni Mahmûd'un çevresinde toplandıklarını görüp ona barış teklifinde bulundu. Annesi Sencer'e yeğeniyle barışmasını tavsiye ediyor ve: «Gazne ve

çevresini, Mâverâünnehr'i istilâ ettin, pek çok yere hakim oldun, hepsini sahiplerine verdin, kardeşinin oğlunu da onlardan biri gibi kabul et.» diyordu.

Sencer'in annesi Sultan Mahmûd'un ninesiydi, bu bakımdan Sencer annesinin sözlerini kabul etti. Daha sonra Sencer'in yanındaki askerler çoğaldı; meselâ Porsuki bunlardan biridir: Porsuki, Bağdâd'dan çıktığı andan o vakte kadar Âzerbâncan'da Melik Mes'ûd'un yanındaydı. Sencer kendisine iltihak eden askerlerle kuvvet kazandı. Sultan Mahmûd'un maiyyetindeki emîrlerin gönderdiği elçi Sencer Horasân'a dönmedikçe barışa razı olmayacaklarını söyledi, Sencer de bunu kabul etmedi. Hemedân'dan Kerec'e gidip Sultan Mahmûd'a tekrar barış teklifinde bulundu ve kendisini veliaht yapmayı vaat etti, bunun üzerine Mahmûd barış tekligini kabul etti, iş anlaşmaya bağlandı ve her ikisi de anlaşma şartlarına razı olacaklarına yemin ettiler.

Sultan Mahmûd şaban ayında (kasım-aralık 1119) amcası Sultan Sencer'in yanına gitti ve Sencer'in annesi olan ninesine misafir oldu. Amcası ona ikramda bulundu, ona çok misafirperver davrandı. Sultan Mahmûd da Sencer'e muazzam hediyeler getirdi. Sultan Sencer bunları görünürde kabul ettiyse de aslında reddetti, sadece beş Arap atını kabul etti. Sultan Sencer Horasân, Gazne, Mâverâünnehr ve hakimiyetindeki diğer yerlere menşûr gönderip kendinden sonra Sultan Mahmûd adına hutbe okumalarını istedi. Aynı hususu Bağdâd'a da yazdı. Rey hariç aldığı yerleri Mahmûd'a geri verdi. Sultan Mahmûd bir daha isyana kalkışmayı düşünmesin diye o bölgedeki Rey şehrinin kendi elinde kalmasını istedi.

İlgazi'nin Haçlılar'ın Elindeki Yerlere Gazâya Çıkması

Haçlılar bu sene kendi ellerinde bulunan yerlerden kalkıp Haleb yöresine yürdüler, Buzâa ve diğer bazı yerleri ele geçirdiler. Haleb arazisini tahrip ederek şehri muhasaraya başladılar. Haleb'de ancak bir ay yetecek kadar erzak vardı, bu yüzden halk çok büyük kargaşaya kapıldı. Eğer savaşa girecek olsalardı Haleb'de hiç kimse kalmazdı. Fakat savaşa girmelerine mani olundu. Haçlılar Haleb halkıyla Halep kapısındaki (Bâb-ı Haleb) arazilerini kendileriyle paylaşmaları hususunda anlaştılar; bunun üzerine şehir halkı Bağdâd'a haber gönderip yardım istedi.

Haleb hakimi İlgazi bu sırada Mardin'deydi. Haçlılarla cihad için asker ve gönüllü topluyordu. Yaklaşık yirmi bin kişi toplandı. Üsâme b. el-Mübârek b. Şibl el-Kilâbî ile Bitlis ve Erzen hakimi Emîr Toğan Arslan

b. el-Mekr de İlgazi'nin yanındaydı. İlgazi onlarla beraber haçlılarla savaşmak gayesiyle Suriye'ye gitti.

Haçlılar Müslümanlar'ın kendileriyle cihad azmini öğrenince Haleb'den ayrılıp Esârib yakınlarındaki «Tell-Afrin» denilen bir yerde karargâh kurdular. Sayıları üç bin süvari ile dokuz bin piyadeden ibaretti. Konakladıkları yer dağlar arasında olup ancak üç yönden çıkılabilirdi. Şerefüddevle Müslim b. Kureyş de burada öldürülmüştü.

Haçlılar yolun darlığı sebebiyle hiç kimsenin kendilerine yaklaşamayacağını zannediyorlardı; bu sebeple âdetleri olduğu üzere etrafa saldırmağa devam ettiler; fakat Müslümanların kuvvetini görünce İlgazi ile haber gönderip: «Bizim yanımıza gelmek için kendini zahmete sokma, biz senin yanına varmak üzereyiz.» dediler. İlgazi, Haçlıların bu sözünü adamlarına duyurdu ve takip edilecek hareket tarzı hakkında onlarla görüştü. Adamları ona derhal hareket etmesini ve üzerlerine yürümesini tavsiye ettiler; o da bu tavsiyeye uydu ve Haçlıların üzerine yürüdüler. Halk üç koldan Haçlıların üzerine saldırıya geçti, halbuki Haçlılar bulundukları yerin çıkmaya müsait olmadığını düşünerek hiç kimsenin üzerlerine geleceğini tahmin etmiyorlardı. İlk Müslüman birliği çevrelerini sarıp üzerlerine baskın yapıncaya kadar bu durumdan haberdar olamadılar. Bunu gören Haçlılar çok müthiş bir şekilde saldırıya geçtiler. Müslümanlar bozulup dağıldılar, geri kalanlar kaçanlara yetişip onlarla beraber geri dönüdüler. Aralarında çok çetin bir savaş vukubuldu. Haçlıları her taraftan kuşatıp kılıçtan geçirdiler. İçlerinden pek azı kurtulabildi; hepsi öldürüldü veya esir alındı.

Esirler arasında Haçlıların ileri gelen yetmiş küsur süvarileri vardı. Hepsi Haleb'e götürüldü. Kurtulmak için üç yüz bin dinar fidye verdiler, fakat kabul edilmedi ve Müslümanlar onlardan pek çok ganimet aldılar.

Antakya Prinkepsi Roger de Salerno da öldürüldü ve kafası kesilip götürüldü. Bu savaş 15 rebiyülevvel (26 Haziran 1119) tarihinde oldu. İlgazi bu zafer sebebiyle el-Azimî tarafından da şu beyitlerle övülmüştü:

«Sen ne dilersen söyle; çünkü sözün makbuldür. Allah'tan sonra sana güvenir ve senden yardım isteriz.»

«Sen Haçlılar karşısında zafer kazanınca Kur'an sevindi; adamlarının helâk olmasından dolayı da İncil göz yaşı döktü.»

Savaştan salimen çıkan Haçlılar diğerleriyle birleştiler. İlgazi aynı şekilde onlarla da savaşa girdi ve bozguna uğrattı. Esârib ve Zerdana kalelerini onlardan alıp Haleb'e geri döndü. Haleb'in işlerini ve vaziyetini yoluna koyduktan sonra da Fırat'ı geçip Mardin'e gitti.

Müslümanlarla Haçlılar Arasında Vuku Bulan Diğer Bir Olay

Tell-Bâşir hâkimi Joscelin de Jourtenay yaklaşık iki yüz süvariden müteşekkil bir haçlı birliğiyle Taberiyye'den yola çıkıp «Benû Hâlid» olarak bilinen Tay kabilesinden bir zümreye baskın düzenleyerek onları ele geçirdi ve ganimetlerini aldı. Kavimlerinin geri kalan kısmını teşkil eden Benû Rebia'nin nerede olduğunu sordular, onlar da el-Hazen'in gerisinde es-Selâle vadisinde Dımaşk ile Taberiyye arasında olduğunu söylediler. Bunun üzerine Joscelin adamlarından yüz elli süvariyi oraya gönderirken kendisi de elli süvariyle başka bir yolu takip edip harekete geçti. Adamlarıyla sabahleyin Benû Rebîa'ya saldırmak üzere anlaştılar. Benû Rebîa bu haberi duyup oradan ayrılmak istediler, fakat emîrleri onlara mani oldu. Yüz elli süvarileri vardı, yüz elli kişilik haçlı süvari birliği de Joscelin'in kendilerinden önce oraya vardığını veya kendilerine yetişeceğini düşünerek Benû Rebia'nın bulunduğu mahalle vardı; fakat Joscelin yolu şaşırmıştı ve böylece iki taraf sayıca birbirine eşit durumdaydı. Savaş başladı, Araplar onların atlarını yaraladılar, böylece çoğu yaya kaldı. Emîrlerin hepsi büyük bir cesaretle başarılı bir kumandanlık ve ileri görüşlülük ortaya koydu. Haçlılardan yetmiş kişi öldürüldü, ileri gelenlerinden on iki kişi esir alındı. Her biri canını kurtarmak için bol miktarda para ve bir kaç esiri serbest bırakmayı vaat ettiler.

Joscelin'e gelince, o yolunu şaşırmıştı; bu hadiseyi duyunca Trablus'a gidip çok sayıda asker topladı ve geceleyin Askalân'a yürüyüp şehre baskın yaptı. Oradaki Müslümanlar onu bozguna uğrattılar ve kaçarak geri döndü.

Mengüpars'ın Öldürülmesi

Daha önce hakında bilgi verdiğimiz Bağdâd şahnesi Emîr Mengüpars bu sene öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi şu idi:

Mengüpars Sultan Mahmûd ile Sâve savaşında mağlûp olup Bağdâd'a dönmüş ve Tarîk-ı Horasân'daki bazı yerleri yağmalamıştı. Bağdâd'a girmek isteyince de Dübeys b. Sadaka ona mani olmak üzere asker göndermişti. Bunun üzerine Mengüpars geri döndü ve Sultan Sencer ile Mahmûd anlaştılar. Anlaşma yapılınca Mengüpars doğruca Sultan Sencer'in yanına gitti. Elinde kılıç ve kefeni olduğu halde huzuruna girdi. Sencer ona:

«Ben kimseyi cezalandırmayacağım.» diyerek onu Sultan Mahmûd'a teslim etti ve: «Bu senin memlûkündür, ona istediğini yap.» dedi, Mahmûd da onu tevkif etti.

Sultan Mahmûd, Mengüpars'a bazı sebeplerden dolayı çok kızgındı. Bu sebeplerden bazıları şunlardır: Sultan Muhammed vefat edince Mengüpars onun câriyesi olan Melik Mes'ûd'un annesiyle iddet müddeti dolmadan zorla evlenmişti, ayrıca kendisine karşı cür'eti ve ona rağmen devlet işlerine tek başına tahakküme kalkışması ve Bağdâd şahneliğin ele geçirmesi de onun katline sebep olan faktörlerdendi. Sultan onun Bağdâd şahneliğine karşıydı, fakat mani olamamıştı. Bu arada Irak'ta halka yaptığı zulümler vs. de bunlara ilâve edilebilir. Sultan onu öldürerek halkı ve şehirleri onun şerrinden kurtardı.

Emîr Ali b. Ömer'in Öldürülmesi

Sultan Muhammed'in hâcibi Emîr Ali b. Ömer de bu sene öldürüldü. Emîr Ali daha sonra Sultan Mahmûd'un da büyük emîrlerinden biri olmuştu. Askerler ona itaat arz etmiş, emîrler onu çekemez olmuştu, bu yüzden Sultan ile aralarını bozdular ve onu öldürmeğe teşvik ettiler .Emîr Ali bunu anlayıp Berûcird ile Kerec arasındaki Bercin kalesine kaçtı. Aile fertleri ve ağırlıkları da oradaydı. İki yüz süvari ile oradan Hûzistân'a gitti. Hûzistân bu sırada Akbörü b. Porsuk ile iki kardeşinin oğulları Eroğlu b. Belbegi ve Hendû b. Zengî'nin elindeydi. Onlara haber gönderip kendisini himaye edeceklerine ve emân vereceklerine dair ahidnâme aldı.

Fakat Emîr Ali onların yanına hareket edince asker gönderip yanlarına gelmesine mani oldular. Onu Tüster'den altı fersah mesafede karşılayıp savaşa tutuştular. Emîr Ali ve adamları mağlûp oldular. Emîr Ali'nin atı durdu, o da hemen başka bir ata bindi ancak atın kuyruğu önceki atın eyerine takıldı, Emîr Ali onu kurtardıysa da tekrar takıldı, bu yüzden yavaşladı ve Porsukoğullarının adamları yetişip onu esir aldılar. Sultan Mahmûd'a haber gönderip ne yapacaklarını sordular, Sultan da öldürülmesini emretti; bunun üzerine Emîr Ali öldürülüp kafası Mahmûd'a gönderildi.

Murâbıtlarla Kurtaba Halkı Arasında Çıkan Olaylar

Bu sene (başka bir rivayete göre 514 yılında) Emîrü'l-Müslimîn Ali b. Yûsuf'un askerleriyle Kurtubalılar arasında olaylar çıktı.

Sebebi şudur :

Emîrü'l-Müslimîn Kutuba'ya Ebû Bekr b. Yahyâ b. Revvâd adlı birini vali tayin etmişti. Kurban Bayramı'nda halk gezinmeğe çıkmış, bu sırada Ebû Bekr'in adamlarından biri bir kadına elle sarkıntılık etmişti: Kadın Müslümanlardan yardım isteyince herkes ona yardıma koştu. Bu sebeple Ebû Bekr'in adamlarıyla halk arasında olaylar çıktı ve bütün gün devam etti. Aralarında savaş çıkmak üzereydi ki akşam olması üzerine dağıldılar. Bu haber Emîr Ebû Bekr'in kulağına gitti. Fakihler ve şehrin ileri gelenleri toplanıp Ebû Bekr'e: «Yapılacak en doğru iş bu olaya sebep olan adamlarından birini öldürmendir.» dediler; fakat Emîr bu ithamı kabul etmedi ve bundan dolayı çok kızdı. Ertesi gün sabah olunca silâh ve savaş araç gereçlerini çıkarıp şehir halkıyla savaşmağa karar verdi. Fakihler, şehrin ileri gelenleri ve gençler atlanıp Ebû Bekr'in üzerine yürüdüler ve savaşarak onu mağlûp ettiler. Ebû Bekr saraya kapandı, halk onu muhasara altına aldı. Saraya girmek istediler, fakat Ebû Bekr bin bir güçlükle kaçtı. Halk sarayı yağma etti, Murâbıtların evlerini ateşe verdi, mallarını yağmaladı ve onları çok perişan bir halde şehirden dışarı çıkardılar.

Emîrü'l-Müslimîn bu haberi duyunca buna çok kızdı ve çok ağrına gitti. Hemen Sanhâce, Zenâta, Berberîler ve diğer kavimlerden çok sayıda asker toplayıp 515 (1121-1122) yılında onların üzerine yürüdü ve Kurtubâ'yı kuşattı. Halk onlara karşı canını, malını, ırz ve namusunu müdafaa eden şahıslar gibi savaştı. Emîrü'l-Müslimîn onların çok çetin bir şekilde savaştıklarını görünce araya elçiler girip barış yapmak için çalıştılar. Emîrü'l-Müslimîn de Kurtubalıların Murâbıtlardan aldıkları malları iade etmeleri şartıyla barışa razı oldu. Şartlarla bir anlaşmaya varıldı ve Emîrü'l-Müslimîn savaştan vaz geçti.

Ali b. Sökmen'in Basra'ya Hakim Olması

Ali b. Sökmen bu sene Basra'yı zapt etti.

Sebebi şudur :

Sultan Muhammed Basra'yı Emîr Aksungur el-Buhârî'ye ikta etmiş, o da buraya «Sungur el-Beyâti» adlı birini nâib tayin etmişti. Sungur el-Beyâtî burada halka çok güzel hizmetlerde bulundu. Basra'nın suyu tuzluydu. Emîr Sungur şehirdeki fakirler ve yoldan gelip geçenler için gemiler ve testiler tahsis edip onlar için tatlı su taşıtırdı. Sultan Muhammed ölünce Emîr Sungur, «İsmâil» adlı bir emîre mensup Türklerin reisi olan «Guzoğlu» adlı bir emîri tevkif etmeğe karar verdi. Bu emîrden daha ön-

ce bahsedilmişti. O bir kaç yıl Basra üzerinden halkı hacca götürmüştü. Sungur, Baldukiyye Türklerinin reisi olan Sungur Alp adındaki başka bir emîri de yakalamak niyetindeydi. Bu iki emîr Sungur el-Beyâtî'ye karşı birleştiler, onu yakalayıp zincire vurdular, kaleyi ve ona ait ne varsa hepsini aldılar.

Daha sonra Sungur Alp, Sungur el-Beyâtî'yi öldürmek istedi, fakat Guzoğlu ona mani oldu ve kabul etmedi. Sungur Alp onu öldürünce Guzoğlu da üzerine saldırıp onu öldürdü ve münadiler vasıtasıyla halka sükûnet içinde yaşamalarını duyurdu, böylece halk huzura kavuştu.

Bu sene Basra'nın hac emîri Baldukiyye emîrlerinden Ali b. Sökmen idi. Guzoğlu ona karşı kin besliyordu, çünkü hac onun sayesinde tamamlanıyordu. Ayrıca Ali b. Sökmen Baldukiyye Türklerinin reisi olduğundan Sungur Alp'ın intikamını almasından da korkuyordu, bu sebeple Guzoğlu bedevîlere hacılara saldırıp yağmalamalarını emretti, onlar da buna heveslenip hacıların üzerine yürüdüler ve onlarla savaştılar. İbn Sökmen onları müdafaa edip güzel bir imtihan verdi. Basra'ya giderek iki günlük mesafeye varıncaya kadar bedevîlerle savaşmağa başladı. Guzoğlu, Ali b. Sökmen'e haber gönderip Basra'ya girmesine mani oldu, bunun üzerine o da Dicle'nin aşağı kesimîndeki el-Avnî'ye yöneldi. Bedeviler onunla savaşı sürdürüyorlardı. el-Avnî'ye varınca Ali, bu bedevîlere ciddî olarak saldırıp onları bozguna uğrattı.

Daha sonra Guzoğlu büyük bir orduyla Ali b. Sökmen üzerine yürüdü. Ali'nin yanında ise az sayıda kuvvet vardı. İki taraf savaşa tutuşup çarpıştılar, Guzoğlu'nun atı atılan bir okla vuruldu, Guzoğlu yere düştü ve hemen öldürüldü; bundan sonra Ali de Basra'ya girdi ve kaleyi ele geçirdi. Aksungur el-Buhârî'nin âmillerini ve nâiblerini eski görevlerine tayin etti. Sultan'ın yanında bulunan Aksungur'a mektup gönderip Basra'da kendisine nâib olmasını istedi, fakat Aksungur bunu kabul etmedi; bunun üzerine o da Aksungur'un nâiblerini uzaklaştırıp şehri istilâ etti. Ülkeyi tek başına yöneten hükümdarlar gibi tasarrufta bulundu. Basra'ya iyice yerleşip 514 (1120-1121) yılına kadar iyi idare etti, sonra Sultan Mahmûd Emîr Aksungur el-Buhârî'yi bir orduyla Basra'ya gönderdi ve burayı Ali b. Sökmen'den aldı.

Çeşitli Olaylar

Sultan Sencer bu sene Mücâhidüddîn Bihrûz'un yeniden Irak şahneliğine tayin edilmesini emretti. Irak'ta Dübeys b. Sadaka'nın nâibi şahnelik görevini yürütüyordu. O bu görevden alındı.

Sultan Mahmûd'un veziri Rebîbüddevle bu sene Rebîyülevvel ayında öldü, yerine el-Kemâl es-Sümeyremî vezir oldu. Rebîbüddevle'nin oğlu da el-Müsterşid'in veziriydi, o da azledildi, yerine Amîdüddevle Ebû Ali b. Sadaka tayin edildi ve «Celâlüddevle» lakabı verildi. Bu vezir er-Râşid ve Atabeg Zengî'ye vezirlik eden Celâlüddîn Ebû'r-Rızâ Sadaka'nın amcasıdır. Bunları ileride anlatacağız.

Bu sene Hz. İbrâhim el-Halîl ile iki oğlu Hz. İshâk ve Hz. Ya'kûb'un (A.s.) Kudüs yakınındaki mezarları bulundu. Pek çok kişi onların cesedlerinin çürümediğini gördü. Bulundukları mağarada altın ve gümüş kandiller vardı. Bunun Hamza b. Esed et-Temîmî Târîh'inde zikretmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Kâdî el-kudât Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed ed-Damgânî de bu yılın muharrem ayında (nisan-mayıs 1119) öldü. 449 yılı receb ayında (mart-nisan 1106) doğmuştu. Daha yirmi altı yaşında iken Bağdâd-Musul yolu üzerindeki Bâbu't-Tâk'da kadılık görevini deruhte etti. Bu başkasına nasib olmayan bir durumdur. Ölümü üzerine el-Ekmel Ebû'l-Kâsım Ali b. Ebû Talib el-Hüseyn b. Muhammed ez-Zeynebî kâdî el-kudât oldu. 3 Safer (16 Mayıs 1119) tarihinde el-Ekmel'e hil'at verildi.

Bu yılda Dicle kıyısındaki Tâcü'l-Halife kendiliğinden yıkılabilir korkusuyla yıkıldı. Bu Tac 290 (902-903) yılından sonra Emirü'l-Müminîn el-Muktefî tarafından yaptırılmıştı.

Bu sene hac farizası gecikti; bunun üzerine halk yardım istedi. Saray Camii'ndeki minberi kırmak istediler. Halife Dübeys b. Sadaka'ya haber gönderip hacıların gönderilmesi hususunda Emîr Nazar'a yardım etmesini istedi, Dübeys de kabul etti. 12 Zilkade (15 Mart 1120) tarihinde Bağdâd'dan yola çıktılar. Hacılar Kûfe'ye varıncaya kadar aralıksız yağmur yağdı.

Dübeys b. Sadaka Kûfe kadısı, Ebû Ca'fer Abdü'l-Vâhid b. Ahmed es Sakafî'yi İlgazi'nin yanına Mardin'e gönderip kızına dünür oldu. İlgazi kızını onunla evlendirdi. es-Sakafî de gelini yanına alıp Hille'ye götürdü ve Musul'a uğradı.

Zamanında Hanefîlerin reisi olan Ebû'l-Vefâ Ali b. Ukayl b. Muhammed b. Ukayl bu sene cemaziyülevvel ayında Bağdâd'da öldü. Münazara ve çabuk kavrama kabiliyeti olan bir zattı. Gençliğinde Mu'tezile mezhebiyle meşgul oldu ve Ebû'l-Velîd'den Mu'tezile mezhebin'in esaslarını okudu, bu yüzden de Hanbeliler onu öldürmek istediler. İki yıl boyunca Bâbü'l-Merâtib'de saklandı, daha sonra tevbe edeceğini söyleyip ortalığa çıkma imkanı buldu. Kitabu'l-Fünûn'dan başka daha bir çok eseri vardır.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 1120-1121) YILI OLAYLARI

Melik Mes'ûd'un Kardeşi Sultan Mahmûd'a İsyanı ve Aralarında Çıkan Savaş

Sultan Mahmûd ile kardeşi Melik Mes'ûd arasında bu sene rebiyülevvel ayında (haziran 1120) savaş çıktı. O zaman Âzerbaycân ve Musul, Melik Mes'ûdun hakimiyetindeydi.

Bu savaşın sebebi şu idi:

Dübeys b. Sadaka Mes'ûd'un atabegi Cüyûş Beg ile mektuplaşıp onu Melik Mes'ûd adına tahtı ele geçirmeğe tevşik ediyor ve kendisine bu hususta yardımcı olacağını söylüyordu. Dübeys'in maksadı onları birbirleriyle ihtilafa sürüklemek, böylece babasının Sultan Melikşah'ın iki oğlu Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed arasında çıkan anlaşmazlıklardan yararlandığı gibi yüksek makam ve mevki elde etmekti.

Daha önce Melik Mes'ûd'un atabegi olan ve Bağdâd şahneliğinden ayrılan Kasîmüddevle Porsukî ona Rahbe'ye ilâveten Merâga'yı da iktâ etmişti. Dübeys ile aralarında köklü bir düşmanlık vardı, bu sebeple Dübeys, Cüyûş Beg ile haberleşerek ona Porsukî'yi tevkif etmesini tavsiye ediyor ve Porsukî'yi Sultan Mahmûd'a taraftar olmakla suçluyordu. Dübeys, Cüyûş Beğ'e onu tevkif etmesi için pek çok mal verdi. Porsukî bunu öğrenince onların yanından ayrılıp Sultan Mahmûd'un yanına gitti. Sultan Mahmûd onu çok iyi karşıladı, mevkiini yükseltti, ona daha önemli görevler verdi.

Üstaz Ebû İsmâil el-Hüseyn b. Ali el-İsfahânî et-Tuğrâî de Melik Mes'ûd'a iltihak etti. Oğlu Ebû'l-Müeyyed Muhammed b. İsmâil, Melik Mes'ûd'un tuğrâsını çekiyordu. Babası gelince Mes'ûd, Trablus hakimi Ebû Ali b. Ammâr 513 (1119-1120) yılında azlettikten sonra Hoy kapısında onu vezir tayin etti. Ebû İsmâil et-Tuğrâî, Dübeys'in Sultan Mahmûd'a muha-

lefet ve isyan etmesi için yazdığı şeyleri yerinde bulup Melik Mes'ûd'u bu yönde teşvik etti.

Onların üzerinde bu mesele duyuldu. Sultan Mahmûd bunu haber alınca onlara mektup yazıp tehdit etti. Eğer itaat ve muvafakat üzerine kalırlarsa kendilerine lütuf ve ihsanda bulunacağını vaat etti, fakat onlar Sultan Mahmûd'un sözlerine kulak asmadılar, kararlaştırdıkları ve gizledikleri şeyleri açıkça söylediler.

Mes'ûd adına Sultan olarak hutbe okuttular ve beş nevbet çaldırdılar Bu durum Sultan Mahmûd'un askerlerinin dağılmasına sebep oldu. Bundan dolayı onların ihtirasları ve iştahları kabardı. Sultan Mahmûd'un yanında az sayıda asker bulunduğunu düşünerek bir an önce onunla karşılaşmak için sür'atle hareket ettiler. Sultan Mahmûd'un emrinde on beş bin kişi toplandı. O da aynı şekilde onların üzerine yürüdü. 15 rebiyülevvel (14 Haziran 1120) günü Esedâbâd sırtlarında karşılaşıp sabahın erken saatlerinden akşama kadar savaştılar.

Sultan Mahmûd'un ordusunun kumandanı Porsukî idi ve o gün güzel bir imtihan verdi. Akşama doğru Mes'ûd'un askerleri bozuldu, ileri gelenlerinden ve kumandanlarından pek çok kişi esir düştü. Mes'ûd'un veziri Üstâz Ebû İsmâil de esir alındı. Sultan onun öldürülmesini emretti ve: «Ben o'nun dininin ve inancının bozuk olduğuna inanıyorum.» dedi. Vezirliği bir yıl bir ay sürmüştü Yaşı altmış'ı geçmişti. Güzel yazı yazar ve şiir söylerdi. Altın elde etme sanatına meraklıydı, bu konuda eserleri olup bu sayede halktan sayısız mal kazanmıştı.

Melik Mes'ûd ise adamları mağlûp olup her bir tarafa dağılınca savaş yerine on iki fersah mesafeli bir dağa çıkıp saklandı. Rikâbdarı Osman'ı kardeşi Sultan Mahmûd'a gönderip emân diledi. Osman Sultan Mahmûd'un yanına girip kardeşi Mes'ûd'un durumunu haber verdi, Aksungur el-Porsukî'ye onun yanına gidip gönlünü almasını ve kendisini affettiğini ona bildirmesini ve Mes'ûd'u beraberinde getirmesini istedi. Mes'ûd emân dilemek üzere adam gönderdikten sonra emirlerinden biri gelip onu Musul'a gitmeğe teşvik etti. Burası ve Âzerbaycân onun hakimiyetindeydi. Ayrıca Dübeys b. Sadaka ile haberleşip onun da kendisine katılmasını tavsiye etti. Böylece Mes'ûd'un askerleri çoğalacak ve tekrar saltanat davasına kalkışacaktı. Bu tavsiyelere uyan Mes'ûd ve o emirle beraber oradan ayrıldı.

Porsukî oraya varınca Mes'ûd'u bulamadı, gittiğini öğrendi ve izini takip ederek yola koyuldu. Musul'a gitse de onun peşinden gitmeğe ve yakalamağa karar verdi. Sür'atle hareket etti, buradan otuz fersah uzakta Mes'ûd'a yetişti. Kardeşinin kendisini affettiğini bildirdi, dilediğini yeri-

ne getireceğine kefil oldu ve Mes'ûd'u karargâha gönderdi. Sultan Mahmûd askerlerine onu karşılamalarını, saygı göstermelerini emretti, onlar da Mes'ûd'u hizmetle karşıladılar. Sultan Mahmûd onun annesinin yanına indirilmesini emretti, onun için bir kabul merasimi (bâr-ı hâss) düzenleyip huzura kabul etti. İki kardeş kucaklaşıp ağladılar. Mahmûd ona açıdı, verdiği sözde durdu, onu bütün işlerinde kendisine ortak yaptı. Bu davranış Mahmûd'un iyilik ve asaletinden kabul edildi. Âzerbaycân, Musul ve el-Cezîre'de yirmi sekiz gün boyunca Sultan olarak Mes'ûd adına hutbe okundu.

Mes'ûd'un atabegi Cüyûş Beg'e gelince, o Esedâbâd sırtlarına (Akabe) giderek Mes'ûd'u bekledi, fakat onu göremedi. Daha sonra başka bir yerde bekledi, ancak Mes'ûd oraya da gelmedi. Cüyûş Beg, Mes'ûd'dan umut kesince Musul'a gidip şehir dışında konakladı. Köylerden oraya zahire getirtti. Askerleri de ona katıldı. Sultan Mahmûd'un kardeşi Mes'ûd'u affettiğini ve Mes'ûd'un onun yanında olduğunu öğrenince kendisinin de bu vaziyette kalamayacağını anladı ve ava çıkıyormuş gibi yapıp Zab'a vardı. Yanındakiler: «Ben Sultan Mahmûd'un yanına gitmeğe karar verdim, fakat kendimi tehlikeye atıyorum.» dedi, sonra Mahmûd'un yanına hareket edip Hemedân'da iken ona yetişti ve huzura girdi. Mahmûd onun da gönlünü aldı, emân verdi ve çok iyidavrandı.

Dübeys ise Irak'taydı. Melik Mes'ûd'un mağlûbiyet haberini alınca o yöreyi yağma ve tahrip etti. Sultan Mahmûd'un elçisi gelinceye kadar o bölgede bazı çirkin işler yaptı. Elçi Dübeys'in gönlünü almağa çalıştıysa da o buna hiç iltifat etmedi.

Dübeys'in Durumu ve Yaptığı İşler

Dübeys, Bağdâd ve çevresinde benzeri görülmemiş yağmacılık, adam öldürme ve bozgunculuk gibi faaliyetlerde bulununca Halife el-Müsterşid Billâh Dübeys'e mektup gönderip bu davranışlarını kınadı ve derhal vaz geçmesini istedi; fakat Dübeys elçi gönderip onun gönlünü aldı ve adamlarının fesat çıkarmasına mani olmasını istedi. Dubeys bunu da kabul etmedi, bizzat kendisi Bağdâd'a gidip hilâfet sarayının karşısında karargâh kurdu. Kalbinde gizlediği kin ve nefreti açığa vurdu, babasının başıyla nasıl dolaştırıldığını söyledi. Halifeyi tehdid edip: «Sultan'a elçi gönderip sen çağırdın; onu geri çevirmezsen ben de yapacağımı yaparım.» cevabını verdi.

Elçi Şeyhu's-Şüyûh İsmâil idi. Sultan ile Dübeys arasında anlaşma sağlamak için elçilerin gönderilmesini bekledi. Receb ayında (eylül-ekim 1120) Bağdâd'dan ayrıldı.

Sultan da Receb ayında Bağdâd'a vardı. Dübeys, Amîdüddevle'nin kızı olan karısını pek çok para ve değerli hediyelerle Sultan'ın yanına gönderip af diledi. Bu teklif bir şartla kabul edildi, fakat Dübeys bu şartı reddedip inat etti, Sultan'ın otlaktaki hayvanlarını yağmaladı; bunun üzerine Sultan Şevval ayında (aralık 1120-ocak 1121) Dübeys'in üzerine Hille'ye yürümek maksadıyla Bağdâd'dan ayrıldı. Dicle'yi geçmek için bin gemiyle yola çıktı. Dübeys Sultan'ın hareketini haber alınca emân dilemek için elçi gönderdi, Sultan da emân verdi. Sultan'ın bundan maksadı Dübeys'i oyalamaktı, fakat Dübeys karılarını Batîha'ya gönderdi, ağırlıklarını yanına alıp şehri yağmaladıktan sonra ayrılıp İlgzi'ye sığındı. Sultan Hille'ye varınca hiç kimseyi göremedi, orada sadece bir gece kalıp geri döndü.

Dübeys İlgazi'nin yanında kaldı ve onunla dalaştı durdu. Daha sonra kardeşi Mansûr'u bir ordunun başında Ca'ber Kalesi'nden Irak'a gönderdi. Mansûr Hille ve Kûfe'yi dolaşıp Basra'ya gitti, Barankuş ez-Zekevî'ye haber gönderip Sultan ile aralarının düzeltilmesini istedi. Fakat bu iş gerçekleşmedi. Mansûr kardeşi Dübeys'e haber gönderip bu durumu bildirdi ve onu Irak'a çağırdı; bunun üzerine Dübeys 515 (1121-1122) yılında Ca'ber Kalesi'nden Hille'ye gitti ve şehre girip zapt etti. Sultan ile Halife'ye elçi gönderip özür diledi ve itaat arz ettiğini bildirdi, fakat Dübeys'in bu sözüne itibar edilmedi.

Üzerine asker sevk edildi. Askerler yaklaşınca Hille'den ayrılıp «el-Ezber» (?) denilen Nehr-i Sindâd'a girdi. Ordu varınca halkın şehri terk etmiş olduğunu gördü. Şehirde hiç kimse kalmamıştı. Erzak da yoktu, yiyecekler Bağdâd'dan getiriliyordu. Ordu kumandanı Sa'düddevle Barankuş ez-Zekevî idi. Hille'de beş yüz süvari Kûfe'de de Dübeys'e karşı yol emniyetini sağlamak üzere bir askerî birlik bıraktı. Vâsıt askerlerine de haber gönderip Batîha yolunun kontrol ve emniyetini sağlamalarını istedi. Onlar da bu emri yerine getirdiler. Sultan'ın askerleri Dübeys'in üzerine yürüdü. İki taraf arasında geçit yerleri olan bir nehir kalmıştı. Barankuş ve Dübeys haberleştiler, sonunda Dübeys'in kardeşi Mansûr'u rehine olarak göndermesi ve itaat arz etmesi şartıyle anlaşmaya vardılar ve Sultan'ın askeri 516 (1122-1123) yılında Bağdâd'a döndü.

Gürcülerin İslâm Topraklarına Saldırmaları ve Tiflis'i Ele Geçirmeleri

Gürcüler bu sene İslâm ülkelerine saldırıya geçtiler. Onlar eskiden de İslâm ülkelerine yağma akınları yaparlardı. Sultan Melikşah devrinden Sultan Muhammed'in son zamanlarına kadar bu saldırıları yapamadılar. Bu sene tekrar akınlara başladılar. Kıpçaklar ve civarlarındaki diğer kavimler de onlarla beraberdi. Birbirlerine yakın yerlerde oturan emîrler mektuplaşıp toplandılar; bunlar arasında Emîr İlgazi, Dübeys b. Sadaka, Melik Tuğrul b. Muhammed ve atabegi Gündoğdu da vardı. Errân ile Aras'a kadar Nahcivan toprakları Melik Tuğrul'un hakimiyetindeydi. Hepsi birleşip Gürcülere karşı harekete geçtiler. Tiflis'e yaklaştıklarında Müslümanların sayısı otuz bine varmıştı. İki taraf karşı karşıya gelip savaş nizamına girdiler. Kıpçaklardan iki yüz kişi ileri doğru atıldı, Müslümanlar onların emân dilemek üzere geldiklerini zannettiler ve onlardan sakınmadılar. Kıpçaklar Müslümanların arasına girip onları oka tutunca Müslümanların safı sarsıldı. Geride bulunanlar onların mağlûp olduğunu zannederek geri dönüp kaçtılar, diğerleri de onları takiben kaçmağa başladılar İzdiham sebebiyle birbirlerine çarptılar ve pek çok kişi öldürüldü.

Kâfirler onları on fersah takip edip kimini öldürdüler, kimini de esir aldılar. Bir çoğu öldürüldü, dört bin kişi de esir alındı. İlgazi, Dübeys ve Melik Tuğrul kurtuldu. Gürcüler sonra geri dönüp İslâm ülkelerini yağmaladılar. Tiflis'i muhasara ettiler. Tiflis'dekiler savaşın şiddetinden çok zor duruma düştüler. Halk çok büyük sıkıntılara maruz kaldı. Muhasara 515 (1121-1122) yılına kadar devam etti, nihayet şehri cebren ele geçirdiler.

Tiflis halkı mahvolacaklarını anlayınca şehrin kadısı ve hatibini Gürcülere gönderip emân dilediler, fakat Gürcüler onlara kulak asmadı, her ikisini de korku ve dehşete düşürdüler, sonra da zorla şehri işgal ettiler. Her şeyi mübah görüp yağma ettiler. Bunun üzerine Tiflisli Müslümanlar feryat ve figan ederek Gürcülere karşı yardım istemek üzere 516 (112-1123) yılında Bağdâd'a geldiler. Sultan Mahmûd'un bu sırada Hemedân'da olduğunu öğrendiler ve onun yanına gidip yardım dilediler. Sultan Âzarbaycân'a gidip ramazan ayını Tebriz şehrinde geçirdi; sonra Gürcülere karşı bir ordu sevk etti. Onlarla yapılan mücadeleye inşallah ileride tekrar döneceğiz.

İlgazi'nin Bu Sene Yaptığı Gazâlar

Halife el-Müsterşid bu sene, Sedîdüddevle el-Enbârî ile Necmeddin İlgazi'ye hil'atler gönderip Haçlılara karşı yaptığı gazalardan dolayı te-

şekkür etti, Dübeys'i de yanından uzaklaştırmasını istedi. Trablus hakimi olan Ebû Ali b. Ammâr da İlgazi'nin yanında kalmak üzere İbnü'l-Enbârî ile beraber gitti. İlgazi Dübeys'i hemen uzaklaştıramadı, ancak onu uzaklaştıracağına söz verdi. Sonra Haçlıların üzerine yürüdü, onlarla savaşmak için asker toplamıştı. Haleb yöresinde «Zâtü'l-Bakl» denilen yerde, Haçlılarla çok çetin bir savaşa girdi ve zafer kazandı.

Daha sonra İlgazi ile Dimaşk hakimi Atabeg Tuğtekin birleşip Maarra Kınnesrîn'de Haçlıları yirmi dört saat muhasara ettiler. Bilâhere Atabek onların korku içinde Müslümanlar'a saldırıp savaşmalarından endişe ederek muhasaranın kaldırılmasını ve oradan ayrılmalarına müsaade etmesini tavsiye etti. Fakat belki de zafer kazanacaklardı. Tuğtekin aslında Türkmen süvarilerinin atlarının zayıf, Haçlı süvarilerinin atlarının ise iyi olmasından korkuyordu. Bunun üzerine İlgazi onların çekip gitmelerine izin verdi, Haçlılar da bulundukları yerden ayrılıp kurtuldular. İlgazi haçlı beldesinde fazla kalıp zaman kaybetmek istemiyordu, çünkü o Türkmenleri ganimet için toplardı. Türkmenler yanlarında içinde un bulunan bir azık çantası ve koyunlar gelir, ele geçireceği ganimeti kaçırmamak için acele eder ve saatleri sayar, sonra da geri dönerdi. Eğer bir yerde uzun süre kalınırsa hemen dağılırlardı. İlgazi'nin yanında onlara dağıtacak kadar malı yoktu.

Muhammed b. Tûmart ve Abdü'l-Mü'min'in İlk Zamanları ve Hükümdar Olmaları

el-Mehdî Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Tûmart el-Alevî el-Hasanî ilk defa bu sene ortaya çıktı. el-Masmûdî (el-Masâmide) kabilesinin Mağrib'deki Cebel-i Sûs'ta ikamet eden Heragâ koluna mensuptu. Cebel-i Sûs Mûsâ b. Nusayr komutasındaki İslâm orduları tarafından fethedilince oraya yerleşmişlerdi. Onun ve Abdü'l-Mü'min'in Mağrib'i istilâlarına kadar geçirdikleri merhaleleri hadiseleri peş peşe anlatmak gayesiyle bu senenin vukuatı arasında anlatacağız.

İbn Tûmart gençliğinde ilim tahsil etmek için diyâr-ı Şark'a gitmişti. Faziletli bir fakîh ve şeriat meselerine vakıf bir alimdi. Hadis sahasında «hafız» derecesindeydi. Din ve fıkıh üsûlü konularında bilgi sahibiydi. Arapça'yı çok iyi bilirdi, müttakî ve zâhid bir insandı, bu yolculuğunda Irak'a uğramış, el-Gazzâlî ve el-Kiyâ ile görüşmüştü. İskenderiye'de de Ebû Bekr et-Tentûşî, ile buluşmuştu. Rivayete göre, Mağrib'i ele geçirmek için yaptıklarını Gazzâlî'ye anlattı, bunun üzerine Gazzâlî ona: «Bu iş bu bölgede yürümez ve bizim gibiler için mümkün değildir.» dedi.

Mağribli bazı tarihçiler de bunu anlatırlarsa da doğrusu İbn Tûmart'ın Gazzâlî ile görüşmemiş olduğudur. Hac farizasını edâ edip Mağrib'e dönmüştür. Mağrib'e gitmek için İskenderiye'den gemiye binince gemide şeriata aykırı şeyleri değiştirmeğe, namaz kıldırmağa ve Kur'an okumağa başladı. el-Mehdiyye'ye varıncaya kadar bu faaliyetleri sürdürdü. Mehdiyye'nin o zamanki (515/1121-1122) hükümdarı Yahyâ b. Temîm idi. Mesci' dûs-sebt tarafındaki bir mescidde konakladı; yanında matarası ve asâsından başka bir şeyi yoktur. Şehir halkı onun geldiğini duyup çeşitli ilimleri tahsil etmek üzere yanına gittiler. Eğer yanına gelenlerde şeriata aykırı bir şey görürse onu derhal tağyir ve iâde ederdi. Bu tür hareketleri çoğalınca Emîr Yahyâ fakîhlerden müteşekkil bir cemaatle onu yanına çağırdı. İbn Tûmart'ın vakar ve tavrını görüp sözünü işitince ona ikramda bulunup saygı gösterdi ve kendisi için dua etmesini istedi.

el-Mehdiyye'den ayrılıp bir müddet sâlih kişilerle beraber el-Manastır'da kaldı, daha sonra Bicâye'ye gidip orada da aynı şeyleri yaptı. Sonra oraya yakın bir yerde bulunan Mellâle köyüne götürüldü. Burada Abdülmümin b. Ali ile karşılaştı. İbn Tûmart onda asâlet, atılganlık gibi meziyetlerle bir vazifeyi ifa edecek ruh haletine sahip olduğunu gördü. Adını ve kabilesini sordu, o da Kays Aylan kabilesinin Benû Süleym kolundan olduğunu söyledi; bunun üzerine İbn Tûmart: «İşte Resûlullah (A.s.)in müjdelediği insan budur. Resûllullah: "Allah Teâlâ âhir zamanda bu dini Kays kabilelerinden biriyle muzaffer edecektir." buyurmuştur.» dedi. Hangi Kays diye sorulunca: «Benû-Süleym'den.» cevabını verdi. Abdülmümin'i müjdeleyip onunla karşılaşmaktan dolayı sevindi. Abdülmümin'in doğum yeri Telemsan'a bağlı Tâcere şehriydi, Kûmert'e mensup Âiz kabilesindendi. Bu bölgeye 180 (796-797) yılında gelmişlerdi.

eld-Mehdî, Emîru'l-Müslimîn Yûsuf b. Ali b. Taşfin'in başkenti Merâkeş'e varıncaya kadar yol boyunca iyiliği emredip kötülükten vaz geçirmeye çalıştı; fakat Merâkeş'te yol boyunca gördüklerinden çok daha fazla gayr-ı İslâmî durumlarla karşılaştı, bu sebeple iyiliği emredip kötülükten vaz geçirmek için görevini yerine getirmek amacıyla daha çok çalıştı. Burada taraftarlar çoğaldı, halk onun hakkında hüsnü zanda bulunmağa başladı. Bir gün yolda giderken Emîrü'l-Müslimîn'in kız kardeşini bir alayla giderken gördü. Yanında çok sayıda güzel cariyesi vardı ve hepsinin yüzleri açıktı. Mülessimîler (Murâbıtlar)'ın âdetine göre kadınlar yüzlerini açar, erkekler yaşmak kullanırlardı. el-Mehdî kadınları bu halde görünce onların bu hallerini beğenmeyip yüzlerini örtmelerini emretti. Kendisi ve adamları kadınların bindiği hayvanları vurdular. Emîrü'l-Müslimîn'in kız kardeşi de atından düştü. Bu haber Emîrü'l-Müslimîn'e ulaştırılınca el-Mehdî ile fakihleri çağırıp bu meseleyi tartışmalarını istedi, fakat Mehdî-

nin delilleri güçlü olduğundan dolayı fakihlerin hiç biri onun karşısında tutunamadı.

Emîrü'l-Müslimîn'in yanında Mâlik b. Vehîb adlı vezîri vardı. O hükümdara: «Yâ Emîrü'l-Müslimîn! And olsun ki bu adamın niyeti iyiliği emr ve kötülükten vaz geçirmek değildir; onun asıl maksadı fitne çıkarmak ve ülkenin bazı yerlerini ele geçirmektir. Sen onu öldür ve günahını bana yükle.» dedi; Emîrü'l-Müslimîn kabul etmeyince de: «Madem öldürmüyorsun, o halde hapse at da ilelebed orada kalsın, eğer bunu da yapmazsan sonra telâfisi mümkün olmayan olaylara ve fenalıklara sebep olur.» dedi. O da hapsetmek istedi, ancak Murâbıtların ileri gelenlerinden Beyyân b. Osman adlı bir şahıs ona mani oldu; bunun üzerine Emîr onu Merâkeş'den sürgün etti. Mehdî burada Ağmat'a gitti ve dağa çıkıp 514 (1120-1121) yılında kabilesi Herağa ve diğer Mesâmide kabilelerinin bulunduğu Sûs'a varıncaya kadar yoluna devam etti.

O bölge halkı bunu duyunca Mehdî'nin yanına akın ettiler. İleri gelenler Mehdî'nin huzurunda toplandılar. Mehdî onlara vaaz ve nasihat edip Allah Taâlâ'nın vereceği bir felâket ve musîbeti hatırlatıyordu. İslâm ahkâmını» onun tağyir edilen kısımlarını, yapılan zulüm ve fesadı anlatıyor: «Hak yoldan ayrılıp bâtıla uydukları için bu devletlerden hiç birine itaat gerekmez, bilakis onlarla savaşmak ve onları içinde bulundukları vaziyetten uzaklaştırmak gerekir.» diyordu. Bu şekilde yaklaşık bir yıl kaldı ve kabilesi Herağ'a ona tabi oldu. Mehdî adamlarına el-Muvahhidûn (Muvahhidler) adını verdi ve Resûlullah'ın kendilerini yer yüzünü adaletle dolduracak bir Mehdî ile müjdelediğini bildirdi. Mehdî'nin de Mağrib-i Aksâ'dan çıkacağını haber verdi. Bunun üzerine on kişi kalkıp: «-Bunlardan biri de Abdü'l-Mü'min idi- bu vasıflar ancak sende var.» deyip ona bey'at ettiler.

Emîru'l-Müslimîn bu haberi duyunca adamlarından bir ordu teşkil edip Mehdî'nin üzerine sevk etti. Bunlar Mehdî'nin adamlarına: «Bunlar beni öldürmek istiyorlar. Onların size bir zarar vermesinden korkarım. Sizin selâmetiniz için benim başka bir yere gitmem en doğru hareket olur.» dedi; bunun üzerine Herağa kabilesinin şeyhlerinden İbn Tüfyân ona: «Gökten gelecek bir zarardan korkar mısın?» diye sordu. Mehdî: «Hayır, bilakis semadan yardım görürsünüz.» cevabının verdi. Bunun üzerine İbn Tufyân: «Öyleyse yer yüzündeki bütün düşmanlar üzerimize gelsin yine korkmayız.» dedi. Kabilesi de ona muvafakat etti. Mehdî: «Şu halka zafer müjdesi verin, çok kısa bir zaman sonra onların devletlerini kökünden sökecek ve yerlerine vâris olacaksınız.» dedi. Bunun üzerine dağdan inip Emîrü'l-Müslimîn askerleriyle karşılaştılar, onları mağlûp edip mallarını yağ-

maladılar. Bu hâdiseden sonra Mehdî'nin doğruluğuna olan inançları daha arttı, çünkü onun dediği gibi zafer kazandılar.

O zaman çevredeki kabilelerden şarktan ve garptan bölük bölük insanlar gelip Mehdî'ye bey'at ettiler. Bölgenin en kuvvetli kabilelerinden Hentâte de Mehdî'ye bey'at etti. Mehdî onları karşılayıp itimad etti. Tin Mellel halkının elçileri de gelip itaat arz ettiler ve onu yanlarına davet ettiler. Mehdî de kabul edip Tin Mellel dağına gidip orayı yurt edindi. Tevhide ve itikada dair bir eser yazdı; birbirleriyle münasebetlerinde takip edecekleri yolu gösterdi, âdâb-ı muâşereti öğretti. Kısa elbiselerle ve az parayla yetinmelerini istedi. Onlar düşmanlarıyla savaşa ve aralarındaki kötü insanları dışarı çıkarmağa teşvik etti.

Tin Mellel'de kalıp şehir dışında bir mescit yaptırdı. Namazları bir grup adamıyla orada kılar ve son yatsı vaktinde şehre girerdi .Dağlıların çokluğunu ve şehrin müstahkem olduğunu görüp onların kendisinden vaz geçmelerinden korktu ve silâhsız gelmelerini emretti; onlar da bir kaç gün silâhsız geldiler, sonra adamlarına onları öldürmelerini emretti. Adamları onları gafil avlayıp bu mescitte öldürdüler.

Sonra şehre girip pek çok kişiyi öldürdü, çoluk çocuğu esir aldı ve malları yağmaladı. Öldürülenlerin sayısı on beş bindi., Evleri ve araziyi adamları arasında taksim etti, sonra şehri surlarla çevirdi, yüksek dağın tepesine de bir kale yaptırdı.

Tin Mellel dağında akar sular, ağaçlar, ekinler vardı. Yolu çok zordu, ondan daha sarp bir dağ yoktu. Rivayete göre Mehdî Tin Mellel halkını görünce onlara baktı ve çocuklarının çoğunun mavi gözlü ve sarışın olduğunu gördü. Halbuki babaları esmerdi. Emîrü'l-Müslimîn'in Frank ve Rumlardan pek çok kölesi vardı, bunlar çoğunlukla sarışındı. Bunlar her yıl bir defa dağa çıkar ve Sultan tarafından tesbit edilen haracı alırlardı. Halkın evlerinde otururlar ve sahiplerini oradan çıkarırlardı. Mehdî çocuklarını görünce onlara: «Niçin siz esmer olduğunuz halde çocuklarınız mavi gözlü ve sarışın?» diye sordu. Ona Emîrü'l-Müslimîn'in yanındaki kölelerden bahsettiler. Mehdî buna tahammül ettikleri için onları ayıplayıp azarladı. Bu onların çok ağrına gitti, bunun üzerine Mehdî'ye: «Bundan kurtulmanın çaresi nedir? Bizim onlara karşı koyacak gücümüz yoktur.» dediler. Mehdî: «Onlar her zamanki vakitlerinde yanınıza gelip evlere dağılınca her biriniz kalkıp o kölelerin yanına girin ve onları öldürsün. Bu dağınızı muhafaza ediniz, çünkü bu ele geçmiyecek bir kaledir.» dedi. Onlar bu köleler gelinceye kadar beklediler, sonra da Mehdî'nin kararlaştırdığı şekilde öldürdüler. Onları öldürünce de Emîrü'l-Müslimîn' den korkmağa başladılar ve dağa kapanıp kaldılar. Dağa uzanan yolu kapattılar. Böylece Mehdî'nin cesareti daha da arttı.

Emîrü'l-Müslimin onlara karşı büyük bir ordu sevk etti ve onları dağda muhasara edip sıkıştırarak erzak gönderilmesine mani oldu. Mehdî'nin adamlarının yanındaki erzak azaldı, hattâ yanlarında ekmek bile kalmadı. Onlara her gün çorba pişirir ve bununla iktifa ederlerdi. Herkesin azığı elini tencereye daldırıp aldığı kadar çorbaydı. O gün onunla yetinmek zorundaydı. Bunun üzerine Tîn Mellel halkının ileri gelenleri toplanıp Emîrü'l-Müslimîn ile barışmak istediler ve bu haberi Mehdî b. Tûmart'a ilettiler. Mehdî'nin yanında ebleh görünen, Kur'an ve ilimden nasibi olmayan salyaları göğsüne akan ve âdetâ bunak biri vardı. Bütün bunlara rağmen Mehdî ona yakınlık gösterir ve hürmet ederdi. «Allah'ın bu adamda bir sırrı vardır ve yakında bu sırrı, açığa vuracaktır.» derdi.

el-Venşerîşî devamlı, fakat gizlice Kur'an ve ilimle meşgul olurdu. Hiç kimsenin bundan haberi yoktu. 519 (1125) yılında Mehdî, dağlılardan korkunca bir gün sabah namazına çıktı. Câmiin mihrabında güzel elbiseli ve mis kokulu bir adam gördü. Onu tanımazlıktan gelip: «Bu kim?» diye sordu. Adam: «Ben Ebû Abdullah el-Venşerîşî'yim» dedi. Bunun üzerine Mehdî ona: «Senin garip bir hâlin var» diye karşılık verdi, sonra namaz kıldı ve namazı bitirince münâdîler vasıtasıylâ halka haber verip toplanmalarını istedi. Onlara: «Bu adam kendisinin el-Venşerîşî olduğunu iddia ediyor, buna dikkatle bakıp durumunu soruşturun.» dedi. Ortalık aydınlanınca onu tanıdılar. Mehdî ona: «Başından geçenleri anlat.» dedi, o da: «Bu gece bana gökten bir melek geldi, kalbimi yıkadı. Allah bana Kur'an'ı, muvatta'ı, hadiş ve diğer ilim dallarına dair başka eserleri öğretti.» dedi. Mehdî halkın huzurunda ağladı. Sonra ona dönüp: «Biz seni imtihan edeceğiz.» dediler, o da: «Edin» cevabını verdi.

Güzelce Kur'an okumağa başladı ve hangi konuda ne sorulduysa cevap verdi. Aynı şekilde el-Muvattâ' ile diğer fıkıh ve usul kitaplarından her ne sorulduysa cevap verdi. Halk hayret edip onu gözlerinde büyüttüler.

Daha sonra halka hitaben: «Allah Teâlâ bana bir nûr verdi ki, onunla cennet ve cehennem ehlini biliyorum ve cennet ehline dokunmamanızı emrediyorum. Allah Teâlâ falanca yerdeki kuyuya melekler indirdi, onlar benim doğruluğuma şehadet ederler.» dedi.

Mehdî adı geçen kuyuya gitti. Halk ağlıyordu. Mehdî kuyunun başında namaz kıldı ve: «Ey Allah'ın melekleri! Ebû Abdullah el-Venşerîşî şöyle diyor.» diye sorunca kuyudakiler: «Doğrudur» dediler. Halbuki o daha önce o kuyuya kendi lehinde şahitlik etsinler diye adamlar koymuştu. Kuyudan: «Ebû Abdullah doğru söylüyor.» denilince Mehdî: «Bu kuyu temiz ve mukaddes bir kuyu olmalı ki, melekler inmiş; içine necaset veya caiz olmayan birşey düşmesin diye bu kuyuyu doldurmalıyız.» dedi; bunun üzerine

halk taş ve toprak atarak kuyuyu oldurdu. Sonra münâdiler vasıtasıyla dağlılara bu kuyunun bulunduğu yere gelmelerini duyurdu. Onlar da doğru mu, değil mi diye geldiler. Ebû Abdullah korktuğu adamları gösterip: «İşte bu cehennem ehlindendir.» diyor ve adamları onu öldürüp çukura atıyorlardı. Korkmadığı şahıslar için de: «Bunlar cennet ehlindendir.» diyor ve onları sağına alıyordu. Bu şekilde öldürülenlerin sayısı yetmiş bin kişiydi. Bu işi bitirdikten sonra kendisinden ve adamlarından emin oldu, işleri yoluna girdi.

Mağribli fâzıl kişilerden duydum, onlar da bunun doğruluğunu söylüyorlardı. Birisinin şöyle dediğini işittim: «İbn Tûmart dağlılar arasında çok sayıda kötü ve müfsid insanın olduğunu görünce kabilelerin ileri gelenlerini çağırıp onlara: «İyiliği emredip kötülükten vaz geçirmeye çalışmadığınız ve müfsidleri aranızdan çıkarmadığınız müddetçe dinimiz doğru ve sağlam olmaz. Yanındaki kötü ve müfsid insanları araştırın, onları fenalıktan menedin; eğer vaz geçerlerse ne âlâ, yoksa isimlerini yazın ve davayı bize havâle edin, biz onların hakkından geliriz.» dedi. Onlar bu emre uydular, her kabileden bu çeşit insanların adlarını yazdılar, sonra bunlara ikinci ve üçüncü defa aynı vasıftaki adamların adlarını yazmalarını emretti.

Sonra her kabileden tespit edilen isimleri alıp yanında topladı; bilâhere halkın hepsini topladı, yazdığı isimleri «el-Beşîr» adıyla meşhur el-'Venşerîşî'ye verdi ve ona kabileleri kontrol etmesini, müfsidleri sol tarafında diğerlerini de sağ tarafında toplamasını emretti. O da bu emri yerine getirdi. el-Venşerîşî'nin solundaki adamların ellerini arkadan bağlamalarını istedi, bu emir de yerine getirildi. Sonra: «İşte bunlar öldürülmeleri gereken eşkiyalardır.» dedi ve her kabileye kendi eşkıyasını öldürmesi için emir verdi, son ferde kadar hepsi öldürüldü. O gün temyiz günüydü; doğrunun yanlıştan, hakkın bâtıldan ayrıldığı bir gündü.

İbn Tûmart temyiz (ayırma) işini hallettikten sonra geri kalan adamlarının niyetlerinin sadık ve kalblerinin ona itaat üzere müttefik olduğunu gördü. Onlardan bir ordu hazırlayıp Ağmat dağına gönderdi. Burada Murâbıtlardan bir taife vardı. Onlarla savaştılar, İbn Tûmart'ın adamları mağlûp oldular. Emîrleri Ebû Abdullah el-Venşerîşî idi. Bir çok kişi öldürülmüştü. İleri gelen adamlarından Ömer el-Hentânî de yaralanmış, Nabzı ve duyu organları durmuştu, herkes: «Öldü» diyordu. Bunun üzerine el-Venşerîşî: Hayır o ölmedi, ülkeye hakim oluncaya kadar da ölmeyecektir.» dedi. Ömer hemen o saat gözlerini açtı, gücü kuvveti geldi. Onlar bununla imtihan ve tecrübe edildiler, sonra hepsi mağlûp vaziyette İbn Tûmart'ın yanına geri döndüler. İbn Tûmart onlara vaaz ve nasihatte bulunup gösterdikleri sabırdan dolayı da teşekkür etti.

İbn Tûmart daha sonra da İslâm ülkelerinin çevresine seriyyeler sevk etti. Onlar bir askerî birlik görünce dağa çıkıp kendilerini emniyete alırlardı. İbn Tûmart adamlarını bir kaç gruba ayırdı. Birinci gruba «ehl-i aşere» denilirdi ki, bunların birincisi Abdu'l-Mü'min, sonra Ebû Hafs el-Hentânî ve sırayla diğerleri gelirdi. Bunlar adamlarının en seçkin en çok güvenilirleri ve kendisine herkesten önce tâbi olanlardı. İkincisine «ehl-i hamsîn» adını vermişti ki, bunlar birinci tabakadan sonra gelenlerdi. Bu taife kabile reislerinden müteşekkildi. Üçüncüsüne de «ehl-i seb'în» denirdi ki bunlar da ikinci tabakadan sonra gelirdi. İbn Tûmart bütün adamlarına ve ve kendine itaat arz edenlere Muvahhidûn (Muvahhidler) adını vermişti. Muvahhidlerin adı geçince İbn Tûmart ve Abdû'l-Mü'min'in adamları anlaşılırdı.

İbn Tûmart'ın adı 524 (1129-1130) yılına kadar yücelip meşhur olmağa devam etti. Mehdî sayıları kırk bini bulan büyük bir ordu hazırladı. Bunların çoğu piyade idi. el-Venşerîşî'yi de bu ordunun başına geçirip Abdü'l-Mü'min ile beraber sefere gönderdi. Merâkeş'e varıncaya kadar konaklayarak yollarına devam ettiler. Merâkeş'i muhasara edip sıkıştırdılar. Emîrü'l-Müslimîn Ali b. Yûsuf b. Taşfin buradaydı. Muhasara yirmi gün sürdü. Emîrü'l-Müslimîn Sicilmasâ hâkimine haber gönderip derhal ordusuyla gelmesini emretti, o da büyük bir ordu toplayıp yola çıktı. Mehdî'nin askerlerine yaklaşınca Merâkeş halkı onların geldiği tarafın aksi istikametten dışarı çıkıp Mehdî'nin askerleriyle savaşa tutuştular. Çok çetin bir savaş oldu. Mehdî'nin adamlarından bir çok kişi öldürüldü.

Kumandanları el-Venşerîşî de öldürüldü, bunun üzerine Abdü'l-Mü'min'in etrafında toplanıp onu kumandan tayin ettiler.

Savaş akşama kadar sürdü. Abdü'l-Mü'min öğle ve ikinci namazlarını «salât-ı havf» şeklinde edâ etti. Savaş devam ediyordu. Mağrib'de bundan önce hiç «salât-ı havf» kılınmamıştı. Masmûdîler (el-Masâmide) Murâbıtların çokluğunu ve gücünü görünce sırtlarını oradaki büyük bir bostana dayadılar. Bu bostana «el-Buhayra» derlerdi. Bu sebeple bu savaşa «Buhayra savaşı» ve «Buhayra yılı» adı verildi. Akşama kadar tek bir taraftan savaşı sürdürdüler. el-Masmûdîlerin çoğu öldürüldü. el-Venşerîşî öldürülünce, Abdü'l-Mü'min tarafından defnedildi. el-Masmûdîler onu ölüler arasında aradılar fakat bulamadılar. Bunun üzerine: «Onu melekler kaldırmıştır.» dediler. Gece olunca Abdü'l-Mü'min ve kurtulanlar dağa gittiler.

Mehdî'nin Ölümü ve Abdü'l-Mü'min'in Hükümdar Olması

Mehdî Merâkeş'i muhasara etmek üzere ordu sevk edince şiddetli bir hastalığa yakalandı. Bozgun haberini duyunca hastalığı daha da arttı. Ab-

dü'l-Mü'min'i sordu, sağ olduğunu söylediler. Mehdî: «Hiç kimse ölmemiştir, devlet ve davamız devam edecektir.» dedi ve adamlarına ona tâbi olmalarını, onu başa geçirip devlet idaresini ona teslim etmelerini ve onun emirlerine uymalarını vasiyyet etti. Ona «Emîrü'l-Mü'minîn» lakabını verdi.

Daha sonra Mehdî öldü. Elli bir yaşındaydı .Başka bir rivayete göre ise elli beş yaşındaydı.

Hükümdarlık müddeti yirmi yıldır. Abdülmü'minin Tin Mellel'e döndü, orada ikamet edip halkın gönlünü kazandı. Onlara iyilik ve ihsanda bulundu. Cömertti, savaşlarda çok atılgandı. Karışıklıklar sırasında yerinden kıpırdamaz, tahrike kapılmazdı. 528 (1133-1134) yılına kadar bu şekilde hareket etti, daha sonra hazırlanıp büyük bir orduyla yola çıktı. Tâdele şehrine varıncaya kadar dağlarda yürüdü. Tâdele halkı Abdü'l-Mümin'i şehre sokmayıp ona mukavemet ettiler, fakat Abdü'l-Mü'min onları yendi ve Tâdele ile civardaki diğer yerleri fethetti. Dağlarda dolaşarak teslim olmamakta direnen yerleri zapt etti. Dağlarda yaşayan Sanhâce kabilesi de ona itaat arz etti.

Emîrü'l-Müslimin oğlu Sîr'i veliaht tayin etmişti; onun ölümü üzerine Endülüs emiri olan diğer oğlu Taşfin'i yanına çağırıp onu veliaht ilân etti 531 (1136-1137). Daha sonra onun kumandasında bir ordu hazırladı, sahradan geçip dağlarda dolaşan Abdü'l-Mü'min'e karşı harekete geçti.

532 (1137-1138) yılında Abdü'l-Mü'min «en-Navâzır» adlı yüksek bir dağdaydı, Taşfin ise düz bir yerde bulunuyordu. Her iki taifeden de bir grup asker çıkıp uzaktan birbirlerine ok atıp çarpışıyorlardı. İki taraf karşı karşıya gelip savaşamadı. Bu yıla «en-Navâzır» yılı adı verildi. Abdü'l-Mü'min 533 (1138-1139) yılında ormanlarla kaplı bir dağa çıktı, Kernâta dağına vardı, ağaçlar arasında sağlam bir yere karargâh kurdu. Taşfin de onun karşısındaki düzlükte hiç otu olmayan bir yerde karargâh kurdu. Mevsim kıştı, yağmur günlerce dinmeden yağdı, bu yüzden Taşfin ve adamlarının bulunduğu yer bataklık haline geldi. Atlar göğüslerine kadar çamura saplanıyor, insanlar yürüyemiyordu. Yollar çamurdan kapanmıştı. Sonunda mızraklarını ve eyerlerinin kaşlarını yaktılar; açlıktan, soğuktan ve kötü şartlardan helâk oldular.

Abdü'l-Mü'min ve adamları ise dağda sert ve sağlam bir yerde olduklarından hiç bir şeyden etkilenmediler. Erzak ikmali de yapılıyordu. O zaman Abdü'l-Mü'min «ehl-i hamsîn» grubuna mensup olan Ebû Abdullah Muhammed b. Rekû'nun kumandasında bir ordu hazırlayıp Telemsân'a bağlı Vecra şehrine sevk etti. Telemsân hâkimi Muhammed b. Yahyâ b. Fânnû bunu duyunca Murabıtlardan müteşekkil bir orduyla harekete geçti. «Hendeku'l-Hamr» denilen bir yerde karşılaştılar. Abdü'l-Mü-

min'in ordusu onları mağlûp etti. Muhammed b. Yahyâ ve pek çok askeri öldürüldü. Yanlarındaki eşyayı ganimet alıp geri döndüler. Abdü'l-Mü'min daha sonra bütün ordusuyla Gamara'ya hareket etti. Kabileler birbirine ardından ona itaat arz ettiler ve Abdü'l-Mü'min bir süre onların yanında kaldı.

Abdü'l-Mü'min dağlarda dolaşmağa devam ederken Taşfin de onun karşısında sahrada yer alıyordu. Abdü'l-Mü'min 535 (1140-1141) yılına kadar bu faaliyetini sürdürdü. Bu sırada Emîrü'l-Müslimîn Ali b. Yûsuf Merâkeş'te öldü, yerine oğlu Taşfin geçti. Bunun üzerine Abdü'l-Mü'min onun ülkesine göz koydu, fakat sahraya inmedi.

538 (1143-1144) yılında Telemsân'a hareket edip orada konakladı ve dağın en yüksek yerine karargâh kurdu. Taşfin de şehrin diğer tarafına konakladı. Birbirlerine yaklaşmadan ok atarak savaştılar. 539 (1144-1145) yılına kadar bu şekilde kaldılar. Abdü'l-Mü'min daha sonra Tâcera dıına hareket etti. Ömer el-Hentânî kumandasındaki bir orduyu da Vahren şehrine gönderdi. Ömer âniden bu şehre saldırdı ve askerleriyle Ömer el-Hentânî orada bitiverdi. Abdül'-Mü'min bunu duyunca hemen oraya yürüdü; bunun üzerine Ömer oradan çıktı, Taşfin de 539 yılı ramazan ayında (şubat-mart 1145) Vahran şehrinin dışında deniz sahilinde konakladı. Ramazan'ın arkasında sahil boyunca uzanan bir tepe vardı, tepenin en yüksek noktasında da abidlerin toplandığı bir yer (seniyye) bulunmaktaydı. Burası onların nazarında çok muazzam bir mevki idi. Taşfin az sayıdaki adamıyla gizlice oraya yürüdü; yanındaki askerler hariç hiç kimsenin bundan haberi yoktu. O salih insanlarla beraber orada bulunmayı uğur sayarak yanlarına gitti. Bu haber Ömer b. Yahyâ el-Hentânî bunu haber alır almaz bütün askerleriyle âbidlerin ibâdet ettiği yere gidip orayı kuşattı ve tepeyi ele geçirdi. Taşfin yakalanmaktan korkarak atına binip deniz tarafına doğru sürdü. Bu sırada yüksek bir uçurumdan taşların üzerine düşerek öldü. Cesedi bir ağacın üzerine konuldu, yanındakilerin hepsi öldürüldü.

Başka bir rivayete göre, Taşfin oradaki bir tepede bulunan bir kaleye gitmişti. Orada büyük bir bahçesi ve içinde her çeşit meyvesi vardı. Tesâdüfen Abdü'l-Mü'min'in kumandanı Ömer el-Hentânî bu kaleye bir askerî birlik sevk etti. Onlara kaledekilerin zayıf durumda olduklarını söyledi, fakat onlar Taşfin'in orada olduğunu bilmiyorlardı. Kapısını ateşe verdiler; bunu üzerine Taşfin kaçmak isteyip atına bindi. At kalenin içinden surların dışına atladı ve ateşin içine düştü. Taşfin yakalanıp itirafta bulundu. Onu Abdü'l-Mü'min'in yanına götürmek istediler, fakat orada öldü. Askerleri dağıldı, geri dönen olmadı ve yerine kardeşi İshâk b. Ali b. Yûsuf geçti.

Taşfin öldürülünce Ömer, Abdü'l-Mümin'e haber gönderdi. Abdü'l-Mü'min hemen o gün Tâcera'dan bütün askerleriyle geldi. Emîrü'l-Müslimîn'in askerleri dağıldı. Bir kısmı Vahran şehrine sığındı. Abdü'l-Mü'min oraya varınca kılıç zoruyla şehre sığındı ve şehirde sayısız denecek kadar adam öldürdü. Sonra Telemsân'a gitti. Bu iki şehir arasında at koşumu bir mesafe vardı. Biri Tâhert olup Emîrü'l-Müslimîn'in askerleri buradaydı; diğeri ise Akadir şehriydi. Burası eski bir yapı idi. Akadir teslim olmayıp direndi ve kapılarını kapattı. Şehir halkı savaşa hazırlandı.

Tâhert'te ise Yahyâ b. es-Sahrâviyye vardı. Askerleriyle beraber oradan Fas şehrine kaçtı. Abdü'l-Mü'min de Tâhert'e geldi.

Askerler kaçınca şehre girdi. Şehir halkı ona itaat arz etti, fakat Abdü'l-Mü'min kabul etmedi ve çoğunu öldürdü. Askerleri şehre girip idareyi ele aldı. Sonra oradan ayrılıp Akadir'i muhasara etmek üzere bir ordu sevk etti. 540 (1145-1146) yılında Fas'a yürüdü ve şehrin arkasındaki dağa karargâh kurdu. Fas'ı dokuz ay kuşattı. Yahyâ b. es-Sahraviyye ile Telemsân'dan kaçan askerleri de oradaydı. Abdü'l-Mü'min orada uzun süre kalınca şehre giren nehrin önüne bend yapıp ağaçlarla toprak vb. ile kapattı, nehrin şehre girmesine mani oldu. Böylece orada da gemilerin seyrüsefer yapabileceği kadar bir gölcük oluştu. Sonra bendi yıktı ve bir anda gelen sular şehrin surlarını ve nehre yakın yerlerini tahrip etti. Abdü'l-Mü'min şehre girmek isteyince halk onunla surların dışında mücadele etti; bunun üzerine Abdü'l-Mü'min şehre girmek için tasarladığı planı gerçekleştiremedi.

Abdullah b. Hıyâr el-Ceyyânî Fas ve çevresinin valisiydi. Şehrin ileri gelenleriyle anlaşarak Abdü'l-Mü'min'e mektup yazıp Fas halkına emân dilemeğe karar verdiler, Abdü'l-Mü'min de kabul etti. Faslılar şehrin kapılarından birini açtılar, askerler içeri girdi. Yahyâ b. es-Sahrâviyye kaçtı. Fas 540 yılı sonunda (mayıs-haziran 1146) fethedilmişti. Yahyâ oradan Tanca'ya gitti. Abdü'l-Mü'min şehrin idaresini deruhte edip münâdilerle halka şu hususu duyurdu: «Her kimin yanında bir silâh ve savaş aracı bulunursa onun kanı helâldir.» Bunun üzerine şehirdeki herkes yanında bulunan silâhı götürüp verdi, o da bu silâhları aldı.

Sonra Miknesâ'ya döndü; burada da aynı şeyleri yaptı, burada bulunan süvari ve askerleri öldürdü.

Telemmsân önlerindeki askere gelince, onlar şehir halkıyla savaşa devam ettiler. Mancınıklar kurup ahşap burçlar yaptılar ve bu mancınıklarla hücuma geçtiler. Şehir halkına Fakih Osman kumanda ediyordu. muhasara yaklaşık bir sene sürdü. Şehir halkı muhasaranın şiddetlendiğini görünce, bir grup halk toplanıp Abdü'l-Mü'min'in adamlarına, yani Muvah-

hidlere haber gönderdiler, (Fakih Osman'ın bundan haberi yoktu) ve onları şehre soktular. Halk hadisenin farkına varmadan kılıçtan geçirildi, çoğu öldürüldü, çoluk çocuk ise esir alındı. Sayısız mal yağmalandı, paha biçilmez mücevherler ele geçirildi. Öldürülmeyenler de çok ucuz fiyata satıldı. Öldürülenlerin sayısı yüz bindi. Başka bir rivayete göre, Telemsân'ı muhasara eden Abdü'l-Mü'min'di ve oradan Fas'a geçmişti. Doğrusunu Allah bilir.

Abdü'l-Mü'min Miknasa'ya bir seriyye gönderip orayı da bir müddet muhasara etti, sonra halk emân alarak burayı onlara teslim etti, onlar da sözlerinde durdular.

Abdü'l-Mü'min Fas'tan Selâ şehrine gitti ve orayı da fethetti. Sebte' nin ileri gelenlerinden müteşekkil bir cemaat da itaat arz etti. Abdü'l-Mü' min onlara emân vermeyi kabul etti. Bu hadise 541 (1146-1147) yılında olmuştur.

Abdü'l-Mü'min'in Merâkeş Şehrine Hakim Olması

Abdü'l-Mü'min Fas ve o bölgedeki işlerini tamamlayınca Murâbıtların başkenti Merâkeş'e yürüdü. Merâkeş en büyük ve muazzam şehirlerden biriydi. O sırada Merâkeş hükümdarı henüz çocuk yaştaki İshâk b. Ali b. Yûsuf b. Taşfin idi. Abdü'l-Mü'min Merâkeş önlerine karargâh kurup muhasaraya başladı. Abdü'l-Mü'min buraya 541 (1146 1147) yılında gelmişti. Karargâhını şehrin batı tarafındaki küçük bir dağ üzerine kurdu. Buradan kendisi ve askerleri için bir şehri kontrol altında tutmak maksadıyla da yüksek bir bina (kule) yaptı. Buradan halkın vaziyetini ve kendi adamlarının nasıl savaştıklarını görebilecekti. Abdü'l-Mü'min şehre pek çok saldırı düzenledi ve on bir ay boyunca muhasara etti. Merâkeş'teki Murâbıtlar şehrin dışına çıkıp onlarla savaşıyorlardı. Sonunda halk büyük bir açlık tehlikesiyle karşılaştı, yiyecekleri azaldı.

Sonra bir gün onlara hücum edip tuzak kurdu. Pusudaki adamlarınca: «Davul sesi işitirseniz hemen dışarı çıkınız.» dedi, kendisi de yaptırdığı yüksek kuleye çıkıp savaşı gözetlemeğe başladı. Askerleri ile atılıp sabır ve metanetle savaştılar. Onları pusuya düşürmek için sahte bir rica'atle pusudaki birliklerin gerisine kadar çekildiler. Murâbıtlar Abdü'l-Mü'min' in yaptırdığı şehre kadar onları takip ettiler ve surlarının büyük bir kısmını yıktılar. Masmûdîler (el-Mesâmide) pusudaki birlikleri çıkarmak üzere davul çalınmasına emir vermesi için Abdü'l-Mü'min'e seslendiler. Abdü'l-Mü'min onlara: «Şehre göz dikenler hepsi çıkıncaya kadar sabre-

diniz» dedi. Halkın çoğu çıkınca emir verip davul çaldırdı. Pusudaki birlikler de onların üzerine saldırdılar. Bozulup geri çekiler Masmûdîler Murâbıtların üzerine saldırıp onları diledikleri gibi kılıçtan geçirdiler. Bu defa bozulan ve mağlûp olanlar Murâbıtlardı. Kapılardaki izdihamda sayısını Allah Taâlâ'dan başkasının bilemeyeceği kadar adam öldürüldü.

İshâk b. Ali küçük olduğundan devletini Murâbıtların ileri gelenleri yönetiyorlardı. Tam bu sırada bir teşadüf eseri olarak Murâbıtlardan Abdullah b. Ebû Bekr adlı biri Abdü'l-Mü'min'in yanına sığınıp emân diledi, ona kendi zaaflarını ve açıklarını atlattı. Bunu duyan Abdü'l-Mü'min'in hırsı daha da arttı, başlarına daha büyük felâketler açtı. Onlara karşı mancınıklar kurup burçlar dikti. Yiyecekleri bitince hayvanlarını yediler. Halktan yüz binden fazla kişi açlıktan öldü. Ölülerin kokusundan şehri koku kapladı.

Merâkeş'te Murâbıtlar'a yardım etmek üzere gelen Franklar vardı. Murâbıtlar onlardan yardım istemişlerdi. İş uzayınca Abdü'l-Mü'min'e müracaat edip emân dilediler, o da kabul etti. Abdü'l-Mü'min'e şehrin kapılarından birini açtılar, bu kapıya «Ağmat kapısı (Bâb-ı Ağmat)» denilirdi. Askerler buradan kılıçlarıyla şehre girip cebren şehri zapt ettiler. Yakaladıklarını öldürerek Emîrü'l-Müslimîn'in sarayına kadar vardılar. Emîr İshâk ve yanındaki bütün Murâbıt emîrlerini dışarı çıkarıp öldürdüler. Emîr İshâk yaşamak amacıyla çırpınıyor ve ölümden korkarak Abdü'l-Mü'min'e yalvarıp ağlıyordu. Yanında eli kolu bağlı vaziyette duran Emîr Sir b. el-Hâcc kalkıp Emîr İshâk'ın yüzüne tükürdü ve: «Babana ve anana mı ağlıyorsun? Erkek gibi sabret. Bu adam Allah'tan korkmayan bir dinsizdir.» dedi; bunun üzerine Muvahhidler kalkıp onu ölünceye kadar sopayla dövdüler. O cesaret ve yiğitliğiyle meşhur bir dilâverdi. Yaşı küçük olduğu için önce İshâk'tan başladılar. İshâk 542 (1147-1148) yılında boynu vurularak öldürüldü. Murâbıtların son hükümdarıydı ve onunla Murâbıtlar Devleti sona erdi. Murâbıtlar Devleti yetmiş yıl hüküm sürmüştü. Dört hükümdar Yûsuf, Ali, Taşfin ve İshâk devleti idare etmişti.

Abdü'l-Mü'min Merâkeş'i fethedince orada kaldı. Oraya yerleşip istiklâlini ilan etti ve hükümdarlık makamına oturdu. Abdü'l-Mü'min Merâkeş halkından pek çok kişiyi öldürünce halkın bir kısmı da saklanmıştı. Bir hafta sonra münâdîler vasıtasıyla sağ kalan ahaliye emân verdiğini duyurdu, onlar da saklandıkları yerlerden çıktılar. Adamları Masmûdîler onları da öldürmek isteyince Abdü'l-Mü'min mani oldu ve: «Onlar esnaf ve sanatkârlardır, onlardan istifade ederiz» dedi, bu yüzden onlara dokunmadılar. Abdü'l-Mü'min ölülerin şehirden çıkarılmasını emretti, onlar da cesetleri çıkardılar. Sarayda büyük bir camî yaptırdı, çok güzel tezyin etti

ve yapımına özen gösterdi. Emirü'l-Müslimin Yûsuf b. Taşfin'in yaptırdığı camiin ise yıkılmasını emretti.

Yûsuf b. Taşfin, el-Mu'temid b. Abbâd'a çok kötü muamele etmişti. Onu hapsetmekle, daha önce zikredildiği gibi, kötü bir suç işlemişti. Hiç şüphesiz Allah Taâlâ onun intikamını kat kat ve fazlasıyla almak için Abdü'l-Mü'min'i onun çocuklarına musallat etti.

Hakimiyeti ilelebed devam eden, mülkü zeval bulmayan, diri ve daim olan Allah Taâlâ'nın şanı ne yücedir! İşte dünyanın kanunu budur. Yazıklar olsun, yazıklar olsun! Allah Taâlâ'dan işlerimizi güzelliklerle sona erdirmesini, günlerimizin en hayırlısını Hz. Muhammed ve ehl-i beytiyle karşılacağımız gün gibi hayırlı kılmasını niyaz ederiz.

Abdü'l-Mü'min'in Dekkâle'de Kazandığı Zafer

543 (1148-1149) yılında Murâbıtlardan biri Dekkâle'ye gitmişti. Dekkâle kabileleri onun etrafında toplanıp Merâkeş'in çevresine yağma akınları düzenlemeğe başladılar. Abdü'l-Mü'min onlara önem vermiyordu, fakat bu akınlar çoğalınca 544 (1149-1150) yılında üzerlerine yürüdü. Dekkâle bu haberi duyunca hepsi deniz sahilinde toplandılar. Sayıları iki yüz bin piyade ve yirmi bin süvariden ibaretti ve cesaretleriyle meşhurdular.

Abdü'l-Mü'min'in yanında muhasaradan çıkan kuvvetler vardı. Dekkâle'nin bulunduğu yer çok taşlık ve sertti. Burada Abdü'l-Mü'min'e karşı pusu kurdular, o gelince üzerine saldıracaklardı. Güzel bir tesadüf eseri olarak Abdü'l-Mü'min pusu kurulmayan yerden üzerlerine yürüdü, böylece planları suya düştü ve o mevzileri terk ettiler. Abdü'l-Mü'min bunun üzerine onların kılıçtan geçirmeğe başladı. Bu arada denize girdiler ve çoğu da denizde öldürüldü. Develeri sürüleri ve malları ganimet alındı, çoluk çocukları büyük ölçüde esir düştü, o kadar ki güzel bir cariye az bir paraya satıldı. Abdü'l-Mü'min Merâkeş'e muzaffer olarak döndü, böylece hakimiyeti sağlamlaştı, bütün Mağrib diyarındaki ahali ondan korkup itaat arz etti.

Kütünde Şehrinin Muhasarası

514 (1120-1121) yılında Endülüs'deki Frank krallarından Radmîr'in oğlu adlı biri Endülüs'ün doğusundaki Mursiye şehri yakınlarında bulunan Kütünde'ye bir sefer düzenledi. Şehri muhasara edip sıkıştırdı. Emî-

ru'l-Müslimîn Ali b. Yûsuf o zaman Kurtuba'daydı, yanında da çok sayıda Müslüman asker ve gönüllü bulunuyordu. Onları Radmir'in oğlu'na karşı gönderdi. İki ordu karşılaşıp çok çetin bir savaşa tutuştular. İbn Radmir onları çok fena halde mağlûp etti, pek çok Müslüman öldürüldü. Öldürülenler arasında el-Meriyye kadısı Ebû Abdullah b. el-Ferrâ da vardı. İlmiyle âmil âlimlerden, dünya hayatına değer vermeyen ve adaletle hükmeden bir kadı idi.

Çeşitli Olaylar

Belek b. (Behrâm b.) Artuk bu sene Afrâs er-Rûmî'yi (Constantin Gabrar?) mağlûp etti. Endekân (?) şehrine bağlı Sermân kalesi önünde Rumlardan beş bin kişiyi öldürdü, Afrâs (Gabras ?) ve çok sayıda askeri de esir alındı.

Urfa kontu Joscelin bu sene Türmen ve Arap askerlerine saldırdı. Bunlar Fırat'ın batı sahilinde Siffîn'de konaklamışlardı. Mallarından, atlarından ve sürülerinden bir çok şey ele geçirdi, dönerken de Buzâa'yı tahrip etti.

Dımaşk hakimi Atabeg Tuğtekin bu sene Tedmür ve eş-Şakîf'i ele geçirdi.

Sultan Mahmûd Emîr Cüyûş Beg'e kardeşi Tuğrul ile savaşmak üzere hareket etmesini emretti. Cüyûş Beg Tuğrul'un üzerine yürüdü. Tuğrul ve Atabeg'i Gündoğdu bunu duyunca askerlerin önünden kaçıp Gence'ye gittiler, bu yüzden savaş olmadı.

Bağdâd'da hazinedâr olan Hâlisatu'd-devlet Ebû'l-Berekât Ahmed b. Abdulvehhâb b. es-Sîbî bu sene muharrem ayında öldü, yerine el-Kemâl Ebû'l-Fütûh Hamza b. Talha geçti. Hamza Alemüddîn adlı meşhur kâtibin babası olup «İbnu'l-Bakşlâm» adıyla tanınırdı.

Ulemâ ailesine mensup Hoca-zâde Ebû Sa'd Abdurrahîm b. Abdulkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî de bu yılın cemaziyülevvel ayında öldü. Akrabalarından ilim tahsil etmiş ve tarikat almıştı. Daha sonra İmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî'den istifade etti, bir çok kişiden hadis okudu ve rivayet etti. Güzel vaaz ederdi, meseleleri çabuk kavrardı. Ölümü üzerine bir çok uzak vilâyetteki ahali de taziye için oturdu; hattâ Bağdâd'da Şeyhu'ş-şüyûh ribâtında bile taziye verildi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 1121-1122) YILI OLAYLARI

Musul'un el-Porsukî'ye İkta Edilmesi

Sultan Mahmûd bu sene safer ayında (nisan-mayıs 1121) Musul ve çevresiyle el-Cezîre ve Sincâr vs. gibi ona mülhak yerleri Emîr Aksungur el-Porsukî'ye ikta etti.

Sebebi şudur :

Aksungur, Sultan Mahmûd'a sadık ve onun hizmetinde bir emîrdi, bütün savaşlarda Sultan'ın yanında bulunmuştu. Sultan Mahmûd ile kardeşi Melik Mes'ûd arasında cereyan eden savaşta Aksungur'un değerli yardımları olmuştu. Melik Mes'ûd'u kardeşi Sultan Mahmûd'un huzuruna getiren de Aksungur'du. Bu başarısı onun Sultan Mahmûd nazarındaki nüfûz ve itibarını artırdı. Cüyûş Beg Sultan Mahmûd'un yanına gelip Musul vilayeti emîrsiz kalınca Sultan oraya Porsukî'yi vali tayin etti, diğer emîrlere de ona itaat arz etmelerini emretti, Aksungur'a ise Haçlılarla cihad edip İslâm şehirlerini onların elinden almasını istedi; bunun üzerine Aksungur büyük bir orduyla Musul'a yürüdü ve şehre hakim olup idaresini eline geçirerek durumunu ıslâha çalıştı.

Emîr Alî'nin Ölümü ve Oğlu el-Hasan'ın İfrîkıyye Hükümdarı Olması

İfrîkıyye hükümdarı Emîr Alî b. Yahyâ b. Temîm bu sene rebiyülevvel ayının son on günü (9-18 Haziran 1121) içinde öldü. Mehdiyye'de doğmuştu. Onun daha önce bahsettiğimiz savaşları ve faaliyetleri hizmetinin

yüceliğine delâlet eder. Ölünce yerine babasının vasiyyetiyle oğlu el-Hasan hükümdar oldu. Devletin idaresi Hadım Sandal'ın eline geçti, çünkü el-Hasan o sırada henüz on iki yaşındaydı ve tek başına ülkeyi idare edemezdi. Sandal devletin muhafaza ve müdafaası için çalışmağa başladı, fakat çok geçmeden öldü. Onun ölümü üzerine adamları ve kumandanları arasında anlaşmazlık çıktı, her biri kendisinin lider olduğunu güç ve kuvvetin kendi elinde bulunduğunu iddia ediyordu. el-Hasan devlet işlerini babasının kumandanlarından Ebû Azîz Muvaffak'a havale edinceye kadar bu ihtilâf sürdü; sonra işler yoluna girdi, ortalık düzeldi.

Emîrü'l-cüyûş'ün Öldürülmesi

Mısır'ın devlet idaresine hakim nüfuzlu adamı Emîru'l-cüyûş el-Efdal b. Bedru'l-Cemâlî bu sene 23 Ramazan (5 Aralık 1121) günü öldürüldü. Bayram günlerinde âdet olduğu gibi askerlere silâh dağıtmak üzere silâh deposuna giden Emîru'l-cüyûş'un yanında çok sayıda piyade ve süvari de vardı. Bunlar tozu dumana katınca kendinden uzaklaşmaları emretti ve tek başına yola devam etti. Yanında sadece iki kişi vardı. es-Sayâkıla çarşısında iki kişi karşısına çıkıp hançerlerini saplayarak el-Efdal'i yaraladılar. Bu sırada arkasından gelen üçüncü bir şahıs da atından düştü. Adamları geri dönüp bu üç kişiyi öldürdüler, el-Efdal'i alıp sarayına götürdüler. Halife, el-Efdal'in sarayına gidip başına gelen bu olaya üzüldüğünü söyledi ve hazinelerini sordu. Bunun üzerine el-Efdal: «Hazinenin zâhirde olan kısmını Kâtib Ebû'l-Hasan b. Üsâme bilir (Kâtib Halebliydi. babası da Kâhire kadılığını deruhte etmişti), bâtındaki kısmını ise İbnu'l-Batâihî bilir.» dedi, o ikisi de: «el-Efdal doğru söylüyor.» dediler.

el-Efdal ölünce hazinesinden Allah'tan başkasının bilemeyeceği kadar malı taşındı. Halife el-Efdal'in sarayında kırk gün kadar kaldı. Kâtipler Halife'nin huzurunda malları tespit ediyorlar, hayvanlar da gece gündüz yük taşıyorlardı. el-Efdal'in sarayında başka birinin sahip olamayacağı çok değerli mücevherat ve takılar, eşine az rastlanan eşyalar bulundu. Çocukları tevkif edildi. el-Efdal öldüğünde elli yedi yaşında idi. Babasından sonra yirmi sekiz yıl boyunca devleti idare etmişti. Bu yirmi sekiz yıl el-Mustansır'ın son günleriyle el-Âmir'in bu güne kadarki halifelik zamanını içine alır.

İsmâilîler bazı sebeplerden dolayı ondan nefret ederlerdi. Bu sebeplerden bir kısmı şunlardır: İmâmlarını (Nizâr'ı) sıkıştırması, kendileriyle aynı mezhebi paylaşması gerekirken bunu yapmaması, Ehl-i sünnet itikadına muhalefet etmekten vaz geçmesi ve onlara muhalefet edilmesini ya-

saklaması, halkın itikadlarını açıkça söylemesine izin vermesi. Bu yüzden Mısır diyarında yabancılar çoğalmıştı.

Güzel ahlâklı ve âdil bir insandı. Rivayete göre onun katlinden sonra zulüm ve işkence devri başladı. Bir grup halk toplanıp Halife'den zulme mani olmasını ve kendilerine yardım etmesini istediler. Bunların Halife'ye söyledikleri sözlerden bazıları şunlardı: Onlar el-Efdal'i lânetleyince Halife onu niçin tel'in ettiklerini sordu, onlar da: «Ahlâklı bir emîrdir, halka iyi muamele ederdi, biz de bu yüzden ülkemizi ve yurdumuzu terk edip onun adaleti sebebiyle buraya geldik. Onun ölümünden sonra bu zulümlere maruz kaldık, böylece bu zulme o sebep oldu.» cevabını verdiler. Halife onlara iyi davrandı ve halka iyi muamele edilmesini emretti.

Fâtımî halifesi el-Âmir Biahkâmillâh'ın el-Efdal'i görevinden uzaklaştırması da yine bu sebeplerdendir. Bunun sebebini yukarıda anlattık. Bu yüzden araları bozuldu ve el-Âmir kendisini selâmlamak üzere veya bayram günlerinde sarayına gelince el-Efdal'i öldürmesi için adam görevlendirdi; fakat amcazadesi Ebû'l-Meymûn Abdulmecid ona mani oldu. el-Âmir'den sonra Mısır'ın idaresini o deruhte etmiştir. Abdulmecid Halife el-Âmir'e: «Bu rezil ve çirkin bir iş olur ve çok kötü bir nam bırakır; çünkü el-Efdal ve babası devletimize elli yıl hizmet etmiştir. Halk onların bize sadakatlerinden ve devletimize olan sevgilerinden başka bir şey duymamıştır. Bu husus bütün ülkelerde duyulmuştu. Bizim bu hizmetlere böyle rezilce bir karşılık vermemiz doğru olmaz. Bununla beraber onun yerine bunun gibisini veya buna yakın birini getirelim ki makamında ona güvenelim. Eğer böyle bir iş yaparsak yerine getireceğimiz şahıs aynı cezaya maruz kalacağını düşünerek korkar, başına bir iş gelmesinden korkarak huzurumuza girmekten çekinir. Huzura girse bile korkusundan geri çekilmeğe hazır bekler. Bunların böyle bir davranış içine girmeleri makam ve mevkilerinin itibarını sarsar. Yapacağın en doğru iş Ebû Abdullah el-Betaihî ile haberleşmendir; çünkü o el-Efdal'ın durumuna vakıf ve onun sırlarına muttalidir. Sen ona el-Efdal'in yerine kendisini tayin edeceğine söz verir ve onu yola çıktığı zaman öldürmek üzere gerekli işleri yapmasını istersin. Eğer onu öldüren şahsı ele geçirirsek biz de hemen katili öldürür, vezirin kanını dava ederiz ve ona üzülmüş görünürüz; böylece maksadımıza nail oluruz, üstelik hadisenin suçu ve rezaleti de bize yüklenmez» dedi. Nitekim böyle yaptılar ve el-Efdal yukarıda anlattığımız şekilde öldürüldü.

el-Efdal öldürünce yerine Ebû Abdullah b. el-Batâihî geçti ve devlet işlerini deruhte etti. Kendisine «el-Me'mûn» lakabı verildi. Devlet idaresine hakim olup 519 (1125) yılına kadar ülkeyi bu şekilde yönetti, fakat daha sonra, inşaallah ileride zikredeceğimiz gibi, asılarak öldürüldü.

Süleyman b. Îgazi'nin Babasına Isyanı

Süleyman b. İlgazi b. Artuk bu sene Haleb'de babasına isyan etti. Süleyman'ın yaşı yirmiyi geçmişti. Yanındaki adamlar onu isyana teşvik ettiler. Babası bunu duyunca ve sür'atle harekete geçti. Üzerine hücum edinceye kadar Süleyman babasını hareketinden haberdar olamadı. Babasının huzuruna çıkıp özür diledi, İlgazi de onu affetti ve oğlunu isyana teşvik edenleri tevkif etti. Bunlar arasında Emîr Artuk'un devşirip yetiştirdiği «Nâsır» adlı bir emîr de vardı. İlgazi onun gözlerini oydu, dilini kesti. Ayrıca İlgazi'nin Haleb halkının başına reis tayin ettiği Karnâs ailesinden Hamalı bir şahıs da aynı şekilde cezalandırıldı. Elini ve ayaklarını kesip gözlerine mil çekti ve adam öldü.

Sonra oğlunu yanına getirtti. Oğlu sarhoş bir vaziyetteydi. İlgazi onu da öldürmek istedi, fakat babalık şefkati buna mani oldu ve vaz geçti. Süleyman oradan Dımaşk'a kaçtı. Tuğtekin İlgaziye mektup yazıp oğlu için şefaat diledi, İlgazi buna cevap vermedi ve kardeşi Abdulcebbâr'ın oğlu Süleyman'ı Haleb'e nâib tayin edip ona «Bedruddevle» lakabını verdi ve Mardin'e döndü.

Meyyâfârikîn'in İlgazi'ye İkta Edilmesi

Slutan Mahmûd bu sene Meyyâfârikîn'i Emîr İlgazi'ye ikta etti.

Sebebi şudur :

İlgazi onyedi yaşındaki oğlu Hüsâmeddin Temürtaş'ı Dübeys b. Sadaka için şefaat istemek ve onun itaatini bildirmek, para, at vs. göndereceğini, Hille için de günlük bin dinar ve at vereceğini habet vermek üzere Sultan Mahmûd'un yanına göndermişti. Bu hususu Sultan adına müzakere eden şahıs Kadı Bahâüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. el-Kâsım b. eş-Şehrizûrî idi. Bu mesele tartışıldı, fakat halledilemedi. Hüsâmeddin Temürtaş geri dönmek isteyince Sultan, Meyyâfârikîn şehrini babası İlgazi'ye ikta etti. Meyyâfârikîn Ahlat hâkimi Sökmen'in elindeydi, İlgazi burayı teslim aldı. Meyyâfârikîn 580 (1184-1185) yılında Salâhaddin Yûsuf b. Eyyûb tarafından zapt edilinceye kadar İlgazî'nin ve daha sonra da ahfadının elinde kaldı. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Belek b. Behrâm'ın Urfa'yı Muhasara Edip Kontu Esir Alması

İlgazi'nin yeğeni Belek b. Behrâm bu sene Urfa üzerine yürüyüp şehri muhasara etti. Şehirde Haçlılar vardı. Muhasara bir müddet devam

etti, bir şey netice elde edemeden oradan ayrıldı. Daha sonra bir Türkmen, Belek'in yanına gelerek Urfa ve Serûc hakimi Joscelin'in yanındaki Haçlıları toplayıp kendisine saldırmağa karar verdiğini ihbar etti. O sırada adamları Belek'in yanından ayrılmış ve sadece dört yüz süvari kalmıştı. Haçlılarla savaşmak için hazır bekledi.

Haçlılar Müslümanlar'a doğru yöneldiler. Allah Teâlâ'nın bir lütfu olarak Haçlıların geldikleri yer akar sularla bataklık haline gelmişti; atları çamura saplanıp üzerlerindeki silâhların ve süvarilerin ağırlıkları sebebiyle sür'atle hareket edemediler. Tam bu sırada Belek'in adamları onları ok yağmuruna tuttu. Haçlılardan kurtulan olmadı. Joscelin de esir alınıp bir deve derisine kondu ve üzeri dikildi. Joscelin'den Urfa'yı teslim etmesi istendi, fakat o kabul etmedi. Joscelin çok miktarda mal ve çok sayıda esir vermesi şartıyla serbest bırakılmasını teklif etti, fakat Belek bu teklifi kabul etmedi. Joscelin'i Harput kalesine götürüp orada hapsetti. Teyzesinin oğlu «Guillaume» adlı kâfir de Joscelin ile beraber esir alınmıştı. Aynı şekilde meşhur süvarilerden bir çoğu da esir düşmüştü. Belek bunları da Joscelin ile birlikte hapsetti.

Çeşitli Olaylar

Sultan Mahmûd'un baba tarafından ninesi ve Sencer'in annesi olan Türk asıllı Seferiyye Hâtun bu sene Merv'de öldü. Mahmûd Bağdâd'da onun ölümü münasebetiyle yapılan taziyeleri kabul etmek için bir merasim tertip etti. Böyle bir taziye merasimi şimdiye kadar görülmemişti.

Sultan Muhammed'in oğlu Melik Selçuk'un veziri el Halîr Muhammed b. el-Hüseyn el-Meybuzî Fârs diyarında öldü. el-Hâtir daha önce Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed'e vezirlik etmişti. Çömert ve yumuşak huylu bir insandı. Ebûverdî'nin kendisini hicvettiğini duydu ve ağrına gitti, parmağını ısırdı. Sonra onu bağışlayıp hil'at verdi, iyilik ve ihsanda bulundu.

Sultan Sencer'in veziri eş-Şihâb Ebû'l-Mehâsin Abdurrezzak b. Abdullah da bu yıl öldü. Nizâmülmülk'ün yeğeniydi. Daha önce İmâmü'l-Harameyn Cüveynî'den fıkıh okumuştu. Fetvâ verir ve tevki (tuğra) çekerdi. Ondan sonra Ebû Tâhir Sa'd b. Ali b. İsâ el-Kummî vezir oldu. Bir kaç ay sonra o da öldü ve yerine Osman el-Kummî vezir tayin edildi.

Tuğtekin bu sene cemaziyülevvel ayında (temmuz-ağustos 1121) bir haçlı taifesine saldırdı ve onlara ağır bir darbe indirdi. Bir kısmını öldürdü ve esir aldı; esirleri ve ganimetleri Sultan ile Halife'ye gönderdi.

Kâbe - Allah Şerefini artırsın - 'nin «Rükn-i Yemenî» denilen kısmının bir bölümü bu sene bir deprem sonunda yıkıldı. Resûlullah (A.s.)'ın eviyle diğer bazı şehirlerdeki binalarda da çatlaklar meydana geldi. Musul'da ise bir çok evde çatlaklar oluştu.

Sultan'ın sarayı da bu yıl yandı. Bu saray Mücâhidüddin Bihrûz tarafından Sultan Muhammed için yapılmış ve vefatından kısa bir süre önce tamamlanmıştı. Saray bu sene çıkan bir yangın sırasında yandı.

Yangının sebebi şu idi:

Bir cariye geceleyin kına yakıyordu. Kalın bir bezin üzerine bir mum koydu. Bu bez parçası yanınca ateş oradan eve sıçradı. Sultan Mahmûd'un Sencer'in kızı olan karısına ait sayısız mücevherat, zinet eşyası, halı, elbise vs. yandı. Altınları kurtarmak için adamlar görevlendirildi, fakat kurtarmak mümkün olmadı. Kırmızı mücevherat hariç bütün mücevherat mahv oldu.

Sultan, yanan sarayı olduğu gibi bıraktı, tamir etmedi. Bu sarayı uğursuz kabul etti, çünkü babası oradan bir fayda görmemiş, sonra da içindeki pek çok malları yanmıştı. Bu hadiseden bir hafta önce de Isfahân Camii yanmıştı. Isfahân Câmii camilerin en büyüğü ve en güzeliydi, bir bâtınî taifesi tarafından geceleyin yakılmıştı. Sultan satışlardan vergi almağa ve vezir es-Sümeyremî'nin tavsiyesiyle Irak'ta «mükûs» adlı gayr-ı şer'î vergiyi yeniden koymağa karar vermişti ki tam bu sırada bu iki yangın çıktı. Sultan korktu ve bu hadiseden ibret alarak fikrinden vaz geçti.

Bu sene rebiyülâhir ayında akşam yıldız kaydı. Büyük bir ışık saçtı. Kayarken bir kaç parçaya ayrıldı. Bu sırada tıpkı depremde olduğu gibi büyük bir gürültü duyuldu.

Mekke'de Alevî bir adam çıkıp iyiliği emredip kötülüğe mani olmağa başladı. Etrafına pek çok kişi toplandı. Mekke emîri İbn Ebû Hâşim ile münakaşa edip çekişti. Durumu giderek kuvvetlendi. Kendi adına hutbe okutmağa karar verdi. İbn Ebû Hâşim geri dönüp onu mağlûp etti ve Hicâz'dan Bahreyn'e sürdü. Bu Alevî Bağdâd'daki Nizamiye medresesinin fakihlerindendi.

Sultan bu sene zimmîlere gayr-ı müslim olduklarını gösteren bir alâmet taşımalarını emretti, bunun üzerine Sultan'a bazı mürâcaatlar oldu ve mesele zimmîlerin Sultan'a yirmi bin, Halife'ye de dört bin dinar vermeleri şartıyla bir karara bağlanmasıyla noktalandı.

Sultan Mahmûd ve kardeşi Melik Mes'ûd bu sene Halife'nin huzuruna çıktılar. İkisine de hil'at verdi. Ayrıca Sultan'ın bazı adamlarına da hil'at giydirdi. Bunlar arasında veziri Ebû Tâlib es-Sümeyremî, Şemsülmülk Os-

man b. Nizâmülmülk, Vezir Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hâmid el-Müstevfî ve diğer bazı emîrler vardı.

Bu sene 21 Ocak günü Basra'dan Kûfe'ye kadar bütün Irak'a çok miktarda kar yağdı ve toprak üzerinde 15 gün kaldı. Yüksekliği bir arşındı. Nârenciye ağaçları, turunçgiller ve limon ağaçları mahv oldu.

Yine bu sene Mısır'da fırtına çıkıp ortalığı toz duman etti ve üç gün devam etti. Pek çok kişinin ölümüne sebep oldu, çok sayıda hayvan da telef oldu.

Meşhur **Makâmât'ın** müellifi Ebû Muhammed el-Kâsım b. Ali b. Muhammed b. Osman el-Harîrî de bu sene öldü.

Hezâresb b. İvad el-Herevî de bu sene öldü. Sema yoluyla pek çok hadis öğrenmişti.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON ALTINCI (M. 1122-1123) YILI OLAYLARI

Melik Tuğrul'un, Kardeşi Sultan Mahmûd'a İtaat Etmesi

Melik Tuğrul bu sene muharrem ayında (mart-nisan 1122) kardeşi Sultan Mahmûd'a itaat arz etti. Daha önce anlattığımız gibi, itaatten çıkmıştı. Geçen sene de Âzerbaycân'ı istilâ amacıyla yola çıkmıştı. Atabegi Gündoğdu onu böyle hareket etmeğe teşvik ve tahrik ediyordu. Gündoğdu 515 (1121-1122) yılında hastalandı ve öldü.

Merâğa hakimi Emîr Ahmedil'in adamlarından Emîr Aksungur Sultan Mahmûd'un yanında Bağdâd'da bulunuyordu. İktaına gitmek için izin istedi, Sultan da izin verdi. Sultan'ın yanından ayrılınca Gündoğdu'nun yerine Melik Tuğrul'a atabeg olacağını zannetti, bu maksatla onun yanına gitti ve görüştü. Onu kardeşi Sultan Mahmûd'a karşı açıkça cephe almağa teşvik etti ve: «Eğer Merâğa'ya gidersen on bin süvari ve piyade derhal sana katılır dedi. Bunun üzerine Melik Tuğrul onunla beraber yola çıktı. Erdebîl'e vardıkları zaman şehrin kapıları yüzlerine kapatıldı. Oradan Tebriz yakınlarına gittiler. Bu sırada Sultan Mahmûd'un Emîr Cüyûş Beg'i Âzerbaycân'a gönderdiğini ve o bâlgeyi ona ikta ettiğini ve Emîr Cüyûş Beg'in Sultan'ın gönderdiği büyük bir orduyla Merâğa'da karargâh kurduğunu öğrendiler.

Bu haberin doğru olduğunu anlayınca Huvenc'e döndüler, böylece planları suya düştü. Sultan Muhammed zamanında Melik Tuğrul'un atabegi olan Emîr Şîrgîr'e haber gönderip ondan yardım istediler. Gündoğdu, daha önce anlattığımız gibi, Sultan Muhammed'in ölümünden sonra Emîr Şîrgîr'i tevkif etmişti. Daha sonra Sencer onu serbest bıraktı ve Şîrgîr iktaı olan Ebher ve Zencân'a döndü. Emîr Aksungur ile Melik Tuğrul Emîr Şîrgîr'e mektup yazdılar, o da yardım teklifini kabul edip onlara katıldı ve onlarla beraber Ebher'e gitti, fakat istediklerini elde edemediler ve sonunda Sultan Mahmûd'a haber gönderip itaat arz ettilkerini bildirdiler, o da kabul etti. Bu yılın başında anlaşma sağlandı ve ihtilâf sona erdi.

Dübeys b. Sadaka ve Yaptıkları

514 (1120-1121) yılı vukuatını anlatırken Dübeys b .Sadaka'nın durumunu Barankuş ez-Zekevî vasıtasıyla Sultan ile barıştığını ve Hille'de kaldığını Barankuş'un da yanında Dübeys'in kardeşi Mansûr b. Sadaka olduğu halde Sultan Mahmûd'un yanına gittiklerini ve birlikte götürdükleri Dübeys'in oğlunun rehine olarak bırakıldığını, Halifenin bunu öğrenince buna razı olmadığını ve Sultan Mahmûd'a elçi göndererek Dübeys'in Irak' tan başka bir yere uzaklaştırılmasını istediğini zikretmiştik.

Bu hususlaki müzakereler devam edince Sultan Mahmûd Hemedan'a gitmeğe karar verdi. Halife tekrar Dübeys'den şikâyetçi oldu, onun halktan intikam almak istediğini, halka karşı kin ve nefretle hareket ettiğini, babasının katlinden dolayı intikam almak istediğini anlattı. Sultan'a Aksungur el-Porsukî'yi Musul'dan getirip Bağdâd şahneliğine tayin etmesini ve onu Dübeys'in karşısında dikmesini istedi. Sultan da söylenenleri yaptı, Porsuki'yi yanına çağırdı, gelince de Melik Mes'ûd'un annesiyle evlendirip Bağdâd şahneliğine tayin etti ve Dübeys o yöredeki şehirlere saldıracak olursa onunla savaşmasını emretti.

Sultan bu yılın safer ayında (nisan-mayıs 1122) Bağdâd'dan ayrıldı. Bu defa Bağdâd'da bir yıl yedi ay on beş gün kalmıştı. Bağdâd ve Irak'tan ayrılınca Dübeys, Halife el-Müsterşid'i üzecek bazı davranışlarda bulundu; bunun üzerine Porsukî'ye Dübeys'in üzerine yürümesini ve onu Hille'den çıkmaya zorlamasını emretti. Porsukî hemen Musul'a haber gönderip askerlerini getirtti, sonra da Hile üzerine yürüdü. Dübeys de ona doğru hareket etti. Fırat'ın doğu sahilinde Beşir nehri yakınında karşılaştılar ve savaşa tutuştular. Sonunda Porsukî'nin askerleri bozuldu.

Mağlûbiyetin sebebi şudur :

Aksungur Bekciyye emîrlerinin bulunduğu sol cenahında bir bozulma görünce çadırının sökülüp sol cenâhın yanında kurulmasını emretti. O bu hareketiyle sol cenahdakilere cesaret vermek istiyordu. Onlar çadırın yıkıldığını görünce bunun bozgından dolayı olduğunu zannetiler ve bozulup geri çekildiler. Diğer askerler ve Porsukî de onları takip etti.

Başka bir rivayete göre ise, Aksungur'a bir pusula verildi. Pusulada aralarında Bekciyye emîrlerinden İsmâîl'in de bulunduğu bir grup emîrin kendisine saldırıp öldürmek istedikleri yazılıydı. Aksungur bu yüzden geri çekildi, askerler de onu takip ettiler. Aksungur 2 rebiyülâhir (10 Haziran 1122) günü Bağdâd'a girdi. Askerler arasında Nasr b. en-Nefis b. Mühezzibüddevle Ahmed b. Ebû'l-Cebr de vardı. O Sultan'ın hadımı Reyhân Mahkeveyh'in Bâtıha'daki nâzırıydı; çünkü burası da onun iktaına dahildi.

el-Muzaffer b. Hammâd b. Ebû'l-Cebr de oraya geldi. İkisinin arasında büyük bir düşmanlık vardı. İkisi mağlûbiyet sırasında Sâbât-ı Nehr-i Melik'de karşılaştılar. Muzaffer onu öldürüp Vâsıt'a gitti, oradan da Batîha' ya geçip burayı istilâ etti ve Dübeys'e mektup yazarak itaat arz etti.

Dübeys'e gelince; o ne Nehr-i Melik'e ve ne de başka bir yere müdahele etti. Halifeye haber gönderip itaat arz ettiğini bildirdi. Eğer bu hadise olmasaydı Porsukî ile yanındakilerin hepsini esir alırdı. Nâzırın Halife' nin hassına dahil olan köylere gitmesini ve gelirlerini tahsil etmesini istedi.

Bu olay haziran ayında oldu, Şehri muhafaza etti ve Halife onun yaptıklarını övdü. Aralarında elçiler gidip geldi ve sonunda Dübeys'in itaat arz etmesi için Halife el-Müsterşid'in veziri Celâlüddin Ebû Ali b. Sadaka'yı tevkif etmesi kararlaştırıldı. Halife veziri tevkif etti, bunun üzerine vezirin ve adamlarının evleri yağmalandı. Celâlüddin'in yeğeni Ebû'r-Rızâ ise Musul'a kaçtı.

Sultan bu hadiseyi haber alınca Dübeys'in kardeşi Mansûr b. Sadaka'yı ve oğlunu tevkif edip Kerec yakınlarındaki Bercin kalesine gönderdi.

Dübeys daha sonra adamlarından bir kısmına Vâsıt'taki iktalarına gitmelerini emretti, bunlar da oraya gittiler, fakat Vâsıt Türkleri onları şehre sokmadılar. Dübeys Türkler'in üzerine Mühelhil b. Ebû'l-Asker kumandasında ordu sevk etti, ayrıca Batîha'da bulunan Muzaffer b. Ebû'l-Cebr'e haber gönderip Mühelhil ile iş birliği yapmasını ve Vâsıtlılarla yapacağı savaşta yardım etmesini emretti. Mühelhil ile Muzaffer 9 Receb (13 Eylül 1122) günü savaşa girmeğe karar verdiler. Vasıtlılar da Porsukî'ye haber gönderip ondan yardım istediler. Porsukî yanında bulunan askerlerin bir kısmını derhal onlara yardıma gönderdi. Mühelhil de Dübeys'in askerleriyle hemen harekete geçti ve tek başına onların hakkından geleceğini zannederek ve zaferin tek başına kendisine ait olmasını isteyerek Muzaffer'i beklemedi. Vâsıtlılarla Mühelhil savaşa tutuştular. 8 Receb (12 Eylül 1122) günü vuku bulan savaşta Mühelhil ve askerleri mağlûp oldu. Mühelhil ile askerlerinin ileri gelen simâları esir alındı. Binden fazla adam öldürüldü, Vâsıtlılardan ölen ise sadece bir kişiydi.

Muzaffer'e gelince, o Batîha'dan çıktıktan sonra yağmacılık ve bozzunculuk yaptı. Adamları çirkin işler yaptılar. Vâsıt'a yaklaşınca bozgun haberini öğrendi ve geri döndü.

Vâsıtlı askerlerin Mühelhil'den aldıkları eşyalar arasında Dübeys'in yazdığı bir tezkere de ele geçirildi. Dübeys bu tezkerede Muzaffer b. Ebû'l

-Cebr'in tevkif edilip Batîha'dan aldığı çok miktardaki paranın istenmesini emrediyordu. Vâsıtlılar bu tezkereyi Muzaffer'e gönderdiler ve: «İşte bu tarafını tuttuğun şahsın yazısıdır. Sen onun yüzünden hem Allah Taâlâ'yı ve hem de bütün ahaliyi kızdırdın» dediler. Bunun üzerine Muzaffer de onların tarafına geçti ve onlarla beraber oldu. Vâsıtlılar, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Dübeys'in adamlarını mağlûp ve katledince kötülük için çalıştı. Sultan'ın kardeşinin gözlerine mil çektiğini duyunca saçını kesip siyah matem elbiseleri giydi. Şehirleri yağmaladı, Nehru'l-Melik'de Halife'ye ait ne varsa aldı, halkı Bağdâd'a sürdü.

Vâsıt askerleri en-Nu'mâniyye'ye gittiler ve Dübeys'in askerlerini oradan uzaklaştırarak şehri istilâ ettiler. Orada aralarında bir çatışma çıktı ve Vâsıtlıların galibiyetiyle sonuçlandı. Halife Tebriz'de bulunan Porsukî'ye Dübeys ile savaşmasını emretti, bunun üzerine de Porsukî ramazan ayında (kasım 1122) yola çıktı. Bunu inşaallah ileride anlatırız.

Sümeyremî'nin Öldürülmesi

Sultan Mahmûd'un veziri el-Kemâl Ebû Tâlib es-Sümeyremî bu sene safer ayı sonunda (9 Mayıs 1122) öldürüldü. Hemedân'a gitmek üzere Sultan ile beraber yola çıkmıştı. Hamama girdi, bu arada piyade ve süvari birlikleri önünden gittiler. Vezir büyük bir alayla yola çıkmıştı. Humartekin et-Tutuşî tarafından yaptırılan Medrese çarşısına uğradı. Dar bir geçitten geçiyordu, geçidin içinde dikenler vardı. Adamları geçicin dar olması sebebiyle önden gittiler. Bu sırada bir bâtınî vezirin üzerine hücum edip hançerini vurdu, fakat hançer katıra saplandı. Bâtınî Dicle'ye doğru kaçtı, gulâmlar onu takip edince orada hiç kimse kalmadı. Bu sırada başka biri çıkıp böğrüne hançer sapladı, sonra veziri katırın üzerinden aşağı çekip bir kaç darbe daha vurdu.

Vezirin adamları geri döndüler. İki bâtınî onlara da saldırınca geri dönüp kaçtılar, sonra tekrar geri döndüklerinden vezirin koyun gibi boğazlandığını gördüler. Vezirin cesedini alıp götürdüler. Üzerinde otuz küsur yara vardı. Katiller de öldürüldü.

Hamamda bulunduğu sırada müneccimler ona yola çıkması için talihinin açık olduğunu söylüyorlar ve: «Bu çok müsait ve güzel bir vakittir. Eğer geç kalırsan saadet ve ikbal vaktini kaçırmış olursun» diyorlardı. Bunun üzerine vezir katırını eyerleyip yola koyulmuştu. Bir ara yemek yemek istemiş, fakat bu talih meselesinden dolayı bırakmamışlardı. Vezir öldürüldü ve müneccimlerin sözü ona fayda vermedi.

Vezirlik müddeti üç yıl on aydı. Malı yağmalandı, Sultan da hazinesine el koydu. Yerine Şemsülmülk b. Nizâmülmülk vezir oldu. Sümeyremî'nin karısı da o gün büyük bir alayla çıkmıştı; yanında yüz cariye ve çok sayıda hizmetçi vardı. Hepsi altın eyerli atlar üzerindeydi. Vezirin öldürüldüğünü duyunca yalınayak ve mahzun bir vaziyette geri döndüler. İhtişamı basit ve önemsiz şeylerle, sevinci de üzüntüyle değiştiler. Hakimiyeti ilelebed devam eden Allah'ın şanı ne yücedir!

Sümeyremî zalim biriydi. Sık sık halkın malını müsadere ederdi. Kötü ahlâklıydı. Sümeyremi'nin öldürülmesi üzerine Sultan yeniden koyduğu gayr-ı şer'î vergileri (mükûs) ve tüccar ile satıcılar için koyduğu bazı vergileri kaldırdı.

Halifenin Veziri İbn Sadaka'nın Tevkif Edilmesi ve Ali b. Tarrâd'ın Vezir Nâibi Olması

Halife bu sene cemaziyülevvel ayında (temmuz-ağustos 1122) veziri Celâlüddîn b. Sadaka'yı tevkif etti. Daha önce onun vezirliğinden bahsedilmişti. Nakîbü'n-nukaba Şerefüddîn Alî b. Tarrâd ez-Zeynebî vezir nâibi tayin edildi. Sultan, el-Müsterşid Billâh'a haber gönderip Nizâmülmülk Ebû Nasr Ahmed b. Nizâmülmülk'ün vezir tayin edilmesini istedi. Ebû Nasr Sultan'ın veziri Şemsülmülk Osman b. Nizâmülmülk'ün kardeşiydi. Bu istek kabul edildi ve şaban ayında (ekim 1122) Ebû Nasr Halife tarafından vezir tayin edildi.

Nizâmülmülk Ebû Nasr Ahmed beş yüz (1106-1107) yılında Sultan Muhammed'in veziri olmuş, ancak daha sonra azledilmiş, Bağdâd'da onardığı bir evde bu güne kadar kalmıştı. Nizâmülmülk'e hil'at verilip divandaki görevine başlayınca İbn Sadaka'nın Bağdâd'dan çıkmasını istedi. İbn Sadaka bunu öğrenince Süleyman b. Muhâriş'in yanında kalmak üzere Hadîsetü Âne'ye gönderilmesini istedi, Halife de kabul etti.

İbn Sadaka Bağdâd'dan Hadîse'ye gitti. Yolda Türkmenlerden Yûnus el-Harâmî adlı bir müfsit karşısına çıkıp İbn Sadaka'yı esir etti ve adamlarını yağmaladı. Vezir bunu Dübeys'in duymasından ve Yûnus'a haber gönderip aralarındaki düşmanlık dolayısıyle kendisini Yûnus'tan teslim almak için para teklif etmesinden korktu. Sonunda Yûnus ile bin dinara anlaştılar. Bunun üç yüz dinarı peşin ödenecek, geri kalanı ise daha sonra Hadîse'den gönderilecekti.

Beled-i Fırat şehri âmili veziri kurtarmak ve kalan borcunu ödemeyi tekeffül edecek bir adamı göndermek hususunda mektuplaştı. Daha sonra

bir çiftçiyi çağırıp ona değerli elbiseler ve sarık giydirip bir ata bindirdi ve gulâmlarla beraber gönderdi. Beled-i Fırat âmili bu çiftçiye Yûnus'un yanına gidip kendisinin Beled-i Fırat kadısı olduğunu söylemesini ve vezirinin geri kalan borcunu tekeffül etmesini emretti; bunun üzerine bu köylü Yûnuş'un yanına gitti, Yûnus ile vezirin yanına varınca ikisi de ona hürmet ettiler. Köylü vezirden alacağına kefil oldu ve: «Vezirle göndereceğin bir adamınız parayı alıp gelinceye kadar ben senin yanında kalayım» dedi. Yûnus onun doğru söylediğine inanıp vezir ile yanındaki adamları serbest bıraktı. Vezir Hadîse'ye varınca Yûnus'un kendisiyle gönderdiği adamlarını tevkif etti, Yûnus da adamları salıverilsin diye o köylüyü ve aldığı paraları iade etti, kendisinin tuzağa düşürüldüğünü anladı.

Vezir Yûnus'un yanından ayrılıp giderken yolda bir adamla karşılaştı ve kuşkulanıp onu yakalattı. Elinde Dübeys'in Yûnus'a gönderdiği bir mektup buldu. Dübeys mektupda veziri kendisine teslim ettiği takdirde altı bin dinar vermeyi vaat ediyordu. Vezirin kurtuluşu gerçekten garip bir hadisedir.

Cüyûş Beg'in Öldürülmesi

Daha önce Musul hakimi olan Emîr Cüyûş Beg bu sene öldürüldü. Onun Sultan Mahmûd'a isyan ettiğini ve daha sonra tekrar Sultan'ın hizmetine girdiğini anlatmıştık. Sultan ondan razı olunca Âzerbaycân'ı ona ikta etti ve onu askerlerinin başına kumandan tayin etti. Bunun üzerine bazı emîrlerle Cüyûş Beg arasında bazı çekişmeler ve mücadeleler oldu. Sonunda Sultan'ı onu öldürmesi için tahrik ettiler, o da ramazan ayında Tebriz kapısında Emîr Cüyûş Beg'i öldürdü.

Cüyûş Beg Sultan Muhammed'in Türk memlûklerindendi. Adaletli ve güzel ahlaklı bir emîrdi. Musul ve el-Cezîre'ye vali olduğu zaman Kürtler o bölgede yayılmışlardı ve çok fesat çıkarıyorlardı. Bir çok kaleye hakim olmuşlardı. Yanlarındaki adamlar sıkıntı içindeydiler. Yolları tehlikeliydi, buna rağmen Cüyûş Beg onların üzerine yürüdü ve kalelerini muhasara etti. Hakkârî, ez-Zevzân ve Beşneviyye yöresinde bir çok kalelerini fethetti. Kürtler ondan korkmağa başladılar. Bizzat kendisi onlarla uğraşmayı ve üzerlerine yürümeyi deruhte etti; bunun üzerine Kürtler dağlara, ovalara ve dar geçitlere kaçtılar. Yol emniyeti sağlandı, halk gönül huzuruyla rahat bir şekilde hareket edip dolaşmağa başladı. Kürtler ondan korktukları için silâh bile taşıyamıyorlardı.

İlgazi'nin Ölümü ve Haleb'in Ondan Sonraki Durumu

İlgazi bu sene ramazan ayında (kasım 1122) Meyyâfârikîn'de öldü, oğlu Hüsameddîn Temürtaş Mardin Kalesi'ne diğer oğlu Süleyman da Meyyâfârikîn'e hakim oldu. Kardeşi Abdülcebbâr b. Artuk'un oğlu Bedrüddevle Süleyman Haleb'deydi. Amcazadesi Haleb'i alıncaya kadar orada kaldı.

Çeşitli Olaylar

Sultan Mahmûd bu sene Vâsıt ve çevresini Musul ve çevresine ve Irak şahneliğine ilâveten Emîr Aksungur el-Porsukî'ye ikta etti. Sultan Vâsıt'ı Porsukî'ye ikta edince oraya babası eski Haleb hakimi olan İmadeddîn Zengî b. Aksungur'u gönderdi ve şehri muhafaza etmesini emretti. İmâddedîn şaban ayında oraya gidip idareyi üzerine aldı. Zengî ile ilgili haberleri, onun ve bu gün hükümdarlarımız olan ahfâdının hükümdarlıklarıyla ilgili malûmatı **Kitâbu'l-Bâhir** adlı eserde anlattık. Bu hususlar için oraya bakınız.

Bu sene Diyarbekir'de Zülkarneyn Kalesi yakınlarında bakır madeni bulundu.

Fırat nehri bu sene görülmemiş bir şekilde taştı, sular Ca'ber kalesinin varoşlarına girdi. Fırat o zaman oraya yakın bir yerden geçiyordu. Pek çok ev sular altında kaldı. Varoşlardaki bir atı sürükleyip surların üzerinden Fırat'a attı.

Şâfiîler için bu sene Haleb'de bir medrese yaptırıldı.

Sultan Sencer'in Sultan Mahmûd ile evli olan kızı bu sene öldü.

el-Burhân Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn el-Gaznevî bu sene şaban ayında (ekim 1122) Bağdâd'a geldi, her yerde vaaz verdi. Ondan sonra da Ebû'l-Kâsım Ali b. Ya'lâ el-Alevî geldi, Şeyhu'ş-şüyûh ribâtına indi. Saray camiinde, et-Tâciyye'de ve Saâdet ribâtında vaaz etti. Hanbelîler nezdinde kabul gördü, onlara muvafakat ettiğini söylediği için pek çok mal sahibi oldu. Ondan sonra da Ebû'l-Fütûh el-İsferâyînî geldi. O da aynı şekilde Şeyhu'ş-şüyûh ribâtında konakladı, Nizâmiye Medresesi'yle yukarıda adı geçen yerlerde vaaz etti. Eş'arî mezhebine mensup olduğunu söyledi, bu sebeple o da Şâfiîler nezdinde büyük bir hüsnü kabul gördü. Halife el-Müsterşid Billâh da onun meclisinde ve vaazında hazır bulundu ve Halife el-Muktedî Billâh'ın annesinin Zâhî geçidindeki el-Ercüveniyye adlı ribâtını ona verdi.

Ebû'l-Kâsım b. es-Semerkandî'nin kardeşi Abdullah b. Ahmed b. Ömer Ebû Muhammed es-Semerkandî bu sene öldü. 444 (1052-1053) yılında Dımaşk'ta doğmuştu. Bağdâd'da yetişti. es-Sarîfînî İbnu'n-Nakûr ve diğer bazı zevattan hadis tahsil etti. İlim için pek çok yer dolaştı. Hadis sahasında hafız ve alimdi.

Abdulkâdir b. Muhammed b. Abdulkâdir b. Muhammed b. Yûsuf Ebû Tâlib de bu sene zilhicce ayında öldü. 436 (1044-1045) ayında doğmuştu. el-Bermekî'den, el-Cevherî'den ve el-İşârî'den hadis okudu. Hadiste güvenilir ve hafız idi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON YEDİNCİ (M. 1123-1124) YILI OLAYLARI

el-Müsterşid Billâh'ın Dübeys ile Savaş İçin Hareketc Geçmesi

Bu sene Halife el-Müsterşid Billâh ile Dübeys b. Sadaka arasında savaş oldu.

Sebebi şu idi:

Dübeys yanında esir bulunan Halife'nin hadımı Afif'i serbest bırakıp Porsuki'yi kendisiyle savaşmak üzere sevk ettiği ve parayla takviye ettiği için Halife'ye tehdit mektubu göndermiş, ayrıca Sultan da kardeşinin gözlerine mil çektirmiş ve pek çok tehditlerde bulunmuştu; bunun üzerine Dübeys siyah matem elbiseleri giyip saçını tıraş etti, Bağdâd'ı tahrip ve yağmalamaya and içti. Halife bu tehdit mektubuna çok öfkelendi ve kızdı, Tebriz'de bulunan Porsukî'ye haber gönderip Dübeys ile savaşmasını emretti, bunun üzerine Porsuki 516 yılı ramazan ayında (kasım 1122) Dübeys ile savaşmak için yola çıktı.

Halife de hazırlıklarını tamamlayıp Bağdâd'dan yola çıktı .Askerlere haber gönderip yanına çağırdı. Hadîse hakimi Süleyman b. Mühâriş Ukaylîlerle geldi, ayrıca Karvâş b. Müslim ve diğer bazı emîrler de geldiler. Dübeys, Nehr-i Melik'e asker gönderip yağmaladı. Adamları pek çok fenalıklar yaptılar. Nehr-i Melik halkı Bağdâd'a geldi, bunun üzerine Halife münâdîler vasıtasıyla hiç bir askerin geride kalmamasını duyurdu. Halktan askerleri sevenlerin de savaşa katılmak için hazırlanmasını istedi, bunun üzerine pek çok kişi toplandı, Halife de onlara silâh ve para dağıttı.

Dübeys bunu haber alınca Halife'ye elçi gönderip merhamet diledi ve rızasını talep etti, fakat Halife kabul etmedi. 516 yılı zilhicce ayında (şubat 1123) Halife'nin çadırları, otağı dışarı çıkarılıp halka: «Savaşa! Savaşa! Gazâya!» diye seslenildi. Halk bağırıp çağırmağa başladı ve aralarından sayılamayacak kadar çok adam sefere çıktı. Halife de 14 zilhicce (13 Şubat

1123) günü hareket edip üzerinde siyah renkli bir cübbe, başında siyah bir sarık ve şal, omuzunda hırka, elinde ortasında Çin malı bir demir halka bulunan asası olduğu halde yola çıktı. Vezir Nizâmüddîn Ahmed b. Nizâmülmülk, Nakîbu't-tâlibiyyin, Nakîbu'n-nukabâ Ali b. Tarrâd, Şeyhu's-şüyûh Sadruddin İsmail ve ileri gelen diğer vezat ile birlikte çadırlara indi.

Porsukî de askerleriyle beraber Cihar-tâk köyünde karargâh kurmuştu. Halife'nin Bağdâd'dan çıktığını duyunca onun hizmetinde olmak için döndü. Şemse'yi görünce hepsi atlarından indiler ve Halife'den uzaklarda yer öptüler.

Halife muharrem 517 (1 Mart 1123) tarihinde Nehru'l-Melik'te, Hadise'de karargâh kurdu ve Porsukî ile diğer emîrleri yanına çağırdı, savaşa sadakat göstereceklerine dair yemin etmelerini istedi. Sonra en-Nil'e gittiler ve el-Mübâreke'de karargâh kurdular. Porsukî adamlarını mevzilere yerleştirdi, Halife ise kendi yakın adamlarıyla askerlerin gerisinde durdu. Dübeys de adamlarını sağ cenah (meymene) sol cenah (meysere) ve merkez (kalb) şeklinde tek bir saf halinde dizdi. Piyadeleri silâhlarıyla süvarilerin önüne yerleştirdi. Adamlarına Bağdâd'ı yağmalayıp, kadınları esir alacağına söz vermişti. İki ordu birbirlerinin karşısına geçince Dübeys'in adamları önlerinde def çalan cariyeler, eğlenen, dans eden kadınlar olduğu halde Halife'nin ordusu üzerine yürüyüşe geçtiler. Halife'nin ordusunda ise Kur'ân okuyanların, Allah'ı tesbih ve dua edenlerin dışında hiç kimse yoktu. Savaş başlamak üzereydi.

Halifenin sancakları, Emîr Kirbavi (Kirmâvî) b. Horasân'ın yanındaydı. Artçı (sâka)ların başında Süleyman b. Muhâriş vardı. Porsukî'nin sağ cenahında Bekciyye emîrleriyle beraber Emîr Ebû Bekr b. İlyâs bulunuyordu. Anter b. Ebû'l-Asker Dübeys'in bir kısım askerleriyle Porsukî'nin sağ cenahına saldırdı. Onlar bozulup geri döndüler, bu arada Emîr Ebû el-Bekcî'nin yeğeni öldürülüd. Anter geri dönüp sağ cenaha ikinci defa hücum etti. Bu defa da tıpkı birinci seferde olduğu gibi geri dönüp kaçtılar. Vâsıt askerleri bunu görünce kumandanları Şehîd İmâdeddin Zengî b. Aksungur, Anter ve maiyyetindekilere saldırdı. Arkalarından gelip Anter'i ortalarına aldılar. İmâdeddîn Zengî ve Vâsıt askerleri arkada, Bekciyye emîrleri de öndeydi. Sonunda Anter Berîk b. Zâide ve her ikisinin maiyyetindekiler esir alındı, hiç kimse kurtulmadı.

Porsukî bir tepe üzerinde duruyor, Emîr Akbörü de beş yüz süvariyle pusuda bekliyordu. Halk birbirine girince Dübeys'in askerleri üzerine sal-

dırdı. Hepsi geri dönüp kaçtılar ve kendilerini suya attılar. Bir çoğu boğuldu, büyük bir kısmı da öldürüldü.

Halife savaşın kızıştığını görünce kılıcını çekip tekbir getirerek savaşa girdi.

Dübeys'in askerleri bozulup esirler huzuruna götürülünce Halife el-Müsterşid onların boyunlarının vurularak öldürülmelerini emretti.

Dübeys'in ordusu on bin süvari ve on iki bin piyadeden ibaretti. Porsukî'nin askerleri ise sekiz bin süvari ve beş bin piyadeden müteşekkildi. Halifenin adamlarından sadece yirmi süvari öldürüldü. Dübeys'in karıları ve cariyeleri esir düştüler, ancak İlgazi'nin ve Amidüddevle'nin kızlarını Meşhed'de bıraktığı için onlar esir düşmekten kurtuldular.

Halife Bağdâd'a döndü ve 10 Muharrem 517 (10 Mart 1123) tarihinde şehre girdi. Halife Bağdâd'a dönünce, halk ayaklanıp Bâbü't-Tebn meşhedini yağmaladılar, kapılarını söktüler. Halife bu hareketleri yadırgadı. Hac emîri Nazar'a Meşhed'e gidip bunları yapanları cezalandırmasını ve yağmalanan malları geri almasını emretti. Emîr Nazar bu emri yerine getirdi, malların bir kısmını iade etti, geri kalanları ise sakladılar.

Dübeys b. Sadaka'ya gelince, o mağlûp düştüğünde atı ve silâhıyla kaçıp kurtulmuştu. Süvariler kendisine yetiştiler, fakat Dübeys onları geride bırakıp Fırat'ı geçti. Yaşlı bir kadın Dübeys'in Fırat'ı geçtiğini gördü ve ona: «Firarî olarak mı geldin?» dedi, o da: «Hayır firarî olarak gelmedim» dedi. Bundan sonra kendisini halktan gizledi. Bu arada öldürüldüğüne dair söylentiler çıktı. Daha sonra Necid Araplarından Guzeyye'nin yanına gittiği ortaya çıktı. Onlardan kendilerini destekleyeceklerine dair yemin etmelerini istedi, fakat onlar teddettiler ve: «Sultan ile Halifeyi kızdırırız.» dediler; bunun üzerine el-Muntafık kabilelerine gitti. Onlarla Basra üzerine yürüyüp şehri almak hususunda anlaştılar, sonra Basra'ya yürüyerek içeri girdiler ve halkın malını yağmaladılar. Basra askerlerinin kumandanı Emîr Saht Kemân öldürüldü, halk ise şehirden uzaklaştırıldı.

Bunu duyan Halife, Porsukî'ye haber gönderip Dübeys meselesini ihmal ettiği için onu azarladı. Dübeys Basra'da yapacağı kadar tahribatı yaptı, daha sonra Porsukî onun üzerine yürümeğe hazırlandı. Dübeys bunu duyunca Basra'dan ayrıldı, çöl yolunu takiben Ca'ber kalesine gitti ve Haçlılara katılarak onlarla birlikte Haleb'i muhasara etti ve onları Haleb'i almağa teşvik etti; fakat bunu başaramadılar ve oradan ayrıldılar. Daha sonra onların yanından da ayrılıp Melik Tuğrul b. Sultan Muhammed'in yanına gidip onunla birlikte kaldı ve onu Irak'a yürümeğe teşvik etti. Bunları inşaallah 529 (1134-1135) yılı olayları arasında anlatacağız.

Haçlıların Esârib Kalesini Zaptı

Haçlılar bu sene safer ayında (Nisan 1123) Haleb'e bağlı Esârib kalesini işgal ettiler.

Sebebi şudur:

Haçlılar Haleb ve çevresine pek çok yağma akınları düzenlediler, o bölgeyi tahrip ettiler, yakıp yıktılar. Haleb'de o sırada şehrin hakimi olan Bedrüddevle Süleymân b. Abdülcebbâr b. Artuk vardı. Onun Haçlılara karşı koyacak gücü yoktu, bu sebeple onlardan korkup Esârib'i teslim etmesi şartıyla Haleb yöresinden uzaklaşmalarını teklif etti, onlar da kabul ettiler ve Bedrüddevle ile anlaşmaya vardılar. Haçlılar kaleyi teslim alıp anlaşmayı tamamladılar, böylece Haleb ve çevresindeki ahalinin durumu düzeldi, kendilerine erzak vs. temin edildi. Esârib kalesi Atabeg Zengî b. Aksungur tarafından alınıncaya kadar Haçlıların elinde kaldı. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Belek'in Harrân ve Haleb'i Zaptı

Belek b. Behrâm bu sene rebiyülevvel ayında (mayıs 1123) Harrân şehrini zapt etti. Belek, şehrini daha önce muhasara altına almıştı. Harrân'ı alınca oradan Haleb'e gitti.

Haleb'e hareketinin sebebi şudur:

Belek Bedrüddevle Süleyman'ın Esârib Kalesi'ni Haçlılara teslim ettiğini duyunca bu çok ağrına gitti ve Süleyman'ın Haleb'i muhafaza edemeyeceğini anladı; bu sebeple şehri ele geçirmeye göz dikti ve Haleb üzerine yürüyerek rebiyülevvel ayında muhasara edip sıkıştırdı. Erzak sevkiyatına mani oldu ve ekinlerini yaktı; bunun üzerine amcazadesi Süleyman emân dileyerek şehri ona teslim etti. (1 Cemaziyülevvel 517 / 27 Haziran 1123) Belek Melik Rıdvân'ın kızıyla evlendi ve öldürülünceye kadar Haleb hakimi olarak kaldı. Öldürülmesini de ileride anlatacağız.

İfrîkıyye'deki Müslümanlarla Franklar Arasındaki Savaş

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, İfrîkıyye hükümdarı Emîr Ali b. Yahyâ Sicilya hakimi Roger'den endişe edince kendi donanmasını yeniledi. Askerlerini, savaş alet ve malzemelerini çoğalttı.

Merâkeş'de bulunan Emiru'l-Müslimîn Ali b. Yûsuf b. Taşfin'e mektup yazıp Sicilya adasına yürümek için iş birliği teklif etti. Roger bunu duyunca yapacağı bazı işlerden vaz geçti.

Ali 515 (1121 - 1122) yılında öldü ve yerine oğlu el-Hasan geçti. Bunları yukarıda anlatmıştık. Emîru'l-Müslimîn 516 (1122-1123) yılında bir donanma gönderip Kıllevriye bölgesinde kıyıda yer alan Nakûtara şehrini fethetti. Roger bunu Ali'nin yaptığından hiç şüphe etmiyordu. Hemen eski savaş gemilerini tamir ettirdi ve çok sayıda asker topladı. Mağrib ülkelerinden İfrîkıyye ve başka yerlere sefer yapılmasına mani oldu, bu yüzden de benzeri duyulmamış büyük bir ordu toplandı. Rivayete göre üç yüz parçalık bir donanma teşkil etti. İfrîkıyye'nin yolları kapanınca Emîr el-Hasan b. Ali düşmanın Mehdiyye üzerine saldıracağını düşündü ve sefer hazırlıklarına başlanılmasını, surların temir edilmesini ve askér toplanmasını emretti; bunun üzerine o yöre halkından ve Araplardan çok sayıda asker toplandı.

517 yılı cemaziyülâhir ayında (1123-1124) üç yüz parça gemiden oluşan Frank donanması yola çıktı. Gemilerde binbir tane at vardı. Fakat Ali'nin limanından ayrılır ayrılmaz rüzgâr onları dağıttı ve çok sayıda gemi battı. Kurtulanlar Kavsara adasını muhasara edip ele geçirdiler, içerdekileri öldürdüler, çoluk çocuğu esir edip mallarını ganimet aldılar. Sonra oradan ayrıldılar ve İfrîkıyye'ye vardılar. Cemaziyülevvel ayının sonlarında (17-26 Tümmuz 1123) «ed-Daymas» adlı kaleyi muhasara ettiler. Orada bulunan bir Arap tâifesi mukavemet etti. ed-Daymas müstahkem bir kaleydi, ortasında denize nâzır başka bir kale daha vardı.

el-Hasan yanındaki askerî birlikleri Haçlılar'ın üzerine sevk etti, kendisi de başka bir askerî birlikle Mehdiyye'de kalıp orayı muhafaza etti. Franklar ed-Daymas kalesini aldılar. İslâm orduları da onları muhasara ediyordu. Bir kaç gece sonra içerdeki kale çok çetin bir şekilde muhasara edildi. Gece olunca Müslümanlar öyle büyük bir çığlık attılar ki, yer titredi. «Allahu ekber» sadâlarıyla Frankların kalbine korku saldılar. Müslümanların üzerlerine saldırdıklarından hiç şüphe etmiyorlardı. Hemen gemilerine koştular, ellerindeki çok sayıda atı öldürdüler. Müslümanlar dört yüz atı ganimet aldılar. Franklar yanlarında sadece bir at götürebildiler. Müslümanlar Franklardan kalan her şeyi ganimet aldılar, gemilere binemeyenleri de öldürdüler.

Franklar gemilerine binip sekiz gün orada kaldılar. Toprağa ayak basamıyorlardı. ed-Daymas'ta bulunan adamlarının kurtulmasından tamamen umut kesince hareket ettiler. Müslümanlar tekbir getirip savaş naraları atıyorlardı. Müslüman askerler çok sayıda insanla ed-Daymas kalesi önünde durup kaleyi muhasara ettiler, fakat kale çok müstahkem ve sağlam olduğundan fethedemediler. Kaledeki Franklar susuz kalıp gece-gündüz devam eden savaşlardan canları bezince kalenin kapısını açıp dışarı çıktılar ve son ferdine kadar hepsi öldürüldüler. Bu hadise 15 cemaziyülâ-

hir (10 Ağustos 1123) çarşamba günü vukubuldu. Kalede on altı gün kalmışlardı.

Haçlılar mağlûp ve perişan bir halde geri dönünce Emîr Hasan diğer şehirlere zafer müjdesi gönderdi. Şairler bu olay hakkında pek çok şiir söylediler. Meseleyi uzatmaktan korkarak bunları anlatmadık.

Harput'un Haçlılar Tarafından İşgali ve Geri Alınması

Haçlılar bu sene rebiyülevvel ayında (nisan-mayıs 1123) Diyarbekir bölgesindeki Harput şehrini işgal ettiler.

Sebebi şudur:

Harput hakimi Belek b. Behrâm b. Artuk Harput civarındaki Gerger kalesini muhasara etti. Suriye'deki Haçlılar bunu haber alınca Kral Baudouin onu oradan uzaklaştırmak için askerleriyle yola çıktı. Baudouin Belek'in Gerger'i de zapt ederek güçlenmesinden korkuyordu. Belek kralın yaklaştığını duyunca onun üzerine yürüdü ve safer ayında (nisan 1123) karşılaşıp savaşa tutuştular. Haçlılar sonunda mağlûp oldular, kralları ve önde gelen süvarileri esir alındı. Belek onları Harput kalesine hapsetti. Urfa kantu Joscelin ve diğer bazı haçlı reisleri de orada hapisteydiler. Belek onları 515 (1121-1122) yılında esir almıştır. Belek Harput'u rebiyülevvel ayında (nisan-mayıs 1123) zapt etti. Haçlılar hileyle bazı askerleri kendi taraflarına çektiler, sonra üstünlüğü ele geçirip kaleye hakim oldular.

Kral Baudouin geceleyin bir deve bulup ülkesine gitti. Bu haber Harput hakimi Belek'e ulaşınca derhal askerleriyle geri dönüp orayı muhasara etti, kaledekileri sıkıştırdı ve Haçlılardan geri aldı. Kaleyi muhafaza etmek üzere asker bıraktı ve tekrar oradan ayrıldı.

Sultan'ın Vezirinin Öldürülmesi ve İbn Sadaka'nın Tekrar Halifenin Veziri Olması

Sultan Mahmûd bu sene veziri Şemsülmülk Osman b. Nizâmülmülk'ü tevkif edip öldürdü.

Sebeb şudur:

Vezir Sultan'a Gürcülerle savaşmaktan vaz geçmesini tavsiye ve bu konuda muhalefet etmişti. Sultan ona karşı çıkmasının daha hayırlı olduğunu görünce vezire karşı tavrını değiştirdi. Düşmanları da sultana onun kötülüğünden bahsettiler; onun tehevvürüne, devlet işlerine vukufunun

ve bilgisinin azlığına Sultan'ın dikkatini çektiler; bunun üzerine Sultan'ın vezir hakkındaki kanaatı tamamen değişti.

Sonra Sultan Sencer'in veziri eş-Şihâb Ebû'l-Mehâsin vefat etmişti. O Nizâmülmülk'ün kardeşinin oğluydu. Ondan sonra Ebû Tâhir el-Kummî vezir oldu. Bu adam Nizâmülmülk ailesine düşmandı; bu yüzden onu Sultan Sencer'e jurnal etti, Sencer de derhal Sultan Mahmûd'a haber gönderip veziri Şemsülmülk Osman'ı tevkif etmesini emretti. Sultan Sencer'in elçisinin gelişi Sultan Mahmûd'un vezirine dargın olduğu zamana rastladı; bu yüzden onu tevkif edip Toğayürek'e teslim etti, o da veziri kendi beldesi Halhâl'a gönderdi ve orada hapsetti.

Daha sonra «el-Azîz» lakaplı Müstevfî Ebû Nasr, Sultan Mahmûd'a: «Sultan Sencer'in adam gönderip veziri istemesinden emin olamayız. Vezir Sencer'in yanına giderse onun orada bir fenalık çıkarmayacağından da emin olamayız.» dedi. Müstevfî vezire düşmandı, bunun üzerine Sultan Vezir'in öldürülmesini emretti. Cellât öldürmek için içeri girince Vezir: «Mühlet ver de iki rekât namaz kılayım.» dedi, Cellât izin verdi ve iki rekat namaz kıldı. Namazı müteakip vezir titremeğe başladı ve cellâda: «Benim kılıcım seninkinden daha güzeldir. Beni bu kılıçla öldür ve acı çektirme.» dedi. Vezir 2 cemaziyülâhir (28 Temmuz 1123) günü öldürüldü. Halife onun öldürüldüğünü duyunca kardeşi Nizâmeddîn Ahmed'i vezirlikten azletti, yerine tekrar Ebû Ali b. Sadaka'yı vezir tayin etti. Nizâmeddîn Bağdâd'da Nizamiye Medresesi'ndeki odada (el-Müsemmene) ikamet etti.

Müstevfî Azîz'e gelince, o da çok yaşamadı ve ileride anlatacağımız gibi, vezirin katline çalışmanın cezası olarak öldürüldü.

Sultan Mahmûd'un Gürcüleri Mağlûp Etmesi

Gürcüler bu sene elde ettikleri galibiyetlerle İslâm ülkelerine pek çok zarar verdiler. Halk özellikle Derbend-i Şirvân ahalisi onlardan çok büyük sıkıntı ve eziyet gördüler. Bunun üzerine şehrin ileri gelenlerinden müteşekkil bir topluluk Sultan'a gelerek çektiklerini anlatıp şikâyetçi oldular, onların içinde bulundukları zaafı ve ülkelerini ellerinde tutmaktan ne kadar âciz olduklarını haber verdiler. Sultan bu şikâyetler üzerine Gürcülere karşı harekete geçti. Gürcüler bu sırada Şemâhî'ye varmışlardı, Sultan da oradaki bir bahçede konakladı. Gürcüler üzerlerine yürüyünce askerler büyük bir korkuya kapıldılar.

Vezir Şemsü'l-mülk Osman Sultan'a oradan geri dönmeyi tavsiye etti; bunu duyan Şirvân ahalisi Sultan'ın yanına varıp: «Sen bizim yanımız-

da oldukça savaşa devam ederiz. Yanımızdan ayrılacak olursan Müslümanların cesaretleri kırılır ve mahv olur.» dediler. Sultan onları haklı buldu ve orada kaldı.

Askerler geceyi büyük bir korku içinde geçirdiler. Savaşmak niyetindeydiler; fakat Allah onları feraha çıkardı, Gürcülerle Kıpçaklar arasına düşmanlık ve ihtilâf soktu, o gece birbirleriyle savaşa tutuştular ve mağlûp askerler gibi çekip gittiler. Allah Mü'minleri savaşın şerrinden korudu. Sultan Şirvân'da bir süre kaldıktan sonra Hemedân'a döndü ve cemaziyülâhir ayında (temmuz-ağustos 1123) oraya vardılar.

Mağriblilerle Mısır Askerleri Arasındaki Savaş

Lavata kabilesine mensup büyük bir kalabalık bu sene Mağrib'den Mısır diyarına vardı. Orada fesat çıkarıp yağmacılık yaptılar, çirkin ve rezilce işlere tevessül ettiler. Bunun üzerine el-Efdal'den sonra vezir olan Me'mûn b. el-Batâihî Mısır askerlerini toplayıp bunların üzerine yürüdü ve savaşıp mağlûp etti. Bir çok kişiyi esir aldı ve büyük bir kısmını da öldürdü. Her yıl muayyen bin mebliğ haraç ödemelerini kararlaştırdı. Bunlar sonra ülkelerine döndüler, Me'mûn da muzaffer olarak Mısır'a döndü.

Çeşitli Olaylar

el-Müsterşid Billâh bu sene Bağdâd surlarının yapılmasını ve masrafın halktan tahsil edilmesini emretti. Bu durum halka çok zor geldi. Bu iş için çok miktarda para toplandı. Halife halkın bu işten hoşlanmadığını görünce alınan paraların iade edilmesini emretti. Halk buna çok sevindi ve Halife'ye hayır duada bulundular.

Rivayete göre, vezir Ahmed b. Nizâmülmülk «Ben kendi paramdan on beş bin dinar vereceğim, geri kalanını da devlet erkânından toplarız.» demişti.

Bağdâd ahalisi bilfiil çalışmağa başladı. Nöbetleşe çalışıyorlardı. Her mahalle halkı davul ve düdük eşliğinde münavebeyle çalışmağa başladı. Şehri süslediler ve kubbeler yaptılar.

Alevîlerin nakîbi bu sene görevinden azledildi. Ali b. Eflah'ın evi yıkıldı. Halife ona izzet ve ikramda bulunurdu, fakat daha sonra her ikisinin de Dübeys'in casusları olduğu ve ona haber uçurdukları ortaya çıktı. Halife Abbâsîlerin nakîbi Ali b. Tarrâd'ı Alevîlerin nakîbliğine tayin etti.

Belek askerlerini toplayıp Suriye'ye cihâda gitti. Haçlılar karşısına çıkıp savaştılar. Sonunda Haçlılar mağlûp oldu; bir kısmı öldürüldü, önde gelen reis ve kumandanlarından müteşekkil bir çok kişi esir alındı.

Bu sene bir çok ülkede kıtlık oldu .Irak'ta ise daha fazla kıtlık olmuştu. Bir denk ekmeklik esmer buğdayın fiyatı altı dinar ve on kırata ulaştı. Bu kıtlık sebebiyle pek çok kişi öldü, hastalıklar artı ve halktan bir çok kişi kırıldı.

Mekke emîri Kâsım b. Ebû Hâşim el-Alevî el-Hasanî bu sene safer ayında öldü, yerine oğlu Ebû Füleyte geçti. Babasından daha âdildi ve güzel ahlâklıydı. Gayr-ı Şer'î vergileri (mükûs) kaldırdı, halka çok iyi davrandı.

Abdullah b. el-Hasan b. Ahmed b. el-Hasan Ebû Nuaym b. Ebû Ali el-Haddâd el-Isfahânî bu sene öldü. 463 (1070-1071) yılında doğmuştu. Önde gelen muhaddislerdendi. Hadis tahsili için pek çok ülkeyi dolaşmıştı.

Dımaşk hâkimi Tuğtekin bu yılda Hıms üzerine yürüdü ve şehri yağmaladı. Şehrin büyük bir bölümünü ateşe verip muhasara etti. Hıms hakimi Karacan (Kırhan) kaledeydi. Togân Arslan'dan yardım istedi; bunun üzerine Toğan Arslan çok sayıda askerle Karacan (Kırhan)'a yardıma gitti, Tuğtekin de Dımaşk'a geri döndü.

Mısır donanması bu sene Franklardan Venedik donanmasıyla karşılaştı. Venedikler zafer kazandı. Bir kaç parça Mısır gemisi ele geçirildi, geri kalanlar salimen döndüler.

Hama hakimi Emîr Mahmûd b. Karaca Efâmiye Kalesi'ne yürüdü ve kalenin varoşlarına ansızın saldırdı. Bu sırada kaleden atılan bir okla yaralandı. Acısı şiddetlenip Hama'ya geri döndü, eline saplanan demir parçasını çıkardı, daha sonra yarası azdı ve öldü. Ölümüyle Hama halkı onun zulüm ve zorbalığından kurtulmuş oldu. Dımaşk hakimi Tuğtekin bunu duyunca Hama'ya asker sevk edip orayı zapt etti; böylece Hama'yı da kendi topraklarına kattı. Şehri muhafaza etmek üzere vali ve asker görevlendirdi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 1124-1125) YILI OLAYLARI

Belek b. Behrâm b. Artuk'un Öldürülmesi ve Temürtaş'ın Haleb'e Hakim Olması

Haleb hakimi Belek b. Behrâm bu sene safer ayında (mart-nisan 1124) Menbic hakimi Emîr Hassan el-Baalbekkî'yi tevkif etti. Menbic üzerine yürüyüp orayı muhasara ve zapt etti, daha sonra kaleyi de muhasara etti, fakat kale teslim olmadı. Haçlılar onu oradan uzaklaştırmak için harekete geçtiler. Haçlılar yaklaşınca bir kısım kuvvetlerini kaleyi muhasara etmek üzere orada bırakıp Haçlıların üzerine yürüdü, onlarla karşılaşıp savaşa tutuştu ve mağlûp edip pek çok kişiyi öldürdü. Sonra Menbic'e dönüp muhasaraya devam etti. Bu sırada kaleden atılan bir okla vurulup öldürüldü. Oku kimin attığı belli olmadı. Askerleri sarsılıp dağıldılar. Hassân hapisten kurtuldu. Hüsâmeddin Temürtaş b. İlgazi amcazadesi Belek'in yanındaydı. Cenazesini Haleb önlerine götürdü ve 20 Rebiyülevvel 518 (7 Mayıs 1124) tarihinde Haleb'i teslim aldı, Menbic kalesindeki muhasara da sona erdi ve kale hakimi Hassân yerine döndü. Temürtaş ise Haleb'i ele geçirip oraya yerleşti.

Husâmeddin Temürtaş daha sonra güvendiği bir emîri Haleb'de vekil tayin edip kendi askerlerinden ve diğer kavimlerden yeteri kadar asker bırakıp Mardin'e döndü, çünkü Suriye'de Haçlılarla çok savaş yapıldığını görmüştü. Temürtaş rahat bir şekilde, huzur ve refah içinde yaşamayı severdi. Mardin'e dönünce de, inşaallah ileride zikredeceğimiz gibi, Haleb onun elinden alındı.

Haçlılar'ın Suriye'deki Sur Şehrini Zaptı

Sur şehri Mısır'daki Şîî Fâtımî halifelerinin hakimiyetindeydi, 506 (1112-1113) yılına kadar da onların elinde kaldı. Şehirde el-Âmir Biahkâ-

millah'ın veziri el-Efdal Emîru'l-cüyûş'ün tayin ettiği «İzzülmülk» lakabıyla tanınan bir vali vardı. Haçlılar Sûs'u muhasara edip sıkıştırmışlar ve şehrin çevresini bir kaç defa yağma etmişlerdi. 506 (1112-1113) yılında kral Sûr üzerine yürümek maksadıyla asker topladı, bunu duyan Sûr'lular korktular ve Atabeg Tuğtekin'e haber gönderip kendilerini idare ve himaye edecek bir valinin gönderilmesini ve şehre hakim olmasını isteyerek: «Eğer vali ve asker göndermezsen şehri Haçlılar'a teslim ederiz» dediler. Tuğtekin onlara asker gönderdi ve Mes'ûd adlı birini vali tayin etti. Vali cesur, kahraman ve kabiliyetli biriydi. Savaş hile ve taktiklerini çok iyi bilirdi. Tuğtekin onu askerlerle Sûr'a yardıma gönderdi, ayrıca yiyecek ve para da göndermişti. Vali bunları halka dağıttı. Halk buna memnun oldu. el-Âmir adına okunmakta olan hutbe ve sikke değiştirilmedi. Mes'ûd el-Efdal'e mektup yazıp durumu bildirdi ve Mısır'dan şehri idare ve müdafaa edecek bir vali gelirse şehri ona teslim edeceğini haber verip donanmayla sürekli askerî yardım ve erzak sevk edilmesini talep etti. el-Efdal yaptığı işlerden dolayı Mes'ûd'a teşekkür edip onu övdü, yaptıklarını tasvib etti. Bir donanma hazırlayıp Sûr'a sevk etti. Böylece halkın durumu düzeldi. Bu hal el-Efdal öldürüldükten sonra da 516 (1122-1123) yılına kadar sürdü ve gemiler her zamanki gibi yardım ve asker sevkiyatını sürdürdü. Bu arada donanma kumandınına Tuğtekin tarafından tayin edilen valiyi hileyle yakalayıp şehri teslim alması emredildi.

Bunun sebebi şu idi:

Sur halkı vali Mes'ûd hakkında Fâtımî halifesi el-Âmir Biahkâmillah'a pek çok şikâyette bulundular. Onun kendilerine muhalefet ettiğini ve zarar verdiğini söylediler. Donanma yola çıkıp Sûr şehri yakınlarında demir attı. Mes'ûd donanma kumandanını selâmlamak için çıktı. Kumandanın bulunduğu gemiye çıkınca onu tevkif ettiler; bunun üzerine kumandan şehre inip orayı istilâ etti, donanma ise Mısır'a geri döndü. Emîr Mes'ûd de gemideydi. Mes'ûd'a ihsan ve ikramda bulunulduktan sonra Dımaşk'a gönderildi.

Mısırlıların gönderdiği vali de halkın gönlünü aldı. Tuğtekin'e elçi gönderip iyi dileklerini bildirip iş birliği ve yardımlaşma teklifinde bulundu. Kendisinin bu hareketine Sûr halkının Mes'ûd hakkındaki şikâyetlerinin sebep olduğunu bildirdi. Tuğtekin de ona müsbet cevap verdi ve yardım vaadinde bulundu.

Haçlılar, Mes'ûd'un Sûr'dan ayrıldığını duyunca şehri ele geçirme arzuları arttı ve orayı zapt etmeyi düşündüler ve Sûr'u muhasara etmek için gerekli hazırlıklara başladılar. Mısırlıların Sûr valisi bunu haber alınca onlara karşı koyacak gücü olmadığını ve Haçlılara karşı şehri müdafaa edemeyeceğini anladı, çünkü yanında yeterli sayıda asker ve kâfî miktarda

erzak yoktu. Bu durumu Halife el-Âmir'e bildirdi, o da şehri Tuğtekin'e iade etmesini emretti, ayrıca Tuğtekin'e de bir mektup yazıp durumu bildirdi. Tuğtekin Sûr'a hakim olup yeterli sayıda asker görevlendirdi, kâfi miktarda da erzak depo etti.

Haçlılar rebiyülevvel ayında (nisan-mayıs 1124) Sûr şehri önlerine konaklayıp içerdekileri sıkıştırdılar ve savaşa devam ettiler; bunun üzerine erzakları azaldı ve şehirdekiler savaştan bıktılar. Cesaretleri kırıldı. Tuğtekin de onlara yakın olmak ve Haçlıları şehirden uzaklaştırmak gayesiyle Banyas'a gitti. Belki de Haçlılar kendisinin yaklaştığını görünce oradan ayrılırlar diye düşünüyordu; fakat onlar yerlerinden kıpırdamadılar ve muhasarayı sürdürdüler. Tuğtekin Mısır'a haber gönderip yardım istedi, fakat Fâtımîler yardım etmediler. Günler bu şekilde geçip giderken halk neredeyse mahv olacaktı. Sonunda Tuğtekin şehri onlara teslim etmeğe karar verdi. Haçlılara haber gönderip şehirdeki askerlerin ve halkın götürebilecekleri kadar eşyayı yanlarına alıp çıkmalarına müsaade etmelerini istedi. Bu şekilde anlaşma sağlandı. Şehrin kapıları açıldı ve Haçlılar Sûr'a hakim oldular. Şehir halkı oradan ayrılıp muhtelif yerlere dağıldılar. Güçlerinin yettiği kadar eşyayı yanlarına aldılar, götüremediklerini ise orada bıraktılar. Haçlılar hiç kimseye müdahele etmedi, gidemeyecek durumdaki insanlar hariç kimse kalmadı.

Haçlılar 23 cemaziyülevvel (8 Temmuz 1124) tarihinde Sûr'a hakim oldular. Sûr'un Haçlıların eline geçmesi Müslümanlar için büyük bir zaaf ve felâketti, çünkü Sûr o bölgedeki şehirlerin en müstahkemi ve en sağlamıydı. Allah Teâlâ bu şehri tekrar Müslümanlara iade ederek Müslümanları Hz. Muhammed'i ve ehl-i beytini sevince boğacak, gözleri aydın olacaktı.

Porsuki'nin Irak Şahneliğinden Azledilmesi ve Yerine Barankuş ez-Zekevî'nin Tayini

Porsuki bu sene Irak Şahneliğinden azledildi, yerine Sa'düddevle Barankuş ez-Zekevî geçti.

Sebebi şu idi:

el-Müsterşid Billâh Porsuki'den nefret ettiği için Sultan Mahmûd'a haber gönderip Porsuki'yi Irak şahneliğinden azledip Musul'a iade etmesini istemiş, Sultan da Halife'nin bu ricasını kabul etmiş ve Porsuki'ye Musul'a dönüp Haçlılarla cihad etmesini emretmişti. Porsuki bu haberi duyunca hemen vergi toplamağa başladı, Barankuş'un nâibi gelince de idareyi ona teslim etti. Sultan Mahmûd küçük oğlunu annesiyle beraber Por-

sukî'nin yanına gönderip onunla beraber kalmasını istedi. Bu şehzâde Irak'a varınca askerler ve devlet erkânı onu karşılamaya çıktılar. Bu arada hediyeler takdim edildi. Şehzâdenin Irak'a gelişi görülmeğe değer, dillere destan bir gündü. Porsukî onu teslim alıp annesiyle beraber Musul'a götürdü.

Porsukî Musul'a gidince İmâdeddîn Zengi b. Aksungur bu sırada Basra'da bulunuyordu. Onu şehri muhafaza etmek üzere Porsukî göndermişti. İmadeddîn şehri himaye hususunda öyle başarı gösterdi ki, halk hayretler içinde kaldı. Arapların obalarına saldırıp onları oradan çöllere uzaklaştırıncaya kadar savaştı. Porsukî İmadeddîn'e haber gönderip kendisine katılmasını istedi, bunun üzerine İmadeddîn adamlarına: «Musul'a her gün yeni biri tayin ediliyor, biz de onun hizmetinde olmak istiyoruz. Ben Sultan'ın yanına gidip onunla beraber olmayı daha doğru buluyorum.» dedi. Onlar da aynı şeyi tavsiye ettiler. İmadeddîn Sultan'ın yanına gidip huzura çıktı. Sultan onu iyi karşıladı ve Basra'yı ikta edip kendisini tekrar Basra'ya gönderdi.

Porsukî'nin Haleb Şehrine Hakim Olması

Aksungur el-Porsukî bu sene zilhicce ayında (ocak 1125) Haleb şehri ve kalesini ele geçirdi.

Sebebi şudur:

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Haçlılar Sûr şehrini zapt edince cesaretleri ve İslâm şehirlerini istilâ arzuları arttı. Suriye şehirlerini istilâ edebileceklerine kesin olarak inanıp çok sayıda asker topladılar, daha sonra Hille hakimi Dübeys b. Sadaka da onlara katıldı ve onları teşvik etti. Özellikle Haleb'i ele geçirmelerini tavsiye derek: «Haleb halkı şiîdir, mezhepleri dolayısıyla bana mütemâyildirler, behi görür görmez şehri bana teslim ederler» dedi. Onlara pek çok yardımda bulunmayı vaat etti, «Ben sizin nâibiniz olarak burada kalır ve size itaat ederim» dedi. Bunun üzerine Haçlılar Dübeys ile beraber yola çıktılar. Şehri muhasara edip çok çetin bir savaşa tutuştu ve Haleb'i zapt etmeden oradan ayrılmamağa karar verdiler. Uzun süre orada beklemeğe kendilerini alıştırdılar, yazlık ve kışlık evler yaptılar.

Haleb halkı bu durumu görünce cesaretleri kırıldı ve ölmekten korktular, Haleb hakimi Temürtaş'ın kendilerine yardımdan aciz olduğunu anladılar, yanlarındaki erzak da azaldı, bu sebeplerden dolayı içine itildikleri durumu görüp kendilerini kurtaracak bir yol aramaya başladılar ve Musul hakimi Porsukî'den başka kendilerini kurtaracak kimse olmadığına ka-

rar verdiler. Hemen ona haber gönderip yardım talep ettiler ve şehri teslim almak üzere gelmesini istediler. Porsukî de asker toplayıp onların yardımına koştu. Yoldayken şehir halkına haber gönderip: «Haçlılar sizi muhasara ederken benim sizin yanınıza ulaşabilmem mümkün değil; fakat siz kaleyi nâiblerine teslim edebilirsiniz, böylece adamların şehre girmiş olur. Haçlılarla karşılaşırsam Allah Teâlâ ne takdir eder, onu da bilmiyorum.»

Eğer Haçlılar karşısında mağlûp olursak Haleb şehri adamlarımın elinde değil ki, askerlerimle oraya sığınayım. Bizden hiç kimse kalmazsa işte o zaman Haleb ve diğer yerler alınır.

Halebliler Porsukî'nin fikirlerini kabul ve kaleyi onun nâiblerine teslim ettiler. Porsukî'nin adamları kaleye yerleşip orayı istilâ edince, Porsukî de askerleriyle oraya yürüdü. Haleb'e yaklaşınca Haçlılar oradan ayrıldılar. Porsukî onları görüyordu. Öncü birliğinde yer alan askerler Haçlılara saldırmak istediler, fakat Porsukî mani oldu ve: «Biz onların şerrinden kurtulduk. Şehrimizi de onlara karşı muhafaza ettiler. Onları kendi haline bırakmak daha doğru olur. Haleb'deki işleri halleder, şehrin durumunu düzeltir ve çok miktarda erzak topladıktan sonra üzerlerine yürür ve onlarla savaşırız.» Haçlılar oradan uzaklaşınca Haleb halkı dışarı çıkıp onları karşıladı ve Porsukî'nin gelmesine sevindiler. Porsukî Haleb'deki işleri yoluna koyuncaya ve vaziyeti düzeltinceye kadar orada kaldı.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Irak, Musul, el-Cezîre, Suriye, Diyarbekir ve pek çok beldede yağmur yağmaz oldu. Yiyecekler azaldı, fiatlar her yerde arttı. Bu durum 519 (1125) yılına kadar devam etti.

Dübeys'in kardeşi Mansûr b. Sadaka bu sene himaye altında Bağdâd'a geldi. Orada hastalandı, Halife hemen doktorları çağırdı ve tedavi edilmesini emretti. Daha sonra yanına getirtti, bir odaya yatırdı, adamlarını da yanına gönderdi.

Dübeys Haleb'den ayrıldıktan sonra Suriye'den çıkıp Melik Tuğrul'un yanına gitti. Onu Halifeye karşı tahrik ve Irak'ı ele geçirmeğe teşvik etti. Bunları inşaallah 519 (1125) yılı vukuatı arasında anlatacağız.

Alâmut hakimi ve İsmâîlîlerin lideri el-Hasan b. es-Sabbâh bu sene öldü. Onun ne kadar cesur, ileri'görüşlü ve tecrübeli bir şahıs olduğuna dair haberleri daha önce anlatmıştık.

Abhaz kralı David ile Şemsüddevle b. Necmeddin İlgazi de bu yıl vefat ettiler.

Yine bu yıl içinde Âmid halkı şehirdeki Bâtınîlere karşı ayaklandı. Bâtınîler burada oldukça çoğalmışlardı. Yedi yüz kadar bâtınîyi öldürdüler. Bu olaydan sonra Bâtınîlerin Diyarbekir'deki durumları zayıfladı.

Muhammed b. Merzûk b. Abdurrrezzak ez-Zâferânî de bu yılın safer ayında öldü. Hâtib-i Bağdâdî'nin adamlarındandı.

«İbnü'l-Hammâmî» adıyla tanınan Fakîh Ahmed b. Ali b. Bürhan Ebû'l-Feth de bu sene öldü. Babası hamam işlettiği için «İbnül-Hammâmî» denilirdi. Hanbelî olup İbn Ukayl'den fıkıh tahsil etmişti. Daha sonra Şafiî mezhebine geçip el-Gazzâlî ve eş-Şâşî'den fıkıh okumuştu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 1125) YILI OLAYLARI

Melik Tuğrul ile Dübeys b. Sadaka'nın Irak'a Gelip Geri Dönmeleri

Dübeys b. Sadaka'nın Suriye'den Melik Tuğrul'un yanına gittiğini yukarıda zikretmiştik. Dübeys, Melik Tuğrul'un yanına varınca onun tarafından iyi karşılandı. Melik Tuğrul ona ihsan ve ikramda bulundu. Dübeys'i en yakın emirleri arasına kattı. Dübeys de onu Irak üzerine yürümeğe teşvik edip bu işin çok kolay olduğunu söyledi ve Irak'ın zabtını garanti etti. Bunun üzerine Melik Tuğrul, Dübeys ile beraber Irak'a hareket etti, çok sayıda askerle Dakûkâya vardı. Mücahidüddîn Bihrûz Tekrit'den Halife'ye mektup yazıp Dübeys ile Melik Tuğrul hakkında bilgi verdi. Bunu duyan Halife derhal onların üzerine yürümek ve Irak'a girmelerine mani olmak için harekete geçti. Irak şahnesi Barankuş ez-Zekevî'ye de savaşa hazır olması ve asker toplaması için haber gönderdi, ayrıca Bekciyye emirlerine ve diğer bazı emirlere de elçi gönderip durumu bildirdi. Böylece piyadeler ve Bağdâd halkı hariç askerlerin sayısı on iki bini buldu ve Halife onlara silâh dağıttı.

Halife 5 safer (13 Mart 1125) günü yola çıktı. Devlet erkânı da yaya olarak Halifenin önünde yer alıyordu. Bâbu'n-nasr'dan hareket etti. O günlerde buranın açılmasını emretmiş ve bu kapıya Bâbu'n-nasr (Zafer kapısı) adını vermişti. Halife eş-Şemmâsiyye sahrasına konakladı. Barankuş da es-Sebtî civarına indi. Sonra oradan kalkıp 9 safer (17 Mart 1125) günü el-Hâlis'e indi. Tuğrul Halife'nin hareketini duyunca Târîk-ı Horasân'a döndü. Adamları yağma ve fesada başladılar. Daha sonra Ribât-ı Celûlâ'ya indi. Vezir Celaleddîn b. Sadaka da çok sayıda askerle yola çıkıp ed-Destkere'ye indi. Tuğrul ve Dübeys el-Hârûniyye'ye gitiler, Halife ile vezir de ed-Destkere'ye gelip orada konakladılar. Dübeys ile Tuğrul Deyâlî ve Tamerrâ'ya kadar gidip en-Nehrevân köprüsünü kesmeğe karar verdiler. Dübeys geçitleri kontrol altında tutmak için orada kalacak,

Melik ise Bağdâd'a gidip şehri ele geçirecek ve yağmalayacaktı. Bu anlaşmaya göre hareket edip Tamerrâ'ya geçtiler ve Tuğrul Deyâlî ile Tamerrâ arasında konakladı.

Dübeys de Tuğrul'un kendisine iltihakı için yola çıktı. Fakat takdîr-i ilâhî Tuğrul şiddetli bir hummâya yakalandı. Üzerlerine benzeri görülmemiş bir yağmur yağdı. Sular taştı, seller aktı. Halife bu sırada ed-Destkere'deydi. Dübeys iki yüz süvariyle yola çıkıp Nehrevân'a gitti. Son derece yorgun ve uykusuzdu. Dübeys ve adamları yağmur ve yaştan dolayı sıkıntı içindeydiler. Yanlarında yiyecek hiç bir şey yoktu. Tuğrul ile adamlarının kendilerine iltihak edeceğini sanarak yanlarına fazla yiyecek almamışlardı. Fakat onlar da anlattığımız sebeplerden dolayı geciktiler, aç ve perişan halde konakladılar. Ayrıca soğuktan da mutazarrır oldular. Tam bu sırada hazır elbiseler, sarıklar, cübbe ve kaftanlar külahlar ve diğer giyim eşyası taşıyan otuz deve çıkageldi. Develer ayrıca hazır yemekler de götürüyorlardı. Bunlar Bağdâd'dan Halifeye gönderilmişti. Dübeys hepsine el koydu bu yeni elbiseleri giyip ıslak elbiseleri çıkarıp attıkları gibi yemekleri de yediler. O gece çektikleri sıkıntılardan dolayı güneşte uyudular.

Bu haberi duyan Bağdâd'lılar silâhlanıp gece gündüz bekçilik yapmağa başladılar. Bu haber Halife ve maiyyetindeki askerlere Dübeys'in Bâğdâd'ı zapt ettiği şeklinde duyuruldu, bunun üzerine ed-Destkere'den ayrıldı. Nehrevân'a giden askerler bozguna uğradılar. Ağırlıklarını yollara attılar, hiç biri bu eşyalarına dönüp bakmıyordu. Eğer Allah Taâlâ Melik Tuğrul'u hummâya mübtelâ edip geciktirmeseydi bu askerler mahv olurdu. Halife de aynı durumla karşılaşır ve hepsi esir alınırdı. Kanallar sel sebebiyle balçık ve su ile dolmuştu. Hepsi sağa sola dağıldı. Eğer onlara yüz süvari yetişmiş olsaydı, mutlaka mahv olurlardı.

Halifenin sancakları Dübeys ve adamları uykuda iken geldi. Halife önden gidip Deyâlî'ye yaklaşmış, bu arada Dübeys de Nehrevân'ın batısında konaklamıştı. Köprü ise Nehrevân'ın doğusuna doğru uzanıyordu. Dübeys şemsesini görünce Halife'nin önünde yer öptü ve: «Ben kovulmuş bir kulunuzum. Emîru'l-Mü'minîn kulunu affetsin.» dedi. Halife de ona acıdı ve onunla barışmak istedi.

Vezir İbn Sadaka gelince bu fikrinden ve yerinde kararından dolayı onu övdü. Dübeys ata binip Barankuş ez-Zekevî'nin askerlerinin karşısında durup lâubâlî bir tavırla konuşmağa başladı. Daha sonra vezir piyadelere emir verdi ve akşama doğru köprüye varmak için hareket ettiler. Bunun üzerine Dübeys de Melik Tuğrul'un yanına dönmek üzere hareket etti. Halife vezirle beraber onun peşinden asker gönderdi. Halife de Bağ-

dâd'a döndü ve şehre girdi. Yirmi beş gün Bağdâd'dan uzakta kalmıştı.

Melik Tuğrul ile Dübeys daha sonra geri dönüp Sultan Sencer'in yanına gittiler. Hemedân'a uğrayıp halktan çok miktarda haraç aldılar, haracı aldıktan sonra da o bölgede kayıplara karıştılar. Sultan Mahmûd bu haberi duyunca sür'atle onların üzerine yürüdü. Onlar Sultan'ın önünden kaçtılar, askerler de onları takip ettiler; Fakat onlar Horasân'a Sultan Sencer'in yanına gidip Halife ve Barankuş ez-Zekevî'den şikayetçi oldular.

Porsuki'nin Kefertâb'ı Fethi ve Haçlılar Karşısında Mağlûp Olması

Porsuki bu sene asker toplayıp Suriye üzerine yürüdü, Kefertâb'a varıp şehri kuşattı ve Haçlılardan aldı. Buradan, Haleb'e bağlı olup Haleb'in Kuzeyinde yer alan Azâz Kalesi'ne hareket etti. Kale Joscelin'in elindeydi. Porsuki Azâz'ı da muhasara etti, bunun üzerine Haçlılar piyade ve süvarisiyle toplanıp Porsuki'yi oradan uzaklaştırmak için harekete geçtiler. Porsuki onları karşılayıp savaşa girdi. Çok çetin bir şekilde savaştılar. Her iki taraf da sabırla savaşı sürdürdü, sonunda Müslümanlar mağlûb oldular. Bir kısmı öldürüldü, pek çok kişi de esir alındı.

Müslümanlardan öldürülenlerin sayısı binden fazlaydı. Porsuki mağlûp vaziyette Haleb'e döndü Burada oğlu Mes'ûd'u vekil bıraktı. Asker toplayıp Haçlılarla yeniden savaşa girmek üzere Fırat'ı geçip Musul'a gitti. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

el-Me'mûn b. el-Batâihî'nin Öldürülmesi

Mısır Fâtımî halifesi el-Âmir Biahkâmillah bu sene Ramazan ayında (Ekim 1125) veziri el-Me'mûn Ebû Abdullah b. el-Batâihî'yi tevkif etti ve kardeşleriyle birlikte idam etti.

Vezirin babası, el-Efdal'ın Irak'daki casuslarındandı. Ölünce geride hiç bir şey bırakmadı. Annesi başkasıyla evlenip onu fakir bir halde bıraktı. Ebû Adullah Mısır'da inşaat işinden anlayan bir adamın hizmetine girdi. Daha sonra büyük pazarlarda mal taşımağa başladı. Bu sırada hammâllarla beraber bir kaç defa Emîru'l-cüyûş el-Efdal'in sarayına girdi. el-Efdal onun dikkatli, nazik ve güzel hareketli güzel konuşan bir insan olduğunu görünce tuhafına gitti ve kim olduğunu sordu. «Falancanın oğlu-

dur» denildi, bunun üzerine el-Efdal onu hizmetçilerle birlikte istihdam etti. Ebû Abdullah ,el-Efdal'in yanında önemli mevkilere geldi, mevki ve makamı yüceldi, durumu giderek yükseldi ve sonunda vezir oldu.

Cömert, geniş yürekli, çok adam öldüren ve kan döken, çok uyanık ve tedbirli, Mısır, Suriye, Irak gibi ülkelerde avâmın ve havâssın durumlarına muttali olmağa çalışan mütecessis bir insandı. Onun devrinde gammazlar çoğaldı.

Öldürülmesinin sebebine gelince; Vezir, el-Âmir'in kardeşi Emir Ca' fer'i Halife el-Âmir'i öldürmek ve yerine kendisini halife yapmak için göndermişti. İkisi bu şekilde anlaşmağa varmışlardı. elÂmir'in yakın adamı Ebû'l-Hasan b. Ebû Üşâme bunu haber aldı. Ebû'l-Hasan daha önce vezir el-Me'mûn'dan işkence görmüş ve uzaklaştırılmıştı; bu sebeple hemen Halife el-Âmir'in yanına geldi ve durumu bildirdi, Halife de derhal veziri yakalayıp idam ettirdi. İyiliğe kötülükle karşılık verenlerin cezası işte budur.

Çeşitli Olaylar

Ca'ber Kalesi hakimi Şemsüddevle Sâlim b. Mâlik bu sene öldü. Kale eskiden «Dûs Kalesi» adıyla bilinirdi.

Kadı Ebû Sa'd Muhammed b. Nasr b. Mansûr el-Herevî bu sene Hemedan da Bâtınîler tarafından öldürüldü. Halifenin bir mektubunu Sultan Sencer'e iletmek üzere Horasân'a gitmişti. Dönüşünde öldürüldü. Çok mert bir insandı ve Selçuklu devletinde önemli nüfuz ve itibara sahipti.

Hilâl b. Abdurrahman b. Şureyh b. Ömer bu sene Semerkand'da öldü. Resûlullah (A.s.)'in müezzini Billâh b. Rebân'ın soyundandı. Künyesi «Ebû Sa'd» idi. Bir çok ülkeyi dolaşıp hadis ve kıraat tahsil etmişti.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİNCİ (M. 1126) YILI OLAYLARI

Endülüs Müslümanlarıyla Franklar Arasındaki Savaş

Bu sene Frank İbn Rodmir'in Endülüs'teki şöhreti arttı, Müslümanlar'a saldırmağa başladı. Franklardan müteşekkil büyük bir orduyla yola çıkarak İslâm ülkelerine girip çiğnedi, hattâ Kurtuba yakınlarına kadar gelerek bir çok kişiyi öldürdü, Çoluk çocuğu esir aldı ve pek çok malı yağma etti. Bunun üzerine muazzam bir İslâm ordusu toplanıp İbn Rodmir'in üzerine yürüdü. Müslümanlara karşı koyacak gücü yoktu, bu sebeple Ernisol isimli müstahkem bir kaleye sığındı. Müslümanlar onu burada kuşattılar, fakat İbn Rodmir geceleyin bir baskın düzenleyip Müslümanları bozguna uğrattı ve pek çok kişi öldü. İbn Rodmir daha sonra ülkesine döndü.

İsmâîlîlerin Horasân'daki Şehirlerine Yapılan Saldırı

Sultan Sencer'in veziri el-Muhtass Ebû Nasr Ahmed b. el-Fazl bu sene Bâtınîlere karşı cihad edilmesini, bulundukları ve yakalandıkları yerde öldürülmelerini emretti, mallarının yağmalanıp karılarının esir alınmasını istedi. Sonra «Turayşis» adlı Bâtınî şehrine bir ordu gönderdi ayrıca Nisâbûr'a bağlı Beyhak'a da bir ordu sevk etti. O yörede Bâtınîlere ait «Tarz» adlı bir köy vardı, liderleri de el-Hasan b. Semin adlı bir şahıstı.

Vezir Bâtınîlerin elindeki her yere bir ordu sevk etti ve karşılaştıkları Bâtınîleri öldürmeleri emretti.

Her askerî birlik gönderildiği tarafa gitti. Beyhak yöresindeki köye gelince askerler buraya da girip içerde ne kadar bâtınî varsa hepsini öldürdüler. Liderleri kaçtı, minareye çıkıp kendini aşağı attı ve öldü. Turey-

şia'e gönderilen askerler de aynı şekilde şehir halkından pek çok kişiyi öldürdüler, mallarını ganimet alıp geri döndüler.

İsmâîlîlerin Banyas Kalesini Zaptı

İsmâîlîler bu sene Suriye'de büyük bir nüfuza sahip oldular. Şevket ve azametleri arttı. Zilkade ayında (kasım-aralık 1126) da Banyas'ı zapt ettiler.

Sebebi şudur :

el-Esedâbâdî'nin kız kardeşinin oğlu Behrâm dayısı el-Esedâbâdî Bağdâd'da öldürülünce, yukarı da zikrettiğimiz gibi, Suriye'ye kaçtı, orada bir İsmâîlî dâisi oldu ve çeşitli şehirleri dolaşıp durdu. Halkın ayak takımını ve aşağılık insanları mezheplerine davet ederdi. Akılsızlar da onun davetini kabul ettiler, böylece sayıları çoğaldı. Behrâm kendisini gizlediği için hiç kimse onu tanımıyordu. Haleb'de bir süre kaldı, sonra şehrin hakimi İlgazi'ye karşı hücuma geçti.

İlgazi, halk onun ve adamlarının şerrinden korktuğu için onunla iş birliği yapmak istedi; zira onlar muhaliflerini ve kendilerini takip edenleri öldürüyorlardı, bu sebeple İlgazi Dımaşk hakimi Tuğtekin'e Behrâm'ı yanına almasını tasviye etti, o da kabul edip yanına aldı. Behrâm orada kendini tanıttı ve açıkça propağandaya başladı. Fesat ve fenalık çıkarmak isteyenlerin hepsi ona tâbi oldular. Adamları çoğaldı. Vezir Ebû Tâhir b. Sa'd el-Mergınânî istediği şeylerde onunla iş birliği yapmak maksadıyla ona yardım etti, bu yüzden de kötülüğü yaygınlaştı ve durumu kuvvetlenerek adamları kat kat arttı. Eğer Dımaşk ahalisinin çoğu Ehl-i Sünnet'e mensup olmasaydı ve kabul ve davet ettiği hususlarda ona karşı bir tavır takınmasıydı hiç şüphesiz Dımaşk'a hakim olurdu.

Behrâm daha sonra Dımaşk halkından kabalık ve sertlik görünce onların hiddet ve gazabından korkup Tuğtekin'den adamlarıyla sığınacağı bir kale istedi, vezir de ona Banyas Kalesin'in verilmesini tavsiye etti. Bunun üzerine Banyas Kalesi Behrâm'a teslim edildi. Behrâm, Banyas Kalesi'ne gidince adamları her taraftan oraya akın etmeye başladılar. İşte o zaman Behrâm'ın durumu kuvvetlendi. Onun zuhuruyla sıkıntılar daha da büyüdü, vaziyet fakihler, alimler ve din adamlarının aleyhine büyük bir gelişmeye sebep oldu. Özellikle sünnîler ve korkup çekinenler çok zor durumda kaldılar. Fakat onlar başta hükümdarlarından sonra da İsmâîlîlerin şerrinden korktukları için tek bir kelime bile söylemediler. Hiç kimse bu vaziyeti tenkide cesaret edemedi ve başlarına gelecek musibeti beklemeğe koyuldular.

Porsuki'nin Öldürülmesi ve Yerine Oğlu İzzeddin Mes'ûd'un Geçmesi

Musul hakimi Kasımüddevle Aksungur el-Porsuki bu sene 8 zilkade (25 Kasım 1126) cuma günü Musul'daki bir camide Bâtıniler tarafından öldürüldü. Halkla beraber cuma namazı kılıyordu. O gece rüyasında bir kaç köpeğin kendisine saldırdığını ve bunların birini öldürdüğünü, fakat geri kalan köpeklerin de kendisinden intikam aldığını gördü. Rüyasını adamlarına anlatınca onlar kendisine bir kaç gün evinde kalıp dışarı çıkmamasını tavsiye ettiler, fakat o: «Ben hiç bir şey için cumayı terk edemem» dedi. Adamları onu fikrinden caydırıp cumaya gitmesine mani oldular. O da buna karar vermişti ki Kur'ân-ı Kerîm'i açıp okumağa başladı. İlk gördüğü âyet: «Allah'ın emri olup işitmiş, kat'î bir fermandır» (Ahzâb Sûresi 38) mealindeki âyet-i kerîmeydi. Kalktı, her zamanki gibi camiye gitti. Ön safta namaz kılıyordu. Aniden on küsur kişi (rüyasında gördüğü köpeklerin sayısınca) üzerine saldırıp hançerlerle yaraladılar. Aksungur da onlardan üçünü yaraladı, fakat kendisi de öldürüldü. Allah rahmet eylesin.

Aksungur Türk asıllı bir memlûk idi. Hayır sever bir emirdi. İlim adamlarını ve salih kişileri severdi. Adaletle hükmeder ve uygulardı. Beş vakit namazı vaktinde kılan emirlerdendi. Geceleri de teheccüd namazı kılardı.

Babam - Allah rahmet eylesin - Aksungur'un bir hizmetçisinden naklen bana şunları anlatmıştı:

«Aksungur'un oda hizmetçisiydim. Her gece çok namaz kılardı. Bizzat abdest alır ve hiç kimseden yardım istemezdi. Onu bir kış günü Musul'da yatağından kalkmış gördüm; üzerinde kıldan yapılmış küçük bir cübbe, elinde de bir ibrik vardı. Su almak için Dicle'ye doğru gitti. Ben soğuktan yatağımdan kalkamadım. Sonra ondan korktum ve kalkarak ibriği elinden almak için gidip huzurunda durdum; fakat o ibriği bana vermedi ve: «Ey miskin! Yerine dön; çünkü hava soğuk» dedi. Ben ibriği almaya çalıştıysam da vermedi; beni yerime gönderdi ve abdest alıp namaza durdu.»

Aksungur öldürüldüğünde oğlu İzzeddin Mes'ûd Haleb'deydi ve şehri Haçlılar'a karşı müdafaa ediyordu. Babasının adamları durumu ona bildirdiler, o da derhal Musul'a gitti ve 1 zilhicce (18 Aralık 1126) tarihinde şehre girdi. Babasının oradaki adamlarına iyi davrandı. Babasının veziri el-Müeyyed Ebû Galib b. Abdü'l-Hâlik b. Abdurrezzâk'ı görevinde bıraktı. Emirler ve askerler de kendisine itaat ettiler. Mes'ûd Sultan Mahmûd'un yanına gidip itaat arz etti, Sultan ona iyi davrandı ve Musul'a geri gönderdi. Babasının ülkesinde hiç kimse ona muhalefet etmedi.

Bâtınîlerin durumları araştırılmağa başandı. Mes'ûd'a: Bâtıniler İlya geçidindeki bir ayakkabıcıyla haşır neşir olurlar» denilince ayakkacıbıyı çağırıp eğer itirafta bulunursa kendisine ihsanda bulunmaya söz verdi, fakat o kabul etmedi, ölümle tehdid edilince de: «Onlar yıllardır Aksungur'u öldürmek için gelirlerdi, fakat şimdiye kadar fırsat bulamadılar.» dedi. Adamın elleri ayakları ve zekeri kesildikten sonra taşlanarak öldürüldü.

Tuhaftır ki, Antakya hakimi, İzzeddin b. el-Porsukî'ye bu haber kendisine ulaşmadan önce babasının öldürüldüğünü bildirmişti. Haçlılar Müslümanlar'ın durumlarıyla yakından ilgilendikleri ve onlar hakkında bilgi edinmek için büyük çaba gösterdikleri için babasının durumunu oğlundan daha önce duymuşlardı.

İzzeddîn valiliğe tam anlamıyla yerleşince Emîr Bâbker b. Mikâil'i tevkif etti. Bâbker büyük emîrlerden biriydi. İzzeddîn, ondan kardeşinin oğlunun Erbil kalesini Ebû'l-Heycâ'nın iki oğlu Emîr Fazl ve Ebû Ali'ye teslim etmesini istedi. Bâbker'in yeğeni burayı 517 (1123-1124) yılında ondan almıştı. Bâbker kardeşinin oğluna durumu haber verdi, o da Erbil'i adı geçen şahıslara teslim etti.

el-Müsterşid Billâh ile Sultan Mahmûd Arasında Çıkan İhtilâf

Bağdâd şahnesi Barankuş ez-Zekevî ile Halife el-Müsterşid Billâh'ın nâibleri arasında çıkan nefret ve anlaşmazlık üzerine Halife Barankuş'u tehdit etti, Barankuş da kendisine bir zarar gelmesinden korkarak bu yılın receb ayında (temmuz-ağustos 1126) Bağdâd'dan çıkıp Sultan Mahmûd'un yanına gitti, ona şikayetçi olarak Halife'ye karşı dikkatli ve uyanık olmasını söyledi, Halife'nin askerlere kumandanlık ettiğini, savaşlara katıldığını ve cesaretinin arttığını haber verdi. Eğer Irak'a gidip Bağdâd'a girmekte acele etmezse Halife'nin daha da güçleneceğini, askerlerinin çoğalacağını, Bağdâd'a girmesine mani olacağını ve şu anda elinde olan imkân ve fırsatı o zaman kullanamayacağını anlattı.

Bunun üzerine Sultan Irak tarafına yöneldi. Halife bunu duyunca ona elçi gönderip ülkenin ve halkın Dübeys yüzünden içine düştüğü zaaf ve perişanlığı, Dübeys'in askerlerinin bölgede yaptıkları bozgunculukları anlattı. Erzak ve hububât yokluğundan dolayı pahalılığın halkı sıkıntıya soktuğunu, çiftçilerin ülkeden kaçtığını söyledi ve bu defaki gelişini ülkenin durumu biraz düzelinceye kadar tehir etmesini, sonra tekrar gelmesini istedi. Hiç kimsenin kendisine mani olmayacağını bildirdi ve bu tavsiyeye uyduğu takdirde bol miktarda para vermeyi vaat etti.

Sultan bu mesajı alınca Zekevî'nin anlattığı şeylere olan inancı bir kat daha arttı ve Bağdâd'a harekettini tehir etmek istemedi. Bu hususta ki azmi daha da kesinlik kazanıp sür'atle Bağdâd'a doğru yol aldı. Halife bu haberi öğrenince zilhicce ayında (Aralık 1126-Ocak 1127) aile efradı kadın ve cariyeleri ve önceki halifelerin ahfadından yanında bulunanlarla birlikte Bağdâd'ın batı yakasına geçti. Halife Sultan Bağdâd'a gelecek olursa oradan öfkeyle ayrılacağını göstermek istiyordu. Halife saraydan ayrılınca bütün ahali benzeri görülmemiş bir tarzda feryat ederek ağladı. Sultan bunları duyunca çekindi ve Halife'ye elçi gönderip af dileyerek tekrar sarayına dönmesini istedi. Halife elçiye verdiği cevapta, Sultan'ın bu defa mutlaka geri dönmesi gerektiğini, halkın kıtlık ve ülkenin harap olması sebebiyle helâk olmak üzere olduğunu, halkın bu sıkıntılarının artırılmasını dînen de câiz görmediğini, kendisinin de halkın durumunu gördüğünü, eğer Sultan geri dönmeyecek olursa kendisinin askerler yüzünden halkın başına gelecek musibetleri görmemek için Irak'tan ayrılacağını söyledi.

Sultan, Halife'nin bu sözlerine kızdı ve Bağdâd'a müteveccihen hareket etti. Halife bu arada şehrin batı yakasında ikamet etti. Kurban Bayramı'nda halka hutbe okuyup namaz kıldırdı, halk hutbesini dinleyip ağladı. Yakın adamlarından Hadım Afîf'i bir askerî birlikle Vâsıt'a gönderdi ve Sultan'ın naiblerini oradan uzaklaştırmasını istedi; bunun üzerine Sultan İmâdeddin Zengî b. Aksungur'u Afîf'in üzerine gönderdi. İmâdeddin o sırada Porsukî'den ayrılıp Sultan'a katılmış ve Sultan da Basra'yı ona ikta etmişti.

Afîf Vâsıt'a varınca, İmâdeddin onun üzerine yürüdü ve şehrin doğu yakasına indi. Afîf ise şehrin batı tarafındaydı. İmâdeddin ona haber gönderip savaşa girmekten sakınmasını ve Vâsıt'tan uzaklaşmasını emretti, fakat Afîf kabul etmedi, bunun üzerine İmadeddîn karşıya geçip Afîf ile savaştı. Afîf'in askerleri mağlûp oldu, pek çok kişi öldürüldü ve bir o kadarı da esir alındı. Aralarında dostluk yüzünden Afîf'i görmezlikten geldi, o da kaçıp kurtuldu.

Daha sonra Halife bütün gemileri yanına topladı. Bâbu'n-Nûbî hariç halifelik sarayının bütün kapılarını kapattı. Hâcib İbnu's-Sâhib'e arada kalıp sarayı muhafaza etmesini emretti. Halife'nin maiyyetinden hâcib hariç şehrin doğu yakasında kimse kalmadı.

Sultan 20 zilhicce (6 Ocak 1127) tarihinde Bağdâd'a varıp Babu's-Şemmâsiyye'de konakladı. Askerlerinden bir kısmı Bağdâd'a girip halkın evlerine indiler; bunun üzerine halk Sultan'a şikâyette bulundu, Sultan da onların derhal çıkarılmasını emretti. Bağdâd'da sadece evi olanlar kaldı. Sultan Halife'ye haber gönderip geri saraya dönmesini istiyor ve barış talep ediyor, fakat halife kabul etmiyordu.

İki tarafın askerleri uzaktan birbirlerine ok atıyordu. Bağdâd'ın batı yakasında bulunan ahali de Sultan'a çok fenâ halde küfrediyordu. Daha sonra 1 Muharrem 521 (17 Ocak 1127) tarihinde Sultan'ın bir bölük askeri hilâfet sarayına girdi, et-Tâc'ı ve halifenin odalarını yağmaladı. Bağdâd halkı buna çok üzüldü, toplanıp gazilere seslendiler; bunun üzerine her taraftan halk akın etmeğe başladı. Halife bu durumu görünce odasından dışarı çıktı. Şemse başındaydı, Vezir de önünden gidiyordu. Davul ve boruların çalınmasını emretti, sonra da yüksek sesle! «Ey Haşim oğulları diye bağırıp gemilerin getirilmesini ve köprü kurularak halkın bir seferde karşıya geçmesini istedi. Bin kişi sarayın bodrumlarında gizlenmişti, bunlar da dışarı çıktılar. Sultan'ın askerleri ise yağmayla meşguldu.

Bir grup emîr esir alındı. Halk Sultan'ın, vezirin, çok sayıda emîrin, Müstevfî Azîzüddîn'in ve zamanının yegâne tabibi el-Hakim'in evini yağmaladı. Kapı ve geçitlerde pek çok kişi öldürüldü.

Daha sonra Halife Bağdâd'ın doğu tarafına geçti. Yanında Bağdâd ve Sevâd halkından mürekkep otuz bin savaşçı vardı. Halife onlara hendek kazmalarını emretti, bunun üzerine geceleyin hendek kazıldı. Bağdâd'ı Sultan'ın askerlerine karşı korudular. Askerlerin yanında erzak kalmadı, çok büyük sıkıntılara maruz kaldılar. Her gün şehrin kapıları önünde ve Dicle kıyısında savaşıyorlardı. Sonunda Halifenin askerleri Sultan'ın askerlerine bir baskın düzenlemeğe karar verdiler, fakat Erbil hâkimi Emîr Ebû'l-Heycâ el-Kürdî onlara hainlik etti, savaşmak istiyormuş gibi çıktı ve askerleriyle beraber Sultan'a iltihak etti.

Sultan Vâsıt'ta bulunan İmâdeddîn'e haber gönderip gemilere ve hayvanlara bindirdiği askerlerle bizzat gelmesini emretti, o da Basra'daki bütün gemileri Bağdâd'a sevk etmek üzere topladı, içine de savaşçı piyade birliklerini doldurdu, çok miktarda da silâh yükleyip yola çıktı. Bağdâd'a yaklaşınca gemilerde ve karadaki askerlere silâhlanmalarını, bütün kahramanlık ve atılganlıklarını ortaya koymalarını söyledi. Gemiler suda, karadaki askerler de Dicle kıyısında yayılmışlar, karasıyla deniziyle bütün yer yüzünü doldurmuşlardı. Halife el-Müsterşid bu durumu ve Ebû'l-Heycâ'nın gittiğini görünce barışa razı oldu. Aralarında elçiler gidip geldi ve anlaşmaya vardılar. Sultan olup bitenlerden dolayı özür diledi. Sultan yumuşak huyluydu. Halifenin yanında onun izniyle küfrettikleri halde onu cezalandırmadı, bütün Bağdâd ahalisini de affetti.

Halifenin düşmanları Sultan'a Bağdâd'ı yakmasını tavsiye ediyorlardı, fakat Sultan kabul etmedi ve: «Dünya böyle bir şeyi yapmağa değmez.» dedi. 4 rebiyülâhir 521 (19 Nisan 1127) tarihine kadar Bağdâd'da kaldı. Halife anlaştıkları miktarda parayı gönderdiği gibi silâh, at vs. de hediye et-

ti. Sultan bu sırada Bağdâd'da hastalandı. Doktorlar ona Bağdâd'dan ayrılmasını tavsiye ettiler. O da Hemedân'a gitti ve oraya varınca iyileşti.

Atabeg Tuğtekin ile Haçlılar Arasında Suriye'de Vuku Bulan Savaş

Haçlı kralları, kontları ve ileri gelen reisleri toplanıp Dımaşk yöresine gittiler. Dımaşk civarındaki Sakhaba köyü yakınlarındaki Merc-i Suffer'de konakladılar. Müslümanlar bu durum karşısında çok zor durumda kaldılar ve çok korktular. Atabeg Tuğtekin Diyarbekir ve diğer yerlerdeki Türkmen emîrlere mektup yazıp onları topladı. Tuğtekin kendisi de Dımaşk'tan ayrılıp Haçlılar'a doğru gitmiş ve Dımaşk'ta yerine oğlu Tâcülmülk Börü'yü vekil bırakmıştı. Bir taife gelir gelmez onlara güzel bir ziyafet verip babasının yanına gönderiyordu. Hepsi toplanınca Tuğtekin onlarla beraber Haçlılar'ın üzerine yürüdü ve zilhicce ayı sonlarında (7-16 Ocak 1127) karşı karşıya gelip savaşa tutuştular. Çok çetin bir savaş vuku buldu. Savaş sırasında Tuğtekin atından düştü. Adamları onun öldürüldüğünü zannettiler ve bozulup geri çekildiler. Tuğtekin ardından atına binip onlara yetişti, Haçlılar da onları takip ettiler. Türkmenler bozgun halinde kaçan Müslümanlara yetişemediler ve geride kaldılar. Bu sırada haçlı şövalyelerinin mağlûp Müslümanları takip ettiğini ,karargâhlarında hiç bir muhafız kalmadığını görünce Türkmenler piyade birliklerinin üzerine saldırıp hepsini öldürdüler, çok az kişi kurtulabildi. Haçlıların karargâhını, çadırlarını, mallarını ve yanlarında bulunan bütün eşyalarını yağmaladılar. Bunlar arasında içinde paha biçilmez altın ve mücevherat bulunan bir kilise de vardı. Bunların hepsini yağma ettiler ve sâlimen Dımaşk'a döndüler, hiç bir kayıp vermediler. Haçlılar mağlûp birlikleri takipten geri dönüp piyadelerinin öldürüldüğünü ve mallarının yağmalandığını görünce geri dönüp kardeş kardeşe dahi bakmadan kaçtılar. Bu garip bir olaydı. Her iki taraf da birbirleri karşısında mağlûp olmuştu.

Çeşitli Olaylar

Haçlılar bu sene Suriye topraklarında bulunan Rafâniye'yi muhasara ettiler. Müslümanlar'ın elinde bulunan şehri sıkıştırıp zapt ettiler.

Vâiz Ebû'l-Feth Ahmed b. Muhammed el-Gazzâlî bu sene öldü. O, Ebû Hâmid Muhammed İmam Gazzâlî'nin kardeşiydi. Ebû'l-Ferec b. el-Cevzî pek çok şeyden dolayı onu zemmetmiş ve vaazlarında salih olmayan hadis-

leri zikrettiğinden dolayı onu tenkit etmişti. İbnü'l-Cevzî'nin onu böyle bir sebepten dolayı tenkit etmesi çok tuhaf doğrusu; çünkü kendi eserleri ve vaazları bu çeşit hadislerle doludur. Allah Teâlâ'nın bizi halk arasında bu duruma düşmekten korumasını niyaz ederiz.

İbnü'l-Cevzî'nin nisbet ettiği kötülükler yanında Gazzâlî'nin zikre değer hiç bir iyiliğinin olmadığını bilseydim bunun garaz mahsûlü olmadığını anlardım.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ BİRİNCİ (M. 1127) YILI OLAYLARI

Şehîd Atabeg Zengi'nin Irak Şahneliğine Tayini

Sultan Mahmûd bu yılın rebiyülevvel ayında (mart-nisan 1127) İmadeddîn Zengi b. Aksungur'u Irak şahneliğine tayin etti.

Sebebi şu idi:

İmâdeddîn, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Vâsıt'tan büyük bir topluluk-la ve muhteşem bir şekilde çıkmıştı. Basra ve Vâsıt gibi başkalarının asa-yiş ve huzuru sağlamaktan âciz olduğu bölgeyi başarıyla idare ve muhafa-za ettiği için Sultan ve emîrlerin gözünde büyüdü, itibarı arttı. Sultan Bağ-dâd'dan ayrılmağa karar verince Irak şahneliğini deduhte edecek ve Hali-fe'den kendisine bir zarar gelmesine mani olacak bir şahıs aramağa başla-dı. Emîrlerini ve ileri gelen devlet adamlarını gözden geçirdi, İmâdeddîn' den başka bu işi yürütecek birini göremedi. Sonra devlet erkânını toplayıp onlarla istişare etti, hepsi de onu tavsiye ettiler ve: «Biz bu gediği kapa-yamayız ve bu vilâyetin şeref ve itibarını iade edemeyiz. İmâdeddin Zen-gi'den başka hiç bir kimse kendisini bu tehlikeye atamaz.» dediler. Bu söz-ler Sultan'ın düşüncesine uygun düştü ve iktalarına ilâveten bu vilâyeti de ona verdi. Sultan Irak cihetinden gönlü rahat ve huzur içinde Bağdâd' da ayrıldı. Vaziyet gerçekten onun zannettiği gibi oldu.

Sultan'ın Bağdâd'dan Dönmesi ve Enûşirvân b. Hâlid'in Vezir Olması

Sultan Mahmûd gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra bu sene 10 rebiyülevvel (24 Mart 1127) günü Bağdâd'dan ayrıldı. Ayrılmağa karar ve-rince Halife ona hil'atler ve çok sayıda hayvan verdi. Sultan bunların hep-sini kabul edip yola çıktı.

Sultan Bağdâd'dan ayrılınca veziri Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Kâsım el-Enesâbâdî'yi receb ayında (temmuz-ağustos 1127) tevkif etti, çünkü onu Halife el-Müsterşid'e yardım etmek ve barışın sağlanmasına çalışmakla suçluyordu. Düşmanları onu Sultan'a jurnal ettiler. Sultan onu tevkif edince Bağdâd'a haber gönderip orada ikamet etmekte olan Şerefüddîn Enûşirvân b. Hâlid'i getirtti. Bu mesele öğrenilince herkes, hatta halife bile ona hediyeler gönderdi. Enûşirvân 5 şaban (16 Ağustos1127) tarihinde Bağdâd'dan ayrılıp Isfahân'da bulunan Sultan'ın yanına gitti. Sultan ona vezirlik hil'atini verdi. Yaklaşık on gün görevde kaldıktan sonra istifa etti ve görevden ayrıldı. 522 yılı şaban ayında (ağustos 1128) Bağdâd'a döndü.

Vezir Ebû'l-Kâsım'a gelince, o Sultan Sencer 522 (1128) yılında Rey'e gidinceye kadar hapiste kaldı. Sultan Sencer zilhicce ayında (kasım-aralık 1128) onu hapisten çıkarıp tekrar Sultan Mahmûd'a vezir tayin etti. Bu onun ikinci vezirliğidir.

İzzeddîn b. el-Porsukî'nin Ölümü ve İmâdeddîn Zengî'nin Musul ve Çevresine Vali Tayin Edilmesi

Musul hakimi İzzeddîn Mes'ûd b. el-Porsukî bu sene Rahbe'de öldü. Rahbe'ye gitmesinin sebebi şudur:

Musul'da işleri yoluna koyduktan sonra Sultan Mahmûd'a haber gönderip babasının idare ettiği Musul ve çevresinin valiliğine kendisini tayin etmesini istedi, Sultan da isteğini kabul etti, işlerin idaresini ona tevdi edip Musul ve çevresini ona verdi, bunun üzerine askerlerinin sayısı çoğaldı. Mes'ûd, cesûr ve kahraman bir emîrdi. Suriye şehirlerini de istilâ etmek istedi. Askerlerini toplayıp Suriye'ye gitti. Dımaşk'ı ele geçirmek istiyordu. İşe Rahbe ile başadı. Rahbe'ye varıp karargâh kurdu ve kaleyi muhasara etti. Bu sırada akut bir hastalığa yakalandı. Kaleyi teslim aldıktan bir saat sonra öldü. İçerdekiler kaleyi ona teslim ettiklerine pişman oldular.

Mes'ûd ölünce bir örtü üzerine atılmış vaziyette kaldı ve defnedilmedi. Askerleri dağılıp birbirlerini yağma ettiler, onunla o anda hiç ilgilenmediler, daha sonra defnedildi. Mes'ûd'dan sonra yerine küçük kardeşi geçti. Ülke'ye Aksungur'un Çavlı adındaki memlûkü hakim oldu ve çocuğun işlerini idare etti. Sultan'a elçi gönderip ülkeyi Porsukî'nin oğluna vermesini istedi ve bu iş için ona pek çok mal vermeyi vaat etti.

Çavlı'nın bu iş için Sultan'a gönderdiği elçiler Kadı Bahaüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. el-Kâsım eş-Şehrizûrî ve Porsukî'nin Emîr-i hâcibi Salâhad-

din Muhammed idi. Elçiler bu meseleyi arz etmek üzere Sultan'ın dergâhına gittiler. İkisi de Çavlı'dan korkuyor, ona itaat etmek ve onun emirlerine göre hareket etmek istemiyorlardı. Bu sebeple Salâhaddin ile Atabeg İmâdeddin'in Musul'daki nâibi olan Nasîruddin Çakır bir araya geldiler. Aralarında akrabalık vardı. Salâhaddin ona niçin geldiklerini anlatıp sırlarını açıkladı, bunun üzerine Nasîrüddîn onu Çavlı'dan korkuttu, ona itaat etmesini kınadı, onun kendisini ve emsâlini sadece onlara muhtaç olduğu için görevinde ikta ettiğini ve isteği kabul edilir edilmez onlardan hiç kimseyi görevinde tutmayacağına onu iyice ikna etti.

Onunla Sultan'dan İmâdeddîn Zengî'nin vali tayin edilmesini istemeyi konuştu. Kendisine bir çok vilâyet ve iktalar verilmesini tekeffül etti. Aynı şeyleri Kadı Bahâüddîn eş-Şehrizûrî için de teklif etti. Salâhaddîn bu teklifi kabul etti, onu yanına alıp Kadı Bahâüddin'in yanına gitti. Bu meseleyi ona da anlattılar ve her istediğini yerine getirmeğe söz verdiler. Kadı onların bu isteklerini kabul etti. Nasîrüddin ile Salâhaddîn doğruca vezir Şerefüddin Enûşirvân b. Hâlid'in sarayına gittiler ve ona: «Sen de Sultan da çok iyi bilirsiniz ki, Haçlılar el-Cezîre ve Suriye'de güçlendiler, oradaki kuvvet ve şevketleri arttı. Bu bölgelerin büyük bir kısmını işgal ettiler. Haçlılar Müslümanlar'ın elindeki beldeler hariç Mardin sınırından Mısır' daki Ariş'e kadar bütün vilayetleri ele geçirdiler. Porsukî cesareti, tecrübesi ve askerlerin ona itaat etmesi sebebiyle Haçlılar'ın bazı düşmanca hareketlerine ve fenalıklarına mani oluyordu. Aksungur el-Porsukî öldürüldükten sonra Haçlıların İslâm beldelerini ele geçirme hırsları daha da arttı. Bu oğlu ise henüz küçüktür. Kahraman, cesur ve kabiliyetli, ileri görüşlü ve tecrübeli bir şahıs vali tayin edilmeli ki, ülkeyi onlara karşı müdafaa ve muhafaza, sınırları ve çevreyi himaye edebilsin. Biz bir karışıklık çıkmasın, Müslümanlar'a ve İslâma bir zarar gelmesin diye düşünüp vaziyeti arz ettik, aksi halde kusur günah bize ait olurdu ve: «Siz bu durumu bize niçin haber vermediniz?» denilirdi.» dediler.

Vezir onların sözlerini Sultan'a arz etti. Sultan onların fikrini yerinde buldu ve çağırıp, valiliğe kimin tayin edilmesi uygun olur diye istişare etti. Onlar aralarında İmâdeddîn Zengi'nin de bulunduğu bir kaç kişiden bahsettiler. Sultan'ın hazinesine yaklaşmak maksadıyla İmâdeddîn namına Sultan'a pek çok mal (para) vermeyi vaad ettiler. Bunun üzerine Sultan onun vali tayin edilmesini kabul etti, çünkü Sultan onun kabiliyetli bir emîr olduğunu biliyordu. İmâdeddin'i çağırıp bütün o bölgeye onu vali tayin etti ve Sultan'ın bu konuyla ilgili menşûru yazıldı.

İmâdüddîn oradan yola çıkıp el-Bevâzic'i zapt etmekle işe başladı, orayı ele geçirip kuvvetlenmek ve el-Bevâzic'i arkasına almak istiyordu, çünkü Çavlı'dan korkuyordu. Çavlı onun Musul topraklarına girmesine

mani olabilirdi. İmâdeddîn el-Bevâzic'e girdikten sonra Musul'a doğru hareket etti.

Çavlı onun yaklaştığını duyunca bütün askerlerini yanına alıp onu karşılamağa çıktı. Çavlı İmâdeddîn'i görünce atından indi ve huzurunda yer öptü ve onun hizmetinde Musul'a döndü. İmâdeddîn ramazan ayında (eylül-ekim 1127) Musul'a girdi ve Rahbe'yi Çavlı'ya ikta edip onu oraya gönderdi, kendisi ise Musul'da kalıp işleri yoluna koymağa başladı. Nasîruddîn'i Musul'daki kalenin dizdarlığına tayin etti, diğer kalelerin dizdarlığını da ona verdi. Salahaddin Muhammed'i emîr-i hâcip, Bahâüddîn'i de bütün ülkenin Kâdî el-kudâtlığına tayin etti, ikta ve emlâkini artırdı, ona daha çok saygı gösterdi ve onun fikrini almadan hiç bir işe girişmedi.

İmâdeddîn Musul'daki işlerini hallettikten sonra Cezîret ibn Ömer'e gitti. Porsukî'nin burada bulunan memlûkleri teslim olmayı kabul etmediler, İmâdeddîn de bunun üzerine onları muhasara etti ve kendileriyle mektuplaştı. Şehri teslim ettikleri takdirde kendilerine pek çok şey vermeyi vaad etti, fakat onlar reddettiler, bunun üzerine İmâdeddîn onlarla daha ciddî olarak savaşmağa başladı. İmâdeddîn ile Cezîret İbn Ömer arasında Dicle vardı. Halka emîr verdi, onlar da karşıya geçmek için kendilerini suya attılar. Bazıları yüzerek bazıları da gemilerl e,bir kısmı da kelekler üzerinde Cezîret İbn Ömer'e geçtiler. Böylece şehir halkından daha fazla sayıda adam karşıya geçmiş oldu. Halk şehirden çıkıp şehirle Dicle arasına «Zellâka» denilen bir yere gitmişlerdi. Burada Dicle'yi geçmek isteyenlere mani olacaklardı. Askerler karşıya geçince halk onlarla savaşıp mani olmaya çalıştılar, fakat İmâdeddîn'in askerleri onlardan çok fazlaydı, bu sebeple şehir halkı mağlûp olup geri beldelerine girdiler ve surların içine kapandılar. İmâdeddîn Zellâka'yı zapt etti. Şehirde bulunan halk zayıf düştüklerini görüp, şehrin barış veya savaş yoluyla (cebren) alınacağına kesin olarak inanınca İmâdeddîn'e haber gönderip emân dilediler, o da kabul etti. İmâdeddîn askerleriyle beraber Zellâka'daydı, şehri ona teslim ettiler, o da askerleriyle şehre girdi.

O gece Dicle nehri öyle taştı ki, sular şehrin surlarına kadar geldi. Zellâka sular altında kaldı. Eğer o gece orada kalmış olsaydı İmâdeddîn de askerleri de boğulacaktı ve hiç kimse kurtulamıyacaktı. Halk bu durumu görünce İmâdeddin'in bahtiyâr ve talihli bir insan olduğuna, böyle başlayan bir işin sonunun çok muazzam olacağına kesin olarak inandılar.

İmâdeddin daha sonra Cezîre'den Nusaybin'e gitti. Burası Mardin hakimi Hüsameddin Temürtaş'ın elindeydi. İmâdeddin şehrin önüne karargâh kurunca Hüsâmeddin Hısn-ı Keyfâ hakimi amcazâdesi Rüknüddevle Dâvud b. Sökmen b. Artuk'un yanına gidip Atabeg Zengî'ye karşı yardım

istedi, o da bizzat yardıma geleceğini vaat etti ve askerlerini topladı. Temürtaş daha sonra Mardin'e döndü ve posta güvercinlerinin kanadına mektuplar bağlayıp Nusaybin'e gönderdi, oradaki askerlere kendisinin ve amcazâdesinin büyük bir orduyla gelip İmâdeddin'i oradan uzaklaştıracaklarını bildirdi, bunun için de şehri 5 gün müddetle muhafaza etmelerini istedi.

Atabeg Zengî çadırında bulunduğu bir sırada karşısındaki çadıra bir kuş düştü. Emir verip kuşu avlattı ve kanadında bir mektup buldu. Okuyup içindekilere vakıf olduktan sonra başka bir mektup yazılmasını emretti. Bu mektupta: «Amcazâdem Rüknüddevle'nin yanına gitti, o bana yardım ve asker göndermeyi vaat etti. Onun gelmesi yirmi günü geçebilir» diyor ve Şehri o gelinceye kadar muhasara etmelerini emrediyordu. İmâdeddin daha sonra bu mektubu posta güverciniyle gönderdi. Güvercin Nusaybin'e girdi. Nusaybin'idekiler mektubu okuyunca ne yapacaklarını şaşırdılar. Şehri bu kadar uzun bir süre muhafaza edemeyeceklerini biliyorlardı. Hemen Atabeg Zengî'ye haber gönderip onunla barış yaptılar ve Nusaybin'i ona teslim ettiler, böylece Temürtaş ile Dâvûd'un planları suya düştü. Bu garip bir hadiseydi.

İmâdeddin, Nusaybin'e hakim olunca oradan Sincâr'a gitti. Şehirdekiler teslim olmadılar, fakat daha sonra onunla anlaşıp Sincâr'ı Atabeg Zengî'ye teslim ettiler. Zengî oradan Habur'a asker sevk edip tamamını ele geçirdi, sonra Harrân'a gitti. Burası Müslümanların elindeydi. Urfa, Serûc, Bire ve bütün o yöre tamamen haçlı hakimiyeti altındaydı. Harrân halkı da Haçlılar karşısında kendilerini müdafaa edecek bir hâmî ve Sultan olmadığından dolayı onlardan büyük zarar görmekte ve çok sıkıntı çekmekteydiler. İmâdeddin Harrân'a yaklaşınca halk kendisini karşılamağa çıktı ve şehri ona teslim ettiler. İmâdeddin Harrân'a hakim olunca Urfa kontu ve o yörenin hakimi olan Joscelin'e haber gönderip kısa bir sûre için onunla anlaşma yaptı. İmâdeddin bu fırsattan istifadeyle ülkede gerekli düzenlemeleri yapmak ve asker toplamak istiyordu. Onun en büyük hedefi Fırat'ı geçip Suriye'ye gitmek, Haleb ve diğer Suriye şehirlerini zapt etmekti. Bu maksatla Joscelin ile barış yaptı, halk da emniyete kavuştu. İmâdeddin'in Haleb'e hakim olmasını inşaallah ileride anlatırız.

Çeşitli Olaylar

Sultan Sencer'in veziri Muînülmülk Ebû Nasr Ahmed b. el-Fazl bu sene Bâtınîler tarafından öldürüldü. Vezirin bâtınîlerle mücadele ve savaşta önemli hizmetleri olmuş ve bu meseleyle samimi olarak ilgilenmişti. Allah da bu sebeple ona şehitlik nasip etti.

Sultan bu sene Atabeg Zengi'nin Musul'a gitmesi üzerine Bağdâd şahneliğine Mücâhidüddin Bihrûz'u tayin etti.

el-Hasan b. Süleyman bu sene Bağdâd Nizâmiye Medresesi müderrisliğine tayin edildi.

Sultan Sencer bu sene Alâmut bâtınîlerine ağır bir darbe indirdi, pek çok kişiyi öldürdü. Rivayete göre on binden fazla bâtınî öldürüldü.

İbnü'l-Fâûs adıyla meşhur kurrâ Ali b. el-Müberrik Ebû'l-Hasan el-Hanbelî bu sene Şevval ayında Bağdâd'da öldü. Sâlih bir insandı.

Tarihçi Muhammed b. Abdulmelik b. İbrâhim b. Ahmed Ebû'l-Hasan b. Ebû'l-Fazl el-Hemedânî el-Farazî de bu sene şevval ayında öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ İKİNCİ (M. 1128) YILI OLAYLARI

Atabeg İmâdeddîn Zengî'nin Haleb'e Hakim Olması

İmâdeddîn Zengî b. Aksungur bu sene 1 muharrem (6 Ocak 1128) günü Haleb şehrine ve kalelerine hakim oldu. Şimdi onun Haleb'e hakim olmasının sebebini anlatacağız:

Porsukî'nin 518 (1124-1125) yılında Haleb ve kalesine hakim olup oğlu Mes'ûd'u orada vekil bıraktığını daha önce anlatmıştık. Porsuki öldürülünce oğlu Mes'ûd Haleb'den Musul'a gitti ve şehre hakim oldu, Haleb'de ise «Kuman» adlı bir emîri nâib bıraktı. Daha sonra Haleb'e «Kutluğ-aba» adlı bir emîri vali tayin etti ve onu şehrin kendisine teslim edilmesine dair bir tevki (berât) ile Emîr Kuman'a gönderdi, fakat Kuman ona: «İzzeddin Mes'ûd ile aramızda bir parola (alâmet) var, onu görmeden şehri teslim etmem.» dedi. Aralarındaki parola (alâmet) bir ceylan resmiydi. Mes'ûd b. Porsukî güzel resim yapardı. Kutluğ-aba, Mes'ûd'un yanına geri döndü. Mes'ûd bu sırada Rahbe'yi muhasara ediyordu. Kutluğ-aba Rahbe'ye varınca Mes'ûd'u ölmüş buldu ve hemen süratle Haleb'e dönüp halka Mes'ûd'un öldüğünü söyledi. Bunun üzerine Reis Fezâil b. Bedi' şehri ona teslim etti, emîr ve kumandanlar da ona itaat arz etti. Efendisi Mes'ûd'un ölüm haberinin doğru olduğunu duyan Kuman'ın kaleden aşağı inmesini istediler ve ona bin dinar verdiler. Kutluğ-aba 24 cemaziyülâhir 512 (7 Temmuz 1127) tarihinde kaleyi teslim aldı. Bir kaç gün sonra halka karşı büyük bir zülüm ve zorbalığa girişti. Mallarına el uzattı, özellikle terekelere el koydu, kötü insanları da yanına topladı. Halk ondan nefret etmeğe başladı.

Haleb'in eski hakimi Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcebbâr b. Artuk da oradaydı. Halk ona itaat arz etti. 2 şevval (29 Eylül 1128) salı gecesi ayaklanıp Kutluğ-aba'nın bütün adamlarını yakalayıp hapsettiler. Çoğu

bayram sabahında içki alemindeydi. Halk kaleye hücum etti. Kutluğ-aba yanındaki adamlarla saklanıp müdafaaya çekildi, halk onu muhasara altına aldı. Menbic hakimi Hassân ile Buzâa hakimi Hasan hadiseleri yatıştırmak ve barış yapmak için Haleb'e geldilerse de barış mümkün olmadı.

Haçlılar bu haberi duyunca Joscelin askerleriyle Haleb'e hareket etti. Ona biraz para verip anlaştılar, bunun üzerine Joscelin geri döndü. Daha sonra Antakya hakimi bir Frank taifesiyle geldi. Bunun üzerine halk şehrin çevresine hendek kazdı, böylece şehre giriş ve çıkışlara mâni oldular. Halk 15 zilhicce (10 Aralık 1128) gününe kadar büyük tehlikelere maruz kaldı.

İmâdeddin Musul ve el-Cezîre'ye hakim olmuştu. Bu hadiseler üzerine Emîr Sungur Dıraz ve Emîr Hasan Karakuş gibi Porsukî'nin iki büyük emîrini Haleb'e gönderdi. Bunlar güçlü bir orduyla İmâdeddin'in saflarına katılmışlardı. İmâdeddin Sultan'ın Musul, el-Cezîre ve Suriye'yi kendisine ikta ettiğine dair tevkii (tayin beratı)ni de yanında taşıyordu. Sonunda Bedrüddevle b. Abdülcebbâr ve Kutluğ-aba'nın Musul'a, İmâdeddîn'in yanına gitmeleri kararlaştırıldı. Bu ikisi İmâdeddin'in yanına gittiler. Hasan Karakuş geçici olarak Haleb valisi oldu. Bedrüddevle ile Kutluğ-aba İmâdeddin'in yanına varınca İmâdeddin onların aralarını düzeltti, fakat Haleb'e hiç birini göndermedi. Hâcibi Salâhaddin Muhammed el-Yağısıyânî'yi bir askerî birlikle Haleb'e gönderdi. Salâhaddin kaleye çıkıp işleri düzenledi ve İmâdeddin tarafından Haleb valisi tayin edildi.

İmâdeddin Zengî askerleri ve ordularıyla Suriye'ye hareket etti. Yolda Menbic ve Buzâa'yı da zapt etti. Haleb halkı onu karşılamağa çıktı ve gelişinden dolayı sevindiler. İmâdeddin Haleb'e girdi ve şehre hakim olarak işlerini düzenledi. Haleb'e bağlı yerleri askerlere ve emîrlere iktâ etti. Yapmak istediği şeyleri tamamlayınca Kutluğ-aba'yı tevkif edip İbn Bedî'e teslim etti. İbn Bedî' de Haleb'deki evinde Kutluğ-aba'nın gözlerine mil çekti ve Kutluğ-aba orada öldü. Bedî' bunun üzerine korkuya kapılıp Ca'ber Kalesi'ne kaçtı ve kale hakimine sığındı, kale hakimi de onu himâyesine aldı.

İmâdeddin Haleb reisliğine Ebû'l-Hasan Ali b. Abdurrezzak'ı tayin etti. Eğer Allah Taâlâ Atabegi Suriye şehirlerine hakim kılarak Müslümanlar'a lütufta bulunmasaydı, hiç şüphesiz oraya Haçlılar hakim olacaktı, çünkü Suriye'nin bazı şehirlerini muhasara ediyorlardı. Tuğtekin bunu duyunca askerlerini toplayıp Haçlılar'ın elindeki şehirlere yürüdü ve baskınlar düzenledi. Haçlılar onu uzaklaştırmak için beldelerinden ayrılmak zorunda kaldılar. Takdir-i ilâhî Tuğtekin bu sene öldü. Böylece Suriye'nin her tarafı halka yardım edecek bir şahıstan mahrum kaldı; fakat Allah Ta-

ülû İmâdeddin'i Suriye'ye hakim kılarak Müslümanlara lütuf ve ihsanda bulundu. İmâdeddin'in Haçlılara karşı yaptığı cihadı inşaallah ileride anlatacağız.

Sultan Sencer'in Rey'e Gelmesi

Sultan Sencer bu sene büyük bir orduyla Horasân'dan Rey'e gitti. Sebebi şu idi:

Dübeys b. Sadaka ve Melik Tuğrul yukarıda zikretiğimiz gibi Sultan Sencer'in yanına varıp onu Irak'a yürümeğe teşvik ve tahrik ettiler. Irak'a hakim olmanın kolay bir şey olduğunu söylediler. Sultan Mahmûd ile Halife el-Müsterşid'in kendisine karşı ittifak içinde olduklarını onun zihnine yerleştirdiler, Irak'a yürümeyi kabul edinceye kadar da bu hususu telkin etmeğe devam ettiler. Sonunda birlikte Rey'e gittiler. Sultan Mahmûd Hemedân'da idi. Sultan Sencer ona haber gönderip yanına çağırdı, onun kendisine muti' mi, yoksa Dübeys'in iddia ettiği gibi itaattan ayrılıp asi mi olduğunu öğrenmek istiyordu. Elçi, Mahmûd'un yanına gelince, o hemen amcası Sencer'in yanına gitmeğe hazırlandı ve yola çıktı. Sultan Mahmûd'un geldiğini gören Sultan Sencer bütün askerlerine onu karşılamayı emretti ve Mahmûd'u yanına tahta oturttu, ona pek çok ikramda bulundu. Mahmûd 15 zilhicce (10 Aralık 1128) tarihine kadar onun yanında kaldı, daha sonra Sultan Sencer Horasân'a döndü, Dübeys'i de Sultan Mahmûd'a teslim ederek Mahmûd'dan ona iyi davranıp beldesine iade etmesini istedi. Mahmûd, Dübeys ile birlikte Hemedân'a döndü. Sonra Irak'a gittiler. Bağdâd'a yaklaştıkları zaman vezir onu karşılamağa çıktı. Sultan Mahmûd 9 Muharrem 523 (2 Ocak 1129) tarihinde Bağdâd'a gelmişti.

Sultan Mahmûd vezir Ebû'l-Kâsım el-Enesâbâdî'yi tevkif etmişti. Sultan Sencer Rey'deki görüşmeleri sırasında onu serbest bırakmasını emretti, bu sebeple Mahmûd onu salıverdi. Sencer, Ebû'l-Kâsım'ı Sultan Mahmûd ile evli olan kızına vezir tayin etti. Sultan onunla beraber Bağdâd'a varınca 24 muharrem (29 Ocak 1128) tarihinde onu tekrar kendine vezir tayin etti. Bu onun ikinci vezirliğiydi.

Çeşitli Olaylar

Dımaşk hakimi Atabeg Tuğtekin bu sene safer ayının sekizinci günü (12 Şubat 1128) vefat etti. Tuğtekin, Melik Tutuş b. Alp Arslan'ın bir memlûkü idi. Akıllı, hayırsever, Haçlılara karşı çok cihad eden, halka çok iyi

davranan, aralarında adaletle hükmetmek isteyen bir emîrdi. Lakabı «Zahîruddîn» idi. Ölümü üzerine yerine oğlu Tacülmülûk Börü geçti. Tacülmülûk, Tuğtekin'in en büyük oğluydu ve babası hükümdarlığı ona vasiyyet etmişti. Babasının veziri Ebû Ali Tâhir b. Sa'd el-Mazdekânî'yi vezirlikte ibka etti.

Halifenin veziri Celâleddin Ebû Ali b. Sadaka da bu sene receb ayının ilk günü (1 Temmuz 1128) vefat etti.

Güzel ahlâklı, mütevazi, gidişatı düzgün, ulemâyı seven, onlara saygı gösteren ve ikramda bulunan bir zat idi. Güzel şiirleri vardır.

Ebû Ali b. Sadaka'dan sonra Şerefüddin Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî vezir nâibi tayin edildi, daha sonra da vezir nasb olundu. Kendisine 523 yılı rebiyülâhir ayının son günü (21 Nisan 1129) vezaret hil'ati giydirildi. Abbâsî halifelerine ondan başka hiç bir Haşimî vezir olmamıştır.

Bu sene öyle bir rüzgâr esti ki, ufuklar karardı. Kuma benzer kırmızı toprak yağdı, gök yüzünde ateşe benzer sütunlar oluştu. Halk korkup dua ve istiğfara başladı, bunun üzerine korkuları zâil oldu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 1128-1129) YILI OLAYLARI

Sultan Mahmûd'un Bağdâd'a Gelmesi

Sultan Mahmûd amcası Sencer'in yanından döndükten sonra bu sene muharrem ayında (aralık 1128 - ocak 1129) Bağdâd'a geldi. Yanında Dübeys b. Sadaka da vardı. Sultan, Halife ile onun arasını düzeltmek istiyordu. Sultan'dan biraz geride kaldı ve daha sonra Bağdâd'a geldi. Sultan'ın sarayına indi ve Halife'nin rızasını talep etti; fakat Halife, Dübeys'in bir beldeye tayin edilmesine razı olmadı. Dübeys bu iş için yüz bin dinar vermeyi vaat etmişti.

Atabeg Zengî Sultan'ın Dübeys'i Musul'a vali tayin etmek istediğini anlayınca o da yüz bin dinar verdi ve bizzat Sultan'ın hizmetinde olmak üzere geldi. Sultan, Zengî yanına gelinceye kadar ondan haberdar olmamıştı. İmâdeddîn Sultan'a değerli hediyeler takdim edip üç gün onun yanında kaldı, Sultan da ona hil'atler verip tekrar Musul'a gönderdi.

Sultan bu arada ava çıktı. el-Mazraka şeyhi Sultan için büyük bir ziyafet düzenledi. Sultan'ın bütün askerleri bu ziyafete iştirak edip karınlarını doyurdular. Şeyh daha sonra Sultan'ı evindeki hamama soktu, üzerine su yerine gül suyu döktü. Sultan 4 cemaziyülâhir (25 Mayıs 1129)e kadar Bağdâd'da kaldı ve daha sonra Hemedân'a gitti, Bihrûz'u Bağdâd şahnesi tayin etti, ayrıca Hille de Bihrûz'a teslim edildi.

Dübeys'in Irak'ta Yaptığı İşler ve Sultan'ın Bağdâd'a Geri Dönmesi

Sultan Mahmûd Hemedân'a gidince karısı öldü. Bu Hatun Sultan Sencer'in kızı olup Dübeys'in durumuyla ilgilenir ve onu müdafaa ederdi. O ölünce Dübeys'in durumu sarsıldı.

Daha sonra Sultan şiddetli bir hastalığa yakalandı. Bunun üzerine Dübeys Sultan'ın küçük bir oğlunu yanına alıp Irak'a gitti. Halife el-Müsterşid Billâh bunu duyunca asker toplamağa başladı. Bihrûz bu sırada Hille'de bulunuyordu, derhal oradan kaçtı. Dübeys ramazan ayında (ağustos - eylül 1129) Hille'ye girdi. Sultan bu haberi duyunca iki emîri Kızıl ve Ahmedîlî'yi çağırıp onlara: «Dübeys'e siz kefil olmuştunuz, şimdi ben onu sizden istiyorum.» dedi. Bunun üzerine Ahmedîlî, Dübeys'in o bölgede yaptığı fenalıklara mâni olmak ve onu Sultan'ın yanına getirmek üzere Irak'a, Dübeys'in üzerine yürüdü. Dübeys bunu haber alınca Halife'ye elçi gönderip merhamet ediledi ve: «Eğer beni bağışlarsan aldıklarımı kat kat geri vereceğim, sizin mutî bir kulunuz olacağım» dedi. Bu mesele ile ilgili olarak elçiler gidip gelirken Dübeys para ve asker toplamağa başladı. Dübeys oraya üç yüz süvariyle geldiği halde, şimdi etrafında on bin süvari toplanmıştı. Ahmedîlî'de şevval ayında (Eylül-Ekim 1129) Bağdâd'a geldi ve Dübeys'in peşinden gitti.

Sultan daha sonra Irak'a gitti. Dübeys bunu duyunca Sultan'a bol miktarda hediyeler gönderdi, ayrıca altın nallı üç yüz at ve iki yüz bin dinar gönderip Sultan'dan ve Halife'den af diledi, fakat Sultan kabul etmedi. Sultan zilkade ayında (ekim-kasım 1129)'de Bağdâd'a vardı, Vezir ez-Zeynebî ve diğer devlet erkânı tarafından karşılandı. Dübeys Sultan'ın Bağdâd'a geldiğini kesin olarak öğrenince çöle çekildi. Basra'ya girip çok miktarda mal aldı, orada Halife ve Sultan'a ait gelirlere el koydu; bunun üzerine Sultan onun izinden on bin süvari gönderdi. Dübeys bunun üzerine Basra'dan ayrılıp çöllere gitti.

Dımaşk'ta İsmâîlî Katliamı

İbrâhim el-Esedâbâdî'nin Bağdâd'da öldürüldüğünü ve kız kardeşinin oğlu Behrâm'ın Suriye'ye kaçtığını, Banyas kalesine hakim olduğunu ve Dımaşk'a gittiğini daha önce anlatmıştık. Behrâm Dımaşk'dan ayrılınca orada halkı kendi mezhebine davet etmek için bir vekil bırakmıştı. Behrâm'ın taraftarları çoğalıp her tarafa yayıldılar. Bizzat Behrâm bir kaç dağ kalesini ele geçirdi. Kadmûs kalesi de bunlarından biridir. Baalbekk'e bağlı Vâdi't-teym'de Nusayrîlik, Dürzîlik, Mecûsîlik vs. gibi muhtelif inanç ve mezheplere mensup insanlar vardı. Bunların emîrlerinin adı Dahhâk idi. Behrâm 522 (1128) yılında bunların üzerine yürüyerek onları muhasara edip savaştı; bunun üzerine Dahhâk bin kişiyle dışarı çıkıp Behrâm'ın askerlerine saldırdı ve onları kılıçtan geçirdi ve pek çok kişiyi öldürdü. Bu arada Behrâm da öldürüldü. Kurtulanlar geri dönüp kaçtılar ve çok perişan bir halde Banyas'a döndüler.

Behrâm, Banyas'da önde gelen adamlarından İsmâil adlı birini vekil bırakmıştı. İsmâil onun yerine geçti. Perişan vaziyette geri gelen adamlarını yeniden düzene soktu, dâîlerini ülkeye dağıttı. el-Mazdekânî de onunla iş birliği yaptı ve bu hadise dolayısıyla duyduğu keder ve üzüntüye karşı moralini takviye edip cesaretini artırdı.

Daha sonra el-Mazdekânî, Dımaşk'a Behrâm'ın yerine «Ebû'l-Vefâ» adlı birini tayin etti. Ebû'l-Vefâ'nın durumu kuvvetlenip şöhret ve itibarı artınca Dımaşk'ta ayaklanıp oradaki Müslümanları tahakküm altına aldı. Hattâ Dımaşk hakimi Tacü'l-mülûk'tan daha fazla nüfûz ve itibar sahibi oldu. el-Mazdekânî daha sonra Haçlılara haber gönderip Dımaşk'ı kendilerine teslim etmek istediğini bildirdi ve onların da Sur şehrini kendisine vermesini istedi. Bu şekilde bir anlaşma sağlandı. Cuma günü buluşmak üzere randevulaştılar. el-Mazdekânî İsmâîlîlerle görüşüp o gün camiin kapılarını kuşatmalarını ve hiç kimsenin dışarı çıkmasına izin vermemelerini kararlaştırdı. Böylece Haçlılar gelip ülkeyi zapt edeceklerdi. Dımaşk hakimi Tacü'l-Mülûk bu haberi duyup el-Mazdekânî'yi yanına çağırdı, el-Mazdekânî de gelip Tacü'l-Mülûk ile başbaşa kaldı. Bu sırada Tâcü'l-Mülûk onu öldürüp başını kale kapısına astı, şehir halkına da Bâtınîlerin öldürülmesini emretti. Bunun üzerine altı bin bâtınî öldürüldü. Bu hadise 15 ramazan (1 Eylül 1129) günü olmuştu. Böylece Allah Müslümanları onların şerrinden kurtardı, kâfirlerin tuzağını geri çevirdi.

Dımaşk'taki katliamdan sonra Banyas valisi İsmâil halkın kendisine ve maiyyetindekilere karşı ayaklanıp kendilerini imha etmelerinden korktu, hemen Haçlılara haber gönderip Banyas'ı kendilerine teslim etmeğe ve ülkelerine geçmeğe söz verdi. Onlar bu teklifi kabul ettiler, İsmâil de kaleyi Haçlılar'a teslim etti, kendisi de adamlarıyla onların ülkesine geçti. Orada sıkıntılara zillet ve hakarete maruz kaldı ve 524 (1129-1130) yılında da öldü. Böylece Allah müslümanları onların şerrinden korudu.

Haçlılar'ın Dımaşk'ı Muhasarası ve Mağlûp Olarak Geri Dönmeleri

Haçlılar el-Mazdekânî ve Dımaşk'taki İsmâîlîlerin öldürüldüğünü duyunca çok zorlarına gitti. Dımaşk'ı ele geçiremediklerine teessüf ettiler. Bu felâketten bütün Haçlılar zarar gördüler. Kudüs kralı, Antakya Prinkepsi, Trablus kontü ve diğer haçlı liderleri ve kontlarıyla deniz yoluyla ticaret ve ziyaret maksadıyla gelen Franklar bir araya toplandılar. Büyük bir kalabalık oluştu. Süvarilerin sayısı yaklaşık iki biri idi. Piyadeler ise

sayılamayacak kadar çoktu. Dımaşk'ı muhasara etmek maksadıyla yola çıktılar.

Tâcü'l-Mülûk bunu duyunca Araplar ve Türkmenleri topladı. Tacü'l-Mülûk'un emrinde sekiz bin süvarı toplandı. Haçlılar zilhicce ayında (kasım - aralık 1129) Dımaşk'a varıp şehri muhasaraya başladılar. Bir grup askerlerini erzak toplamak ve baskın düzenlemek için Dımaşk'a bağlı kasaba ve köylere gönderdiler. Tâcü'l-Mülûk büyük bir askerî birliğin yağma ve yiyecek toplamak gayesiyle Havran'a gittiğini duyunca Şemsü'l-Havâss adlı bir emîrini çok sayıda Müslüman'la Haçlıların üzerine sevk etti. Müslümanlar çok yağmurlu bir kış gecesinde dışarı çıkıp ertesi gün Haçlılarla karşılaştılar ve onlara saldırıp savaşa girdiler. Her iki taraf da sebatla karşı koydu, sonunda Müslümanlar zafer kazanıp onları öldürdüler. Kumandanları ve yanındaki kırk kişi hariç kurtulan olmadı. Yanlarında ne varsa ele geçirdiler. Bunlar arasında on bin yük hayvanı vardı. Ayrıca üç yüz kişiyi de esir aldılar. Böylece en ufak yara almadan Dımaşk'a döndüler. Dımaşk önündeki Haçlılar bunu duyunca Allah onların kalbine korku saldı ve mağlûp olmuş gibi geri döndüler. Bu arada götüremedikleri silâh ve eşyayı ateşe verdiler. Müslümanlar onları takip ettiler. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu, hava da çok soğuktu. Geride kalan Haçlıları öldürdüler, pek çok kişi öldürüldü. Haçlılar geldikleri ay (zilhicce) geri döndüler.

İmâdeddîn Zengî'nin Hama Şehrine Hakim Olması

Musul hakimi İmâdeddîn Zengî b. Aksungur bu sene Hama şehrine hakim oldu.

Sebebi şudur :

İmâdeddîn Suriye'ye gitmek üzere Fırat'ı geçti, Haçlılar'a karşı cihada çıktığını söyleyip Dımaşk hakimi Tâcü'l-Mülûk Börü'ye haber gönderip yardım istedi. Tâcü'l-Mülûk yardım teklifini kabul etti ve kendisi için ahidnâme ve teminât almak üzere adam gönderdi. Teminât ve ahidnâme gelince bir grup emir kumandasındaki süvari birliğini sür'atle yola çıkardığı gibi Hama şehrinde bulunan oğlu Sevinç'e de haber gönderip bu askerlerin yanına gelmesini ve onlarla birlikte Zengî'nin yanına gitmesini emretti. Sevinç de bu emre uyarak Dımaşk askerlerinin yanına gitti ve hepsi birlikte yola çıkıp Zengî'nin yanına vardılar. Zengî onları yanında tuttu, fakat daha sonra hâinlik ederek Tâcü'l-Mülûk'un oğlu Sevinc'i ve ileri gelen bazı kumandanları tevkif etti; çadırlarını, silâhlarını ve ağırlıklarını yağmaladı, bunları Haleb'de hapse attı. Onları

orada bırakıp aynı gün Hama'ya yürüdü. Hama'da şehri muhafaza ve müdafaa edecek askerî birlik yoktu. Böylece Hama'yı zapt ve istilâ etti. Oradan Hıms'a gitti. Hıms hakimi Karacan (Kırhan) b. Karaca askerleriyle orada bulunuyordu. Tacü'l-Mülûk'un oğluna hiyanet edilmesini tavsiye eden de Karacan (Kırhan) idi. İmâdeddîn onu da tevkif etti ve Hıms önlerinde karargâh kurup şehri muhasaraya başladı. Hıms hakimi Karacan (Kırhan)'dan şehirdeki nâiblerine ve oğluna Hıms'ı teslim etmeleri için emir vermesini istedi, Kırhan da onlara Hıms'ı teslim etmelerini emretti; fakat onlar kabul etmediler ve onun sözlerine aldırış etmediler. İmâdeddîn de şehri muhasaraya devam etti ve içerdekilerle uzun müddet savaştı; fakat şehri ele geçiremedi, oradan Musul'a gitmek üzere ayrıldı, Sevinç ile Dımaşk'lı emîrleri de yanına aldı.

Tâcü'l-Mülûk elçiler gönderip onların serbest bırakılmalarını istedi. Sonunda Tacü'l-Mülûk'un elli bin dinar vermesi şartıyla serbest bırakılması kararlaştırıldı. Tacü'l-Mülûk de kabul etti, fakat aralarındaki bu mesele halledilmedi.

Çeşitli Olaylar

Antakya hakimi Bohemund Kadmûs kalesini bu yıl Müslümanların elinden aldı.

İsmâîlîleri bu sene Isfahân şâfiîleri reisi Abdüllâtif b. el-Hocendî'nin üzerine saldırıp öldürdüler. Nüfûzlu bir reis ve çok mütehakkim bir zattı.

Şâfiî fakîhi ve Bağdâd Nizâmiye Medresesi müderrisi İmam Ebû'l-Fütûh Es'ad b. Ebû Nasr el-Mehînî de bu yıl öldü. İlm-i hilâfta meşhurdu. Ebû'l-Muzaffer es-Semânî'den fıkıh tahsil etti. Halife Sultan ve halk nezdinde büyük bir itibarı vardı.

Hamza b. Hibetullah b. Muhammed b. el-Hasan eş-Şerîf el-Alevî el-Hasanî en-Nîsâbûrî de bu sene öldü. Semâ yoluyla pek çok hadis öğrendi ve rivayet etti. 429 (1037-1038) yılında doğmuştu. Şerefli bir sülâleye mensup olduğu gibi muttakî ve asil bir insandı. Zeydiyye mezhebine mensuptu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ (M. 1129-1130) YILI OLAYLARI

Sultan Sencer'in Semerkand'ı Muhammed Han'dan Alması ve Mahmûd b. Muhammed Han'ın Hükümdar Olması

Sultan Sencer bu sene rebiyülevvel ayında (şubat - mart 1130) Semerkand şehrini zapt etti.

Sebebi şudur :

Sultan Sencer Semerkand'ı ilk defa zapt ettiğinde Arslan Han Muhammed b. Süleyman b. Buğra Han Dâvud'u buraya tayin etmişti. Arslan Han Muhammed felç geçirince oğlu Nasr Han'ı nâib tayin etti. Nasr Han cesûr ve kahraman bir şahıstı. Semerkand'da alevî bir fakîh ve müderris vardı. Bütün meseleleri o halleder ve bir karara bağlardı. Şehirde o söz sahibiydi. Bu fakih ile şehrin reisi Nasr Han'ı öldürmek üzere anlaştılar ve geceleyin onu öldürdüler. Nasr Han'ın babası Muhammed Han o sırada orada değildi. Oğlunun öldürülmesi çok zoruna gitti. Türkistan diyarında başka bir oğlu daha vardı, ona haber gönderip yanına çağırdı. Oğlu Semerkand'a yaklaşınca alevî fakîh ile şehrin reisi karşılamağa çıktılar. Muhammed Han'ın oğlu fakîhi derhal öldürdü ve reisi de tevkif etti.

Babası Arslan Han Muhammed Sultan Sencer'e elçi gönderip oğlunun alevî fakîh ve şehrin reisiyle başa çıkamayacağını düşünerek yardım talebinde bulunmuştu. Sencer de hazırlanıp Semerkand'a hareket etti. Arslan Han oğlunun alevî fakîh ile reisin hakkından geldiğini görünce Sultan Sencer'i çağırdığına pişman oldu, hemen Sencer'e haber gönderip oğlunun alevî fakih ile reisin hakkından geldiğini, oğluyla beraber kendisine itaat üzere olduklarını bildirdi ve geri dönmesini istedi. Sencer bu söze çok kızdı. Bir kaç gün kalıp ava çıktı. Av sırasında tam techizatlı on iki kişi görüp onları yakaladı ve cezalandırdı. Bunun üzerine Arslan Han'ın kendisini öldürmek üzere gönderdiğini itiraf ettiler. Sencer onları derhal öldürdü, sonra Semerkand'a yürüyüp şehri cebren zapt etti ve bir kısmını yağma-

ladı. Diğer kısımlarının yağmalanmasına ise mani oldu. Muhammed Han Sencer'den korkup bir kaleye kapandı. Sultan Sencer bir müddet sonra ona emân verip aşağı inmesini istedi. Muhammed Han yanına gelince ona izzet ikramda bulundu ve kızının yanına gönderdi. Kızı Sencer ile evliydi. Ölünceye kadar da kızının yanında kaldı.

Sencer Semerkand'da kalıp para, silâh ve hazinelere el koydu, şehri de Emîr Hasan Tekin'e teslim etti ve sonra Horasân'a döndü. Çok geçmeden Hasan Tekin öldü, bunun üzerine Sencer Mahmûd b. Muhammed Han b. Süleyman b. Davud'u Semerkand'a hükümdar tayin etti. Başka bir rivayete göre Sencer'in Semerkand'ı zapt etmesinin sebebi bizim anlattıklarımızdan başkadır. Bunu 536 (1141-1142) yılı vukuatı sırasında tekrar anlatacağız.

İmâdeddîn Zengî'nin Esârib Kalesini Zapt Etmesi ve Haçlıların Hezimete Uğraamları

İmâdeddîn Suriye şehirlerindeki Haleb ve civarıyla hakimiyeti altında bulunan diğer şehirlerdeki işlerini tamamlayıp buralarda nizamı sağladıktan sonra askerlerinin istirahati için Musul ve el-Cezîre diyârına döndü. Daha sonra askerlerine yeniden cihada hazırlanmalarını emretti. Askerler hazırlıklarını tamamlayıp silâh, araç ve gereçlerini ikmal ettikten sonra Suriye'ye döndüler. İmâdeddîn Haleb'e yürüdü, buradan Esârib kalesini muhasara edip ele geçirmeyi kafasına koydu, zira Esârib Müslümanlara çok zararlı bir hale gelmişti.

Haleb ile bu kale arasında yaklaşık üç fersah mesafe vardı. Esârib Haleb-Antakya arasındaydı. Esârib'de bulunan Haçlılar Haleb'in batısındaki bütün kasabaları haraca bağlamışlardı. Haleb halkının Bâbu'l-Cinân dışındaki değirmenlerine bile saldırıyorlardı. Bu değirmenle Haleb arasında bir yol kadar genişlik vardı. Haleb halkı onlardan çok zarar ve sıkıntı çekiyordu. Haçlılar her gün üzerlerine saldırıp mallarını yağmalıyorlardı. İmâdeddîn bu hali görünce bu kaleyi muhasara etmeğe karar verdi ve kale üzerine yürüyüp muhasaraya başladı.

Haçlılar bunu duyunca süvari ve piyadelerini topladılar. Bu savaşın devam edeceğini anladılar ve bu yüzden çok sayıda asker topladılar. Hazırlıklarını ikmal ettikten sonra Esârib'e doğru yola çıktılar. Bunun üzerine İmâdeddîn takip edilecek hareket tarzı hakkında adamlarıyla istişare etti. Herkes Esârib Kalesi'nden vaz geçilmesini ve geri dönülmesini tavsiye ettiler. «Çünkü Haçlılarla kendi topraklarında savaşa girmek âkıbeti belli olmayan bir işe girişmek olur.» dediler; bunun üzerine İmâdeddîn

onlara: «Eğer Haçlılar bizim önlerinden kaçıp geri döndüğümüzü görürlerse hırsları daha da artar ve bizi takip edip ülkemizi tahrip ederler. Ne olursa olsun onlarla karşılaşmalıyız.» dedi.

Sonra kaleden ayrılıp onların üzerine yürüdü. İki taraf karşı karşıya geldiler ve savaş düzenine girdiler. Her iki taraf da hasmına karşı sebatla karşı koydu ve savaş kızıştı. Daha sonra Allah Taâlâ Müslümanlara zafer nasip etti ve Müslümanlar galip geldiler. Haçlılar çok perişan bir şekilde bozguna uğradılar. Bir çok süvari esir düştü. Çok sayıda adamları da öldürüldü. İmâdeddîn askerlerine Haçlılar'ın işini bitirmelerini emretti ve: «Bu onlarla yaptığımız ilk savaştır. Onlara öyle bir ders verelim ki, gücümüzü kuvvetimizi anlâsınlar ve korku kalplerinde yer etsin» dedi. Askerler onun emrini yerine getirdiler.

584 (1188-1189) yılında bu yerden geceleyin geçtim ve bana kemiklerin çoğunun bu zamana kadar kaldığı söylendi.

Müslümanlar zafer kazanıp kaleye geri döndüler ve Esârib'i cebren teslim aldılar. İçerdekilerin bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir aldılar. İmâdeddîn kaleyi tahrip ve yerle bir etti. Bu zamana kadar da harabe halinde kaldı. İmâdeddîn buradan Hârim'e gitti. Burası Antakya'ya yakın bir yer olup Haçlılar'ın elindeydi. İmâdeddîn orayı da muhasara etti. Halk şehrin gelirinin yarısını vererek İmâdeddîn ile anlaşma teklif etti.

İmâdeddîn de kabul etti ve onları bırakıp döndü. Müslümanlar o bölgede üstünlük sağladılar. Kâfirlerin gücü azaldı Haçlılar ülkelerinin başına hiç de hesapta olmayan bir felâket geldiğini anladılar ve ellerindeki yerleri muhafaza etmeye daha fazla önem verdiler. Halbuki daha önce Müslüman topraklarının hepsini işgal etmeyi düşünüyorlardı.

İmâdeddîn Zengî'nin Serci ve Dârâ Şehirlerini Zaptı

İmâdeddîn Esârib ve o bölgedeki işlerini tamamladıktan sonra el-Cezire bölgesine döndü. Mardin hakimi Hüsameddîn Temürtaş b. İlgazi ile Hısn-Keyfâ hakimi olan amcazâdesi Rükniiddevle Dâvud b. Sökmen'in kendisi hakkında iyi düşünmediklerini duymuştu. Bu sebeple onların üzerine yürüdü. Mardin ile Nusaybin aarsındaki Serci şehrini muhasara etti. Hüsameddîn ve Rükniiddevle ile Âmid hakimi ve diğer bazı emirler bir araya gelip Türkmenler'den pek çok kişiyi topladılar. Sayıları yirmi bine vardı. Bu emîrler İmâdeddîn'in üzerine yürüyüp o yörede savaşa tutuştular. İmâdeddîn onları mağlûp edip Serci şehrini ele geçirdi.

Babamın bana anlattıklarına göre, Rüknüddevle Dâvud mağlûp olunca Cezîret İbn Ömer'e yürüdü ve orayı yağmaladı. Bunu duyan İmâdüddîn el-Cezîre taraflarına hareket etti ve Dâvud'un beldesine girmek istedi. Daha sonra geçitlerinin darlığı ve yol boyunca dağların çok sarp oluşu sebebiyle vaz geçti ve Dârâ'ya girip orayı zapt etti. Dârâ da o bölgedeki kalelerden biriydi.

el-Âmir'in Ölümü ve el-Hâfız el-Alevî'nin Halifeliği

Mısır Fâtımî halifesi el-Âmir Biahkâmillâh Ebû Ali b. el-Alevî bu sene 2 zilkade (7 Ekim 1130) günü öldürüldü. Kendisine ait bir mesire yerine gezintiye çıkmıştı, dönerken Bâtınîler üzerine hücum edip öldürdüler, çünkü el-Âmir halkına karşı çok kötü muâmele ederdi. Halifelik müddeti yirmi dokuz yıl beş aydır. Öldürüldüğünde otuz dört yaşındaydı. Sicilmâsa'da ortaya çıkıp İfrîkıyye'de el-Mehdiyye şehrini kuran Ubeydullâh el-Mehdî'nin soyundan gelen onuncu şahıs ve aynı zamanda el-Mehdî soyundan gelen onuncu Fâtımî halifesidir.

Öldürüldüğünde hiç bir oğlu yoktu, bu yüzden yerine amcazâdesi el-Meymûn Abdülmecîd b. Emîr Ebû'l-Kâsım b. el-Mustansır Billâh geçti. Kendisine halife olarak bey'at edilmedi, sadece devlet işlerini vekâleten yürütmek üezere bey'at edildi. el-Âmir'in karısı çocuk doğuruncaya kadar o devlet işlerini vekâleten idare edecek, eğer karısı bir erkek çocuk doğurursa o halife olacak, el-Meymûn da onun nâibi olacaktı.

el-Hâfız Askalân'da doğdu, çünkü babası sıkıntıdan dolayı oraya gitmiş ve orada ikamet etmişti. Oğlu Abdülmecid de orada doğdu. Halife olunca Ebû Ali Ahmed b. el-Efdal b. Bedrü'l-Cemâlî'yi vezir tayin etti. Ebû Ali Ahmed idareye tek başına hakim oldu el-Hâfız'ı tahakküm altına alarak onun hareketlerini kısıtladı ve onu bir hazineye yerleştirdi. Ebû Ali'nin izin verdiklerinden başka hiç kimse onun yanına giremezdi. Halifelik sadece ismen el-Hâfız'a aitti.

Ebû Ali sarayındaki her şeyi kendi evine nakletti. Bu durum Ebû Ali 526 (1131-1132) yılında öldürülüne kadar devam etti. Onun ölümü üzerine el-Hâfız'ın işleri düzeldi, devletine hükmetmeğe başladı, devlete ve ülkesine hakim oldu.

Çeşitli Olaylar

Sultan Sencer'in Sultan Mahmûd ile evli olan kızı Hatun bu sene öldü.

Antakya hakimi Bohemund da bu sene öldürüldü.

Nasirüddîn Mahmûd b. Müeyyidülmülk b. Nizamülmülk bu sene Şaban ayında Bağdâd'da öldü. Ölümünden sonra evinde odun depolarında ve Tutuş Çarşısı'nda yangın çıktı. Halkın pek çok malı zâyi oldu.

Reis Ebû'z-Zevvâd el-Müferric b. el-Hasan b. es-Sûfî bu sene Dımaşk hakimi Tâcü'l-Mülûk'a vezir oldu.

Bu sene Bağdâd'ın doğu yakasında Sultan'ın sarayında rasat çalışmalarına başlandı. Bu işi el-Bedîu'l-Üstürlâbi üzerine aldı, fakat bir sonuç elde edemedi.

Bu sene Bağdâd'da iki iğneli uçan akrepler zuhûr etti. Halk çok büyük korkuya kapıldı ve büyük acı duydu.

Melik Mes'ûd b. Muhammed bu sene zilhicce ayında (kasım-aralık 1130) Horasân'dan amcası Sencer'in yanından ayrılıp Sâve'ye gitti. Bu sırada onun maksadının kardeşi Sultan Mahmûd'a muhalefet etmek olduğuna ve Sencer'in emriyle hareket ettiğine dair söylentiler çıktı; bunun üzerine Sultan Mahmûd endişelendi ve Bağdâd'dan Hemedân'a gitti. Kirmanşâhân'a varınca kardeşi Melik Mes'ûd gelip hizmetine girdi. Dedikoduların aslı çıkmadı. Sultan Gence ve çevresini ona iktâ edip oraya gönderdi.

Bu sene rebiyülevvel ayında (şubat - mart 1130) Irak'ta el-Cibâl'de, Musul ve el-Cezîre'de büyük bir zelzele oldu, pek çok yeri harabeye çevirdi.

Sultan Mahmûd bu sene Alamut Kalesi'ni ele geçirdi.

Gazze (Suriye'de, Filistin'de bir şehir) li İbrahim b. Osman b. Muhammed Ebû Ishâk el-Gazzî bu sene öldü. 441 (1049-1050) yılında doğmuştu. İyi şairlerdendi.

el-Bârî namıyla tanınan şair ve nahivci el-Hüseyn b. Muhammed b. Abdulvehhâb b. Ahmed Muhammed ed-Debbâs Ebû Abdullah bu sene öldü. Nahiv alimi Ebû'l-Kerem b. Fâhir'in anne bir kardeşiydi. 443 (1051-1052) yılında doğmuştu. Güzel şiirleri vardı.

Hibetullah b. el-Kâsım b. Muhammed b. Atâ b. Muhammed Ebû Sa'd en-Nehravânî en-Nîsâbûrî de bu sene öldü. 431 (1039-1040) yılında doğmuştu. Muhaddis, hadis sahasında hâfız ve sâlih bir insandı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (M. 1130-1131) YILI OLAYLARI

Dübeys b. Sadaka'nın Esir Düşmesi ve İmâdeddîn Zengî'ye Teslim Edilmesi

Dımaşk hakimi Tâcü'l-Mülûk Börü b. Tuğtekin bu sene Şaban ayında (1130-1131) Hille hakimi Dübeys b. Sadaka'yı esir aldı ve Şehîd Atabeg Zengî b. Aksungur'a teslim etti.

Sebebi şudur :

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Dübeys Basra'dan ayrıldığı zaman Suriye'den Sârhad'dan gelen bir şahıs onu kalelerine davet etti. Sarhad hâkimi bir hadım olup bu sene ölmüş ve geride bir cariye bırakmıştı. Bu cariye kaleyi istilâ etti ve kaledeki eşyaya el koydu, fakat bu işi güçlü kuvvetli bir adamın yardımı olmadan yürütemeyeceğini anladı. Kendisine Dübeys b. Sadaka'dan bahsedilip aşiretinin çokluğu ve Irak'taki durumu, nüfuz ve itibarı hakkında bilgi verilince cariye Dübeys b. Sadaka'ya haber gönderip kendisiyle evlenmek, kaleyi, içinde bulunan para ve diğer şeyleri de teslim almak üzere gelmesini istedi, Dübeys de yanına rehberleri alıp Irak topraklarından Suriye'ye hareket etti. Rehberler Dımaşk yöresinde yolu şaşırdılar. Dübeys el-Gûta'nın doğusunda oturan Kelb kabilesine konuk oldu, fakat onlar Dübeys'i yakalayıp Dımaşk hakimi Tâcü'l-Mülûk Börü'ye götürdüler, Börü de onu yanında hapsetti.

Atabeg İmâdeddîn bunu duydu. Dübeys onun aleyhinde konuşuyor ve ona küfrediyordu, bu sebeple Atabeg İmâdeddîn, Börü'ye haber gönderip Dübeys'i kendisine teslim etmesini istedi. Eğer teslim ederse oğlunu ve yanında bulunan esir emîrleri serbest bırakacağını bildirdi, Aksi halde Dımaşk'a yürüyüp şehri muhasara ve tahrip edeceğini, mallarını yağmalayacağını haber verdi. Tâcü'l-Mülûk Börü bu isteği kabul etti. Atabeg İmâdeddîn, Börü'nün oğlu Sevinç ile yanındaki emîrleri serbest bıraktı, Tâcü'l-Mülûk da Dübeys'i ona gönderdi. Dübeys öldürüleceğine kesin gözüyle ba-

kıyordu. Fakat Atabeg onun düşündüğünün aksini yaptı ve ona çok iyi davrandı. Dübeys erzak, silâh, hayvan ve diğer hazine mallarını gönderdi, onu kendinden bile üstün tuttu, büyük hükümdarlara davrandığı gibi davrandı.

Halife el-Müsterşid Dübeys'in Dımaşk'ta esir düştüğünü öğrenince, Sedîdüddevle b. el-Enbârî ile Cezîret İbn Ömer'den Ebû Bekr b. Bişr el-Cezerî'yi Tâcü'l-Mülûk'a gönderip Dübeys'i kendisine teslim etmesini istedi, çünkü onun Halife'ye düşman olduğu artık kesin olarak anlaşılmıştı. Sedîdüddevle b. el-Enbârî yolda Dübeys'in İmâdeddîn'e teslim edildiğini duydu ve Dımaşk'a gidip geri dönmedi. Dımaşk'ta Atabeg Zengî aleyhinde konuştu, onu küçümsedi. Bu haber İmâdeddîn'in kulağına gitti. Geri dönecek olursa yakalanması için yoluna adam gönderdi. İbn el-Enbârî Dımaşk'tan dönünce onu ve İbn Bişr'i yakaladılar, ikisini de İmâdeddîn'e götürdüler. İmâdeddin, İbn Bişr'i tahkir etti ve hakkında hoşa gitmeyecek işler yaptı, İbnü'l-Enbârî'yi ise hapsetti.

Daha sonra el-Müsterşid Billâh onun için şefaatta bulundu ve serbest bırakıldı. Dübeys, Zengî ile beraber Irak'a gidinceye kadar onun yanında kaldı. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Sultan Mahmûd'un Ölümü ve Oğlu Dâvud'un Hükümdar Olması

Sultan Mahmûd b. Sultan Muhammed bu sene şevval ayında (ağustos-eylül 1131) Hemedân'da öldü. Hastalanmadan önce vezir Ebû'l-Kâsım el-Enesâbâdî bir grup emir ve devlet erkânından korkmuştu. Bunlar arasında Azîzüddîn Ebû Nasr Ahmed b. Hâmid el-Müstevfî, Emîr Anuştekin Şîrgîr, oğlu ve Sultan'ın emîr-i hâcibi Ömer ve diğer bazı zevat vardı. Azîzüddîn'e gelince, tevkif ederek Tekrît'de bulunan Mücâhidüddîn Bihrûz'a göndermişti. O daha sonra burada öldürüldü. Şîrgîr ve oğlu ise cemaziyülâhir (mayıs 1131) de öldürüldü.

Daha sonra Sultan hastalandı ve şevval ayında (ağustos-eylül 1131) öldü. Oğlu Melik Dâvud, vezir Ebû'l-Kâsım ve Atabegi Aksungur el-Ahmedîlî'nin ittifakıyla tahta çıkarıldı. Bütün el-Cibal bölgesinde ve Âzerbaycân'da Sultan Dâvud adına hutbe okundu. Hemedân ve el-Cibâ'lin diğer şehirlerinde olaylar çıktı, sonra ortalık yatıştı. Halk huzur ve sükûna kavuşunca vezir hazinelerini yanına alıp Rey'e gitti. Burası Sultan Sencer'e ait olduğu için kendini emniyette hissetti.

Sultan Mahmûd öldüğü zaman yaklaşık yirmi yedi yaşındaydı. Hükümdarlık müddeti ise on iki yıl dokuz ay ve yirmi gündü. Yumuşak huylu cö-

mert ve güzel ahlaklı, akıllı bir sultandı. Hoşuna gitmeyen sözleri duyduğu zaman gücü yettiği halde sahiplerini cezalandırmazdı. Halkın malına fazla göz dikmez, bu tür işlerden uzak dururdu. Adamlarının da halkın malına el uzatmasına mani olurdu.

Çeşitli Olaylar

Bâtınîler bu sene Dımaşk hakimi Tâcü'l-Mülûk Börü'ye karşı ayaklandılar ve iki yerden yaraladılar. Yaralardan biri iyileşti, diğeri ise iltihaplandı ve Börü acı çekmeğe devam etti. Bundan dolayı zaaf içinde olmasına rağmen halkı huzura kabul eder ve onlarla birlikte gezerdi.

Halife el-Müsterşid'in kardeşi Emîr Ebû'l-Hasan b. el-Mustazhir Billâh bu sene receb ayında (haziran 1131) öldü.

Şâfiî fakîhi ve vaiz el-Hasan b. Selmân b. Abdullah Ebû Ali de bu sene şevval ayında (ağustos - eylül 1131) öldü. Bağdâd'daki Nizâmiye Medresesi'nde müderris olan el-Hasan b. Selmân aslen ez-Zevzânlı idi.

«İbnü't-Tûsî» adıyla meşhur, Musul hatîbi Ebû Nasr Ahmed b. Abdulkâhir bu sene rebiyülevvel ayında (şubat 1131) öldü.

Kerâmet sahibi meşhur zâhid Hammâd b. Müsellim ed-Debbâs er-Rahbi de bu yıl öldü. Sema yoluyla hadis öğrendi. Çok sayıda adamları ve öğrencileri vardı. Şeyh Ebû'l-Ferec b. el-Cevzi'nin onu zemmettiğini gördüm. İbnü'l-Cevzînin onun dışındaki salih insanlar için de böyle bir tavrı vardı. İbnü'l-Cevzî **Telbîsu İblîs** adlı bir kitap yazdı ve bu kitabında Müslümanların ileri gelenlerinden ve salihlerinden hiç birine acımadı, hepsini tenkit etti.

Kâtib Hibetullah b. Muhammed b. Abdulvâhid b. el-Husayn eş-Şeybânî de bu sene öldü. 432 (1040-1041) yılında doğmuştu. Ebû Ali b. el-Mühezzib, Ebû Tâlib b. Gaylân ve diğerlerinden hadis öğrendi. Ahmed b. Hanbel'in **Müsned**'iyle **el-Gaylâniyyât** ve diğer bazı hadis kitaplarının râvîsidir.

Muhammed b. el-Hasan b. Âli b. el-Hasan Ebû Gâlib el-Mâverdî de bu yıl öldü. 450 (1058) yılında Basra'da doğmuştu. Pek çok hadis öğrendi. Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin **Sünen**'ini rivayet etti. Salih bir insandı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ ALTINCI (M. 1131-1132) YILI OLAYLARI

el-Hâfız'ın Veziri Ebû Ali'nin Öldürülmesi Yânis'in Vezirliği ve Ölümü

Mısır Fâtımî halifesi el-Hâfız Lidinillah el-Alevî'nin veziri el-Efdal b. Ebû Ali b. el-Efdal b. Bedru'l-Cemâlî bu sene muharrem ayında (aralık 1131) öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi şudur :

el-Efdal Ebû Ali Halife el-Hâfız'ın hareketlerini kısıtlamış ve devlet işlerine az veya çok müdahelesine mani olmuştu. Halifelik sarayındaki hazine ve diğer şeyleri de kendi evine (sarayına) götürmüştü. Ataları İsmâîl'in adını dualardan kaldırmıştı. İsmâîliler ona nisbetle bu adı almışlardır. İsmâîl, Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık'ın oğluydu, Ezanda da «Hayya alâ hayri'l-amel» ibâresini kaldırmıştı. el-Hâfız adına hutbe okutmadı. Hatiplere, yazdığı lakaplarla kendi adına hutbe okumalarını emretmişti. Bu lakaplar es-seyyid el-efdal el-eceli, seyyidü memâliki erbabi'd-düvel, el-muhâmî an havzeti'd dîn, nâşiru cehâhil'adl ale'l-Müslimîn el-akrabîn ve'l-eb'adîn, nâsıru imâmi'l-Hakk fî hâletey gaybetihi ve huzûrihi, el-kâim bi-nusretihi bi-mâzi seyfihi ve sâibi re'yihi ve tedbirihi, eminullah alâ ibâdihi, kâdi'l-kudât ile't-tibai şer'il hakk ve istimâdihi, mürşidü duâti'l-Mü'minîn bi-vâzıhı beyânihi ve irşâdihi, Mevlâ'n-niam, râfi'u'l-cevr ani'l-ümem, mâliku faziletey es-seyf ve'l-kalem Ebû Ali Ahmed b. es-seyyid el-eceli el-afdal, şâhinşâh emiru'l-cüyûş idi.

İmâmiyye Mezhebi'ne mensuptu. el-Âmir'i çok zemmeder, kusurlarını sayar dökerdi; bu yüzden Alevîlerin taraftarları ve memlûkleri ondan dan nefret eder ve sevmezlerdi. Sonunda onu öldürmeye karar verdiler. el-Efdal bu sene 20 muharrem (12 Aralık 1131) günü adamlarıyla beraber top oynamak için sahaya çıktı. Aralarında el-Hâfız'ın Frank asıllı memlûkle-

rinin de bulunduğu bir grup ona pusu kurdular ve üzerine hücum ettiler. Bir Frank el-Efdal'e saldırıp onu yaraladı ve öldürdü, sonra da başını kestiler. Daha sonra el-Hâfız bulunduğu mahzenden çıktı. Halk el-Efdal'in evini yağmaladı ve sayısız mal ele geçirdiler. el-Hâfız ve halk doğruca el-Efdal'in evine gittiler ve geriye kalan eşyayı alıp saraya götürdüler.

O gün el-Hâfız'a halife olarak bey'at edildi. Daha önce veliaht olarak bey'at edilmişti. Eğer el-Âmir'in bir çocuğu olursa ona kefil ve nâib olacaktı. Halife olarak kendisine bey'at edilince Ebû'l-Feth Yânis el-Hâfızî'yi aynı gün vezir tayin etti ve «Emîrü'l-cüyûş» lakabını verdi. Çok heybetli, ince eleyip sık dokuyan, çok belâlı bir insandı. Halife el-Hâfız ondan korktu. Yânis onun bu korkusunu sezdi ve ihtiyatlı davrandı, onun yanında hiç bir şey yemedi, içmedi, bunun üzerine el-Hâfız oda hizmetçisini tuvalete zehirli su koymakla görevlendirdi. Yânis onunla taharetlenince makadına kurt düştü. Kendisine: «Eğer yerinden kalkarsan ölürsün.» denildi. Vücûdunun o kısmına taze ve yumuşak et konularak tedavi ediliyordu. Kurtlar ona asılarak dışarı çıkar, sonra yerine başka bir et parçası konurdu. İyileşmeye yüz tuttuğu bir sırada el-Hâfız'a onun iyileştiğini söylediler ve: Eğer ayağa kalkarsa ölür.» dediler. Bunun üzerine el-Hâfız onu ziyaret maksadıyla geliyormuş gibi Yânis'in yanına gitti. Yânis ayağa kalkıp onun huzuruna gitti, el-Hâfız da onun yanına oturdu. Daha sonra yanından ayrıldı, Yânis de o gece öldü. Bu sene 26 zilhicce (7 Kasım 1132) günü ölmüştür. Yânis vefat edince Halife el-Hâfız onun oğlu Hasan'ı vezir tayin etti. Veliaht olarak adına hutbe okuttu. 529 (1134-1135) yılı vukuatı arasında onun öldürülmesinden bahsedeceğiz.

Ebû Ali'nin lakablarını hayretimden ve bu adamın ahmaklığını göstermek için zikrettim. Eğer sadece Mısır'a hakim olan Fâtımî halifesinin veziri böyle olursa o zaman Selçuklu Sultanlarının Nizâmülmülk ve diğer vezirlerinin ilâhlık iddiasında bulunması gerektir. Her halde Mısır'ın toprağı böyle adamlar yetiştiriyor. Baksanıza Firavun: «Ben sizin en yüce rabbinizim» (en-Nâziât, 79/24) diyor. Konu dışı şeylerle sözü uzatmayalım.

Sultan Mes'ûd'un, Melik Selçukşah ve Melik Dâvud'un Durumları, Sultan Mes'ûd'un Irak'ta Saltanatını Yerleştirmesi

Sultan Mahmûd b. Muhammed vefat edince el-Cibâl ve Âzerbaycân'da oğlu Melik Davud adına hutbe okunduğunu yukarıda anlatmıştık. Melik Dâvud 525 yılı zilkade ayında (eylül-ekim 1131) Hemedân'dan Âzerbaycân'a gitti. Burada iken amcası Sultan Mes'ûd'un Cürcân'dan yola çı-

kıp Tebriz'e geldiğini ve orayı istilâ ettiğini duydu ve hemen amcasının üzerine yürüyüp onu Tebriz'de muhasara etti. Aralarında savaş çıktı ve 526 yılı muharrem ayı sonuna (22 Aralık 1131) kadar devam etti. Sonra anlaştılar.

Melik Dâvud bir merhale kadar geri çekildi. Sultan Mes'ûd Tebriz' den çıktı ve etrafına asker toplandı. Oradan Hemedân'a gitti. Bağdâd'a haber gönderip kendi adına hutbe okunmasını istedi. Melik Dâvud'un elçileri ise daha önce gitmişlerdi. el-Müsterşid Billâh, hutbe konusunda kararın Sultan Sencer'e ait olduğunu o kimi isterse onun adına hutbe okunacağını söyledi. Halife Sultan Sencer'e haber gönderip hutbe konusunda hiç birine izin vermemesini istedi ve hutbenin sadece kendi adına okunmasının gerektiğini söyledi. Bu Sultan Sencer'in hoşuna gitti.

Sultan Mes'ûd daha sonra Musul hakimi İmâdeddîn Zengî ve diğerlerine mektup yazıp yardım diledi, asker göndermesini istedi, Zengî de ona yardım vaat etti. Bunun üzerine Mes'ûd saltanat iddiasında bulunmak için kendini daha güçlü hissetti, cesareti arttı.

Melik Selçukşah'a gelince onun atabegi Fârs ve Hûzistan hakimi Karaca es-Sâkî büyük bir orduyla Bağdâd'a gitti. Sultan Mes'ûd'dan daha önce oraya vardı ve hükümet sarayına indi .Halife ona izzet ikramda bulundu ve kendisine bağlı kalacağına dair yemin ettirdi.

Daha sonra Sultan Mes'ûd'un elçisi gelip hutbeyi efendisi adına okutmasını istedi ve eğer reddedecek olursa şöyle yaparız diye tehditler savurdu, fakat Halife kabul etmedi, bunun üzerine Mes'ûd yola çıkıp Abbâsiyyetü'l-Hâlis'de konakladı. Halifenin askeriyle, Selçukşah ve Karaca es-Sâkî'nin askerleri Mes'ûd'a doğru harekete geçtiler. İmâdeddîn Zengî ile savaşıncaya kadar ileri harekâta devam ettiler. Karaca es-Sâkî bir gün bir gece yürüyüp el-Ma'şûk'a vardı, İmâdeddîn'e saldırıp onu mağlûp etti. Adamlarından bir çok kişiyi esir aldı. Zengî mağlûp vaziyette Tekrît'e gitti, oradan Dicle'yi geçti. Tekrît kalesinin dizdarı Necmeddîn Eyyûb idi. İmâdeddîn için geçitler yaptı. İmâdeddîn Dicle'yi geçince takip edilmekten kurtuldu, kendisinin ve adamlarının vaziyetini düzeltmek için ülkesine gitti. Necmeddîn Eyyûb'un bu davranışı onun İmâdeddîn'e katılmasına ve onun saflarında yer almasına sebep oldu. Sonunda iş dönüp dolaştı ve ileride zikredeceğimiz gibi; Mısır, Suriye ve diğer yerlere hükümran olmasıyla sonuçlandı.

Sultan Mes'ûd ise Abbâsiyye'den el-Melekiyye'ye yöneldi. Bu arada iki tarafın öncü birlikleri arasında çatışma çıktı. Mes'ûd ile Selçukşah arasındaki bu çatışma iki gün devam etti.

Selçukşah Karaca'ya haber gönderip onu sür'atle hareket etmeye teşvik etti. Karaca sür'atle geri dönüp Dicle'nin doğu tarafına geçti. Sultan Mes'ûd, Zengi'nin mağlûp olduğunu duyunca geri döndü. Halife'ye haber gönderip Sultan Sencer'in Rey'e vardığını ve onun Halife ile diğer bazı şahısların üzerine yürümeğe kararlı olduğunu bildirdi ve: «Eğer onunla savaşmak ve onu Irak'tan uzaklaştırmak üzere ittifak yapmayı uygun görürsen Irak bölgesi Halife'nin vekiline ait olsun. Ben buna muvafakat ediyorum.» dedi. Halife verdiği cevapta ondan biraz beklemesini istedi.

Barış yapmak için elçiler gidip geldiler ve sonunda Irak'ın Halife'nin vekiline ait olması, Mes'ûd'un Sultan, Selçukşah'ın da onun veliahti olması şartıyla anlaşmaya vardılar. Bu şartlara bağlı kalmak üzere anlaştılar. Sultan Mes'ûd Bağdâd'a döndü ve saltanat sarayına indi. Selçukşah ise şahnelik konağına misafir oldu. Bunlar cemaziyülevvel ayında (mart-nisan 1132) buluşmuşlardı.

Sultan Mes'ûd ile Amcası Sultan Sencer Arasındaki Savaş

Sultan Mahmûd'un ölümü üzerine Sultan Sencer el-Cibâl bölgesine gitti. Melik Tuğrul b. Muhammed de yanındaydı. Melik Tuğrul amcasının yanındaydı ve ondan hiç ayrılmamıştı. Sultan Sencer Rey'e vardı, sonra oradan Hemedân'a geçti. Halife el-Müsterşid ile Sultan Mes'ûd onun Hemedân'a vardığını öğrenince onunla savaşmak üzere anlaştılar. Halife onların yanında yer alacaktı. Halife de hazırlıklarını tamamladı. Karaca es-Sâkî ile Sultan Mes'ûd ve Selçukşah, Sultan Sencer'e doğru ilerlediler. Halife onlardan geride kaldı. Karaca'ya haber gönderip onu yanına çağırdı ve: «Senin Sencer'den sonrası için korktuğun şeyi ben şimdi yapıyorum.» dedi. Bunun üzerine Karaca Hânıkîn'e varıncaya kadar eğlenerek yavaş yavaş yola devam etti ve orada durdu.

Bütün Irak'ta Sultan Sencer'in hutbesine son verildi. Bu sırada İmâdeddîn Zengî ile Dübeys'in Bağdâd'a yakın bir yere vardıkları duyuldu. Dübeys orada Sultan Sencer'in Hille'yi kendisine ikta ettiğini anlattı ve Halife'ye elçi gönderip kendisini bağışlaması için yalvarıp yakardı, fakat halife kabul etmedi.

İmâdeddîn Zengî ise Sultan Sencer'in Bağdâd şahneliğini kendisine verdiğini söyledi; bunun üzerine el-Müsterşid Bağdâd'a döndü, halka şehri müdafaa için hazırlanmalarını emretti. Asker toplayıp onları da halkın yanında görevlendirdi.

Sultan Mes'ûd daha sonra Dâd Merc'e vardı. Sultan Sencer'in öncü birlikleri çok sayıda askerle onları karşıladı. Bunun üzerine Sultan Mes'ûd Kirmanşâhân'a geri çekildi. Sultan Sencer yüz bin kişilik bir cüvari birliğiyle Esedâbâd'a indi. Mes'ûd ile kardeşi Selçukşah ise, «Kâv» ve «Mâhî» adlı iki dağa gidip bu iki dağ arasında konakladılar. Sultan Sencer de Kinkever'e indi. Sultan Sencer onların oradan ayrıldıklarını duyunca onları yakalamak maksadıyla sür'atle peşlerinden gitti. Bunun üzerine geri dönüp 4 günlük yolu gece gündüz katettiler. İki ordu Dînever yakınlarındaki Ûlân'da karşılaştılar. Mes'ûd Halife el-Müsterşid'i beklediği için mudafaa harbi yapıyordu. Sultan Sencer ise onun karşısına karargâh kurunca savaşmaktan başka bir çare bulamadı. Sultan Sencer sağ cenaha kardeşi Sultan Muhammed'in oğlu Tuğrul'u, Kamac ve Emîr-i emîrân'ı aldı, solunda ise bir grup emîrle Harezmşah Atsız b. Muhammed yer almıştı. Mes'ûd ise sağına Karaca es-Sâkî ve Emîr Kızıl'ı, sol tarafına ise Barankuş Bâzdâr'ı, Yûsuf Çavuş ve diğerlerini almıştı. Emîr Kızıl Sultan Sencer ile mağlûbiyet hususunda anlaşmıştı.

Savaş başlayıp ortalık kızıştı. O gün çok meşhur ve dillere destan bir gündü. Karaca merkeze saldırdı. Sultan Sencer on bin cesur süvariyle merkezde yer alıyordu, önünde de filler vardı. Karaca saldırıya geçince Melik Tuğrul ile Haremşah onun gerisinde kaldı, fakat bir kaç yerinden yaralanıncaya kadar çarpıştı. Adamlarından bir çoğu öldürüldü, kendisi de esir alındı. Üzerinde pek çok yara vardı. Sultan Mes'ûd bu durumu görünce geri kaçıp savaştan sâlimen kurtuldu.

Yûsuf Çavuş ve Hüseyn Özbek gibi büyük emîrler öldürüldü. Bu savaş 8 receb (25 Mayıs 1132) günü vuku buldu.

Mes'ûd tamamen bozguna uğrayınca Sencer otağına inip Karaca'yı huzuruna getirtti. Karaca gelince Sencer ona: «Ey müfsit! Benimle savaşmakla neyi elde edeceğini umuyordun?» dedi Karaca: «Ben seni öldürüp tahakküm altına alacağım birini Sultan yapmayı umuyordum.» cevabını verdi, bunun üzerine Sencer onu öldürdü. Sonra Sultan Mes'ûd'a da haber gönderip yanına çağırdı, o da amcasının yanına geldi. Daha önce kaçıp Huvenc'e varmıştı. Sultan Sencer onu görünce kucaklayıp öptü ve iyi davrandı, fakat kendisine isyan ettiği için de azarladı. Sonra onu tekrar Gence'ye gönderdi ve ardından kardeşi Sultan Muhammed'in oğlu Melik Tuğrul'u tahta çıkardı, bütün ülkede onun adına hutbe okuttu, Sultan Mahmûd'un veziri Ebû'l-Kâsım el-Enesâbâdî'yi de ona vezir tayin etti, sonra Horasân'a döndü. 526 yılı ramazan ayında (temmuz-ağustos 1132) Nîsâbûr'a vardı.

el-Müsterşid'e gelince, onun yaptıklarını ileride anlatacağız.

İmâdeddîn Zengî'nin Bağdâd'a Yürümesi ve Mağlûp Olması

el-Müsterşid Billâh Bağdâd'dan ayrılınca Sultan Mes'ûd'un mağlûp olduğunu duydu ve geri dönmeğe karar verdi, ancak bu sırada İmâdeddîn Zengî'nin Dübeys ile beraber Bağdâd'a döndüğünü öğrendi. Sultan Sencer her ikisine de mektup yazmış ve Irak'a gidip orayı istilâ etmelerini emretmişti. Halife bunu öğrenince sür'atle Bağdâd'a döndü ve şehrin batı yakasına geçti, sonra Abbâsiyye'ye gidip orada konakladı.

Zengî ise Düceyl'e bağlı el-Menâriyye'ye inmişti. 27 receb (13 Haziran 1132) günü Hısnu'l-Berâmike'de karşılaştılar. Önce Zengî Halife'nin sağ cenâhına saldırdı. O tarafta Cemâlüddevle ikbâl vardı. Zengî'nin askerleri bozulup geri çekildiler, bunun üzerine Halife'nin sol cenâhında bulunan Hadım Nazar, İmâdeddîn ile Dübeys'in sağ kanadına saldırdı .Halife de bizzat saldırıya geçti ve savaş kızıştı. Dübeys bozulup geri çekildi. İmâdeddîn direnmek istedi, fakat halkın yanından dağıldığını gördü ve o da aynı şekilde geri çekildi. Çok sayıda asker öldürüldü, bir grup da esir alındı. Halife o geceyi orada geçirdi ve ertesi gün Bağdâd'a döndü.

Mağlûbiyetten Sonra Dübeys'in Durumu

Dübeys bu sene söz konusu mağlûbiyetten sonra Hille yöresine ve o bölgeye sığınmak üzere döndü, asker topladı. O bölge el-Müsterşid'in adamlarından İkbâl'in elindeydi. Bağdâd'dan askerî yardımda bulunuldu ve Dübeys ile İkbâl karşılaştılar. Dübeys yine mağlûp olup oradaki bir ormanlığa sığındı. Üç gün orada kalıp ağzına bir lokma koymadı. Kaçıp kurtulma imkânı da bulamayınca sonunda Hammâs onu sırtına alıp oradan çıkardı.

Daha sonra tekrar asker toplayıp Vâsıt'a gitti. Vâsıt askeriyle Bahtiyâr Vaşşâk ve İbn Ebû'l-Cebr de ona katıldı. 527 (1132-1133) yılına kadar orada kaldı, daha sonra Barankuş Bâzdâr ile Hadım İkbâl bir askerî birlikle onların üzerine gönderildi. Karada ve denizde savaştılar, sonunda Dübeys ve Vâsıtlılar yenildiler. Bu arada Bahtiyar Vaşşâk ile diğer bazı emîrler esir düştüler.

Dımaşk Hakimi Tâcü'l-Mülûk'ün Ölümü

Dımaşk hakimi Tâcü'l-Mülûk Börü b. Tuğtekin bu sene receb ayında (haziran 1132) öldü.

Ölüm sebebi Bâtınîlerden aldığı yara idi. Bunu yukarıda anlatmıştık. Bu yara bu sene daha da azdı ve onu zayıf ve halsiz düşürdü. Nihayet 21 receb (7 Haziran 1132) günü öldü. Hükümdarlığı oğlu Şemsülmülûk İsmâîl'e vasiyyet etti. Baalbekk ile civarını da diğer oğlu Şemsüddevle Muhammed'e vasiyyet etti.

Börü çok cihad yapmıştı, cesur ve atılgan bir emîrdi. Babasının yerini doldurdu ve hatta onu geçti. Pek çok şair tarafından medhedilmiş, özellikle İbnü'l-Hayyât ondan övgüyle söz etmişti. Yerine oğlu Şemsülmülûk geçti. Devlet işlerini Dımaşk şahnesi Hâcib Yûsuf b. Fîrûz idare etti. Yûsuf babasının hâcibiydi, ona güvendi. Yûsuf b. Fîrûz halka merhamet ve iyi muameleyle işe başladı, bu yüzden pek çok kişinin hayır duasını aldı ve bir çok kişi tarafından övüldü.

Şemsülmülûk'un el-Lebve ve Râs Kalelerini Zaptı, Baalbekk'i Muhasarası

Dımaşk hakimi Şemsülmülûk İsmâil bu sene el-Lebve ve Râs kalelerini ele geçirdi.

Sebebi şudur:

Bu iki kale daha önce babası Tacü'l-Mülûk'e aitti. Her birinde kaleyi koruyan bir mustahfız vardı. Şemsülmülûk hükümdar olunca Baalbekk hakimi olan kardeşi Şemsüddevle'nin onlarla haberleştiğini ve onları kendi tarafına çektiğini onların da bu kaleleri ona teslim ettiklerini ve buralarda yeteri kadar asker bıraktığını öğrendi. Aslında böyle bir şey yoktu. Bilakis kardeşine güzelce mektup gönderip bu durumu kınadı ve iki kaleyi de kendisine vermesini istedi, fakat o kabul etmedi. Şemsülmülûk buna hiç ses çıkarmadı ve hiç kimseye haber vermeden hazırlıklarını ikmal etti.

Zilkade ayı sonunda (12 Ekim 1132) askerleriyle yola çıktı. Önce kuzeye doğru yöneldi, fakat daha sonra batıya döndü. el-Lebve kalesindekiler Şemsülmülûk oraya varıncaya kadar olaydan haberdar olamadılar ve emân dilediler. Şemsülmülûk da kabul etti ve kaleyi o gün teslim aldı. Akşama doğru Râs kalesine yürüdü ve âniden saldırdı. Olay burada aynı şekilde cereyan etti ve Şemsül-mülûk kaleyi teslim alarak her iki kaleye de muhâfız tayin etti.

Daha sonra Baalbekk'e gitti ve orayı muhasara etti. Burada kardeşi Şemsüddevle Muhammed vardı. Muhammed gerekli hazırlıkları yapmış,

kaleye gerekli sayıda asker yerleştirmiş ve ihtiyacı kadar zahire depo etmişti. Şemsülmülûk onu muhasara edip piyade ve süvarileriyle saldırıya geçti. Şehir halkı surlar üzerinden ona karşı savaşıyorlardı. Daha sonra bir kaç defa taarruz etti ve çok çetin bir savaştan sonra şehre hakim oldu. Pek çok kişi öldü, ancak kale henüz alınamamıştı. Kardeşi Şemsüddevle oradaydı. Kaleyi mancınıklarla dövüp savaşa devam etti. Kardeşi Şemsüddevle işin kızıştığını görünce Şemsülmülûk'a haber gönderip itaat arz etti ve kendisini yerinde bırakmasını istedi. Babası burayı ona vermişti. Şemsülmülûk da kabul etti ve Baalbekk ve çevresini ona verdi. İkisi birbirlerine bağlılık andı içtiler. Şemsülmülûk işlerini yoluna koymuş vaziyette Dımaşk'a döndü.

Sultan Tuğrul ile Melik Dâvud Arasındaki Savaş

Bu sene ramazan ayında (temmuz-ağustos 1132) Melik Tuğrul ile kardeşinin oğlu Melik Dâvud arasında savaş oldu.

Sebebi şu idi:

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Sultan Sencer Melik Tuğrul'u tahta çıkarmıştı. Sultan Sencer daha sonra Maveürâünnehr hükümdarı Ahmed Han'ın kendisine isyan ettiğini haber alıp Horasân'a dönünce Melik Dâvud amcası Tuğrul'a karşı isyan ve muhalefet etti. Azerbaycan ve Gence yöresinden asker toplayıp Hemedân'a gitti ve Ramazan'ın ilk günü (16 Temmuz 1132) Hemedân civarında Vahan köyü yakınlarında konakladı.

Tuğrul da onun üzerine yürüdü. Her ikisi de adamlarını mevzilere sağ ve sol cenahlara yerleştirdiler. Sultan Tuğrul'un sağında İbn Porsuk solunda ise Kızıl vardı, ordunun önünde ise Karasungur yer almıştı. Dâvud ise sağ cenâha Barankuş ez-Zekevî'yi yerleştirmişti, fakat o savaşmadı. Bunu gören Türkmenler onun çadırını, sürülerini ve her şeyini yağma ettiler. Dâvud'un askerleri arasında ihtilâf çıktı. Atabeki Aksungur el-Ahmedîlî bunu görünce o da geri dönüp kaçtı. Halk da onların peşinden kaçınca Tuğrul, Barankuş ez-Zekevîyi ve bir grup emîri esir aldı.

Melik Dâvud'a gelince, o bu mağlûbiyeti üzerine Zilkade başlarına (13-22 Eylül 1132) kadar şaşkın bir halde kaldı, daha sonra Bağdâd'a geldi. Yanında atabegi Aksungur el-Ahmedîlî de vardı. Halife ona izzet ikramda bulunup saltanat sarayında misafir etti. Melik Mes'ûd ise Gence'deydi. Melik Dâvud'un mağlûbiyetini duyunca Bağdâd'a müteveccihen hareket etti. Bunları inşaallah ileri anlatacağız.

Çeşitli Olaylar

el-Müsterşid Billâ bu sene veziri Şerefüddîn Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî'yi tevkif etti. Başlangıçta kabul etmemesine ve bu görevden affını istemesine rağmen Enûşirvân b. Hâlid'i vezir tayin etti.

Sultan Mahmûd'un «el-Aziz» labakıyla tanınan müstevfîsi Ahmed b. Hâmid b. Muhammed Ebû Nasr bu yıl Tekrît kalesinde öldürüldü. Bunun sebebi 525 (1130-1131) yılı olayları arasında anlatılmıştı.

Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn Ebû'l-Hüseyn b. Ebû Ya'lâ b. el-Ferrâ el-Hanbelî bu sene öldürüldü. 451 yılı şaban ayında (eylül-ekim 1059) doğmuştu. Hatîb Ebû Bekr İbnü'l-Hüseyn b. el-Muhtedî ve diğer bazı alimlerden hadis ve fıkıh öğrendi. Adamları onu hileyle bir yere götürüp orada öldürdüler. Mallarını aldılar.

Çok sayıda hadis rivayet eden muhaddis Ahmed b. Ubeydullah b. Kâdiş Ebû'l-İzz el-Ukberî de bu sene cemaziyülevvel ayında öldürüldü.

Ebû'l-Fazl Abdullah b. el-Muzaffer b. Reîsü'r-rüesâ de bu yıl vefat edenlerdendir. Edip ve şâirdi. Güzel şiirleri vardı.

HİCRET'İN DÖRT YÜZ YİRMİ YEDİNCİ (M. 1132-1133) YILI OLAYLARI

Şemsülmülûk'un Banyas'ı Zaptı

Dımaşk hakimi Şemsülmülûk bu sene safer ayında (aralık 1132) Banyas kalesini Haçlılar'ın elinden aldı.

Sebebi şudur :

Haçlılar onu zayıf bularak göz dikmişlerdi, bu sebeple aralarındaki anlaşmayı bozmağa karar verdiler. Beyrut şehrinde bir grup Dımaşk'lı tüccarın mallarına saldırıp gasp ettiler, bunun üzerine tüccarlar Şemsülmülûk'a şikâyette bulundular. Şemsülmülûk onlara haber gönderip aldıkları şeyleri iade etmelerini istedi. Bu isteğini bir kaç kere tekrarladı, fakat hiç bir cevap verilmedi. İşte bu hadiseden dolayı duyduğu öfke ve izzeti nefsine dokunan bu tutum onu asker toplayıp savaşa hazırlanmağa sevk etti. Hiç kimse onun nereye gideceğini bilmiyordu.

Daha sonra muharrem ayı sonlarında (1-11 Aralık 1132) yola çıkan Şemsülmülûk hiç haber sızdırmadı. Safer ayının ilk günü (12 Aralık 1132) Banyas önlerine indi ve derhal savaşa girdi. Peşpeşe saldırı düzenledi. Onlar hiç hazırlıklı değillerdi, Banyas'da kaleyi savunacak kimse yoktu. Şemsülmülûk şehrin surlarına yaklaştı. Bizzat kendisi de atından indi, süvari ve piyadeler de onu takip ettiler. Surlara varıp delikler açtılar ve cebren şehre girdiler. Oradaki haçlı askerleri kaleye sığınıp kapandılar. Şehirde çok sayıda haçlı öldürüldü. Bir çok kişi de esir alındı ve malları yağmalandı. Kale gece gündüz muhasara altında tutuldu. Sonunda 4 safer (15 Aralık 1132) günü emân ile aldılar. Şemsülmülûk Dımaşk'a döndü ve 6 safer (17 Aralık 1132) günü şehre girdi.

Haçlılar onun Banyas önüne geldiğini duyunca üzerine sevk etmek için asker toplamağa başladılar. Bu sırada şehrin fethedildiğini öğrendiler ve hazırlıkları işe yaramadı.

Müslümanlarla Haçlılar Arasındaki Savaş

Kudüs kralı bu sene safer ayında (aralık 1132-ocak 1133) süvari ve piyadeleriyle Haleb civarındaki kasaba ve köylere karşı harekete geçti. Haleb nâibi Emir Esvâr (Savar) yanındaki askerlerle kralın üzerine yürüdü. Çok sayıda Türkmen de Emîr Esvâr (Savar)'a katıldı. Kınnesrîn civarında savaşa tutuştular. Her iki taraftan bir çok kişi öldürüldü, sonunda Müslümanlar bozuldu ve Haleb'e geri döndüler. Kudüs kralı daha sonra tekrar Haleb'e bağlı kasaba ve köylere saldırdı; bunun üzerine Esvâr (Savar) geri dönüp maiyyetindeki askerlerle onun karşısına dikildi ve bir haçlı birliğine saldırdı. Onlara ağır bir darbe indirdi, pek çok kişiyi öldürdü ve esir aldı. Kurtulanlar ülkelerine kaçtılar. Daha önceki felâketin yarası bu zaferle sarıldı ve iyileşti. Esvâr (Savar) haçlı esirleriyle ve öldürülenlerin kafalarıyla Haleb'e girdi. O gün görülmeğe değer, dillere destan bir gündü.

Daha sonra Urfa'dan hareket eden haçlı birliği baskın ve yağma amacıyla Haleb'e bağlı yerlere yürüdüler. Esvâr (Savar) bunu duyunca Emir Hassân el-Baalbekki ile onların üzerine hücum etti. Onlara ağır bir darbe indirip Kuzeydeki Haçlılar'ın hepsini öldürdüler. Öldürülmeyenler esir alındı ve salimen Haleb'e döndüler.

Sultan Mes'ûd'un Tekrar Tahta Dönmesi ve Melik Tuğrul'un Mağlûp Olması

Sultan Mes'ûd'un amcası Sencer karşısında mağlûp olup Gence'ye döndüğünü ve Melik Tuğrul'un sultan olduğunu daha önce anlatmıştık. Yine Melik Mes'ûd'un, kardeşinin oğlu Melik Dâvud b. Mahmûd ile savaştığından ve Dâvud'un mağlûp olarak Bağdâd'a gittiğinden bahsetmiştik. Sultan Mes'ûd, Dâvud'un mağlûp olduğunu ve Bağdâd'a gittiğini duyunca o da aynı şekilde Bağdâd'a yöneldi. Bağdâd'a yaklaşınca Dâvud kendisini karşıladı ve atından inip ona hizmet etti. İkisi birlikte Bağdâd'a girdiler.

Mes'ûd bu sene safer ayında (aralık 1132-ocak 1133) saltanat sarayına indi ve hutbenin kendi adına okunmasını istedi, bu isteği kabul edildi. Önce Mes'ûd, sonra da Dâvud adına hutbe okundu, ikisine de hil'atler verildi. Halifenin huzuruna girdiler. Halife ikisine izzet ikramda bulundu, daha sonra Mes'ûd ile Dâvud'un Azerbaycan üzerine yürümelerine karar verildi. Halife de onlarla birlikte asker gönderecekti. Bunlar yola çıkıp Merâğâ'ya varınca Aksungur el-Ahmedîlî onlara pek çok mal ve bol miktarda erzak gönderdi. Mes'ûd Âzerbaycân'ın diğer şehirlerini de ele geçirdi. Ora-

da bulunan Karasungur ve diğer bazı emîrler Mes'ûd'un önünden kaçtılar ve çoğu Erdebil şehrine kapandılar. Mes'ûd onların üzerine yürüdü ve Erdebil'de muhasara etti. Pek çok kişiyi öldürdü, geri kalanlar da kaçtılar.

Mes'ûd daha sonra kardeşi Melik Tuğrul ile savaşmak üzere Hemedân'a gitti.

Tuğrul onun yaklaştığını haber alınca kardeşini karşılamağa çıktı. Öğlene kadar savaştılar, sonunda Tuğrul mağlûp olup Rey'e gitti. Sultan Mes'ûd şaban ayında (haziran 1133) Hemedân'ı istilâ etti. Mes'ûd Hemedân'a yerleşince Aksungur el-Ahmedîlî bâtınîler tarafından öldürüldü. Bir rivayete göre, Sultan Mes'ûd'un görevlendirdiği şahıslar tarafından öldürülmüştü.

Daha sonra Tuğrul Kumm'a varıp Isfahân'a geri döndü ve şehre girip oraya kapanmak istedi. Kardeşi Mes'ûd da onu muhasara etmek için Isfahân'a yürüdü. Tuğrul Isfahân halkının muhasara karşısında kendisini desteklemeyeceklerini görünce oradan Fârs diyarına gitti, Mes'ûd da Isfahân'ı zapt etti. Halk buna sevindi. Mes'ûd buradan kardeşi Tuğrul'u takiben Fars taraflarına gitti. el-Beyzâ yakınlarındaki bir yere varınca kardeşinin emîrlerinden biri yanındaki dört yüz süvariyle ondan emân diledi, Mes'ûd da ona emân verdi. Tuğrul askerlerinin kardeşi Mes'ûd'un tarafına geçmesinden korkuyordu, bu sebeple onun önünde kaçtı ve ramazan ayında (temmuz 1133) Rey'e gitti. Vezir Ebû'l-Kâsım el-Enesâbâdî şevval ayında (ağustos 1133) yolda öldürüldü. Veziri Emîr Şîrgîr'in memlûklerinden biri öldürdü, çünkü o, daha önce geçtiği gibi, efendisinin öldürülmesi için çalışmıştı.

Sultan Mes'ûd Tuğrul'u takibe devam etti, nihayet «Zikrâver» denilen yerde ona yetişti ve burada savaşa girdiler. Savaş başlayınca Melik Tuğrul bozuldu. Akerleri bataklık bir araziye düştü. Çok sayıda emîr esir alındı, Hâcib Tenker (Tenkeş) ve İbn Buğra da bunlar arasındaydı. Sultan Mes'ûd daha sonra onları serbest bıraktı. Bu savaşta çok az kişi öldürüldü. Sultan Mes'ûd sonra sonra Hemedân'a geri döndü.

ONUNCU CİLDİN SONU